

ANTIQVI RHETORES LATINI.

RVTILIVS LVPVS, AQVILA ROMANVS, IVLIVS RVFINIANVS, de figuris ſententiarum & elocutionis.

CVRII FORTVNATIANI Conſulti artis Rhetoricæ ſcholicæ libri III.

MARII VICTORINI Expoſitio in libros Rhetor. Cicer.

SVLPITII VICTORIS Inſtitutiones Oratoriæ.

EMPORIVS RHETOR de Ethopœia ac loco communi. Eiuſdem demõſtratiuæ ac deliberatiuæ materiæ præcepta.

AVRELII AVGVSTINI principia Rhetorices.

IVLII SEVERIANI Syntomata.

RVFFINVS de Compoſitione & metris oratorum.

PRISCIANVS CÆSARIENSIS de præexercitamentis Rhetoricæ.

AVREL. CASSIODORVS, De arte Rhetorica.

BEDA de Tropis ſacræ Scripturæ.

ISIDORVS de arte Rhetorica.

ANONYMVS de locis Rhetoricis.

ALBINI ALCVINI de arte Rhetorica Dialogus.

Omnia ex codd. manuſc. emendatiora vel auctiora.

Ex bibliotheca FRANCISCI PITHOEI IC.

Index in omnes ſuperiores authores.

PARISIIS,

Apud AMBROSIVM DROVART, via Iacobæa ſub ſcuto Solari.

CIƆ. IƆ. XCIX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

LECTORI.

Risci Romuli nepotes, Lector, tesquis horrentibus squalentem ac desertum viderunt Rhetorices campum:

Quum neque Musarum scopulos quisquam superârat,
Nec dicti studiosus erat.

Sed longe infeliciora nuper experti sumus sæcula, quum difficillimis temporibus per Gallicos Musarum hortulos, qui cultißimi floruerant, barbaræ mentes furiosis vocibus adeo grassatæ sunt, vt post tantos tumultus vix sui nominis ipsa Meminerua meminerit. Desæuijt tandem maior illa calamitas; iamque adeo Latina taxim caput attollere audet Rhetorica. Nec erit quod Athenis inuideat Latium: & quamuis obnixè Græcula echo sese altiùs erigere gestiat, facilè cedet Romana rectæ orationis simplicitas; quæ si humile dicendi genus aliquantulũ supra mediocre extulit, æquo animo con-

ſiſtere ſolet, atque vt Flaminica ſcalas aſcendere plus tribus gradibus religioſum putat. Liceat aſtutis Atticis facundiarum ſuarũ magniloquentiam ambitioſè oſtentare; & ſuperbiæ compẽdia diſpendio quærere veritatis. Hoc de Romana facundia ſimpliciter ac verè proloquar, doctiſſ. virum Franciſcum Pithoeum I C. otio nec otioſo varios Rhetoricæ Latinæ ſcriptores cum vetuſtiſſimis & optimis codicibus diligentiſſimè olim collatos, auctiores aut emendatiores locis innumeris reddidiſſe; atque Sulpitium Victorem Æmari Ranconeti Præſidis ampliſſ. cura recognitum ab V. C. Nicolao Fabro habuiſſe: ſed & nuperis vindemialibus ferijs, vt bono publico excuderentur, recenſuiſſe. At oſcitantes Typographorum operæ comtiſſimos & emendatiſſimos auctores mendis non paucis inquinauerunt. Imo Pithoeana quoque autographa inter illos depoſita, malùm, ſtrãgulata ſunt: vt inde tibi multa toto hoc opere diſperſa flagitia exhiberi minimè potuerint. Habe tamen quidquid eſt, præſtare nihil volo. noxa ſolutum non eſſe palam rectè pronũtio. Quidni & in mala ſegete bonum aliquod ſpicum *ſæpe reperias? Vale.*

EX P. RVTILII LVPI DE FIGVRIS SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS LIBRO I.

ROSAPODOSIS. Hoc ſchema duobus modis fieri & tractari poteſt. Nam ſententiis duabus, aut pluribus propoſitis, ſua cuique ratio vel poſterius reddetur, vel ſtatim ſub vnaquaque ſententia ſubiungetur. Quibus poſterius ratio ſubinfertur, huiuſmodi ſunt. DEMOSTHENIS, Non enim pari ratione Philippus, atque nos, diuerſis rebus medetur: ſed ille vſque eo nititur, quoad reſtituat atque exuperet. nos cõtrà, ſtatim vinci meditamur. Ille enim pro laude, ſicut pro patria, præliatur: nobis autem ſi nihil accedit mali, ſatis, ac nimium boni videtur. Cum ſingulis ſententiis ſtatim ratio ſubiungitur hoc exemplo. DEMETRII PHALEREI, Nam quod beneficium tempore & cupienti datur, gratum eſt. vtilitas enim ac voluntas accipiendi, honorem dantis facit ampliorem. At quod ſero, & deſyderanti dari datur, ingratum eſt. amiſſo enim tempore vtilitatis, cadit accipiendi cupiditas.

SYNATHROESMVS. Hoc & ſingulis verbis & plurium verborum coniunctione fieri poteſt. Singulis verbis hoc modo. * CLEARCHI, Sed cum ad ſupplicium ſumendum ſe confirmaret, multa ſimul eum reuocabant: officia, conſuetudo, tempus, exiſtimatio, periculum, religio: quæ ſingula proprias ei cogitationes ad remorandum ſubiiciebant. Item DEMOCHARIS, Nam quis hæc ſimul vniuerſa perpeti poſſit, timorem, morbum, ſenectutem, contumeliam, inopiam, vim? quarum quæuis vna res, per ſe ſatis eſt grauis ad praeferendum. Sed in coniũctione plurium verborum huiuſmodi eſt. LYCVRGI, Nemo enim nocens ſine ſummo mœrore eſt, Iudices, ſed multa ſimul eum perturbant. quod adeſt ſollicitudinis plenum, quod futurum eſt formidoloſum, lex paratum ſupplicium oſtentans, vitia ex vitiis coacta, occaſionem arguendi maleficii captans inimicus: quæ quotidiano vehementer eius animum excruciant.

* al. Cleocharis.

PARONOMASIA. Hoc, aut addenda, aut demenda, aut mutanda, aut porrigenda, aut contrahenda litera, aut syllaba fieri consueuit: éstque huiusmodi. Non enim decet hominem genere nobilem, mobilem videri. nam cum omnibus hominibus, tum maxime maximo cuique inconstantia turpitudini est. Item, Ad huius sceleratissimi opera qui fuit locus? religiosissimus: nimirum quia traditam sibi publicorum custodiam sacrorum, non honori, sed oneri esse existimauit.

PARADIASTOLE. Hoc schema plures, aut duas res, quæ videntur vnam vim habere, disiungit: & quantum distent, docet, suam cuique propriam sententiam subiungendo. HYPERIDIS, Nam cum cæterorum opinionem fallere conaris, tu tete frustraris. non enim probas te pro astuto sapientem intelligi: pro cõfidente, fortem: pro illiberali, diligentem rei familiaris: pro maleuolo, seuerum. nullum est enim vitium, quo virtutis laude gloriari possis. Hoc idem schema solet illustrius fieri, cum ratio proposito subiungitur. Id est huiusmodi. Quapropter nolo te sæpius parcum appellare, cum sis auarus. Nam qui parcus est, vtitur eo quod satis est: tu contrà, propter auaritiam, quo plus habes, magis eges. Ita non tam diligentiæ fructus, quàm inopiæ miseria te consequitur.

ANACLASIS. Hoc schema fieri solet, cum id quod ab altero dictum est, non in eam mentem quæ intelligitur, sed in aliam aut contrariam excipitur. Huiusmodi est vulgare illud Proculeianũ. Proculeius cum filium suum moneret & hortaretur, audacter ex bonis ipsius sumptum faceret quas in res vellet atque opus esset: nec tum denique speraret libertatem licentiámque vtendi futuram, cum pater decessisset, cui viuo patre promiscue omnia licerent: Filius respondisset, non esse opus sæpe eadem oratione moneri, nec se patris mortem expectare. Cui Proculeius pater subiecit, Immo vero minime meam mortem expectes, nec properes moliri, vt velocius moriar. Plato interrogatus quî respub. beata fieret, respondisse dicitur, Si aut qui sapiunt, imperare: aut qui imperant, sapere discant. Item Theophrastus dicitur dixisse, Prudentis esse officium, amicitiam probatam appetere, non appetitam probare. Item Aristoteles dicitur dixisse, Eius esse vitam beatissimam, cuius & fortunæ sapientia, & sapientiæ fortuna suppeditet.

EPIBOLE. Hoc schema dupliciter fieri consueuit, cum pluribus & diuersis sententiis aut vnum, aut idem verbum singulis præponitur: aut varietas verborum, quæ tamen eandem vim inter se habeat. quæ ab vno verbo sæpius proficiscuntur, sunt huiusmodi. LYCVRGI, Nam cum iuuentus concitata temere arma caperet, & quietos Thessalos manu lacessere conaretur: iure ego senatum coegi authoritate sua comprimere adolescentium violentiam. Ego quæstoribus interminatus sum, ne sumptum stipendio præberent. Ego armamentario patefacto restiti, atque efferri arma prohibui. Itaque mea vnius opera compressum, non concita-

tum bellum non necessarium ſcitis. Item HEGESIAE, Miſeremini mei Iudices, quem coniurata tanta vis inimicorum oppugnat. Miſeremini ſolitudinis, cui ne in ſummo quidem tempore periculi liberos adhibere ad communem calamitatem decernendam licitum eſt. Miſeremini ſenectutis, quæ me etiam ſine cæteris malis grauiter defatigat. Varietas verborum quæ eandem vim habet, huiuſmodi eſt. DEMOSTHENIS, Dolui viri Athenienſes, vbi illum clandeſtinum hoſtem impunè intra murum vidi vagari: ægre tuli, quòd omnium veſtrum facilitatem vnius fallaciâ tentatam intellexi: commouit me, quòd in accipienda iniuria pleroſque lætitiam oſtentantes cognoui.

EPIPHORA. Inter hoc ſchema & ſuperius hoc intereſt, quòd in ſuperiore vnum verbum pluribus ſententiis anteponitur: in hoc autem omnium ſententiarũ vnum atque idem nouiſſimũ verbum. SOSICRATIS, Non enim alius quis eſt, cuius opera in has difficultates inciderimus: ſed initio ad bellum ſuſcipiendum vos primum impulit Philippus. deinde in ipſo belli labore ac periculo deſeruit nos Philippus. nouiſſimæ nunc calamitati noſtræ atque culpæ, ſuccenſuit idem Philippus.

COENOTES. Hoc duorum ſuperiorum ſchematum coniunctionem habet: quòd & ab vno verbo omnes ſententiæ incipiunt, & in vno nouiſſimè acquieſcunt. STRATOCLIS, Quæritis nouam rationem adminiſtrandæ Reipublicæ? at reperire meliorem quàm à maioribus accepiſtis, non poteſtis. Quæritis maximis ſumptibus faciendis, quomodo tributa ne conferatis? at conſiliis captas ærarij opes, quas cupitis, augere non poteſtis. Quæritis quemadmodum ſcelere contaminatis hominibus parcatis? at ignoſcendo nocentibus, innocentium ſalutẽ cuſtodire non poteſtis.

POLYPTOTON. Hoc ſchema ſolet complures ſententias alio atque alio modo, vt pronuntientur, efferre. CLEOCHARIS, Nam vehementer admiror Lacedæmonij, ſi præter hunc quempiam exiſtimatis eſſe, cui ob has cauſas iure ſuccenſere debeatis. hic eſt enim qui nobis imploratam ſpem victoriæ eſt pollicitus. hunc vos non ſolùm in conſilio dando cæteris præpoſuiſtis; ſed etiam in conficiendo negotio principem præfeciſtis. huic omnium veſtrum fortunas vniuerſi commiſiſtis. Ab hoc igitur vno priſtinæ pollicitationis, rerúmque geſtarum rationem repoſcere debetis. Item CHARISII, Pater hic tuus nunc denique eſt, vt egeſtatem tuam debere alere videatur? Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo vt alienum deſeruiſti? Patris tu filius es ad potiundas opes, cuius ad ſenectutem violandam crudeliſſimus hoſtis fuiſti? Nimirum nullo conſilio filios procreamus. nam maiorem partem ex illis doloris & contumeliæ capimus.

EPANALEPSIS. Hoc ſchema fieri ſolet, cum id quod dictum ſemel eſt, quo grauius ſit, iteratur. Id interdum fit vno verbo: interdum plurium verborum coniunctione. Verbum ſic iteratur. PYTHIAE, Quid contra

tot res, támque euidentes dicere potes Demosthenes? cognitum enim est te Rempub. venalem habuisse, cognitum est. Item HEGESIAE, Sed instigabat multitudinis animum ad bellum inferendum concitatus iracundia furor. furor inquam, non ratio, sine qua nihil vnquam populus ex sententia gessit. Sed plurium verborum iteratio est huiusmodi, At ego in his ærumnis amicis sum spoliatus omnibus Iudices: qui non quòd me odissent, sed quòd inimicorum factionem pertimuissent, me in malis deseruerunt.

DIAPHORA. Hoc schema cum verbum iteratum aliam sententiam significat, ac significauit primo dictum. Id est huiusmodi, Hunc tu frater, eiusdem sanguinis particeps, in hac fortuna deserere potuisti: cuius ęrumnæ quemuis extrariorum hominem, modo hominem, commouere possent? Item, In vniuersum mulierem quid potius dicam, aut verius quàm mulierem?

EPIPLOCE. In hoc ex prima sententia, secunda oritur, ex secunda tertia, atque ita deinceps complures. Nam quemadmodum catenam multi inter se circuli coniuncti vinciũt; sic huius schematis vtilitate complures sententiæ inter se connexæ continent. LYSIAE, Constat igitur Iudices, Simonem domo sua, ab suis diis penatibus, vi cum summa iniuria esse exturbatum. Nam Cheremenes cum hominibus armatis ad eum venit. cum venisset, sine vlla religione domum eius expugnauit: expugnata vi domo, familiam abstraxit: abstractam, tormẽtis omnibus excruciauit: cruciatam, vinxit: vinctam, in publicum proiecit: opinor ne suum maleficium tacitum lateret, sed vt cum prætereuntes prostratam familiam viderent, & à vicinis rem gestam audirent, simul & oculis & auribus scelus illius vsurparent. Item LYCVRGI, At mihi mirum videtur, quòd tam excelsum boni gradum homo summi laboris exceperit? Nam cui præsto est sua voluntas, industrius sit necesse est: industriam verò, scientia consequitur: ex scientia, copia & facultas ingenij nascitur. ex qua facultate vera & facili, fœlicitas laudis oritur. Neque enim temerè diligens studium virtutis fructus fortunæ fallit.

POLYSYNTHETON. Hoc schema efficitur cum sententiæ multorum articulorum conuenienti copia continentur. PYTHIAE, Ille hunc pœna constrictum trahebat, hic autem vociferabatur. concursus verò non mediocris, cum tamen omnes opitulari vellent, sed nemo auderet. neque ibi magistratus aderat, nec circumspicientes, quò potissimum confugeremus, reperiebamus: sed vno tempore nos & præsens & futurum malum perturbabat. Nam præsens tempus acerbitatis erat plenum: reliquum vero timoris. Item DIARCHÆ, Partim nostri silebant, partim autem ingentem clamorem excitabant. At hi socii, præclara nostra auxilia, neutrum poterant. neque enim constanti silentio, neque forti clamore strenue quid agere conabantur. Huc accedebat ignauus tubæ strepitus,

qui nihil eorum mentes ad virtutem excitabat.

DIALYSIS. Hoc ſchema contrarium eſt ſuperiori. Nam demptis omnibus articulis ſententiæ diuiſæ pronuntiantur. DAPHNIDIVS, Quid autem me conuênit facere Byzantii? ſubire publicæ cauſæ iudicium, magno nomini aduerſariorum fortiter reſiſtere, non vereri periculum, dilige̅ter poſteritatis * creſcere, non minas extimeſcere, conſtanter in cauſa pro vobis perſeuerare? omnia feci, veſtrum commune commodu̅ ſpecta̅s: tamen non deſunt qui ex tantis meis officiis aliquid velint vituperare. Item LYSIAE, Omnibus in rebus ſuam confidentiam oſtentabat. debitum petebamus? non diſſoluebat. minabamur? contemnebat. lex nihil valebat: magiſtratus negligebat. Venit hoc tamen nobis nouiſſimè tempus vlciſcendi.

METANOEA. Hoc ſchema fieri ſolet, cum ipſe ſe, qui loquitur, reprehendit: & id quod prius dixit, poſteriori ſententia commutat, ita vti facit Demoſthenes. Nunc quoniam de me vt volui cognouiſtis, iudicium per ipſius vitia conſtituam. Nam dum opus eſt, parentes appellat, quos ſcitis non ignotos fuiſſe, ſed huiuſmodi, vt omnes hos execrarentur. Sed hic bonus vir, grandis natu, atque ſero, ſero loquor? immò verò nuper atque his paucis diebus, ſimul & Athenienſis & eloquens eſt factus. Item, At hic omnium ſceleratiſſimus, nouo more atque exemplo alieni facinoris vindex, ipſe confidentiſſime non criminibus, ſed armis reum faceſſere conatus: conatus? nimium remiſſe loquor. Nam qui tantam cædem perfecerit, huiuſmodi incœpti duntaxat arguere, penè maleficii largitionem eſt facere.

PARENTHESIS. Cum in continenti ſententia aliquid interponitur, quod neque eius ſit ſententiæ, neque omnino alienum ab ea ſente̅tia: tum denique hoc ſchema efficitur. ſed periculoſè ponitur: nam aut mirè ineptum, aut vehementer iucundum auribus accedere conſueuit. DEMOSTHENIS, Nos ſcilicet omnes (vt fit) ferè repentino nu̅tio perturbati obſtupuimus. Adimanthus autem ſolus (nam eſt homo multum vehemens, & in Reipub. commodis ſatis liber) magno clamore efflagitabat, vt ſenatus haberetur: &, prout tempus poſtulabat, celeriter quod opus eſſet conſtitueretur. Eiuſde̅, Audiera̅ appropinquare, tum ſtatim magiſtratum certiorem feci. vos dii immortales (quorum eſt in templo geſtum) teſtificor. illi neglexerunt: & rem tantam differre maluerunt: cum interea ſubito portas hoſtis obſedit.

MERISMVS. Hoc ſchema ſingulas res ſeparatim diſponendo, & ſuum cuique proprium tribue̅do, magnam efficere vtilitate̅ & illuſtre̅ co̅ſueuit. LYCVRGI, Cuius omnes corporis partes ad nequitiam ſunt appoſitiſſimæ. oculi ad petulantem laſciuiam, manus ad rapinam, venter ad auiditatem, virilis naturæ membra, quæ non poſſumus honeſtè appellare, ad

omne genus corruptelæ:pes ad fugam. prorſus vt aut ex hoc vitia,aut ipſe ex vitiis ortus videatur. Item ARISTOTELIS,Alexandro enim Macedoni neque in deliberando conſilium,neque in præliando virtus, neque in beneficio benignitas deerat,ſed dumtaxat in ſupplicio crudelitas.Nam cum aliqua res dubia accidiſſet,apparebat ſapientiſſimus. cum autem cõfligendum eſſet cum hoſtibus,fortiſſimus. cum verò præmium dignis tribuendum,liberaliſſimus. at cum animaduertendum,clementiſſimus.

PAROMOLOGIA. Hoc ſchema fit cum aliquot res aduerſario concedimus:deinde aliquid inferimus,quod aut maius ſit quàm ſuperiora: aut etiam omnia quæ poſuimus,infirmet. HYPERIDIS, Sume hoc ab iudicibus noſtra voluntate,neminem illi propiorem cognatum,quàm te fuiſſe concedimus. officia tua nonnulla in illum extitiſſe, ſtipendia vos vnà feciſſe aliquandiu nemo negat.Sed quid contra teſtamentum dicis,in quo ſcriptus hic eſt?Item eiuſdem.Quid à me ſæpius his verbis de meo officio requiris?ſcripſiſti vt ſeruis libertas daretur; ſcripſiſti ne liberi ſeruitutem experirentur.ſcripſiſti vt exules reſtituerentur:ſcripſiſti vt ne quis exilio afficeretur. leges igitur quæ prohibebant hæc,non negligebas? Non poteram, propterea quòd literis earum arma Macedonum oppoſita obſiſtebant.

ANANCÆON. Hoc ſchema tunc prodeſt,atque omnis eius vtilitas in eo eſt:cum volumus oſtendere neceſſitudinem aut naturæ,aut temporis, aut alicuius perſonæ:quemadmodum fecit MYRON,Amicus meus fuit Cremonides,& opinione omnium magis familiaris: & pro ſalute eius, quæcunque potui,feci:ſed poſtea quàm maior vis legis noſtrum auxilium ab illius periculo remouit,calamitatis ac luctus eius particeps eram. nam opitulandi facultas omnis erepta iam fuerat.Item DEMOCHARIS,Nihil enim valebat aſſidua pro fratre,ac miſericors deprecatio, cum iudicaret tyrannus:cuius crudelitas omnem naturæ neceſſitudinẽ extinguebat.

ETHOLOGIA. LYSIÆ,Rure rediens Iudices homo maior natu,magno calore,vix ſufferens viæ moleſtiam,tamen his verbis egomet me cõſolor:Fer fortiter demum laborem;iam breui domum venies expectatus: excipiet te defatigatum diligens atque amans vxor:ea ſedulò ac blandè præminiſtrando detrahet languorem,& ſimul ſeniles nutriendo recuperabit vires. Hæc me in itinere cogitatio prope confectum confirmabat. Poſtea verò,cum domum veni,nihil earum rerum inueni:ſed potius bellum inteſtinum ab vxore contra me cõparatum.Item DEMOSTHENIS, At mediusfidius Iudices,ego ſic arbitrabar,filium ad patrẽ diſſoluto vultu venturum,lachrymis patrium ſinum oppleturum,ſupplicem precaturum,obſecraturum,blanditia ſua,quod petiſſet,à patris mollitie impetraturum. ſed hic longe aliter:nãque incredibili confidentia armatus,ad patrem aduolauit ſicut hoſtis:atque initium ſermonis cum iurgio ſumpſit.

EX

P. RVTILII LVPI DE FIGVRIS SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS LIB. II.

METABASIS. Hoc ſchema duobus modis fieri ſolet. Ex quibus vnũ genus eſt eiuſmodi: cum ab ea ſententia quam propoſuimus, cõuertimur ad aliquam perſonam, aut rem, vt fortunam, & tãquam præſentem appellamus, ita vt is fecit. MYRON, Hæc mulier nuper fuit locuples & potens in amore atque deliciis neceſſariorum: ornatus eius opibus abundabat: manus ancillarum quæ ſequebantur, comitatus appellabatur. nũc contrà ſubito & graui caſu afflicta, vix mediocris ancillulæ dignitatem retinet. O fortuna, quàm vehementer te rerum varietas oblectat: & quàm magno odio eſt tibi beatæ vitæ perpetuus & conſtans fructus! Alterum genus eſt, cum ad id quòd demonſtrare inſtituimus, ab alia re & actionẽ & orationem noſtram reuocamus. DEMOSTHENIS, Sed nimirum inopinans incidi in cauſam temporis huius alienam, de qua poſterius dicendum. Quapropter ad illud, quod paulo prius agendum, reuertor.

ALLOEOSIS. In hoc ſchemate diuiſio & ſeparatio eſt perſonarum, aut rerum & demonſtratio quantum interſit. HAEGESIAE, Diuerſa ſtudia adoleſcentium animum aduerteramus, tametſi fratres erant, vno atque eodem ſanguine orti. alter in ſtudio laudis verſabatur, & induſtria virtutis, vitam glorioſam ſed laborioſam ſequebatur: alter in augenda pecunia occupatus, & habẽdi cupiditate deprauatus, ſummas diuitias ſummam virtutem exiſtimabat. Hic nimirũ magis erat laborioſus, qui laborem, condendi, non vtendi cauſa ſuſcipiebat. Item HYPERIDIS, Non enim ſimile eſt viuere in æqua ciuitate, vbi ius legibus valeat: & deuenire ſub vnius tyranni imperium, vbi ſingularis libido dominatur. ſed neceſſe eſt aut legibus fretum, meminiſſe libertatis: aut vnius poteſtati traditum, quotidianam commentari ſeruitutem.

DICAEOLOGIA. Hoc ſchema fieri ſolet, cum æquitatem cauſæ quàm maximè breui ſententia complectimur. Id eſt huiuſmodi, Quòd ſi me reprehendis, cum homo adoleſcens lapſus ſim: vehementer erras, qui quid naturâ valeat, ignoras: acerbúſque & iniquus es, qui quod æqualiter omnibus putes ignoſcendum, vni imputas, & in vno arbitraris vindicãdum. Item LYSIAE, Nam ego huic Iudices, quicquid ad ſuperius tempus attinet, nihil ſuccenſeo: nihil enim deliquiſſe cognoui, ſed in hoc nouiſſimo facto, cum plenũ malitiæ perfidięque inuenirẽ, merito reprehẽdere atque odiſſe cœpi. Quæritis fortaſſe quid acciderit cauſæ: quamobrem eundem & laudẽ & vituperem. quod idẽ commutata voluntate non eſt qui fuerat: neque idem nunc de ſe audire debet, quod prius conſueuerat, cũ ſine noxa ſe gerebat. Non arbitratus es igitur rurſus eum reuerſurum ad officiũ, atq; amicũ tibi futurũ? Quo modo? quẽ ſciã tãtũ facin⁹ in ſe admiſiſſe, vt in reliquũ tẽpus neq; beneficio locũ, neq; beneuolentiæ ſpem relinqueret?

PROLEPSIS. Hoc eſt, cum id quod aut in aduerſarij cauſa, aut in iudicis opinione eſſe, aut fore arbitramur contrarium nobis, præoccupamus dicere, & cum ratione diſſoluere. DEMOSTHENIS, Atqui ego illum Iudices arbitror Lycurgum laudatorem producturum, ſcilicet qui ſit teſtis eius pudori ac probitati: ſed ego Lycurgum vobis præſentibus hoc vnum interrogabo, velítne ſe ſimilem eſſe illius factis & moribus. Quod ſi negarit, ſatisfactũ vobis eſſe de veritate noſtra debebit. LYSIAE, Hac oratione ſæpius apud me vtebatur, & orabat vt ſuarum ærumnarum miſererer, inopiæque ſubuenirem. Quid multa? commotus humanis precibus deprecantis, quod petebat dedi, ſolus ſoli, quo minus nota calamitas hominis eſſet. Sed vt paratus veniſſe videbatur, iam ſe negabit accepiſſe: & flens vobis ſupplicabit vt ſe à calumniatoribus eripiatis. Vos autem cum ſic agentem videritis, facitote vt & illius & mei memineritis.

HORISMVS. Hoc ſchema fit, cum definimus aliquam rem noſtræ cauſæ ad vtilitatem, neque tamen contra communem opinionem. Id eſt huiuſmodi, Nam virtutis labor, vera voluptatis exercitatio eſt. Sed fieri ſolet hoc ſchema nonnunquam ratione ſuppoſita, tum denique magis illuſtratur, ita vt fecit * diues auarus. In villa ædem feci Fortunæ. Crimen arguitur temeritate illius, quæ tam locupletis copias dederit ei qui odiſſet vti.

PROSOPOPOEIA. Hoc fit cum perſonas in rebus conſtituimus, quæ ſine perſonis ſunt; aut eorum hominũ qui fuerunt, tanquam viuorum & pręſentium actionem ac ſermonem deformamus. Id eſt huiuſmodi, Nam cum crudelitatis mater eſt auaritia, tum pater furor. ea huic facinori coniuncta, parit odium, inde item naſcitur exitium. Hoc genere vſi ſunt poetæ qui fabulas ſcripſerunt in prologis. Nam humana figura produxerunt perſonas, quæ in veritate, artis & voluntatis ſunt, non perſonæ. Alterum genus eſt, ita vt fecit HYPERIDES, cum de adoleſcente impudico diceret, Quid ſi tandem Iudices apud ipſam naturam hanc cauſam agerem? Atqui ita diuiſit muliebrem virilémque perſonam, vt ſuum cuique opus atque officium diſtribueret? ei ego hunc oſtenderem, muliebri ritu eſſe ſuo corpore abuſum? nónne vehementiſſime admiraretur, ſi quiſquam non gratiſſimũ munus arbitraretur, virũ ſe natum: ſed deprauato naturæ beneficio in mulierem conuertere ſe properaſſet? Item CHARISII, Exiſtimate quæſo Remp. hîc adeſſe, & pro veſtra libertate ſupplicẽ vobis accedere: ſimul & liberos veſtros, & matreſfamilias amplexã tenere: parentes veſtros ætate confectos ad ſe applicare: redigere vos in memoriã, qualem ſe à maioribus acceperitis: obſecrare pro ſacris ac delubris deorum immortalium, pro parentum monumentis, pro vobis ipſis & ſalute veſtra. Hæc ſi præſens agit, vt dixi, Reſp. quid animi eſtis habituri quære.

CHARACTERISMVS. Quemadmodum pictor coloribus figuras deſcribit: ſic orator hoc ſchemate aut vitia, aut virtutes eorum de quibus loquitur,

loquitur,deformat. LYCONIS, Quid in hoc arbitrer bonæ ſpei reliquum reſidere,qui omne vitæ tempus vna,ac deſperatiſſima conſuetudine produxit? Nam ſimul atque ex prioribus horis diei,nimia cibi ac vini ſatietate vix meridiano tempore,plenus crapula eſt experrectus:primum oculis mero madidis,humore obcæcatis,viſu grauidis lucem conſtanter intueri non poteſt:deinde confectis viribus,vtpote cuius venæ non ſanguine, ſed vino ſunt repletæ,ſe ipſe erigere non valet:tandem duobus innixus lãguidus,qui cubando ſit defatigatus,tunicatus ſine pallio,ſoleatus præ lectulo,palliolo frigus à capite defendens,flexa ceruice,ſummiſſis genibus,colore exangui,protinus ex cubiculari lectulo excitatus,in triclinium trahitur. Ibi præſto ſunt quotidiani pauci eodem ſtudio excitati conuiuæ. hic verò princeps paulum illud reliquum quod habet, mentis ac ſenſus,poculis extrudere ex ea feſtinat,& eos bibẽdo prouocat & laceſſit, perinde ac ſi in hoſtium prælio quam plurimos ſuperarit,atque adflixerit, ampliſſimam ſibi victoriam paratam exiſtimans Interea procedit ſimul & illud tempus & potatio:oculi vinum lachrymantes caligant, ebrioſum ipſi vix ebrij cognoſcunt : alius ſine cauſa iurgio proximum laceſſit : alius ſomno deditus , vi cogitur vigilare:alius rixari parat : alium turbas vitantem , ac domum reuerti cupiẽtem retinet ianitor, pulſat, exire prohibet domum, interdictum demonſtrans. Interim alium contumelioſè extra ianuam eiectum , vacillantem puer ſuſtentat, ac ducit pallium per lutum trahentem. Nouiſſimè ſolus in triclinio relictus,non prius poculum ex manibus emittit , quàm ſomnus oppreſſit bibentem , ac diſſolutis artubus , ipſum poculum ſuapte natura dormienti excidit.

BRACHYEPIA. Hoc fieri ſolet, cum orator breuitate ſententiæ præcedit auditoris expectationem. LYSIÆ, Quæres à me,quo iure obtinere poſſim, quo iure mihi Polienus reliquit, quo iure prætor dedit poſſeſſionem. Leges me defendunt , ad te non pertinent, hi veritatem ſequantur. Item eiuſdem. Sed nos æquum eſt voluntatem diſpicere. Nam conſilio valuit , fortuna lapſus eſt : homo fuit,fatetur , concedendum non omnia poſſe;hoc enim deorum eſt proprium.

SYSCEVASIS. Hoc ſchema docet diuerſas res coniungere , & communi opinioni cum ratione aduerſari, & habet magnam vim vel ex laude vitium , vel ex vitio laudem exprimendi. HYPERIDIS, Nam hominis auari,atque aſoti vnum atque idem vitium eſt.vterque enim neſcit vti:atque vtriq; pecunia dedecori eſt. Quare merito vtrique pari pœna afficiũtur,quos pariter non decet habere.Item LYSIÆ,Quapropter pergam:in multos largitionẽ, abſtinentiæ teſtimonium non credideris : multo enim confidentius hoc genus hominum furatur. nam quo magis eget ad ſumptum ambitionis, audacius facit rapinã, vt huic ipſi ambitioni copia ſuppeditari poſſit. Item DEMOSTHENIS,cum ei quidam obieciſſet , matre Scytha natum,reſpondit:Non miraris igitur,quòd Scytha matre barbara

natus, tam bonus & clemens euaserit? Item eiusdem. At ego hunc propterea malum esse existimo, quia nimium se gerit seuerum. namque ex hominibus humanitatem ac misericordiam tollere, maximum signum malitiæ videtur. Ego contrà deos precor: namque eiusmodi ciuem habemus, qui ad supplicium sumendum in omnes partes sit inexorabilis.

APORIA. Hoc schema efficitur, cum quærimus quid aut quemadmodum pro rei dignitate dicamus: nec reperire nos ostendimus. LYSIÆ, Nec iam rationem inuenimus qua flecti posse speremus: ita nos omnibus modis tentatos, acerba ac nimiũ tua facultas affligit. Itẽ HEGESIÆ, Non hæc est, vt vulgari verbo appellatur, calamitas. quid igitur? quod propriũ imponam nescio: nisi illud vnum, tantam esse ærumnæ magnitudinem, vt omnem fortunæ superbissimã crudelitatem ingenij miseria superarit.

PARASIOPESIS. Hoc schema est cum aliquid nos reticere dicimus, & tamen tacitum intelligitur. Et hoc vtendum est, cum aut notam rem esse auditoribus arbitramur, aut suspicionem excitare maiorem reticendo possumus. LYCVRGI, In præsentia Iudices iniussu populi quæ improbissime gesserit reticebo: de falsis eius literis, quas ad senatum miserit, nihil dicam: quæ illi sæpe interminati sitis, omittam. nam & hæc vobis nota sunt: & quæ nouissime multò indigniora commisit, quam primum cognoscenda. HYPERIDIS, Cogis me iniuriæ tuæ causam proferre, nihil agis. non dicam, sed ipsum tempus eam patefaciet.

PAROMOEON. Hoc schema, & homœoteleuton & homœoptoton ferè non multum inter se distant: tamen quid intersit, ex vniuscuiusque supposita sententia cognoscere poteris: & multò diligentius ex Græco Gorgiæ libro, vbi pluribus vniuscuiusque ratio redditur. PAROMOEON, hoc verborum efficit similitudinem, ita vti hoc est. Nam disputandi aut suadendi est aliud idoneum tempus. cum quidem aduersarius armatus præsto est, resistendum est huic, non verbis, sed armis.

HOMOEOPTOTON. Hoc in duobus verbis eundem habet casum, aut eandem nouissimam syllabam. Id est huiusmodi. In rebus aduersis cui præsto est consilium, non potest deesse auxilium. Item SOSICRATIS, Nam qui secundis rebus libenter adsentiuntur, iidem simul ac se fortuna contristauerit, primi insidiantur.

HOMOEOTELEVTON. Hoc minus euidens est, quàm superius, & minorem affert auribus iucunditatem. Nam neque tam paria duo verba sunt: neque eundem habent casum & sonum vocis, quam Græci προσῳδίαν appellant. Id est huiusmodi. Nam Respub. nostra ad hunc statum gloriæ peruenit, non multitudine hominum, sed seueritate legum.

ISOCOLON. Hoc autem duabus aut pluribus sententiis breuibus, & inter se paribus exigitur: ita vti hoc est. Nequaquam mihi diues est, quamuis multa possideat, qui neque finem habet cupiendi, neque modum statuit vtendi. Nam & multum desiderare, egentus est signum: & nihil par-

cere, egestatis est initium. Seorsum est, beneficium dare libenter, & iniuriam facere nolle. Nam dando beneficium, extemplo beneuolentiam acquirimus:non faciendo iniuriam,duntaxat odium vitamus.

ANTITHETON. Hoc pluribus modis fieri solet, & habet in omni genere orationis summam vtilitatem. Quare separatim demonstrandum est de vnoquoque genere eius. Vnum est, cum contrariæ res inter se conferuntur. CHARISII,Alter eorum erat in dando benignus, alter erat in accipiendo astutus. hunc omnes conquirebant: illum vitabant, ne ab eo viderentur. huius enim pudor erat omnibus iucundus: illius autem impudentia,ipsi suauis,cæteris amara. Hoc idem fieri potest in vna persona, ita vti fecit Dinarchus,cum ipse de se diceret, Olim in adolescentia sedulo omnem gloriam sectabar:at nunc in senectute summum me ambitionum inuasit odium. tũc facilè multis opitulabar:nunc iam meipsum tueri vix possum.tum mihi beatissimus videbar,si quampluribus benefecissem: nunc contrà vereor nequid mihi desit ad necessarium ętatis meę cultum. tunc ego ipse pro Rep.fortiter arma capiebam, nunc præter quàm laudare eos qui Rempub.armati defendunt,nihil valeo.Est etiam genus huiusmodi,quod in eadem sententia, priori verbo contrarium quod est,infert, & coniungi solet. ISIDORI, Non ille stultitia, aut furore impulsus tam graues labores frustra subiret:sed ex acerbitate laboris,iucundos voluptatis fructus sibi parabat. Aliud est item, quod superiori infert, sed consequenter ita vti fecit Demetrius Phalereus. Nobis primum dij immortales fruges dederunt: nos quod soli accepimus,per omnes terras distribuimus. Nobis maiores nostri Rempub. reliquerunt: nos etiam socios nostros de seruitute eripuimus. Itaque & amplissimus nobis honos ab omnibus habetur:& propter huius honoris dignitatem, superbiæ nostræ nemo vestigium experitur.

EPITROPE. Hoc fieri solet, cum alicui rei vehementer confidimus, & nostro iure iudicibus largimur: vt quemadmodum videtur illis, constituant, atque ei pareamus. HYPERIDIS, Sed ego iam Iudices summum ac legitimum, quod exposui, meæ causæ ius omitto: vobis quod æquissimum videatur, vt constituatis, permitto. non enim vereor, quin etiam si nouum vobis instituendum, libenter id quod postulo, propter vtilitatem communis consuetudinis sequamini.

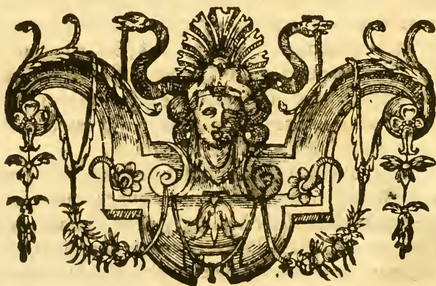
PARRHESIA. Ferè contrarium est hoc superiori.nam in hoc vehementer cum iudice agendum est, & vitium aut erratum eius audacter coram eo reprehendendum: sed diligenter hoc verendum, & rarò assimulandum est inuitos necessario dicere, ne magis confidentia, quàm dolore excitati videamur: atque ita non fides, sed odium iudicum consequatur. DEMOSTHENIS, Sed ego liberam vocem veritatis apud vos omittam, non inquam, nec reticebo quod salus communis dicit. Flagitat vestram

operam, viri Athenienſes: in tanto Reſp. periculo eſt. vos enim decepti eſtis temere omnibus credendo: & quorum ignauiſſima ſunt conſilia, eorum ſententias vtiliſſimas exiſtimando. Item LYCVRGI, Sed vos Iudices, vos hæc facere debetis. Nam cum in ſententiis ferundis nocentibus remiſſionem paratis, vos improborum ſtudia ad peccandum excitatis.

ÆTIOLOGIA. Hoc ſchema efficitur ratione breui & ſententioſa, ita vt quod dubium eſt viſum, ad certam fidem adduci videatur. Idem, Quòd vobis viri Athenienſes in ſuadendo aſſentiuntur, vos fallere poſcunt. nam dictum ad voluntatem auditoris obſcurat omnem vtilitatis inquiſitionem. Sed ab iis qui ſuadent quod vobis iniucundum eſt, decipi non poteſtis. non enim ſententias veſtras valent commutare, niſi vobis euidens bonum ſui conſilij patefecerint. Item eiuſdem, Etſi acerbum vobis quod dicturus ſum, videbitur: tamen æquo animo audiendum eſt. nam ferè verum conſilium, quod initio auditu graue eſt, in poſterum cognita vtilitate fit iucundum.

TAXIS. Hoc ſchema fit, cum vnaquæque res nouiſſimorum verborum ſententia clare diſtinguitur. STRATOCLIS, Nam vehementer eorum vitiis inuehi non licebat, reticere omnino non expediebat: ſuſpicioſe loqui potiſſimum placebat. Item TIMARCHI, Itaque vt familiares videbantur, hos neceſſitudine opitulandi aſtrinxit, hóſque ignotos iuſta beneuolentiæ cauſa illexit.

***

AQVILÆ ROMANI DE FIGVRIS SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS LIBER.

RHETORICOS petis longioris moræ ac diligentiæ, quàm pro angustiis temporis,quo me profectio vrget:ideóque postea plenum hoc tibi munus reddemus. In præsenti autem nomina ipsarum figurarum cum exemplis percurrisse sufficiat:tantum prolocutus,quo maximus orator ab oratore differat, vnum hoc esse,aut certè præcipuum,figuras sententiarum atque elocutionum.Nam inuentio rerum,cum acutis hominibus,quos tamen oratores nondum appellare possis,communis est illorum : verborum latinorum scientiam & vsum vel grammaticus sibi vendicaret. illi quoque mores,qui τρόποι nominantur,ab eadem hac arte,id est grammatica,non minus diligenter sunt cogniti, quàm ab oratore:sed quaten⁹ cuiq; generi materiæ adhibere eos debeat,orator melius intelligit.Figurandarum sententiarum & elocutionum proprium oratoris munus est.hoc enim genere & parua extollit,& angusta dilatat, & cũ celeritate affert ornatum plerisque,& vim,& pondus verbis ac sententiis ad permouendos quidem animos auditoris,aut iudicis, nihil æquale est. Quod sic facillimè intelligatur,si quæ sunt figurate enuntiata apud magnos oratores,detractis figuris eloqui velis.inuenientur enim nequaquã dignitatem,aut vim eandem retinentia.Sed figurarum , sicut suprà diximus,aliæ sunt sententiarum,quæ διανοίας σχήματα appellant : aliæ elocutionis,quæ λέξεως σχήματα vocantur.Percurramus igitur sententiarum figuras;naturæ est enim prius sentire,quàm eloqui.

Videatur li. v. Martiani Capellæ.

Tropi.

Oratoris proprium.

Figuræ duplices.

FIGVRÆ SENTENTIARVM.

PRODIORTHOSIS,præcedens correctio.Hæc figura,vbi aliquid necessarium dictu,& insuaue audiẽtibus,aut odiosum nobis dicturi sumus, præmunit.Exemplum apud Ciceronem frequẽs:Quanquam sentio, quãta hoc cum offensione dicturus sim,dicendum est.

*Deest hîc quippiam.

LEPTOLOGIA. Tale pro Gallio de conuiuio luxurioſo: Vt clamor, vt conuitium mulierum, vt Symphoniæ cantus, videbar mihi videre alios intrãtes, alios autem exeuntes: partim ex vino vacillãtes, partim heſterna potatione oſcitantes. Verſabatur inter hos Gallius vnguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis & ſpinis cooperta piſcium. Quòd ſi hoc ipſum eſſe aliqui diatypoſin, hoc eſt deſcriptionem volunt: intelligant nos non de vniuerſo loco, ſed de executione ſingularum rerum loqui: quas ita perſecutus eſt, vt etiam minima quæque demonſtraret.

PROSOPOPOEIA, eſt perſonæ confictio. Hæc figura plurimum in ſe continet dignitatis, cum Remp. ipſam loquentem inducimus, aut defunctos aliquos quaſi excitamus ab inferis, & in conſpectu iudicis collocantes, oratione hos circundamus. Talis eſt illa pro Cælio Appii cæſi perſona inducta contra Clodiam ita dicens, Mulier quid tibi cum Cęlio? quid cum homine adoleſcentulo? quid cũ alieno? Sæpe enim quæ nos ex noſtra perſona dicentes vix ferant iudices, ſuppoſita dignitate perſonæ liberius dici & conuenientius poterunt.

ETHOPOEIA, moralis cõfictio. Hæc figura differt à ſuperiore, eo, quòd & ibi perſonas fingimus, quę nuſquam ſunt: hîc certis quibuſdã perſonis verba accõmodate adfingimus, vel ad improbitatem earum demonſtrandam, vel ad dignitatem. Tale eſt illud pro Quintio. Quid Sextus Næuius ad hæc? ridet noſtram amentiam ſcilicet, cum ab eo officia boni viri deſideramus. & quemadmodum natus, inquit, & quemadmodum educatus ſum memini. Vetus eſt, de ſcurra diuitem facilius multo, quàm patremfamiliâs fieri poſſe. & cætera.

APOSIOPESIS, reticentia, cum intra nos ſupprimimus ea quæ dicturi videmur, quòd aut turpia, aut inuidioſa, aut alioquin nobis grauia dictu ſunt: vt eſt Demoſthenicum illud procœmium, Non pari ego & aduerſarius periculo ad iudicium venimus: ſed mihi quidem. nolo autem quicquam initio dicendi ominoſius proloqui. Interdum etiam vtimur hac figura, quaſi ad alia properemus. Tale eſt Virgilianum illud, Quos ego. ſed motos præſtat componere fluctus.

EPITROCHASMVS, percurſio. Hæc rurſum figura differt à coaceruatione: quòd cum illa res diuerſas plures in eundem locum conferat, hæc diſtantia plura inter ſe percurrens velocitate ipſa circumponit: vt ſi velis dicere, Cæſar in Italiam euolarat, Corfinium præſidio deſertum ceperat, vrbe potiebatur, Pompeium perſequebatur.

IRONIA, ſimulatio. Frequentiſſima apud oratores. qua figura aliud verbis ſignificamus, aliud re ſentimus. A quo genere figuræ procœmiũ pro Ligario ſumptum eſt: Nouum crimen C. Cæſar, & ante hunc diem inauditum. & cætera.

PARALEPSIS, præteritio. Frequens eſt huius figuræ vſus, vbi quaſi

prætermittentes quædam nihilominus dicimus,ſicut pro Milone tota illa quæſtio inducta eſt,qua docet è Repub.fuiſſe occidi Clodium. Quod ſi non poſſem,inquit,diluere crimen,vt dilui:tamen glorioſe hęc prædicare Miloni liceret.Item de domo ſua contra Clodium,Vidéſne me non radicitꝰ euellere omneis actiones tuas,neque illud agere,quod omnino apertum eſt,te omnino nihil egiſſe iure,non fuiſſe tribunum plebis?& cætera. quæ prætermittere ſe ait:nihilo minus dicit.Vtemur autem hoc adiumẽto in iis,quæ infirma vel inuidioſa nobis futura ſunt,ſi directo dicantur.

APOSTROPHE, auerſio. Neceſſaria plerumque figura vbi quæ ad alios dicta volumus, ad alios dicere videmur. Sic plerumque conuertimus orationem in reum ab iudice, cum illa tamen quibus aduerſarium alloquimur,iudici alligentur. Acutiſſimum exemplum in Philippicis Demoſthenis,vbi quibus verbis populum Athenienſium monitum vult,eadem ſe dicit apud Græcos & Arcadas,& Meſſenios concionatum inuidioſe.Et M.Tullius cum ſæpe aliàs,tum pro Roſcio conuertit orationẽ ad Chryſogonũ,ab illo loco,Rogat orátque te Chryſogone,&c.

DIAPORESIS,addubitatio.Hac vtimur,cum propter res aliquas volumus videri dubitare,& quaſi ab ipſis iudicibus conſilium capere, quo potiſſimum genere orationis vtamur.Quale eſt pro Cluẽtio procœmium: Equidem quo me vertam Iudices,neſcio:negem fuiſſe illam rem, &c. Itẽ pro Cornelio:Pugnem aperte contra nobiliſſimorum hominum voluntates?ſtudia,conſilia,cogitationéſque eorum aperiam?& cætera.quę quaſi dubitans an ſibi facienda ſint,dicit.

EROTEMA,interrogatum.Eo vtimur,vbi exaceruãdo aliquid interrogamus,& augemus eius inuidiam,hoc modo:Fuiſtíne illo in loco?dixiſtíne hæc ita geſta eſſe? renuntiaſtíne ea quibus decepti ſumus? Hæc enim ſi ſine interrogatione dicantur,ad hunc modum,Hic fuit illo in loco, & ita eſſe geſta dixit,& falſa renuntiando nos decepit:hæc ſic prolata minus inuidioſe proferentur.

PYSMA,quæſitum.Hoc genus à ſuperiore eo differt,quòd ad interrogatum vna voce tantum reſponderi poteſt,vel à negante,vel à confitente: Quæſito autem occurri non niſi pluribus poteſt,hoc modo,ſi dicas,Qua igitur ratione bellũ geremus? quæ auxilia nobis parata erunt?quis erit qui ſubuenire volet,cum tam acerbe ſocios tractauerimus?

DIATYPOSIS,deſcriptio vel deformatio,vbi rebus derelictis, perſonarum & formas ipſas & habitus deſcribimus & exprimimus,vt Tullius hoc modo:Ponite ante oculos vobis Rullum,in Ponto inter veſtra atque hoſtium caſtra,haſta poſita cum ſuis formoſis finitoribus auctionantem. Item plenius pro Milone, Si hæc non geſta audiretis,ſed picta videretis: tamen appareret,vter eſſet inſidiator.Et deformat Milonem in rheda ſedentem penulatum cum vxore.item Clodium cum equo & cum delectis villa egredientem.Eodẽ modo pro Roſcio de Glaucia:Nónne vobis hæc

quæ audiſtis,oculis cernere videmini Iudices?non illum miſerum, ignarũ caſus ſui,redeuntem à cœna videtis?non poſitas inſidias, non impetum repentinum ? non verſatur ante oculos vobis ipſe Glaucia? & quæ ſequuntur.

ANTISAGOGE,compenſatio.Eſt autem huiuſmodi,vbi aliquid difficile & contrarium confitendum eſt : ſed contrà iniicitur non minùs firmum.qualia ſunt hæc de rege Ptolemæo apud Ciceronem, Difficilis ratio belli gerendi:at plena fidei,plena pietatis. Etſi dicas,magnus labor, multa pericula proponuntur:at gloria ex his immortalis eſt conſecutura.

DIASYRMVS,eleuatio vel irriſio.Ea figura eſt,qua ludentes, quæ dicuntur ab aduerſariis,diſſoluimus. Qualis eſt ille locus pro Murena in Sulpitium totus de iure ciuili.

METASTASIN,tranſmotionem quidam inter figuras nominant, cũ rem à nobis alio tranſmouemus,non ita vt ibi cauſam conſtituamus.alioquin iam non figura erit,ſed ſpecies quædam eius ſtatus,quem qualitatis, aut ex accidenti appellant,ſecundum Hermagoram.cęterum alibi in parte aliqua orationis ſententiam hoc modo figuramus:quale eſt apud Demoſthenem initio defenſionis pro Cteſiphonte: Cum bellum, inquit, Phocenſe conflatum eſſet:non per me;nondum enim ego ad rempub.acceſſeram.Tale & illud pro Cornelio videri poteſt de ærario, Refertum, inquit,tribunitiis legibus, exhauſtum à quibus ſit,ipſi ſciunt.

HÆ ferè ſunt ab elegantiſſimis electæ figuræ ſententiarum : quibus ſi, vt adoleſcens acerrimo ingenio,vtebaris citatus proprio motu animi,aut etiam exiſtimatione lectionis Tullianæ,prius etiam quàm numerum earum,nominâque percepiſſes,nihil mirum eſt. Omnia enim ferè quæ prępceptis continentur,ab ingenioſis hominibus & in dicendo ſe exercentibus fiunt:ſed caſu quodam magis quàm ſcientia.Ideóque doctrina & animaduerſio adhibenda eſt,vt ea quæ interdum ſine ratione nobis occurrũt,ſemper in noſtra poteſtate ſint:& quoties res poſtulauerit,à nobis ex præparato adhibeantur. Nunc ad figuras elocutionis tranſeamus: qua in traditione primum mihi videtur demonſtrandum, quot genera ſint elocutionis, quótque modis eis vtamur.

Eſt igitur omnis oratio,aut ſoluta nulla inter ſe neceſſitate numerorũ, neque compoſita membris quibuſdam vel determinata certa circunſcriptione verborum.Ea plerũque in ſermone aſſiduo & in epiſtolis vtimur: interponitur autem * & in dialogis & in orationibus,vbi aliquid ſimile & proximum ſermoni volumus effingere. Aut perpetua, quam Græci εἰρομένην λέξιν appellant: quæ ita connectitur,vt ſuperiorem elocutionem ſemper proxima ſequatur,atque ita ſeriem quandam ſignificatus rerum explicet. Ea præcipue hiſtoriæ deſcriptioni conuenit,quæ tractim effuſum genus eloquendi, non conuerſum, neque circunſcriptum deſyderat. Habet & ſæpe in iudiciali genere dicendi vſum neceſſarium, ſiquando

*al. & iudicialibus orationibus.

siquando quasi decursu quodam vti volumus:vt illa se habent in oratione Miloniana:Occidi,occidi non Spurium Melium,qui annona leuanda,iacturísque rei familiaris &c. in vitam Clodii inuehitur. Alia autem quæ ex ambitu constat,quem ambitum Græci περίοδον appellant. Est autem ea quę sententiam certa quadam circunscriptione definit atque determinat: qualis est hæc,Si quantum in agro locísque desertis audacia potest, tantũ in foro & in iudiciis impudentia valeret:non minus nunc Aulus Cecinna cederet impudentiæ,quàm tum in vi faciunda cessit audaciæ.Sed hic ambitus constat ex membris,quæ κῶλα Gręci vocant:& cæsis,quę κόμματα appellant.Membrum quidem est pars orationis ex pluribus verbis, absolute aliquid significãs.hoc modo,Etsi vereor Iudices,ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere.Cæsum autem,est pars orationis nondum ex duobus aut ex pluribus verbis quicquam absolute significãs. hoc modo,Etsi vereor Iudices,ne turpe sit. Nonnunquam tamen cæsam dicimus orationem,quoties non efficiuntur * membra ex cõnexione verborum : sed singula,quamuis significantia,proferuntur:ad istum modum, Quis est iste Lollius ? armiger Catilinæ,stipator tui corporis, concitator tabernariorum,percussor,licitator fori,depopulator curiæ. Et alibi apud eundem oratorem:Comites illi delecti manus erant tuæ;accensi,medici, aruspices,scribæ,tuæ erant manus:vt quisque te familiaritate attigerat,ita maxime manus tua putabatur.Constat autem ambitus,ex duobus membris,ex tribus membris,ex quatuor interdum:etsi nonnulli ex vno membro ambitum putant posse compleri,quam μονόκωλον περίοδον appellãt. Ego autem non video quemadmodum periodos cognominetur, & non potiùs colum siue membrum,si vnum sit.

* al. verba ex connexione mẽbrorum.

His demonstratis quæ & ipsa possit aliquis figuris elocutionis enumerare:cæteras persequemur,si illud prędixerimus,optimam & efficacissimam orationem futuram,si & hos ambitus habuerit de quibus diximus,& quibusdam in partibus cõtinuò rationem illam perpetuæ elocutionis assumpserit,& nonnunquam cæsis interrupta fuerit. Nam vbi omnia periodis explicantur, satietatem & fastidium ex similitudine parit : qualia scripta eorum,qui Isocratem male imitati sunt.quippe cum ipse Isocrates in hoc genere à quibusdam improbetur.At vbi semper continuatur oratio, nec illæ quasi respirationes ex interuallis atque definitionibus periodorũ interponuntur,& audientem & dicentem fatigat.Vbi vero cæsa semper oratio est, nihil à sermone imperitorum differre videtur. Quare permiscenda sunt hæc,& rebus pro conditione earum accommodanda.

Differt autem figura elocutionis à figura sententiæ, hoc,quòd sententiæ figura immutato verborum ordine, vel translato, manet nihilominus.Elocutionis autem,si distraxeris vel immutaueris verba,vel ordinem non seruaueris,manere non poterit.

IRONIA,sententię figura quam hoc modo enuntiabo:Hic enim egre-

gius author communium commodorum, custos & defensor reipublicæ, salus & columen ciuitatis. de quo contraria scilicet intelligi velim. Mutabo verba ordine eorum verso, vel tota locutione aliter explicata, sic: Namque iste cuius ope & auxilio videlicet ciuitas nititur. manet vtique ironia eadem, neque læditur verborum immutatione. At vero si figura elocutionis sit, quam repetitionem, Grece ἐπαναφορὰν vocamus, quæ est huiusmodi. Ille author discordiarum, ille dux seditionum omniũ, ille in pace tumultuosus, proditor in bello: & illam partem orationis repetitam sæpius in initio membrorum aut cæsorum sustulero, & tantum semel dixero, subiungens & cętera, hoc modo: Ille qui seditionum author, discordiarum concitator, in pace tumultuosus, in bello proditor fuit: figuram elocutionis sustuli. Nonnunquam autem, immo plerunque concurrere potest, vt sententiæ figura coniungatur cum elocutionis figura: qua hoc modo enuntiatum est: Ille amator patriæ egregius, ille Reip. custos, ille defensor libertatis ac legum. cum hoc de eo dicatur, de quo contraria intelligi volumus, & ironiã esse, quæ figura sententiæ est, & epanaphoran, de qua cum maxime diximus, quæ est elocutionis. Nunc ad instituta pergamus. Sunt igitur figurarum elocutiones aliæ, ad ornandum tantum, & quasi ad pingendam orationem accommõdatæ: quibus princeps Gorgias Leontinus vsus est, sed sine modo. Et ideo illius oratio, quæ initia audientes nouitate permouerat, fastidium meruit. Isocrates autem post eum parcius, necnon etiam ipse Demosthenes, sed tanta moderatione, vt nusquam in tædium incurrat. Eas ergo primum exponemus.

ANTITHETON, oppositum ex contrariis. Hæc figura constat ex eo quòd verba pugnãtia inter se paria paribus opponuntur. Cuiusmodi breuissimum est illud Ciceronis, Domus deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas. In pace, ad vexãdos ciues acerrimus: in bello, ad expugnandos hostes inertissimus.

ISOCOLON, exæquatum membris. Fit autem quoties non pugnantibus inter se, sed paribus tantummodo verbis, duo vel etiam plura membra, quæ κῶλα dicimus explicantur: vt si dicas hoc modo, Classem speciosissimam instruxit, exercitum pulcherrimum & fortissimum delegit. addere etiam licet, sociorum maximam & fidelissimam manum comparauit. & longius eodem modo progredi, dum ne in fastidium incurras.

PARISON, prope æquatum. Differt autem à superiore, quòd ibi membrorum verba paria sunt numero: hic vno, vel altero addito, aut in superiore membro, aut in postremo pariter excurrunt: vt si hoc enunties, Neque gratia & diuitiis locupletum corruptus, neque minis & denũtiatione potentum perterritus, neque difficultatibus & magnitudine rei à proposita magnitudine deiectus. Hoc enim postremũ pluribus verbis, quàm superiora, enuntiatum membrum longius produxit. quod fieri & in primo

potest. sed ibi opportunius, si quo longius erit cæteris, initio prænuntiatur: in posteriore autem, si ad postremum producitur.

HOMOEOPTOTON, simile in casibus. Hoc ex eo nomē accepit, quòd membra illa, id est κῶλα in eosdem casus cadunt ad hunc modum: Huic igitur socios vestros criminanti, & ad bellum vos cohortanti, & omnibus modis vt in tumultu essetis, molienti. Hæc enim tria in eundem casum determinata sunt.

HOMOEOTELEVTON, simile determinatione. Differt à superiore, quòd illud quidem & casu & sono similia verba membrorū determinat: hoc verò non solum casuum similitudine, sed cuiuscunque verbi atque enuntiationis contentum est. In muros statim curritur, exercitus à sociis accersitur, delectus iuuentuti denuntiatur.

PARONYMIA, leuis imitatio. Hæc figura ita ornat orationem, vt in nomine aut in verbo interdum syllaba, nonnunquam litera immutata, diuersa significet: vt si velis sic enuntiare, Prætor iste, vel potius prædo sociorum. Et frequens illud apud veteres eiusmodi est, Cui quod libet, hoc licet. Non indecore interim & prioris verbi postremitas, similitudine posterioris excipitur: vt se habet, Legem flagitas quæ tibi non deerat; erat enim diligentissime scripta.

PLOCE, copulatio. Ea figura elocutionis, in qua idem verbum aut nomen bis continuò positum diuersa significat, vt est illud: Sed tamen ad illum diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis positum est, vt superius quidem nomen tantum significet hominis, posterius velit intelligi eundem qui semper fuerit, ac sui similem.

PALINLOGIA, iteratio. Hæc figura repetito eodem verbo aut nomine, non diuersa vult intelligi, sed idem, quod significatur efficere vehementius. Cuiusmodi est hoc: Ferrum, ferrum, inquit, & hoc in iudicio dicit ter, eiiciantúrque proterui. Repetitum enim hoc ferrum indignitatem rei atque audaciam eius, in quem dicitur, impensius significat. Nec solum nomen aut verbum, sed omnis pars orationis iterari ad eundem vsum potest: vt cum dicitur, Tu tu Antoni Cæsari ruenti, atque omnia permiscere cupienti, causam belli ciuilis dedisti. Atque hæ duæ figuræ, superior, & ista ipsa de qua locuti sumus, non ad ornandam magis & exornandam orationem, vt illæ superiores, sed ad accendendam pugnam dicendi valent: sicut vel magis pleræque earum quæ consequentur. Ideóque & Aristoteli & iteratio ipsa verborum ac nominum, & repetitio frequentior, & omnis huiusmodi motus, actioni magis & certamini quàm stylo videtur conuenire. Qua de re in tertio Rhetoricarum libro artium disserit. Verum docet nos & Demosthenes & Cicero, eam optime orationem esse compositam, quæ cum illa ornamenta parium & contrariorum, & immutatorum verborum habeat, ex quibus & ipsis tamen sæpe non ornatior quàm vehementior fit oratio, si in tempore & cum modo assumatur: tum his

quæ veræ adfectionis speciem præferunt, excitetur. Ita enim maxime exemplum & imaginem veritatis continebit.

EPANALEPSIS, repetitio. Hæc figura tantum à priore distat, quòd in illa quidem vna pars orationis bis repetitur, tum coniunctim, tum interposito vno aut altero verbo, quo vehementior elocutio videtur fieri: at in hac ex plurium verborum continuatione repetita idem quæritur: vt si dicas, Patriæ suę quisquam ô dii immortales, exitium est machinatus? Hęc non potest: iam non potest, inquam, libera hæc ciuitas esse.

ANADIPLOSIS, replicatio. Rarum apud oratores figuræ genus, frequentius apud poetas: siquando tamen & in ciuilem orationem incidit, mediocrem dignitatem habet. Interest autem inter hoc & illa duo superiora tantum, quòd hîc ea quæ in superiore membro postrema ponuntur, in posteriore prima repetuntur: ad hunc modum. Concurrerat ad tantæ rei nuntium, sicut commune ciuitatis periculum monebat, senatus frequens, equester ordo vniuersus. Tale est & illud Terentianũ, Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho? Hanc Demipho negat esse cognatam?

PROSAPODOSIS, redditio. Nomẽ hæc figura ex eo accepit, quòd idẽ nomen in postrema parte membri, aut eadem quæcunque pars orationis redditur, est connexa, vnde id membrum aut is ambitus cœpit. vt si velis hoc modo eloqui, cũ quid quasi indigneris aut doleas: Tibi sceleratissime omniũ, imputare omnes calamitates suas debet Respublica, tibi. Aut sic: Hæc ô dij immortales in ciuitate moliri ausus est Glaucia?

EPANAPHORA, quod relatũ vocãt. Hac figura vel frequẽtissimè & Demosth. & M. Tull. & omnes vehemẽtes oratores vtũtur: quãdo præcipue & ipsi cõmoti videri volũt, & iudicem cõmouere. Cõstat autẽ ex eo, quòd eadẽ pars orationis sæpius per singulos ambit⁹, aut per singula mẽbra, interdum etiam breuius per cæsa, quæ κόμματα appellant, repetitur hoc modo. Verres calumniatorem apponebat, Verres de causa cognoscebat, Verres pronuntiabat. Aut si dicas: Ille venire hostes nũtiauit, ille vos in motũ belli compulit, ille in tumultu vt ciuitas esset effecit. Per ambitum autem repeti potest eadem pars orationis sic: Tam diu Tiberius Gracchus populo gratus fuit, quàm diu leges ad voluntatem eius, non ad vtilitatem Reipub. compositas ferebat: Tam diu C. Gracchus, quàm diu legibus agrariis & frumentariis & cæteris profusionibus ærariis multitudinẽ imperitam promerebatur: Tam diu Saturninus plurimum potuit, quàm diu easdem illas frumentarias largitiones, & agri diuisiones pollicebatur.

ANTISTROPHE, conuersio. Species huius figuræ cum eandem ferè vim habeat, contraria est superiori, eo quòd ibi ab eadem parte orationis sæpius incipitur, hîc in eandem partem definitur. Cuiusmodi est hoc pro Fonteio, Frumenti maximus numerus è Gallia, peditatus amplissimæ copiæ è Gallia, equites numero plurimi è Gallia.

Symploce, connexum. Hæc figura ex vtraque earum, quas suprà demonstrauimus, composita est: vtranque orationis speciem circundat. Nam & incipit sæpius ab vna parte orationis, & toties in vnam atque eandem desinit. vt hęc se habet, Quis legem tulit? Rullus. Quis tribus sortitus est? Rullus. Quis decem viros creauit? idem Rullus.

Polyptoton, ex pluribus casibus. Hanc figuram ex eo nominauerunt, quòd cum sæpius initio ab eadem parte orationis stat, illa ipsa pars declinationibus casuum, aut generibus, aut numeris immutatur. Casuum declinationibus hoc modo, Senatus est summi imperij consilium: Senatui Reip. cura mandatur: Ad Senatum in dubiis periculosísque rebus omnis ciuitas respicit. Generibus autem hoc modo: Pulchra autem hæc fama contigit ciuitati, si optime meritum ciuem damnauerimus: pulchrum erat exteras nationes existimare infestiores nos esse bonis quàm malis. Pulchre communibus vtilitatibus consulemus, si quos oppressos & hostes cupiere, nos circumuenerimus. Numeris autem sic, Grata semper singulis fuerunt, quæ commodi eorum causa constituta sunt. Gratum ille superior Africanus senatoribus fecit, qui primus eius ordinis subsellia à populo liberauit.

Synonymia, communio nominis. Vtimur autem eo genere elocutionis, quoties vno verbo non satis videmur dignitatem aut magnitudinem rei demonstrare: ideóque in eiusdem significatione plura conferuntur, vt si dicas, Prostrauit, afflixit, perculit.

Tautologia, Eandem rem pluribus verbis significat hoc schema. Differt autem perexiguò à superiori figura. Ibi enim singulæ partes ex ordine idem significantes ponuntur: hîc vnius nominis aut verbi prius positi vis deinceps pluribus verbis explicatur: vt si dicas, Senatus Populíque Romani summum consilium à quo ordine iura exteræ nationes petunt. Hîc enim vnum nomen senatus, prosecutionem accipit ex pluribus verbis non aliud significãtibus. Qui enim summum consilium dixit, & eum ordinem à quo exteræ nationes iura petunt, non aliud quàm senatum dixit, sed prosequendo latius ornauit elocutionem.

Climax quod Græci vocãt, ascensus nominetur à nobis. Malo enim ascensum, quàm scalam aut gradiculos, vt quidam, dicere. Est autem figura perquam decora, & à Demosthene commendata: in qua postremum quodque verbũ in priore membro aut parte aliqua elocutionis positum in inferiorem rursus assumptum inijcitur: atque ita velut gradibus quibusdam, connectitur oratio: ad hunc modum. ponam enim ipsum Demosthenicum versum: Et non dixi hæc quidem, non autem scripsi: nec, scripsi quidem, non profectus sum autem ad legationem: nec, profectus quidem, non persuasi autem Thebanis. Hîc animaduertis quanto elatius icta sint, quàm si simpliciter enuntiasset, Et dixi hæc, & scripsi, & in leatione pro fectus sum, & persuasi Thebanis. Sic M. Tullius pro Milone,

Neque verò ſe populo ſolum, ſed etiam ſenatui cõmiſit: nec ſenatui modo, ſed etiam publicis præſidiis & armis: neque his tantum, ſed etiam eius poteſtati, cui ſenatus totam Remp. commiſit. Parce autem vſus eſt figura. Nam in tertio gradu contentus fuit dicere, neque his tantum, ne rurſum totum illud repeteret, neque ſolum publicis præſidiis & armis tantum: videlicet quia & longum & inſuaue futurum erat. Egregie autem, & (vt mihi videtur) fœliciter, Licinius Caluus in Vatinium, Non ergo pecuniarum magis repetũdarum, quàm maieſtatis: neque maieſtatis magis, quàm Plauciæ legis: neque Plauciæ legis magis, quàm ambitus: neque ambitus magis, quàm omnium legum omnia iudicia perierunt.

SOLVTVM (ſic enim voco, quod ἀσύνδετον Græci vocant) fit ita, vt demptis coniunctionibus & præpoſitionibus, quibus verba & nomina connectuntur, ſingulatim vnumquodque enuntiemus. Cuius rei frequẽtiſſimum exemplum eſt per totas orationes M. Tullij: ſed vel hoc vnum ad exemplum ſufficiet. Expecto vim edicti, ſeueritatem prætoris: faueo aratori, cupio octupli damnari Apronium. In his enim animaduertimus nullam neque diſiunctionem, neque præpoſitionem interpoſitam. Facit autem figura hæc ad celeritatem, & ad vim doloris aliquam ſignificandam: qua plerunque cum commoti ſumus, hoc modo incidere ſolemus. Illud etiam præceptum habeto, auctori veræ cauſæ nunquam timendum eſſe, ne nimius ſit in figuris ſententiarum. ſi enim fieri poſſit, vt omnes ad aliquam vtilitatem figurentur, non vitandum. Verum & optabile eſt elocutionis figuris modum adhibere, & iis maximè, quas diximus ad oſtentationem magis quàm ad certamen facere: in quibus paribus paria redduntur, aut quæ ſimili caſu aut ſono determinantur: in his etiam quæ iteratione verbi, aut repetitione, aut alio quocunque huiuſmodi motu accidunt. In elocutione tamdiu commorandum erit, quamdiu non in faſtidium & ſatietatem audientis incurret. Melius itaque eſt pluribus huiuſmodi figuris vti, & exemplis variari elocutionem, quàm diutius in iiſdem manere.

DIEZEVGMENON, ſiue diſiunctum. Hæc figura ita ornat & amplificat orationem: vt diuerſis redditionibus verborum membra, quæ vocamus κῶλα, diſiũgat ac ſeparet, ſiue duo, ſiue plura. hoc modo, Capuã colonis deductis occupabunt, Atellã præſidio communient: Nuceriã, Cumas multitudine ſuorum obtinebunt: cætera oppida præſidiis deuincient. Tale eſt & illud: Veniet igitur ſub præconem tota Propontis atque Helleſpontus: addicetur communis ora Lyciorum atque Cilicum, Myſia, & Phrygia. Veniet Propontis atque Helleſpontus ſub præconem, id eſt, cõditioni legíque parebunt. Animaduertere autem potes, nihil intereſſe vtrum in poſtremis partibus membra diſiungantur, neceſſitate verborum, an in primis, an hoc viciſſim fiat.

ANTIZEVGMENON, ſiue iniunctum. Hoc genus enumerationis

diuersam habet vim à figura superiore. Ibi enim copia verborum iactatur, hîc breuitas. Nam vt in superiore singulis membris singula diuersa reddimus: ita hîc plura in vno coniungimus. Quale est hoc, Quorum ordo humilis, fortuna sordida, natura turpi oratione abhorret. Hoc enim postremum abhorret, ad tria refertur. Sin autem hęc figura ita fit, vt in postremo sit pars orationis, quæ duo aut plura membra coniungat tum in primo, tum in medio: iniectionem, sic ἐπιβολὼ, vocemus licet. Præstat autem vim orationi pluribus verbis in eandem rem collocatis, non idem significantibus, sed maius semper ac maius aliquid. hoc modo, Verberatur, cruciatur, necatur.

Pleonasmvs, plus. Necessarius huius figuræ vsus in eo est, vt verba quidem adiiciamus, non tam enuntiandæ rei necessaria, quàm vt ex his magnitudo, vel dignitas, vel moralis aliqua commẽtatio, aut denique species motura iudicem circumponantur. Alioquin si nihil eorum additio verbi efficiet, vitiosa erit. Itaque si dicas, M. Cato ille: quanuis sufficiat nomen tantummodo posuisse; videaris tamen plus significasse addito ille. Item hoc, Quæ, malùm, est ista voluntaria seruitus? Cum possit satis significatum esse, quæ nam est ista voluntaria seruitus? plus quiddam habuit ex eo, quòd malvm interpositum est.

Ellipsis, id est detractio, contraria superiori figura. Ornatur oratio, cum verbum aliquod detrahimus à sua significatione. hoc modo, Et illi quidem qui à se contumeliam morte inimici repulit, ignosco. videntur autem mihi iudices, qui sententias pro illo tulerunt: nam multos fuisse audio. Hîc apparet tum illud deesse, Videntur autem mihi & iudices idem sensisse, vel ignouisse: sed quia intelligebatur; ideo detractum est, vt ipsa celeritate commotior esset enunciatio.

Hæ sunt ferè elocutionum figuræ animaduersione dignæ. Iam illud sua quisque sponte intelligere possit, sæpe plures elocutionis figuras concurrere. Nam qui sic loquitur, Athenienses Asiæ partem eam quæ Ionia cognominata est, coloniis communierunt: Dores Italiæ eam regionem, quæ magna Græcia est nominata, occupauere: tres in vnum figuras contulit, isocolon, homœoptoton, diezeugmenõ. Idémque hoc & in cæteris figuris accidere poterit. Illud ad postremum præcipiendum videtur, ne proposita tibi figura, quæras elocutionem his subiungere, si ita verba colligas, vt in eam figuram quam destinaueris incidat. Infirmum enim hoc & puerile erit. Hæc consuetudo multa elocutionis, in qua figuras huiusmodi recognoscas, & assiduitas styli, tum ipsa exercitatio commouerit: dicendi facultas item in has formas vltro incurret, vt & quibus, & quo tempore vtendum sit, possis diiudicare. Plurimum optimorum imitatio adiumenti præstabit. Demosthenis enim phrasim M. Tullius, nedum copiam imitatur. Sed ne in nimietatem incidamus, cauendum est.

IVLII RVFINIANI

DE FIGVRIS SENTENTIARVM ET ELOCVTIONIS LIBER.

HACTENVS Aquila Romanus ex Alexandro Numenio: exinde ab eo præterita, ab aliis quidem prodita, ſubtexuimus.

Schemata Διανοίας.

IRONIA. Partes eius chleuaſmus ſiue epicertomeſis, charientiſmus ſiue ſcomma, aſtiſmus, diaſyrmus, exutheniſmus, ſarcaſmus, apophaſis ſiue ætiologia, aporia, anacœnoſis, aganectesis, apodoxis, apoplaneſis, aphoriſmus ſiue dioriſmus, aria, deeſis, diabole, dianœa, epiphonema, dialogiſmus, epiplexis ſiue epitmeſis, homœoſis, icon, homœon, epagoge, epitrope, euche, epiphonema, enthymema, epanalepſis, prohypergaſia ſiue proparaſceue, parrheſia, paradoxō ſiue hypomone, protrope, pathopœia, ſyncriſis ſiue antitheſis, hyperbole.

IRONIA. Elocutiuncula Salluſtiana, commodiſſime exprimitur, cum aliud in pectore recluſum, aliud in lingua promptum habemus, & ſententia enuntiationis in contrarium à verbis accipitur. vt apud Virgilium, Scilicet is ſuperis labor eſt. Apud Tullium pro Ligario, Nouum crimen Cai Cæſar. &c. In Clodium & Curionem, Tu vero feſtiuus, tu elegans, tu ſolus vrbanus, quem decet muliebris ornatus. &c. Ironiæ autem ſpecies ſex, Chleuaſmus ſiue epicertomeſis, Charientiſmus ſiue ſcomma, Aſtiſmus, Diaſyrmus, Exutheniſmus, Sarcaſmus.

CHLEVASMVS, ſiue epicertomeſis. Hæc figura riſum excitat, & ſeuere propoſita vafre excutit, eludēs perſonarum, aut rerum comparationem. vt apud Virgilium, méque timoris Argue tu Drance. Apud Ciceronem. Quaſi verò ego de facie tua catamite dixerim: vel aliàs potuiſſet cōtumelioſius facere, ſi tibi hoc Parmeno per aliquem, ac non ipſe Parmeno nuntiaſſet.

CHARENTISMVS, ſiue ſcomma. Hac figura fit feſtiua dictio, cum amœnitate mordax, vt apud Ciceronem, Infirmo corpore atque ægro, colore, vt ipſe iudicare, &c. Et apud eundem, Facite enim vt vultum ipſius, & illam vſque ad talos demiſſam purpuram cogitetis.

ASTISMVS, vrbana dictio. Hac figura fit exercitatis aliis ingenua feſtiuitas.

festiuitas.vt apud Ciceronem, Respicite respicite iudices hominum fortunas, respicite Fabritij senectutem. cum hoc respicite ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse: at Fabritius à subselliis demisso capite discesserat. Et aliàs, Negabat ius tam nequam esse Verrinum. Et idem alibi, Execrabatur Sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset.

DIASYRMVS. Hæc figura fit, cum rem aliquam aut personam eleuamus. vt apud Tullium, Est adhuc (quod admirari vos video) non Verres, sed Quintus Mutius. Et in eodem. Sed repente euestigio ex homine, tanquam ex aliquo Circæo poculò, factus est Verres: redit ad se, atque ad mores suos. Et alibi, Quid ad hæc Næuius? ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi officij desideremus, & instituta bonorum virorum requiramus.

EXVTHENISMVS. Figura hæc fit, cum rem aliquam extenuamus, & contemptam facimus. vt apud Lucilium. At magnum fecit, quòd verbis Græca Latinis Miscuit. Apud Tullium pro Cecinna, Eieci ego te armatis hominibus, non deieci, vt tantum facinus non in æquitate iuris, sed in vna litera latuisse videatur. Item in Philippicarum secunda, Nam quod quærebas quomodo redissem: prima luce, non tenebris. deinde cum calceis & toga, nullis caligis, nec lacerna. Cato apud Athenienses, Antiochus epistolis bellum gerit, calamo & atramento militat.

SARCASMVS. Hæc figura quibusdam videtur eadem quæ chleuasmus, sed à perfectissimis propria significatione descripta est. Peculiariter enim fœdiora ea significamus, non tamẽ sine dicacitate cõcinna. vt apud Virgilium. Nouimus, & qui te, transuersa tuentibus hirquis. Apud Ciceronem, Sexte noster bona venia, quoniam dialecticus es, & hoc quoque liguris. Et pro Cælio, Quod facerem vehementius, nisi mihi intercederẽt inimicitiæ cum istius mulieris viro, fratre volui dicere, semper hîc erro.

APOPHASIS, siue ætiologia, venustum schema, vbi quasi alio interrogante, nobis ipsis respõdemus & rationem reddimus. Cicero pro Tullio, Siquis furem occiderit, iniuria occiderit. quamobrẽm? quia ius constitutum nullum est. quid si se telo defenderit? non iniuria. quid ita? quia constitutum est. Cæsar pro Bithynis, Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est. Et hactenus vbi nobis respondemus. aliàs vbi aliis: quod nisi arte procedit, causam prodit: vt apud Vergiliũ, interrogante altero, quod negare non poterat, subtiliter occurrit, ne furtum fecisse existimetur: An mihi cantando victus non redderet ille, Quem mea carminibus meruisset fistula caprum? Et testis interrogatus à reo, num fustibus vapulasset: innocens, inquit. Aut cum dicitur, Quæro an occiderit hominẽ: & respondetur, latronem: vt confessionem præcurrat defensio.

APORIA, eadem est & diaporesis, addubitatio quædam, cum simulamus quærere nos, vnde incipiendum, quid potissimum dicendum, an omnino dicendum. Cúmque artificialiter simulamus non res inuenire, non

paratos venisse. Cicero in Verrem, Quem? quémnam? recte admones, Polycletũ esse dicebant. Et de domo sua apud põtifices, Tibi literas ille misit? quas? aut nunquam misit: aut si misit, in concione recitari noluit. Itaque siue ille misit, siue tu protulisti: certe consilium tuum de honore Catonis nudatum est.

ANACOENOSIS, communicatio est, cum aut ipsos aduersarios consulimus, aut cum iudicibus deliberamus. Cicero in diuinatione, De te iam Cæcili mehercule extra hanc contentionẽ, certaménque nostrum. & reliqua. est & Idiotismos. Item pro Quintio, Si de prædiis tuis ageretur Sex. Næui, si in paruula re captionis aliquid vererere: nõ statim ad C. Aquiliũ, aut ad eorum aliquem qui consuluntur, cucurrisses? cum ius amicitiæ, societatis, affinitatis ageretur, &c. Idem ibidem, Ego pro te nunc hoc consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quæro abs te C. Aquili, L. Luculle, P. Quintili, M. Marcelle, vadimonium mihi non obiit quidam socius & affinis meus, qui cum mihi necessitudo vetus, controuersia de re pecuniaria recens intercedit. & cætera. Item pro Sestio, Si recte vestram bonitatem atque prudentiam agnoui, non multum me fallit: si conq. r. s. primum expectari. Cato, Si vos in eo loco essetis, quid aliud faceretis? Et alibi, Communem rem putate, ac vos huic præpositos. Virgilius, fuit & tibi talis Anchises genitor, Dauni miserere senectæ.

AGANACTESIS, indignatio, quę fit maxime pronuntiatione. Ennius in Iphigenia, Menelaus me obiurgat, id meis rebus regimen restat. Virg. Cantando tu illum? aut vnquam tibi fistula cera Iuncta fuit? Cicero pro Sylla, Fero ego te Torquate iam dudum, fero.

APODOXIS siue apoplanesis, Reiectio vel reprobatio quarundam rerum, quasi in quæstionem non venire dignarum, neque oportuisse aut ab aduersariis poni, aut à nobis quæri, aut à iudice postulari. Quod schema mire facit ad accelerate fugiendum, vt & tacuisse, & tamen non timuisse videamur, vt in re difficili & contraria non hæreamus. In qua figura breuiter morati ad aliud statim transire debemus. Cicero pro Cælio, Equitis R. autem esse filium criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.

APOPLANESIS est, aut iudicis à re contraria nobis auocatio, quam cum desiderat, aut ab aduersario commonetur vt quærat, nos obscurando & miscendo & promittendo quidem dicturos nos, sed suo loco, ad aliam rem auocamus. & rursum dum dicimus, sensim ad aliud transimus, & ab eo quod contra nos est auocatur, & suspenditur iudex: vel coniũcta rerum multitudine implicatur, vt non de vno, sed de pluribus putet sibi sententiam esse dicendam: vt pro Cluentio fecit Cicero; in qua oratione tenebras se offudisse iactauit iudicibus Cluentianis: Intelligant nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo, ego me iudices

ad eam causam accedere, quæ iam per annos octo continuos: vsque eo, Efficiam profecto. deinde, Versatam esse in iudicio pecuniam cõstat: totum caput. deinde, Vnum quidem, nemo erit tam inimicus Cluentio, vsque ad finem ipsius.

Aphorismvs vel diorismus, descriptio rerum per reprehẽsionem, quę exprimit & corrigit vim sententiæ, & potestatem. Quare potest videri species emendationis: nam quæ temere dixeris, reprehendit. Tullius, Quanquam illa non pœna, sed prohibitio sceleris fuit. Aut aliàs, Ciues inquam, si hoc nomine appellare fas est.

Aria, execratio. Execratio oratoria apud Ciceronem, O scelus, ô portentum in vltimas terras exportandum. Apud Verg. At tibi pro scelere exclamat, pro talibus ausis, Dij, siqua est cœlo pietas quæ talia curet, Persoluant grates dignas.

Deesis, obsecratio vel obtestatio, qua deos oramus, aut homines. Cicero pro Deiotaro, Per dexteram istam tuam ego obtestor, per ego has lachrymas. Pro Roscio μετὰ εἰρωνείας, Rogat, orátq; te Chrysogone. Apud deos, Virg. Per superos, atque hoc cœlũ. Per ego has lachrymas, dextrámque tuam te. Plautus, Ita deos obtestor per senectutem tuam.

Diabole, criminatio & quasi denuntiatio eorum quæ futura sunt. Cic. pro Milone, Erit erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu salutaribus, &c. Terent. Videre videor iam illum diem quo hinc egens profugiet aliquo militatum. Apud Virgilium,

Sed non ante datam cingetis mœnibus vrbem,
Quàm vos dira fames, nostræque iniuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.

Dianoea. Hæc figura fit proprie, cum præponitur non id quod fieri oportet, sed quod fit. Tullius, Dolabella autẽ, quemadmodũ homines nobiles decet, vlcisci iniuriam fortissime perseuerat. Virgil. Furor arma ministrat. Applicatur huic figuræ etiam chria sententia necessaria. Vt Cato in Thermum. post censuram, Qui ventrem suum nõ pro hoste habet, qui pro Repub. non pro sua obsonat: qui stulte spondet, qui cupide ædificat.

Apophonisma, sentẽtia responsiua, vt apud Cælium, Fac velis, perficies. Apud Tullium, Literarum radices amaras, fructus dulces.

Dialogismvs. Hæc fit ita, cũ quis secum disputat & volutat quid agat, vel quid agendum putet. Apud Terent. Quid igitur faciam? Virg. En quid ago? rursúsne procos irrisa priores Experiar? Cic. pro Cluentio, Dem iudicibus? mihi igitur nihil quæretur. In Verrinarum lib. 1. Si populo redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Quod est igitur remedium? quod?

Epiplexis siue epitimesis. Fit hæc figura cum iurgamus aut coarguimus. Cic. in Catilinam, Patêre tua consilia non sentis? quem nostrũ ignorare arbitraris? Terent. Non ego te vidi manum, &c. Virg. Non ego te vidi Damonis pessime caprum Excipere insidiis?

HOMOEOSIS est, cum per similitudinem res præstantur. Cuius species sunt primæ duæ, paradigma & parabole. Harum distantia est, quòd paradigma facit vera exempla, parabole ficta ostendit.

PARADIGMATIS quidem triformis est ratio. Nam exemplum aut personas tantum exhibet sine sermone, aut sermonem sine personis, aut simul vtrunque. Personā sine sermone. vt Cic. in Miloniana, Neque enim potuisset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos ciues interimere nefas esset. Sermonem sine persona. Catonis est dictum, Pedibus compensare pecuniam. Sermonem pariter & personam. Cic. pro Roscio, Estne hoc illi dicto atque facto Fimbriano simillimum? Rursum parabola & ipsa tripertita est, per icona, homœon, epagogen.

ICON fit, cum perfectæ formæ similes conferūtur. Virgil. Talis Amyclei domitus Pollucis habenis. Cicero de P.R. Mare quod sua natura trāquillum sit, ventorū vi agitari & conturbari solet: sic Populus Romanus.

HOMOEON. Hæc figura fit cum ex partibus aliqua similitudo colligitur. vt Virg. Sic oculos, sic ille manus, sic ora tenebat. Etiam in actu fit homœon. vt idem Virg. Non aliter, quàm si immissis ruat hostibus omnis Carthago, aut antiqua Tyros. Cic. in Verrinis ait succinctā Scyllam lupis & canibus, cum pubetenus virgo sit, similem esse Verris & comitum illius, quibus quasi canibus succinctus sit.

EPAGOGE. Fit hæc ex rerum similium collatione vel argumētorum, salua tamē similitudine rerum. vt Virg. Improuisum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi nitens. Et Cic. pro Ros. comparat occupationes Iouis optimi maximi Syllæ rebus gestis propius. Argumentorum autem, vt Lucretius, Nam si tu fluctus, vndásque è gurgite salso Tollere decreris, ventum prius Hæmatium tu, Ventum inquam tollas, &c.

EPITROPE. Hæc fit cum figurate concedimus, quod velit quis faciat. vt Virg. Ænei. 4. I, sequere Italiam ventis, pete regna per vndas. Et Cic. in Catilinam, Quid expectas? proficiscere: nimium iam diu te imperatorem illa tua Malliana castra desiderant.

EVCHE, precatio. Virg. Da nunc Tymbre pater ferro, quod missile libro. Cic. in Catilinam, cum inuocat Iouem ad pœnam coniuratorum, atque ita concludit, Æternis suppliciis viuos mortuósque mactabis.

EPIPHONEMA. Hæc sententia in fine expositæ rei cum affectu enuntiatur. Cicero in Verrinis, Non vitam liberam, sed mortis celeritatem precabantur.

ENTHYMEMA fit, cum periodos orationis ex contrariis sententiis astringitur. Apud Lucilium, Si me nescire hoc nescis, quod quærere dico, quare diuinas quicquam, aut quærere debes ipse: & si scis q.b.e. scire hoc d.t. Cicero in diuinatione, Tamen hîc operam tuam pollicebere, qui te neque velle sua causa, nec si velis, posse arbitrantur.

EPANALEPSIS, repetitio sẽtẽtię propter aliam necessariam causam, non vt fit in figuris elocutionis, sed apud Lucilium: Vel consilio vestrum quod dicitis, olim cælicolæ adfuissemus priore concilio. Cicero pro Rabirio, Libenter si esset integrum, profiterer idem, Saturninum C. Rabirii manu interfectum, nihil me iste clamor commouet. vsque huc Libenter inquam profiterer.

PRVPERGASIA, vel parasceue, præmunitio. Qua antè vtimur, vt cõfirmet id quod subiecturi sumus. Vt si testem producturi sumus, antè est, vt ei fidem habendam esse doceamus. Quare est velut generalis locus; & tractatus communis est. Cicero pro Milone antè præmunit licere hominem occidere, & tum subito occisum P. Clodium iure & sine inuidia: cum ita dicit, Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se esse hominem occisum fateatur. In qua tandem ciuitate hoc homines stultissimi disputant?

PARRHESIA, oratio libera, quam Cornificius licentiã vocat. Cicero pro Ligario, Suscepto bello Cęsar, gesto etiam ex parte magna nulla vi coactus, & cætera. Cõtra idem, Quid aliud egimus Tubero, nisi vt quod hic potest, nos possemus? interdum adulãter inducitur, vt hic adulatio est pro Rabirio perduellionis, libere cum ait, Quin continetis vocem vestram indicem stultitiæ, testem paucitatis?

PARADOXON siue hypomone, sustentatio vel inopinatũ. Hoc schema suspendit sensum: deinde subiicit aliquid contra expectationem auditoris, siue magnum, siue minus: & ideo sustentatio, vel inopinatum dicitur. Cicero pro Ligario, Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus: non ad domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur. & cætera.

PROTROPE, adhortatio ad aliquam rem est, & palinlogia. Verg. Nũc nunc insurgite remis Hortor vos socii. Cicero in Verrem III. actionis libro, Vos quod ad vestram famam senatúsque consulta pertinet iudices, prospicite, atque consulite, & cætera.

PATHOPOEIA. Hæc vel odio, vel iracundia, vel misericordia commouetur. Verg.-domus interior gemitu miseróque tumultu Miscetur. Cicero pro Roscio, Nemo erat qui non ardere illa omnia mallet, quàm videre in Sex. Roscii bonis dominantem. & cætera. Apud eundem in Verrem, Clamor interea fit tota domo, pugna inter seruos Rubrii atque hospitis, &c. Alio loco, Cædere ianuam saxis, instare ferro, ligna & sarmenta circundare, ignémque &c.

SYNCRISIS, siue antithesis, comparatio rerum atque personarum inter se cõtrariarum. Vt, Ego plector, quòd tu peccas: Tu delinquis, ego arguor pro malefactis: Helena redeat, virgo pereat innocens: tua reconcilietur vxor, mea negetur, filia mea. Cicero pro Murena, Vigilas tu de nocte,

vt consultoribus tuis respondeas:ille vt mature quo intẽdit cum exercitu perueniat. & cætera. Item in Verrinis, Iste multo sceleratior & nequior quàm ille Adrianus, aliquanto etiam felicior fuit. &c.

HYPERBOLE, aliis schema, aliis tropus videtur. Cæterum fit, cum excedit veritatem sententia. Apud Virgilium,

Qui candore niues anteirent, cursibus auras.

IVLII RVFINIANI DE SCHEMATIS LEXEOS.

PROLEPSIS, est schema λέξεως, id est figura elocutionis, cum antè numerus redditur verbis, quàm res personæ affiniantur. vt, Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orphea. Et, Interea reges (ingenti mole Latinus Quadriiugo vehitur curru, &c. Latine appellari potest præsumptio vel anticipatio.

SYLLEPSIS est, cum duabus diuersísque sententiis & rebus vnum datur verbum minime vtrisque conueniens. vt, Inclusos vtero Danaos & pinea furtim Laxat claustra Sinon. Laxat enim ad Danaos referri non potest, sicut ad claustra. Et, Optime Graiugenum, cui me fortuna precari, Ac vitta comptos voluit prætendere ramos. Non enim sicut cui prætendere ramos, ita & cui precari potest videri ratione connexum. Et, His quidam signis atque hæc exempla secuti. Hæc Latine dicitur correptio.

ZEVGMA est, cum vnum verbum communiter multis sententiis iungitur ad omnes pari significatione pertinens, & ad nexum. vt, Æneas vrbe & sociis & classe relicta. Latine hęc figura dicitur ligatio vel adnexio.

HYPOZEVXIS est, cum singulis rebus, sententiísque singula debita verba iunguntur. vt, Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex, Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur Scinditur, aduoluunt ingentes montibus ornos. Et, Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis, Glande sues redeunt læti, dant arbuta syluæ, Et varios ponit fœtus autumnus, & alte Mitis in apricis coquitur vindemia saxis. Hæc figura Latine vocabitur subiunctio, vel subinsertio, vel subnexio.

EPANALEPSIS, est eorundem verborum simul positorum, eiusdémque sententiæ post multa interiecta cum aliqua periodi conclusione facta repetitio. vt, Huc pater ô Lenæe, tuis hîc omnia plena Muneribus, tibi pampineo grauidus autumno Floret ager, spumat plenis vindemia labris: Huc pater ô Lenæe veni. Et, Pastorum musam Damonis & Alphesibœi, Immemor herbarum, quos est mirata iuuenca Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces: Damonis musam dicemus & Alphesibœi. Latine hæc figura dicitur resumptio vel repetitio.

EPANAPHORA est,cum ab eodem verbo plures inchoatæ ſententiæ incipiunt. vt, Hîc gelidi fontes,hîc mollia prata Lycori,Hîc nemus,hîc ipſo tecum conſumerer ęuo.Et,Num fletu ingemuit noſtro?num lumina flexit? Num lachrymas victus dedit?aut miſeratus amantem eſt? Et,-bellum ô terra hoſpita portas.Bello armantur equi,bellum hæc armenta minantur.Et,Ver adeo frondi nemorum,ver vtile ſyluis.Et,Nocte leues ſtipulæ melius,nocte arida prata Tondentur,noctis lentus non deficit humor.Latine hæc figura dicitur regreſſio.

PALILOGIA eſt,cum verbum quod in prima ſententia eſt vltimum, in ſequente fit primum.vt,Pierides vos hæc facietis maxima Gallo,Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas. Et, Addit ſe ſociam, timidíſque ſuperuenit Ægle,Ægle Naiadum pulcherrima.Et,Deiphobum vidi lacerum crudeliter ora,Ora manúſque ambas.Et,Concurrũt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,Vni odiíſque viro,telíſque frequentibus inſtant. Latine dicitur iteratio.

ANADIPLOSIS,eſt eiuſdem verbi continuatim repetitio.vt, Et longum formoſe vale,vale inquit Iola. Et,O Corydon Corydon,quæ te dementia cepit?Et,Me me,adſum qui feci,in me conuertite ferrum O Rutuli. Latine dicitur hæc figura duplicatio.

EPANADIPLOSIS eſt,cum idem verbum in eadem ſententia & primum eſt,& extremum.vt,Cæſaris & famam & nomen tot ferre per annos,Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.Et,Antè nouis rubeant, quàm prata coloribus,antè.Et,Vnum illud tibi nate dea, próque omnibus vnum.Et,Ipſum obteſtemur,veniámque oremus ab ipſo.Latine dicitur incluſio.

METATHESIS eſt,cum quod antè dictum eſt,poſtponitur: & quod poſt dictum eſt,anteponitur.vt,Eripis vt perdas,perdis vt eripias.

DIACOPE,ſiue diaſtole eſt,cum inter duo eadem verba diuerſum ponitur aliquid medium.vt,Culpatúſve Paris,diuûm inclemẽtia diuûm. Et, Duc age duc ad nos.Et,Scis Proteus,ſcis ipſe.Latine dicitur ſeparatio.

PARENTHESIS eſt,cum ordinata ac legitima ſententia interrumpitur per alienum extrinſecus,diuerſámque ſententiam:Vt,Vare tuum nomen,ſuperet modo Mantua nobis(Mantua væ miſeræ nimiũ vicina Cremonæ)Cantantes ſublime ferent ad ſydera cygni. Et,-ipſíque ſuos iam morte ſub ægra (Di meliora piis,errorémque hoſtibus illum) Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.Latine hæc figura dicitur interruptio vel interiectio.

ANTITHESIS eſt,cum verbum verbo pari poteſtate per contrarium redditur.vt,Séque nouo veterum deceptum errore locorum.Et,Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen Frigidus. Latine contrarium vel oppoſitio poteſt dici.

PLOCE,cum idem verbum ſententiáve ad conſummationem ſuperio-

ris retorquetur.vt,-vos ô quibus integer æui Sanguis,ait,solideq;suo stant robore vires,Vos agitate fugam.Quale forsitan & illud accipi potest,Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet, Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.Latine dicitur implicatio vel retractatio.

PARONOMASIA est,secundum prædictum verbum,positio alterius, ipso poscente sensu. vt apud Terent.Nam inceptio est amentium, haud amantium.Et,Tibi erunt parata verba,huic homini verbera.Quale illud poterit forsitan videri,Nec quisquam errantes acies letúmque ferentes Sustentare?Cõtrà & aliter,-puppésque tuæ,pubésque tuorum. Latine dicitur adnominatio vel adfictio.

PAREGMENON est æque similis figura,cũ ex supradicto verbo aliud deriuatur. vt,-vltro Ipse grauis,grauitérque ad terram pondere vasto Concidit.Et,Oppetere ingentem,atque ingenti vulnere victum.Et,Voce vocat Hecaten.Ire iter,& castris audebit vellere signa. Latine deriuatio dicitur.

EPANORTHOSIS est, cum supradictum verbũ verbo sequenti corrigitur. vt,Non subripere,hoc est furari. Latine dicitur correctio.

EPISTROPHE est,cum in eadem verba plures sententiæ desinunt.vt Horatius,Si curtatus inæquali tonsore capillos Occurri, rides:si fortè subucula pexæ Trita subest tunicæ,vel si toga dissidet impar, Rides. Quale forsitan sit,-similis si cura fuisset,Tũc quoque fas nobis Teucros armare fuisset.&,Impi⁹ ante aras,atq; auri cæcus amore. Latine dicitur reuersio.

CLIMAX est,cum ex re in rem gradum tibi sententię faciunt.vt,Quæ Phœbo pater omnipotens,mihi Phœbus Apollo prædixit, & cætera. &, Torua leæna lupum sequitur,lupus ipse capellam: Florentem cythisum sequitur lasciua capella.Latine hæc figura dicitur gradatio.

ASYNTHETON est,vel dialyton,cum oratio nulla coniunctione connexa,velut solutæ sententiæ regulam seruat. vt,Consiliunt, partim galea clypeoque resultant.Irrita deflexit,partim stringẽtia corpus.Et,-ipsi numerúmque modûmque carinis.-nos æra,manus, naualia demus. Latine dicitur dissolutio vel inconnexio. Asyntheton autem modo per singula verba fit,-æra,manus,naualia demus.Et,Hæc eadem,Ænea,terram,mare, sidera iuro.Modo per plura verba,& per ea quæ Græci vocant κῶλα.Denique quid vesper serus vehat,vnde serenas Ventus agat nubes:quid cogitet humidus auster,Sol tibi signa dabit.Et,-nube caua speculantur amicti,Quæ fortuna viris,classem quo littore linquant,Quid veniant,&c.

EPANODVS est,cum duobus breuius, pluribúsve propositis,ad singularem enarrationem recurritur.vt,-diuellimur inde,Iphitus &Pelias mecum,quorum Iphitus æuo Iam grauior.Et, Protinus Orsilochum & Buthen,duo maxima Teucrûm Corpora,sed Buthen auersum cuspide fixit Loricam galeámque inter,qua colla sedentis Inuenit.Latine dicitur euersio vel egressio.

PARADIASTOLE

PARADIASTOLE est,cum similes res discernuntur,contrariis redditis.vt,Triste lupus stabulis,maturis frugibus imbres,Arboribus venti,nobis Amaryllidis iræ.Et,Dulce satis humor,depulsis arbutus hœdis, Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.Latine dicitur discriminatio.

DIÆRESIS,est figura sermonis,cum rerum distributione.vt,Hîc Dolopum manus,hîc sæuus tendebat Achilles:Classibus hîc locus,hîc acies certare solebant.Et,Hîc portus alij effodiunt.Et,-ferit ense grauem Tymbræus Osirim.Hæc Latine dicitur distributio vel designatio.

ANTISTASIS,est cum idem verbum repetitur in contrario sensu.Vt, Vna salus victis,nullam sperare salutem.Et,Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.Hæc Latine dicitur intentio.

METASTASIS est,vel metabasis,cum à loquentis persona ad personã transitum facimus,ratione aliqua vel adfectu.Vt,Non hæc Euandro de te promissa parenti Discedens dederam. Deinde,Et nunc ille quidem spe multum captus inani,Fors & vota facit. Deinde,Infœlix funus nati crudele videbis.Hi nostri reditus expectatíque triumphi.Hęc mea magna fides,at non Euandre pudendis Vulneribus pulsum aspicies.Hæc figura dicitur variatio,aut transitus.

APOSTROPHE est,cum sermo à recto & instituto ordine in diuersum ac contrarium vertitur.Vt,Scipiadas duros bello,& te maxime Cæsar.Et, Impulerit ferro.Latine conuersio dicitur.Inter metastasin & apostrophé hoc interest,quòd metastasis,personarum multiplicata variatio est,& ab alia ad aliam,deinde rursus ad aliam,& deinceps gradatim transitur.At in anastrophe commutatio est personæ ferè vnius.

Sunt autem & aliæ figurę,mirè orationi decus ornamẽtúmque tribuentes.Hoc à superioribus discere te oportet,quòd non tam sententiarũ perpetuarum sunt figuræ,quàm singulorum penè verborum,& quod carent appellationibus propriis.Fiunt autem per casus,numeros, pręposítiones, genera,personas,& siqua sunt talia.Quorum exempla,summatim breuitérque ponentur.

Figura per casum genitiuũ.Vt si dicamus,Constans vir animi,pro constantis animi.Item alia:vt se habent ista,Isque amẽs animi, & rumore accensus amaro.Et,At non infœlix animi Phœnissa. Et, Actutum pius Æneas,atque integer æui Ascanius.Et, Hic annis grauis,atque animi maturus Alethes.Et siquis dicat,pecuniæ diues:Vt,Insula diues opum. Et,Diues equûm,diues pictai vestis,& auri. Item,-quas illi læta bonorum. Et, Expediũt fessi rerum.Et,Ille mihi ante oculos fœlix functúsque laborum, Egregiúsque animi.Et siqua sunt talia.

Figura per datiuum. siquis dicat,Timeo illi,pro timeo pro illo,& talia. Vt,-& pariter comitíque oneríque timentem. Et, Tunc decuit metuisse tuis. Et, Hæc cum Dardanio Æneæ miranda videntur, pro ab Ænea. Et quæ antique dicta sunt,-cui nomen asylo Romanum est.Et,-cui nunc co-

gnomen Iulo Additur. Et, Cui Rhemula cognomen erat. Et,-cui nomen Amello Fecere agricolæ. Item ſiqua ſunt talia.

Figura per accuſatiuum. Vt ſiquis dicat, Togam fuſus, pro fuſam togam habens. Vt ſe habent iſta, -nodóque ſinus collecta fluenteis. Et, ſciſſa comam. Et,-roſeas laniata genas. Et,-tumidúſque nouo præcordia regno. Et, Inflatum heſterno venas, vt ſemper, Iaccho. Et, Ecce manus iuuenum interea poſt terga reuinctum. Et quę antique dicta ſunt,-forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit. Et,-numeros memini ſi verba tenerem: pro numerorum memini. Item ſiqua ſunt talia.

Figura per ablatiuum. Siquis de quopiam dicat, Magnus virtute, bonus bello, pro in bello. Et, Erectus capite incedit. Vt ſe habent iſta, Purpureis criſtis iuuenes auróque coruſci. Et, Sunt mihi bis ſeptem pręſtanti corpore Nymphæ. Et, Vnde prius lætum ſiliqua quaſſante legumen. Et,-tereti ſubnectit fibula gemma. Et,-qui forte tapetibus altis Extractus. Et, Quàm tua ne ſpoliata armis, excuſſa magiſtro Deficeret. Item ſiqua ſunt talia.

Figura Græca aut caſuum varietas. vt, Mõtibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas. Et,-placidóne etiam pugnabis amori, pro tecum certat, & cum amore pugnabis. Et, Reddidit vna boum vocem, pro vna è bubus. Itẽ ſimilia. Aut præpoſitione detracta. Vt,-maria aſpera iuro. Et, Tyrrhenum nauigat æquor. Item quæ ſunt talia.

Figura per perſonas. Vt ſiquis dicat, Vos ſuperi Iuppiter precor. Vt ſunt iſta, Vos ô Calliope precor aſpirate canenti. Et, Vos ô patricius ſanguis, quos viuere fas eſt. Item ſiqua ſunt ſimilia.

Figura per numeros, vt ſiquis dicat, Populus locuti ſunt. vt, Pars in fruſta ſecant, verubúſque trementia figunt. Et, Pars calidos latices & ahena vndantia flammis Expediunt. Et, ſæuítque animis ignobile vulgus, Tum pietate grauem ac meritis ſi fortè virum quem Cõſpexere, ſilent. Et ſiqua ſunt ſimilia.

Figura per præpoſitionem Ad, modo ſemel & ſimplicem poſitam. Vt ſiquis dicat, Aduoluor illum, pro ad illum voluor. Et, Accedo illum, quaſi ad illum accedo. Vt, Explorare locos, quas vento acceſſerit oras. Et, Nuntia fama ruit, matríſque adlabitur aures Euryali. Et, Electra vt Graii perhibent Atlãtide cretus, Aduehitur Teucros. Modo ſimpliciter relatam. Vt, Quin adeat ad eum? aggrediar ad illum. & ſiqua ſunt talia.

Figura per præpoſitionẽ IN, modo ſemel ſimplicẽ elatam. Vt, Inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras. Et, Tu calamos inflare leues. quaſi in calamos & in ebur flare. Et apud Salluſtium, Atque eos à tergo incurrerunt. Quaſi in eos incurrerunt. Modo dupliciter elatam. Vt, Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum. Et, Induit in florem, & ramos curuauit olentes. Et, Hũc vt prona iugo læuum incumbebat in amnem. Et ſiqua ſunt ſimilia.

Figura per verborum qualitatem. vt, Caput velor, pro caput velo., aut:

capite velor. vt,Capite ante aram Phrygio velabar amictu.Et,flaua caput nectuntur oliua.Et,-pecudum fuluis velatur pectora setis.Et, -aut pacem Troiano ab rege petendum. Et,-populare penates,pro populari.Figura per modos temporum.Vt cum dico,Libens fecero,pro faciam. vt,donec me flumine viuo Abluero.

Figura per aduerbiorum qualitatem.Vt cum dicimus,Ad illum cœno. Ad villam moror. pro apud villam.& Terræ iacet,pro in terra. & Domi militiæque res gestas.Et,Cuius domo nota est annos sexaginta natus.Et, -tot annos Bella gero.

Figura per pleonasmum.vt,Antiquum obtines. vt,Mortem occumbere,& obire diem,& viuere vitam,& pugnare pugnam,& ire iter,& oculis videre,& voce vocans Hecaten.&,-hunc oro sine me furere antè furorē: ac siqua sunt talia.

Figura per eclogam verborum.Vt cum enuntiamus bonos dicere, fortes pugnare.Itē,Da bibere,da cœnare. & Donat habere viro. Et, Cunctatúrque metu, lethumque instare tremiscit:Et,da sternere corpus. Et,-da iungere dextram.Et,-quale per æstum Dulcis aquæ saliente sitim restinguere riuo.Et,Hoc ridere meum tam nil,nulla tibi vendo,Iliade.

Figura per eclogam aduerbiorum.Vt cum dicimus,Magnum tonat, tumidum loquitur. magnúmque fluentem Nilum. Et, -vtque volutus Ad terras. Et,immane sonat per saxa.Et,- nec longum lætabere.Et,-graue olentis Auerni. Et,-horrendum intonat armis.Et,Nauibus, infandum, amissis. & siqua sunt talia.

Figura per pronomina. vt,Nullus dixeris, pro ne dixeris. Et, Quis mulier.

Figura per eclogam nominum. vt cum dicimus,Bonum est virtus,malum infamia. vt,Dulce satis humor depulsis arbutus hœdis.Et,Tale tuum carmen nobis diuine poeta,Quale sopor fessis in gramine.

IVLII RVFINIANI DE SCHEMATIS DIANOEAS.

SChemata Dianœas,id est figuras sententiæ intuentes aliqua à vulgari & simplici oratione mutuamur.Cum omnes autem quæ orationem sensu figurant,generaliter figuræ communitérque dicantur: hæc tamen proprie figura,ac specialiter dicitur,quæ in scholis vulgo vsurpatur.

Controuersiæ figuratæ.

Huius specialis figuræ vsus multiplex.

Vnus,si dicere manifeste parum tutum est,vt dicitur in eum figurate, qui sub conditione abolitionis tyrannidem deposuit. Vt, Præsens tutor libertatis,neque tamē immemor legum sum,quæ mihi semper sacrosanctæ

fuerunt. Hoc enim aduersarium percutit, cui non semper sacrosanctæ leges fuerunt: Quale est illud forsitan apud Virgilium, Túque prior, tu parce genus qui ducis Olympo, Proiice tela manu sanguis pius. Nam simul causam belli ciuilis ostendit in Cæsare fuisse, dum dicit priorem illum debere parcere; simul dolorem confessa, & in iudicio suo quærit, tanquam ideo parcere prior debeat, quia sit Anchisæ pius sanguis, & ab Olympo genus ducat.

Secundus harum vsus est figurarum, cum quid oblique nuntiamus, quia dicere palàm minime licet, aut inhonestum est. vt ferè figuræ in adulterum patrem fiunt, cum quis hoc modo patrem vellicat: Placuit conditio patrimonii meo etiam patri, & ago illi gratias, quòd vxorem hanc potissimum ducere hortatus est. Per hæc enim soceri cupîdo in nurum detegitur: Quale forsitan Virgilianum illud possit videri, Illum non populi fasces, nec purpura regum Flexit, & infidos agitans discordia fratres, Nō res Romanę, perituráque regna. Nam illum sentit & dicit, Non res Romanę, peritura & regna flexere. Verum per res Romanæ, latent imperia dicta: sed regna vocat, tanquam non de imperiis Romanis ista dicantur, sed de quibuslibet regnis.

Tertius vsus est harum figurarum, quæ gratia venustatis adhibentur, qui tamen Ironiæ est proximus. Sed eiusmodi figuræ quæ iuuenibus in schola lasciuiunt, vt Cornutus ait, minime maturæ sunt, & parum canis foróque conueniunt. Nam in his quæ prodesse aut obesse causæ videntur, cur quod nolis intelligi, dicas? aut cur quod intelligi, inuoluas?

PROCATALEPSIS, est schema dianœas, cum id quod aduersarius arrepturus est, aut quę obiecturus, præsumimus ac prædicimus. Vt illud, neque me Argolica de gente negabo Hoc primum. Et, -scio me Danais è classibus vnum. Et, -bello Argolicos fateor petiisse penates. Latinæ hæc figura dicitur præceptio vel anticipatio.

PROCATASCEVE, est procatalepsi proxima, cum rei de qua acturi sumus, colorem præparamus, atque prætēdimus. Vt in illo, Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent: vsque Quæ bella exhausta canebat. Nam primo de insomniis questa est, demum mirari se virtutem hospitis dixit, & veram fidem esse, à diis illum genus ducere: misereri etiam casus & errores, vt verecundius postea de amore fateretur, quasi in affectum hospitis vel insomniis, vel admiratione calamitatis inducta sit. Hęc figura dicitur Latine præparatio.

ANTHYPOPHORA, est figura sentētiæ, qua aduersariorum nobis sententias ac dicta proponimus ac substituimus, in hoc tantum, vt illis respondeamus. vt, Verum anceps pugnę fuerat fortuna, fuisset. Si periisse fatis semel est, peccare fuisset Antè satis. Latine dicitur oppositio vel obiectio.

SCHESIS proxima figura est anthypophoræ, qua aduersariorū affectū

quemlibet fingimus cui reſpondeamus. Vt in illo, Indignum eſt Italos Troiam ſuccendere flammis Naſcentem, & patria Turnum conſiſtere terra: Quid face Troianos atra vim ferre Latinis? Hæc non ita Iuno propoſuit, quaſi manifeſte Venus indignum eſſe dixiſſet, ſed quaſi indignum eſſe Veneri fingeret, vel ſuſpicaretur. Hæc Latine dicitur adfictio.

Anasceve, eſt ſuperiorum proxima figura, qua ab aduerſariis maxima propoſita deſtruimus ac redarguimus velut falſa: vt, Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Ioue miſſus ab ipſo Interpres diuûm fert horrida iuſſa per auras. Latine dicitur deſtructio vel euacuatio.

Epitimesis, eſt etiam proxima figura, cum aduerſarium iiſdem verbis quibus ab eo laceſſiti ſumus percutimus. Vt in illo, Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia noſtra Egit? vbi hîc Iuno. quia ſcilicet Venus dixerat, Si nulla eſt regio Teucris, quam det tua coniux Dura. Et, Bis capti Phryges. Latine dicitur obiurgatio.

Hypocrisis, eſt figura ſententiæ, cum aduerſarium geſtu & pronuntiatione extollimus, vel abiicimus, & ſpernimus. Vt in illo, Cantando tu illum? aut vnquam tibi fiſtula cera Iuncta fuit? Additur enim, Tu nullus alioqui, illum autem magnum in canendo. Et, -non ego Daphnin Iudice te metuam. Qui ſcilicet mihi iniquus es, & non recte iudicaturus. Latine dicitur pronuntiatio.

Ironia, eſt figura ſententiæ, laudis, & orationis, & magnificandi, non ſine deriſu in contrarium tendens. Vt in illo,

Egregiam verò laudem, & ſpolia ampla refertis
Túque puérque tuus: magnum & memorabile nomen,
Vna dolo diuûm ſi fœmina victa duorum eſt.

Latine dicitur diſſimulatio vel irriſio.

Chlevasmvs, eſt ironiæ proxima figura, cum aliquos amara oratione non ſine deriſu inſectamur ac lædimus. vt, En agros, & quam bello Troiane petiſti Heſperiam, metire iacens. Et, Huc age, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum. Latine dicitur inſectatio. Inter chleuaſmum autem & ironiã hoc intereſt, quòd ironia ſpecie magnificationis illudit, & dum laudat irridet. At Chleuaſmus palàm cum amara inſultatione caſtigat.

Sarcasmvs, chleuaſmo proxima eſt, & ſimilis figura, qua aduerſariorum facta cum exacerbatione admiſſi eorum laceſſimus, vt apud Salluſtium de Syllæ crudelitate, Vt in M. Mario, cum fracta prius crura per artus, expiraret. Latine dicitur exacerbatio.

Antiphrasis, eſt figura ſententiæ, cum quædam negamus nos dicere, & tamen dicimus: vt apud Lucilium, Non tango quòd auarus homo eſt; quódque improbus, omitto. Et apud Virgilium, Quid memorem pórtus, Lucrinóque addita clauſtra? Latine dicitur omiſſio.

Ethopoeia, eſt alienorum affectuum qualiumlibet, dictorúmque imitatio non ſine reprehenſione. Latine dicitur figuratio vel expreſſio.

PROSOPOPOEIA, est figura sententiæ, qua oratio ad alicuius personæ orationem imitandam retorquetur. Latine dicitur deformatio vel effiguratio.

ENERGIA, est figura qua formam rerum & imaginem ita oratione substituimus, vt lectoris oculis præsentiæque subiiciamus.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICÆ SCHOLICAE

Liber primus.

Quisquis Rhetorico festinat tramite doctus
Ad causas legésque trahi, bene perlegat artis
Hoc opus, & notum faciet per compita callem.

VID est Rhetorica? Bene dicendi scientia.

Quid est orator? Vir bonus dicendi peritus.

Quod est oratoris officium? Bene dicere in ciuilibus quæstionibus.

Qui finis? Persuadere quatenus rerum & personarum conditio patiatur.

Quæ sunt ciuiles quæstiones? Quę in communem animi conceptionem possunt cadere, id est, quas vnusquisque potest intelligere, aut cùm quæritur de æquo & bono.

Genera dicendi. Genera ciuilium quæstionum quot sunt? Tria. Quæ? Demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Hæc ab aliis quæ appellantur? Genera dicendi.

Quod est demonstratiuum genus? Cum aliquid demonstramus, in quo est laus & vituperatio. Hoc Græci quid vocant? * ἐπιδεικτικὸν, vel ἐγκωμιαστικόν. (*al. παραινετικόν.)

Quod est deliberatiuum? In quo est suasio, & dissuasio. Hoc Græci quid vocant? συμβουλευτικόν.

Quod est iudiciale? In quo est accusatio, & defensio. Hoc Græci quid vocant? δικανικόν.

Oratoris officium. Partes oratoris officij quot sunt? Quinque, Inuentio, dispositio, eloquutio, memoria, pronuntiatio. Hæc à Græcis quid vocantur? ἔργα τοῦ ῥήτορος.

Proposita controuersia quid primum consideramus? An consistat.

Hoc quomodo inuenimus? Ex intentione,& depulſione.

Quid eſt intentio? Quod prima pars proponit,quæ facit litem. Id Græci quid vocant? κατάφασιν.

Quid eſt depulſio? Quod ſecunda pars reſpondet. Id Græci quid vocant? ἀπόφασιν.

Cataphaſis vnde firmatur? Ex ætio. Quid eſt ætion? Cauſatiuum litis, propter quod res in iudicium deuocatur.

Apophaſis vnde firmatur? Ex ſynechonte. Quid eſt ſynechon? Quo continetur omnis defenſio.

Ex ætio & ſynechonte quid naſcitur? Crinomenon. Quid eſt crinomenon? Id,de quo iudicandum eſt.

Quæ materiæ principaliter non conſiſtunt? quæ aut depulſionem non habent, aut quæ impudentem, aut turpem habent intentionem. Hæc à Græcis quid vocantur? ἀσύστατα.

Aſyſtata quot modis fiunt? Secundum Hermagoram quatuor, quum eſt aut ἐλλείπουσα, aut ἰσάζουσα, aut μονομερὴς, aut ἄπορος.

Quæ eſt ellipuſa? Quum aliquid deeſt ex circunſtantiis, quod faciat quæſtionem: vt ſi aliquis abdicatur, nec abdicationis vlla ſit cauſa: nam ſi ponamus, quòd luxurioſus ſit, vel quòd amicos non habeat, aut aliquid huiuſcemodi, materia conſiſtit. Ellipuſæ quibus aliis nominibus nuncupatur? & καταλιπὲς, & κατὰ μόριον, & κατὰ περίστασιν.

Quæ eſt iſazuſa? Cùm eadem ex vtraque parte dicuntur, & nihil proprium eſt partis alterius: vt duo adoleſcentes vicini ſpecioſas vxores habebant, nocte inuicem ſe conuenerunt, accuſant ſe adulterij. quicquid enim altera pars dixerit, idem & altera dictura eſt. Iſazuſam quibus aliis nominibus vocant? & ἰσομερῆ, & καθ' ἰσότητα, & προΐσοντα.

Monomeres quæ eſt? Quum ex prima parte tantum conſtat, nec quicquam ex ſecunda afferri poteſt: vt ſunt loci communes. Da exemplum. Leno, qua parte venturos ad ſe adoleſcentes ſciebat, nocte foueam fecit occultam, ea iuuenes perierunt: accuſatur quòd cauſas mortis præſtiterit. hîc enim lenonis nulla defenſio eſt. Monomeres quid aliud appellatur? ἑτερομερὴς, & καθ' ἑτερομερίαν.

Quæ eſt aporos? quum iudex non inuenit quam ſententiam dicat: vt, Tres ſimiliter agebant, duo ſoli reuerſi ſunt: accuſant ſe inuicem cædis. hîc enim iudex non inuenit quid ſequatur, cùm vterque ab altero dicat occiſum, & nihil vtroq; ad probationẽ afferri poſſit deficiente circũſtãtia.

Hæ ſolæ igitur aſyſtatorum ſpecies? Sunt & aliæ ſpecies, quas apud varios artium ſcriptores inuenimus. Quæ ſunt? ἀντιστρέφουσα, ἀχρώμος, ἀδύνατος, ἀπιθανὸς, ἀπρεπὴς, ἀναίσχυντος, παρ' ἱστορίαν, ἄλογος.

Quæ eſt antiſtrephuſa? Quum actionem ſuam conuertunt litigantes, & neuter vtitur ſua priore ſententia, ſed aduerſarij ſui. Da exemplum: vt, Repetebat ab amico ſuo pecuniam cum vſuris quaſi creditam. Ille offe-

rebat ſine vſuris tanquam depoſitam: inter moras iudicij lex relata eſt de nouis tabulis,repetit ille pecuniam tanquam depoſitam, retinet ille quaſi creditam.

Quæ eſt achromos? Quum color facti non inuenitur: vt, decẽ milites belli tempore pollices ſibi amputauerunt,rei ſunt læſæ Reipub. Quo differt monomeres ab achromo? quòd monomeres in omnibus deficit, achromos in ſolo colore.

Quæ eſt adynatos? Quum id in themate ponitur,quòd ſit cõtra rerum naturæ fidem: vt ſi infans accuſetur adulterij, quòd cum vxore cubarit aliena.

Quæ eſt apithanos? Quum id inuenimus in themate,quod minus veriſimile eſt:vt quum oculos cæci recuperaſſe dicuntur,vel quum obſeſſi aliquò miſiſſe legatos.Quæ materiæ tamen ſolent recipi.Cur ita?Quoniam, quamuis minus veriſimile ſit oculos recuperaſſe cæcum,tamen poſſumus credere diuina maieſtate alicui aliquando hoc eſſe conceſſum:& obſeſſos aliquò miſiſſe legatos, vel captato obſidentium ſomno, vel per eam partem ciuitatis,quam negligentius obſederint hoſtes. Huiuſmodi materias quid vocamus?cacoſyſtatas. Quæ ſunt cacoſyſtatæ? Quæ non tam firmiter conſiſtunt. Quot ſunt genera in his? Tria:nam aliæ ſunt cacoſyſtatæ, quæ non tam firmiter conſiſtunt. Aliæ aſyſtatæ,quæ in totum non conſiſtunt. Aliæ quæ ne controuerſiæ quidem dici debeant,ſed πλέγματα,aloga,id eſt inrationabilia.

Quæ eſt aprepes? quum aliquid perſonæ incongruens inuenitur:vt,Vir fortis præmium accipiat.Quidam fortiter fecit,petit præmij nomine nuptias filiæ ſuæ.

Quæ eſt anæſchyntos? Quum prima pars impudens inuenitur, vt Luxurioſus pater abdicat filium frugi, ita tamen ſi verè abdicet:nam ſi, vt ſe purget,poterit conſilio materia conſiſtere,quamuis actione deficiat. Vnde intelligere debemus,eſſe quaſdam controuerſias, quæ poſſint conſilio conſiſtere,quum ipſa actione deficiant. Quo differt monomeres ab anæſchynto? quòd monomeres ex ſecunda deficit parte: at anæſchyntos ex prima.

Quæ eſt pariſtoria? quando in controuerſia inuenimus, quod ſit contra hiſtoriæ fidem:vt, Reus eſt Qu. Hortenſius, quòd in conſulatu ſuo de indemnatis ciuibus ſupplicium ſumpſerit, quum ſciamus non Hortenſium fuiſſe, ſed Tullium. Hic modus num in perſona tantum inuenitur? imò in omnibus circũſtantiis, & in re, & in tempore, & in loco, & in cauſa,& in modo, & in materia: ſi aliud ex his falſum ponatur, quam in hiſtoriis inuenimus.

Quæ alogos? Quæ ſine ratione componitur: quamuis omnia aſyſtata ἀλόγως dici poſſunt,ſi quidem nuſquam in his ratio reperiri poteſt.

Quum cognouerimus materiem conſiſtere, quid primo quæramus?

Ductum

Ductum. Quid est ductus? quomodo tota causa agenda sit. Quid interest inter ductum & modum? Ductus est totius orationis, Modus verò partis alicuius in oratione.

Ductus quot sũt? quinque, simplex, subtilis, figuratus, obliquus, mixtus.

Simplex qui est? quũ simpliciter id agimus, ita vt in themate positũ est.

Subtilis qui est? Cum aliud est in themate, aliud in agentis voluntate.

Figuratus qui est? quum palam dicere pudor impedit.

Obliquus qui est? quum periculum prohibet apertè agere.

Mixtus qui est? quando non vnus est ductus.

Ductum vnde inuenimus? Ex consilio. Quomodo? si verum fuerit consilium, tunc erit simplex ductus: si non verum consiliũ, tunc non erit simplex ductus, sed aut subtilis, si aliud fuerit in themate, aliud in voluntate agentis: aut figuratus, si pudor impediat palàm dicere: aut obliquus, si periculum impediat apertè agere: aut mixtus, si non vnus fuerit ductus.

Consilium vnde inuenimus? Ex tempore. Quo modo? Si præteritum fuerit tempus, verum erit consilium: si præsens fuerit tempus, vel futurum, non erit verum consilium.

Ipsum tempus quomodo inuenimus? Ex causatiuo litis. Exemplis doce quomodo singuli ductus inueniantur: Inuentus est quidam iuxta cadauer recens hominis occisi, fit reus cædis: causatiuum litis est, quòd sit inuentus, quod est præteriti temporis, & ideo verum est consilium, ac per hoc simplex est ductus.

Subtilis ductus quomodo inuenitur? Amicos nõ habet, abdicatur: causatiuum litis est, quòd amicos non habet, quod est præsentis temporis, & ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit ductus? subtilis, quoniam aliud est in themate, aliud in agentis voluntate. nam quantum est in themate, abdicat filium: non tamẽ vere abdicat; sed titulo abdicationis suadet, vt amicos habeat.

Figuratus quomodo inuenitur? Adulteros liceat occidere. Infamis fuit in nurum, inuenit filius adulterum obuoluto capite, nec eum occidit: interrogatus ergo à patre qui fuerit adulter, cui pepercerit, non dicit, & abdicatur. Causatiuum litis est, quod filius non dicit: quod est præsentis temporis, & ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit? figuratus, quoniam pudore deterretur filius patri palàm dicere: tu adulter fuisti.

Obliquus quomodo inuenitur? Tyrannus deposuit dominationem sub pacto abolitionis, vult petere magistratum, cõtradicitur. Causatiuum litis est, quod petit magistratum, quod est præsentis temporis, vel futuri, & ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit obliquus? quoniam periculo probibetur, qui contradicit, apertè mentionem facere Tyrannidis.

Mixtus quomodo inuenitur? Qui infamis fuit in nurum, arcem occupauit: vocauit ad se filium, & interrogauit, an rumori crederet, negauit se credere, deposuit pater dominationem, sub pacto abolitionis filius repudiauit vxorem, interrogat pater causas repudij, non dicit, & abdicatur. Causatiuum litis est, quòd filius non dicit causas repudij, quod est præsentis temporis: & ideo non est verum consilium, ac per hoc nec simplex ductus. Qui ergo erit mixtus? id est, & figuratus & obliquus, quoniam pudore deterretur patri palàm dicere, tu adulter fuisti, & ideo repudiaui vxorem: & obliquus, quoniam periculo prohibetur apertè mentionem facere Tyrannidis.

Hos omnes ductus quo nomine plerique vocant? Figuratos. Nos ergo quare nominibus separamus? Quoniam singuli ductus diuersa & vi, & ratione consistunt, nec debent vno nomine nuncupari, quorum vis & ratio non est vna. Quid interest inter obliquum ductum & figuratũ? Quòd figuratus tunc est, quum pudor impedit palàm dicere: obliquus, quum periculum prohibet apertè agere. Item, quòd figuratus in coniectura est obliquus in qualitate. Quid est istud? quum infamia est alicuius, incerta res est, aut quum deposita dominatio est, constat tyrannum fuisse, quod est manifestæ qualitatis.

Ductus idem est semper vtriusque partis? Non. Quid ita? quoniam ductus ex consilio nascitur, consilium autem nõ omnium semper est vnum. nec enim vtraque pars semper est eiusdem voluntatis: quod si eiusdem erit, hoc est, si vnum consilium vtriusque partis inuenerimus, erit vnus & ductus, sicut plerunque solet fieri in foro, quum ex compacto agũt. Quid quum diuersum fuerit cõsilium vtriusque partis? Erit diuersus & ductus. Quid modus & scopus similiter vt ductus? Non; quoniam modus est ductus in parte orationis, scopus autem id quod omnis efficit ductus.

Consilium à ductu quo differt? quòd consilium voluntatis est, ductus ipsius orationis. Item quòd ductus ex consilio nascitur, non consilium ex ductu.

Reperto ductu quid primum considerabimus? Genus controuersiæ. Quot ea sunt? Septem. Quæ? Simplex rationale, simplex legale, coniunctum rationale, coniunctum legale, comparatiuum rationale, comparatiuum legale, mixtum.

Quod est simplex rationale? Cùm res vna, vel factum simpliciter tractatur: vt, Inuentus est iuxta cadauer recens hominis occisi tenens cruentum gladium; Reus est cædis.

Quod simplex legale? quum lex vnam facit quæstionem: vt, Peregrinus murum ne ascendat; peregrinus murum ascendit & hostem propulsauit; petitur ad pœnam.

Coniunctum rationale quot modis fit? Duobus, rebus & causatiuis. Rebus qnumadmodum? quum multa quæruntur, vt: Si aliquis accusetur

& adulterij, & sacrilegij. Causatiuis quemadmodum fit? quum vna res quæritur, & multis causis approbatur: vt Luxuriosus adolescens iurauit se vxorem nõ esse ducturum, & abdicatur. hîc enim vna quæstione ostendimus, an abdicandus sit, sed causatiuis coniuncta ẽst, & quòd luxuriosus est, & quòd iurauit se vxorem non esse ducturum.

Coniunctum legale quemadmodum fit? Quum quæritur, an contra plures leges sit admissum: vt, peregrinus murum ne ascendat, & nocte nemini liceat esse cum telo: peregrinus murum cum telo nocte ascendit, & hostem propulsauit: petitur ad pœnam. hîc enim contra duas leges fecisse dicitur, & quòd peregrinus murum ascenderit, & quòd nocte cum telo fuerit.

Quod est genus comparatiuum rationale? quum aut personæ, aut res comparãtur. Personæ quemadmodum? vt qui plus Reip. præstiterit, petat præmium. Contendunt medicus & orator. hîc enim quæritur, qui melior sit, vtrum medicus an orator. Res quemadmodum? vt, qui plus Reipub. præstiterit, petat præmium: alter hostes ab obsidione repulit, alter hostium ciuitatem cepit. Contendunt de præmio: hîc enim facta eorum & res comparantur: vt quæratur, quid plus sit, hostes repellere ab obsidione, an hostium ciuitatem capere.

Comparatiuum legale quomodo fit? quum leges comparantur: vt, qui auxilium parentibus non tulerit, capite plectatur: &, mas templum Cereris si ingressus fuerit, capite puniatur: in templo Cereris matri auxilium filius tulit, petitur ad pœnam. hîc enim quæritur per comparationem, secundum quam legem filius facere debuerit.

Mixtum quemadmodum fit? Quando non ex vno genere materia composita est, id est, quum & simplex est genus, & comparatiuum, aut cùm & rationale, & legale.

Simplex & comparatiuum quemadmodum fit? vt, quidam proditionis accusabatur, ex filiis eius alter fortiter fecit, alter deseruit: petit pater de viro forti, vt abolitionem iudicij peteret; ille incolumitatem desertoris fratris optauit, & reo non adfuit patri: absolutus pater abdicat filium. hîc enim & simpliciter quæritur, an contra voluntatem patris præmium ei licuerit petere, & per comparationem, quid magis debuerit optare.

Mixtum ex rationali & legali qualiter fit? vt, qui proditionis damnatus fuerit, magistratui detur custodiendus, & trigesima die torqueatur, vt conscios dicat, & adulteros liceat occidere: proditionis damnatus magistratui collegæ suo datus est custodiendus. Ille eum in adulterio deprehensum occidit, reus est conscientiæ. hîc enim & rationale est genus, in quo quæritur, an hic conscius fuerit, an ille adulter, & legale, in quo quæritur, an eum illi licuerit occidere, qui torqueri debuerat, vt conscios diceret.

Hæc genera controuersiarum cur quærimus? vt vim, formam, & faciem

ſtatuum videamus, & imaginem diuiſionis. Hæc genera vbi inuenimus? ἐν τῷ κρινομένῳ.

Alia controuerſiarum genera, quæ publica dicũtur.

POſt hæc genera controuerſiarum quid deinde conſiderabimus? Aliud quoque genus, quod appellatur publicum, ſiue commune.

Quot iſta ſunt? Quinque, ἠθικόν, παθητικόν, ἀποδεικτικόν, διαπορητικόν, μικτόν. Quare non illis ſeptem ſuperioribus iunguntur? Quoniam illa ſeptem ad imaginem ſtatuum pertinent, hæc verò ad formam eloquutionis. Quare publica appellantur ſiue communia? Quoniam quodcunque fuerit ex illis ſuperioribus ſeptem, neceſſe eſt, vt ex his quinque aliquid in ſe habeat.

Quod eſt ethicum genus? In quo moralitas quędam, id eſt mores hominum conſiderantur, vt ſunt comœdiæ. Da exemplum. Meretrix ex tribus amatoribus alium oſculata eſt, alij reſiduum poculum dedit, alium coronauit: contendunt quem magis diligat.

Quod eſt patheticum genus? In quo motus eſt animi, & vis quædam, & impetus mentis: vt ſunt tragœdiæ. Da exemplum. Indemnatos liberos liceat occidere, tres filios lege indemnatorum in conſpectu matris occidit: mater eodem gladio ſe interemit. Reus eſt, quòd cauſas mortis præſtiterit.

Quod eſt apodicticum, In quo pugna quæſtionum eſt. Da exemplum. Peregre proficiſcens reliquit apud amicum certam frumenti menſuram. Ille in fame ciuitatis duplo precio frumentum vendidit, reuerſus amicus contendit de lucro.

Quod eſt diaporeticum? In quo addubitatio eſt, nec quicquam certi affertur. vt: Cùm duo fratres diſſidentes contenderent armis, pater interceſſit, vulneratus eſt, incertum à quo; quærunt filij à quo ſit vulneratus: non dicentem accuſant dementiæ.

Quod eſt mixtum? Quod non ex vno genere compoſitum eſt: vt eſt hæc ipſa materia patris vulnerati: nam & patheticon eſt in fratrum congreſſione, & diaporeticon eſt à dubitatione patris.

Hæc genera propter quid conſideramus? Propter modum actionis, & genus eloquutionis. Vbi ea inuenimus? In perſonis & rebus: nam ſi perſona & res miſeranda ſit, erit ἠθικόν: ſi indigna, atrox, παθητικόν: ſi argumentis approbanda, ἀποδεικτικόν: ſi proferenda, ſed cum ſumma dubitatione, διαπορητικόν.

De ſtatu.

REpertis generibus controuerſiarum, quid deinde quæritur? Status. Quid eſt ſtatus? Quo conſiſtit controuerſia. Quomodo vna cogitatione tot res ſimul inuenimus? Quoniam hæc conſiſtunt, quæ habent ſtatum.

Genera ſtatuum quot ſunt? Duo, rationale, & legale. Quid intereſt inter rationales ſtatus & legales? Quòd rationales rei alicuius vel facti habent quæſtionem, legales autem legis & iuris continent diſceptationem.

Rationales ſtatus quot ſunt?Secundùm Hermagoram quatuor, conie-ctura,finis,qualitas,& trãſlatio:ſed tranſlationem tantundem accepimus legalem. Cur ita? Quoniam nulla tranſlatio,id eſt præſcriptio, ſine lege poteſt eſſe.

Coniecturalis ſtatus quid eſt?Cùm id,quod ab alio obiicitur ab aduerſario pernegatur.

Coniectura quot modis fit?Sex,aut quum de facto conſtat,& de perſona non conſtat:aut quum de perſona conſtat,& de facto non conſtat: aut quum de vtroque non conſtat:aut quum de ſola voluntate fit quæſtio:aut quum de re ipſa quæritur:aut cùm eſt anticategoria. Quum de facto cõſtat,& de perſona non conſtat, quẽadmodum fit? vt,Cùm abdicato filio, qui militabat,inuẽtus eſt pater telo filii ſui occiſus,reus eſt filiꝰ parricidii. hîc enim de facto conſtat,id eſt occiſum eſſe patrem,ſed de perſona non conſtat. quæritur enim an à filio ſit occiſus.

Quum de perſona conſtat,& de facto non conſtat,quomodo fit?Luxurioſum filium pater abdicauit, abdicatus medicinæ ſtuduit,poſtea decũbenti patri dedit poculum,quod diceret ſanitatis:pater in media potione ait ſe venenum accepiſſe,filius reſiduum poculum bibit, & deceſſit pater,reus eſt filius parricidii. hîc enim de perſona conſtat, quoniam filius poculum dedit:ſed de facto non conſtat:qualẽ enim dederit potionem,vtrum veneni,an ſanitatis,incertum eſt.

Quum de vtroque non conſtat,quemadmodum fit? vt, Luxurioſi pater non comparuit,reus eſt parricidii filius.hîc enim nõ conſtat occiſum eſſe patrem:& ſi conſtiterit,incertum eſt an à filio ſit trucidatus.

Quum de voluntate quæritur,quemadmodum? vt, Luxurioſus adoleſcens nocte à meretricis domo expulſus,cæreum ardentem ante meretricis fores abiecit,domus arſit,arguit eum, vt reſtituat. hîc enim & de perſona & de facto conſtat: ſed tantummodo quæritur, qua id fecerit voluntate.

Quum de re ipſa quæritur,quemadmodum fit? Quando περὶ τῆς οὐσίας quæſtio eſt,non de facto aliquo:id eſt quum quæritur,an aliquid fuerit illud,de quo quæſtio eſt,nõ an aliquid ſit factum:repetebat à commilitone ſuo pecuniam tanquam creditam,negantem ſe debere, occidit, ſed & ſe interfecit:repetunt pecuniam hæredes interfectoris ab hęredibus pernegantis;illi contradicunt. hîc enim non de facto quæſtio eſt,ſed de eo, an pecunia antè illa ſit credita.

Quę eſt ἀντικατηγορία?mutua accuſatio,id eſt,quũ aliqui ſeinuicẽ accuſant: vt,Vir fortis habebat nouercã,habebat& in matrimonio captiuam: ambiguis ſignis obiit,accuſant ſe inuicem veneficij nouerca & captiua.

Finitiuus ſtatus qui eſt?Quum id quod obiicitur,non hoc eſſe contendimus. Definitio quot modis fit?quinque, aut quum ſimplex eſt,quæ Anaſceuaſtica,id eſt,refellẽs dicitur:aut quum duplex actio eſt,ſiue com-

paratiua,quæ Antioriſtica dicitur:aut quum duplex quæſtio eſt, ſiue coniuncta:aut quũ ex partibus definimus:aut quum eſt Antithetica.

Quæ eſt ſimplex definitio?Quum vnam rem ſimpliciter definimus:vt, naufragia ad publicanos pertineant; cuiuſdam naufragi corpus cum ornamentis ad litus expulſum harena obrutum eſt, id publicani eruerunt, rei ſunt ſepulchri violati. hîc enim ſimpliciter quæritur,quid ſit violare ſepulchrum.

Quæ eſt duplex actio,ſiue comparatiua? Quum duas res diuerſas definiunt litigantes.Da exemplum.Sacrilegus capite plectatur, fur quadruplum ſoluat:de templo quidam priuatam pecuniam ſuſtulit, petitur ad pœnam quaſi ſacrilegus,offert quadruplum quaſi fur.hîc enim alter ſacrilegium dicit eſſe commiſſum,& hoc definit,alter furtum:& comparatione quæritur,quid ſit admiſſum,vtrum ſacrilegium,an furtum.

Quæ eſt duplex quæſtio,ſiue cõiuncta?Quum duas res,quas prima pars definit,eaſdem aduerſarius impugnat:vt,qui non initiatus ſacra enunciauerit,capite plectatur,non initiatus ſacra vidit in ſomnis, retulit ei qui fuerat initiatus:ille ait, hæc ſunt ſacra. petitur ad pœnam,& contradicitur. hîc enim quæritur,quid ſit initiatum eſſe,& quid ſit enunciare.

Quæ eſt ex partibus definitio?Quum vnam rem multis partibus definimus. Da exemplum.Qui obſidebantur ab hoſtibus,auxilia à finitimis cõduxêre, in itinere ſunt auxilia, receſſere hoſtes ab obſidione: petunt illi pactam mercedem,hi contradicunt.hic enim quæritur,quid ſit auxilium præſtare,quod ex partibus definimus,quòd & decreuerunt,& quòd miſerunt,& quòd hoſtes receſſerunt.

Quæ eſt antithetica definitio?Qua non tantum crimen negamus,verũ etiam commodum aliquod afferimus.Da exemplum. Commẽdatam ſibi ab ephebo chlamydem,defuncto eo,in monumentis maiorum ei poſuit, accuſatur à patre ephebi ſepulchri violati.hic dicit ſepulchrum à ſe non tantum non eſſe violatum,verum etiam eſſe & ornatum.

QValitas in quot ſpecies diuiditur?In duas, Iudicialem, & legalem. Quare non in demonſtratiuam & deliberatiuam?Quia demonſtratio & deliberatio genera ſunt dicendi,quæ ſtatibus dominantur, & ideo non poſſunt qualitati ſeruire,quia vna eſt ex cæteris ſtatibus. Iudicialis facit ſtatum,an non? Non.quare? quia vim,quam accipit à qualitate,non apud ſe retinet,ſed aliis tradit.Quibus? abſolutæ & aſſumptiuæ.

Abſoluta qualitas facit ſtatum? Facit,quia vim quam accipit à iudiciali, apud ſe retinet.

Quot modis fit abſoluta qualitas?Duobus principalibus,facti qualitate & iuris ratiocinatione.Facti qualitas quæ eſt? Quum oſtendimus factum quo arguimur, non eſſe pernicioſum, & ideo naturali iure eſſe conceſſum. Da exemplum. Damnato Milone Cicero exclamauit Vrbem Romam bonis ciuibus ſedem eſſe non poſſe,reus eſt læſæ Reipub.

Iuris ratiocinatio quot modis fit? Quatuor, lege, more, secta, arte.

Lege quemadmodum fit absoluta qualitas? Indemnatos liberos liceat occidere: tres filios lege indemnatorum occidit, reus est vxori maletractationis. hic enim se dicit lege fecisse.

More quomodo fit? Mos apud Scythas fuit, vt sexagenarii per pontem mitterentur, Scytha Athenis sexagenarium patrem per pontem deiecit, reus est parricidii. hic enim se dicit gentis suæ more fecisse.

Secta quemadmodum fit? Philosophus disputauit in concione de bono mortis, cuncti qui eum audiere, laqueo vitam finierũt, domini eorum accusant philosophum damni illati. hic enim dicit se secta sua fecisse, vt hoc disputaret.

Arte quemadmodum? Pictor naufragia pinxit, & publicè proposuit, nemo nauigat, reus est Reip. læsæ: necesse est, sua se arte defendat, quòd pictores consueuerunt huiusmodi multa pingere, & publicè proponere.

Assumptiua qualitas facit statum? Non. quare? quia vim quam accipit à iuridiciali, non apud se retinet, sed aliis tradit. Quibus? relationi, remotioni, compensationi, veniæ.

Relatiuus status quemadmodum fit? Quum reus culpam refert in eum, propter quem arguitur. Da exemplum. Miles in acie exclamauit, vincimur; occisus est ab Imperatore. Reus fit Imperator læsæ Reipub. contradicit. dicit enim militem peccasse, & ideo occidi debuisse, quòd hoc clamauerit.

Remotiuus quemadmodum fit? Modis fit duobus, quum aut in personam remouemus, aut in rem. In personam quẽadmodum? Legatus intra XXX. diem nauiget: legatus non accepto à quæstore viatico, non nauigauit intra XXX. diem, reus est malè gestæ legationis. hic enim remouet crimen in quæstorem, à quo viaticum non accepit. In rem quemadmodum? vt, Missus est ad expugnandam hostium ciuitatem, inuenit illam lue laborare, reduxit exercitum; reus est læsæ Reipub. In legem possumus remouere? Possumus, sed hoc idem accipimus, quod est, quum in rem remouemus.

Compensatiuus status quot modis fit? Duobus, quum aut delicto meritum comparamus, aut quum maiori incommodo consultum esse contendimus.

Delicto meritum quemadmodum comparatur? vt, Miles ex acie ad muros confugiebat, Imperator muros diruit, victoriam reportauit, reus est læsæ Reipub.

Maiori incommodo quomodo prospectum esse contẽdimus? Tyrannidis tempore speciosum filium amico commendauit, vocauit ad se patrem eius tyrãnus, & tormẽtis expressit, vbi erat filius: satellites misit ad amicũ, amicus puerum occidit, tyrannus se necauit, amicum mater pueri cædis

accuſat,adeſt ei pater. hic enim dicit puerum maiori à ſe pudoris iniuria liberatum.

Venia omnis qualis eſt? Aut purgatiua,aut deprecatiua.Purgatiua quot modis fit? Quatuor,errore,caſu,neceſſitate,obliuione.

Errore quemadmodum fit?vt:Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere,ex duobus geminis fratribus ſimilibus alter exulabat, fratrem eius quidam tanquam exulem occidit;reus eſt cædis. hic enim ſe dicit errore feciſſe.

Caſu quemadmodum fit?Dum venatur,haſtam in feram miſit, hominem occidit;eo vulnere periit,reus fit cædis. hic enim dicit ſe non voluntate,ſed caſu feciſſe.

Neceſſitate quomodo fit?Orator captus ab hoſtibus,laudes eorum ſcripſit, iubentibus his,& publicè recitauit: gratuito dimiſſus eſt, ad ſuos reuerſus,læſæ Reipu. accuſatur. hic enim dicit ſe non voluntate, ſed neceſſitate feciſſe.

Obliuione quemadmodum fit? Sacerdos omnibus Calendis ſacrum non fecit, petitur ad pœnam.hic enim aliter defendi non poteſt,niſi memoria ſibi allegauerit excidiſſe.

Deprecatiua venia quemadmodum fit?Quum nulla poteſt eſſe defenſio,ſed eum cui liceat ignoſcere,tantummodo deprecamur,quoniam negare non poſſumus non voluntate feciſſe id propter quod arguimur.

NEgocialis ſtatus quot modis fit?Principalibus duobus, in ſcripto, & extra ſcriptum. In ſcripto quot modis fit?Tribus,ſimplici, coniunctiuo , conparatiuo.

Simplex quemadmodum fit?Quum vna lex ſimplex eſt:vt, fertur rogatio, vt honores vęneant.

Coniunctus quemadmodum?Quum duæ leges,vel plures feruntur : vt in ærariî inopia fertur rogatio,vt honores væneant,& vt noua vectigalia inſtituantur.

Comparatiuus in ſcripto quemadmodum fit?Quum ita leges feruntur, vt per comparationem quærendum ſit,quę potius comprobanda videantur : vt in ærarii inopia alius fert legem,vt honores vęneant:alius,vt noua vectigalia inſtituantur;quæritur quæ potior ſit.

Extra ſcriptum quemadmodum fit?Duobus, ſimplici & comparatiuo. Simplex quot modis fit?quatuor,iniectione qualitatum, particula iuris , quantitate numeri,quum cauſæ redduntur mortis voluntariæ.

Iniectionem qualitatum quid Græci vocant? ἐπιβολὴν ποιότητος. Quid eſt iniectio qualitatum?quum qualitas qualitati ſupernaſcitur.

Iniectio qualitatum quot modis fit? Quinque, lege, rogatione,teſtamento,pacto,edicto vel præconio.

Lege quēadmodum fit?Rapta raptoris mortem , aut indotatas nuptias optet. rapuit,& profugit:dedit eā pater marito alii,reuerſum raptorē vult pater

pater producere ad magiſtratum, ille contradicit. quomodo hîc ſupernaſcitur qualitas qualitati? quoniam, quæ antea rapta erat, hodie iam nupta eſt.

Rogatione quemadmodum fit? Vir fortis petit pręmium nuptias vxoris alienæ, prima nocte exanimatam priori marito reddidit: quum apud illum conualuiſſet, repetit eam vir fortis, viro forti contradicit prior maritus. quomodo hic ſupernaſcitur qualitas qualitati? quoniam quam reddidit quaſi mortuam, repetit quaſi viuam.

Teſtamento quẽadmodum fit? Decedens teſtamento iuſſit vt filia ſua tutoris filio nuberet: reddita tutela, tutoris filius petit eam in matrimonium, illa cõtradicit. quomodo hic ſupernaſcitur qualitas qualitati? quoniam iuſſa eſt tutoris filio nubere, & ille iam tutoris filius eſſe deſiit.

Pacto quemadmodum fit? Pactus eſt daturum ſe in matrimonium filiã medico, ſi eam ad ſanitatem perduceret: perduxit ad ſanitatem, inter moras rapta eſt ab alio, & ſecundum legem raptarum, puella indotatas nuptias elegit, petit medicus ex pacto nuptias, contradicit puellæ pater.

Edicto vel præconio quemadmodum fit? Cuius ſeruus fugerat, libello propoſito vel per præconem nuncians, dixit daturum ſe denarios mille ei, qui ad ſe ſeruum perduxiſſet: quidam perduxit, perductus in libertatem aſſertus eſt, & liber pronunciatus: petit ille mille denarios, contradicit qui dominus fuerat. quomodo hic ſupernaſcitur qualitas qualitati? quoniam ille, pro quo mille denarii promiſſi fuerant, qui ſeruus fuerat, liber pronunciatus eſt.

PArticula iuris quæ eſt? Quum aliqua poſtulatio eſt. Hæc ſpecies quot modis fit? Tribus, quum res pecuniaria eſt: quum ius in poſterum fit: quum de modo pœnæ agitur. hi ſunt tituli controuerſiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον negotialem ſtatum oſtendunt.

Res pecuniaria quemadmodum eſt? Depoſuit apud amicum certã frumenti menſuram, & ait quanti emiſſet, eo abſente, ille duplo vẽdidit precio, reuerſo offert ei ſimplam pecuniam, ille exigit duplam.

Ius in poſterum quemadmodum fit? Quum ex præſenti iudicio ius cõſtituitur, quod poſtea ſit obſeruandum. Da exemplum. Eſt orba, proximo nubat: vel ſi eam noluerit in matrimonium ducere, det X. millia: indidicenti ſibi orbæ proximus dedit X. millia, indicit illi alia nuptias, & cõtradicit. ex hoc enim iudicio incipiet inſtitui ius, vtrum vni orbæ, an omnibus ſit obnoxius proximus.

De modo pœnæ quum quæritur, quemadmodum inuenimus? Qui cauſas mortis præſtiterit, capite puniatur: & raptor raptæ det X. millia: puellam cæci patris ducem rapuit, ille præcipitio obiit, petitur ad pœnam, & offert X. millia. hic enim quæritur qua pœna affici debeat.

TItuli controuersiarum, qui κατὰ τὸ πλεῖστον negocialem statum efficiũt, qui sunt? Quum tribuni appellantur de iniusto supplicio, quum abdicatio est, quum præmii petitio est. Detur exemplum, quemadmodum tribuni appellantur. Seruus meretricem dominam amat, vult illum Dominus crucifigere, appellat tribunos de iniusto supplicio.

Quid abdicatio? Amicos non habet, & abdicatur.

Quum præmii petitio est, quomodo fit? Vir fortis petat præmium, rusticus fortiter fecit, petit prȩmii nomine, ne oues immolentur.

Quantitas numeri, quam tertiam speciem esse diximus, negocialis extra scriptum, quemadmodum fit? Quum quantitas sine vlla comparatione tractatur. Da exemplum. Tyrannicida prȩmium petat, duos tyrannos occidit, petit duo præmia, & contradicitur. hîc enim quæritur per quantitatem sine vlla comparatione tyranni, lex illa vna fuerit, an duæ.

Quarta species extrascripti negocialis status quæ est? Quum causæ redduntur mortis voluntariæ: vt, eunuchus amat, reddit causas voluntariæ mortis.

Comparatiua species extra scriptum quot modis fit? Quatuor, cum diuinatio est, cum qualitatum comparatio est, cum quantitatum, cum duarum qualitatum.

Quæ est diuinatio? Quũ de idoneo accusatore quæstio est: id est quum duo, vel plures accusationem sibi vindicant. Da exemplum. Qui habebat filium & vxorem meretricem diligebat, vult filius patrem accusare demẽtiæ, vxor maletractationis. hic enim quæritur quis magis accusare debeat.

Qualitatum comparatio quæ est? Quum personæ comparantur, qui plus reipublicæ præstiterit, petat præmium: contendunt medicus, & orator.

Quantitatum comparatio quæ est? Quando facta comparantur, & quȩritur quantum hoc, vel illud sit.

Quot modis fit quantitatum comparatio? Duobus, quum aut res comparantur, aut numerus. Res quemadmodum comparantur? vt, qui plus Reipub. prȩstiterit, petat prȩmium. alter hostes ab obsidione repulit, alter hostium ciuitatem cepit: contẽdunt de præmio. hic enim res gestæ eorum comparantur. Numeri quemadmodum comparantur? vt in iudicio septem iudices sedeant, & eorum sententia probetur quam plures dixerint: reum tres iudices capite dãnandum iudicauerunt, duo exilio, duo absoluerunt. quȩritur quorum potior sententia sit trium iudicum, qui capite damnarunt, an quatuor qui non capite damnarunt.

Duarum qualitatum comparatio quæ est? Quum personæ simul & res comparantur: vt est, qui plus Reipub. præstiterit, petat præmium: in ciuitatis seditione orator in senatu concordiam suasit, philosophus apud populum, contendunt de præmio. hîc enim & personæ comparantur,

philoſophi & oratoris,& facta eorum,quòd alter in ſenatu ſuaſerit, alter ad populum.

Legales ſtatus quot ſunt? Secundùm Hermagoram quatuor, ſcriptum & voluntas,leges contrariæ,ambiguitas,collectio. Accedit ad hos & trãſlatio, quæ tantum legalis eſt:& definitio,quam etiam legalem accipimus ſecundum M.Tullium.

Tranſlatio quot modis fit? Quatuor,à perſona,à re,à tempore,à loco.

A perſona quot modis fit? Duobus,rei & accuſatoris. Quemadmodum præſcribimus à perſona accuſatoris? vt ſi infamem negemus agere poſſe.

A perſona eius qui reus eſt? vt ſi negemus poſſe accuſari virum fortem.

A re quomodo præſcribimus? vt,filiis aduerſus patrem ne ſit actio,niſi dementiæ. filius vult accuſare patrem affectatæ dominationis, ille præſcribit.

A tempore quemadmodum præſcribimus? Duplici modo, ſi aut olim eum agere potuiſſe dicamus,nunc agere non poſſe: aut ſi nunc non poſſe contendamus,poſtea verò poſſe dicamus.

Olim potuiſſe,ſed nunc nõ poſſe,quẽadmodum? vt,Pupillus ne agat cũ tutore poſt acceptam tutelam,niſi intra quinquennium:pupillus accepta tutela nomen militiæ dedit,poſt quinquennium dimiſſus vult agere cum tutore,ille præſcribit. tutor enim dicit olim illum agere potuiſſe,ſed nunc non poſſe.

Quemadmodum præſcribimus,quum aduerſarium poſtea agere poſſe, nunc verò non poſſe contendamus? Pupillus ne agat cum tutore,niſi poſt acceptam tutelam: pupillus amat meretricem, petit de tutore, vt eam ſibi redimat,non redimentem accuſat male geſtæ tutelæ, ille præſcribit. hic enim tutor dicit eum nondum accepiſſe tutelam, & ideo nondum agere poſſe.

A loco quemadmodum præſcribimus? quum aduerſarium dicimus alibi agere poſſe,non ibi,vbi intenderit cauſam.vt ſi dicamus,non Romæ, ſed in prouincia eum agere debere: non apud prætorem, ſed apud conſulem.

A modo non præſcribimus? ſicut apud Marcomannum habemus; præſcribimus, ſed idem accipimus modum,quod & rem.

Quid intereſt inter præſcriptionem & tranſlationẽ? quod præſcriptio excludit actionem,tranſlatio autem differt.

Trãſlatio quot modis fit? principalibus duobus: per qualitatem, vt ſupra,& per quantitatem.vt ſi dicamus,non poteſt aduerſus tot atque id tot * rebus vtilitatis,& poſtea.

Præſcriptioni quot modis occurrimus? quatuor, παραγραφῇ,ἀντιπαραγραφῇ, definitione,iuris raciocinatione.

Scripti & voluntatis ſtatus quot modis fit? duobus. Quũ aut prima pars perſcripto nititur, ſecunda voluntate: aut quum vtraque pars omiſſo

ſcripto ſola voluntate contendit.

Quum prima pars perſcripto nititur, ſecunda voluntate, quemadmodum?vt, peregrinus, ſi murum aſcẽderit, capite plectatur: peregrinus murum aſcendit, hoſtes propulſauit, petitur ad pœnam, contradicit. Vtraque pars omiſſo ſcripto quemadmodum ſola voluntate contendit?vt, decedẽs cauit teſtamento, vt vxor ſua decem millia acciperet, ſi alii non nuberet: poſt annum peperit, repetunt ab ea hæredes decem millia, illa contradicit. hic enim vtraque pars de teſtatoris voluntate contendit.

Leges contrariæ quot modis fiunt?duobus, quum duæ leges contrariæ tractantur ex ſingulis partibus, aut quum vna lex duplex eſt, & eius ſibi ſingulas partes aduerſarii vindicant. Quare hunc modum non recipimus? quoniam nulla hic iuris comparatio eſt, ſed ſola præmiorum petitio, quæ ad negocialem pertinet ſtatum: & quia tunc eſt ſtatus legum contrariarum, quum altera lex neceſſe eſt pereat.

Ambiguitas quot modis fit? quinque, per diſcretum ſiue per indiſcretum modo obſcuro, per homonymiam, per diſtinctionem, per abundantiam, per deficientiam.

Per diſcretum & indiſcretum quemadmodum fit?vt, meretrices ſi ancillas habuerint, publicæ ſint: meretrices habent ancillas, quæſtio eſt, quæ debeant publicari, meretrices, an ancillæ earum, an vtraque.

Per homonymiam quemadmodum fit? vt, legauit teſtamento diſcum ſuo amico, hæres offert vas vitreum, ille petit argenteum.

Per diſtinctionem quemadmodum?vt, qui duos amicos habebat, alterũ nomine Mileſium, alterum Leſium, teſtamento ita cauit, Amicus meus hæres eſto mileſi: contendunt de hæreditate Leſius & Mileſius.

Per abundantiam quemadmodum? vt, meretrix aurata veſte ne vtatur: ſi vſa fuerit, publicetur. meretrix aurea veſte eſt, queſtio eſt que debeat publicari, ipſa, an veſtis eius. Quomodo hic per abundantiam fit ambiguitas? quoniam ſi tollas, ne vtatur, ita legem ponas; meretrix aurata veſte ſi vſa fuerit, publicetur, incipiet publicatio ad meretrices pertinere.

Per deficientiam quomodo? teſtamento ita cauit, ab hærede meo dari volo amico meo decem vaſa argenti, quæ elegerit: quæſtio eſt, quis debeat eligere.

Collectiuus ſtatus quis eſt?quum ex ſcripto colligimus ad id quod ſcriptum non eſt: vt perinde eſſe doceamus, ac ſi ſcriptum fuiſſet.

COllectio quot modis fit?quinque. A ſimili. A conſequenti. A contrario. A maiore ad minus. A minore ad maius.

A ſimili quemadmodum?vt, qui patrem pulſauerit, manus perdat: matrẽ pulſauit, petitur ad pœnam.

A conſequenti quemadmodum? Adulteros deprehenſos liceat excæcare: in adulterio deprehenſus quum excæcatus eſſet & perductus eſſet

poſtea à paraſito ſuo in adulterium, maritus, quum eos inueniſſet, paraſitum excæcauit, paraſitus de eo repetit talionem. contradicit maritus. hîc enim collectio fit huiuſmodi, quoniam maritus dicit conſequens eſſe, vt eius oculi eruerentur, quo miniſtro adulterium eſt commiſſum.

A contrario quemadmodum? Deſertor capite plectatur: deſertor quidam fortiter fecit, vult petere præmium, & contradicitur.

A maiori ad minus quemadmodum? Exulem intra fines deprehenſum liceat occidere: quidam exulem intrà fines deprehenſum verberauit, & accuſatur quòd contra leges fecerit.

A minori ad maius quomodo? Qui commilitonem in acie protexerit, petat præmium: Imperatorem protexit, vult petere præmium, & contradicitur.

Definitio legalis quemadmodum fit? Cùm petitio ex lege deſcendens verbis eſt definienda, id eſt, quum verbum in lege poſitum definitur. Da exemplum. Qui nauim in periculo poſitam rexerit, eius ſit nauis cũ onere: & qui nauem reliquerit, is nauim & onus amittat. gubernator & mercator naufragum receperunt, orta tempeſtate gubernator in ſcaphã tranſiliit, & funibus, quoad potuit, naui opitulatus eſt: mercator in gladium incubuit, nec potuit mori, naufragus ad gubernaculum ſedit, ſedata tempeſtate peruenerunt ad litus, contendunt de naui & onere. quemadmodum eſt hic definitio legalis? quoniam quæritur, quid ſit nauem regere, & quid relinquere, quæ verba in lege poſita, petitionis faciunt queſtionẽ.

STatus vbi inuenitur? In eo quod probamus, aut in eo ex quo probamus. ſecundùm Theodorum, in eo ex quo probamus: ſecundùm Hermagoram & plurimos alios, in eo quod probamus. nam ex eo eſt, nec quo probamus, argumentum poteſt videri ibi eſſe ſtatus, quando non id ſubſcriptum eſt, ſed in eo quod probandum eſt. Cædo exemplum. vt, quum cauſa eſt pro Milone: nam quod ibi probatur, relatio eſt. P. Clodius meruit occidi, ex quo probamus, coniectura eſt: inſidias enim fecerat.

Quum plures ſtatus inuenerimus, quomodo eligimus principalem? primo quæremus, quis cuius in locis ſit diuiſionis: nam qui alterum in ſe habuerit, is erit principalis: qui verò in locis diuiſionis fuerit, alterius quaſi membrum, eius iudicandum. Qui in locis fuerit alterius, ipſe quoque præceptis ſuis, id eſt locis ſuis diuidetur? non ſemper, ſed quando vim habuerit incidentis.

Qui eſt incidens ſtatus? qui confirmat principalem. Incidens locis ſuis ſemper impletur? ſemper, quoniam neceſſe eſt impleri eum, qui ſeruit, & operatur, & vires ſuas ſubminiſtrat principali.

Si neuter in alterius locis fuerit, quid faciemus? quæremus, quis cui ſeruiat: nam qui ſeruierit, is erit incidens: qui verò dominabitur, is erit principalis.

Si neuter alteri ſeruierit, quem iudicabimus principalem? vtrumque.

Huiusmodi controuersia quid vocatur? complexiua. cur ita? quoniam duos in se, vel plures complectitur status.

Has ergo, id est complexiuas quemadmodum diuidemus? finito vno statu ad alium veniemus, ita tamē, vt quæramus quem primo tractemus: id est eum, vnde incipit quæstio, hoc est vnde nascitur origo litis, & qui maiorem in se retinet pugnam, aut eum qui ad affectus pertinet, iuxta epilogos tractemus. Quid si pugna inuidiosa fuerit, aut periculosa? Eum statum in primo tractabimus qui pertinet ad affectus: melius enim lenitis ac placatis in partem nostram iudicibus, vel in aduersarios concitatis, moralitate quadam vel sympathia ad pugnam sine inuidia descendemus.

Comparatiuas materias quemadmodum diuidemus? tribus modis. aut enim perpetua est diuisio, aut partita, aut duplex.

Quæ est perpetua? quum vna parte omnibus suis locis explicata ad alteram descendimus.

Quæ est partita? quum in singulas quæstiones singulas partimur, non cum locos diuisionis.

Quando quo vtemur genere diuisionis? quum singulæ quæstiones pares sibi sunt in comparatione, tunc vtemur simplici diuisione. Quid si quædam cōtra nos fuerint quæstiones? partito vtemur genere diuisionis, & locis singulis comparabimus. Cur ita? Quoniam ibi possumus quod contra nos est, latenter omittere, vel obtegere. Quid si singulas quæstiones singulis comparamus, & ibi aliquid prætermiserimus? id quod nobis obest manifestè videbimur præterisse.

Quid si aliquis locus cōtra nos fuerit, & non potuerimus vti eius comparatione? Perpetua vtemur diuisione, in qua etiam quosdam contrarios nobis locos latenter possumus præterire.

Diuisio est eadem semper vtriusque partis? Non semper: nam plerunque aliud alij expedit parti, siquidem diuisio pro sua vtilitate formanda est.

Quid status? Semper idem est vtriusque partis? & ipse aliquando diuersus est apud litigantes.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICÆ SCHOLICAE

Liber ſecundus.

REPERTO ſtatu quid conſideramus? Totam materiam per ſeptem circunſtantias. Circunſtantias cur non ſtatim diuidimus? quoniam prius vniuerſam cauſam cõfusè conſiderare debemus: tum omnia quæ reperta ſunt, capitulatim quæſtionibus ordinare.

Quot ſunt circunſtantiæ? Septem, perſona, res, cauſa, tempus, locus, materia, modus.

Perſona quot modis conſideratur? XIX. nomine, natione, patria, genere, dignitate, fortuna, corpore, inſtitutione, moribus, victu, affectione, arte, conditione, conditione alia, habitu, vultu, inceſſu, oratione, affectu. Nomine, vt ſapiẽs: natione, vt Græcus: patria, vt Athenienſis, Lacedæmonius: genere, vel cognatione, vt nobilis, vel ignobilis: dignitate, vt vir fortis, magnus: fortuna, vt diues, pauper: corpore, vt validus, lõgus: inſtitutione, vel educatione, quemadmodum ſit inſtitutus, eruditus: moribus, vt frugi, luxurioſus, patiens, impatiẽs: victu vel amictus, vt bonæ frugi, luxurioſus, quomodo rem ſuam adminiſtret, qua conſuetudine domeſtica ſit.

Affectione, vt equorum, armorum, canum: arte vel ſtudio, vt medicus, orator: conditione, vt ſeruus, addictus: cõditione alia, quæ ad liberos ſpectat, vt nupta, adoptiuus, abdicatus: habitu, vt nitido, ſordido, obſcuro: vultu, vt læto, triſti: inceſſu, vt cito vel tardo: oratione, vt graui, ſeditioſa: affectu, vt lætitia, ira, morbo, debilitate.

In re quid conſideramus? theſin. Conſideratio thematis multiformis eſt, in qua videbimus quæ ſit, & qualis, quę quaſi publica eſt omnium circunſtantiarum: vt an illa res fieri poſſit ab illo homine, illa cauſa, illo tempore, illo loco, illo modo, illa materia, quamuis omnes circunſtantiæ hoc modo ſibi inuicem ſint coniunctæ.

Omnis cauſa qualis eſt? aut impulſiua, vt ira, odium: aut ratiocinatiua, vt lucrum, hæreditas. Impulſiuam Græci quid vocant? ὁρμητικὴν. quid ratiocinatiuam? λογικὴν αἰτίαν. Ex his quæcunque fuerit, qualis eſt? aut efficiens, quum dicimus, illa ratione prouocatus eſt, quod ποιητικὸν αἴτιον Græci vocant: aut adiuuans, quum dicimus, etiam illa cauſa acceſſit, quod * ὑπερθετικὸν αἴτιον Græci appellant: aut prohibens, imò habui * ἐνεργητικόν.

causam non faciendi, ne ad inimicum meum hæreditas perueniret, quod κωλυτικὸν αἴτιον Græci nuncupant.

Si nihil horum in causa inuenerimus, quid afferemus? Aut ipsum factum causam faciendi fuisse dicemus, aut ipsam personam talem semper fuisse monstrabimus.

In ipso facto quemadmodum causam cõsistere dicemus? vt, dicamus in ipso furto causam fuisse faciendi, quod συνεκτικὸν αἴτιον vocamus.

Quid in persona? vt si seditionis aliquẽ arguamus, dicamus illum semper seditiosum fuisse.

Tempus quot modis consideratur? publicis tribus, futuro, præsenti, præterito. Ex his, quodcunque fuerit, quibus modis inuenimus? aut naturali, vt die, nocte: aut legitimo, vel statiuo, vt festo, nefasto: aut accidenti, vt fame, lue: aut communi, vt messis, vindemiæ: aut singulari, vt quando ille togam virilem accepit, quando ille duxit vxorem: aut proprio, quum damnatus esset, quum abdicatus esset: aut opportunitate, quam Græci vocant εὐκαιρίαν.

Locus omnis qualis est? Aut naturalis, vt in mari, in monte, in campo: aut positiuus, vt in ciuitate. Positiuum quot modis consideramus? Octo: publico, vt theatro, stadio: priuato, vt domo, villa: sacro, vt templo, adyto: religioso, vt mausoleo, sepulchro: infami, vt lupanari: interuallo, vt propè, longè: qualitate, vt contra, post, ante: quantitate, vt angusto, spacioso loco.

MOdus omnis qualis est? Bipartitus, clàm aut palàm: nam quęcunquè alia afferri possunt, ad ista redigũtur: vt violenter, impotenter, audaciter. quòd enim ita factum est, id palàm factum esse manifestum est. At verò, quòd captiosè, insidiosè, fraudulenter, dolosè, clàm factum esse cognoscimus.

Materia quibus modis consideratur? Et hęc multiformis est, sicuti rem esse diximus: vt fuste, gladio, laqueo, veneno, & cæteris. Quodcunque in themate fuerit positum, quibus ex causis collocatur? aut vt controuersiam faciat, aut vt augeat quæstiones.

Post consideratione thematis quid faciemus? controuersiã diuidemus.

In diuisione quid καθόλου obseruandum est? vt primo loco proponamus præscriptiuas quæstiones, deinde generales, tum ad locos diuisionis veniamus, qui in arte traduntur.

Præscriptionem semper in prima parte tractabimus? Nõ semper: nam aliquando & in nouissimam partem differemus. hoc quando faciemus? si aut res indiuisa fuerit, aut suspectæ personæ.

Diuisionis vitia quæ sunt? ἔλλειψις, πλεονασμὸς, ἀταξία.

Coniectura quot locis diuiditur? Decem, παραγραφῇ, ἀντιπαραγραφῇ, non verisimili quæstione, ἐλέγχων ἀπαιτήσει, voluntate, facultate, ab initio ad finem, deriuatione causæ, verisimili defensione, epilogica quæstione.

Semper

Semper omnibus his locis coniecturam diuidemus? Non ſemper:nam vt non omne nomen omnibus literis ſcribitur, ita non omnibus locis omnis materia diuiditur, quod ipſum fieri etiam in cæteris ſtatibus ſcire debemus, quum accuſator id quod negamus,quærit à quo ſit admiſſum, quod Græci vocant ἀνάκρισιν.

Huic loco quot modis occurrimus?Tribus, aut ignorantia,ſi dicamus, neſcio:aut ſi in ipſum aduerſarium retorqueamus, vt ſi dicamus,tu feciſti:aut ſi in alium quemlibet,vt puta,ille fecit.

Definitio quot locis diuiditur?ſex, definitione, collectione, quantitate,comparatione,coniectura,qualitate,quę ſpectatur iuſto,vtili,honeſto,epilogica quæſtione.

Abſoluta qualitas quot locis fit? quinque, definitione à ſummo ad imum,à partibus,iuſta voluntate, epilogica quæſtione:aliquando & locis ſcripti & voluntatis,quum ſcriptum recipit quæſtionem.

Relatio quot modis diuiditur?vndecim, nec ſola relatio,ſed omnis ſpecies aſſumptionis.quibus ? à ſummo ad imum, ab ipſa aſſumptione, quæ fuerit,ſi relatiuus à relatione,ſi remotiuus à remotione,ſi compenſatiuus à compenſatione,ſi venialis à venia.

Qui ſunt alij loci?à refutatione aſſumptionis per coniecturã vel quantitatem,relatione, remotione, à fine, à collectione,à maieſtate, à comparatione facti & aſſumptionis, coniectura, communi qualitate, id eſt epilogica quæſtione.

Omnes ſpecies negocialis ſtatus iiſdem locis diuiduntur? & diuerſis: nam ſingulę habẽt ſuos certos locos diuiſionis. Negocialis ſcripto,quum lex fertur vel rogatio, quot locis diuiditur?tredecim,quum verba ſcripti excutimus,id eſt quum quærimus,an obſcura ſit lex vel rogatio,an minus plena,an dubia & anceps.

Sequens locus quis erit?quum quærimus, an contra legem vel decretum vel morem referatur,& ſi quid huiuſmodi fuerit.

Quid tertius?an honeſta ſit lex,quam ferimus.

Quartus?an vtilis ſit vel iuſta. Quintus?an neceſſaria. Sextus?an facilis ſit in accipiendo. Septimus?an poſſibilis in faciendo. Octauus?an alia lege ſatis caueatur id, quod in hac noua ſignificatur. Nonus? an hoc alio modo fieri poſſit,quod noua lege comprehenditur. Decimus?quo animo quis legem ferat. Vndecimus?quo animo contradicat. Duodecimus?coniectura, qua quærimus, qua cauſa quid factum ſit, vel fiat. Tertiusdecimus?quum quærimus τὴν ἔκβασιν,quid ſit futurum, ſi lex fuerit probata, vel ſi non fuerit accepta. His ſemper locis lex diuiditur & rogatio? nonnunquam & locis ſcripti & voluntatis,aut definitiui ſtatus,aut collectiui.

Iniectio qualitatum quot locis diuiditur? ſex:à ſummo ad imum, fine incidenti, qualitate communi, comparatione qualitatum, continentia, coniectura vel qualitate.

Particula iuris quibus locis diuiditur? iisdē quibus quum lex fertur vel rogatio, si quando ex æquo & bono petitio est: nonnunquā & locis translatiuis status, quum præscriptione petitio summouetur: aliquando scripti & voluntatis, quum petitio ex lege descēdit. quod si nihil horum fuerit, iisdem locis materia diuidetur, quibus iniectio qualitatis.

Quantitas numeri quot locis diuiditur? quinque, quantitate, fine, continentia, qualitate, coniectura.

Quum causæ mortis voluntariæ redduntur, quot locis? Sex, legis interpretatione, ab initio ad finem, definitione, transmotione, coniectura vel voluntate, qualitate, id est epilogica quæstione τοῦ ἐκβάσεως.

Diuinatio quot locis? quinque, rerum vel formularum comparatione, continentia, id est quū quæritur, an in alterius postulatione alterius quoque postulatio contineatur: temporis ratione, id est quum significatur alterum priorem ad causam accessisse: personarum comparatione, in quo spectamus & vter verè velit, & vter magis possit, voluntate vel coniectura.

Qualitatum comparatio, id est personarum, quot locis diuiditur? sex, comparatione honesti, vtilis, necessarij, continentia, circunstantia voluntatis, vel coniectura, quum quærimus scire, quid sit futurum, si ita fuerit pronunciatum.

Quantitatum comparatio quæ fit in rebus, quot locis diuiditur? quatuor: ab initio ad finem, id est rerum gestarum comparatione, continentia, circunstantia, coniectura.

Quantitatum cōparatio quæ fit in numeris, quot locis diuiditur? quinque, quantitatum comparatione, id est numeri, fine, continentia, coniectura, qualitate.

Duarum comparatio qualitatum, id est personarum & rerum, quot locis fit? sex, ab initio ad finem, definitione duarum quantitatum, comparatione, continentia, coniectura, qualitate.

Translatiuus status quot locis diuiditur? octo, propositione scripti, homonymia vel synonymia, deductione generis ad speciem, fine incidēti, à summo ad imum, translatiua qualitate, coniectura, communi qualitate.

Coniectura scripti & voluntatis quot locis diuiditur? nouem, propositione scripti, deductione generis ad speciem voluntatis, interpretatione, antithetica quæstione, translatione, transmotione, coniectura, qualitate.

Voluntas legis quot modis cōsideratur? tribus, vno quum legis scripto apparet eam semper non posse seruari: vt qui parentes non aluerit, vinciatur. neque enim infans aut debilis alere possunt. altero, quum ex verbis legis intelligi potest aliud voluisse latorem eius: vt qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, vinciatur: cum massa ferri inuentus est vir, vult magistratus eum alligare cædis. apparet enim latorem legis de telo, non de massa cauere voluisse. tertio, quum exemplo multarum legum probamus

præſentem quoque legem ita ſentire, vt nos defendimus, ſicut M. Tullius fecit pro M. Tullio & pro A. Cecinna.

Leges contrariæ quot modis diuiduntur? Sex, interpretatione, ſcripto, definitione, interpretatione legum, comparatione perſonarum, comparatione qualitatum.

Leges quibus modis comparantur? quum quærimus, vtra ſit antiquior, vtra ad rempublicam pertineat, vtra ad res priuatas, vtra ad deos, vtra ſit honeſtior, iuſtior, magis neceſſaria, vtra de ſpecie caueat, vtra de genere.

Ambiguitas quot locis diuiditur? nouem, propoſitione eius quod ex ſcripto dictóve excipimus ad vtilitatem noſtræ partis: voluntate, fine, comparatione, interpretatione, comparatione perſonarum, rerum, loci, æquitatis.

Collectiuus ſtatus quot locis diuiditur? octo, collectione, quantitate, comparatione, iuſto, coniectura in qua quo animo fecerit, aut certe, vbi dabimus quaſi epilogicam quæſtionem τῆς ἐκβάσεως: quid ſit futurum, ſi ita fuerit pronunciatum: vtili, honeſto, epilogica quæſtione. In loco coniecturæ ſi ἔκβασις fuerit reperta, eodem loco collocabitur, an eam differemus? ad epilogicam quæſtionem differemus: nam hoc facit plerunque quod ſolet epilogica quæſtio.

Definitio legalis quot locis diuiditur? quindecim, propoſitione ſcripti, deductione generis ad ſpeciem, fine incidenti, collectione, quantitate, comparatione, continentia, coniectura, tranſlatione, tranſmotione, antithetica quæſtione, iuſto, vtili, honeſto, epilogica quæſtione.

POſt diuiſam materiam quid conſideramus? partes orationis.

Partes orationis quot ſunt? Quatuor, principium, narratio, argumentatio, peroratio. Sunt hæ ſolæ, an ſunt & aliæ? hæ κατὰ τὸ πλεῖστον: nam & alias quidam tradiderunt. Quas? προέκθεσιν, προπαρασκευήν, διέξοδον, * νέον partitionem, propoſitionem, ὑπεξαίρεσιν, ἀνακεφαλαίωσιν, ſed & ipſam argumentationem noſtrorum argumentorum, quæ προηγούμενα dicuntur, & reprehenſionem eorum, quæ ab aduerſario proponuntur, quæ Græci vocant * ἀναγκαῖα.

*μέρισμον, id eſt

*al. ἀντιλογίαν.

DE EXORDIO.

QVemadmodum optimè principia ducemus? Si officia eorum diligentius conſiderauerimus.

Quæ ſunt iſta? vt iudicem attentum faciamus, & beniuolum, & docilem.

In quibus hæc obſeruabimus? In figuris materiarum, quas Græci σχήματα appellant.

Quot ſunt iſtæ? quinque, ἔνδοξος, id eſt honeſta. ἀμφίδοξος, id eſt anceps. παράδοξος, id eſt admirabilis. ἄδοξος, id eſt humilis. δυσπαρακολούθητος, id eſt obſcura.

In endoxo qualem iudicem faciemus? beniuolum. Quid in amphidoxo? beniuolum, ſed ita, vt ab eo quod turpe eſt, ad id quod honeſtum eſt, eum auocemus. In paradoxo qualem? beniuolum per inſinuationem. Quid in adoxo? attentum. Quid in dyſparacolutheto? docilem.

Figura controuerſiæ, id eſt ſchema, quibus modis inuenitur? perſona, & re.

Quid eſt inſinuatio? ſubdolum principium, quo occultius irrepimus in animum iudicis.

Quo differt exordium à principio & inſinuatione? quod exordium genus eſt, principium & inſinuatio ſpecies ſunt eius.

Ergo principium ab inſinuatione quo differt? quod principium ſimplex eſt, inſinuatio autem ſubdola, & occultior.

Principia quot modis principalibus ducuntur? Duobus, à perſona & à re. A perſona quot modis? tribus, aut à noſtra, aut ab aduerſarij, aut iudicis.

Quid à re? quemadmodum ducemus? res multiformis eſt, quæ habet in ſe & ἐλάττωσιν & accidentia.

Quid aliud in principiis obſeruabimus? virtutes eorum.

Virtus quibus partibus conſtat? qualitate & quantitate. In qualitate quid obſeruabimus? vt, & de re ſit, & pro re, id eſt vt ea quæ nos adiuuant, augeamus, & vt aduerſis occurramus, & vt materiam complectamur, & vt ab extremo principio ad narrationem deſcenſus ſubtiliter fiat, & ne ſint vitioſa principia.

PRincipiorum vitia quot ſunt? ſeptem, quæ omni ſunt ratione vitanda. Quæ ſunt: vulgare ſiue generale, commune, commutabile, longum, ſeparatum, tranſlatum, contra præcepta contrarium.

Prooemium contrarium an vitioſum eſt? contrarium nō tantum prooemium eſſe non debet, verum omnis pars orationis.

Sunt & alia vitia procemiorum: ſunt, quibus quidem nonnunquam vti poſſumus, ſed certa compellente ratione, id eſt quum deſiderat cauſa. Quæ ſunt iſta? ἀπολογικὸν, γνωμικὸν, ἐνθυμηματικόν, παραδειγματικόν, σχηματισμένον, * ἀμεταφορητικόν.

*al. εὐμεταφορητικόν.

In quantitate quid obſeruandum eſt? ne ſint aut nimium pauca, aut nimium plura.

Quando paucioribus vtendum eſt principiis? quando inſinuatio non eſt neceſſaria.

Quando plurimis? quando inſinuatione fuerit vtendum, ita tamen, ne

nimirum plura ſint. cur ita? quoniam non ibi conſumenda oratio eſt.

Quando inſinuatione vtemur? quum animum iudicis nobis infeſtum ſenſerimus. Quibus modis hoc intelligemus? tribus: aut enim eſt in ipſa cauſa quædam turpitudo: aut ab iis qui ante dixerunt, iam quiddam auditori perſuaſum videtur: aut eo tempore locus dicendi datur, quum iudices iam defeſſi ſunt audiendo.

Quid eſt proecthesis? quum ante narrationem aliquid cauſa docilitatis afferimus, vt fecit Cicero pro Roſcio.

Quid eſt proparaſceue? ſiue præparatio, ſiue præſtructio. Proparaſceue eſt qua nobis iudicem præparamus, quum aut quædam nobis obſunt, & illis prius occurrendum eſt: vt fecit Cicero pro Oppio, contra M. Cottæ autoritatem: aut quum quędam proſunt, & ea debemus vtiliter ſpargere, quę nobis per totam actionem prodeſſe poſſint: vt fecit Cicero pro Deiotaro rege, vbi oſtendit qua fiducia aduerſarii, & quid opinantes Deiotarum reum ad Cæſarem deuocarunt.

DE NARRATIONE.

IN narratione quid primo videndum eſt? an ea vti debemus: nam in pleriſque narrationem materia non recipit.

Quando non eſt narrandum? quum aut cauſæ obſunt res geſtæ, aut quando nihil proſunt, aut quum totam orationem conſumptura narratio eſt.

Si oberunt res geſtæ, quid faciemus? quæſtionibus erunt reſeruandæ, & per totam orationem concidendæ, vt ſtatim ſingulis occurramus, quod ipſum in narratione facere non poſſumus.

Hoc genus narrationis quid vocatur? conciſum.

Quid ſi quædam obſint, & quædam proſint? quæ profuerint narrabimus, quæ verò obfuerint, ea quæſtionibus reſeruabimus.

Quando nihil prodeſt narratio? quum quemadmodum aduerſa pars narrabit, ita & nos narraturi ſumus.

Quando totam orationem narratio conſumit? quum res geſtæ, vicem obtinent argumẽtorum, id eſt quum cauſę redduntur mortis voluntariæ, quum fertur lex vel rogatio, quum diuinatio eſt, quum qualitatum vel quantitatum cõparatio eſt. in his enim res geſtæ approbant cauſam. Item quum coniecturaliter feciſſe nos negamus..

Conciſa tunc tantum vtemur, quando quędã aduerſa ſunt nobis? imò & quum ſingulę res geſtę maximam inuidiam cõtinent, aduerſariorum poſſumus narrationem concidere, vt præpoſitis ſingulis rebus ſtatim exaggeratione vtamur. Cur ita? vt indignationem iudicum non ſemel, ſed ſæpius in rebus ſingulis excitemus, ſicuti fecit M. Cato de re Floriana.

Quando non loco ponitur narratio?quando non in ea parte orationis collocatur,vbi res poſtulat:vt ſi quibuſdam rebus grauioribus ante narrationem prius fuerit reſiſtendum,vt fecit Cic.pro Milone.

Quando non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur? quum aut id quod aduerſario prodeſt,dilucidè & ornatè exponitur : aut id quod nos adiuuat, obſcurè dicitur, & negligenter.

Narratio omnis qualis eſſe debet?breuis,vt libentius, audiatur: manifeſta,vt intelligatur:veriſimilis,vt probetur.

Narrationum quot ſunt genera?quinque,directum,conuerſum,conuincens,ſolutum,comparatiuum.

Quando quo vtemur genere?pro cauſę qualitate.nam quum aliquid approbandum eſt,directo vtemur,& conuincenti.Quod eſt conuincens genus?quo ita vtimur,vt non tam iudicem doceamus, quàm aduerſarium reuincamus,vt Cicero:Fuiſti igitur apud Lęcam illa nocte Catilina. Quid ſi aliquid improbandum fuerit?conuerſo vtemur genere. Quando comparatiuo vtemur? ſi cauſa rerum vel perſonarum deſiderauerit aliquam comparationem.Quid,ſi cauſa hoc non exegerit? ſoluto vtemur.

Species narrationis quot ſunt?octo:nam prima eſt διήγησις,quæ narratio eſt principalis.Eſt & ἀντιδιήγησις, quum aduerſarii afferimus narrationem conuerſo genere.Eſt& μερικὴ διήγησις,quum partes ſingulas narrationis inducimus.Eſt & παραδιήγησις,cum aliquas res geſtas extra cauſam poſitas inducimus,quibus iudicis animũ ad id,quod cauſa deſiderat, confirmamus.Eſt & ὑποδιήγησις,quando quæſtionem narratiuo modo approbamus. Eſt & καταδιήγησις,quũ ſola narratione materia cõtinetur, quæ in his controuerſiis collocatur, in quibus tota oratio narratiua eſt. Eſt & ἐπιδιήγησις,quum latius in quæſtionibus,vel ante epilogos exequimur eas res geſtas,quas in narratione breuiter attigimus.Eſt & διασκευὴ, quæ res geſtas non tam docet,quàm exaggerat.

Quando ea vtemur?ſi quando vel propter inuidiam in aduerſam partem faciendam narrationem cõcidemus:aut quum ipſa res ita aſpera eſt, vt amplificanda potius ſit,quàm docenda.

Procemium μερικὸν poteſt in aliqua narratione poni? poteſt,ſi ad aliquã relationem iudex eſt præparandus.

Apoſtrophas & proſopopœias in narratione poſſumus facere ? poſſumus,ſi aut elegantia ſe varietatis obtulerit, aut vtilitas actionis exegerit. Quid? ἐκφώνησιν & poſſumus interponere?poſſumus, vt plerumque M. Tullius facit:quas inimicitias ſi tam prohibere potuiſſet, quam metuere ſolebat,viueret,& omnia denique,quæ in tota oratione ſuis locis ponuntur:niſi quod hoc differant,quod in oratione perpetuum,& plenum ſibi vindicent locum,vt exceſſus,partitio,epilogus:in narratione autem, quũ hæc fiunt,ea breuiter attingamus.

Ante narrationem poteſt partitio induci? poteſt quando ad inuidiam

narratio fuerit concidenda,aut ſi fuerit longa narratio,vt ad docilitatem iudicem præparemus. καθόλου narratio omnis qualis eſſe debet? προκατασκευος, id eſt vt habeat in ſe quæſtionum ſemina,& ſic ſit præſtructiua. Quemadmodum id facere poterimus? ſi ſeptem circunſtantias diligentius viderimus.

POſſumus aliquando omiſſis principiis à narratione incipere? imò etiã neceſſe eſt,quum feſtinare iudicem ſenſerimus:ne vtendo principiis magis eum offendamus,dum illi moram facimus.ſed hæc in foro tantũ.

Quid in his ſcholaſticis declamationib⁹? minimè,nõ enim hîc certi ſunt iudices,quorum animus perſpici poſſit,maximè quum ad audiẽdum ſint voluntarii.

Quid in narratione nouiſſimo loco obſeruabimus? vt ibi narrationem finiamus,vbi eſt initium quæſtionis, & vt ſubtiliter ad eam deſcenſum faciamus,ne quæſtiones abruptè inchoemus. Poſt narrationem ſemper inducemus exceſſum,quem διέξοδον vel παρέκβασιν Græci vocant,ſi materia deſiderauerit,id eſt quum ea res eſt in narratione, quæ maximam in ſe continet atrocitatem.

Cur non igitur inter partes orationis exceſſus collocatur? quoniam nõ eo tantum poſt narrationem vti poſſumus , ſed vbicunque rei atrocitas poſtulat.

Exceſſus vbi ſumitur? ex ſeptem circunſtantiis, ſi nihil exaggerari poterit. Ante quæſtiones quid faciendum eſt? ananeoſi vtemur,qua nobis ad argumẽtationem iudicem præparemus ad procemiorum modum:vt fecit Cicero pro Quintio,& pro Cecinna.

Ananeoſis quo differt à procemio? quod procemium in quacunque orationis parte poni poteſt, ananeoſis autem non , niſi poſt narrationem ante quæſtiones.

Ananeoſis à proparaſceue quo differt? quòd proparaſceue,id eſt præparatio ipſam rem tractat,qua iudex concilietur: ananeoſis autem ad rem audiendam iudicem præparat,non ipſa re vt proparaſceue.

DE PARTITIONE.

PArtitione ſemper vtemur? non,ne hoc nõ tam cauſæ, quàm oratoris eſſe videatur.

Quando ea vtemur? quum cauſa fuerit vel coniuncta,vel longa,vel obſcura.

Partitionis genera quot ſunt? duo,quum aut oſtẽdit quid cum aduerſario conueniat,& quid in controuerſia relinquatur,quod vocamus per ſeiunctionem: aut quum eas res,de quibus erimus dicturi breuiter exponimus , vt eas animo teneat auditor, quod vocatur per enumerationem.

In ea partitione,qua quid conueniat,& quid non cōueniat ostendimus, quid obseruabimus?vt illud,quod conuenit ad vtilitatem nostram, applicemus.

Quid in ea,quæ rerum distributam continet expositionem, obseruabimus? vt in ea sit breuitas,absolutio,paucitas.

Quid aliud in partitione obseruandum est?ne in multas partes partiamur:& vt sic eam inducamus non quasi certi,sed quasi ita existimantes: vt Cicero pro Sexto Roscio:Tres sunt res,de quibus me dicere arbitror oportere.

Quid aliud obseruabimus?vt quod primo loco proposuerimus, primo exequamur:& ne statim partem principalis partitionis in partes alias diuidamus,sed suo loco,quum eam exequi cœperimus,vt Cicero de imperio Cn. Pompeij. Hoc quid vocamus?μερικὴν διαίρεσιν.

Semper ordinem distributionis in partitione factum in ipsa excusatione seruabimus?non semper.

Quando ergo ordinem non seruabimus? quando non in multas partes oratio fuerit distributa: nec enim metuēdum est,ne iudicem mixtus causæ ordo confundat. Item quum id quod nobis aduersum est, nouissimè ponimus in narratione, ne ad cætera iudex nos non admittat. In executione autem id primo ponimus:vt purgationem ei iūgamus,& ne ea quæ aduersa sunt iis,proponamus:quod plerunque in merice διαιρέσει fit.

Quid aliud obseruabimus? ne post partitionē inductam aliam partitionem inducamus principalem, sed alicuius partis principalis. Et quidem eo loco,quum ad eam venerimus in ipsa executione. quamuis & principalem aliam partem post partitionem inductam principalem nouissimo loco adferre possimus,vel ad elegantiam varietatis,vel causę vtilitatem:id est,si in propositione pars aliqua inuidiosa fuerit,& proponi non debeat, & nouissimo loco collocanda sit: vt aprothetos impleatur,& ne adstringi iudex ad plura videatur.

Omnis partitio qualis est? aut nostra, quæ & προηγουμένος διαίρεσις dicitur:aut aduersarii,quæ ἀναγκαῖα διαίρεσις nominatur:aut communis,quæ μικτὴ potest dici, vt Cicero de rege Alexandrino.

Propositio omnis,id est πρόθεσις, qualis est? aut simplex,aut coniuncta. Coniuncta qualis est? aut nostrarum quæstionum, aut aduersarii, aut vtriusque.

Principales tantum quæstiones coniungi possunt,an & incidentes? & incidentes.

POst partitionem quid considerabimus?argumentationem.

Quo differt argumentatio ab argumentis? quod argumenta sunt quibus causa probatur: argumentatio verò est elocutio, qua argumenta ipsa verbis explicantur.

Argumentationem in quot partes M.Tullius diuisit? in duas,in confirmationem,

nationem, & reprehensionem.

Quot sunt genera argumentorum? duo, artificiale, & inartificiale.

Artificiale quot locis principalibus tractatur? quatuor, ante rem, in re, circa rem, post rem.

Ante rem quot loci sunt? septem, à persona, à re, à causa, à tẽpore, à loco, à modo, à materia: de quibus plenè in circunstantiis diximus.

In re quot loci sunt? duodecim, à toto, à parte, à genere, à specie, à differentia per septem circunstantias (qui locus recipit in se etiam à maiore ad minus, à minore ad maius) à proprio, à definitione, à nomine, à multiplici appellatione, ab initio, à progressione vel profectu, à perfectione vel consummatione.

Circa rem quot loci sunt? decem, à simili, cuius species sunt quinque: exemplum, similitudo, fabula, imago, exemplum verisimile, id est quod de comœdia sumitur: addunt quidam & apologos, vt sunt Æsopi fabulæ.

Qui sunt alij circa rem loci? à dissimili, à pari, à contrario per positionẽ & negationẽ, ἀπὸ τοῦ πρός τι, id est ad aliquod, quod figuratur casibus quatuor, quibus colligimus coniuncta & copulata, id est genitiuo, datiuo, accusatiuo, ablatiuo: ab inter se collidentibus per habitationem & amissionem, id est ἕξιν & στέρησιν, à maiore ad minus, à minore ad maius, à præcedenti, ab eo quod simul est, vel à coniunctis, vel à consequentibus.

Post rem quot loci sunt? duo: ab euentu, & à iudicato.

A iudicato quibus locis argumentamur? quum aut omnium hominum iudicio nitimur, aut plurium, aut optimorum, aut eminentium ex his, aut eorum qui in vnaquaque arte & scientia versati sunt. Est iudicatum & religiosum, quod ad Deos pertinet.

Hi soli sunt loci argumentorum, an & alij? Sunt & alij quos apud varios autores artium inuenimus, ἀπὸ τῆς συζυγίας, id est à coniunctione siue coniugatis, quod quasi coniunctum est personæ qualitati: vt si eum qui hostilia sentiat, hostem iudicandum esse dicamus, vt eum qui inimica consilia suadet, inimicum existimandum.

Qui sunt alij loci? à qualitate: vt si iracundè fecit, sine ratione fecit. & à quantitate: vt si serius, eodem modo factum est. Et à coniunctis, id est ἀπὸ τῶν ποσίων καὶ συνθέτων: vt fasces, lictores, toga prætexta, sella curulis, imperia, prouinciæ, magistratuum ornamenta sunt. Item à partitione, id est, ἀπὸ τῆς διαιρέσεως. Per omnes circunstantias quum partimur, aut per personas, aut per tempora, aut cætera.

His omnibus locis accusator tantum vtitur? vtique & reus. In coniecturali tantummodo statu? imò in omnibus, quæ καθόλου in his argumentorum locis obseruabimus, vt variè his vtamur in singulis statibus.

Inartificialia argumenta in quas partes diuiduntur? in præiudicia, rumores, tormenta, tabulas, iusiurandum, testes.

Hæc quemadmodum tractabimus? quemadmodum & artificialia tra-

ctantur, quoniam ex his locis omnia approbantur. In argumentis quæ cauenda sunt? ne in aliqua parte nobis noceant, ne inter se discrepent, ne vulgaria sint, ne cum aduersario communia sint, ne altè petita, aut supra dignitatem causæ, aut infra dignitatem.

Ab aduersario proposita argumenta quemadmodum reprehendimus? aut redarguendo, quum aut totum, aut partem eius contrafacere monstrabimus: aut repugnando, quum docemus falsa sumpta esse pro veris, vel si ex his quæ sumpta sunt, non effici eiusmodi conclusionem docemus: aut compensando, si contra argumentum, quod aduersum nos est, aliud opponamus.

Species quæstionum quot sunt? Octo, generalis, specialis, principalis, incidens, voluntaria, quam προηγούμενον vocamus: necessaria, quam ἀναγκαῖαν dicimus: accidens, erratica siue thetica.

Omnis quæstio qualis est? aut προηγούμενος, quæ à nobis inducitur, vt confirmetur: aut ἀναγκαῖα, quæ ab aduersariis, vt refellatur.

Nostræ quæstiones quot modis principalibus inducuntur? duobus: aut singulæ separatim, aut plures coniunctim.

In quæstionibus inducendis quid obseruandum est? vt eas variè inducamus: aut per simplicem propositionem, aut per præparationem, aut per figuras διανοίας, qui locus multiformis est: nam pènè tot sunt occasiones inducendæ quæstionis in hoc genere, quot sunt figuræ sententiarum: aut per solutionem, id est κατ' ἀνάλυσιν: aut per adiectionem: aut per præteritionem: aut per concessionem: aut per seiunctionem, id est ἀφορισμόν: aut per admonitionem, aut per dissimulatam propositionem, aut per instructam propositionem, aut per partitam, aut per similitudinem superioris quæstionis, aut per similitudinem superioris responsionis, aut per inuersionem, id est quum primo eam quæstionem tractamus quæ secunda est, dehinc primam.

Quibus modis hypophoras inducimus? iisdem ferè quibus & nostra προηγούμενα. Non sunt alij modi in anthypophoris inducendi? sunt, aut quum obscurè ponitur, aut quum aduersarius aliquid agendi causa potius dixit, quàm probandi: aut quum per hypophoram gradum facimus nostræ propositionis, aut quum aduersarij propositionem in nostram partem conuertimus, quam περιστροφὴν vocamus, aut quum secunda proposita quæstione primam tractamus.

Hoc quando faciemus? vel quum elegantiam varietatis affectamus, vel quum prima quæstio contra nos valde facit, & non est in primo loco ponenda.

Hypophoras semper inducimus? non semper: nam elegans ratio est eam aliquando dissimulare, at tamen ita respondere, quasi eam non subtraxerimus.

Possumus post responsionem hypophoram inducere? possumus, quando

inuidiosa propositio est & fortior responsio: vt in diuinatione Verrinarum.

In hypophoris quæ cauenda sunt? ne plenè & copiosè ponantur: quod tamen aliquando facimus duabus ex causis, aut irridendi aduersarij gratia si hoc augeat, de quo nulla quæstio est, vt pro Cornelio maiestatis: aut si discrepans aliquid ostendatur, vt de rege Alexandrino.

Quot modis imminuimus hypophoras? tribus: adiectione verborum, immutatione, detractione.

Quo differt hypophora ab antiphora? hypophora est intentio aduersæ partis, anthypophora responsio eius.

Quid est argumentatio? oratio ipsa, qua exequimur argumentum quod probamus.

Quot sunt genera argumentationum? duo, per inductionem, quam Græci ἐπαγωγὴν vocant, & per ratiocinationem, quam ἐνθύμημα appellant.

Quid est inductio? Oratio quæ de rebus non dubiis capiat assensionem eius, cum quo instituta est.

In hoc genere quid obseruandum est? vt illud quod inducimus per similitudinem, eiusmodi sit vt ab aduersario necesse sit concedi, & ne intelligat quo spectent illæ primæ inductiones. Cur ita? quoniã aut inductioni nostræ non respondebit, aut male respondendo longius interrogationem procedere non sinet, & tamen hoc extremum est, vt aut taceat, aut concedat, aut neget.

Si negauerit, quid faciemus? Ostendenda est similitudo earum rerum quæ antè sunt concessæ.

Quid si concedet? Concludenda argumentatio est.

Quid si tacebit? Aut elicienda responsio est, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludemus.

Quid est ratiocinatio? quo aliquid approbamus.

Quo differt à se syllogismus philosophorum, & enthymema rhetorũ? Syllogismus habet altè probationẽ, enthymema ex proximo. Item quod syllogismus est plenus omnibus partibus probationis: enthymema non omnibus.

Quæ sunt partes probationis? propositio, executio, eius conclusio.

Quid est ἐπιχείρημα? executio siue approbatio propositionis aut assumptionis.

In epicheremate possumus inducere locos communes, & exempla, & prosopopœias? Possumus: est enim epicherema latior executio.

Quot sunt genera enthymematum? Quinque, ἐλεγκτικὸν, γνωμικὸν, δεικτικὸν, παραδειγματικὸν, συλλογιστικόν. Potest vna argumentatio duobus enthymematum generibus fieri? Potest.

In epagoge & enthymemate quid obseruãdum est? vt variè his vtamur,

& ea commisceamus, ita tamen, vt enthymemate frequentius vtamur.

Quid in ipsis enthymematibus obseruandum est? vt his variè vtamur, tum elencticis, tum dicticis, & cæteris, pro qualitate generum dicendi, & causarum, & statuum, & personarum tam agentium, quàm iudicantium.

Ἐξεργασία, id est elocutio enthymematum, qualis esse debet? Varia, nec semper breuis, quam βραχὺ ἐνθύμημα vocamus, id est correptum: nec semper lata, quam προσενθύμημα dicimus, id est longum.

In omni argumentatione, id est in omnibus quæstionibus, quid obseruandum est? Non tantum vt variè eas inducamus, verum & sibi omnes inuicem cohæreant, & sint concatenatæ, ne interuulsa & concisa videatur oratio.

Nouissima quæstio qualis esse debet? quæ aut descensum nobis subtilem faciat ad epilogos, aut quæ ipsa sit epilogica.

Epilogica quæstio semper communis est vtriusque partis? Non, quoniam ad effectum magis pertinet, quàm ad pugnam, & non eundem iudicis affectum semper pars vtraque desiderat.

Et ὑπεξαίρεσιν dixeras à quibusdam additam inter partes orationis, quæ ista est? quum aliquid in actione subtrahimus, quod tunc faciemus non vtique quum contrariæ nobis res gestæ fuerint, quas aduersarius proponit, cæterum tum refutandæ sunt: sed quum id nobis periculosum est, quod nec aduersarius proponit vel ignorantia vel periculo communi, cum subtrahimus. Nec nos mouere debet, si tacemus quæstionem, quam nec aduersarius opponit, nec iudices sciunt: vt in illa materia, in qua nouerca à piratis retenta est, quæ duplam his pecuniam obtulit, vt priuignum crucifigerent. hic enim debet filius in actione subtrahere, quod nouerca duplam his pecuniam obtulit, & quòd à piratis retenta est, ne à patre redimatur. neque id timendum est præterire, quum pater non proponat, quod ignorat.

Anacephalæosis pars est orationis? imò pars epilogorum.

Quot partes sunt epilogorum? tres: anacephalæosis, id est enumeratio: dinosis, id est indignatio: τὸ ἔχθος, siue eleos, id est miseratio.

In anacephalæosi quid obseruabimus? vt eam variè inducamus.

Quando ea vtemur? quando aut partitionem facimus: aut quando in multas quæstiones causa processit.

In hac quid obseruandum est? vt summa quæque repetamus, & iam non partes partium retexamus.

Hac possumus vti & in alia parte orationis? possumus vbicunque iudicis memoria retinenda est, quod ἐπιμερισμόν vocamus.

Δείνωσις, id est indignatio, vnde sumitur? ex locis argumentorum: nam his non tantum probamus, verum etiam augemus.

ἔλεος, id est miseratio, quibus modis sumitur? quibus & indignatio, ex locis argumentorum.

Peroratione in fine tantùm orationis vtemur? imò vbicunque materia permiſerit, & plerunque in digreſſione principiorum, aut narrationis, ſed & quæſtionum nonnunquam.

Quid καθόλου in epilogis ſeruandum eſt? vt breues ſint, quoniam iudex commotus ſtatim dimittendus eſt ad ſententiam ferendam, & dum aduerſario iraſcitur, & quum in noſtram miſericordiam prouocatus eſt lachrymis, & iam commotus ſtatim debet ferre ſententiam, dum pro nobis mouetur.

CVRII FORTVNATIANI CONSVLTI ARTIS RHETORICÆ SCHOLICÆ

Liber tertius.

DIſpoſitionis quot ſunt generales modi? Duo. qui? naturalis, id eſt vtilitatis, & artificialis.

Quando naturalem ordinem ſequimur? Si nihil nobis oberit in cauſa.

Quid ſi aliquid occurrerit neceſſitate vtilitatis? Ordinem immutabimus naturalem. Et quid ſequemur? Artificialem.

Quot modi ſunt naturalis ordinis? Octo. qui? totius orationis per tempora, per incrementa, per ſtatus, per ſcriptorum partes atque verba, per confirmationis ac reprehenſionis diſcrimen, per generales ac ſpeciales quæſtiones, per principales & incidentes.

Prima quæſtio ſemper eadem ex vtraque parte tractatur? non ſemper. nonnunquam enim quam quæſtionem primo loco tractat aduerſa pars, candem altera nouiſſimo loco ponit, quum hoc vtriuſque expedit cauſæ: aliud enim alij docere prius expedit. alioquin ſemper petitoris aut accuſatoris arbitrio dicetur.

Qui rerum geſtarum ordo eſt? Celſus tradit primo firmum aliquid eſſe ponendum, nouiſſimum eſſe locum fortiſſimum, imbecilliora in medio collocanda. Cur ita? quia & initio mouendus eſt iudex, & nouiſſimo impellendus. Pro reo num plerumque grauiſſimum quidque primo mouendum eſt? vtique ne illum expectans iudex reliquæ defenſioni ſit aduerſus, hoc & aliquando mutari poteſt, ſi leuiora illa, palàm falſa erunt, grauiſſimorum defenſio facilior, vt detracta prius accuſatoribus fide, id

eſt quum ea quæ leuia obiecta fuerunt, refutauerimus, aggrediamur ad vltimum crimen.

Iam iudicibus omnia infirma eſſe credentibus hic quid faciemus? præparatione vtemur, qua & ratio reddatur delati criminis, & defenſio promittatur: ne quod non ſtatim diluerimus, timere videamur.

Concatenatio criminum cui prodeſt? accuſatori.

Quid ſeparatio? defenſori.

Elocutio quibus partibus conſtat? quantitate verborum & ſtructuræ qualitate.

In verbis quid obſeruabimus? vt copia abundemus.

Copia quomodo gignitur? legendo, dicendo, nouando, exercendo.

In lectione quid obſeruabimus? vt varios autores variarum materiarum legamus.

In dicendo quid obſeruabimus? vt à peritis multa diſcamus, quæ ſint aut propria, aut comitiorum, aut artium vel ſtudiorum, aut nauticæ, aut ruſticæ rei, & de iure ciuili.

Tertius modus qui eſt? vt nouemus verba, quæ tamen parcius debemus attingere: nam & ægre nouum verbum facere poſſis lene ac decorum, & ferè aſpernantur homines quæ non recognoſcunt. Vir perfectiſſimus dixit: Verbis vtendum eſt vt nummis publica moneta ſignatis.

VErba quibus modis nouantur? primo Græca transferimus, vt noua ex his Latina cõfingamus: dehinc per congeminationem, vt Cicero feras ſoliuagas dicit: & per deriuationẽ nouare poſſumus, vt ab autumno Cato ait autumnitatem, & à perpetiendo Cicero perpeſſionem.

Exercitatio verbis quid præſtat? quod non quidem generat verba, ſed alit ac tuetur.

Quæ igitur ſumma eſt exercitationis, id eſt quot partibus conſtat? quatuor. quibus? vt Græca in Latinum cõuertas, vt difficilia ſcribas, vt μετάφρασιν facias, vt ex tempore aſſiduè dicas. Habeo de verborum copia.

BOnitas quemadmodum comparetur? vt mala vitemus, & optima appetamus.

Quæ ſunt mala? vulgaria, aliena, gentilia, obſcura.

Bona quæ ſunt, quæ appetenda eſſe dicis? ſplendida, antiqua, propria, tranſlata.

Vulgaria ergo quæ ſunt? quibus vtitur vulgus, id eſt indocti ſine ratione atque lectione: nam ſunt quædam verba, quæ quamuis obſoleta ſint, tamen vitanda non ſunt ſi nimium propria ſunt, & illis melius expeditur oratio, vt M. Tullius, & ſerracũ & ficem & ſcalas dicere non turpe duxit.

Aliena verba quæ ſunt? quæ non ſunt oratori accommodata, ſed hiſtorico, aut poetæ: vt ſi genitorem, & genetricem, & gnatum dicamus, & ſatorem, & altricem.

Gentilia verba quæ ſunt? quæ propria ſunt quarundam gentium, ſicut

Hiſpani non cubitum vocant, ſed Græco nomine ἀγκῶνα, & Galli facundos pro facetis, & Romani vernacula plurima & neutra multa maſculino genere potius enunciant, vt hunc theatrum, & hunc prodigium.

Obſcura quæ ſunt? quæ nimis priſca ſunt, & à paucis eruditiſſimis intelliguntur.

Quæ ſunt verba ſplendida? quæ natura ſua nitida ſunt, quæ copulata facilius claritatem ſuam oſtendunt: vt quadriremigem, quam in ſalo fluctuantem reliquit.

Hæc magnificentia atque magnitudo eſt omnibus locis accommodata? non omnibus. Cur ita? quoniam ſunt quædam partes cauſæ perpetuæ, quæ verba humilia deſiderent: vt latet in ſcalis tenebroſis Comminius. nam aliquando res atroces humilibus verbis inuidiam ſuam præferunt: vt, multos ciues Romanos virgis concidit. & pro Cluentio: Poſt noctem mortuus, & poſtridie antequam luceſceret, combuſtus eſt. non ait, concrematus.

Verba ſemper longiora eſſe debent? non vtique ſemper: nam aliquando & breuia ſunt, & ſplendida: nam longioribus verbis decora & latior fit oratio. Verum non ſemper id affectandum eſt. Verba frequentius ponenda ſunt longiora in fine elocutionis: vt, ipſe me cauſam campus penè docuit Leontinus. Quid quum ſententiam torquemus? verbis breuioribus finiemus, vt quod in tempore mali fuit, obſit: & quod in cauſa boni fuit, proſit.

Habeo * de ſingulis verbis, in coniunctis quid obſeruabo? vt naturam eorum conſideres. ſunt enim quædam ſono literarum aut leuia, aut graauia, aut ſplendida, & plena: alia contra dura, leuia, ſordida, exilia. de quibus facilius auribus iudicari, quàm oratione poteſt tradi.

* *al. de continuis verbis in ſingulis.*

A quali ſyllaba magis incipiendum eſt? à longa: nam vitandæ ſunt plures breues, & plura monoſyllaba.

Quid hîc aliud obſeruabimus? quæ verba magis ſonantia ſint, ea potius collocemus, quæ Lucilius εὔφωνα appellat, id eſt quaſi vocalia: vt pro Cœlio: Aliud fori lumen eſt, aliud lychnorum: quum potuiſſet etiam ſtructius dicere, aliud lucernarum.

Antiqua verba quæ maximè affectabo? quæ non adeò ſunt abolita: vt ſunt in XII. tabulis, & ſaliari carmine: nam hac ſupra docui eſſe vitanda propter obſcuritatem.

Propria verba quæ partes orationis magis deſiderant? principia, & narrationes.

Quid graues ornatæque ſententiæ, & ſublimes orationis loci? plerunque propriis verbis pulchrè & grauiter explicantur: qualia ſunt, vehebantur in eſſedo Trib. pl. lictores laureati antecedebant, & cætera.

In elocutione proprietas tantum verborum captanda eſt, an & ſignifi-

cationis? ita, vt ſi dictatorem dictum dicas, flaminem proditum, Veſtæ virginem captam.

Tranſlatione verborum quot ex cauſis vtimur? quatuor. quibus? neceſſitatis, decoris, breuitatis, intentionis. Etiam illa inter tranſlationes ponimus, quæ non verbis, ſed nominibus tranſlatis immutantur: vt, quum Atratinus Cœlium pulchellum Iaſonem appellat, & Cicero Clodium Palatinam Medeam.

In tranſlatione quid obſeruandum eſt? vt non longè ſumatur, ſi quando libétius verbum aliquod transferimus, ne omnino præceps abruptúmque videatur. Quemadmodum id ponemus? aliquo verecundiori adminiculo fulciemus: vt inferamus, penè, aut quodammodo, aut propè dixerim, aut auſim dicere, & cætera talia.

Quid aliud obſeruabimus? vt obſcuritatem vitemus, quam creat multitudo, & continuatio tranſlationum. Cur ita? quoniam auditor propria intelligit, de tranſlatis ſuſpicatur: ſimul & tranſlatum verbum, ſi infrequentius poſitum fuerit, & excitatius, dices inſignius factum ac notabile.

Quæ alia in elocutione obſeruanda ſunt? vt verba ſint latina, aperta, ornata.

Latina quemadmodum? duplici modo, tam ſingula, quàm copulata.

In ſingulis quid obſeruabimus? ne ſine ratione ſint poſita eorum, quæ à grammaticis in promptu arte traduntur, aut ſine authoritate, aut ſine leuitate.

Quid in copulatis? ne inſequenter ac perturbatè proferantur, vel generibus, vel caſibus, vel perſonis.

Aperta quemadmodum erit elocutio? ſi vtemur verbis propriis vſitatis, ſicut nummis (vt dixi) publica moneta ſignatis. Item ſi abſtineamus ab ambiguitate, frequentia tranſlationum, vel alte petitis tranſlationibus, vel longius tractis, vel nimis amputatis, & ferè quæ de lucida oratione præcepta ſunt.

Ornata elocutio quemadmodum fit? ex rebus ipſis, & locis communibus, & generalibus egreſſionibus, & ſententiis perpetualibus, & illuſtribus, exemplis, & collationibus, & imaginibus, & ſynonymis, & allocutionibus.

In elocutione id quod aptum eſt, quomodo ſeruabimus? ſi rerum qualitatem conſideremus, item perpetuæ orationis, partium quoque eius, perſonarum, temporum.

In rerum qualitate quid prouidendum eſt? vtrum parua res agatur, an magna; priuata, an publica: vt ita ad genus elocutionis accommodemus tenue paruisq́, moderatum mediocribus, ſublime magnis.

QVOT ſunt genera principalia orationis, id eſt characterum elocutionis? tria, ποσότητος, ποιότητος, πηλικότητος vel ἡλικότητος.

ποσότητος

ποσότητος quot ſunt genera? tria, ἁδρὸν, id eſt amplum ſiue ſublime. ἰσχνὸν, id eſt tenue vel ſubtile. μέσον, id eſt mediocre ſiue moderatum.

Ἁδρὸν vniforme eſt? non: nã eſt aut ἀνθηρὸν aut δυσθηρὸν. Ἁδρῷ quod eſt contrarium? tumidum & inflatum. ἰσχνὸν vniforme eſt? non: nam aut eſt ſeuerius aut floridius. ἰσχνῷ quod eſt contrarium? aridum ac ſiccum. μέσον vniforme eſt? non: nam eſt aut * aut * μέσῳ quid eſt contrarium? tepidum ac diſſolutum, id eſt velut eneue. * *

Ποιότητος quot ſunt genera? tria, δραματικὸν, διηγηματικὸν, μικτόν. Sunt & alia ποιότητος genera? ſunt, quæ vocari poſſunt publica, ſiue communia. Quę ſunt iſta? ὅρου ἀποφαντικὸν, ἐγκατάσκευον ſiue λοξὸν, ἀσυνθετον, ἐκ παραθέσεως, συγκριτικὸν, ἐλεγκτικόν.

Cur hæc genera publica appellas? quia omnibus ſuperioribus ſeruiunt. πηλικότητος quot ſunt genera? tria, μακρὸν, βραχὺ, μέσον.

In oratione perpetua aptum quibus obſeruabimus modis? in duobus: aut in tota oratione, aut in partibus.

Elocutionis ſpecies quot ſunt? duæ, ſingulorum verborum, & coniunctorum.

Singulorum quæ ratio eſt? vt ſplendida ſint, nõ dura, antiqua, non abolita, propria ad exprimendum, tranſlata, non improba.

Coniuncta verba quemadmodum fiunt? figuris, id eſt ſchematibus, & compoſitione.

Genera figurarum quot ſunt? Tria, λέξεως, λόγου, διανοίας.

Quæ eorum differentia eſt? Quòd λέξεως in ſingulis verbis fiunt, vt nuda genu, quas vno nomine ἐξαιρέσας poſſumus dicere: λόγου verò in elocutionis compoſitione, quæ pluribus modis fiunt: vt πολυπτώτῳ, ἐπαναφορᾷ, ἀντιστροφῇ, παρονομασίᾳ. διανοίας autem in ſenſibus, προθεραπεύσις, ἠθοποιία, ἀποστροφή. quibus etiã ſiue elocutionem mutaueris, aut verborum ordinem inuerteris, eædem tamen figuræ permanent, verum vtraque λέξεως & λόγου non ita.

Opera figurarum quot ſunt? Quinque: vt augeas, vt abiicias, vt probus exiſtimeris, vt imparatus, vt ornes elocutionem.

Quid eſt compoſitio? Quam ſtructuram vocamus.

Quæ ſunt principales eius ſpecies? Cæſum, id eſt comma: membrum, id eſt colon: circuitus, id eſt periodos.

Structuræ qualitas tripartita eſt: aut enim rotunda eſt, id eſt volubilis: aut plana, id eſt procurrens: aut grauis, id eſt ſtabilis, ac reſiſtens.

His vitioſa quæ opponuntur? reſiſtentia aſpera & confragoſa, procurrentia, fluxa, volubilia, contorta & nimis rotata.

Quot modis ſtruimus? Quatuor. Quibus? Conuerſione verborum, adiectione, detractione, immutatione.

Quæ in ſtructura obſeruanda ſunt? vt frequentior ſit rotunda quàm plana, ne hiulca ſit vocalium & maximè longarum crebra concurſione,

ne aſpera duarum conſonantiũ conflictu, ne monoſyllaba vnà plura iungantur, ne breuia multa continuentur, ne longa, multa, ne vltima ſyllaba prioris verbi eadem ſit quæ prima poſterioris, ne prima & vltima efficiãt obſcœnitatem, ne multis exilibus verbis aut ſyllabis vaſtis deformetur oratio, ne plures genitiui plurales iungantur.

Quando vtimur ſtructura graui? quum aut indignatio eſt aliqua, aut nimia miſeratio.

Qui ordo eſt compoſitionis? vt antè ponamus genera quàm ſpecies, communia quàm propria, remota quàm proxima, leuia quàm grauia, & vt verba non nimis longe differamus: vt verbis plerunque in concluſione quàm nominibus vtamur, niſi vt melius cadant nomina, & maiorem vim habeãt nouiſſimè collocata. Itẽ vt caueamus, ne ordo faciat ambiguitatẽ.

Quid aliud in ſtructura obſeruandum eſt? ne ſtudium operis appareat, ne ceſſantem orationem verbis inanibus compleamus, ne numeroſa ſint omnia, ne diſſoluta, ne eodem modo ſtructuræ ſæpe vtamur.

In ſingulis generibus dicendi, qua ſtructura frequentius vtendum eſt? In demonſtratiuo, ſi laudatio ſit, rotunda & plana: ſi vituperatio, rotunda & graui: in deliberatione, plana & graui: in iudiciali, rotunda.

Quid in generibus orationis? in tenui, plana: in mediocri, rotunda & plana: in amplo, rotunda & graui.

Quid in partibus orationis? In principiis, rotunda & graui. In narratione, rotunda & plana. In exceſſu, rotunda & graui. In partitione, rotunda & plana per orationem omnem.

Quid in generibus argumentationis? ἐν ἐπαγωγῇ, id eſt inductione, plana & graui. ἐν ἐνθυμήματι, id eſt ratiocinatione varia, prout genus enthymematis fuerit: in elenctico, rotunda: in dictico, plana: in gnomico, graui: in paradigmatico, graui & plana: in ſyllogiſtico, rotunda.

In agentium perſonis qua ſtructura frequentius vti debet orator? omnibus: pater, ſenex, ruſticus, imperator, & quæcunque eſt grauis perſona, plana & graui: iuuenis, miles, & quæcunque eſt colorata perſona, rotunda & graui.

Memoria qualis eſt? naturalis, & artificialis: quæ in ſe ita mixtæ ſunt, vt naturalis arte ſeruanda ſit; artificioſa, natura adiuuanda. Cur ita? quoniam vtraque ſine altera leuis eſt.

In omni memoria quid obſeruandum eſt? vt non tantum ea contineamus, verumetiam citò percipiamus. Scripta ſola? Imò & cogitata.

Et quæ ſunt ab aduerſa parte dicta, ſemper eo quo dicta ſunt ordine, reputabimus? Non ſemper, ſed opportunis locis diſponere debemus.

In memoria quid plurimum valet? mentis intentio, quòd ea quæ dicimus, quaſi videamus: ſiquidem dum alia dicimus, alia quæ dicturi ſimus, prouideamus. Artem memoriæ quis primus oſtendit? Simonides. Ex Simonidis facto de conuiuio quid aſſumimus? iuuari memoriam ſignatis

animo ſedibus. Tunc ad ſcripta, vel cogitata, aliquid ſigni ad eius ſimilitudinem collocamus.

Hac exercitatione qui vtebatur? Charmadas & Sceptius Metrodorus.

Quæ melior & ſimplicior memoriæ ratio eſt? vt ſi longior fuerit oratio, per partes diſcatur. Cur ita? Quoniam dandi ſunt quidam termini, vt contextum verborum, qui eſt difficilimus, continua & crebra meditatio, partes deinde ipſas repetitus ordo coniungat: & his, quæ difficilius hæſerint, aliquas opponemus notas, & eas ſæpe repetamus, & iiſdem cæris ediſcamus, quibus ſcripſimus.

Quemadmodum ediſcendum eſt? voce modica, & magis murmure, ita vt ſæpe nos tentemus an teneamus.

Quid vel maximè memoriam adiuuat? diuiſio, & compoſitio: nam memoriã vehementer ordo ſeruat, ſicut accepimus de Simonidis conuiuio.

Quæ eſt maxima pars memoriæ? Exercitatio & labor.

Quemadmodum hanc exercebimus? primo poëmatibus, dehinc orationibus, nouiſſimè operibus durioribus, qualia ſcripta ſunt iuris.

Cur ea quæ noctu meditamur, facilius ac firmius tenemus? quoniam nuſquam auocatur intẽtio, & poſt iſtam cogitationem vel lectionem nihil amplius animo cogitamus, & ſtatim capimus quietem. ac ſemper ad verbum ediſcendum eſt, ſi tempus permiſerit: ſin minus, res ipſas ſolas tenebimus, dehinc his verba de tempore accommodabimus.

Quid aliud in hac obſeruabimus? ne conſueſcamus nobis ignoſcere: nam & admoneri, & quum dicas, ad librum reſpicere vitioſum eſt.

Si natura memoria durior fuerit, aut non ſuffragabitur tempus, quid faciam? non te ad omnia verba alligabis: nam obliuio vnius verbi aut deformem hæſitationem aut etiam ſilentium inducet.

DE PRONVNCIATIONE.

PRonunciationem quid Tullius vocat? actionem. Ea quid præſtat? vt conciliemus, perſuadeamus, moueamus.

His generaliter & naturaliter quid accidit? delectatio.

Pronunciatio quibus modis conſtat? voce, vultu, geſtu.

His quid accidit? cultus ſiue habitus.

Vox quibus conſtat? natura & ſcientia.

In natura vocis quid obſeruabo? qualem vocem habeas.

Ea quibus conſtat? quantitate & qualitate.

In vocis ſcientia quid obſeruabo? quomodo ea vtaris.

Bonitas vocis quibus conſtat? claritate, firmitate, ſuauitate. Clarã quæ res efficit? anaphoneſis. Quid firmam, quid ſuauem? obſeruantia cibi & potus, & Veneris continentia.

Hæc omnia quæ res præstat? natura, quæ augetur diligentia. Quæ est diligentia & cura vocis? triplex, alendi eam, custodiendi, restituendi.

Vox quomodo alitur? si à lectulo statim corpus deambulando moueamus intra mille passus: quia si quid adhuc insidet indigestum, parua exercitatio per corpus deducit: nam nimia extenuat & fatigat.

Post ambulationem quid faciendum est? statim ad studia nos conferamus: & priusquam scribere incipiamus, vt animus legendo calescat, legemus aliquid tacitè vel cum tenui murmure, tunc deinde scribemus, sed non clara voce, vt quidam.

Post illud quid faciendum est? ad curam vocis nos transferemus. Quæ est hæc? vt sedentes versus paucos pronunciemus.

Quæ ratio est elocutionis, ea est & pronunciationis? Cur ita? quoniam vt elocutio emendata esse debet, dilucida, ornata, apta, ita & pronunciatio. Quomodo erit emendata? si vitio careat. Quid dilucida? vt sonus vocis medius sit, nec grauissimus, nec acutissimus. Quid ornata? vt virilis. Quid apta? vt monotoniam vites, id est, vt varia vtaris pronunciatione. Id quemadmodum faciam? pro qualitate rerum, id est negociorum.

Rei obseruatio qualis est? quadruplex, vna in tota causa, vbi sunt & genera dicendi: altera in partibus orationis: tertia in sensibus: quarta in verbis. nam pro qualitate horum omnium pronunciatio esse debet.

Huic distributioni quid accidit? vt personarum etiam, & locorum, & temporum seruemus qualitatem.

Aptè principia quemadmodum pronũciabo? Si qualitatem figurarum, id est schematum diligenter inspexeris: aliter enim in causa eudoxo, & amphidoxo & adoxo & dysparacolutho pronunciandum est.

Quid narrationem? Si omnes eius partes considerauerimus.

Quid partitionem? Expeditè, ac simpliciter.

Quid argumentationem? Variè, agiliter, acriter, pugnãter, & instanter.

Quid epilogos? Si partes eius perspexeris.

Quid sensus? Si locos quoque communes lenta & graui voce, deinde per gradus paulatim extollamus, vt quantum potest surgant: tunc rursus per eosdem gradus eam paulatim reuoluerimus, donec sine damno ad murmur vsque perueniat.

In exercitatione ista qui modus est? Non amplius quingentorum versuum, quia plus vox laborat in lectione, quàm in vera actione, si tamen angustia temporum toleret res pronunciantis.

Vox quomodo custodienda est? Quoties declamandum fuerit, si occupationes permiserint, aliquid antè pronunciabis, vt vocis itinera præmollias. Quid si fuerit repentè dicendum? hoc idem consequi poteris in ipsa moderatione actionis: vt in principiis vox tua submissa sit, deinde paulatim se intendat.

Quid in desinendo obseruandum est? sicut vitandum est, ne vox in

clamorem ſubitum prorumpat:ita etiam ne à clamore ſubito conſidas.

In cibo capiendo ſunt aliqua obſeruanda? ſunt, vt ſtomacho inſeruias: nam ſi melius prandio valet, prandendum eſt ſæpius,non tamen ſemper, ſed cibo tenero & exiguo,qui in cœnæ tempus diſſipetur:in cœnando autem nec multis,nec grauibus vtendum eſt. Quid in potu? frigidis potionibus abſtinebis,quia his inurũtur arteriæ,calidis autem aperiuntur:nam per illas vox fluit.

Si leuiter vexata fuerit vox,quid faciam? vtere acrioribus cibis, quibus ſi quid obſtat voci & obſtrepit, perrumpatur:nã medici dormituris laſar inſtillant, & experrectos iubent ſorbere aliquid aceti acris.

Quid ſi vehementer fracta vox fuerit, quemadmodum eam reſtituam? ſiti, vt eius itinera ſiccentur. Item ambulatione multa,vt humor in inferiora loca ex ſuperioribus euocetur. & vini abſtinentia, quod eſt voci læſæ infeſtiſſimum. quod ſi non poſſumus,vtemur dulci, ac diluto potius. Cibus quoque leniſſimus arteriȩ prodeſt. Quid ſi ſimplex?nec multis medicamentis impedito,maximè glycerizia vtendum eſt,vel(ſi poſſis) ſucci eius modice ſub lingua habeto ad imaginem lenticulæ vel piſi.

In ſumma quid obſeruabo? Ne operoſam vocis tutelam habeas, ne ei nimium indulgeas,& tamen parcas,vt & arteriæ ne deſit humor,nec ſuperſit:oportet enim illas non humidas eſſe, ſed lubricas. Intuearis inuectiui ſint an defenſionales,deſcriptiui,an natiui,an minus:item, ſi figuras ſchematum ſpectes.

Verba quoque quam in ſe vim habeant,conſiderabo? vtrique:nam vt res ex ſenſibus conſtant,ita & ſenſus verbis explicantur.

Omnibus verbis pronunciationem accommodabo? Non omnibus,ſed neceſſariis.

Perſonarum qualitatem quemadmodum ſpectabo?vt ſcias quid agas, apud quem,pro quo,aduerſus quem, quibus præſentibus, quibus oppugnantibus,quibus fauentibus.

In locis quid obſeruabo? vt ſcias vbi agas. Quid in tempore? vt videas quando tibi ſit promenda oratio, ne temporis competat qualitas.

Quæ de vultu præcepta ſunt?primo vt à perſonis eorum,quorum res agitur,affectus mutuetur.

In vultu quæ res plurimum valent?Oculi. Hos quemadmodum commouebimus?pro cauſarum qualitate,& perſonarum,& omnium illarum rerum de quibus in præceptis vocis plenius dixi. In vultu oculorum tantum perſpectio neceſſaria eſt? imò & palpebræ ſcire debes quemadmodũ moueri debeant.Cur ita? quoniam hæ velut deſeruientes miniſteriũ præſtant oculis.

Quid aliud obſeruabo? Supercilia. Cur ita? quoniam his multum agitur:nam & oculos formant, & fronti imperant. his enim vultus & contrahitur, & attollitur,& remittitur.

Qualia καθόλου supercilia esse debent? nec immota, nec nimium mobilia, nec vlla inæqualitate diffidentia, nec contra ea, quæ dicimus, ficta.

Quid aliud in vultu obseruabo? Ne naribus quicquam ostendas. Cur ita? quoniam his non fere quicquam, nisi indecenter ostenditur.

Quid aliud obseruabo? ne labris quicquam ostendas, similiter vt naribus.

In summa vultus qualis esse debet? seuerus, non mœstus, nec stupens, nec languidus.

De gestu quæ præcepta sunt? vt scias gestum voci competere, & animo debere: quoniam gestus motu corporis constat. In singulis membris corporis quid obseruabo? Ne capite soluto gestum facias: & vt scias quale id esse debet, id est rectum, & vbi, & quemadmodum moueas.

Quid ceruix qualis esse debet? & ipsa recta. Quid collum? ne contrahatur, aut tendatur. Quid mentum? ne pectori sit affixum. Quid humeri? ne eorum indecens alleuatio, atque contractio. Quid brachia? vt eorum sit moderata proiectio. Quid manus? vt has diligenter obserues, quoniam plurimos habent motus. Has quemadmodum mouebimus? pro qualitate rerum, id est generum dicendi, causarum, partium orationis, personarum, sensuum, verborum, sicut etiam de voce dixi. Quæ alia de manibus præcepta sunt? vt eò ne protendantur, quò facies spectat, nisi forte aliquid execremur.

In pedibus quid obseruandũ est? ne prolato dextro stemus: nam eandẽ manũ ac pedem proferre deforme est. ne nimium sint extensi, quod non tantum deforme, verum etiam obscœnum est.

Quæ de cultu præcepta sunt? vt sit splendidus, & virilis: nam quarundam rerum leuior quidem cura est, notatur tamen negligentia.

Quemadmodum cingemur? nec submisse, nec succincte.

Quid in vmbone? nec fluxe, nec adstricte. Amictum semper obseruabimus? Dum incipimus tantummodo, cæterum procedẽte actu iam pene ab initio narrationis minime possumus. Sinus ab humero recte potest labi? Potest in ipso actu, velut sponte: nam quum ad argumenta ac locos ventum est, reiicere à sinistro togam, & deiicere eam etiam, si hæreat, conuenit.

Quæ καθόλου in actione obseruanda sunt! ne pronunciatio artem redolere videatur: quod quidem non tantum in pronunciatione, verum etiam in omni opere vitandum est. Item, vt quod nos magis decet, affectemus, vt nihil in nobis sit notabile.

Curij Fortunatiani Consulti Artis Rhetoricæ Scholicæ liber III. FELICITER *explicit.*

MARII VICTORINI RHETORIS VRBIS ROMÆ EXPOSITIO IN PRIMVM RHETORICON CICERONIS.

OMNIS quicunque incipit cuiuſcunque generis orationem, hæc tria in principijs adhibere debet: vt auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hîc Cicero facit dociles auditores: cum, quid ſit eloquentia, oſtendit. Attentos, cum dicit, ſe de eloquentia dicturum, re ſcilicet magna. Beneuolos ſiquidem, quia oſtendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis ſit, per ſe ipſa non oſtendit, ſed eſt capax qualitatis quam non in ſe habet, ſed accipit ab agente. Nam vt cuiuſcunque ingenium fuerit, eius qui ea vtitur, perinde qualis ſit, vel quid faciat, demonſtrat. Ergo quoniam quiuis mediocriter ſapiens poteſt videre, eloquentiam ſi in homine ſtulto ſit, malam eſſe: ſi in ſapiente, bonam eſſe: propterea Cicero non, vtrum bonum an malum ſit eloquentia, quęrit; ſed vtrum plus boni, an plus mali habeat, oſtendit. Tractat in principijs quatuor theſeis. Vnam talem: Studendum eſſe ſapientiæ cum eloquentia. Aliam: Parum prodeſſe ſolam ſapientiam, tamen prodeſſe. Tertiam: Multum nocere eloquentiam, ſi ſine ſapientia ea ſit. Et quia poteſt dici, Ergo eloquentiæ ſtudendum non eſt? nam vbique ſapiētiam laudas. Reſpondetur: Studendum eſſe eloquentiæ, quia per eloquentiam vim ſuam ſapiētia exerit neceſſario. Quarta theſis: Studendum eſſe eloquentiæ, ſed tamen quæ ſit miſta ſapientiæ. Animaduertere tamen debemus in principiis deliberationis, propoſitionum partes, executionem partium. Poſtremo vero ſententiam. quod diligenter attēdenti facile cognitu eſt. Sed ante, quàm ad id, vnde cœpit Cicero, veniamus, dicēdùm primū videtur, quid ſit ars: deinde quid interſit inter artem & virtutem. Ars eſt quæ ſignificantiam ſui plenam non habet, ſed intelligitur ad aliquid pertinere: non enim, velut codice nominato ſcimus ſtatim quid ſit codex: ita mox ſcire poſſumus, quid ſit ars, ni ſi additum fuerit cuius artis: vt ars poeticę, grammaticæ, eloquentiæ. Virtus eſt animi habitus, in naturæ modum rationi conſentaneus. & ideo, in naturæ modum: duobus enim conſtamus, anima & corpore. Anima immortalis eſt.

ſi immortalis eſt, à diuinis deſcendit: ſi à diuinis deſcendit, perfecta eſt. Sed acies quanuis perfectæ animæ quodam corporis craſſo tegmine irretitur, & circũfunditur: & ita fit, vt quandam obliuionem ſui capiat. Cum vero ſtudio ac diſciplina veluti detegi cœperit atque nudari; tunc in naturæ ſuę modum animi habitus reuertitur, atque reuocatur. Hanc virtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus naſci, nunc exercitatione confici, nũc à Deo dari. Hæc virtus in Rhetoricis à Cicerone eadem ponitur, quæ ſapientia. Alibi vero, id eſt in libris de Republica, ab eodem Cicerone illa virtus dicitur quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor, Prudentiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia eſt rerum bonarum & malarum per omne tempus ſciẽtia. Iuſtitia eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus meritis tribuat dignitatem. Fortitudo eſt cõſiderata periculorum ſuſceptio, & laborum perpeſſio. Temperantia eſt animi circa res inutiles atq; inhoneſtas victrix, ac pudica dominatio. Harum partium partes in conſequentibus cognoſcemus. Nunc ad id, quod oſtendere propoſuimus, reuertamur: ſcilicet vt quid inter artem & virtutem interſit, videamus. Harum quatuor partium, quas diximus ineſſe virtuti, nulla omnino in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit, non aliquid ſecundum ipſa præcepta faciendum. Ideo ars ſapientiæ tradi non poteſt: per ſe autem tota conſtat ac permanet. quæ perfecta eſt, ſi hęc quatuor teneat, Prudẽtiam, Iuſtitiam, Fortitudinem, Temperantiã. Datur autem ars eloquentiæ, & rectè datur. etenim ſi conſtat quatuor rebus, natura, vſu, exercitatione, arte: neceſſario & artis præcepta in eloquentiam dantur. quę ſi deeſt, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodeſſe poſſunt. Dicendum etiam videtur quæ diſtantia ſit inter rhetorem, ſophiſtam, & oratorem. Rhetor eſt qui docet literas, atque artis traditor eſt eloquentiæ. Sophiſta eſt apud quem dicendi exercitium diſcitur. Orator eſt qui in cauſis priuatis ac publicis plena & perfecta vtitur eloquentia. Et vt ſciamus alium eſſe rhetorem, alium oratorem: hos libros artium, Rhetoricorum vocauit, vbi docet artem dicendi. Illos alios tres de oratore nominauit, vbi illa quæ orator habere debeat, oſtendit. Nunc ergo conſiderans quid & quantum ſit illud de quo dicturus eſt, id eſt eloquẽtia, recte ſe inducit diu cogitaſſe, nõ vtrum bona an mala ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni, an plus mali habeat.

SÆpe, & multum hoc mecum cogitaui.) Horum ſi vnũ ſit, non oſtendit ſatis diutinam cogitationem. Poſſumus enim frequenter aliquid cogitare, ſed ſtatim à cogitatione deſiſtere. Poſſumus itidem diu aliquid cogitare, ſed id vna tantum die facere. Recte ergo vtrunque coniunxit, Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui. Et quia in publicum proferri res non debuit, niſi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitaui.

Bonine, an mali plus,) Cauſa deliberationis, non vtrum bona an mala ſit

ſit eloquentia, ſed vtrum plus boni, an plus mali habeat eloquentia. Non tamen vacat ratio ordinis: potuit autem dicere, malîne, an boni plus. Sed Cicero naturam tenuit eloquentiæ, quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus. nam compulit eos & congregauit. Pòſt autem deprauata ingenio malorum, multum nocuit reipublicæ. Bene ergo ordinem tenuit vt diceret, Bonine, an mali plus, attulerit hominibus, & ciuitatibus. Reſpublica duobus conſtat, publico & priuato: ideo hominibus & ciuitatibus. hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter vbique Cicero aut homines defendat, aut ciuitates.

Copia dicendi.) Quoniam nomen eloquentiæ id ſibi obtinet ac vindicat, vt cum ad aures venerit, non niſi optima accipiatur, ideo maluit definire eloquentiam. Nequis ergo audita eloquentia, quæ quaſi ſono ipſo id obtinuit, vt miſta videatur eſſe ſapientiæ, nequis inquam deliberandum non crederet, vtrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, ſed ipſam per ſe ſatis æſtimaret bonam: propterea maluit definire eloquentiam dicendo copiam dicendi. Quæ quia poteſt ad vtrunque flecti, cauſam deliberationis induxit.

Ac ſummum eloquentiæ ſtudium.) Poſtquã docuit quid eſſet eloquentia per definitionem: ſecurus poſtea, occupatis iam auditorum ſenſibus, eloquentiam nominauit. Sed recte ait, Ac ſummum eloquentiæ ſtudium. non enim poteſt declarari quid poſſit eloquentia, niſi in aliquo fuerit, ac plena fuerit.

Nam cum & noſtræ reipub. detrimenta conſydero.) Oſtenſurus quan- 2
tum boni aut mali poſſit eloquẽtia, de repub. loquitur; & recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda eſt, ſed in publicis. ita ipſe in Verrinis cum de ſe, vel de eloquentia ſua optimam probationem afferret, publicas cauſas commemorat, tacet priuatas: Me qui tot annis in cauſis, iudiciiſque publicis, ita ſim verſatus. Nunc denique vt bonum demõſtret eloquentiæ, de reipublicæ incommodis, vel commodis loquitur. Animaduertendum tamen, quòd partes non eodem ordine exequitur, quo propoſuit. Ait enim ſuprâ, Bonine an mali plus. nunc à malis eloquentiæ incipit. Sed ſuprà, naturam, vt diximus, ſecutus eſt: nunc cogitationis rationem ſeruat. illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ vicina ſunt à noſtra memoria. ideo & de recentibus, & quod eſſet magis propinquum, elegit, cum ait, Noſtræ reipublicæ detrimenta conſydero. Conſyderatio enim reipublicæ preſentis eſt. Ergo quoniam hucuſque multa incommoda per ſolam eloquẽtiam reipublicæ contigerunt, recte à malis eloquentiæ cœpit: pòſt dicturus de antiquioribus bonis & malis.

Et maximarum ciuitatum veteres animo colligo calamitates.) Recedit paulatim à republica noſtra ad extraneas ciuitates, & recte poſt Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniam vetuſtiora ſunt harum exempla ciuitatum, animo ſe ait colligere. In republica autem noſtra quæ ſint

gesta,considerat. Recte itaque maximarum ciuitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia vbi populus maior est.

Non minimam video.) Quia de modo hic agitur, id est vtrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia, ideo ait, Non minimam video.

Per disertissimos homines inuectam esse partem incommodorum.) Quod supra disputauimus, noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos homines, id est qui habeant copiam dicendi solam. Inuectam vero, per metaphoram nauis. Respublica enim dicitur gubernari.

Cum autem res à nostra memoria propter vetustatem remotas.) Expositis malis, incipit dicere, quid boni habeat eloquētia, A nostra memoria, inquit, remotas. Vt excuset memoriā quasi negligentem, addidit, propter vetustatem. Ergo illa quæ nimis à memoria nostra remota sunt, qui scire possumus?

Ex literarum monumentis, inquit, repetere instituo.) Hæc monumēta dupliciter accipimus, aut annales, aut historias. primo enim annales fuerunt, pòst historiæ factæ sunt.

Multas vrbes constitutas, plurima bella restincta.) Dicendum est hoc loco quid sit ciuitas. Est autem ciuitas, collecta hominum multitudo ad iure viuendum. Cum ergo fuerit ciuitas constituta, necesse est vt primo bella patiatur, postea pacem agat. pax enim à pacto dicitur. pactum vero esse non potest, nisi causa pręcedat, id est bellum. Hoc & Sallustius tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur. dixit enim prius bella gesta, pòst pacem esse fundatam. Res, inquit, Romana plurimum imperio valuit. Seruio Sulpitio, & M. Marcello consulibus omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare nostrum & Oceanum, nisi quæ à paludibus fuit inuia, perdomita. Hic bellum geritur: deinde pacem memorat consecutam. Optimis autem moribus, & maxima concordia egit respublica inter secundum ac postremum bellum Carthaginense. Quæritur autem vtrum in bellis aliquid possit eloquentia. potest enim sine dubio, & tantum quātum virtus potest. Nam virtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur. ideo ergo ait, Plurima bella restincta. Iam illud notum est, quòd bella ardere dicantur, vt ait, Ardebat omnis Hispania citerior. Item, Quis tanti incendia belli.

Firmissimas societates, sanctissimas amicitias.) Inter socium & amicum hoc interest. socius est qui nobis aliquo pacto ad aliquid nobiscum gerendum coniungitur. amicus est qui mihi vsu vitæ similis, pio ac fideli amore coniungitur. Et quia socius aliquid nobiscum gerit, ideo ait, firmissimas societates. quia amicus pio nobis amore coniungitur: ideo ait, sanctissimas amicitias. ergo interdum amicus est, & socius non est, si nihil mecum gerat. & rursus, cum sit socius, amicus non est, si aliquid mecū inuitus gerat. Propterea Cicero vbique duo hęc iungit, socios populi Ro. atque amicos. ita & hic, firmissimas societates, sanctissimas amicitias.

Intelligo.) Recte intelligo. ait enim suprà, Ex litterarum monumentis repetere instituo. Ergo id quod legitur intelligendum est.

Tum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas.) Vbique duo hæc coniungit. sed quando aliquid duæ res agunt, triplici modo agunt. aut æquales sunt, aut nunc ista plus præstat, nunc illa. hic sapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia virtus omnis, magnitudine sui tarda est, iccirco subiunxit & tempus, vt illud quod sapientia inuenerit, facilius eloquentia compleatur. ergo ad aliquid citò faciendum, alterum alterius auxilij indiget. Recte igitur reipub. commodum ex confectione vtriusque coniungit.

Ac me quidem.) Suprà ostendit quantum obesset eloquentia, quantúmque prodesset, sed mista sapientiæ: nunc vero vult ostendere sigillatim, quantum sapientia sola prosit, quantum eloquentia sola obsit. quod cum ostenderit, quoniam & sapientia sola, parum prodest, & eloquentia sola, multum obest: rursus dicturus est, eloquentiam sapientiæ esse iũgendam. Omnis res aut nimium prodest, aut parum prodest: aut nimium obest, aut parum obest. Sapientiæ vnum dat: vt sola, parum prosit reipub. nihil tamen obsit. eloquentiam vero solam, sæpe ait nimium obesse, & interdum satis obesse. illam vero aliam partem tollit soli eloquentiæ, vt vel parum prosit reipub. multum tamen obsit, soli sapientiæ dat vt vel parum prosit, nihil tamen obsit. Verum quod ait, Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa. Ipsa, inquit, ratio, sapientiæ scilicet, quam eloquentiæ dicimus esse iungendam. 4

Quare siquis.) Ostendit quid sit plena sapientia. Sapiens est enim qui diuina atque humana optime nouit. ergo studium rectæ rationis, ad diuina; studium honesti officii, ad humana referamus. Quod autem ait (studium) rectius dixit, quàm si dixisset, siquis omissa ratione atque officio. In his enim nominibus perfecta philosophia est. quam quia nullus orator plene potest assequi, ideo nobis horũ vel studiũ habendũ esse demonstrat. 5

Consumit omnem operam in exercitatione dicendi.) Consumit inquit. iam in isto verbo est inutilis labor. Quod autem ait (in exercitatione dicendi) timet eloquentiam nominare, vt suprà diximus, ne sensum audientis offendat. Itaque hæc definitio est eloquentiæ, Eloquentia est exercitatio dicendi.

Is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur.) Omnis homo aut sibi, aut patriæ consulit, aut plus sibi quam patriæ. recte ergo homines ad hæc duo miscenda, sapientiam & eloquentiam, primo ab vtilitatibus suis, deinde etiam publicis inuitantur. Qui, inquit, fuerit in sola dicendi exercitatione versatus, omissis studiis rationis & officii, & sibi inutilis, & perniciosus patriæ ciuis alitur.

Qui vero ita sese armat eloquentia.) Bene armat: quasi sapientia pro robore sit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen vt cum suprà pro elo-

quentia aut copiam dicendi,aut exercitationem, aut disertitudinem nominauerit: nunc vbi & de sapientia loquitur, vt securus eloquentiam nominat. hic quoque duo illa seruat quæ suprà diximus,Qui,inquit, sapientiæ miscuerit eloquentiam.

Is & suis & publicis rationibus vtilissimus,atque amicissimus ciuis fore videtur.) Vtilem circa priuata,amicum circa publica accipiamus.

6 Ac si volumus,&c.)Primo rem quandam constituit,cui eloquētiæ nomen imposuit,& ostendit vnde nascatur eloquentia.

Siue ex arte, inquit, siue ex studio, siue exercitatione, siue à natura.) Huius,inquit,eloquentiæ,cuius incerta est origo,si volumus considerare principium,inueniemus,inquit, id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum.Causa,est animi impulsus ad aliquid agendum. Ratio,est gerendorum ordo ex causa venientium:vt quid quo loco facias,ac dicas intelligas.Ergo,inquit,si eloquentiæ principium considerare volumus,primum causa attendenda est.hæc causa honesta est.deinde rationes,& easdem optimas inueniemus.Inter studium autem,& exercitationem hoc interest:Studium,est animi ad aliquid agendum pertinacia. Exercitatio,est suscepti actus continuatio. Ex his quoque suprà diximus nasci eloquentiam posse.

7 Nam fuit quoddam tempus.) Incipit commemorare causas fuisse honestas quibus eloquentia non ad id ipsum, quod est, nata sit, sed circa agendum principium sumpserit. Vt suprà diximus, aiunt philosophi è duobus hominem constare, anima, & corpore.animam vero esse perfectam, sed impediri crassitudine corporis, quo minus se talem exerat, qualis est per naturam. Ergo mundo constituto erant homines nimis impediti corpore, & in quibus vis animæ obruta, atque oppressa esset. Tunc necessario rapto viuebant, & malis moribus, oppresso animæ bono, circa res omnes viribus corporis abutebantur. Sed quia natura non æqualiter semper omnes fundit, aliquando vnus extitit qui se bene intelligeret, & qui videret,esse in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in se multas vtilitates, si tamen posset ab aliquo è latebris quibusdam elici, atque proferri. Ergo his causis eloquentia initium non nascendi, sed agendi sumpsit. nam fuit quoddam tempus cum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur. sicut Virgilius,

Hæc nemora indigenæ Fauni, nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis, & duro robore nata:
Queis neque mos, neque cultus erat: nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto.

Et sibi victu fero vitam propagabant.)Sapiens omnis memoriæ studet. illi, in quibus vis animi mole corporis oppressa delitescit, non memoriæ studet,sed ferino ritu subsidia solis prospiciūt dieb⁹. Sic Sallustius,

Et quoniam vita ipſa qua fruimur breuis eſt, memoriam noſtri quam maxime longam efficere conuenit, non pecorum more viuere, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit. Vt iſti homines fuerunt, qui ſibi victu fero vitam propagabant.

Non diuinæ religionis, &c.) Plena philoſophia eſt, quæ conſtat ex duobus: ex Phyſica, & Ethica. Phyſica eſt, quæ de diuinis agit. Ethica, quæ de humanis diſſerit. Sed quia Cicero illud docet quod oratori eſt neceſſarium, Ethicam proſequitur: quæ ſi tũc ab hominibus ignorata eſt, multo magis Phyſica eſt ignorata. Ergo indicat vt illi vixerunt, qui, animæ commodis ignoratis, corporis viribus pleraque geſſerunt.

Nemo legitimas viderat nuptias, non certos quiſquam inſpexerat liberos.) Vtrunque enim vaga, atque incerta venere conficiebatur: neque erant iura, quæ id fieri prohiberent.

Non ius æquabile quid vtilitatis haberet, acceperat.) Illic enim nullius iniuria viuitur, vbi eſt iuris æqualitas, æqua libertas, vbi aliquid aut omnibus licet facere, aut omnibus non licet.

Pernicioſiſſimis ſatellitibus.) Vires corporis eſſe ait cupiditatis miniſtras, quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem.

Quo tempore quidam, magnus, &c.) Vt facilius intelligentiam con- 8
ſequamur, rerum ſimilitudo proferenda eſt. anima ita eſt vt vinum. nam, quemadmodum vinum pro vaſe, in quò eſt habitũ, aut retinet, aut amittit violentiam: proinde anima ſi optimum, & caſtum corpus offenderit, ſeruat naturam. ſin aliàs, velut amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum, atque inſcium rerum omnium vagaretur, extitit quidã vir magnus, in quo anima ſuam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in ſe quiddam diuinum, ſed id vitio corporis opprimi, atque deperire: quod ſi fuiſſet elicitum, maximas inde commoditates hominum poſſe contingere.

Cognouit, quæ materies, & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum.) Materia non ad hoc ipſum materia eſt, quod materia vocatur, ſed ad id, quod inde fieri habet, materia eſt. opportunitas vero non accidit, neque in altero eſt, ſed in eadem materia eſt. Poteſt autem in ligno eſſe materies ad aliquid faciendum: ſed, ſi putreſcit, opportunitas in materia non eſt. ſimilia & de reliquis materiis poſſumus dicere. Ergo non ſuffecerat inuenta in hominibus materia, niſi in eadem materia etiam opportunitas fuiſſet ad maximas res.

Si quis eam poſſet elicere.) Eſt ergo, qui poteſt elicere, & quod poteſt elici. Hoc deinde attendamus. Vnus poteſt videre aliquid effici poſſe, non tamen etiam efficere. denique etiam iſtum ſapientem, & magnum virum Cicero ait vidiſſe materiã in hominibus, ſed dubitaſſe de effectu. ait enim, Si quis eam poſſet elicere. Vtrunque tamen dat huic viro, & intelligere, & efficere. eſt enim & ſapiens, & eloquens.

Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus animus: ſed ideo reddere, quia videbatur amiſſus. erat bonus animus, & ideo ait, Præcipiendo meliorem reddere. His cauſis igitur honeſtiſſimis, vt videmus, iſte quidam compulſus eſt ad eloquentiam: hoc eſt ad id, vnde naſci ad actus primum cœpit eloquentia. quæ enim cauſa honeſtior, quàm homines beſtiarum modo viuentes præceptis vtilibus atque honeſtis, ad humanam, atque diuinã cognitionem traducere? Ergo iſtum virum magnum, atque ſapientem quemcunque accipiamus. multi enim Saturnum, Platonem, Ariſtotelem, atque alios volunt intelligi, ſed errant.

Qui diſperſos homines in agris, & in tectis ſylueſtribus abditos ratione quadam compulit vnum in locum, & congregauit.) Duas res ſuprà poſuit, honeſtiſſimas fuiſſe cauſas, optimáſque rationes, vt ad actus eloquentia naſceretur. explicitis ergo honeſtiſſimis cauſis, incipit oſtendere optimas eloquentiæ ad actus fuiſſe rationes. Et vt intelligas iam de cauſis eſſe dictum, Ratione quadam, inquit, compulit vnum in locum, & congregauit. Diximus, rationem eſſe rei gerendæ ordinem neceſſarium. vtputa, hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio: vt nũc primo compelluntur homines, pòſt congregantur, deinde in vnamquanque rem inducuntur vtilem, atque honeſtam.

Compulit vnum in locum, & congregauit.) Compulit, quaſi inuitorum eſt: iam volentium, congregauit. Sed debemus ſcire, quòd ſit compulit & congregauit, quaſi ciuitatem fecit. nam, vt ſuprà diximus, ciuitas eſt collecta hominum multitudo ad iure viuendum. ergo eloquentia plurimum prodeſt, nam facit ciuitatem: & quicquid vtile, atque honeſtum eſt, inſinuat.

Et eos in vnamquãque rem inducens vtilem, atque honeſtam.) Cicero, duplex eſſe honeſtum docet, vnum illud ſolum, atque purum: aliud, quod cum vtili iunctum ſit. Sed ſolum illud apud paucos eſt, eos ſcilicet qui ſoli gloriæ ſtudent, nihílque ad ſui vtilitatem gerunt, quicquid ſanciunt, conſideratione boni, malíque generatim ſanciunt, non gratia in eodem verſantium perſonarum. Honeſtum vero illud coniunctum cum vtili, ideo honeſtum vocat, quia id quod iunctum ac duplex eſt, ab eo quod maius eſt, nomen accipit. Verùm illud honeſtum philoſophorum eſt, hoc illorum ſapientiũ, qui reipublicæ ſtudent, qui in ciuitate verſantur. Quod quidem honeſtum vtilitati ſemper adiunctum eſt, & vtilitas honeſtati. hoc etiam Socrates ait, nihil eſſe vtile, quod non honeſtum ſit: nihil honeſtum, quod non vtile ſit. Sed, vt ipſum intelligamus, rerũ exempla proferenda ſunt. Eſſe iudicem, honeſtum eſt. iuncta eſt tamen vtilitas honeſtati. nam nemo ei iniuriam facit, nemo ſeruis eius. prodeſt poſteris, liberis eius prodeſt. Amicis ergo ſiquid præſtat, etiam vtile eſt. Sed, quamquam hæc duo iuncta ſunt, non tamen ita miſta ſunt, vt vino aqua miſcetur, ſcilicet vt ſecerni nullo modo poſſint: ſed ita miſta ſunt, vt ſecerni

poſſe videantur. quemadmodum ſi fiat aceruus ex tritico & ordeo. quanquam ergo hæc duo miſta ſunt, tamen aliquo modo & ſecerni poſſunt. Etenim, ſiquid alicui præſto, nec gratiam repoſco, honeſtum eſt. At idipſum quod præſto, ſi gratiam repoſco, fit vtile. Ergo primum ſit, illud ſolum honeſtum quod per ſe placet nulla adiuncta gratia: hoc medium, honeſtum vtile quod cum vtilitate eſt: tertia ſit commoditas, quæ ſolis lucris intenta eſt abiecta omni honeſtate. Honeſtum vero philoſophicum ſoli gloriæ ſtudet, abiecta etiam vtilitate. Nunc ergo quoniam collectis hominibus & congregatis ciuitas facta eſt, quid debet perſuaderi? quid hominibus inſinuari? non honeſtum illud ſolum, quod philoſophorum eſt: non commoditas, quæ hominum perditorum eſt: ſed illud medium honeſtum atque vtile, quod in omni republica, quod in omni ciuitate verſatur.

Primo propter inſolentiam reclamantes.) Nihil egerat eloquentia, ſi ſtatim, vt inſinuare cœpit quid eſſet honeſtum atque vtile, perſuaſiſſet. Sed oſtendit, magnas ineſſe vires eloquētiæ, ſi ad id, quod erat optimum, traduxit inuitos. & ne videantur iccirco reclamaſſe, quòd res optima non eſſet, ideo ait, propter inſolentiam primo reclamantes. Deinde ne eloquentiæ quibuſdam venenis etiam ad malam rem traducti videantur.

Propter rationem, inquit, atque orationem ſtudioſius audientes.) Ergo vbi ratio eſt & ſapientia, malitia ineſſe non poteſt. rationem ad ſententiarum grauitatem referendam ſciamus, orationem ad ornamenta verborum.

Ex feris & immanibus mites reddidit, & manſuetos.) Difficile eſt rem 9
aliquam cuicunque tollere, difficilius aliam dare. Hic vtrunque factum eſt. ſublata eſt hominibus feritas atque immanitas, & data eſt humanitas & manſuetudo.

Ac mihi quidem videtur hoc, nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe.) Sūt multa quæ ſolo habitu ſui, perfecta ſunt. ſunt multa quæ & habitu & vſu: vt Athleta ſi habeat corporis magnitudinem, non continuo perfectus eſt, niſi ei & vſus accedat. Vt orator concepto totius ſcientiæ habitu, non cōtinuo perfectus eſt, niſi ei & vſus accedat, ſapientia verò habitu ſui perfecta eſt, nec indiget vocis, id eſt vſus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vſu ergo nihil conſequitur. & ſiquando concepta, verbis voluerit indicare, non ideo ſapiens ſapientior fit, quia indicat ſapienter: ſed perfecta ac ſalua ſapientia, quiddam ei ad actus alios accedit. ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac manſueti, paulatim quoque honeſtum, atque vtile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiæ loquitur, videamus vtrum hoc ſola ſapiētia fecerit: an ſapientia, ſed cum eloquentia. Primo itaque cognoſcere debemus quot modis quid perſuadeat ſapientia. & poſſumus intelligere, multum hic eloquentiam valuiſſe. Sapientia igitur ſola duobus modis aliquid perſuadet: Aut

cum tacet,& aliquid facit: & id quod facit,quia bonum eſt,alter imitatur. id eſt vt quicquid tacitus fecerit ſapiens, id alter, re, non verbis doctus, imitetur. Aut cum aliquid faciendum vel inficiendum verbis perſuadet. & hoc, duplici modo: nunc naturalibus verbis, nunc per eloquentiam. Hoc loco negat tacitam ſapientiam hoc perficere potuiſſe,negat inopem dicendi,id eſt quæ verbis naturalibus vteretur: ſed illam ſapientiam quæ iuncta eſſet eloquentiæ.

Ac mihi quidem videtur, hoc nec tacita, nec inops dicendi ſapientia perficere potuiſſe.) Perficere inquit. alioquin plenæ ſapientiæ officium eſt inuenire,vt ſuprà. Quo tempore, inquit, quidam magnus videlicet & ſapiens vir cognouit quæ materia eſſet,& quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſiquis eam poſſet elicere, & præcipiendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus eſſe, ſapientia cognouit.vt congregarentur, & in vnamquãque rem vtilem atque honeſtam inducerentur,ſapientia quidem, ſed eloquentia opitulante,perfecit.

A conſuetudine ſubito conuerteret, & ad diuerſas vitæ rationes traduceret.) Magna vis eloquentiæ: ſubito conuertit. & hoc eſt quod non poteſt ſapientia. Alioqui & ſapientia perficit,ſed non ſubito. Et quod ait, ad diuerſas vitæ rationes traduceret, vt ſuprà diximus, difficile eſt, cuilibet rei conſuetudinem tollere: & hoc difficilius,alias etiam viuendi perſuadere rationes.

10 Age vero, vrbibus conſtitutis.) Vt ſuprà cum de commodis eloquentiæ loqueretur,hũc ordinem fecit,multas vrbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias. & quanquam hinc homines ex immanibus, primò æquales facti, pòſt etiam obſequi vltro cœperint: ſuprà dictum tamen ordinem ſeruatum poſſumus inuenire.Primo itaque beneficiis eloquentiæ ciuitates factæ ſunt,vt ait ſuprà, multas vrbes conſtitutas.Ciuitas autem fieri dicitur,cum homines vnum in locum congregantur ad iure viuendum.

Vt fidem colere.) Hinc bella reſtinguuntur. Si enim cupiditas ad ſe explendam, viribus corporis abutebatur, quaſi quædam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne ſint bella: aut reſtinguuntur illa quæ fuerunt.

Et iuſtitiam retinere diſcerent.) Iuſtitia omnis à nobis circa alios eſt, vt vnicuique meritum proprium tribuamus. poteſt tamen hic quaſi ſocietas cuſtodiri. Iuſtis enim conditionibus ſocietas facienda, vel conſeruanda eſt.

Et aliis parêre ſua voluntate conſueſcerent.) Iuſtitia æquales homines eſſe facit:hic iam & minores eſſe patiuntur ſua etiã voluntate.Poſſunt tamen hic amicitiæ copulari. noſtra enim volũtate nulli obſequimur, niſi amici fuerimus. Antea autẽ ſi viribus corporis cuncta agebantur,non ſua voluntate quiſquam alteri paruit, nec potuit amicus eſſe qui cogebatur.

Ac non

Ac non modo labores excipiendos communis commodi cauſa.) Perfecta ineſt,inquit,eloquentia vt libenter omnes laborem pro publica ſalute ſuſciperent;ac non modo laborem ſuſciperẽt, ſed etiam vitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, vt illi vitam paruipenderent, qui iam dudum ſibi victu fero vitam propagabant.

Quî tandem fieri potuit?) Quæritur, vtrum homines ad has rationes viuendi, per naturam deducti ſint, an præceptis videantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, ſed oppreſſa corporis vitio ad malum declinauerat. verum quia nihil vniformiter funditus exiſtit, quin ſemper aliquid ſit, quo intelligamus quid in cæteris deſit: iſte quidẽ magnus vir ac ſapiens cognouit bonã in hominibus naturam, multúmque eſſe profuturam, ſi præceptis melior eſſet effecta.ergo omne quod perfectum eſt, natura & diſciplina perfectum eſt. ſed quia iſte primus vir diſciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura & vſu. Cognouit enim habitum ſuum:&,diu ſecum pertractando, cognouit eſſe in hominibus bonam naturam, quæ vt perfecta eſſe poſſet, præceptorum adhibuit diſciplinam.Ergo in hominibus fuit materies,id eſt perfecta natura, quam perfectam pręcepta fecerunt inuenta per ſapientiam,inſinuata per eloquentiam.

Profecto nemo niſi graui ac ſuaui,&c.) Quanquam natura fuerit apta 11 ad perfectam vitam, tamen ipſam naturam præceptis ait ad has viuendi rationes eſſe perductam.

Graui,inquit,ac ſuaui commotus oratione.) Grauitatem ad ſapiẽtiam, ſuauitatem ad eloquentiam referamus. Imo grauitatem ad ſentẽtias,ſuauitatem ad verborum ornamenta referamus.

Cum viribus plurimũ poſſet, ad ius voluiſſet ſine vi deſcendere.) Omnis res à ſimili vincitur: vt puta eloquens vincitur ab eo qui eloquentior fuerit.fortis non vincitur, niſi ab eo qui fortior fuerit.aſtutus non vincitur,niſi ab eo qui aſtutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis:Homines,inquit, fortiſſimi ad æqualitatem viuendi non fortitudine, qua ſolet vinci inferior fortitudo: ſed eloquentia deducti ſunt. ergo ſupra omnes vires eloquentia eſt,ſed quæ ſit miſta ſapientiæ.

Vt inter quos poſſet excellere,cùm his ſe pateretur æquari.)Excellere, viribus ſcilicet. Cum his ſe pateretur æquari.ita ſuprà, Non ius æquabile quid vtilitatis haberet,acceperat.

Et ſua voluntate.) Non coacti viribus corporis: ſed in his iam fecerat eloquentiæ perſuaſio voluntatem.

Ab iucundiſſima conſuetudine recederet.) Non dixit à conſuetudine recederet,ſed à iucundiſſima inquit. Omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes iucundiſſima conſuetudo eſt.

Quæ præſertim iam naturæ vim obtineret propter vetuſtatem.) Ergo hominum natura bona eſt: ſed malitia, per conſuetudinem, naturæ vi-

cem cœperat obtinere.

12 Ac primo quidem ſic,& nata, &c.) Satisfecit propoſitioni ſuæ. Suprà enim dixit, Ac ſi volumus eius rei, quæ vocatur eloquentia, conſiderare principium, reperiemus id ex honeſtiſſimis cauſis natum, atque optimis rationibus profectum. Ita & hic: Ac primo quidem ſic, & nata, & progreſſa longius eloquentia videtur.

Et item poſtea maximis in rebus pacis,& belli.) Oſtendit,diu eloquentiam profuiſſe. Verum quidem ait,maximis in rebus:vt ſuprà, Cognouit quæ materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis ineſſet hominum, ſiquis eam poſſet elicere. Ergo maximæ res, pax atque bellum.

Cum ſummis hominum vtilitatibus.) Cum illa: ſcilicet vtilitate, quæ cum honeſtate eſt.

Poſtquam vero,&c.) Omne perfectum bonum, id eſt quo natura humanas res,nullo adiuncto incommodo, munerata eſt,duobus ad plenum conſtat:Re ipſa,& ſpecie atque imagine ſui. vtputa, mel habet rem, ſcilicet dulcedinem:habet ſpeciem,id eſt colorem atque aſpectum, quo quaſi facile, ita vt eſt, dulce credatur. ita vir fortis habet rem, virtutem ſcilicet:habet ſpeciem, id eſt pulchritudinē corporis. in diſtorta enim membra, neque iuxta naturam ſui competenter appoſita, virtus non poteſt cadere.vt Virg. Et cæteri quoſcunque fortes & pulchros etiam fuiſſe dixerunt. Sic veſtis etiam habet rem,vtilitatem texturæ. habet ſpeciē, gratiam ſcilicet circa aſpectum faciei. Ergo ille neſcio quis magnus vir & ſapiens, & hi qui poſtea conſecuti, accepta vitæ præcepta tenuerunt: vt perfecti eſſent, habuerunt rem,id eſt ſapientiam: habuerunt ſpeciem, id eſt eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito virtutis digniſſima præmia conſecuti ſunt, id eſt magiſtratus aut alias vtilitates: multi dum præmia ſibi paria exoptant,re ignorata,ſpeciem ſolam ſequi cœperunt:id eſt,prętERITA ſapientia,ſolam dicendi copiā conſecuti ſunt.Prēmiis itaque ſolis indita cōmoditas,re ignorata, ſpeciem cœpit virtutis imitari. atque ideo contigit vt mali mores adepti copiam dicendi circa cōmoda reipublicæ,ſola eloquentia, omiſſa ſapientia, ſint abuſi.commoditas autem, id eſt praua virtutis imitatrix,tertia illa eſt,honeſto illi ſoli contraria.

Peruertere vrbes, & vitas hominum labefactare aſſueuit.) Sic ſuprà, Bonine an mali plus attulerit hominibus & ciuitatibus.his duobus enim reſpublica conflata eſt.

13 Veri ſimillimum mihi videtur.) Nunc de incommodis eloquentiæ locus incipit. Quæritur autem,quî fieri potuerit, vt eloquentia miſta ſapientiæ,quæ congregauit homines, quæ perſuaſit vtile atque honeſtum, quæ vrbes conſtituit,iura docuit,quæ multum hominibus profuit:vt eloquentia inquam miſta ſapiētiæ cœperit obeſſe hominibus,& ciuitatibus. Hoc ſcilicet fuit exordium malorum.primùm,vrbibus cōſtitutis, neceſſe

erat creuisse easdem ciuitates propria doctrina, siue vicina multitudine. in his deinde non omnes sapientes atque eloquentes fuisse, sed paucos: quanquam omnes hanc habendi materiam continerent. Necesse ergo erat vt auctis cumulatisque ciuitatibus, sapiētes homines atque eloquentes rempublicam gubernarent, ipsiúsque tantum curam gererent. Occupatísque circa rempublicam sapientibus, priuatorum negotia callidi homines & dicaces agere, ac tractare cœperunt. Et primum paruarum controuersiarum, postremum fortunarum patroni fieri cœperunt. Qui cum interdum contra iustitiam malas causas defenderent, sæpe etiam vincerent: coacti sunt sapientes illi reipublicæ, intenti ciuibus ac necessariis suis, resistere contra illos callidos ac disertos, qui assiduitate dicendi notissimi populo, atque amicissimi esse cœperant. itaque isti callidi cum cōtra illos sapientes viros dicerent, sæpe pares, interdum superiores fuisse, à populo iudicati sunt, & digni haberi cœperunt, qui rempublicam gubernarent. Quibus postquam commissa respublica est, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. ita ergo factum est, vt eloquentia, quæ primum profuerat, sed mista sapientiæ: pòst sola multum offecerit vtilitatibus reipublicæ. Ac cum per hos male eloquentes cuncta regerentur, sapientes illi deturbati, ea quæ gerere consueuerant, scribere cœperunt. híque habiti sunt philosophi: & per hos factum est, vt vsque ad nostram memoriam rerum honestarum memoria, atque imitatio perueniret.

Veri simillimum mihi videtur quodam tempore.) Quoniam animo in præteritis versatur, multásque in mentem reuocat facies reipublicæ, confirmat opinionem suam: fuisse sine dubio tempus, quo respublica à sapientibus gubernata sit, priuatorum negotia à callidissimis hominibus; qui postea pares sapientibus, interdúmque meliores à multitudine iudicati, commissam sibi rempublicam pessum dederunt.

Nec vero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere.) Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, (magnos) ad sapientiam, (disertos) ad eloquentiam referamus.

Arbitror alios fuisse non incallidos homines.) Callidi sunt, qui dolo, ac fraude exitum virtutis imitantur.

Cum sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent.) Multo melius res ipsas nominauit, quàm si has in negotiis positas nominasset. vtputa cum sæpe mendaci oratione contra veram causam stare consuescerent.

Itaque cum in dicendo sæpe par.) In dicendo, inquit. Ergo iam omissa est sapientia, si de sola dicendi copia iudicium est.

Nonnunquam etiam superior visus esset.) Ostendit, verum iudicium non fuisse, vbi vincere aliquis videtur potius, quàm probatur.

Fiebat, vt & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui rempublicam ge- 14

reret, videretur.) Multitudinis, inquit, iudicio. Iam in multitudine varietas ipsa vilis est. Quod autẽ ait, suo iudicio, hoc quoque irritum est. quisnam aut de se potest, aut debet habere iudicium? Ac postremum dignius videretur, vt suprà, Itaque cum in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset.

Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula reipublicæ temerarij atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant.) In metaphora permansit. gubernaculum, & naufragia, vtrumque nauis. Negat ergo cuiquam debere mirum videri, rempublicam pessum datam, cum ad eius regimen accesserint homines temerarij, atque audaces. Hoc autẽ interest inter audacem, & temerarium. audax potest interdum & pro bono accipi: temerarius non nisi malus. Audacia ergo duplex est. nam & ille, qui in prosperis rebus temere aliquid aggreditur, audax est. & ille, qui, prouisis rationibus, fortiter aliquid incipit, audax est. Quoniam ergo audacia duplicem frontem habet, hic præmisit temerarium, vt intelligeremus audacem. Temeritas enim & inconsyderantia causæ sunt. harum euentus, audacia.

Quibus rebus tantum odij, atque inuidiæ suscepit eloquentia.) Omnis causa habet euentum suum, omnísque euentus causam. vtputa ignis cum in lignum immissus fuerit, idem lignum incendatur necesse est. hic, ignis in lignum missus, causa est. causæ vero euentus, incendium. ita ergo eloquentia. primò odium contraxit: iam ex odio, id est ex causa, necesse est aliquis consequatur euentus. Ergo inuidia consecuta est: plerunque enim ex odio inuidia nascitur. plerunque inquam. nam alium habere potest euentum. si enim hostem oderis, non inuides, sed inimicus es. si seruum oderis, non inuides, sed irasceris. non ergo semper odij est euentus inuidia. Sunt enim causæ, quæ interdum non necessarios euentus habent. vt si pugno percutias, & occidas. Sunt item causæ, quæ necessarios habent euentus, vt ignis missus in stipulam, faciat incendium necesse est.

Quibus rebus tantum odij, atque inuidiæ suscepit eloquentia.) Postquam, inquit, respublica ab insipientibus, & dicacibus administrari cœpit, sapientes illi eloquentiam odisse cœperunt: & omisso studio reipublicæ priuatim, atque otiose ea quæ gerere in republica non licebat, literis scriptísque exercere cœperũt. Atque ideo factum est, vt vsque ad nostram memoriam recti, atque honesti memoria perueniret.

Vt homines ingeniosissimi.) Ingenium, est vis quædam naturaliter animis insita, suis viribus præualens. in ingenio itaque & sapientia est, & eloquentia. vt in his est, quos ingeniosissimos vocauit. Et in ingenio est sola eloquentia. vt suprà, Tum ingenio freta malitia.

Hoc vero à plerisque eorũ desertum obsoleuisse.) Absolute. hoc vero, id est status ille quo in republica sapientes, atque eloquentes homines versabantur, omissus est, atque in obliuionem redactus, illo præsertim

tempore, quo reipublicæ periculis maxime fuerat succurrendum. Et hoc quasi per indignationem pronuntiandum. Quod vero ait A PLERISQVE: recte dicit. Non enim omnes sapientes à republica recesserunt. Nã Atheniensibus Solon leges scripsit. & quia norat multos esse in republica corruptissimos, in exilium vltrò profectus est. Scripsit ijsdem Atheniensibus leges & Dracon, duorumque hominum legibus, * vtuntur. Lycurgus Lacedæmonibus etiam leges scripsit. Non ergo omnes sapientes à republica recesserunt; sed quia plerique recesserunt, pauci reliqui facile aut cesserunt, aut oppressi sunt. *

Nam quo indignius rem honestissimam.) Quando aliquid faciendum persuademus, ab honesto, ab vtili, à possibili persuademus. interdum & necessarium ponimus. Hisdem præceptis etiam illam rem, quæ non sit facta, reprehendimus. vt hic Cicero conqueritur sapientes à republica recessisse. siquidem vt id non facerent, suberat honestas, Nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam violabat. Suberat vtilitas, summo cum reipublicæ detrimento. Vtique à republica periculum submouere, vtile est. Suberat possibilitas, Stultorum, inquit, & improborum temeritas & audacia. Facile enim stulti, ac temerarij superantur.

Eo studiosius & illis resistendum fuit, & reipublicæ consulendum.) Hic quoque honestum atque vtile seruauit. honestum est enim improbis resistere; vtile rempublicam in qua sis habere defensam.

Quod nostrum illum non fugit Catonem.) Nostrum, id est Romanum. Nam reprehensio illa superior sapientum, atque eloquentium, de Græcorum principibus facta est, quòd hi disertis, ac dicacibus hominibus facile rempublicam cesserint. Nunc vero venit ad Romanos, quos ostendit ita sapientes atque eloquentes fuisse, vt nunquam rempublicam deseruerint: neque quicquam illis tantum disertis concessisse. Quod cum facit, præponit Græcis Romanos, seque per Romanos. Verum exempla cum proferimus, non vnum aliquod, sed quàm multa possumus, tamen cum decore proferre debemus. vt nunc Cicero commemorato Catone statim alios subijcit, simul quod in Romanorum laude vnius hominis quanuis egregij non sufficit exemplum.

Quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata authoritas: & quæ his rebus ornamento, & reipublicæ præsidio esset, eloquentia.) Virtutẽ in artibus semper sapientiã accipiamus. Verũ sapiens atque eloquens habere debet illam, quæ totã efficit, authoritatem. Itaque si accedat sapientia, amplificatur authoritas. Si his duobus accesserit eloquentia, erit, qui hæc potuerit habere, perfectus. vt hic maioribus nostris Catoni, Lælio, atque alijs tradidit sapientiam, authoritatem, eloquentiam.

Quare meo quidem animo.) Meminimus in hac præfatione quatuor thesis esse. Principalẽ illam, esse iungendam eloquentiæ sapientiam. Se- 16

cundam illam, non multum prodesse reipublicæ solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam solam prodesse reipublicæ, nimium obesse plerunque. Postea de origine eloquentiæ disseruit, & quæ eius circa actus natura fuerit disputauit. Ostenditque, primò eloquentiam profuisse, sed quandiu fuerit mista sapientiæ. Pòst, eandem eloquentiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse reipublicæ, magnumque exinde odium, atque inuidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquentiam semper esse fugiendam, quippe multa incommodo per hanc contigisse monstrauit, necessario hæc quarta thesis est, studendum eloquentiæ, sed quæ mista sit sapientiæ. Et est hic quasi exhortatio. In exhortatione verò, deliberationis praecepta seruantur. Tractatur vtilitas, tractatur honestas, tractatur possibile. Vtilitas porrò duobus generibus comprehenditur; si mala repellamus, si prospera consequamur. Ergo hic tractat vtilitatem ab vtroque, & primò vt mala repellantur. Sed eo vehementius, inquit, studendum est eloquentiæ, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint. Deinde quòd bona consequantur: Cum præsertim, inquit, hoc vnum sit, quod ad omnes res & publicas & priuatas maxime pertineat. Postremo etiam ad solam priuatam vtilitatem descendit. & ibi vtile, atque honestum ipsis nominibus signat. Hoc tuta, inquit, quod vtile est. Hoc honesta, hoc illustris, quod ex vtili atq; honesto est. Hoc eodem, inquit, vita iucunda fiet. Magna exhortatio. siquidem inter studia vtilitatis, atque honestatis circa eloquentiam comparandam (quæ quidem studia multum habent laboris) & iam vitam futuram dicit esse iucundam. Superest ergo possibile, vt ostendat, eloquentiam posse consequi: Si, inquit, eloquentia non solum natura, neque exercitatione, sed etiam arte constat. quoniam artem discere, in nostra potestate est: Possumus, inquit, eloquentiam consequi. In hac exhortatione est etiam auxesis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxesis porrò duobus modis fit: ratione & comparatione. Auxit eloquētiam ratione, vbi ait, per hanc & publicas, & priuatas res administrari posse. per hanc, vitam tutam, honestam, illustrem, iucundam futuram. per hanc vnumquemque reipublicæ, sibi, atque amicis prodesse posse. Auget vero eloquentiam comparatione, cum ait locutione sola fieri, vt belluis antecellamus, cum alias inferiores belluis simus: præclarumque esse, si propter quod belluis præstas, hoc ipsis etiam hominibus antecellas. quod poterit fieri, si eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis, atque auxesis præcepta monstrauimus, ad interpretationem in his positæ orationis redeamus.

16 Quare meo quidem animo nihilo minus eloquentiæ studendum est.) Quarta illa thesis: studendum est eloquentiæ, sed quæ sit mista sapientiæ. Et verecunde, Meo, inquit, animo, ne quid sibi vsurpasse videatur. non dixit eloquentiæ studendum censeo. Sed quod ait, nihilominus: id est, quan-

quam multa incommoda attulerit reipublicæ, tamen eloquentiæ ſtudendum eſt, ſed vt ei ſapientiam coniungamus.

Etſi ea quidem & priuatim, & publice peruerſe abutuntur.) Magna exhortatio, cum ait, Quidam: vt ſi pauci ſunt, facile opprimi poſſe videantur. Priuatim & publice. res enim publica his duobus conſtat, hominibus & ciuitatibus.

Peruerſe abutuntur.) Obeſt enim reipublicæ quod prodeſſe debebat.

Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie.) Et hic optime exhortatur. nequis enim diceret, quid mea, ſi boni periclitantur? recte addidit, Et communi omnium pernicie. Ergo ſtudendum eſt eloquentiæ, ne opprimamur.

Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, ſi moderatrix omnium rerum præſto eſt ſapientia.) Bene perſuadet, ſapientiam iungendam eſſe eloquẽtię: ſiquidem rerum omnium moderatrix eſt. Ergo multa, inquit, ad rempublicam commoda veniunt ex eloquentia, vel ſapientia. Sed quia multi propriis magis vtilitatibus volunt eſſe conſultum, recte ſubdidit: Hinc ad ipſos, qui eã adepti ſunt, laus, honor, dignitas confluit. Quæ omnia & vtilia ſunt & honeſta.

Hinc amicis quoque eorum certiſſimum, ac tutiſſimum præſidium cõparatur.) Oſtendit hic, quid agat orator: ſapiens enim cum eloquentia, negotia ſuſcepta non deſerit. Et inde fit, vt commodis amicorum deeſſe non poſſit. Vt ipſe Cicero in Verrinis, Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotijs datur, in his ſtudiis, laboribuſque conſumam.

Ac mihi quidẽ videntur homines.) Diximus ſuprà, auxeſεις & ratione & comparatione fieri: hic comparatio eſt hominum & belluarum, & inter ſe hominum.

Hoc ſi forte non natura modò, neque exercitatione conficitur, verum 17
etiam artificio quodã cõparatur.) Vt ſuprà diximus, poſſibile hic tractatur, id eſt poſſe ab hominibus, per artem, eloquentiam comprehendi. Neceſſario ergo prius, quàm eloquentiæ præcepta traderet, exhortatus eſt ab honeſto, ab vtili, à poſſibili, & debere ab hominibus, & poſſe eloquentiam comprehendi.

Sed antè, quàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de 18
genere ipſius artis.) Omnis ars duplex eſt, id eſt duplicem faciem habet, ſecundum præceptum, ſentẽtiamque Varronis: qui ait, eſſe artem extrinſecus vnam, aliam intrinſecus. Ars extrinſecus eſt, quæ nobis ſcientiam ſolam tradit. Intrinſecus, quæ ita dat ſcientiam, vt illud ipſum, quod ſcientia dat, quibus rationibus faciamus, oſtendat. ita illa ad ſcientiam ſola proficit: hæc ad ſcientiam quæ in actu ſit. vtputa ſi dicam, Grammatica ars eſt gnara partium orationis, gnara ſyllabarum, gnara literarũ, per hanc diſcimus omnia vitia deuitare. hæc cum dico, cumque per hanc vitari

vitia dico, non tamẽ quomodo vitentur oſtendo. artẽ illã extrinſecus doceo, per quam ſola ſciẽtia diſcitur. Si autem dicam quę ſint partes orationis, quæ ſyllabæ, quæ literæ, quibuſque modis omnia illa conſtent, quo pacto vitia vitentur: tunc erit illa ars, cui eſt nomen intrinſecus: non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ in actu ſit. Ergo rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus, & intrinſecus. Intrinſecus autem illa eſt, quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porrò, quæ nobis quid ſit rhetorica demonſtrat. quam cum demonſtrauerit, ſcimus tantum, ſed exercere non poſſumus. Hanc itaque artem extrinſecus, quæ ſolam ſcientiam parit, quinque rebus Tullius oſtendit, Genere artis, Officio, Fine, Materia, Partibus. Ipſe etiam oſtendit ſe de ea arte, quæ eſt extrinſecus, eſſe dicturum. Intrinſecus vero artem, quæ nobis ad actus pręcepta dat, interim differre. ait enim, Sed antè, quàm de præceptis oratoriis dicamus.

Videtur dicendum de genere ipſius artis.) Quoniam primò artis generi ſatisfaciendum eſt, quale genus rhetoricæ artis ſit, explicemus.

19 CIuilis quædam ratio.) Vt ſuprà promiſimus, de genere artis rhetoricæ nobis dicendum eſt. Genus, hoc ipſum quod ſonat genus, vox eſt. hæc vox generis, triplicem ſignificantiam habet. Eſt genus, id eſt patria, parentes, origo, ſanguis. Quomodo eſt illud, Vnde genus ducis? Eſt item genus, ſub quo multa ſimilia ex eodem deſcendentia continentur. Vt animal genus. etiam homo, equus, piſcis, animalia. ſed horum omnium genus, animal. Eſt tertium illud genus, quo cuiuſlibet rei qualitas indicatur. ſi dicas cuius generis veſtis, cuius generis factura. In hoc genere artem rhetoricam ponit, id eſt qualis vel quanta ſit, demonſtrat. Et recte. ſiquidem ars genus eſt. Illud, ſub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. ſed iſtæ omnes artes in genere qualitatis ſunt ponendæ, quo quales vel quantæ ſint, demonſtrantur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis vel quãta ſit demonſtretur. Deinde debet attendere vbi ſit ars rhetorica, an ſola ſit, ſi par, ſi æqualis, minor maiorne ſit. Atque ideo quia hæc diligenter inſpexit, rhetoricam, ciuilis cuiuſdam rationis partem dicit eſſe maiorem. Et quia ad genus artis rhetoricæ deſcendimus, quæ ſit, vel vbi ſit, attendamus. Omnis patria quicquid agit, ciuilis ratio dicitur. Hæc ciuilis ratio duplex eſt. Vna quæ res certas ſolemni curſu, & ſine vllo tumultu agit: & altera quæ in lite ac diſceptatione verſatur. vt homo quicquid agit, duobus modis agit, factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in actu, atque opere conſtituta ſunt. Alia in factis & dictis: ſed quæ facta & dicta in iudicio, vel quæſtione verſantur. Ita vna illa ratio in actu eſt atque opere: hanc vero alteram ciuilem rationem, quæ in quæſtione verſatur, ſcientiam nominauit. hic enim docetur quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtũ ſit. Hæc rurſus ciuilis ratio, id eſt

ſcientia

ſcientia in duobus eſt,in rhetorica,id eſt artificioſa eloquentia:& in ſapientia,id eſt rerum conceptione ex natura veniente. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilis orationis partem eſſe diximus:ſed quia duplex eſt,cuiuſdam rationis partem. nam & ſibi, & ſapientię vt genus exprimat,rhetoricam partem,amplam,magnamque eſſe confirmat.

Ciuilis quædam ratio eſt,quæ multis,& magnis ex rebus conſtat. Eius quædam magna,& ampla pars eſt artificioſa eloquentia.)Cum dicit quædam ratio eſt,oſtendit duplicem eſſe:vnam quæ in opere conſtituta eſt,alteram quæ in quæſtionibus. quam rationem ciuilem in qua rhetoricam ponit,vt ſuprà diximus,ſciẽtiam debemus intelligere.Et quod ait (multis & magnis ex rebus conſtat.)Notum eſt enim quàm crebris, & de quàm magnis rebus iudicia vel quæſtiones habeantur.Parum ergo fuerat dixiſſe (multis ex rebus,)niſi addidiſſet,(& magnis.)

Eius quædam magna, & ampla pars eſt artificioſa eloquentia.) Cum ait (quædam pars) oſtendit eloquentiam & ſcientiam ex duplici conſtare, id eſt ex ſapientia & artificioſa eloquentia:ſed eloquentiam partem eſſe maiorem.

Et magna,inquit,& ampla pars.) Magnum eſt,quod in cumulum ſui,& magnitudinẽ creſcit.Amplum quod late patet,& per multa diffunditur. & ita ſuprà (quæ multis & magnis). (Magnũ)ita ibi,vt hic poſuit: (multum) vero ad amplitudinem referamus.

Magna & ampla pars,inquit,artificioſa eloquentia.) Non eloquentia ſolum,ſed artificioſa eloquentia, quæ rhetorica vocetur.

Nam neque cum iis ſentimus,qui ciuilem ſcientiam eloquentia nõ putant indigere.) Diximus ſuprà partem illam ciuilis rationis quæ in iudiciis verſetur,ſcientiam vocari, hancque ex duplici conſtare,ſapientia ſcilicet & artificioſa eloquẽtia.Quare nũc ſe ab illis diſſentire dicit, qui horum altero ſcientiam ciuilem conſtare dicunt.

Nam neque,inquit,cum ijs ſentimus,qui ciuilem ſcientiam eloquentia non putant indigere.)Multi,inquit,dicunt,ciuilẽ ſcientiam ſine eloquentia ſtare poſſe.Cuncta enim per naturam,id eſt per ſapientiam facile poſſe cognoſci.Multi autem dicunt ciuilem ſcientiam ſola eloquentia conſtare poſſe:illudque eſſe iuſtum vel iniuſtum,quod eloquentia potuerit perſuadere.Sed ego,inquit,ab vtriſque diſſentio. nam ciuilis ſcientia,& ex ſapientia conſtat,qua cuncta ſentimus: & ex eloquentia,qua id,quod ſentire poſſumus, explicamus. Sed quia eloquentia poſita in republica facilius quod fuerit aggreſſa,perſuadet,idcirco eam in ciuili ſcientia partem dixit eſſe maiorem.

Et ab iis qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri.)Si ergo omnis ſcientia ciuilis ſola rhetorica non poteſt contineri,rhetorica ciuilis ſcientiæ pars eſt.Quod autem ait (rhetoris vi,& artificio)tale eſt,

ac ſi dicatur, Grammatica eſt gnara literarum;per hanc enim diſcimus omnia vitia vitare:non dico tamen quomodo vitentur. artem illam extrinſecus doceo,per quam ſolum vitentur, ſed non quomodo. Si autem dicam quæ ſint partes orationis,quæ ſyllabæ,quæ literæ,quibus characteribus conſtent,quo pacto vitia vitentur: tunc erit illa ars cui eſt nomen intrinſecus,non quæ ad ſcientiam noſtram tantum proficit, ſed quæ ad actus ſit. Ergo & ars rhetorica duplex eſt. nam eſt extrinſecus & intrinſecus.intrinſecus autem illa eſt,quæ nobis ad actus præcepta artis inſinuat. Extrinſecus porrò quæ nobis quid ſit rhetorica demõſtrat:quam cum demonſtrauerit,ſcimus tantum,ſed exercere non poſſumus.Hæc itaque res, quæ ſolam ſcientiam parit,vi & artificio continetur. Artificium eſt quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id quod artificio conficitur, vis eſt.ergo hic rhetoris vi,inquit.Oſtenditque vnde vis illa deſcendit, Et artificio contineri.

20 Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus,vt eam ciuilis ſcientiæ partem eſſe dicamus.) Artificioſam eloquentiam,facultatem oratoriam vocauit. arte enim, vniuſcuiuſque rei facultatem cõſequimur: & hæc eadem vis eſt,quæ,vt ſuprà diximus,ex arte colligitur.

21 Officium autem eius facultatis videtur eſſe,dicere apposite ad perſuaſionem. Finis,perſuadere dictione.)Officium eſt vnius cuiuſque perſonæ actus congruens ſecundum mores ciuitatis. ergo officia pro perſonis diuerſa ſunt. Aliud enim eſt officium patris,aliud amici,aliud, vt ad rem redeamus,artis oratoriæ. Officia vero omnia ad finem ſpectant. Finis quoque ad officia refertur. Nam neque officium recte definiri poteſt,ſine admiſtione finis:neque finis ſine officii coniũctione,& hoc in omnibus perſonis,ac rebus. vt hic Cicero in definiendo oratoris officio finem nectit officio. ait enim,Officium autem eius facultatis videtur eſſe,dicere appoſite ad perſuaſionem.Ergo officiũ oratoris eſt,dicere:ſed appoſite ad perſuaſionem.vbi iam finis admiſtio eſt,id eſt perſuaſionis.Nam ſolum dicere,non bene officium definit oratoris:poteſt enim eſſe multorum:nam & poetæ & philoſophi dicunt. itaque oratoris officium pleniſſime, finis admiſtione declarauit.deinde finem oratoris officii ait eſſe perſuadere. Sed non ſatis plene finem oratoris oſtenderat,ſi ſolum perſuadere poſuiſſet. nam perſuadetur tabulis, tormentis,teſtibus,multiſque aliis rebus.Ergo vt finem proprium oratoris declararet,fini adiũxit officiũ.ait enim, Finis eſt oratoris officii perſuadere dictione.dictione,inquit,quod eſt oratoris officium.Ita, inquit,& medici officium eſt curare:ſed quia multi &incãtatione,& ligaturis curant,curare inquit:ſed appoſite ad ſanandũ,ergo vt euidentius officium medici demonſtraret, finem quoque iunxit officio, id eſt curationi ſanitatẽ.Deinde finis eſt medicinalis officij, inquit, ſanare.Sed quia multi itẽ ſanãt,addidit ſanare curatione.ita ergo ſẽper officiũ &finis ſine altero exprimi non poſsũt.Hãc tamen diſtantiã dicit eſſe inter

officium & finem, vt in officio quid agendum ſit, in fine quid complendum ſit, conſiderare debeamus. Hic Marcomannus errauit, qui dixit finem oratoris officii non eſſe perſuadere, nec finem medicinalis officii, ſanare: etenim ſæpe non perſuadere oratorem, & medicum non ſanare contingit, ideo addidit, Quatenus rerum cõditio, perſonarumque patiatur. ſed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipſis poſuit, non in euentu: id eſt qui finem in officio conſtituit, & in his ipſis rebus, quæ dum in officio ſunt, ad finem tendunt. quare & oratoris officii finem eſſe completum, ſi apposite ad perſuaſionem dicat: & medicinalis officii finem eſſe completum, ſi quicquid ad ſanitatẽ ſpectare videtur, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, ſed in euentu collocauit.

Materiam artis eam diſcimus, &c.) Res interdum ſpecialiter defini- 22
mus, cum quid ſint, ab eiſdem ipſis incipimus demonſtrare: vt paulo ante definiuit genus, officium, finem, in arte ſcilicet rhetorica. Interdum quo clarius rem definiamus, à genere incipimus eius rei quam definimus: ſed à genere quod finitimum ſit, non valde remotum, vt nunc Cicero cum materiam artis rhetoricæ demonſtraturus ſit, non à materiæ definitione cœpit, ſed à materia artis. Primum autem genus eſt materia. Materia porrò in duas ſpecies diuiditur. eſt enim materia artis, eſt non artis. rurſus materia artis diuiditur in artes plurimas, grammaticam, dialecticam, rhetoricam, aliáſque multas. Ergo à materia artis, quæ in medio ſuprà eſt incipit, vt definiat materiam artis rhetoricæ. (materiam, inquit, artis) vt genus eſſet non addidit (rhetoricæ.) Verum quod ait (eam dicimus) oſtendit artis omnem materiam in duobus eſſe, id eſt in eo vbi facit aliquid, & in eo vnde facit. vtputa fabri materia eſt in eo vbi facit, id eſt ferrum quod tundit. eſt item fabri materia in eo vnde facit, id eſt malleus quo tundit. ita & medici materia eſt vbi facit, morbus, ac vulnera: item vnde facit, inſtrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis poteſt in eo eſſe vbi facit, id eſt in deliberatione, demonſtratione, iudiciali. Poteſt & in eo eſſe vnde facit, id eſt in argumentis, quæſtionibus, & in reliquis materiæ neceſſariis. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & facultas veniens ex arte, verſatur, id eſt vbi fit, non vnde fit: vt medici materia ſit morbus, ac vulnera: fabri ferrum quod tundit. Rurſus rhetoricæ artis materia ſit deliberatio, demonſtratio iudicialis, non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait (in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur.) Cum accipimus alicuius rei artẽ, neceſſe eſt nos aliquid ex ea conſequi. Quare id quod ex arte conficitur, vt ſuprà docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artẽ facilius tranſiguntur.

Has autem res alii plures, alii pauciores exiſtimauerunt.) Eas res ſcilicet in quibus materia artis rhetoricæ conſiſtit. ſunt autem, vt Ariſtoteli &

Ciceroni placet,tres,id eſt triplex materia, demonſtratiua, deliberatiua, iudicialis. itaque quantum ad materiam rhetoricæ artis ſpectat, hoc plenum eſt. Iam quicquid plus eſt,à pleno plus intelligitur. Quicquid minus à pleno, minus intelligitur. Verum quod plus eſt, dupliciter plus eſt, aut in eo vbi modus eſt,aut in infinito. Et ideo addidit præter illud quod dixit (alii plures exiſtimauerunt.)

Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquiſſimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime poſſe dicere,exiſtimauit. Hic infinitam,& immenſam huic artificio materiam ſubiicere videtur.) Ergo illi,qui in pluribus rhetoricam materiam conſtituunt, exhortationem & conſolationem in rerum generibus ponunt,id eſt in materia rhetoricę. ſed quia orator in ciuili ratione verſatur, conſolatio porrò priuatorum eſt,conſolari amici eſt potius quàm oratoris. Deinde quia officium oratoris eſt perſuadere dictione,exhortatio ſiue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. cum enim exhortor,nihil perſuadeo,ſed volentem aliquid vt magis velit,inſtigo:& cum dehortor,nolentem aliquid non tunc primum perſuadeo,vt nolit,ſed vt magis nolit, inſtigo. Ergo neceſſario exhortationem & conſolationem Tullius à materia rhetoricæ artis ſeparauit. Item illi,qui res pauciores rhetoricæ materiæ tribuunt,demonſtrationem tollunt. dicunt enim in demonſtratione nihil perſuadere oratorem, cum re vera perſuadeat,ſed falſo. Nam cum aliquē vituperamus, ſiue laudamus, vt apud omnes talis habeatur,qualem demonſtramus,ſine dubio perſuademus. Ergo Cicero Ariſtotelem ſecutus, triplicem materiam eſſe dicit oratoris officii, demonſtratiuam,deliberatiuam, iudicialem. ſed has materias in publicis cauſis conſtituit, hiſque perſonas certas tribuit. quare has tres res definiuit in ciuili negotio poſitas cū certę ſignificatione perſonæ. Demonſtratio eſt,inquit,certæ perſonæ aut laus, aut vituperatio. Deliberatio eſt,inquit,quæ poſita in publicis cauſis, aſſertionis ſuæ ſententiam dicit. Iudicialis eſt,inquit,quæ in iudicio ciuili poſita duo agit, aut accuſat,aut petit: contra, aut defendit,aut negat.

Nam Gorgias Leontinus antiquiſſimus fere rhetor.)Hic oratorem dixit omnibus de rebus optime poſſe dicere: qui(vt videmus) à pleno excidit,non in id,quod habet modum, ſed in infinitum. denique hoc ipſe Cicero oſtendit:Hic infinitam,inquit,& immēſam huic artificio materiam ſubiicere videtur.

Ariſtoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta ſubminiſtrauit.) Duo, quæ oratori maxime ſunt neceſſaria, Ariſtoteles circa ſcribendam artem dedit, inuentionem & elocutionem. adiumentum enim de inuentione venit: ornamentum, de elocutione. his ergo Ariſtotelis ſententiam ſequitur. Nam rhetorica, materiam triplicem conſtituit, demonſtratiuam, deliberatiuam, iudicialem.

Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur.) Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem conſtituere, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam, hócque etiam Ariſtoteli placuiſſe. Quare ſuperius reprehendit eos, qui oratori infinitam materiam conſtituerant: reprehendit eos, qui addiderant exhortationem & conſolationem: reprehendit & eos qui ſubtraxerant demonſtrationem. Nunc Hermagoram, qui æque artes ſcripſit, confutat ac lacerat, dicítque hunc vehementer erraſſe, quòd materiam oratoris in duas partes diuidat, in cauſam & quæſtionem, quorum vnum dicit eſſe oratoris officij, cauſam ſcilicet: aliud longe ab oratore remotiſſimum, & nec ab ipſis philoſophis diligenter comprehenſum, ſcilicet quæſtionem.

Nam Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur.) Duobus modis reprehendit Hermagoram, quòd non perſpexerit rei illius vim quæ omnino longe remota eſt ab oratoris officio, id eſt quæſtionem. & quòd videatur de ſe polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoque duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, ſi non quod omnis orator, ſed quod ipſe poſſit ad materiam rhetoricæ artis applicuit. deinde, inquit, nec ipſe potuit. nam nunquam ex arte illum dixiſſe omnes videmus. Ergo quoniam duo diximus, in Hermagora reprehendiſſe Ciceronem: quòd rem non attenderit, quòd multum de ſe videatur eſſe pollicitus: primò eum demonſtrat rem quam oratori attribuerit non vidiſſe. ſed antè quàm id oſtendamus, quid ſit cauſa, quid quæſtio, videamus.

Cauſam eſſe dicit, rem quæ habeat in ſe controuerſiam in dicendo 23
poſitam cum perſonarum certarum interpoſitione.) Cauſam, inquit, hãc eſſe dicit controuerſiam in dicendi contentione poſitam cum certis perſonis. Quam, inquit, cauſam nos quoque oratori dicimus eſſe attributam. Nã huic, inquit, cauſæ tria genera ſupponimus, Iudiciale, Deliberatiuum, Demonſtratiuum. Quæſtionem porrò hanc eſſe dicit, cõtrouerſiam quidem in dicendo poſitam, ſed ſine certis perſonis: quæ ſcilicet rhetorica dictio vocatur. Theſis porrò duplex eſt, Theoretice & Practice. Theoretice eſt quæ diuina cognoſcit: Practice, quæ in hominum negotiis, & ciuili diſceptatione verſatur. Ergo primo aſſerit, Hermagoram, vim rei, quam oratori attribuat, non vidiſſe. nam Theſin, oratoris materiam non eſſe, perſuadet. quæ cum duplex ſit, Theoreticen magis exaggerat: nec paruis aut leuibus quæſtionibus, ſed infinitis, Veríne ſint ſenſus, quæ ſit mundi forma, quæ ſit ſolis magnitudo. Sed quare & Practicen Theſin poſuit, id eſt Ecquid ſit bonum, præter honeſtatem? Theſin quidem Cicero materiam oratoris eſſe non dicit, illámque Theoreticen omnino remouet. Practicen autem Theſin dicit ab oratore tractari: ſed vt argumenti locum teneat, non materiæ. Ergo ita tollit oratori Practicen Theſin, vt materia eius non ſit: liceat autem ei pro argumento proferre.

24 Ecquid ſit bonum in vita, præter honeſtatem.) Stoici dicunt honeſtatem ſolam bonum eſſe. Iam multi diſputant, vtrum & vtilitas bonum ſit, vtrum & dignitas bonum ſit.

Veríne ſint ſenſus.) Vt Lucretius negat eſſe veros ſenſus odoris, viſus, tactus, ſaporis, auditus.

Quæ ſit ſolis magnitudo.) Vtrum tantus ſit quantus videtur, an maior vel multo minor.

Quæ ſit mundi forma.) Multi enim dicũt mundum in modum ſphæræ eſſe collectum, multi oblonga rotunditate eſſe formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in cameræ modum, ſcilicet vt ſub terra non ſit ſimilis, ac ſupra caput, eſt mundi facies.

Quas quæſtiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere exiſtimamus.) Bene ait ab oratoris officio remotas. Oratoris enim officium eſt, negotium ciuile tractare. Non tamen dixit ab oratore remotas. Poteſt enim orator poſtquam proprio officio ſatisfecerit, etiam philoſophiæ operam dare.

Nam quibus in rebus ſumma ingenia philoſophorum plurimo cum labore conſumpta intelligimus.) Quando aliquid negamus, aut tollimus: quare id facimus, demonſtrare debemus. vt nunc Cicero ab oratoris materia tollit theſin, & probat ſe rectè tollere. Nam, inquit, res illas in quibus philoſophi ingenioſiſſimi magno cum labore verſati ſunt, has oratori quaſi paruas partes applicare, dementiæ eſt ORATORI ſcilicet, qui ægre ſuum quoque implet officium.

Quòd ſi magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem.) Oſtendit iam, Hermagoram, quod primum fuit, vim rei illius non vidiſſe, quam ad oratoris materiam, quaſi parum aliquid adplicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur, intelligere videtur. & oſtendit, primò non recte eum feciſſe, ſi ex eo quod ipſe poſſet, in cæteros præcepta conſtituerit. Quòd ſi, inquit, magnam in his Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam, videretur fretus ſua ſcientia, falſum quiddam conſtituiſſe de oratoris officio. Deinde illum nihil potuiſſe confirmat. Simúlque illi & rhetoricam, & philoſophiam tollit. Practice enim, rhetoricæ eſt: theoretice, philoſophiæ. Nunc vero, inquit, ea vis eſt in homine, vt ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quàm philoſophiam conceſſerit.

Quòd ſi magnam in his rebus Hermagoras habuiſſet facultatem, ſtudio & diſciplina comparatam.) Oſtendit quibus rebus facultatem totius ſcientiæ conſequatur: ſtudio, inquit, & diſciplina. Studium eſt animi conſenſus ad aliquid. Diſciplina eſt præcepta, quibus acceptis id, quod deſyderamus, implemus. itaque ſtudium in nobis eſt, præceptum extra nos, ſed ad nos.

Neque eò dico, quòd ars eius, quam edidit, mihi mendoſiſſime ſcripta

videatur.) Ea vis eſt,inquit,in Hermagora, vt ei citius quiuis adimat rhetoricam, quàm philoſophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, quo mihi ars eius, quam edidit, mendoſiſſime ſcripta videatur. Iam cum ait (non mendoſiſſime) non negat mendoſe. Et quoniam dixit aliquid eſſe in eius artibus, quod ſit probandum, quippe quæ non mendoſiſſime ſcriptæ ſunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegiſſe, vt ſiquid forte probabile eſt, alienum ſit. Deinde quàm aſtute ibi Hermagoræ dat ingenium & diligentiam, vbi ſibi de alienis multa conquirit. Alioquin vbi propria eius inuenta perſcribit, nihil illi horum dat, quin immo multa tollit, cum ait, Et nonnihil ipſe quoque noui protuliſſe.

Verum oratori minimum eſt de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eũ minime potuiſſe facere omnes videmus.) Orator duo habere debet, vt artem tradat dicendi, vt ipſe ex arte dicat: ſed officium eius, hoc verum eſt, vt ex arte dicat. Illud autem accidens, vt artem dicendi tradat, quod rhetoris officium ſolum eſt. Ergo non quidem mihi Hermagoras videtur mendoſiſſime artes ſcripſiſſe: ſed oratori maximum illud eſt, non vt artem tradat, quod rhetoris proprium eſt: ſed vt ex arte dicat, quod oratori maxime eſt neceſſarium. Tollit ergo Hermagoræ exercitationem ex arte dicendi: Quod eum, inquit, minime potuiſſe omnes videmus. Minime, inquit, potuiſſe. nec hoc illi dat, vt quomodocunque potuerit. Ergo ſi nec ſapiens fuit, nec dicendi peritus: rectè, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur. Orator enim vir bonus eſſe debet, & dicendi peritus. Deinde concluſio: quare conuicta Hermagoræ, & refutata ſententia. Supereſt, vt materiam rhetoricę illam, quæ & Ariſtoteli placuit, conſtituamus, triplicem ſcilicet: iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam.

Partes autem hæ ſunt, quas plerique dixerunt.) Meminimus de arte 25 extrinſecus quinque res Ciceronem ſe ſpopondiſſe dicturum, De genere artis rhetoricæ, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatæ ſunt, hoc extremum eſt, vt de partibus diſſeramus. Partes ſunt hæ, inquit, quas plerique dixerunt. multa Cicero ab aliis recte in artibus poſita ſecutus eſt, vt paulo antè Ariſtotelis ſententiam ſecutus, triplicem materiam rhetoricæ artis eſſe dixit, iudicialem, deliberatiuam, demonſtratiuam. itaque & nũc partes, inquit, quas plerique dixerunt. alij enim partes VII. multi IIII. ſed plerique quinque eſſe dixerunt. eorum & ſententiam Cicero ſecutus, quinque partes eſſe confirmat.

Inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio.) Inuentionem eſſe dicit ad negotij fidem, aut verarum rerum, aut veriſimilium excogitationẽ. ſed orator in veriſimilibus maxime verſatur. Duo enim ſunt genera argumentorum: neceſſarium & probabile. neceſſarium veris in rebus eſt, probabile in veriſimilibus. Diſpoſitionem dicit eſſe vt inuenta locis neceſſariis per ordinem diſponamus. Elocutionem porrò in duobus

ponit,in idoneis verbis, & in ſententiis, ſcilicet ne in verbis ſingulis barbariſmus ſit,ne in pluribus ſolœciſmus.deinde ſiue verba,ſiue ſententias, vt competenter inuentionibus diſpoſitis applicemus. Memoriam vero illam eſſe dicit, vt circa inuentiones retinendas argumenta,vel verba firmiter concepta teneamus. ergo dicentis hæc memoria eſt, non legentis. Deinde pronunciatio eſt, inquit, ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. id eſt vt rem magnam dicturus, pompam & corporis, vocíſque perpendas, vt rem humilem dicturus, hæc eadem moderatius oſtentes. Pronunciatio ergo in duobus eſt: in voce, & in corpore. Corpus vero duo habet,motum ſui,& multum,quo ſcilicet ad negotium compoſito ſæpe rebus addimus,aut detrahimus dignitatem.

26 Nunc his rebus breuiter conſtitutis,eas rationes,quibus oſtẽdere poſſimus genus, & officium, & finẽ huiuſce artis rhetoricæ in aliud tempus deferemus.) Iam quinque res, quas ſe de arte extrinſecus dicturum eſſe promiſerat, executus eſt. oſtendit enim quod eſſet genus artis rhetoricæ, quod officium,qui finis,quæ materia,quæ partes.quibus omnibus cognitis,ſcimus tantum quid ſint, nihil tamen nobis ad actus proſunt. harum tres res ſemper in ſola ſcientia ſunt, id eſt genus, officium,finis. & ideo ſe alio tempore de his dicturum eſſe promittit: ad præcepta enim artis rhetoricæ minime pertinent,vt ipſe ait.nam & verborum multorũ indigent: quippe de his eſt longa diſputatio, & non tantopere ad artis deſcriptionem,& præcepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturus eſt,de materia ac partibus quæ iam dudum, tantum, vt ſciremus quid eſſent, edocuit. Nunc in his præcepta dat,ſcilicet vt harum rerum non ſolum ſcientiam, ſed etiam actus habeamus. Ergo oſtendit, eum qui artem rhetoricam ſcribat,de duabus reliquis rebus,de materia artis,ac partibus ſatis eſſe dicere.Eum autem,inquit,qui artem rhetoricam ſcribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus ſcribere oportere exiſtimamus.

Ac mihi quidẽ videtur coniunctim agendum de materia ac partibus.) Rectè ait coniunctè agendum.partes enim ſine materia eſſe non poſſunt. niſi enim controuerſiam aut deliberatiuam, aut demonſtratiuam, aut iudicialem dicamus,quæ materiæ ſunt:inuẽtione, diſpoſitione,elocutione, memoria,pronunciatione,quæ partes ſunt, vti non poſſumus coniunctè: ergo agendum eſt de materia,ac partibus.Itaque oſtendit primò quod eſſet genus artis rhetoricæ,quod officium,qui finis, quæ materia, quæ partes.ex his tria in aliud tempus diſtulit, id eſt genus,officium,finem. atque ideo de duobus reliquis, quæ ad præcepta pertinent, ſe ait eſſe dicturum, de materia ſcilicet ac partibus. Partes porrò quinque ſunt: inuentio, diſpoſitio,elocutio, memoria, pronuntiatio, harum ſolam inuentionem in duobus libris tractat,& in hanc præcepta tradit.Pauca etiã de elocutione commemorat. Reliqua vero ne contingit quidem, id eſt diſpoſitionem, memoriam,pronuntiationem. Ergo quoniam de ſola inuẽtione dicturus

eſt,&

eſt,& quia in omni cauſarum genere inuentio plurimum valet,incipit de inuentione tractare.

OMNIS res quæ habet,&c.) Vt diximus, tractatus incipit inuentionis.& primum hoc debemus ſcire compendium, quòd omnis inuentio quinque locis conſtat.Debemus enim primo conſyderare,quæ ſit conſtitutio. Deinde ſimpléxne ſit cauſa,an duplex. Tertio, ſcripti,an rationis. Quarto,quæ cauſæ quæſtio,quæ ratio,quæ iudicatio,quod firmamentum. Quinto,vt omnes cauſæ partes nobiſcum pertractemus. deinde partes orationis,principium,narratio,diuiſio, confirmatio, reprehenſio,confutatio,concluſio. Ergo vt ſe ordo habet,primum de cōſtitutione dicemus. Hoc tamen animaduertamus, quòd Cicero hos quatuor ſtatus rationales, conſtitutiones vocet: atque hos ſemper in omnibus negotiis dicat eſſe principales,id eſt coniecturam,finem,qualitatem,trāſlationem. hos ergo,conſtitutiones appellauit.illos autem alios quinque legales,non conſtitutiones, ſed ſtatus vocat: nec vnquam horum aliquem principalem dicit eſſe poſſe. Sed vt originem ſtatuum melius noſſe poſſimus, formam ſimilitudinis attendamus. Omnis conſtitutio ſic eſt vt aſpectus.aut enim aliquid videre volumus,nec videmus:& eſt coniectura. aut cum videmus aliquid,& quęrimus quid ſit:& eſt finis.aut cum videmus quid ſit, & quærimus quale ſit:& eſt qualitas. Tranſlatio porrò ab hac ſimilitudine videtur eſſe remota. Igitur conſtitutionem eſſe dicit, quæſtionem, ex qua cauſa naſcitur. Quæſtio eſt vox intentionis & negationis, id eſt feciſti,non feci,aut iure feci. in hac ergo quæſtione ſemper ſit, neceſſe eſt,cōſtitutio.cauſa eſt verò quæ naſcitur ex quæſtione,id eſt an fecerit,an recte fecerit.Hoc tamen tenere debemus,quòd à Cicerone & cauſa, & quæſtio ad eandem ſignificātiam profertur. vt nunc cauſam pro quæſtione, nunc quæſtionem pro cauſa ponat. Itaque conſtitutio facile inueniri poteſt, ſi extremam partem thematis attendamus.in qua cum intentionem ex noſtra perſona propoſuerimus, debemus attendere quid ad intentionem competenter reſponderi poſſit: tunc in reſponſione conſtitutionem neceſſe eſt inueniri. 27

OMNIS res, quæ habet in ſe poſitam in dictione, ac diſceptatione aliquam controuerſiam.) Rectè in dictione, ac diſceptatione. ſunt enim multæ controuerſiæ non dictione, vt opificum. Verum quod ait, Quæ habet in ſe poſitam in dictione, ac diſceptatione aliquam controuerſiam,dictio poteſt eſſe demonſtratiua materia : diſceptatio verò deliberatiua,& iudicialis. deinde dictio poteſt eſſe narrationis,vt ipſe ait,Dicendo explananda ſunt omnia. Diſceptatio verò quæſtionis. ibi enim totius controuerſiæ pugna verſatur. Ergo quæcunque res poſita in dictione ac diſceptatione facit aliquam controuerſiam,neceſſe eſt habeat quæſtionem,id eſt cōſtitutionem aut facti, aut nominis,aut generis,aut actionis. & primùm rebus indicat quæſtiones, ſiue conſtitutiones. pòſt his dabit

nomina, partim ex rebus ſumpta,partim ex modo actionis. Itaque nunc rebus indicat conſtitutiones cum ait, In omni controuerſia,aut facti, aut nominis, aut generis,aut actionis quæſtionem eſſe oportere. de his enim rebus ſit quæcunque controuerſia,neceſſe eſt. Sed antè quàm nomina det conſtitutionibus,definit quid ſit conſtitutio, vel vnde naſcatur. Quæſtionem,inquit,ex qua naſcitur cauſa,hanc conſtitutionem vocare debemus. Quæſtioné porrò eſſe diximus vocem vtriuſque partis,id eſt Feciſti,Non feci.vel Recte feci.cauſam verò illam,an iuſte fecerit. vel hoc etiam diximus,quòd Cicero,idem velit quæſtionem eſſe quod cauſam, & quòd his circa eandem ſignificantiam communiter vtatur. Denique ſtatim demonſtrabit ſe his vti communiter.

28 Eam igitur quæſtionem,ex qua cauſa naſcitur.)Hic primam facit quæſtionem.Deinde vbi oſtendit quid ſit conſtitutio,ait,

Conſtitutio eſt prima conflictio cauſarum.) Incipit conſtitutionibus nomina dare.

Cum facti,inquit, controuerſia eſt.) Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Vt enim vtrum aliquid factum ſit,quæritur : ita & vtrum aliquid dictum ſit,poteſt quæri. quare huic conſtitutioni quoniam incerta & non apparentia coniecturis, vel ſuſpicionibus indagantur, rectè coniecturæ nomen impoſuit. alij hanc conſtitutionem realem vocauerunt, quòd in ea quæratur vtrum res, de qua agitur, facta eſſe videatur. alij ςαδιάζων Græco vocabulo quidem,quòd in ea de incerto inueſtigando maximum certamen habeatur. vnde & ſtadium dicitur , quòd ibi exerceantur certamina. Sed Cicero conſtitutioni huic ex modo actionis nomen impoſuit. in hac autem conſtitutione modus actionis hic eſt , quòd res coniecturis quæritur.ideo ergo coniecturam vocauit.

Cum autem nominis,quia vis vocabuli definienda verbis eſt,conſtitutio definitiua nominatur.) Nominis , inquit, eſt controuerſia cum de facto conſtat , ſed quæritur quo id factum nomine appelletur. atque ideo quoniam facti vocabulum, pro neceſſitate ſuſcepti negotij,nobis appoſita definitione nudandum eſt,conſtitutio definitiua nominatur.huic quoque conſtitutioni non ex re , ſed ex modo actionis nomen impoſuit. res eſt enim huius conſtitutionis nominis ambiguitas : modus actionis eſt nominis definitio. Recte ergo huic conſtitutioni non ex re, ſed ex modo actionis nomen impoſuit.

Cum verò qualis res ſit,&c.) Et ſuprà oſtendimus , cum de genere artis rhetoricæ diſputaremus,genus in triplici ſignificatione conſiſtere:eſſe genus ſanguinem:eſſe genus ſub quo ſimilia multa teneantur : eſſe genus qualitatis,id eſt quo vnius cuiuſque rei qualitas indicetur.Ergo,inquit,cũ & de facto, & de nomine conuenit, ſed quæritur quale ſit id quod in iudicio verſatur , quoniam de genere negotij controuerſia eſt , conſtitutio generalis vocatur,qualitas ſcilicet. Verũ huic conſtitutioni non ex modo

actionis,vt ſuperioribus duabus, & pòſt quartæ: ſed ex re, id eſt negotio nomen impoſuit.hic enim res illa eſt,quòd de negotij genere vel qualitate quæritur.itaque ex re huic conſtitutioni nomen impoſuit, vt generalis vocetur,id eſt qualitas.

At cum,inquit,cauſa ex eo pendet, &c.) Cum, inquit, talis fuerit controuerſia,vt in hoc ſit tota contentio, cum aut ab alio non ab hoc nos accuſari debere dicimus: aut non nos,ſed alios accuſari: aut non apud hos, ſed illos: non hac lege, ſed illa:non hoc crimine, ſed illo: non hac pœna, ſed illa:quoniam in his omnibus de tranſlatione actionis cõtrouerſia eſt, conſtitutio tranſlatiua nominatur. Huic quoque conſtitutioni ex modo actionis nomen impoſuit.agitur enim, vt actio trãsferatur. Verum quod ait,Non hoc crimine,ſed illo:nónne & in fine cum quęritur vtrum fur an ſacrilegus ſit,id quæritur,quonam magis crimine accuſandus ſit?Sed hoc intereſt quòd in fine crimina vtraque iungũtur.Nõ enim cũ ſacrilegũ dico,furem nego. in tranſlatione verò vno eſt accuſandus crimine, ſiue illo quod intendimus,ſiue illo ad quod reus transferri poſtulat actionem.

Atque harum aliquam in omne cauſæ genus.) Siue,inquit,in iudiciali, ſiue in deliberatiua, ſiue in demõſtratione neceſſe eſt aut coniecturalem, aut finitiuã,aut generalẽ,aut tranſlatiuam incidere conſtitutionẽ.Vbi,inquit,harum nulla fuerit inuenta, ibi nulla eſt cõtrouerſia.quare nec cauſa eſſe iudicanda eſt.Si enim conſtitutio nulla eſt,vnũ latus recedat oportet. id enim conſtat,quod vtrinque latere concurrente fulcitur. igitur ſi conſtitutio nõ erit,nec cauſa eſſe iudicanda eſt. eſt enim aſyſtata cõtrouerſia.

Ac facti quidẽ controuerſia in omnia tempora poteſt diſtribui.) Nũc 29
poſtquã conſtitutiones & rebus, & nominibus indicauit, vt has manifeſtius cognoſcere poſſimus, hiſdem ſtatibus exempla ſupponit. Ac facti quidem controuerſia,inquit,in omnia tempora diuiditur. Et ſuprà diximus,cum de facto ſit quæſtio,coniecturam vocari.Ergo huic coniecturæ tria tempora aſſignat,præteritum,præſens,futurum.quod quidem exemplis docet.Sed hoc ſcire debemus, nullam rem in iudicium, id eſt in iudiciale genus,cadere poſſe, niſi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quæ incerta ſunt, ſed de præteritis colliguntur. itaque coniectura quanquam habeat tria tempora, tamen principalis eſſe non poteſt, niſi de præterito ſit. de præſenti verò, vel de futuro incidere poſſunt poſt ſtatum alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalem eſſe poſſe credamus.

Bonóne animo ſint erga populum Romanum Fregellani.) In hoc themate demonſtratio continetur. nam deſcribendi nobis ſunt Fregellani, qui ſemper videbantur aduerſi.Ita & quod ait:

Si Carthaginẽ reliquerimus incolumem, num quid ſit incõmodi ad rẽpublicam peruenturũ.) Et hic deliberatiua poteſt eſſe. Deliberat ſenatus, an Carthagini parcat.ergo nihil in iudicium niſi de prȩterito cadit.

30 Nominis controuersia est cum de facto conuenit, & quæritur id quod factum sit, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est, &c.) Nunc de fine tractat: Cum nominis, inquit, est controuersia, id est cum quæritur quo id, quod factum est, nomine appelletur. verum cum de nomine ambigitur, & de re necesse est ambigatur. nomen enim rei est: res verò nunquam sine nomine est. quare cum de nomine dubitatio est, de re quoque dubitetur necesse est. Ergo definitiuus status huiusmodi est, cum de facto constat, & de re vel nomine controuersia est. Inter factum enim & rem hoc interest: Res est certam sui formam, & speciem circa cognitionem retinens. Ergo si species rei nota est, nomen quoque notum sit necesse est. Factum est confusum quiddam & incertum, hoc solo certum, quòd scitur quid factum est. in fine itaque factum constat, sed res non constat. & quia rei nomen semper adiunctum est, ideo de nomine controuersia est. Quod, inquit, nomen breuiter nobis definiendum est, & contrà atque aduersarius dicat, describendum. Et dat exemplum,

Vt siquis sacrum ex priuato surripuerit, vtrum fur, an sacrilegus sit iudicandus.) Factum constat. nam sacrum ex priuato constat esse sublatum. de nomine incertum est vtrum ille fur, an sacrilegus iudicetur. quare definitionibus nostris nomen illi aliud, quàm aduersarij volunt, imponere debemus.

Definienda res erit verbis, & breuiter describenda.) Ad vnum quidem vtrũque tendit. sed quia multi modi sunt definitionis, videamus interim quid intersit inter definitionem & descriptionem. Definitio talis est: homo est animal rationale, bipes, risus capax. Descriptio vero talis est: homo est qui erectum verticem rotundo capitis attollit, cuius sunt sub collo humeri brachiáque demissa, & cætera in hunc modum, sed vt ipse ait, breuiter describenda. Ergo quoniam de fine tractauimus, nunc quoque quid tractetur de Qualitate, videamus.

31 Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit.) Tulit coniecturam. deinde cum ait,

Et quo id factum nomine appellari oporteat, constat.) Tulit finem. Ergo superest, vt quale vel quantum sit id quod factum est, videamus, & dat exemplum, Vtrum iustum, an iniustum sit: vtrum vtile, an inutile sit. Quod cum quæritur, non nomen rei, sed rei qualitas quæritur, & ideo qualitas appellata est. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonstrationem & deliberationem sub qualitate constituerit.

Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit.) Reprehendit (vt diximus) Hermagoram, quòd demonstrationem & deliberationem sub qualitate posuerit: quum ipsa qualitas, id est constitutio generalis, sub deliberatiua & demonstratiua sit. de qua re in consequentibus latius disputabitur.

Quod eius, vt nos putamus, non mediocre peccatũ reprehendendum

videtur.) Ait graue Hermagoræ peccatum ſe debere reprehendere, & id breuiter. Ne ſi, inquit, taceamus, quod primum eſt, Hermagoræ artes approbare videamur: & quare eiuſdem artes non ſimus ſecuti, cauſas dare nequeamus. Deinde, inquit, ne ſi latiſſime Hermagoræ peccatum perſequi voluerimus, quod quidem eſt tertium, inquit, noſtris præceptis moram videamur afferre. ſed, quod medium eſt, de peccato Hermagoræ breuiter diſputabimus.

Si deliberatio, & demonſtratio.) Quæſtio hæc eſt, quòd non recte Her- 32
magoras deliberationem & demonſtrationem ſub qualitate poſuerit. Cicero ergo ait non recte deliberationem & demõſtrationem ſub qualitate poſitas, quia genera cauſarum ſunt. quòd ſi genera cauſarum eſſe Hermagoras fuerit confeſſus, ſine dubio non hæc debuit ſub qualitate ponere. ſin negauerit, docebit Cicero genera eſſe cauſarum. igitur male Hermagoras demonſtrationem & deliberationem ſub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem quæſtionem, id eſt hypotheticam ingreditur propoſitionem. vbicunque enim (ſi) eſt ſub quadam conditione, propoſitio eſt. Si, inquit, hoc eſt: illud non eſt. hoc autem eſt: igitur illud non eſt. Ita & hic, Si deliberatio, inquit, & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſę putari. Genera autem cauſarum ſunt. igitur generis cauſæ partes eſſe non poſſunt. Et docet genera eſſe cauſarum. Primum igitur ponamus genus cauſæ. Secundum partes generis cauſæ, id eſt coniecturam, finem, qualitatem, tranſlationem. Tertium ſit illud quicquid qualitati ſubiicitur, vbi Hermagoras deliberationem & demonſtrationem conſtituit. Ergo Cicero primum dicit deliberationem & demonſtrationem, quia prima ſunt, ſecunda eſſe non poſſe. quòd ſi ſecunda non ſunt, multo minus tertia eſſe poſſe. quod Hermagoras conſtituiſſe conſpicitur. Itaque meminiſſe debemus, Ciceronem de duobus tractare, id eſt de primo & ſecũdo, ſcilicet de genere cauſæ, & partibus generis. Si, inquit, deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non recte partes generis cauſæ poſſunt putari, id eſt conſtitutiones. quod cum docet conſtitutiones eſſe non poſſe, multo magis vidétur partes conſtitutionis eſſe non poſſe.

Eadem enim res alii genus eſſe, alii pars poteſt: eidem genus eſſe, & pars non poteſt.) Ariſtoteles ait, res omnes quæ in dictis & factis, & in omni mundo agũtur, decem eſſe, quarum rerum nomina ponemus. Prima ſubſtantia eſt: deinde quantitas, qualitas, ad aliquid, vbi, quando, ſitus, habere, facere, pati. Græcis autem vocabulis ſic vocantur, οὐσία, πόσον, ποιὸν, πρός τι, ποῦ, πότε, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Harum prima, vt diximus, ſubſtantia vocatur. reliquæ nouem in ſubſtantia ſunt, quæ accidentes vocantur. vtputa membrana, ſubſtantia eſt. accidunt autem ei crocum, ſcriptura, & cætera. cum interea & ſubſtantia, res ſit: & ea quę accidunt, res ſint. Nunc ad id, quo de nunc agitur, reuertamur. Eadem enim res, inquit, alii genus

esse,alii pars potest. hic rem substantiam illam ponamus: quæ dum sola est,patet omnibus accidentibus. sed cum ab vno accidēti fuerit occupata, iam in se accidens aliud non admittit. Vtputa lana alba,res est,sed substātia. hæc res patet multis accidentibus. potest enim lana illa aut rosea fieri, aut veneta,aut nigra. Sed si colorem vnum in se susceperit,iam in se colorem aliud non admittit. Similiter & homo substantia est. potest autem id, quod homo est,nunc seruus esse,nunc dominus. sed postquam dixeris dominum,in eo quod dominus est,esse & seruus non potest. aut cum dixero seruum,in eo quod seruus est,& Dominus esse non potest. ita ergo & hic, deliberatio,& demonstratio res est, sed illa substantia quæ quandiu sola est,patet accidētibus,id est generi causę,& causæ partibus. Ita quandiu in incerto sunt,genus alij, alij partes esse possunt. cum vero generis nomen acceperint,in eo quod genus sunt,& partes esse nō possunt. Hoc est quod ait,Eidē genus esse,& pars non potest. Ergo si genus generis pars esse non potest,multo minus partis generis partes putabuntur.

Deliberatio autem,& demonstratio genera sunt causarum.) Id quod primo dubie proposuit,assumpsit sine dubitatione. neque enim dicit, si deliberatio: sed, deliberatio autem & demonstratio genera sunt causarū. Et id triplici argumentatione conuincit,scilicet demonstrationem & deliberationem genera esse causarum.

Nam aut nullum,inquit,causæ genus est,aut iudiciale solum;aut & iudiciale,& demonstratiuum,& deliberatiuum.) Id est, aut nullum causæ genus est,aut vnum, aut tria. duo enim propterea non dixit,quoniam deliberatio,& demonstratio quanquam inter se diuersa sunt, simul tamen aut in generibus causæ ponuntur,& fiunt tria genera causæ:aut simul tolluntur,& remanet vnum,id est iudiciale solum. Ergo tollit duo,id est nec vnum esse,nec nullum,vt id,quod reliquum est,adprobetur. Nullum, inquit,causæ genus esse,non potest dicere:nam qui artes scribit, multasque dicit esse causas,nullam non potest dicere. tulit rem vnam, deinde vnum iudiciale solum esse non potest dicere:propterea quòd & deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum. nam & inter se diuersa sunt, & ab iudiciali multum separata. Id porrò quod diuersum est,tunc omnino diuersum est,si inter se & rebus,& exitu distet. Atque vt rationes ex similibus colligamus,res est lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera causarum re inter se distant. aliud enim agitur in demonstratione, aliud in deliberatione,aliud in iudiciali. Rerum quoque exitus dispar est. nam demonstrationis finis est honestas,deliberationis vtilitas,iudicialis æquitas. Quod si hæc tria inter se & re,& exitu distant, profecto genera causarum constitui debebunt. non ergo recte deliberationem & demonstrationem qualitatis partes esse dixit. In his autem quæ hucusque disputauimus, videamus quinquepartitum syllogismum: ac primum quæstionem, de qua agitur,constituamus. Hæc autem est quæstio,quod non recte Her-

magoras deliberationem,& demonstrationem sub qualitate posuerit. Si deliberatio& demonstratio genera sunt causarum,non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. hoc primum est. Eadem enim res alii genus esse,alii pars potest:eidem genus esse,& pars non potest. hoc secundũ est. Deliberatio autẽ & demõstratio genera sũt causarũ. hoc tertiũ est. Nã aut nullũ causæ genus est,aut solum iudiciale:aut & iudiciale,& deliberatiuũ,& demonstratiuũ. hoc quartũ est. Relinquitur ergo vt omnia tria genera sint causarum. hęc conclusio est. Videamus ergo illum quem promisimus syllogismum quinquepartitum:Si deliberatio,& demonstratio genera sunt causarum,non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Hæc,propositio est. & quia necesse est exprimi confessione,secundum quoque in confessionem venire. Propositio nobis approbanda atque adiungenda est. atque ideo Cicero approbat propositionem. Eadem enim res,inquit,alii genus esse,alii pars potest:eidem genus esse,&pars non potest. Approbauit ergo propositionem. Rursus post approbatam propositionem,illud quod quasi in propositione dubie proposuerat, assumit hoc modo,Deliberatio autem,&demonstratio genera sunt causarum. Deinde approbat assumptionem,vt suprà diximus,triplici argumentatione. Nam aut nullum causæ genus est,aut iudiciale solum,aut & iudiciale,& demõstratiuum,& deliberatiuum. Postremo tres adhibet cõclusiones. vbicunque enim (ergo) vel(igitur) est,conclusio sit necesse est. Prima igitur conclusio approbationis de assumptione est. quid enim ait in assumptionis approbatione? nam aut nullum causæ genus est,aut iudiciale solum, aut & iudiciale,& demonstratiuum,& deliberatiuum. cõcludit ergo hæc tria genera esse causarum:Relinquitur ergo,inquit,vt omnia tria genera sint causarum. Secunda cõclusio propositionis est,siue argumentationis eius. quid enim argumentatur in propositione? si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum,non possunt recte partes alicuius generis causę putari. Concludit hoc ipsum:Deliberatio igitur, & demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Tertia autem conclusio quæstionis est. quæ enim quęstio est? quod Hermagoras deliberationem & demonstrationem non recte sub qualitate constituit. concludit itaque quæstionem. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. Verũ cũ in primo syllogismo de duabus rebus tractauerit,de primo & secũdo,id est de genere & partibus generis:cur hic in tertia conclusione partis partium mentionem fecit,quod scilicet tertium est? Hoc primum sic excusatur,quòd hęc conclusio præter syllogismum sit. est enim quæstionis quæ extra syllogismũ est, sed ex ea syllogismus. deinde quòd per hanc extremam cõclusionem sensim descendit ad alium syllogismum,vbi hęc tractat,deliberationem & demõstrationem,cum partes generis esse non possint,multo minus partium partes esse posse. Sed primum quàm de eo syllogismo tractemus,ea quæ in eo obscura sunt,explicemus.

33 Pars autem eſt cauſæ conſtitutio omnis.) Diſputaſti quidem ſuprà, ô Cicero, deliberationē & demonſtrationē, quia genera ſint, partes generis eſſe non poſſe: non tamen oſtendiſti vtrum conſtitutio pars generis ſit, an ipſum genus. incertum eſt enim vtrum deliberatio ſub qualitate ſit, an qualitas ſub deliberatione. Doceas itaque oportet vtrum pars, an genus ſit conſtitutio. Hæc ergo incidens quæſtio eſt vtrum conſtitutio pars, an genus ſit. Iam ſuprà oſtendit deliberationem & demonſtrationem genera eſſe cauſarum, quòd & inter ſe diſtent, & ab iudiciali plurimum diſſideant, & ſuum quæque finem habeant quo referri debeant. Nunc ei docendum eſt vtrum conſtitutiones cauſarum partes ſint: & ſic argumentatur propoſito themate, quid primum inuenias, genus an conſtitutionem. vtique primum neceſſe eſt, agnoſcas, vtrum deliberatiua an demōſtratiua controuerſia ſit. tunc deinde quæ ſit conſtitutio. Ergo pars cauſæ eſt conſtitutio omnis.

Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur.) Prius enim cauſa cognoſcatur neceſſe eſt, deinde conſtitutio. Plus autem cauſam eſſe quàm cōſtitutionem, ſic etiam poſſumus cognoſcere, quod in ſingulis cauſæ generibus conſtitutiones variantur. cauſa enim, omnium conſtitutionum capax eſt: verum cum cauſa & conſtitutio iuncta ſibi eſſe videantur, tamen vnum alteri prius ſit. Omne enim quod loquimur, ſiue quod mente concipimus, aut ſimplex eſt, aut coniunctum. Simplex eſt, quod ad aliud non attendit, vt tabula, ſaxum, & reliqua huiuſmodi. Coniunctum vero, vt de duobus vnum prius habeat, quatuor modis fit: aut tempore, aut loco, aut ordine, aut cauſa. Ætas cum in homine ſit, tempore in ordinem ſecernitur. ſi dicas (iuuentus) vtique conſyderatione temporis, iuuentus ante ſenectutem eſt. Deinde loco iuncta ſecernuntur. cum enim dicis (atrium) ideo primum intelligis, quia cōſideras interiorem locum eſſe, vbi triclinium. Ordine vero ſic, cum in eodem loco multi ſedeamus, pro ordine ſedentium nobis anteferamus. Cauſa autem ſic, de his quæ iuncta ſunt, vnum prius efficitur: vt puta pater & filius iuncta ſibi ſunt. neque enim ante pater quam filius naſcatur, aut ante filius quam illi ſit pater. ſed quia filio ad naſcendum pater cauſa eſt, idcirco ex cauſa pater filio præfertur. ita hic in themate, cauſa & conſtitutio coniuncta ſunt: ſed vt prior cauſa ſit, cauſa efficitur. vt conſtitutio enim naſcatur, cauſa præcedit. Quod ipſe ait,

Non enim cauſa ad conſtitutionem, ſed cōſtitutio ad cauſam accōmodatur.) Hic quoque aduertamus ſyllogiſmum quadripertitum. prima eſt enim propoſitio cum adiuncto, Quod ſi generis cauſę partes non poſſunt recte putari, multo minus recte partis cauſæ partes putabūtur. Huic propoſitioni approbatio non fuit ſubiicienda. manifeſtum eſt enim, ſi partes cauſæ non ſint, multo minus partis cauſæ partes putari. Ergo incidit quæſtio, vtrum conſtitutio pars ſit: & (vt ſuprà docuimus) probat partem.

ſed

ſed hæc incidens quæſtio non pertinet ad ſyllogiſmum. verum quia neceſſaria fuit, interiecta eſt. deinde aſſumit illud quod propoſuerat. Sed & deliberatio & demonſtratio generis cauſæ partes non poſſunt recte putari. Et approbat aſſumptionem, Quod ipſa ſunt genera, inquit. Poſtremo concludit propoſitionis ſecundam partẽ. Quid eſt enim in ſecũda parte propoſitionis? Multo minus recte partis cauſæ partes putabuntur. concludit hoc ipſum.

Multo igitur minus recte partis eius, quod hic dicit, partes putabuntur.) Primæ enim parti propoſitionis per incidentem quæſtionem ſatisfecit. quid eſt enim in prima parte propoſitionis? Quod ſi generis cauſæ partes non poſſunt recte putari. itaque oſtendit generis cauſæ partẽ eſſe conſtitutionem. Quadripertitus ergo eſt ſyllogiſmus. eſt enim propoſitio, aſſumptio, approbatio, aſſumptionis concluſio. quæſtio vero incidens ad ſyllogiſmum minime pertinet.

Deinde ſi conſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet, intentionis depulſio eſt: quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt.) Omnis pars tunc plene pars eſt, ſi generis & nomen, & definitionem recipiat. vtputa animal genus eſt. Iam ex animali Homo, Equus, Auis. deinde ex Aui, Coruus, Cornix, Aquila. itaque hæc omnia generis ſui & nomen, & definitionem recipere debebunt. generis vero nomen quod eſt? animal. Ergo & Homo, & Equus, & Auis, & Coruus, & Cornix, & Aquila, animalia dicuntur. Deinde generis definitio quæ eſt, id eſt animalis? Animal eſt corpus animatum. itaque & Homo, & Equus, & Auis, & Coruus, & Cornix, & Aquila, corpus animatum eſt. Verum definitio à genere tranſit in ſpecies: ſpecierum vero definitio in genus tranſire non poteſt. non enim cum hominem definio, homo eſt corpus animatum bipes; iam cum dico (bipes) ad generis definitionem pertinet: eſt enim animal & quadrupes. Itaque nunc, accepta ſimilitudine, ad argumentationẽ Ciceronis redeamus. & primo quæſtionem, quę in contentione verſatur, attendamus. Illa autem, vt ſupra diximus, quæſtio eſt, quòd deliberatio & demonſtratio non recte ſub qualitate ſint poſitæ. ſupra id iam duabus argumẽtationibus vicit: quarum prima illa fuit, deliberationem & demonſtrationem, ſi genera ſint cauſarum, partes generis eſſe non poſſe. & probauit genera eſſe cauſarum. Secunda verò argumentatio talis fuit, quòd, ſi generis partes eſſe non poſſunt, multo magis partes partium eſſe non poſſe. Nunc tertiam affert argumentationem: Si, inquit, cõſtitutio & ipſa, & pars eius quælibet intentionis depulſio eſt: quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Vt ſupra diximus, Omnis pars generis ſui & nomen, & definitionem debet recipere: genus hic autem conſtitutio eſt: ſub conſtitutione quatuor conſtitutiones: ſub qualitate demonſtratio, deliberatio, iuridicialis, negocialis. Itaque videamus an deliberatio, & demonſtratio generis nomen & definitionem re-

cipiant:generis nomen eſt conſtitutio.quod nomen tollit Cicero demonſtrationi & deliberationi. ſed ne dicat Hermagoras, conſtitutiones dici poſſe,oſtendit definitionem generis cadere non poſſe in deliberationem, & demonſtrationem : quod ſi definitio non cadit,nomen quoque cadere non debebit.Conſtitutionem autem ſic definimus,Conſtitutio,eſt intentionis depulſio. quam ſcilicet definitionem in deliberatione & demonſtratione videmus eſſe non poſſe.quod ſi deliberatio & demonſtratio,neque nomen conſtitutionis,neque definitionem recipiunt:nec cõſtitutiones ſunt, nec partes cõſtitutionis.ipſi autem placet,cõſtitutionem intentionis depulſionem eſſe.Et cõcedit ei alias definitiones.Siue,inquit, conſtitutionem primam cauſæ accuſatoris confirmationem dicat,ſiue defenſoris primam deprecationem,neceſſe eſt deliberationem & demonſtrationem neque conſtitutionem eſſe,nec partem conſtitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus ſyllogiſmi,quod obſcuritate ſui,& artificio colligatum,ſyllogiſmis fere omnibus antecellit. ſic itaque iſte colligitur ſyllogiſmus à primo ad ſecundum,à ſecundo ad tertiũ,à primo ad tertiũ.Primum enim & tertium ſimile eſſe:medium facit,quod vtrique coniungitur.Sed vt melius poſſit artificiũ Ciceronis intelligi, prius quælibet ſimilitudo facienda eſt.Ponamus itaque hęc tria.Victorinus docet,vnum ſic.intelligis,aliud ſic.ſpem habes,tertium ſic.itaque faciamus ſyllogiſmũ à primo ad ſecundum,Si Victorinus docet,intelligis. nunc à ſecundo ad tertium,Si intelligis,ſpẽ habes.deinde à primo ad tertium,Ergo ſi Victorinus docet,ſpẽ habes.Primũ enim & tertium quod poteſt veriſimile non videri,medio illo, quaſi quadã approbatione,cõiungitur.Hoc ergo & in Cicerone videamus.Primũ hoc eſt,Si conſtitutio,& ipſa,&pars eius quęlibet intentionis depulſio eſt.Secundum illud eſt,Quæ intentionis depulſio non eſt,ea nec conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt.Tertium hoc, Si deliberatio,& demonſtratio,neque conſtitutio,nec pars cõſtitutionis eſt. Nũc videamus ſyllogiſmum à primo ad ſecundum:Si conſtitutio,inquit, & ipſa,& pars eius quælibet intentionis depulſio eſt:quæ intentionis depulſio non eſt,ea nec conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt. deinde à ſecundo ad tertium:At ſiquæ intentionis depulſio non eſt,ea nec conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt:demonſtratio & deliberatio,neque conſtitutio nec pars conſtitutionis eſt.Nunc à primo ad tertium:Si igitur conſtitutio,& ipſa,& pars eius quælibet intentionis depulſio eſt:deliberatio, & demõſtratio,neque cõſtitutio,neque pars cõſtitutionis eſt.Ergo à primo ad tertium concluſio eſt ſyllogiſmi.Denique Cicero,Si igitur,inquit, conſtitutio. vbicunque enim (ergo) vel (igitur) ponitur, concluſio eſt argumenti.

34 Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & cõiecturalis eſſe,& definitiua.) Aliud incipit argumẽtum,id eſt quartum ſyllogiſmũ,quo oſtendit,nõ recte ſub qualitate deliberationem

& demõſtrationem poſitas.quem ſyllogiſmum prius quam oſtendamus, ea,quæ in re ſunt,ante videamus.Deinde,inquit, coniecturalis cauſa. Si, inquit,coniecturam per id quod eſt,attendamus, nihil aliud inueniemus quàm coniecturam ſolam:nec in eo quod coniectura eſt,poſſumus finem intelligere.Rurſus,inquit,ſi finem per ſe ipſum conſideremus,nihil aliud quam finem inſpiciemus.nec in eo quod finis eſt,poſſumus trãſlationem intelligere.Ita ergo conſtitutiones ſingulæ habẽt proprium ſuum,in quo poſitę genere,commixtionem conſtitutionis alterius non admittũt.Male igitur Hermagora deliberationem & demonſtrationem partes conſtitutionis,id eſt qualitatis eſſe voluiſti:cum deliberatio,ſiue demonſtratio per ſe conſideratæ,non ſolæ intelligi,ſed omnes in ſe conſtitutiones cõtinere poſſint.

Simul ex eadem parte,eodem in genere.)Et ſuprà legimus,Pars autem cauſæ eſt conſtitutio omnis.genus autem eſt conſtitutionis id quod valet, quod & explet:id denique quo vna quæque conſtitutio ab aliis conſtitutionibus ſegregatur.pars autẽ communis poteſt eſſe cum multis. & omnino nulla conſtitutio,nec pars conſtitutionis,&c. Quoniã de deliberatione & demonſtratione quæſtio eſt,quæ deliberatio & demõſtratio partes conſtitutionis ab Hermagora ponuntur,recte cum de ſolis conſtitutionibus loqueretur,partes etiam tetigit.

Et omnino,inquit,nulla conſtitutio,nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere,& alterius in ſe vim continere. Altera autem aſſumpta,numerus conſtitutionum duplicatur,non vis cõſtitutionis augetur.) Sapienter dixit.multæ enim cõſtitutiones in cauſa eſſe poſſunt.ſed ſi plures ſint,ad numerum conſtitutionum,non ad augẽdam vim alterius conſtitutionis,accedunt.

At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere & con- 35
iecturalem,& generalem, & definitiuam , & tranſlatiuam ſolet habere conſtitutionem , & vnam aliquando,& plures nonnunquam.) Cum, inquit,cõſtet vnamquamque conſtitutionem alteram in ſe non admittere: deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes ſolet recipere conſtitutiones.Ergo ipſa nec conſtitutio,nec pars conſtitutionis eſt. SIMVL EX eadem parte.) Deliberatio enim pars cauſæ eſt.Videamus nunc quadripertitũ ſyllogiſmũ.proponit ſic.primo ſpecialiter, deinde generaliter. ſpecialiter ſic,Deinde coniecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem parte eodem in genere & coniecturalis eſſe,& definitiua.ſpecialiter enim de cõiectura propoſui.Rurſus nec definitiua cauſa poteſt ex eadem parte eodẽ in genere,& definitiua eſſe,& tranſlatiua.& hic ſpecialiter de fine propoſuit.Nũc proponit generaliter de omnibus conſtitutionibus,& earum partibus:Et omnino,inquit,nulla conſtitutio,nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuã habere,& alterius in ſe vim continere.Hucuſque propoſuit.deinde approbat propoſitionem: Ideo,inquit, quòd vna quæque

ex ſe & ex ſua natura ſimpliciter cõſideratur:altera aſſumpta numerus cõſtitutionũ duplicatur,non vis cõſtitutionis augetur. Poſt approbationem propoſitionis aſſumit quod ſibi neceſſarium eſt: At deliberatiua, inquit, cauſa ſimul ex eadem parte eodem in genere& coniecturalem,& generalem,& definitiuam,& tranſlatiuam continet cõſtitutionem,& vnam aliquam,& plures nonnũquam.quod quoniam manifeſtum eſt,& apertum omnibus,non fuit neceſſe approbare aſſumptionem.ſequitur ergo concluſio,quæ duplex eſt.Prima ad id, quod adſumptum eſt: At deliberatiua cauſa ſimul ex eadem parte eodẽ in genere, &c. Ergo ipſa nec cõſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt.Secunda ad vtrumque quo de agitur. pariter enim de deliberatione & demonſtratione tractatur.Genera,inquit,ergo, vt antè diximus,hæc cauſarũ putãda ſunt,nõ partes alicuius cõſtitutionis.

Hæc ergo conſtitutio,quam generalẽ nominamus,partes videtur nobis duas habere.) Poſtquam docuit,deliberationem & demonſtrationem nõ partes qualitatis,ſed genera eſſe cauſarum:ad ipſius qualitatis deſcendit diſputationẽ.Ac primo hanc in duas diuidit partes,in iuridicialẽ & negotialẽ. quarum partium hoc compendiũ tenere debemus,quòd iuridicialis ſemper de prẹterito eſt:negotialis ſemper de futuro:quæ tempora in ipſarum partium definitione videtur Cicero non declaraſſe. ait enim,

36 Iuridicialis eſt,in qua æqui & recti natura,aut præmii,aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis eſt,in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſideratur: cui diligentiæ præeſſe apud nos iuris conſulti exiſtimantur.) Hic omnino tempus quaſi præteritum non demonſtrat: niſi quòd magis futurum tempus videtur includere,cum ait,Præmii,aut pœnæ ratio quæritur. Quo loco primum oſtendendum eſt,& pœnam & præmiũ de præterito eſſe poſſe.nã & poſt ſupplicium de aliquo iniuſte ſumptum, poſſunt nonnulli in iudicium vocari:& quòd non recte præmio aliquem donauerint,poſſunt in iudiciũ vocari. Vt Verres qui ſuppliciũ ſumpſit de ciuibus Romanis,& anulo aureo ſcribam in concione donauit. Ergo prẹmii & pœnæ ratio poteſt de præterito eſſe. Sed occurrit illud, Poteſt tamẽ præmii,& pœnæ ratio,& de futuro eſſe. ideoque in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definiuit.cum iam huic loco ſic reſpondetur,quòd dixerit(ratio). Ratio enim ſemper de præterito eſt facto. de futuro autem cum quæritur,ratiocinatio dicitur. & eſt ibi tantum meriti ratio,quòd meritum præteritum eſt.atque ita,ratio nunquam niſi de prẹterito eſt.cum enim dicis,petit præmium,neceſſe eſt afferat meritum.ita in eo quòd petit prẹmium,nulla ratio eſt.ſed cum ais,eum mereri:tum ratio eſt, ex præterito veniens. Ergo cum ait Cicero,Iuridicialis eſt, in qua æqui & recti natura,aut præmii,aut pœnæ ratio quæritur. in eo quod ait (ratio)præteritum tempus includit.

Iuridicialis.) A iure. Æqui enim & recti ratio nõ niſi iure cõſtat. Deinde,

Negotialis eſt,inquit,in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit,

consyderatur.) Negotialis qualitas talis est, cum aliquid generatim iure cautum, ad speciē deuocamus. vtputa, Viro forti pręmium detur: vir fortis petit inimici mortem. In eo quod dicit, Viro forti præmium: dat quidem viro forti præmium, sed non etiam designat illud, fortis quod petit. Ergo in negotiali qualitate, ex æquitate præcedentis iuris, noua iura firmantur, id est vt liceat id, quod in contentione versatur: & ideo de futuro est. quod etiam iuris periti faciunt: qui, si forte id, quo de agitur, iure non cautum est: per interpretationem statuti iuris, id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant. hoc est quod ait,

Cui diligentiæ præesse apud nos iuris consulti existimantur.) Hoc quoque tempus futurum demonstrat cum ait, quid iuris sit, consyderatur. consyderatio enim de incerto est, & quia iuris consyderatio est, de futuro est.

Ac iuridicialis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam & assumptiuam.) Negotialis qualitas stat, nec aliquas ex se partes fundit. iuridicialis vero in duas partes funditur, in absolutam qualitatem & assumptiuam. deinde hic quoque rerum compendium tenere debemus, quòd in absoluta qualitate factum ipsum iustum asserimus: in assumptiua vero qualitate non factum iustum, sed causam facti iustam fuisse cōtendimus. itaque in absoluta qualitate æqui & recti natura quæritur. in assumptiua vero præmij & pœnæ ratio quæritur. quæ assumptiua, quatuor locis diuiditur: Concessione, Remotione criminis, Relatione criminis, Comparatione. Verum hìc, quatuor horum locorum Cicero ordinem conuertit. nam à postremo quod hic posuit, retrorsum versus ordo est. Etenim vim singularum defensionum consyderare debemus. primo hoc est innocentis hominis, vt dicat non feci. deinde feci, sed non sic vocatur. tertio feci, & sic vocatur, sed iure feci. deinde hoc ipsum iure feci, aut licuisse sibi, debebit ostendere: quæ est qualitas absoluta: aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliquid, quo hic probet, quod iniuste factum videtur. Videamus nunc quæ sit de his quatuor assumptionibus fortior assumptio. Primo debet dicere feci, sed profui: & probare plus se profuisse, quàm obfuisse, quæ est qualitas compensatiua, quam ideo Cicero comparationem vocat, quòd comparetur id quod in crimen vocatur ad id quod se reus profuisse dicit: quæ comparatio semper in eodem facto est. vtputa quidam muros ciuitatis dissipauit, hostes fugerunt, reus fit læsę reipublicæ. in eodem est comparatio. nam quod muros deiecit, videtur læsisse rempublicam: & quia muros deiecit, hostes fugerunt, videtur profuisse reipublicæ. Ergo hoc primū debet assumere, Feci, sed profui. Deinde debet dicere, Feci quidem: sed vt hoc facerem, antè prouocatus sum. id est feci, sed meruit. quæ est relatio criminis. Tertio debet dicere, Feci, sed alter me impulit vt facerem. quæ est remotio criminis. Postremo si hæc cuncta defecerint, id est si vt hoc faceret, nec profuit, nec iniuriā reddidit,

neque ab alio compulſus eſt: quoniam nihil eſt quo ſe defendat, debebit factum fateri, ſed veniam poſtulare, quæ eſt qualitas venialis, quam conceſſionem Cicero vocauit. Hic ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in poſterioribus ſeruat. Itaque conceſſio duas partes habet, purgationem & deprecationem. in purgatione tria ſunt: imprudentia, caſus, neceſſitas. ſi hæc non fuerint, deprecatio eſt: ſed hæc aut apud imperatorem, aut apud populum. Itaque in purgatione, factum conceditur, ſed facientis animus excuſatur. hoc eſt quod ait, Cum factum conceditur, culpa remouetur. In deprecatione vero & factum, & culpa conceditur, ſed tamen venia deprecatur. hoc eſt quod ait, Deprecatio eſt, cum & peccaſſe, & conſulto peccaſſe reus ſe confitetur, & tamen vt ignoſcatur, poſtulat. hæc ergo deprecatio non niſi aut apud imperatorem, aut apud populum valet: apud iudices vacat.

Remotio criminis eſt, cum id crimen, quod infertur, ab ſe & ab ſua culpa, vi & poteſtate in alium reus remouere conatur.) Remotionem criminis hanc eſſe dicit, cum reus id, quod ei intenditur, ab ſe remouet, & in alium transfert. atque id duobus modis facit. ſi in alium aut cauſam, aut factum transferat, ſeu vt id faceret, dicat alium coegiſſe. Verum quod ait (factum) poteſt hic quæſtio moueri. nam cum omnis qualitas, facti confeſſionem teneat, cur hic factum non confitetur, ſed in alium transferre conatur? denique nullus artium ſcriptor in hac qualitate, facti tranſlationem nominauit? Sed ideo quia nullus intellexit. nā factum ſic à ſe remouet, ſalua tamen confeſſione facti. vt in hoc themate, quod Cicero in ſecundo libro poſuit, Mancinus cum Numantinis fœdus fecit iniuſſu populi ac ſenatus, pulſo eodem in exilium, atque hoſtibus dedito. petitur ad pœnam etiam ille qui porcam tenuit. contradicit. nam hic & cauſam, & factum in alium remouet. cauſam ſic, Vt porcam tenerem, Mancinus vi ac poteſtate coegit. deinde factum ſic fœdus non ego feci, ſed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit. manet tamen facti prima illa confeſſio, quod porcam tenuit. non enim poteſt negare à ſe porcam fuiſſe tentam. Ergo remotio criminis duobus modis conſtat: ſi aut cauſam in alium transferamus, aut factum.

Relatio criminis eſt, cum ideo iure factum dicitur quod alius antè iniuria laceſſierit.) Relatio criminis talis eſt, ſi in eo quod fecimus, vicem nos reddidiſſe dicamus: vtputa occidi, quia ille me volebat occidere. hoc ego feci, ſed meruit.

Comparatio eſt, cum aliud aliquod alicuius factum rectum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur eſſe commiſſum.) Inter comparationem & conceſſionem hoc intereſt: quod in comparatione de eadem re comparatio eſt, vt ſuprà diximus: Diſſipaſti muros, Læſiſti rempublicam. Contrà ille, Diſſipaui quidem muros, ſed hoſtes fugerunt. in eodem comparatio eſt, vt ſuprà diximus, Diſſipaſti muros, id eſt

quod muri dissipati esse dicuntur. Ideo ait, Quod vt fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum. alioquin, Verres qui multa signa & vasa ex Sicilia sustulit, & vtitur hac defensione, quòd à bellis tutam Siciliam reddiderit, non poterit dicere, Ideo signa sustuli, vt defenderem prouinciam. neque enim propterea tulit signa, vt prouincia esset defensa. Itaque vtitur veniali statu, id est concessione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, vt ex eo ipso bonum illud, quod contigit, fluxisse dicamus.

In quarta constitutione, quam translatiuam nominamus.) Et supra 37
docuimus quid in se translatio contineret, scilicet vt aut omnem actionem cõmutet, aut aliqua ex parte debilitet. hoc est quod hic ait, Aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur.

Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur.) Inueniendi duo genera sunt. vnum tale cum in medium proferimus id quod erat, sed latebat. aliud quod quasi non erat, sed à nobis primis videtur inuentum. itaque de his Cicero leuiorem inuentionem dedit. Hermagoræ scilicet, vt id quod latuerat, in medium protulisse videatur. hoc est quod ait,

Non quia non vsi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animaduerterint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum.) Ideo autem translationem multi scriptores inter constitutiones referre noluerunt, quòd omnis constitutio actionem constituat: translatio autem id videatur agere, ne actio sit. sed Hermagoras recte hanc inter constitutiones posuit. Nam hoc ipsum quod actionem commutat, actio est. Itaque multi, inquit, Hermagorã reprehenderunt, quòd trãslationẽ inter cõstitutiones retulerit, sed inuidia magis, quàm ex vero.

Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus.) Postquam, quid essent singulæ constitutiones, vel quid possent, docuit, & earum partes, id est qualitates exposuit: promittit, se his constitutionibus exempla subditurum. sed tum cum cœperint argumenta tractari, quæ argumenta dilucidiora futura esse promittit, si iisdem argumentis in tempore exempla supponat. hoc est quod ait,

Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari.) Genera causarum scimus tria esse: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: exempla vero causarum sunt themata scilicet.

Constitutione causæ reperta, statim placet consyderare vtrum causa sit 38
simplex, an coniuncta: & si coniuncta erit, vtrum sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua comparatione.) Quoniam in his duobus libris Cicero nihil nisi de inuentione tractat, idcirco per ordinem, quæ sint inuenienda demonstrat. Postquã, inquit, constitutionẽ inueneris, cõsyderare debebis causam, vtrũ simplex sit, an iuncta, id est vtrũ de vna re agatur,

an de pluribus. Cõstitutio sic inuenitur:occidisti, non occidi,aut iure occidi. causa vero hæc est, an occiderit , an iuste occiderit. Ergo hæc causa simplex an iuncta sit, consyderare debemus. deinde si iuncta, vtrum ex pluribus quæstionibus,an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quæstionibus causa iuncta est,vt in Verrinis accusatur Verres, quòd multa furatus sit,quòd ciues Romanos necarit,quòd peculatum commiserit.Itaque quando ex pluribus quæstionibus causa iuncta est, ipsæ quæstiones inter se aduersæ sunt.Ex comparatione autem causa iuncta est,cum quid potissimum faciendum sit, consyderatur. vt in diuinatione agitur, vtrum Cicero accuset,an Cecilius. sed quia comparandi duo modi sunt, comparatiuus & superlatiuus,idcirco ait,

Ex comparatione, in qua per contentionem, vtrum potius, aut quid potissimum sit,quæritur.) Verum his locis quæ tractabimus, ipse etiam Cicero perspicua exempla supponit.

39 Deinde consyderandum est,in ratione, an in scripto sit controuersia.) Primo,inquit,constitutio inuenienda est.Secũdo vtrum causa sit simplex, an iuncta.Tertio in ratione,an in scripto sit controuersia. Scriptum non tantum leges accipiamus, sed & senatus consultum, & testamentum, & verba sola, & multa huiusmodi. Huius scriptionis genera sunt quinque, vt ipse primum rebus, deinde nominibus indicauit, id est,Primum scriptum & voluntas, Secundum leges contrariæ, Tertium ambiguitas, Quartum collectio,siue ratiocinatio, Quintum definitio legalis,vt est in Ceciniana.

Ratio autem est, cum omnis quæstio nõ in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit.) Ideo ait, cum omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. quoniam & oratio scriptionem habet,& scriptio orationem,sed cum authoritate:quippe ex scripto,id est ex testamento vel lege venientem. Ergo inquit, ratio est, cum res quæ in concione versatur, non in authoritate legis, sed in argumentatione versatur.

40 Ac tum consyderato genere causæ.) Reperto, inquit, genere materiæ & constitutione,& causa vtrum simplex an iũcta sit, & ipsa causa scripti, an rationis habeat controuersiam: deinde videndum est,quæ sit quæstio, quæ ratio,quæ iudicatio,quod firmamentum.Verum de his tria pręcipue sunt in omni causæ genere perquirenda: firmamentũ vero perraro adhibetur. Et siquãdo adhibetur, necesse est aut in themate sit,aut in historia: aliàs lemma dicitur, id est falsum argumentum. Ergo tria illa sine intermissione vbique inspicienda sunt,id est quæstio,ratio,iudicatio. Quæstio est quæ nascitur ex constitutione, vt est illud, Iuréne occiderit. Ratio est quæ facit controuersiam: vtputa,Occidi Clodium, propterea quòd ille me voluit occidere. Infirmatio rationis est,Etiam si te Clodius voluit occidere, tu tamen iure non occidisti. Iudicatio est, Vtrum cum Clodius voluerit

voluerit occidere, iuste tamen à Milone occisus esse videatur. Cicero de Oreste exemplum dedit.

Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris,& aptissima ad iudicationem.) Firmamentum,si verum sit, valde prodest,sed soli defensori. Accusator enim pro firmamento assertionem habet.sed hoc,vt diximus,raro in causam cadit. cuiusmodi autem sit firmamentum,ipsum Cicero docet. 41

Si velit Orestes dicere, eiusmodi animum matri suæ fuisse in patrem suum,in seipsum,ac sorores,in regnum,&c. Et in cæteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur.) Quoniam omnis de facto iam confessio est, idcirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri:præterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est.Quare in coniectura eadem erit iudicatio,quæ quæstio. factum est,non est factum:factúmne sit.

Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt.) Qualitatis scilicet partes:reliquæ enim constitutiones partes non habent. Ergo quot in causa constitutiones vel partes erunt, tot necesse erit inueniri quæstiones,rationes,iudicationes,firmamenta.

His omnibus in causa repertis,tum denique singulæ partes totius causæ consyderandæ sunt.) Sub diuersa significantia Cicero partes posuit. Aliæ enim sunt partes oratoris officij, aliæ partes qualitatis, aliæ partes causæ,aliæ partes orationis.Itaque partes causæ sunt,vt suscepto negotio, per rerum ordinem ea quæ dicenda sunt,diligenter inspicias. Quod cum pertractaueris, id est cum causæ partes inspexeris:tum demum tibi ordinandæ sunt partes orationis: Non enim, inquit, quia primum exordium est,sola primò erunt tibi consyderanda principia & scribenda:sed consyderato omni negotio,tunc apposite sumere exordium debebis.

Hæ partes esse sex omnino nobis videntur.) Multi enim quatuor esse dixerunt, id est exordium, narrationem, quæstionem, epilogum. Cicero autem sex esse dicit, id est exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem. epilogum scilicet, & recte confirmationem & reprehensionem. hoc enim maximum est oratoris officium,vt argumenta sua primum afferat, deinde aduersariorum dissoluat. Quare, inquit, quoniam primum exordium est, principio exordij præcepta tradenus.

EXORDIVM est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictioné.) Optima definitio est, quæ à genere incipit:deinde descédit ad speciem:postremò ita propria complectitur, vt excludat omnino id,quod cum aliis potest esse commune. vt hic,Sex partes orationis Cicero ponit. Orator porrò duo agit, aut fidem facit, aut animos commouet. quare in quatuor illis mediis partibus fides fit, in narratione, in 43

partitione, in confirmatione, in reprehensione. In exordio vero vel epilogis animi commouentur. itaque vt definiat exordium, à genere incipit, Exordium, est oratio. omnis enim pars oratio est. Deinde sic descendit ad speciem, ita vt excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit, Animum, inquit, auditoris idonee comparans. Sed quia & in epilogis animi comparantur, ita proprium complectitur vt excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictioné. Ita ergo exordij plena definitio est, Exordium, est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Verum cum aliquid fieri volumus, primum definire debemus, quid sit illud quod fieri volumus. vt hic de exordio definiuit quid esset. Exordium est, inquit, oratio animum auditoris idonee comparãs ad reliquam dictionem. Deinde debemus definire quid inde fiat, vt hic fecit,

Quod eueniet, inquit, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit.) Sed quia non bene aliquid facimus, nisi prius sciamus vbi faciendum sit, prius ostendit vbi faciendum sit. postremo quemadmodum faciendum sit. ait ergo tunc nos optime exordiri, si causarum genera cognoscamus. hoc est, vbi faciendum sit.

44 Genera causarum sunt quinque: honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum.) Hic quæstio nascitur, cum suprà dixerit genera causarum tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: cur hic rursus genera causarum quinque esse dixit. Verum hæc quæstio occulta nimis ratione, ac difficili disputatione dissoluitur animaduertere enim debemus, quid Cicero secutus sit. Res multæ sunt: quarum vna, substantia: reliquæ accidentia. itaque cum substantiæ acciderit vna qualitas, potest & alia accidere: sed quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. vtputa si dicas, Foliorum genera duo sunt, de membrana & de charta. hic folium substantia est. accessit ei vna qualitas de membrana & de charta. Potest tamen eidem substantiæ, id est folio, alia qualitas accidere, quæ non sit in eodem genere, in quo prima qualitas: si dicas, Foliorum genera sunt tria: est oblongum, est latum, est quadratum. Quare, si circa primam qualitatem numerus definitionis varietur, vitium est: sin autem in eadẽ substantia circa alias qualitates numerus definitionis varietur, non est vitium, vt hîc ait, Primum causarum genera tria sunt: causa hic substantia est, accidit ei vna qualitas, vt sit demonstratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. deinde ait, causarum genera quinque sunt. licet eadem sit substantia, alia tamen ei qualitas accidit. in iudiciali enim, siue alio genere causæ, inuenitur & honestum causæ genus, & admirabile, & humile, & anceps, & obscurum. Ergo duplici hoc modo possumus intelligere, aut quòd substantiæ, multæ sæpe accidunt qualitates: aut quòd multæ qualitates substantiales sunt: id est quòd eis qualitatibus possunt aliæ accidere qualitates. vt hic substantia est causa, accidit causæ vt sit iudicialis. itaque iudicialis qualitas est. Rursus hæc ipsa qualitas substantialis est. nam accidit ei vt

habeat in se aut honestum causæ genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obscurum. Item in deliberatiuo genere causæ vel demonstratiuo, potest hoc ipsum euenire. Quare nullus hic error est generis causarum circa definitionem numeri. siquidem substantiæ nunc plures accidunt qualitates, vt suprà docuimus: nunc multæ sunt qualitates substantiales, id est quibus possunt aliæ incidere qualitates, quod similiter suprà docuimus. Ergo quinque genera dixit esse causarum, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. & definit genera ipsa.

Honestum, inquit, causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus.) Definitio, nunc ex rebus ipsis, nunc ex euentu rerum colligitur. has itaque definitiones Cicero non ex rebus ipsis, sed ex euentu rerum colligit. sæpe enim honestis, vel non honestis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur. Peruenit autem rumor vsque ad iudicem, orator porro apud iudicem agit: necessario non rei honestum sequi debet, sed opinionem quæ etiam iudici nota est. Ergo Cicero honestum causæ genus non ex rebus definiuit, sed ex euentu rerum, qui notus est iudici. Honestum, inquit, causæ genus est, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus. Ergo si & statim, & sine oratione nostra fauet iudex, opinionem sequitur, id est euentum rerum.

Admirabile est, à quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt.) Et hæc definitio de animis iudicum est. Admirabile est, inquit, causæ genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis, defendi nullus posse credebat. itaque hic iudices beneuoli faciendi sunt.

Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attẽdendum videtur.) Humile causæ genus est, si de re abiecta sit controuersia. in hoc genere attenti auditores faciendi sunt. hæc quoque definitio de animis iudicum sumpta est.

Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa, & honestatis & turpitudinis particeps.) Hæc definitio & ab ipsis rebus sumpta est. verum Anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut iudicatio dubia sit, aut inhonestissima materia. vt in Orestis themate, quia non vna ratio est, iudicatio quoque fit dubia. Occidisti. Iure occidi. nam illa, Patrem meum occidit. Etiam si patrem occidit, non iure à filio mater occisa est. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuste à filio occisa videatur. deinde potest & hæc ratio esse, Iure occidi: nam vt id facerem, Apollo respondit. Infirmatio rationis, Etiamsi id Apollo respondit, non iuste à filio mater occisa est. Iudicatio, An cum Apollo responderit, iuste mater à filio videatur occisa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia est. Deinde fit anceps causæ genus, si habeat in se causam & honestatis, & turpitudinis. Si lenonis filius fortiter faciat, & præmium petat. honestum est, quòd fortiter fecit: turpe, quòd filius lenonis. in hoc quoque genere causæ beneuolentiam comparare debemus.

Obſcurum, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcēdum negotiis cauſa implicata eſt.) Quod obſcurum eſt, tribus modis ſemper obſcurum eſt. Si aut is qui enarrat, non intelligit: aut is cui narratur, tardior eſt: aut ſi res ipſa perplexa eſt. Verum hic duo poſuit. ſuperfluum enim fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, ſi aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaque iudices dociles facere debemus. Ergo oſtendit primum quid eſſet exordium, Animorum, inquit, commotio. deinde oſtendit quid inde fiat, aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. deinde vbi fiat, id eſt in generibus quinque cauſarū. Et oſtēdit, quæ eſſent genera. nunc per quid faciēdum, id eſt per principium & inſinuationem. Itaque breuiter quid in hac lectione contineatur, explicabimus.

45 Exordium, inquit, in duo diuiditur, in principium & inſinuationem.) Horum duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & (vt ipſe ait) protinus iudices nobis aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In inſinuatione vero occultè, & quibuſdam circuitionibus. Hoc quoque compendium tenere debemus, quòd in omnibus cauſæ generibus principio nobis vtendum eſt: in admirabili verò, nunc inſinuatione, nunc principio. Principio tūc, ſi auditores non omnino erunt alienati. inſinuatione tunc ſi vehementer erunt alienati.

46 Beneuolentia quatuor ex locis comparatur. Ab noſtra, ab aduerſariorum, à iudicū perſona, ab ipſa cauſa.) Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, vel poſſumus. à noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum, ab ipſa cauſa. Rurſus à noſtra perſona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis poſſumus comparare, Si de noſtris, inquit, factis & officiis ſine arrogantia dicemus. Plena enim gloria in his duobus eſt, in factis & officiis. Officium eſt, quod ex legibus, vel ex natura neceſſe eſt nos implere. Factum vero eſt quod ſuprà quàm debemus, præſtamus. Ergo ſi de noſtris factis & officiis, ſed ſine arrogantia dicemus. Deinde, ſi crimina, inquit, illata, & aliquas minus honeſtas ſuſpiciones iniectas diluemus. Id eſt ſi ea quæ ad deformationem perſonæ noſtræ præter iudicialem quæſtionem fuerint obiecta, diluemus. deinde ſi aliquid futurum mali prædicemus, quomodo ipſe Cicero, Moneo, prædico, antè denuntio. Poſtremo à noſtra perſona beneuolentiam comparamus, Si, inquit, pro nobis ſupplici vtamur oratione. Deinde ab aduerſariorum perſona, tribus ex locis, beneuolentiam iudicis comparamus, ſi eos aut in odium, aut in contemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odium ſic: Si eorum turpia vel crudelia facta proferamus. In inuidiam ſic: Si eorum potentiam, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modo non crimini, ſed etiam decori ſunt: recte addidit horum omnium vſum arrogantem. multæ enim res, per ſe malæ ſunt. multæ cum ſint mediæ, ex euentu bonæ vel malæ fiunt. deinde in contemptionem ſic aduerſarios adducimus, ſi eos contemnendos eſſe dicamus,

quod aut negligentes ſint, aut ignaui. A iudicum perſona vero duobus ex locis beneuolẽtiam comparamus: ſi eorum bene geſta ſine adulatione proferamus:& ſi dicamus præſentis iudicii magnam eſſe expectationem. Poſtremo ab ipſo negotio duobus ex locis beneuolentiam comparamus: ſi noſtram cauſam laudando extollamus,aduerſariorum vituperando deprimamus.

Attentos autem faciemus,ſi demonſtrabimus ea,quæ dicturi erimus, 47
magna,noua.) Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus,Attentos,inquit,iudices faciemus, ſi nos magna promittamus dicturos eſſe,vt ait Virgilius,Maius opus moueo.Deinde ſi noua nos dicturos eſſe dicamus.Interdũ enim etiãſi magna nõ ſit res tamẽ noua,animos auditorum facit attentos.Poſtremo ſi incredibilia.neceſſario etenim attente audiendum eſt,quod vix poſſe credi promitto.Deinde ſi hæc, inquit,magna,noua,incredibilia,dicamus nunc(ad omneis pertinere)vt ſæpe Cicero ait,de quo agitur non ad ſolum reum,ſed ad omnium fortunas pertinere.nunc(ad eos qui audiunt)vt Cicero ſæpe ait,hoc ideo agi, vt à iudicibus,iudicia transferantur. nunc(ad aliquos illuſtres)ſi dicamus rem iſtam ad ſacerdotes,ad ſenatores,vel alios huiuſmodi pertinere.nunc (ad deos immortales)vt Cicero de domo ſua dicit,Rem ad deos pertinere, ne ipſi Ciceronem domo expuliſſe videantur. nunc(ad ſummam rempublicam pertinere). ergo his omnibus attentos iudices facimus.Nec non,inquit,etiam tunc attentos iudices facimus,cum nos breuiter dicturos eſſe promittimus.Et ne mentiri nos iudices putent,quod breuiter nos dicturos eſſe promittimus, exponere,inquit,debemus iudicationem, aut iudicationes,ſi plures erunt.Deinde oſtendit quo pacto dociles auditores facere debeamus,Si,inquit,in principiis,ea quæ ſunt nobis dicenda, ponamus,vt nobis iudices ad cognoſcendum negotium comparemus.Præterea,inquit,cum dociles iudices facimus,ſimul attentos iudices facere debemus.Ita ipſe Cicero in Cluentiana facit dociles iudices,cum ait, Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Deinde facit attẽtos,cũ ait,Quarũ altera mihi niti, & magnopere cõfidere videbatur inuidia inueterata iudicii Iuniani,&c.Tunc etenim, inquit,iudex melius docilis fiet,ſi & attentus fuerit effectus.Hæc de principiis. nunc nobis de inſinuatione dicendum eſt.

Inſinuatione igitur vtendum eſt,cum admirabile genus cauſæ eſt.) Di- 48
ximus,principiorum triplicem eſſe finem,ſcilicet vt aut beneuolos iudices,aut attentos,aut dociles faciamus.Idem nobis & in inſinuatione faciendum eſt.ſed hoc intereſt:quod in principiis hoc aperte facimus:in inſinuatione occulte,& quibuſdam circuitionibus. nec in alio cauſæ genere,niſi in admirabili,tunc cum animi iudicum erunt vehementer offenſi. Ergo,inquit,inſinuatione tunc erit nobis vtendum, cum animi iudicum fuerint offenſi.Et oſtendit quibus rebus offenſos iudicum animos poſſi-

mus agnoſcere. prius enim vulnus inſpiciendum eſt: ſic apponenda medicina: Tribus, inquit, vel maxime cauſis animi iudicum offenduntur. verum cum ait (maxime), oſtendit & aliis cauſis offendi iudices, ſed his plerunque, ſi aut in negotio ipſo ineſt aliqua turpitudo, vt res ipſa pręter perſonas aut iudicis, aut agentis pariat offenſionem. aut ſi iam aliquid iudicibus ab iis, qui primum dixerunt, perſuaſum videtur: & ideo is qui poſt dicturus eſt, non libenter auditur. aut ſi illi qui audituri ſunt, alios audiendo cœperint eſſe offenſi. Quare cum hæc animaduerteris, ſingula hac dicēdi arte ſanabis.

Si cauſæ turpitudo contrahet offenſionem.) Duobus modis cauſa contrahit turpitudinem. aut enim res turpis eſt, aut perſona. Si, inquit, perſona turpis fuerit, aut alium hominē ſubiicies, qui ametur: aut rem pro perſona. Deinde ſi res turpis fuerit, aut aliam rem, quæ honeſta eſt, ſubiicies: aut pro re, hominem. ſi vtrumque turpe fuerit, & res & perſona: commodum erit cauſam non ſuſcipere. tamen ſiquid leuiter turpe fuerit, poteſt ſuſcipi. Deinde, inquit, debebis diſſimulare defenſionem. poſtquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defenſionem, & dicere ea, quæ aduerſariis diſpliceant, tibi etiam diſplicere: ſed nihil horū ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte & de aduerſariis detrahere debebis. Poſtremo, inquit, de ſimili negotio aliquorum iudicum afferri oportebit exemplum. Animaduertere tamen debemus, vt & in inſinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparandam, id eſt ab ipſa cauſa, à noſtra perſona, ab aduerſariorum, à iudicum. A cauſa dixit poſſe beneuolentiam comparari, vbi ait, Aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet, &c. Deinde oſtendit quemadmodum à noſtra perſona beneuolentiam comparemus, cum ait, Et diſſimulare id te defenſurum, quod exiſtimeris. Deinde vbi iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defenſionem, & dicere ea, quæ indignētur aduerſarii, tibi quoque indigna videri. Ab aduerſariorum vero perſona, docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit, Et negare te quicquam de aduerſariis eſſe dictum, neque hoc, neque illud, vt neque aperte lædas eos, qui diliguntur. & tamen id obſcure faciens, quoad poſſis alienes ab eis auditorum voluntatem. Poſtremo docet vt à iudicum perſona beneuolentiam comparemus, cum ait, Et aliquorum iudicum ſimili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait,

Deinde aut eandem, aut conſimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præſentia demonſtrare.) Etenim ſemper poſt exemplum facienda eſt comparatio. Cōparatio porrò nunc à pari, nnnc à maiori, nunc à minori ſemper fiat neceſſe eſt.

Sin oratio aduerſariorum, &c.) Oſtendit, quod primum fuit, ſi per cauſæ turpitudinem auditores offenſi extitiſſent, quibus modis ab iis poſſet

beneuolentia comparari. Nunc, inquit, si oratio aduersariorum dictis fidem fecerit, & ideo iudices videntur abalienati, tribus modis beneuolentiam comparemus. si aut ab eo argumento, quod sibi firmissimum crediderant aduersarii, te dicturum esse promittas. aut si ab eo dicto incipias, quod aduersarius nuper dixerit. aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respondeas quæstioni. Cum enim, inquit, te iudices viderint paratum ad respondendum, existimabunt sibi non recte ab iis, qui ante dixerunt id, quod crediderant fuisse, persuasum.

Sin auditoris studium, &c.) Postremo docet quo pacto beneuolentiam nobis à iudicib⁹ comparemus, si forte ipsi iudices defatigati fuerint multos audiendo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te, quàm fueris, esse dicturum. Deinde si ita habebit negotium, vtile erit, rebus nouis, vel ridiculis risum iudicibus, aut iocum mouere. atque id duplici modo. aut ex tempore, si forte clamor, aut strepitus alicunde fuerit exortus: aut cogitatis paratísque, vt vel à fabulà incipias, vel apologo ad præsens negotium pertinentibus. Fabulæ sunt, quas fere videmus extitisse ex Phędris, Medeis, Clytemnęstris, aliisque similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus compositæ quædā formæ ac species ad viuendū. vt extat illa de mure, & leone. Ergo si, inquit, negotii dignitas patietur, risum vel iocū mouere oportebit. sin autem tale negotium fuerit, vt iocandum nō sit, à re aliqua tristi, & seuera commodum erit incipere. Nam (vt inquit) cibi fastidium nunc dulci re mitigatur, nūc subamara reuelatur: ita, inquit, studium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis, nunc asperioribus redintegratur.

Ac separatim quidem quæ de principio & insinuatione dicenda videbantur, hæc fere sunt.) Suprà, inquit, quid in principiis faciendum esset, quid in insinuatione, separatim disputauimus. Nunc, inquit, breuiter in vtrunque præcepta dabimus.

Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere,) Sen- 49
tentiarum, inquit, non illarum quæ generaliter dicuntur. vt est illud, Obsequium amicos, veritas odium parit. Præceptum est autem ne quid in principiis generaliter dicatur. sed hic sententias accipiamus sensus atque intentiones plurimas. Atque easdem graues, propterea, inquit, vt commendati simus auditoribus. In exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis & orationi nostræ pariant dignitatem.

Splendoris & festiuitatis, & concinnitudinis minimum.) In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negotii demonstremus. Docuit quid in principiis, quid in insinuatione, quid generaliter in vtroque obseruare debemus. quare postquam ostēdit quid faciendum esset, pręcepit rursus quid faciendum non sit.

Vitia vero hæc sunt certissima exordiorum.) Cum ait (certissima,) osten- 50
dit, & suprà se nonnihil de vitiis exordii dixisse. ait enim, Splendoris

& festiuitatis,& concinnitudinis minimũ,in exordio esse debebit. verum hæc maxima vitia exordiorum esse dicit, atque hæc omnino vitanda esse præcipit: Vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta.

Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, vt conuenire videatur.) Id est, quod dicitur generale principium, & quod non vnius, sed omnium potest esse causarum. sic incipias, Iouem ego optimum maximum aut vellem si fieri posset, iudices.

Commune est, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem causæ potest conuenire.) Inter vulgare & cõmune hoc intérest. Vulgare, omnium controuersiarum est. Commune, in eadem controuersia vtriusque partis, itaque Commune specie includitur. Vulgare vero generale est. Quare commune erit, quod tam à nobis, quàm ab aduersariis dici potest.

Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici.) Commutabile est, inquit, quod non quidem ab aduersariis dici pro se possit, ita vt à te probatum est: sed commutato verbo vel addito possit in partem contrariam commutari.

Longum est, quod plurimis verbis aut sententiis vltra quàm satis est producitur.) Meminimus in duobus esse orationẽ nostram: nunc in verbis singulis, nunc in coniunctis, quæ sententiæ dicuntur. Itaque, inquit, longum est, quod nimis aut in verbis, aut in sententiis inuolutum est.

Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod mẽbrum annexum orationi.) Separatũ est, quod non est proprii negotii, neque eius causę, qua de agitur: Vt si homicida tibi accusandus sit, & tu ab adulterii facinoribus exordium sumas.

Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat. vt si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desideret. aut si principio vtatur cum insinuationem res postulet.) Et suprà dixit, Quare cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in vnoquoque necesse est. Ergo translatum est, inquit, cum ignoto genere causæ, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus.

Contra præceptum est, quod nihil eorum efficit, quorum causa, de exordiis præcepta traduntur. Contra præceptum est, inquit, quod iudicum animos sibi non comparat, interdum etiam infestos facit. Quare finitis exordii præceptis, nunc nobis de narratione dicendum est.

NArratio est rerum gestarum, aut vt gestarum expositio.) Definit quid sit narratio. In definitione vero, vt sæpe iam diximus, omnia quæ ad rem aperiendam pertinent, colligi atque includi debent. Quare quoniam non tantum illa narrantur quę vere gesta sunt, sed etiam illa quæ non sunt gesta,

gesta,sed geri potuerunt,ideo ait,Narratio est rerum gestarum,aut vt gestarum expositio.Gestarum rerum expositio est,negotiorum ciuilium, & historiarum.Vt gestarum rerum expositio est,comœdiarum, fabularum, & thematum,quę in auditorio dicuntur.Ergo tria genera narrationis esse dicit.Vnum quod sit in causæ expositione,vt est illud, C. Quintius frater huiusce P.Quintii fuit.& huic similia. Verum quoniam narratio causæ non id solum agit,vt res gestas explicet,verum etiam multa futuris præstruit quæstionibus,animaduertamus vt Cicero vtrunque complexus sit.

In quo ipsa causa,inquit.) Hoc ad rerum expositionem.

Et omnis ratio controuersiæ continetur.)Hoc ad quæstiones pertinet. Ergo vnum narrationis genus est,in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Aliud genus narrationis est,quod extra causam est, sed ad causam facit.vt est illud, Agonis est quædã Lilybetana liberta Veneris Erycinæ.Hæc narratio extra causam est:agitur enim qui magis debeat accusare. sed tamẽ ad causã facit,id est,pertinet.locus enim introducitur,in quo se Cecilius iniuriã à Verre passum esse commemorat, qua se læsum accusare debere contendit.Verum hæc narratio extra causam quatuor modis fit:aut criminationis causa,aut similitudinis, aut delectationis,aut amplificationis.Criminationis causa fit,vt,Dio quidam fuit Halesinus,P.Asellius mortuus est, C.Sacerdote prætore. Similitudinis causa fit,vt est illud,Sic iste multo sceleratior & nequior,quàm ille Adrianus,aliquanto etiam fœlicior fuit.Digressio & hæc videri potest, sed non est: quia non interponitur narratio,quæ causa est deliberationis. Delectationis causa fit non alienæ ab eo negotio quo de agitur.vt si prata,si nemora, si fontes riuosque describas,& hanc ipsam descriptionem ad causam applices.Amplificationis causa fit,vt est illud de Eriphyla,quæ visum ornamentum adamauit.Amplificat crimen Verris,quòd cum illa rem visam adamauerit,Verres multa etiam non visa concupierit. Ergo secundũ genus narrationis hoc est,quæ digressio dicitur:quæ fit aut criminationis, aut similitudinis,aut delectationis, aut amplificationis causa. Tertium genus narrandi est,quod extra oratorem est.hoc est quod ait,

Remotum à ciuilibus causis.) Est autem poetarum vel historiographorum. dat tamen etiam cursim in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit,narratio remota à ciuilibus causis duo membra habet. Nam aut propter negotia exponenda sumitur:vel propter personas, quod est comœdiographorum & tragœdiographorum. Versidici vero in vtroque versantur:nam Virgilius Æneę & mores,& facta describit.Ergo hęc narratio extra oratorem in duo diuiditur,in negotia & in personas. verum illa narratio,quæ in negotijs est,tres habet partes: Fabulam, Historiam, Argumentum.Fabulam dicit esse,quæ nihil veri,nec verisimile continet: & dat exemplum.

Cuiusmodi est,Angues ingentes alites iuncti iugo.)Verum hic quæstio

est;cum in definitione generali narrationis dixerit,Narratio est rerum gestarum,aut vt gestarum expositio:cur in fabulæ definitione, quæ vtique quoniam & ipsa narratio est,generi similis esse debuit, ait, Fabula est in qua nec verę,nec verisimiles res continentur. Deinde,Historia est,inquit, quæ res veras continet,sed à nostra memoria remotas. & dat exemplum. Quod genus est, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumẽtum est,quod quidem non est factum,sed fieri potuisse creditur, vt in Terentio adolescẽtis vita narratur: Nam is postquam excessit ex ephebis,Sosia. A negotiis ergo narratio tres partes habet,fabulam, historiam,argumentum. Fabula nihil veri,nec verisimile continet:Historia, gesta præteritorum: Argumentum,non verum,sed verisimile.

Illa autem narratio,quæ versatur in personis exprimendis,talis esse,inquit,debet,vt in narratione rerum,vim personę agentis,& animos ostendat. & dat exemplum de Terentio,vbi Demeæ, & Mitionis senum persona morum contrario secernitur.

Venit ad me sæpe clamitans,quid agis Mitio? cur perdis adolescentem nobis?&c.) In his omnibus & rigor, & austeritas personæ obiurgantis ostenditur. Verũ ne nos perturbet,quòd & in illa narratione,quæ in negotiis est,sæpe etiam persona describitur. nam describitur Catilina, describitur Sertorius,& reliqui. & illa rursus narratione quæ de personis est, gesta etiam narrantur. Non inquam nos perturbent,quia mista sunt: sed animaduertere debemus quid propter quid dicatur. Sæpe enim persona describitur,vt negotium patescat. sæpe gesta narrantur,vt apertiũs qualis sit persona videatur. Sed ad præceptum narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet,& totius controuersiæ narrationem.

52 Oportet igitur eam tres habere res,vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit.) Tres virtutes sunt narrationis,vt breuis sit narratio,vt aperta,vt probabilis. verum vt hæc tria semper per omnia sint,non vnũ aliquod ex tribus. Itaque istæ virtutes,licet & aliis partibus orationis conueniãt,narrationis tamen sunt proprię. aliarum autem partium orationis virtutes narrationi conuenire non possunt. Quælibet reprehensio, quælibet confirmatio,quælibet criminatio potest habere hæc tria, sed quasi aliena. ipsa autem quę habent,narrationi non conueniunt,vt inductiones,vt ratiocinationes,& reliqua huiusmodi, quæ fidei sunt,non affectus. Igitur tres istæ virtutes narrationi oratoriæ conuenire possunt,& illi narrationi,quæ extra ciuiles causas est. namque historia & breuis esse debet in expositione, & aperta, & probabilis. vt Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit,Quam breuissime potero paucis absoluam. cum aliis historiographis singula tradidisset,in libro primo historiarum, Catoni breuitatem, Romani generis disertissimus paucis absoluit. Fannio vero veritatem. Sed ante quàm dicamus,vt breuis narratio fiat,vt aperta,vt probabilis,principio dicendum videtur quid sit narratio oratoria,quid agat, vel quo distet

à reliquis partibus orationis. Oratio quæ negotium explicat atque inſinuat audienti narratio dicitur: explicans quid geſtum ſit aut per verum, aut per veriſimile, id eſt aut per id quod geſtū eſt, aut per id quod geri potuit. quæ oratio tametſi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo eaſdem partes ducit. negotium enim iudici inſinuatur, non pars negotii. Agitur enim vt cauſam iudex norit. cauſa vero duarum partium eſt. Sed ſubtilitas exponentis aliquid, quod ſuæ parti proſit inſinuat. nam iudex ſic ab vno audit, quaſi extra partem. Sed vere is optimus patronus eſt in narrando, qui ita narrat, vt & aduerſarius ita narrare potuiſſe credatur. verum talis oratio eſſe non poteſt cum crimina proponuntur. quibus in propoſitionibus, & ſi dicatur, Illud fuit, illud conſecutum eſt, & cætera ſimilia: tamen narratio non eſt: quoniam hæc omnia ad criminationem continuo ducuntur, & non id agitur in hac oratione, vt iudex ſciat cauſam, ſed vt audiat crimen admiſſum. At in narratione cum cauſa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accuſatore proponitur poſt narrationem, quaſi intentio: aut à defenſore, quaſi quæſtio, vt purgetur. Sextus Roſcius occiſus eſt. accuſator dicit à filio: Tullius negat. hinc eſſe criminatio poteſt & defenſio. Inſinuatur iudici per narrationem totum negotium, vbi, quando, quomodo Sex. Roſcius ſit occiſus. Hoc dicat vtraque pars neceſſe eſt. huic ſinguli ſubtiliter interiiciunt id, quod parti ſuæ prodeſſe poſſit, non pugnæ modo: ſed adiuncta veriſimilitudine, vt ita narret quaſi & aduerſarius eodem modo narrare poſſit. Explicito negotio cauſaque cognita, incipit aduerſarius dicere quod Sex. Roſcium filius interemit. & hæc criminatio. Si autem defenſor eſt, proponit crimen quaſi quęſtionem, Occidiſſe patrem Sex. Roſcius arguitur. & affert argumenta quibus hoc poſſit diſſoluere. Ita in inductionibus aliis, criminationes intelligūtur vel propoſitiones criminum: cum oratio exponentis quodammodo implicatam ſecum habet intentionem. vt occidiſti, aut tuliſti. At vbi narratio eſt, poſt narrationem dicuntur: ſed tamen in narratione ſignificantur iudici, non aperte ab oratore dicuntur.

Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo 53
repetetur.) Dixit ſuprà, narrationem oratoriam tres virtutes habere debere: vt breuis ſit, vt aperta, vt probabilis. Nunc docet, breuis narratio quemadmodum eſſe poſſit, & breuis pro qualitate negotii. Breuis, inquit, erit, ſi initium ſumas à rebus neceſſariis, non ab vltimo, vtputa ſi nobis bellum Troianum narrandum ſit, debemus à raptu Helenæ incipere, non à Leda, quæ Helenam genuit. Ergo præcepta dat in breuem narrationem: quæ in initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio ſeruare debeamus. Atque hoc præceptum, de initio narrationis, eſt quod ait, Breuis erit, ſi vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur, & non ab vltimo repetetur.

Et, si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur.) Vtputa cum sufficiat dicere, Occidit: nos dicamus, & voluit, & potuit, & occidit. cum harum partium summa sit, occidit: & hoc dixisse sufficiat. verum hoc præceptum, de medio narrationis esse potest.

Et si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur.) Id est si narres quousque narrandum est, non etiam illa narrentur, quæ iam in tractatus cadunt. vtputa, Quidam fortiter fecit. petit, præmij nomine, ærarii dimidium. contradicitur. Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit: non etiam quemadmodum ad ciuitatem regressus sit, & quemadmodum præmium petierit, & quemadmodum ei contradictum sit. verum hoc præceptum de fine narrationis est.

Et si nullam in rem aliam transibitur.) Scilicet vt illa tãtum narres, quæ ad causam pertinent: non etiam aliqua quæ extra sunt, & quæ ad negotiũ minime pertinent.

Et si ita dicetur, vt nonnunquam ex eo, quod dictũ sit, id quod dictũ non sit, intelligatur.) Vt posita secunda, quæ sunt sua prima, declarent. si dicas, Inde cum reuersus essem: vtique cum dicis (reuersus) ostendisti & profectum nescio quò, & peruenisse postremo reuersum.

Et si non modo id quod obest, verum etiam id quod nec obest, nec adiuuat, præteribitur.) Etenim qui breuitati studet, non modo illa in narratione præterire debet, quæ obfutura sunt: verum etiam illa quæ nihil profutura.

Et si semel vnumquodque dicetur,) Id est vt non modo illa prętereantur quæ aut obfutura sunt, aut nihil profutura, verum etiam illa quæ prosunt, vt semel dicantur, non bis aut amplius.

Et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur,) Præceptum omne duplex est. nunc enim ostendit quid faciendum sit: nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero, in superioribus ostendit quid esset in narratione faciendum: nunc ostendit quid sit non faciendum. Et si non ab eo, inquit, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur, Id est ne à re illa, quam nuper diximus, ad aliam rem sumamus exordium. Si dicas, profectus vrbe sum: & cum essem profectus, ad villam veni: & cum venissem. Quare is qui breuiter narraturus est, iterare nihil debet.

Ac multos imitatio breuitatis decipit, vt cum se breues putent esse, longissimi sint.) Sępe, inquit, etsi dictio in verbis breuis est, tamen longa efficitur, cum non necessariæ res in narratione ponuntur. Quod vt nos non prætereat, primò nobis dicendum est, quemadmodum possimus intelligere, quod vbicunque dicta sint singula verba, significant res suas singulas, vt sedet, currit, eo, venio: item copulatio rationabilis verborum plurimorum vnam rem continet: maxime autem si in narratione sit, cum præmissa verba, tertia persona concludit, vt, M. Lepido cum omnibus copiis

Italia pulſo, ſegnior neque minus grauis & multiplex cura patres exercebat. Hæc tertia perſona vnam rem fecit omnium ſuperiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quot erunt tertiæ perſonæ. Ergo in hac oratione, Acceſſi ad ædes. puerum euocaui. reſpondit. quæſiui dominum. domi negauit eſſe. tertia perſona eſt (reſpondit.) Iam igitur vna res eſt. fit autem altera cum ait, domi negauit eſſe. Quare cum ſufficeret (domi negauit eſſe) abundauit rebus ſuperfluis. quia dixit antè (reſpondit.) Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit, qui cum res breuiſſime dicant, tamen quia plures, quàm oportet, dicunt, incipiunt breues non eſſe. Quamobrem, inquit, ſi breues eſſe volumus, non ſolum verba non neceſſaria præterire debemus, ſed etiam res.

Aperta autem narratio poterit eſſe.) Dixit quemadmodum breuis nar- 54
ratio eſſe poſſit: nunc quemadmodum aperta eſſe poſſit exponit. Illud autem perſpicere debemus, quòd & in apertam narrationem illa dat præcepta quæ & in breuem. Hic etiam quid in principio apertæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, oſtēdit. Nunc itaque totam complectitur narrationem cum ait, Aperta autem narratio poterit eſſe, ſi vt quidque primum geſtum erit, ita primum exponetur. Scilicet vt non peruerſo narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confuſio.

Et rerum ac temporum ordo ſeruabitur.) Scilicet ne id primum narres, quod poſtea factum eſt. Quod ſi feceris, & in rerum, & in temporis ordine deliquiſti.

Vt ita narrentur vt geſtæ res erunt, aut vt potuiſſe geri videbuntur.) Hoc eſt quod ait ſuprà in definitione narrationis, Narratio, eſt rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio, id eſt vera, & veriſimilis.

Hic erit conſyderandum nequid perturbate.) Vt in præceptis breuis narrationis primum oſtendit quid faciendum eſſet, deinde quid non faciendum: ita & hic oſtendit primo quid faciendum eſſet, tum quid non faciendum. Conſyderandum, inquit, erit ne quid perturbate dicatur, id eſt ſi rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde, inquit, nequid contorte, id eſt cum interdum non facilis tranſitus ac directus eſt, ſed obſcurus.

Ne quam in aliam rem tranſeatur.) Ne omiſſis rebus ad præſens negotium pertinentibus, non narranda, atque aliena narremus. Hoc præceptũ etiam de breui narratione dedit, Et ſi in nullam aliam rem tranſibitur.

Ne ab vltimo repetatur.) Ita vt ſuprà de breui narratione, Si vnde neceſſe eſt, inde initium ſumetur; nec ab vltimo repetetur. Verum hoc præceptum etiam hic de initio narrationis eſt.

Ne ad extremum prodeatur.) Ita vt ſuprà de breui narratione, Et ſi nō longius, quàm quod ſcitu opus eſt, narrando procedetur. Verum hoc pręceptum etiam hic de fine narrationis eſt.

Nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur.) Hoc vitium mediæ nar-

rationis. ita vt principij vitium eſt, ſi ab vltimo repetatur: finis autem, ſi ad extremum prodeatur. Deinde concludit, Illa, inquit, omnia de breui narratione præcepta, etiam in aperta nobis ſeruanda ſunt. Nam vt aperta non poſſit eſſe narratio, non intelligitur, id eſt, aperta non eſt longitudine magis, quàm obſcuritate. ergo vt aperta ſit narratio, & intelligatur, minime longa, id eſt breuis eſſe debebit. Præterea, inquit, vt apertam habeamus narrationem, vti dilucido ac de proximo petito ſermone debemus.

55 Probabilis erit narratio ſi in ea videbuntur ineſſe ea quæ ſolent apparere in veritate.) Secundum ordinem diuiſionis ſuæ poſtquam de breui & aperta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili diſputare. Probabilis, inquit, erit narratio, ſi in ea fuerint illa omnia quibus ſolet veritas inueniri. nam in his ſeptem, omnis ad fidem argumentatio continetur. Septem illa ſuperiora, quis, quid, cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis, omnes artium ſcriptores tractarunt, & in præceptis ſuarum artium reliquerunt. Verum Cicero rerum ac temporum perſonarúmque conſyderans naturam, addidit illis omnibus octauam opinionem. & recte. Res enim omnes non per ſe ſunt, nec ex natura valent, ſed opinione. neque enim cum dicimus (tunicam) per ſeipſam intelligimus tunicã eſſe qua veſtimur: ſed quia noſtra nobis opinione perſuaſum eſt, cum audierimus tunicam, intelligimus rem eſſe qua veſtimur. Et reliqua ſimiliter colligere poſſumus. Ergo Cicero omnia dicit. Hanc verò opinionem in tribus plenam eſſe dicit, Si id quod dicimus, à noſtra natura non abhorreat, id eſt, ab eorum natura pro quibus agimus: ſcilicet ne de pudicitia agat leno, de caſtitate meretrix. quod ſi fiat, probabilis narratio non erit. Deinde vt id quod agimus, à populi more non abhorreat: ſcilicet ne contra conſuetudinem audiẽtium loquaris, Si apud Romanos narres contra iuſtitiam, & ſi apud Scythas mores barbaros reprehendas. Poſtremo, ſi id quod agimus, cum eorum, quicunque audiunt iudicaturi, opinione conſentiat. Itaque narrationem probabilem eſſe dicit, ſi in ea ſint ſeptem illa: quis, quid, cur, vbi, quãdo, quemadmodum, quibus adminiculis. Sed cum omnia hic poſuerit, vnum non poſuit, id eſt modũ, quod eſt quemadmodum: & recte modum inter præcepta probabilis narrationis non poſuit. Non enim in modo fides fit, ſed magis auxeſis criminis. Et quoniam præcepta hæc & ad coniecturam accommodata erunt, vbi factum negatur, merito modus eſſe non debuit, quia modus non excutitur, niſi factum conceditur. Cum autem in coniectura, vbi factum negatur, omnino eſſe non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autem in reliquis ſtatibus fuerit, auxeſis facti erit, non probabilis narrationis expoſitio. Ergo hic videamus ſeptem illa abſque ſolo modo. Perſona, ſi perſonarum dignitates ſeruabuntur. Cauſa, ſi cauſæ factorum extabunt. Facultas, ſi fuiſſe facultates videbuntur. Tempus, ſi tempus idoneum. Locus, ſi

locus opportunus. Videamus & opinionem quæ his omnibus quoque à Cicerone addita eſt. Si res & ad eorum qui agēt, naturam, & ad vulgi morem, & ad eorum qui audient opinionem, accommodabitur. Si perſonarum dignitates ſeruabuntur, non honores, ſed prout quæque digna ſit.

Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis.) Duo ſunt tempora, vnum per ſpatium, id eſt per interuallum: aliud per opportunitatem. Spatium eſt vnus, alter, multi dies, menſis, menſes, anni. Opportunitas eſt occaſio ex hominum actibus facta, vt bellum, pax, ludi, ſeditio. Hoc eſt ergo quod ait, Si tempus idoneum, ſi ſpatij ſatis. Iam cum ait (ſi tempus idoneum) oſtendit tempus eſſe per opportunitatem.

Illud autem præterea cōſyderare oportebit.) Supra docuit quæ in nar- 56
ratione ſeruanda ſint, & quemadmodum facienda: nunc in ipſam narrationem quatuor præcepta dat. Quæſtio eſt enim, An vbique narrandum ſit. Deinde ſi narrandum, quo loco narrandum. Poſtremo, ſi ita narretur quemadmodum cauſa poſtulet. Non vbique narrandū eſt, inquit. Etenim cum obeſt narratio, prætereunda eſt. & cum nihil prodeſt, prætereunda eſt. Deinde, inquit, videndum eſt, quo loco narrādum ſit. Sæpe enim poſt argumenta narrandum eſt, vt Cicero in Miloniana fecit. Poſtremo ſecundum cauſæ genus narrandum eſt, vt quod non eſt prætereundum, non prætereas: quod prætereundum, prætereas.

Obeſt tum, cum ipſius rei geſtæ expoſitio magnā excipit offenſionē.) Obeſt, inquit, narratio, ſi cum aperis atque inſinuas rei geſtæ qualitatem, neceſſe habes tibi auditorem reddere infenſum. Quod cum contingit, non contexte, inquit, narrare debebis, nec cauſam omnē indicare: ſed ſingulas cauſæ partes proponere, & his ſtatim argumenta ſupponere, vt res dubia fidem pro agentis accipiat voluntate. Prӕterea, inquit, cū nihil prodeſt, narratio præteriri debet. Nihil autē prodeſt narratio, cum ita ab aduerſariis cauſa iudicibus expoſita eſt, vt à nobis aliter narrandum non ſit. Denique iam ſupradiximus non interdum opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus præcepti differt in id tempus quo de diſpoſitione dicturus eſt.

Non quemadmodum cauſa poſtulat, narratur) Præuaricatio duobus modis fit. Si vtilia noſtræ cauſæ cum obſcuritate dicamus: aut vtilia aduerſariorum manifeſte, atque apertè proferamus. Verum hæc tunc vitia ſunt, ſi cū id facimus, nihil nobis prodeſt. Sæpe enim prodeſt vt tali præuaricatione aliud quod volumus obtinere poſſimus. Nam vt obtineat Dauus ne Chremes det filiā Pāphilo, aperte narrat id quod cōtra Pāphilū poterat videri; illū peregrinā amare, & filiū ex ea ſuſcepiſſe. Nunc ſecundum ordinem propoſitæ narrationis, ad partitionis præcepta veniamus.

RECTE habita in cauſa partitio illuſtrem & perſpicuam totam efficit 57
orationem.) Antequam de præceptis partitionis dicamus, dicendum videtur quid interſit inter partitionem & diuiſionem. Partitio eſt totius

causæ per partes constitutio. Diuisio est rerum sub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertẽdum est, vt definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed ab eo quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in causa partitio illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Narrationis porrò definitionem ab eo quid sit, scimus esse collectam. Narratio est rerum gestarum, aut vt gestarum expositio. Dicit itaque partitionem duas habere partes: distributionem, & aliam quæ ostendit quid aduersarij confiteantur, & quid in contẽtione versetur. Verum vtrarumque harum partium duplex effectus est. Aperit causam, & controuersiam cõstituit: aliud est enim quo aperitur causa, aliud quo constituitur controuersia. Nanque aperitur causa in narratione, in qua etiam si intelligitur quæ sit controuersia, non tamen ab oratore constituitur. Constituere est enim proponere, & dicere quid in controuersia sit. Ergo in narratione aperitur causa, non constituitur controuersia. At in partitione tametsi aperitur causa, tamen & constituitur controuersia, vt nõ vnum sit, sed vtrunque fiat. Nam aperit vtique causam quia partitur. quanquam alio modo aperit quàm in narratione. Cum enim dicit, Dicturus sum de illo: aperta est causa partitione, hoc est distributione. Item in alia partitione, cum dicitur, Illud manifestum est, illud negatur: vtique aperitur causa, sed partitione, vt diximus. in eo tamen constituitur controuersia, cum quid in confessione sit docetur, quid in negatione. Alia autem partitio, quæ distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam, res enumerando. at cum vel verba iunguntur, vel oratio quæ dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controuersia. quæstor Verres fuit, legatus, prætor Vrbanus, prætor Siciliensis. Hæc solum dicere, aperire causam est: sed partitione, per distributionem. At verò illud adiungere, quare hæc erit quadripertita distributio totius accusationis meæ: hoc est constituere controuersiam. Itaque, vt diximus, partitio species habet duas: Vnam, quæ, quid cum aduersariis conueniat, docet, & quid in controuersia sit. Alteram quæ distributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa superior species cũ proposuerit quid conueniat, id ipsum ad se inclinat, vt pro se faciat id quod aduersarius confitetur. postea verò subiungit id, quod sit in controuersia. Facit hoc Cicero pro M. Tullio, Dicam, inquit, vim factam à P. Fabij familia. aduersarij non negant. Hic proposuit, quòd aduersarij fateantur. Deinde ipsum pro se fecit, dicendo, Damnum datum esse M. Tullio concedis. vici vnam rem. Item adiunxit alteram partem in qua confessionem docet, cum dicit, Vim hominibus armatis factam nõ negas. vici alteram. Post, quid in controuersia sit proponit, cum dicit, Dolo malo factum negas. de hoc iudicium est. Sed quoniam non in omni negotio aduersarius fatetur, illa altera adhibenda partitio est, quæ distributio nuncupatur, vbi totius causæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea sunt quæ vere in eodem negotio continentur, vt in Verrinis de quæstura, de legatione,

tione,de prætura vrbana, de prætura Sicilienſi. quam quadripartitam diſtributionem totius accuſationis ſuæ Tullius eſſe dixit. Item alia diſtributio de frumento,quam fecit,dicendo emptum,decumanũ,æſtimatum. Aut ſi partitio, de ipſa cauſa non ſumitur, ea membra ponit orator quæ ipſe ingenio inuenit, & ſibi dicenda conſtituit, non ex negotij factis ad cauſam ſumptis, ſed argumentatione oratoris in cauſa collocatis, vt in diuinatione,Ego ſic intelligo Iudices,quum de pecuniis repetundis quæſtio ſit,ſi nomen cuiuſpiam deferatur:hæc duo in primis ſpectari oportere,quem maxime authorem velint hi qui eas iniurias paſſi ſint, & quem minime velint hi qui eas iniurias feciſſe arguantur. Item pro Sex. Roſcio,cum vnum crimen ſit parricidij,ac propterea vnũ negotium:partitur tamen Tullius non cauſam,ſed orationem,dicendo in crimen,audaciam, & potentiam.criminis confictionem accuſator Erucius ſuſcepit:audaciæ partes Roſcij ſibi popoſcerunt.Chryſogonus autem potentia pugnat.

Altera eſt,in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expoſitio ponitur diſtributiua.) Partitionis duæ partes ſunt, Vna quæ quid cum aduerſariis conueniat indicat, & quid in controuerſia ſit demõſtrat. Altera quæ dicitur diſtributio, hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet,quæ in cauſa ſunt:aut ea quæ ingenio fingit orator.

Quibus dictis intelligat fore peroratum.) Præcipit vt partitione completa nihil amplius dicamus præter concluſionem.

Quæ partitio,quid conueniat,aut quid non conueniat oſtẽdit.) In hac 58
partitione, id quod aduerſarius confitetur, ad cauſæ noſtræ commodum nos docet inclinare debere.Et dat exemplum,Si dicat accuſator,Matrem occiſam ab Oreſte filio, conſtat. Iam cum ait,Matrem à filio conſtat occiſam:id quod aduerſarius confitetur,ad ſe inclinat. Cõſyderatione enim ſanguinis non videtur debuiſſe à filio mater occidi. Deinde ſi dicat Oreſtes,vel eius defenſor, Cõſtat à Clytemnæſtra Agamemnonem maritum occiſum, confeſſionem aduerſarij ſine dubio ad ſe inclinat. conſyderatione enim iuris, occidi maritus ab vxore non debuit. Iam quid in controuerſia ſit, ex iudicatione colligitur, id eſt, An recte Oreſtes matrẽ occiderit:cum illa patrẽ occiderit Oreſtis. Quare accuſatoris talis erit partitio:Interfectam matrem à filio,cum aduerſariis mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. an à filio occidi debuerit, quæſtio eſt. Rei verò, talis erit partitio:Interfectũ à Clytemnæſtra Agamemnonem conuenit.an à filio Clytemnæſtra debuerit occidi,quæſtio eſt.

Quæ autem partitio rerum diſtributam continet expoſitionem, hæc 59
habere debet,breuitatem,abſolutionem, paucitatem.) In omni diſtributione,ſiue quam habet orator in membris negotij,ſiue quam in membris quæ ipſe format & fingit dicenda, ſeruare debet hæc tria:breuitatem,abſolutionem, paucitatem. Breuitas,in verbis eſt. Abſolutio,in toto. Paucitas,in generibus.

Breuitas eſt, cum niſi neceſſarium, nullum aſſumitur verbum.) Vt ſi ſic partiamur, Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, poſtremo de æſtimato. nunc dicemus de decumano frumento. deinde, vbi maius eſt crimen, de eo quod ſolet publicis pretiis comparari. poſtremo, vbi nihil auaritia Verris intactum reliquit, dicemus etiam de æſtimato frumento. Hæc itaque ſuperflua verborum in breuitate partitionis vitare debemus, vt animus auditoris non verbis, ſed rebus potius occupetur.

Hæc in hoc genere idcirco eſt vtilis.) In hoc genere, Id eſt in diſtributione, breuitas vtilis eſt ad animos auditorum, non verbis, ſed rebus potius occupandos.

Abſolutio eſt per quam omnia quæ incidunt in cauſam, genera, de quibus poſtea dicendum eſt, amplectimur.) Abſolutionem tũc facimus, ſi omnia quæ incidunt in cauſam, partiẽtes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc ſpeciebus confici poſſunt, nunc generibus. Quoniam autem ſpecierum maior eſt multitudo, anguſtior generum vis & natura (quippe cum genus multas in ſe ſpecies contineat) qui facit partitionem de ſpeciebus omnibus cauſæ incidentibus, abſolutionem quidem ſeruat, quòd omnis ſpecies in partitione proponit: ſed peccat, quòd ſpecierum latior diſtributio eſt, & in partitione amplius quàm quatuor partes omnino eſſe non debent. Ergo vt abſolutio melius in diſtributione ſeruetur, ſpecies illæ ad genera reſeruandæ ſunt, vt paucis generibus, cum ſpecies omneis complexi fuerimus, abſolutionem conficiamus, quòd omnia: & paucitatem, quòd genera quæ incidunt in cauſam, in diſtributione collocamus: ne aut vtile aliquod genus prætereamus: aut poſtea cauſæ (quod eſt vitioſius) inferamus.

Paucitas in partitione ſeruatur, ſi genera ipſa rerum ponuntur, neque permiſtè cum partibus implicantur.) Tunc, inquit, pauca in partitione collocare debemus cum quid ſit genus, quid ſit ſpecies iam ſcimus, ne cum generibus ſpecies implicemus. Itaque ſi ſtudere volumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus.

Nam genus eſt quod plures partes amplectitur, vt animal: pars eſt quæ ſubeſt generi, vt equus.) Ὄν Græci, ſubſtantiæ & accidenti genus ponunt: ſed non bene. pars enim omnis generi ſuo ſimilis eſſe debet. Subſtantia porrò res eſt quę aliis rebus ſubeſt, capax accidẽtium qualitatum. Deinde accidens eſt id quod in ſubſtantiam cadit. Quare quoniam illud ſuperius ὄν, vtrumque eſſe non poteſt, non recte ſubſtantiæ & accidenti genus factum eſt. Ergo quoniam præcipimus vt ſpecies generi ſemper ſimilis eſſe debeat: videamus vbi hic Cicero quaſi videatur erraſſe. nam poſuit hominem reſpectu duplici, vt ad inferiora genus ſit, ad ſuperiora ſpecies. Huic animal præpoſuit, vt ſpeciem faceret id quod homo. cum id ipſum genus vellet oſtendere quod homo eſt, ſubiecit huic ſpeciẽ, Romanũ, Thebanũ. Nónne videtur eſſe vitioſum, quòd cum homo ſubſtantia ſit, Romanus

autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta ſubiectio eſt,ſub eo quod ſubſtantia ſit,id quod eſt accidens,collocari.nam rectũ illud præceptum eſt in faciendis generibus & ſpeciebus & indiuiduis,rẽ aut ſubſtantialem in omnibus eſſe ſeruandam,aut accidentalem:vt cum in genere ſit ſubſtantia, & in genere ſpecies & indiuiduum ſit. Animal namque ſubſtantia eſt.huic cum ſuppono ſpeciẽ, ſubſtantia eſſe debet. ſuppono autẽ hominẽ.Item cum ſuppono homini Ciceronẽ, ſubſtantiam pono. ſic factum eſt, vt in omnibus ſubſtantia ſeruaretur. Pari ratione ſi id quod genus eſt,accidens fuerit,etiam ſpeciem accidentis debeo collocare,pariter & indiuiduum. Vt genus ponam colorẽ.accidit enim color corpori. huic cũ ſuppono ſpeciem, album vel nigrum:intelligo & hoc quoque accidẽs eſſe. Erítque etiam ſimilis ratio cũ ſub albo pono hoc album,quod eſt indiuiduum.Indiuiduum eſt enim quod oculis,digitóque monſtratur.Ergo & album,& color accidentia cuncta ſunt, corporis ſcilicet. quamobrem Romanus, & Thebanus accidentia ſunt. accidunt enim ſubſtantiæ cuilibet,aut homini,aut equo. Cicero vero hominem ponit,id eſt ſubſtãtiam: & recte facit,huic genus dando animal.nãque animal ſubſtantia eſt. Non recte autem,cum homini ſpeciẽ ſupponeret, Thebanum, & Romanum ſuppoſuit.quoniã hæc,vt diximus,accidẽtia ſunt. Sed hoc fruſtra in quæſtionem venit.licet enim id,quod accidens eſt, poni in ſubſtantiam cũ eo ipſo ſibi copulato cui ſupponitur.vtputa homo(vt diximus)animalis ſpecies eſt:hominis vero ſpecies,eſt Thebanus,quod eſt accidẽs.hic nõ Thebanum ſolum audire debeo, ſed hominẽ Thebanum, vt ſimul cum Thebano, & hominem audiendo, faciam id quod eſt accidens ſubſtantiale. Quare Cicero recte hominem, animalis ſpeciẽ poſuit:& genus Thebani aut Troiani,hominẽ ſcilicet.Itaque inquit,Ideo diligẽtius genera,& ſpecies generum definire volumus,vt intellectis aperte generibus, quo breuior ſit partitio, etiam genera pauca in partitione eadem collocemus.

Nam qui ita partitur,Oſtendam propter cupiditatem, & audaciam,& auaritiam aduerſariorum omnia incõmoda ad rempublicam perueniſſe, &c.) In partitione quæ dicitur diſtributio,tria ſemper dicit eſſe ſeruanda, breuitatem,abſolutionem,paucitatem. Breuitas,in verbis eſt.Abſolutio, vt omnia genera,quæ in cauſam incidunt,in partitione ponamus. Paucitas,vt ſola rerum genera,quæ partium ſunt, abſque partibus ſuis in partitione ponamus,& quæ genera partes aliorum generum eſſe non poſſunt. Nunc itaque de paucitate tractatus eſt. & dat exemplum vitioſæ diſtributionis, id eſt in qua genus & pars eius ſimul poſita ſunt. Nam qui ita, inquit,partitur, Oſtẽdam propter cupiditatem & audaciam & auaritiam aduerſariorum: is,inquit, errauit. etenim paucitatem ſeruare neſciuit:ſiquidem non ſola rerum genera poſuit, ſed & genus, & partem generis. Cupiditas enim,genus eſt:pars cupiditatis,auaritia.Ergo in ſuperioribus, quid faciendũ eſſet oſtendit:nunc quid nõ faciendũ. Et hæc ferè bipartita

præceptorum omnium diſciplina eſt.

Hoc igitur vitandum eſt, ne cuius genus poſueris, &c.) Hoc igitur vitandum eſt, vt ſciamus nunc illud præcipi, quod faciendum non ſit.

60 Quod ſiquod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione cauſæ erit ſimpliciter expoſitum, &c.) Genera, inquit, ipſa rerum in partitione ponenda ſunt, ſed ſicui generi partes ſuas fuerit neceſſe ſupponi. Poſtquam, inquit, partitionem cœperimus exequi, & ad id genus venerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen, partes generi iungere non debemus. In tractatibus quæſtionum debemus de generis partibus diſputare.

Atque illud quoque pertinet ad paucitatem.) Quoniam de paucitate tractatus eſt, Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit: ne plura quàm ſatis eſt nos demõſtraturos eſſe dicamus, hoc modo inquit, Oſtendam aduerſarios quod arguimus, & voluiſſe, & potuiſſe, & feciſſe, cum in tertio cuncta ſint. Deinde inquit, Cum ſimplex quiddam in controuerſia ſit, nos tamen diſtributione vtamur.

Ac ſunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc vſum oratorium non tantopere pertinent.) Oſtendit partitionũ multa eſſe alia præcepta: ſed tamen quæ ad philoſophiam, nõ quæ ad rhetoricam pertineãt. Ad philoſophiam, inquit, de qua hæc ipſa præcepta tranſtulimus. Ideo, inquit, quia nihil horum in cæteris artibus inueniebamus. Oſtendit hæc de partitione præcepta Latinos nunquam habuiſſe in artibus ſuis, ſe primum tranſtuliſſe de Græcis.

Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminiſſe oportebit, &c.) Ad extremum hoc dat in partitione præceptum, Vt quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur, & explicemus: quod ſecundum ponimus, vt ſecundo aggrediamur loco: quod tertium, tertio: poſtremo, finitis per ordinem ſuum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

61 CONFIRMATIO eſt, per quam argumẽtando noſtræ cauſæ fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio.) Definitio confirmationis, non per id quod eſt, ſed per id quod facit. Et quod ait, Noſtræ cauſæ: commune præceptum eſt tam defenſoris quàm accuſatoris. Vterque enim vtroque ſemper vtitur: id eſt, & confirmatione, & reprehenſione. Scire autem debemus exordium, narrationem, partitionem, & concluſionem in omnibus cauſæ generibus, vel cõſtitutionibus, generali diſciplina eadem præcepta retinere: Confirmationem vero & reprehenſionem, per ſingula cauſarum genera, vel ſingulas conſtitutiones diuerſa & propria ſemper habere præcepta. Nunc itaque iuxta ordinem partium, poſt partitionẽ tractat de confirmatione. Et quoniam, vt ſuprà diximus, in ſingulis cauſarum generibus vel conſtitutionibus diuerſa & propria

habet præcepta,quia mora eſt vt per ſingulas ſpecies confirmationis præcepta dicantur,generaliter & confuſe præcipit quibus de locis argumentandi rationibus tractis,in omni cauſarum genere,vel in omnibus ſimul conſtitutionibus confirmatio effici poſſit.Et hoc in primo libro agitur:id eſt vt in omne genus formamque cauſarum quædam communitas argumentationum,velut ſylua,ponatur.Secundus autem liber hoc continet, vt in ſingulis cauſarum generibus ac formis propria ac certa, & diuerſa præcepta ſeparentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractis.

Per quam argumentando,&c.) Hoc enim proprium eſt confirmationis. alioqui & narratio fidem facit:ſed non argumentando fidem, & authoritatem,& firmamentum.Fides eſt argumentum quo crimen probamus,id eſt fidem crimini facimus.Authoritas eſt argumentum verius atque honeſtius,& cui quaſi neceſſe habeat credi. Firmamentum eſt creberrima argumentatio.

Omnes res argumentando confirmantur,aut ex eo quod perſonis, aut ex eo quod negotiis eſt attributum.) Omnis res argumentando confirmatur, ſed quæ in ὑποθέσει eſt, quæ cauſa dicitur. Cuius cauſæ iſta definitio eſt,lis cum certa perſona.Hæc quidem omnis res,ex illis ſeptem locis argumenta contrahit,Quis,quid,cur, vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis.Verum ex his duo prima omnem vim argumentationis continent, quinque reliqua ſecundo ſubiacent. Itaque duo hæc prima(quis)&(quid)apertioribus nominibus Cicero& ad opus vicinioribus nuncupat,id eſt perſonam & dictum,factumve,quod negotium eſt. Itaque omnis res cõfirmatur aut ex attributis perſonæ argumentis ſumptis, aut ex attributis negotio.Perſonis autẽ attributa ſunt vndecim, Nomen, natura,victus,fortuna,habitus,affectio,ſtudium,conſilia,facta,caſus,orationes.Itaque ſi hæc omnia attributa perſonæ ſunt, quæ ſit ipſa perſona videamus.Nomen,eſſe non poteſt:quia primum attributum perſonæ eſt. Homo,eſſe non poteſt: quia naturæ perſonæ attributum eſt: & natura mortalium in duo diuiditur,in homines & in feras.Quę eſt ergo perſona? Illa ſcilicet quæ in pronominibus finitis eſt,vt Ego,tu, ille, hic, hæc,hoc. Itaque ex perſona nulla argumẽtatio poteſt ſumi. Cum enim dixero (hic) quod argumentum feci?Ex attributis autem perſonæ ſumitur omnis argumentatio per quæ ſe aperit,& quibus impletur ipſa perſona attributis ſuis. Igitur perſonarum omnium vis probatur nomine vniuſcuiuſque perſonæ.

Nomen eſt quod vnicuique perſonæ datur, quo ſuo quæque proprio, 63
& certo vocabulo appellatur.) Antequam ad hoc nomen,quod definiendum eſt,veniamus,prius de ſignificantia nominis dicamus. Nomen hoc, quod ſonat nomen, quatuor ſignificantias habet.Vna talis eſt, quæ eſt in appellatione rerum omnium. Verba autem omnia, rerum nomina ſunt:

vt salio, curro. Vtique his omnibus res significantur. Vnde multi illum sapientissimum ac beatissimum esse dixerunt, qui rebus nomina imposuit. certe vt sciamus omnes partes orationis, id est omne quod loquimur, nomina esse rerum: cum de Sibyllæ responsis ageretur (in responsis autem omnes octo partes orationis fuerint necesse est) ait Virgilius, Foliisque notas & nomina mandat. Ergo hæc vna significantia nominis est, quæ in omnium verborum appellatione est. Alia nominis significantia talis est, qua vnam partem orationis de octo partibus orationis videmus esse signatam, vt Nomen, pronomen, verbum. Tertia, nominis proprii: vt hominis, vt deorum. Quarta autem hæc, quadripertita est: qua vnaquæque persona sine alterius communione signatur. Et vt sciamus vnam de quatuor hanc esse significationem nominis, sic proposuit vt ostenderet quod nomen esset definiturus.

Nomen est, inquit, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. Ergo vt proprium personæ hoc nomen & certum sit, per quatuor tenditur, Prænomen, nomen, cognomen, agnomen. Prænomen porro, interdum vna, interdum duabus, interdum tribus literis cōtinetur: vt C. Caius, vt C N. Cneius, vt S E X. Sextus: fuitque nonnulla apud maiores nostros prænominis ratio. nam & Quintum ideo dixerunt, quod quinto fortassis loco natus esset: & Lucium ideo, quia fortasse esset initio lucis exortus. Verum quoniam hæc apud nos ratio nihil valet, argumentum de prænomine non quærimus. Nomen porro, maiorum est tractum ex familia vel sanguine: vt Tullius, Cornelius, ex Corneliis. Cognomen autem, proprium personæ est, vt Cicero, vt Scipio. Iam agnomen extrinsecus venit, & venit tribus modis: aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. Ex animo, sicut Superbus & Pius. Ex corpore, sicut Crassus & Pulcher. Ex fortuna, sicut Africanus & Creticus. Quatuor his itaque partibus personæ proprium & certum nomen includitur, Prænomine, nomine, cognomine, agnomine. vt Publius prænomen, nomen Cornelius, Scipio cognomen, Africanus agnomen. Argumentum autem, si necesse fuerit, in tribus quærenus, In nomine, cognomine, agnomine. Itaque definitionis istius hæc est propositio, Nomen est cuique personæ. Deinde hinc incipit definitio quo suo quæque, id est vocabulo. Sed quod suum est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis: vt Tullius. Multi itaque Tullii. quia nomen ex sanguine est. Deinde addit (proprio) Rursus & vocabulum proprium potest esse commune: vt Cicero, proprium vocabulum: sed tamen multi possunt esse Cicerones. Itaque addidit (certum) scilicet quod ex omnibus quatuor constat: quo vniuscuiusque personæ verum, & non nisi eius, possit nomen intelligi. & recte (certum nomen) interdum enim ex libidine, & quadam obtrectatione nomen imponitur. vt illud in Sallustio, Tyrannumque & Cinnam appellantes. Itaque huiusmodi nomen certum esse non potest.

Quotiescunque autem specialiter aliquid volumus includere, his tribus includimus, suo, proprio, certo: vt Tullius, Eum suis, eum certis propriisque criminibus accusabo.

Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est.) Hæc ratio est, vt difficilis sit naturæ definitio. etenim apud sapientes contentio est, quid prius sit, Deus, an natura. Si natura prior est, ergo Deus natus est: atqui Deus nasci non potuit. Rursus, Si Deus prior est, nata est natura: quod si nasci potuit natura, incipit esse natura. Itaq; naturæ difficilis definito est. Difficilis definitio naturę secundum Platonem vel alios sapientes, inquit. alioqui ostendit posse definiri. Denique sapiẽtes quidã sic definiere naturam: Natura est ignis artifex quadam via vadens in res sensibiles procreãdas. etenim manifestum est omnia principe igne generari. Plato autem sic definiuit: Natura est dei voluntas. Et inter cæteras hæc magis probanda definitio. nam si Deus & natura ita sunt, vt ex his alterum prius nõ sit (necesse est autem ex primo nasci quod secũdum est) deinde si quod nascitur, nec Deus est, nec natura: recte naturam, dei dixit esse voluntatem. Deus enim semper voluerit & velit, necesse est. Ita quoniam nasci natura non potuit, si dei voluntas est: vt Deus nasci non potuit, nec natura. Illud autẽ scire debemus, naturam illud esse quod mundum, vltra mũdum naturam non esse, sed Deum: voluntatem autem dei, qua mundus est, eandem esse naturam. Itaque hic Cicero naturæ principalem definitionem omisit: dixit autem esse difficilem. Partes autẽ eius enumerat, sed quarum, inquit, indigem⁹. Natura, animalis, inanimalis. Animalis, diuina, mortalis. Mortalis, hominum, bestiarum. Hominum, animi, corporis extrinsecus. Itaque partem illam naturæ reliquit, quæ inanimalia generat. neque enim eius indiget qui rhetoricam scribit. Illius autem naturæ partes exequitur, quæ motu suo in rebus agit aliquid, id est quæ viuit. Etenim ille qui rhetoricam scribit, præceptis suis personam debet includere: persona autem homo. huius itaque naturæ indigemus in qua est homo. Hæc igitur natura; quæ motu suo in rebus aliquid agit, principaliter in duo scinditur: in diuinam naturam, & in mortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricam non pertinet, & ideo hanc omisit. Sciri tamen debet, quia loco argumenti sæpe rerum diuinarum inducitur disputatio. vt illud est, Quæ res faciat vt vigeamus, quæ vt occidamus. Sed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica descendit. Itaque confert se ad mortalem naturam: rursusque hanc in duo diuidit, in homines & in bestias. Omne quod extra hominem viuit cum anima & corpore, bestias nominauit. Remoueamus itaque & naturam illam mortalem, quæ bestiarum est: hancque solam inspiciamus in qua homines sunt: & de eadem natura circa certam personam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Etenim ea quæ in hominis sunt natura, nunc tantum naturæ sunt:

nunc ita naturæ,vt & induſtriæ vel artis eſſe credātur. Tripliciter autē debemus in homine inſpicere atque explorare naturam: quæ ſit natura animi,quæ corporis,quæ extrinſecus. Verum quæ in homine extrinſecus ſunt,ea tantum naturæ ſunt. quæ autem in homine, animi vel corporis ſunt ,ea & naturæ poſſunt eſſe & diſciplinæ. Itaque primum videamus quæ natura in homine ſit.Extrinſecus:vt ſexus.Sexus enim tantum naturæ eſt,nec ex diſciplina poteſt aliquādo contingere.ita & natio, & patria, & cognatio,& ætas,tantum naturæ ſunt.Natio eſt , inquit,vt conſideres vtrum Græcus ſit an Barbarus. hoc ſecundum ipſorum Græcorum ſententiam , qui abſque ſe reliquos,Barbaros appellabant.Patria eſt,inquit, vt conſideres Athenienſis,an Lacedæmonius , Aquileienſis,an Mediolanenſis ſit. Cognatio,inquit,eſt vt conſideres quibus maioribus oriundus ſit,vnde ſanguinem ducat : fitque hinc optimum argumentum , vt illud eſt in Virgilio,bellumne inferre paratis Laomedontiadæ ? Sed & hoc argumentum quaſi ex nomine fieri videtur quod ait,Laomedontiadæ:cum hic ex natura colligenda nobis inſinuet argumenta. Hoc itaque intereſt, quod in nomine, ex ſono ipſo nominis colligimus argumentum. vt ex Verre,quod euerrat prouinciam.In natura autem,non ex nominis ſono, ſed ex eius actu vel moribus,cuius nomen eſt, colligimus argumentum. Etenim cum dicimus(Laomedontiadæ) in ſono nominis nihil eſt: in actu autem Laomedontis,perfidiæ poſitum eſt argumentum. Ætatem autem, inquit,inſpicere debemus vtrū puer ſit,an grandior,an ſenex : vt cuicunque ætati crimen quod agitur,aut conuenire , aut non conuenire doceamus.Hæc de his quæ extrinſecus ſunt , quæ tantum naturæ ſunt. Nunc venit ad ea quæ corporis & animi ſunt , & quæ tam naturæ quàm diſciplinæ eſſe poſſunt.Etenim interdum per ſe multum valet natura, interdū tenuis & infirma eſt:diſciplina enim vel vſu ſæpe mutatur.Enumerat itaque quæ iſta ſint veluti communia,vt conſideremus vtrum aliquis valens an imbecillis ſit,longus an breuis,formoſus an deformis,velox an tardus. hæc omnia,corporis ſunt:quæ facile videmus ſæpe hominibus ex natura, ſæpe ex arte contingere.Deinde, inquit,debemus inſpicere memor an obliuioſus ſit,comis,officioſus,prudens,patiens,an contra.hæc rurſus omnia,animi ſunt:quæ ſimiliter videmus tam ex natura nobis, quam ex arte prouenire.Verum cuncta iſta,inquit,quæ animæ & corporis ſunt , quanquam ſępe ex diſciplina vel arte contingant,tamen qualia vel quanta ſint, non niſi in ſola natura conſiderare debemus.Ea autē quæ induſtria comparantur,in habitu rectius conſiderabimus.

65 In victu conſiderare oportet apud quos,& quo more,& cuius arbitratu ſit educatus.) Victus hominis eſt omne illud tempus à pueritia vſque ad id quod agit. itaque conſiderare debemus non apud quos natus ſit (quod naturæ eſt) ſed apud quos ſit educatus,vnde incipit victus. Apud quos, inquit.intereſt enim inſpicere illorum vitam apud quos educatus ſit : ex

his

his enim viuendi potuit capere disciplinam. Sed quia homines interdum non vt volunt educant, aliqua necessitate compulsi (quippe & seueriores sæpe dissolutius, & dissolutiores sæpe seuerius educant) recte quærendū dicit non solùm apud quos educatus sit, sed etiam quo more educatus sit. Deinde, inquit, inspicere debemus ad cuius arbitrium sit educatus, id est patris, patrui, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaque, vt victus à primis annis vsque ad ætates alias protendatur. vt dixit, primo quærendū quemadmodum sit educatus. hoc (quēadmodū) in tria diuisit, apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer solet discendas literas sortiri, easdemque liberales. Itaque qui liberales literas discit, duplices habere debet magistros, qui faciant virum bonum, & qui faciant dicendi peritum, & his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc quærendum, quos habuit artium liberalium magistros, quos viuendi pręceptores. Itaque non, vtrum habuerit magistros, vtrum viuendi præceptores, sed quos habuit, quærendum. Deinde etiam hic animaduertendus ordo est, postquam litteras quis didicerit, & certam viuendi acceperit disciplinam, tunc necesse est vt habere incipiat amicos. sed quærendum est, qualibus amicis vtatur: amicus enim mihi esse nō potest, nisi similis mei. Deinde quo negotio, quæstu, & artificio sit occupatus, quærendum. necesse est enim, vt in vita nostra aliquid agamus, quo nos occupemus. Et hic actus in vita aliquid agentium triplex est. nam aut negotium est, vt mercatura, vt militia, vt agricultura, & cætera. Aut quæstus est, vt præco, vt parasitus, vt scenicus, aut similia. Aut artificium, vt artem scilicet aliquam plene cognitam aut exerceas, aut tradas, vt orator, vt rhetor, & alia huiusmodi. Alioqui scire aliquid perfecte, & exercere nolle, habitus est. deinde aliquid non plene scire, neque id quodcunque exercere, affectio est. verum vniuscuiusque rei & habitus, & affectus si exerceatur, & in actu sit, victus est. Animaduertendū, inquit, etiā, quomodo rē familiarem administret, qua cōsuetudine domestica sit. ex rebus enim priuatis & domesticis, quemadmodum quis in repub. viuat, facile possumus agnoscere.

In fortuna quæritur seruus sit, an liber.) Hoc quasi naturæ esse magis videtur, vt seruus quis, an liber sit: serui enim sæpe nascuntur: sed vt taceam⁹ vt multi sæpe ex fortuna serui sint, etiā illos qui nascuntur, ex fortuna seruos esse manifestū est. Etenim ex captiuis primū serui facti sunt: captiuitas bello. in bello, nō nisi incerta fortuna. itaq; seruum esse, fortunæ est. Hoc etiam in fortuna cōsiderādum, pecuniosus sit, an tenuis; priuatus, an cum potestate. Sed quia non vno modo capimus potestatem, recte addidit, si cum potestate; iure, an iniuria. Hoc etiam fortunæ est, vt videamus vtrum fœlix, clarus, an contrà sit. Considerare etiam debemus, non vtrum liberos habeat, quod naturæ est, sed quales liberos habeat, vt est illud in Virgilio, Vade, ait, ô fœlix nati pietate. Non nato fœlix, sed nati pietate. itaque in eo fortunam inspexit, quippe, Vade, ait, ô fœlix, in- 66

quit. facit enim fortuna fœlicem. Quod si, inquit, is cuius victus quæritur, mortuus erit, non de morte, sed de mortis eius genere quæretur: alioqui mors naturæ est.

67 Habitum autem appellamus, animi aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem.) Habitus, inquit, iste est alicuius rei, siue in animo, siue in corpore à natura cœpta, sed vsu corroborata, & plena perfectio. scire enim plene aliquid, habitus est. iam si id volueris exercere, victus est. Videamus itaque habitum qualem esse dicat, Vt virtutis, inquit, hic habitus animi. Virtus autem quadruplex, iustitia, temperantia, fortitudo, prudẽtia. Sed tunc habitus, si virtutem ita teneamus acceptam, vt nunquam à semel comparata recedamus. Nam si frequenter sua cuique reddamus, & aliquando rapiamus, iam iustitiæ habitum per intemperantiam non tenemus. similiter & circa reliquas virtutes: ita enim est habitus definitus, Habitum appellamus animi aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem. Absoluta est, vt plena sit: constans, vt semper eadem sit, neque aliquando à se recedat, & tunc est vere habitus. Deinde, Aut artis, inquit, alicuius perceptionem. vtputa, Ego rhetoricam plene quidem noui, sed exercere nolo. Itaque licet non exerceam, in eo tamẽ, quod Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum, ita & in cæteris artibus plena perceptio, habitus est.

Aut quanuis scientiam.) Ars duplex est, in scientia in actu, scientia artis non artis. Inter scientiam & artem hoc interest. Ars quidem duplex est, vna in scientia, alia in actu. Verum scientia rursus duplex est: est scientia artis, est non artis. neque enim aurum, gemmas probare, artis est, aut scire quot milia hominum in illo sint populo, quanto spatio hæc vrbs ab illa distet. hæc itaque scientia est, sed non artis. Sed quoniam & artis est quælibet, inquit, scientia, si plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. Sed hucusque de habitu animi. Deinde, inquit, & corporis aliqua commoditas studio & industria comparata, habitus dicitur. vt si corpus palæstra roboremus, si velocitatem nobis exercendi studio comparemus. Verum & animi, & corporis habitum Cicero in bonis collocauit: quippe habitum dixit esse virtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita & Aristoteles omnem habitum in bonis posuit, cum secundum definitionem possit & in malis habitus esse. Nam si demus semper operam, vt nihil intelligamus studio, stulti sumus: erit hic habitus industria comparatus. & rursus, si exercitium corporis deuitemus studio, imbecilles sumus. erit æque hic habitus corporis industria comparatus. Sed nescio quo modo recte habitus malorum non est positus neque a Cicerone, neque ab Aristotele. nam si hoc ipsum nomen inspiciamus, & eius sonum, videamus habitum dictum esse ab eo quod habere voluerimus. Natura autem nostra talis est, vt nunquam mala velimus: malorum ergo esse ha-

bitus non videtur,eſt tamen.Nam & Catilina habitu malus fuit, id eſt malitiam induſtria ſibi comparauit.

Affectio eſt animi,aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commuta- 68
tio,vt lætitia,cupiditas, metus,moleſtia,morbus,debilitas,& alia quæ genere in eodem reperiuntur.) Habitum eſſe diximus,ſiue in animo, ſiue in corpore,alicuius rei perfectionem. At contra,ſiue in animo,ſiue in corpore,alicuius rei inchoatio,eſt affectio:quę ſubito aliqua ratione naſcitur mox receſſura: vt ſiquid nobis boni nuntietur,& læti eſſe incipiamus:ſiquid videamus,& idipſum concupiſcamus: vel aliquid timere ſi incipiamus,& moleſte ferre:iſtę omnes animi ſunt affectiones.Deinde corporis, ſi ſubito in morbum incidamꝰ: ſi aliquid in nobis debilitetur,ſed ad tempus:poſt autem ſanetur.Hæ itaque erunt affectiones corporis, & reliquæ eis ſimiles.

Studium autem eſt animi aſſidua & vehemens,&c.) Alioqui aſſidua & 69
vehemens eſſe non poteſt,ſi in ipſo opere non habuerit volũtatem.Et dat res non quæ ſtudium ſint,ſed quarum ſtudium ſit:vt philoſophiæ, inquit, non philoſophia,aut poetriæ,aut geometriæ, literarum:non poetria, aut geometria,litera.Itaque ſiquid vehementer & cum magna voluntate volumus,ſtudium eſt.Deinde ſi id quod volumus,aliqua ex parte conſequimur,affectio eſt. Sin autem quod plenum & perfectũm eſt tenemus,habitus eſt.Quod ſi hoc ipſum(plenum)agẽdo exercere voluerimus, erit victus.Ita vnum qualitate diuerſa in multa attributa conuertitur.

Conſilium eſt aliquid faciendi aut non faciendi vera excogitata ratio.) 70
Duo ſemper ſunt vnde dubitamus,& vnde conſilium eſt. Aut enim vt faciamus aliquid,quærimus,aut vt non faciamus.Ita & leges, quæ conſilio ſcribuntur,duo ſemper hæc cõtinent:aut fieri iubent,aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quædam ratio in ancipiti cogitatione verſatur:poſtquam idipſum ſtatueris, erit excogitata ratio:& ideo excogitata,quia fuerat iam ante cogitata ratio,quod Conſilium eſt.

Facta autem, & caſus,& orationes tribus ex temporibus conſidera- 71
buntur.) Ex his quoque non minima colligimus argumenta, vt de factis perſonæ argumenta capiamus,de dictis,de his quæ ei acciderunt:vt damnum,vt morbus,vt orbitas,& reliqua ſimilia. Verum hæc per tria,inquit, tempora debemus inſpicere.tunc enim de futuro argumẽtum poſſumus facere ſi ita & ante fuiſſe doceamus: vtputa,Quia hoc fecit,hoc facit etiã, & hoc facturus eſt.Quia hoc paſſus eſt,hoc patitur,hoc etiã paſſurus eſt. Quia hoc dixit,hoc dicit,hoc etiam dicturus eſt.hucuſque autem attributa perſonæ.

Ac perſonis quidem hæc videntur eſſe attributa.Negotiis autem quæ 72
ſunt attributa, &c.) Septem ſunt quidem, vt diximus elementa, vnde omnis argumentatio capitur ad quamcunque rem,Quis, quid,cur,quando, vbi, quemadmodum,quibus adminiculis.Horum duo prima omnia

continent. Nihil autem aliud quæritur, nisi quis fecerit, & quid factum sit. Atque hæc ipsa Cicero propriis, & apertioribus, & ad rem vicinioribus nominibus, appellauit. Quis enim, Personam dixit: Quid, Negotium vocauit. Ac personæ quidem, quam in pronomine posuimus, quæ essent attributa, iam dictum est. nunc antequam dicamus, quæ negotio attributa sint, quid sit ipsum negotium, videamus. Negotium, est factum de quo quæstio est: verum hoc factum nunc in facto est, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factũ, de quo quæstio est, negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria sunt. Est factum illud de quo quæstio est. Est factum, quod in negotio est, quo illud factum, de quo quæstio est, probatur. Atque hoc factum, tribus temporibus consideratur, Ante, In, Post. Est & tertium genus facti, quod extra negotium est, ex quo, ad id factum, de quo quæstio est, trahitur argumentum: vt, Cluentii factum, est Iudiciale de veneno, quod occiderit Oppianicum. deinde extra hoc negotium, facta eius alia ad argumentum, quod proponitur, trahuntur, quod multos ante veneno necarit. Hoc tertium factum in attributis personæ accipimus, facta, casus, & orationes. Tria itaque genera factorum sunt, Factum de quo quæstio est: Factum, quod id factum, vnde quæstio est, probatur: Factum extra negotium, sed ad negotium. Itaque factum illud, de quo quæstio est, negotium appellatur. Huic negotio quatuor principaliter attributa subiecit: Vnum, quod in ipso negotio est, quæ continentia cum ipso negotio appellauit: id est quibus illud factũ, de quo quæstio est, probatur, & quæ ab ipso negotio videntur nullo modo posse separari. Secundum attributum est, in quo illa, quę in gestione negotii sint necesse est videre. Aliud est enim ipsum negotium, aliud illa quæ in gestione negotii continentur: vtputa Occidit, negotium est. In ipsius autem negotii gestione illa sunt, Illo tempore occidit, In illo loco occidit, Fuit occasio vt occideret, & reliqua quæ in gestione negotii continentur. Tertium attributum est, quod adiunctum negotio nominatur. Hoc neque negotium, neque in gestione negotii, sed extra negotium est: hoc ab oratore sumitur, cuius assumptione res illa, de qua quæstio est, aut similis, aut dissimilis demonstrabitur. Itaque omnia exempla attributa negotio sunt: sed quoniam extrinsecus veniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum attributum est negotio, quod gestum negotium consequitur. Hoc quoque extrinsecus est. non enim in negotio, vel in gestione negotii continetur, sed an post negotium contigerit, consideratur: vtputa, factum Milonis hæ res consecutæ sunt, Vt de eodem facto legem nouam Senatus tulit. cædem quæ in Appia via facta esset, contra rempublicam factam esse iudicauit. Hæc omnia non in negotio, neque in gestione negotii sunt, sed gestum negotium consequuntur. Et quoniam scimus quot attributa negotio sunt, vel quæ sint in singulis, nunc quæ nobis sint ad argumentum ducenda videamus. Ac

primo illa consyderemus, quæ continentia cum ipso negotio appellantur: sine quibus negotium, & quæ sine negotio esse non possunt. Hæc itaque quinque sunt, Summa ipsius negotij, summæ causa, & facti tria tempora, ante, in, post: quod factum inter genera factorum secũdum esse memorauimus. Summa negotij talis est, vt Parẽtis occisio. Patrem enim occidit, negotium est: negotij summa est, vt Parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus, de pronuntiatione fiet argumentum, si cum quadam admiratione dicamus, Occidisse patrem Sextus Roscius dicitur. Deinde causa illa est: vtputa, Occidit, quia inimicus fuit: aut contrà, Quia inimicus non fuit, non occidit. Iam post causam facta consyderare debemus, quibus illud factum, de quo quæstio est, asseramus. Hæc facta per tria tempora (vt sæpe iam dictum est) diuiduntur, vt consyderemus quid ante factum sit, quid in re ipsa factum sit, quid postea factum sit: vt Milo quid ante fecit, In senatu fuit: domum venit: calceos & vestimẽta mutauit: profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa, Ad Albanum peruenit: impetus in illum factus est: tum ille reiecit penulam: de rheda desiluit: se defendit: Clodius occisus est. Postea quid fecit, Profectus est Lauinium: Flamines creauit: propter inuidiam Romam cito noluit reuerti. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud, quod in gestione est, id est Milo Clodium occidit. Necesse est itaque hæc quinque in eodem negotio, de quo quæstio est, contineri. Frustra enim aliquid factum obiicimus, immo nec factum est, nisi eius summam dicamus, nisi causam eiusdẽ facti doceamus, nisi quid ante, quid in re, quid postea factum sit, demonstremus. Recte ergo continentia cum ipso negotio nominata sunt.

Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur.) Multę quidem causæ sunt. nam vt omnia ista nascantur, quæ in mundo sunt, necesse est causa præcedat: & hoc ipsum negotium, de quo quæstio est, causa dicitur. Verum hæc causa hominis circa factum, duplex est: aut enim propter rem aliquam iam antè animo pręuisam quodcunque facimus: & erit causa, quæ ratiocinatio dicitur: aut subito necessitate aliqua præsentis tẽporis in factum aliquod præcipitamur: & erit causa, quæ impulsio dicitur: & quæcunque causa ex confessione veniam meretur, impulsio est. Harum nunc vtranque causam Cicero hic tetigit, Per quam & quamobrem, inquit, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Quamobrem ratiocinatio est, cuius causa impulsio est.

In gestione autem negotij, qui locus secundus erat de iis quæ, &c.) De 73
septem elementis, persona iam dicta est: remanserunt sex, quæ negotio attributa sunt, Quid, cur, quando, vbi, quemadmodum, quibus adminiculis. ex his rursus duo, Quid, & cur, id est factum illud triplex, & facti causam continentia, cum ipso negotio esse monstrauimus. Reliqua quatuor in gestione negotij sunt, Vbi, quando, quemadmodum, quibus adminiculis. Addidit Cicero quintam, occasionẽ, de qua pòst dicemus. Quinque

itaque res ſecundo attributo ſubdidit, Locum, tempus, occaſionem, modum, facultatem: & rectè hæc in geſtione negotij eſſe dixit. Illa enim ſuperiora quinque, Summa negotij, ſumma cauſa, quid antè factum ſit, quid in re factum ſit, quid poſtea factum ſit, negotium, id eſt factum illud, de quo quæſtio eſt, probant. Quòd ſi negotium probant, in geſtione negotij nõ ſunt. Verum in geſtione negotij neceſſe eſt vt hęc rurſus quinque ſint, Locus, tempus, occaſio, modus, facultas. Etenim cum dicimus, Milo in ſenatu fuit: domum venit: poſtea profectus eſt: geſtio negotij eſt quidem, ſed in ipſa negotij geſtione tempus oſtendimus: id eſt Milonem hora vndecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum: impetus in illum factus eſt: geſtio quidem negotij eſt, ſed in ipſa negotij geſtione & occaſionem oſtẽdimus, quòd neceſſe habuerit illuc iter facere: & locum oſtendimus, quòd de loco ſuperiore impetus in illum factus ſit: & facultates, quòd Clodius habuit armatos. Ergo geſtio negotij ſine his quinque eſſe non poteſt, Loco, tempore, occaſione, modo, facultatibus. Quòd ſi ſine his quinque negotij geſtio eſſe non poteſt, rectè hæc in geſtione negotij conſyderare debemus.

74 Locus conſyderatur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate, quam videatur habuiſſe ad negotium adminiſtrandum.) Vt ſciamus quem locũ conſyderandum præcipiat, qui ſint alij loci, videamus: ac primo ſecundũ Lucretij cæterorúmque ſententiam, Inane totum, locus eſt: quod inane patet rebus, occupatúrque ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo hæc elementa in loco ſunt, id eſt in inani. Sed rurſus ipſa elementa loci ſunt: vt ignis, ſyderibus locus eſt: aer, auibus: aqua, natantibus: terra, gradientibus, vel his omnibus, quæ in eadem naſcuntur. Itaque & terra omnis, locus eſt: & rurſus in terra locus eſt, qui locus nobis non ex eo, quòd locus eſt, conſyderandus eſt: ſed ex eo qualis ſit, vt ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuiſſe, aut fieri non potuiſſe doceamus. Hoc itaque ſit præceptum in loco, qualitatem eius atque opportunitatem nos inſpicere, atque æſtimare debere. neceſſe eſt enim nos vbicunque eſſe: ſed illud vbi ſumus, quale ſit, conſyderãdum eſt. Atque hæc opportunitas loci permulta conſyderanda eſt: nam & magnitudo loci inſpicienda eſt, vtrum ibi tot millia hominum ceperit: deinde interuallum inſpiciendum eſt, vt in Quintiana ſeptingenta millia paſſuum biduo eſſe decurſa. Et quoniam interualli duo genera ſunt, longinquitate, inquit, & propinquitate: deinde conſyderandum, ſemotus locus, an celebris ſit: deinde natura ipſius loci vidẽda, tumuloſus, decliuis, planus, ſaxoſus, paluſtris, ſylueſtris: quæ ſit præterea vicinitas eius loci, in qua natura ſit, vt ideo ibi aliquid fieri potuerit, vel non potuerit. quòd vicinia talis ſit, vel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco cõſyderare debemus, ſacer an prophanus ſit, publicus an priuatus, alienus an ipſius de quo agitur. quod ſi ipſius non erit, etiam hoc videndum, an aliquando ipſius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus

loci, multa ad negotium colligere poſſumus argumenta.

Tempus autem eſt id, quo nunc vtimur, &c.) Tēpus generaliter definire difficile eſt: quia tempus ſemper fuerit neceſſe eſt, ſiue ante mūdum, ſiue cum mundo. multi enim natum mundum, multi natū non eſſe contendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium, nec finem habet, æternitas eſt, quam Græci, αἰῶνα appellant. Verum quoniam hoc tempus definiri difficile eſt, illud definit, quo nūc vtimur. Tempus eſt, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum ſpatium ſignificans. Ex curſu enim ſyderum certis temporibus certum nomē impoſitum eſt. Septem ſtellæ, ſeptem circulis contra cælum voluuntur: quæ cum ſingulæ ad id ſignum, vnde profectæ ſunt, fuerint reuerſæ, certum tēpus includunt. Quòd ſi omnes ſeptem ſimul ad ea ſigna, vnde profectæ ſunt, reuertantur, tunc fit illud tempus, quod Annus magnus dicitur: & neceſſe eſt omnia rurſus per ordinem ſuum, quæ antè nata ſunt, renaſci. Ergo ſi ad exordium ſuum ſimul omnes ſtellæ reuertātur, Annus magnus dicitur. Singularum autem curſus habet tempus ſuum: ſed omne tempus certis vocabulis nō tenetur. Nam Saturni curſus habet tempus, ſed tempus ipſum nō habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurij. Solis verò curſus cum ſe expleuerit, annus eſt: Lunæ cum ſe expleuerit, menſis eſt. Iam verò & Sole ſupra terras poſito, diem vocabimus: & Sole ſub terris poſito, noctem. Horarum autem duodecim hæc eſſe origo memoratur. Quodam tempore Hermes Trimegiſtus cū eſſet in Ægypto ſacrum quoddā animal Serapi dedicatum, quod in toto die duodecies vrinam feciſſet, pari ſemper interpoſito tēpore, per duodecim horas diē diuiſum eſſe coniecit: & exinde hic horarum numerus cuſtoditur. Deinde alij dicūt ex quadratura cæli, quæ ſecundū muſicā rationem in duodecim partes dicitur eſſe diuiſa, horas duodecim eſſe nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuiſſima cauerna defluentē, & hanc maiores noſtri in duodecim partes diuiſerunt: ex his partibus, horis numerum impoſuerunt. Sed iam tēpus eſt, vt ad rationē temporis reuertamur: quod tempus, id eſt hoc quo nūc vtimur, ſpatium accipiamus, quod aut in multis annis ſit aut in anno, aut in mēſibus aut in mēſe, aut in diebus vel die, aut in noctibus vel nocte, aut in horis vel hora, vel momēto. Verum hoc tempus noſtrum philoſophi in duo tempora diuiſerunt: in præteritum & futurū. Præſens autem eſſe negauerūt: quòd in eo, quod præſens dicimus, ſiquid iam ex parte aliqua confectum eſt, præteritū ſit: ſiquid mox perfici habeat, futurum ſit. Ita Virgilius, Tot iam voluentibus annis. quod enim voluitur, non ſtat: quod non ſtat, præſens non habetur. Oratores autem tempus noſtrū in tria tēpora diuidunt: præteritū, præſens, & futurum. Ac præteritū tempus in tria tēpora diuidunt: in illud tempus vetus atque obſoletū & perantiquū. deinde in illud, quod, licet vetus ſit, & à noſtra memoria remotū, tamen in literis continetur: poſtremo in illud quod nuper

gestum est,& cuius,de his qui viuunt,plerique meminerunt. Præsens verò tēpus in duo diuidūt:in præsens,& magis presens. Magis præsens tempus est,vt Nunc nūc insurgite remis. Hoc est quod ait,Et item quę instent in præsentia,& cum maximè fiant. Instans enim tempus præsens est,cum ait Iuno ad Iuturnam,cum iam fata Turnum teneret, Atque instantibus eripe fatis. Denique vt sciamus illam præsentia fata dixisse,áddidit postea tempus quod magis præsens esset, Siquid præsentius audes. Præsens ergo tempus duo tempora habere dixerunt,præsens, & magis præsens. Futurum autem tempus in duo diuiserunt,in ocyus, & serius:id est in id,quod mox futurum est,& in id, quod tardius futurum est. Atque hęc tria tempora cum partibus suis, hic in hoc attributo, quod de tempore est, continentur.

Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas eius est consyderanda.) Tempus esse diximus spatium, quod in annis, mensibus, diebus,noctibus horísque versetur. In hoc,inquit,communiter tempore longinquitatem eius debemus inspicere:in qua longinquitate duo oportet attendere,Vtrum in illo spatio huius negotij magnitudo potuerit impleri,& vtrum tot simul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile est,aut numero,aut magnitudine sit,necesse est.

76 Occasio est autem pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.) In illa mensura temporis ex motu cæli facta,ex actibus nostris,vel ipsius mundi qualitas proueniens, occasionem parit faciendi aliquid,vel non faciendi. In tēpore enim mensura ac spatium consyderatur:in occasione qualitas temporis, ex qua opportunitas nascitur faciendi aliquid,vel non faciendi. Hoc itaque inter se distant tempus & occasio:genere autem similia sunt. Verum hęc occasio, vt diximus,ex actibus nostris,vel ipsius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verum hæc occasio vel opportunitas in tria genera distribuitur,Publicum,commune,singulare. Publicum est,inquit,quod ad totam pertinet ciuitatem: si aut bellum sit,aut ludi, aut aliquis dies festus. In hac itaque publica occasione est opportunitas aliquid faciēdi, vel non faciendi. Commune est,inquit,quod ex actibus mūdi prouenit:vt si messis sit,si vindemia; si calor,si frigus. Singulare autem est,inquit,quod vnicuique potest prouenire priuatim : vt si nuptiæ sint, sacrificium, funus, conuiuium,somnus. Et recte in priuata occasione somnum etiam posuit. Non enim ex necessitate temporis, sed ex corporis atque animi ratione dormitur. interdum enim lassi aut mœsti, per diem dormimus:interdum soliciti atque occupati,nocte vigilamus. Triplex itaque occasio,Publica, communis , priuata. Ex his occasionibus multa possumus argumenta colligere.

77 Modus autem est, in quo quemadmodum , & quo animo factum sit, quæritur.) Modum Cicero diligēter inspexit,atque ita definiuit,vt nemo vnquam.

vnquam. Namque modum in duobus inſpiciendum docet, in modo fa-
cti,& in animo facientis : vt ſi dicas, Clàm eſt quidem modus facti:quòd
quaſi res occulte geratur. Verum in eo eſt & animus facientis inſidioſus,
latens atque inſtructus dolis. Ita in eo quòd (clàm) dicimus, & modus &
animus inuenitur. Similiter omnes modi,ex modo facti,& ex animo in-
ſpiciendi ſunt. Verum in ipſo animo duo rurſus debemus inſpicere,pru-
dentiam & imprudentiam,id eſt vtrum aliquid conſilio,an animi impul-
ſu fecerit. In his enim cauſa facti quæritur,quam duplicem eſſe ſuprà di-
ximus circa facientis voluntatem : ratiocinationem ſcilicet & impulſio-
nem. Ita Ratiocinatio erit prudentia animi, Impulſio verò,imprudentia.
Verum hi erunt ex prudentia modi , Clàm, palàm, vi, perſuaſione. Hæc
omnia prudenter admiſſa ſunt,id eſt, vt res fieret, conſilium antè præceſ-
ſit. Imprudentia porrò ad Purgationem iūgitur:quæ pars veniæ eſt. cuius
Purgationis partes tres ſunt inſpiciendæ,Inſcitia,caſus,neceſſitas. In his
quoque modis factum quidem manifeſtum eſt, ſed animus inuenitur in-
uitus. Adiungitur ad Imprudentiæ modos etiam Affectio , quam paulo
antè perſonæ diximus attributam:quam affectionem, eſſe diximus animi
aut corporis repentina de cauſa permutationem. Verum hic quoniam in
modo animus attendendus eſt , animi ſolas circa affectionē poſuit com-
mutationes:id eſt Moleſtiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectio-
nibus animi imprudentes in factum impelluntur:& recte imprudentes:
quippe affectio eſt repentina animi commutatio. Ergo quod repentinum
eſt,proſpici non prodeſt:ſi proſpici non poteſt,imprudentia eſt.
Facultates ſunt, aut quibus facilius fit , aut ſine quibus aliquid confici 78
non poteſt.) Facultates Cicero duplici qualitate definiuit , duáſque illis
potentias dedit : vt ſit primum genus facultatum , illud ſine quo aliquid
fieri non poteſt : aliud quo aliquid facilius compleatur. Etenim hæc duo
prima proponamus,fit, nō fit:iam ex eo, quod fit,rurſus duo deſcendunt,
facile fit,difficile fit. Ita in duobus ponitur facultas:in genere,id eſt in to-
to quod fit:& in ſpecie,id eſt in eo,quod facile fit. Illud autem quod diffi-
cile fit,ita poteſt argumentis torqueri,vt illud videatur eſſe quod non fit:
& idcirco in hoc non ſunt poſitæ facultates. Dupliciter igitur facultates
eſſe teneamus:primo illas ſine quibus aliquid fieri non poteſt : deinde il-
las,quibus aliquid completur,& facile completur:vt ſiquis velit rhetori-
cam diſcere , prima erit ei ad diſcendum facultas , ſine qua effici non po-
teſt:id eſt animus,ingenium,inſtrumenta artis ipſius & magiſter. Deinde
erunt illæ facultates quibus facilius fit , ſi ſit doctus & beneuolus magi-
ſter. Ita & ad mortem facultas,ſine qua fieri non poteſt venenum:qua fa-
cilius fit venenum cum poculo. Si autem in pane detur venenum,pars il-
la eſt quæ difficile fit : quæ ita poteſt argumentis torqueri , vt pars illa vi-
deatur eſſe quæ non fit. quod quidem Cicero pro Cluētio diſputauit,cum
negauit in pane dari venena potuiſſe. Hoc autē ſcire & tenere debemus,

etiam tempus,& locum,& cætera, præter modum,facultates esse posse,si generaliter consyderentur, non ex specie vel ex opportunitatibus suis. Necesse est enim & quodcunque tempus, & quemcunque locum fuisse, cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita Cicero in Rosciana, Nō potuit,inquit, occidere patrem Roscius, quoniam absens fuit. hic argumentum à loco fecit: deinde ait, Age nunc videamus reliquas facultates. Ergo iam & locus facultas est: sed facultas, si generaliter consyderetur:at si opportunitas eius fuerit inspecta, tunc ex loco argumenta sumentur.

79 Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius,& quod minus, & quod simile erit,&c) Attributa negotio iam duo transacta sunt:continentia cum ipso negotio, & illa quæ in gestione negotij continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est,id est quis:deinde quid,& cur continentia cum negotio demonstrauimus:deinde vbi,quando,quemadmodum,quibus adminiculis,in gestione negotij posita docuimus. Item septem prima illa elementa in duobus negotio attributis videmus inclusa: nec iam amplius videtur relictū, quod in aliis duobus negotio attributis ad argumentum consyderare debeamus,id est in his quæ adiuncta negotio nominantur, & in his quæ gestum negotiū consequuntur. Verum & in his,eadem septem,quæ & in superioribus consyderare debemus:nec aliquod negotium sine his septē elementis vnquā poterit inueniri,vt quiuis homo sine lineamētis suis. Itaque cum in nostro negotio ex omni circunstantia argumēta ceperimus, & fides in aliquo claudicarit,ex alienis argumenta sumenda sunt:quæ cum assumuntur,aut fidem faciunt, aut augent. Verum hæc cum aliena sint,id est extra nostrā causam, videndum est, qua nostro negotio parte copulētur:quæ copulatio respectus dicitur:quem respectum Græci σχέσιν dicunt. Etenim cum etiam ista aliena à negotio,septem illa elementa contineant, quæ in nostro negotio continentur,non possunt sibi omnia conuenire. Sed quædam in hoc, quædam cōsyderare debemus in alieno negotio,quæ per σχέσιν nostrum negotium respiciant: vt præuiso & præcognito copulationis genere,ad argumētum nostri negotij,facta collatione,copulētur. Verum huius respectus nouem modi sunt: scilicet vt sit adiunctum negotio nostro,& quod maius est, & quod minus, quod simile, quod æquè magnum, quod disparatum, quod contrarium,& genus,& pars,& euentus. Hæc itaque nouem omnia,toni & puncta sunt,id est ad aliquid.itaque quasi semper in binis sunt:& rectè. nisi enim ad aliquid,nullus potest esse respectus. Itaq; cū dicimus (maius) tunc intelligimus maius, si minus consyderemus. Rursus tunc intelligimus minus, si maius consyderemus. Ita & reliqua ex aliorum collatione cognoscimus. Verum nunc videamus quemadmodum hos respectus negotiorum consyderare debemus.

Maius & minus,& æquè magnū, ex vi & numero, & ex figura negotij.

ſicut ex ſtatura corporis, conſyderatur.) Hæc tria, id eſt maius & minus & æquè magnum, tribus modis conſyderare debemus: vi, numero, figura. Vis eſt quę ſingulis nominibus verbíſque conſtat & perſona: omnis enim res, & omne dictum factúmve habet vim ſuam. Etenim ſi dicas (parricidium) ſtatim quantum hoc ſit, & in qua vi ſit, animi æſtimamus: ita homicidium, adulterium, & reliqua, facile quid ſint, cum fuerint audita, cognoſcimus. Similiter & perſonæ habent vim ſuam. Etenim cum dixeris (Ciceronem) ſtatim ex boni viri conſyderatione, quæ in illo vis ſit, agnoſcimus. Deinde cum dixeris (Catilinam) ex conſyderatione peſſimi hominis, ſtatim quæ in illo vis ſit, agnoſcimus.

Numerus eſt cum minus, ac maius non ex vi, ſed ex rerum, vel ex perſonarum numero demonſtramus. Figura eſt, quæ in toto negotio conſyderatur, id eſt per omnia illa ſeptem elemẽta: vt conſyderes quid factum ſit, quis fecerit, vbi fecerit, quãdo fecerit, quemadmodùm fecerit, & reliqua. quæ, inquit, figura totius negotij ita eſt, vt corporis ſtatura: in qua ſtatura omnia lineamenta corporis continentur. Itaque vt melius intelligamus, notum proponamus exẽplum: illud ſcilicet quod Cicero negotio ſuo adiunxit. Nam cum Catilinam diceret occidẽdum, ex adiuncto, quid maius, vel minus eſſet, argumenta collegit. quod vtique maius & minus, & æquè magnum ex vi, numero, figura, iamdudum diximus approbandũ: ita & Cicero, An vero vir ampliſſimus P. Scipio Pontifex maximus Tiberiũ Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ priuatus interfecit: Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem nos Conſules perferemus? Hic ex vi rerum intelligimus minus eſſe ſtatum reipublicæ quàm orbem terrarum. deinde ſimiliter ex vi intelligimus minus eſſe labefactare, quàm vaſtare. Ita ex vi perſonarum cum Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoſcitur. Præterea ex numero intelligimus maius eſſe duos Conſules, quàm Scipionem. Hic figuram nõ poſuit totius negotij: id eſt quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, vbi occiderit, quando occiderit, vnde occiderit. Verum hæc, quia nihil proderant prætermiſit: atque vno verbo concluſit: quod ait (interfecit) cuius verbi conſyderata vi, maius eſſe intelligimus interficere, quàm ex vrbe ejicere. Verum in aliis exemplis, & ex figura debet comparatio fieri: vt maius aliquid minúſve demonſtres: ſi dicas, Illud tunc factum eſt, ibi factum eſt, ita factum eſt, propterea factum eſt, & reliqua quæ in elementis principalibus continentur.

Simile autem ex ſpecie comparabili, aut ex conferenda atque aſſimulãda natura iudicatur.) Cum facimus argumentum ex adiuncto negotio per ſimilitudinem, in ea ſimilitudine qualitas conſyderanda eſt. Superiora enim maius & minus & æquè magnum, ex quantitate cognoſcimus. Nec putemus hoc eſſe par, quod ſimile. Etenim par ex menſura definita, & ex comparata vtriuſque quantitate cognoſcimus: ſimile autem non in eo 80

quantum ſit,ſed in eo quale ſit,attendimus. Ita non ex menſura fit ſimile, ſed ex vultu & ſuperna quadam facie declaratur. Simile itaque duobus modis conſyderare debemus:in ſpecie formarum, & natura rerũ. & ſcriptores quidem artium ſimile, genus ponunt ſub ſimilia tria, εἰκών, id eſt imaginem:παραβολὴν, id eſt collationem:παράδειγμα, id eſt exemplum. Per imaginem ſimile fit, cum ex ſimili ſpecie vultus vultibus comparamus:vt, Os humeróſque deo ſimilis. Per collationem ſimile facimus, cum rerum diuerſarum conferimus & copulamus non ſpeciem, ſed naturam: vt, Qualis mugitus,fugit cum ſaucius aram Taurus. Aut,

Pœnorum qualis in aruis
Saucius ille graui venantum vulnere pectus,
Tunc demũ mouet arma leo. Hic enim Virgilius vt probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectum,ſed iratum magis, quia vix hoc creditur,negotio ſuo fidem fecit ex adiũcto negotio, per ſimilitudinem, quæ fit in parte naturæ. Sic,inquit,& leo magis iraſcitur,poſtquam fuerit vulneratus. Per exemplum autem tunc ſimile facimus, ſi in exẽplo ipſo qualitas oſtendatur. Sæpe enim exemplum in quantitate verſatur:id eſt in vi, vel numero, vel figura. Inuenitur tamen & qualitas ſine exemplo. vt Cicero cum circa bellum cauſarum ſimilium comparat naturas, ait, Vt Helena,inquit,Troianis,ſic tu Antoni huius belli ſemen fuiſti.

81 Contrarium eſt, quod poſitum in genere diuerſo,ab eodem cui contrarium eſſe dicitur,plurimum diſtat,vt frigus calori,vitæ mors.) Ariſtoteles oppoſita genus poſuit: contrarium,diſparatum,ad aliquid,ſub oppoſitis. Contrarium porrò Ariſtoteles ſic definiuit, Sub eodem genere ſpecies multum inter ſe diuerſæ,hac ratione, vt omnia ad vnum illud genus referantur,quod ſupra omnes res principales Græci ponunt,id eſt τὸ ὄν, quod Latini ens vocant, id eſt quod eſſe poſſit. Verum contraria tribus modis inueniri poſſunt: Cum aut ſub eodem genere ſpecies multum inter ſe diſtant: aut cum ſub ſingulis generibus diuerſis ſpecies etiam diuerſæ ſunt: aut cum duo genera inter ſe diuerſa ſunt. Itaque hic Cicero in diuerſis generibus poſita contraria demõſtrauit,frigus & calorem. His autem genus (qualitas)ſed diuerſa. Deinde ſimiliter ſub diuerſis generibus ſpecies longe inter ſe diuerſas poſuit, id eſt vitam & mortem. Vitæ autem genus, bonum:mortis,malum. Itaque contraria ſunt,quæ ſe è regione ſpectant, & quæ ex diuerſo poſita plena ſunt. Sub diſparato autem Ariſtoteles duas ſpecies poſuit, Priuantia,& negantia. Priuantia ſunt,vt cæcitas, infœlicitas. viſio & fœlicitas,habitus ſunt. Cæcitas & infœlicitas id agunt,vt prima id quod habuerunt,non habeant. Nunquam enim cæcitas fiat neceſſe eſt, niſi viſio antè tollatur. nec eſt infœlicitas, niſi prius fœlicitas excludatur. Idcirco ergo hæc priuantia nominata ſunt, quòd primorum priuationem ſecunda demonſtrent. Negantia porrò ſunt, quæ negatione ſeparantur: vt ſapit, non ſapit: ſedet, non ſedet. Negatio hic illud agit, vt

primum neget,non tamẽ constituat secundum. Nam cum ait (non sedet) solum,sedere negat:non tamen constituit vtrum stet,an ambulet, sed sufficit ei negare, quod sedeat. Hic autem Cicero in disparato sola negantia posuit,id est sapere,nõ sapere:esse tamen inter disparata & priuãtia, nosse debemus.

Genus est,quod partes aliquas amplectitur, vt cupiditas.) Notum est quid sit genus,id est,sub quo multæ sunt partes. Partes autem sunt ea,quæ sub genere sunt. Verum cum de his facimus argumentum, ex adiunctis negotio facimus argumentum. Quoties autem de genere quæstio est, ex specie faciendum est argumẽtum:quoties de specie quæstio est, ex genere faciendum est argumentum. vt Cicero cum pro Roscio ageret,id est speciem suscepisset. Roscius enim ad filium species est. Argumẽtum fecit ex genere, cum dicit,tam feros mores in filium cadere non potuisse. (filius) enim genus:(Roscius)species est. Ita & cum de genere quæstio est,ex specie colligendum est argumentum:vt si quæratur, An omnes matres amẽt filios suos:& tu ex specie facias argumentum, Adeo omnes matres non amant filios suos, vt Medea filios suos etiam occiderit. ita & in reliquis. 82

Euentus est exitus alicuius negotii,in quo quæri solet, quid ex quaque re euenerit,eueniat,euenturumque sit.) Euentum illum accipiamus qui vnicuique rei naturaliter videtur adiunctus,qui rem suam, postquam res ipsa contigerit,necesse est consequatur:&tunc vere de euentu facere possumus argumentum,si ipse euentus certus sit. Alioqui si euentum illum accipiamus,qui ex casu venit,fieri inde non potest argumentum,quod adiunctum negotio esse possit. Facis itaque de euentu argumentum,Si eum quem probaueris insolentem,futurum spondeas arrogantem. Ita insolentiæ euentum,arrogantiam doces:quam rursus arrogantiam ad odium causam esse demonstras. 83

Quare hoc in genere, vt commode quid euenturum sit, antè animo concipi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est.) Vt,inquit,ex euentu facile possimus argumenta colligere:primo ipsi nobiscum pertractare,& considerare debemus, quis vniuscuiusque rei esse soleat euentus.& vt sciamus naturalem euentum, non fortuitum, nobis considerandum denique quid quaque ex re soleat, inquit, euenire. Consuetudo perpetua est:Quod perpetuum est,fortuitum esse non potest. Ergo considerandus nobis erit in rebus singulis certus, & naturalis euentus.

Quarta autem pars est ex iis,quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio.)Negotio quatuor esse diximus attributa. dictum iam de tribus attributis est. Ostendimus quæ essent continentia cum ipso negotio, in gestione negotii,adiuncta negotio:nunc de his dicendum est, quæ gestum negotium consequuntur. Quod quidem quartũ attributum,videtur

cum ea parte pugnare,quæ in primo attributo est post negotium. scimus enim quinque esse in primo attributo, Summam negotii,causam ipsius summæ. & factum triplex,Ante negotium , in negotio , post negotium. Hoc extremum factum,quod est post negotium , videtur simile esse huic attributo,de quo nunc agimus,quod dicitur consecutio.Nam vtrumque post negotium est:sed hoc distant,quod supra negotium, post negotium facta,illius consideranda sunt,de quo agitur,& qui aliquid fecisse memoratur.Hic autem facta consideranda sunt,sed extranea.Itaque considerāda sunt,quæ gestum negotium consequantur.Hæc in duobus semper debemus attendere,in personis,& in natura gesti negotii.In personis sic, Si animaduertamus,quid de gesto negotio homines fecerint , aut senserint, aut iudicauerint:vt de facto Milonis,vt de legeClodii.In natura ipsius negotii sic,Si res illa facta sit,cui necesse sit euentum aliquem esse coniunctum:vt parricidium furor necesse est consequatur: & rursus parricidam verisimile non sit dormisse. hæc enim gestum negotium consequuntur: quæ non in personis animaduersa sunt,sed in natura gesti negotii.In his itaque duobus & Cicero animaduertenda dixit ea,quæ gestum negotium consequuntur.Ac primo de personis.

Primum,inquit,quod factum est,quo id nomine appellari conueniat.) Vtique hoc consequitur. res enim prima est,deinde nomē.Homo autem necesse est ei nomen ponat:ita Cicero de nomine constituēdo disputat in Diuinatione , Non tam , inquit , hæc accusatio quàm defensio est existimanda.

Deinde,inquit,eius facti qui sunt principes & inuentores, qui denique authoritatis eius & inuentionis comprobatores atque æmuli.) Hæc quoque post rem sint necesse est.neque enim potest inueniri,nisi quod latet. Est porrò quod latet,animaduertendum:itaque qui fuerint illi,qui primi illud fecerint,vnde nunc agitur:qui deinde factum probauerint, ac secuti sint.Si optimi sunt,laudas factum:si pessimi,reprehēdis.Vt Cicero in Diuinatione dicit semper homines nobiles accusasse,& eos cum magno cōmodo reipublicæ magnam semper gloriam consecutos.

Deinde,inquit,& quæ de ea re,aut eius rei sit lex,&c.) Lex etiam consequitur.lex enim semper in re,quia res talis visa est,constituitur. Verum quod ait(de ea re)totum est:quod ait(eius rei)pars est.Interdum enim totum factū,aliqua lege aut damnatur,aut absoluitur : interdum pars facti. Deinde quod ait Consuetudo,actio,iudicium,scientia,artificium : & hæc omnia gestum negotium consequuntur.Nam & consuetudo rei iam ante gestæ est:& rursus rem gestam solet aliqua actio consequi vel iudicium,vt præiudicium natum esse videatur.Deinde necesse est ante aliquid fieri, vt ex eo scientia consequatur vel artificium. Verum hæc omnia , & in personarum actibus prouidenda sunt , & in negotii ipsius natura. Idcirco ait,

Deinde quid ex natura eius euenire vulgo ſoleat,an inſolenter,ac raro.) Ait negotii ipſius animaduertendam eſſe naturam,id eſt qui ſoleat euẽtus factum iſtud conſequi. Sed hic euentus ab illo euentu,quem in adiunctis negotio demonſtrauimus,hoc diſtat:quòd ille euentus naturaliter certis rebus affixus eſt,& rem ſuam quadam vi ac neceſſitate conſequitur. Hic autem euentus interdum neceſſarius,& naturalis eſt: vt Parricidium furor neceſſe eſt conſequatur. Interdum varius & commutabilis: vt Amor noceat neceſſe eſt,& vt non noceat neceſſe eſt. Sæpe enim malum euentum amor habet,ſæpe bonum. denique vt oſtenderet Cicero euentum iſtum ex natura negotii ita eſſe conſiderandum,vt ſcias & in contrarium poſſe conuerti. Deinde,inquit,quid ex natura eius euenire vulgo ſoleat,an inſolenter,&raro. Vulgo,id eſt paſſim,frequenter. Ergo firmius argumentum eſt,ſi de quo agimus,euentus frequẽtius conſequatur, ſi dicas, Amor magis nocet. Præterea hoc ſciamus intereſſe inter iſtum euentum, & illũ ſuperiorem:quod hic totius negotii euentus eſt, ille vero vniuſcuiuſque rei. Ait enim ſuprà,Quare hoc in genere,vt commodius,quid euenturum ſit,ante animo colligi poſſit,quid quaque ex re ſoleat euenire,conſiderandum eſt. Poſtea homines id ſua authoritate comprobare,an offendi in his conſueuerint. Et hic euentus,qui naturam negotii conſequitur, qualis apud homines habeatur,id eſt bonus an malus,attendendum eſt. Ita& ſupra dixit attendendum,qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint. non enim ex eo quia aliquid conſequitur, argumentum eſt: ſed quia aut bonum,aut malum eſt quod conſequitur:id eſt, non quia eſt quod conſequitur,ſed quia tale eſt. Ita ſemper nõ ex re,ſed ex qualitate fit argumentum.

Et cætera,quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim,aut ex interuallo ſolent conſequi.) Interdum enim vicinus,interdum tardior eſt euentus:vtputa ſiquem voluero occidere,vicinus eſt euentus vt mox me oderit. deinde ſi trado alicui diſciplinam,tardior hic euentus: primo enim fortaſſis offenditur;deinde amat ac diligit.

Deinde poſtremo attendendum eſt,num quædam res,&c.) Dat poſtremum breue & commune præceptum,vtrum aliquid honeſtum ſit,an vtile,in his eſſe conſiderandum,quæ geſtum negotium conſequuntur. Verũ quæ ſint partes honeſtatis atque vtilitatis,in deliberatiui præceptis ſe demonſtraturum promittit.

Omnis autem argumentatio,quæ ex iis locis quos commemorauimus, 85 ſumetur,aut probabilis,aut neceſſaria debebit eſſe.) Ait ſupra,cum de cõfirmatione loqueretur,Huius,inquit,partis certa ſunt præcepta, quæ in ſingula cauſarum genera diuidentur. Verũ tamen non incommodum videtur quandam ſyluam, atque materiam vniuerſam ante permiſtam & confuſam exponere omnium argumentationum. Tria nobis in confirmatione traduntur,Materia,argumentũ,argumentatio. Materiam nobis

iam tradidit:id est locos de quibus argumenta caperemus quos locos diuisit in attributa personæ,& in attributa negotio. Attributa personæ vndecim esse dixit:Negotio,quatuor: atque horum omnium partes enumerauit,ac tradidit. Nunc itaque dicturus est de argumẽto. Nec nos confundat quod pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationem:sub argumentatione vero argumentum & argumentationem. Itaque hoc verbo communiter vtebantur,vt pro argumẽto recte argumentatio diceretur: Verum antequam dicamus quæ genera sint argumentorum,dicamus prius quid considerare & cõferre debemus, vt argumenta faciamus. Secundum Aristotelem decem categoriæ sunt:id est decem res,in quibus omnia quæ in mundo sunt,continentur. Harum rerum vna,Substantia est:reliquæ nouem,Qualitates:id est quæ Substantiæ accidant. Itaque cum res nuda est,nihil aliud quam res est. Tunc autẽ ex ea possumus facere argumentum,si eius qualitatem inspiciamus. Itaq; omnia verba vel nomina habent res suas:habent & qualitates:quæ qualitates cum sibi conueniunt,faciunt argumentum: cum non conueniunt, non faciunt argumentum. vtputa ponamus(occidit).(Occidit)res est: huius rei quæ sit qualitas,attendamus: id est quædam asperitas,quædam immanitas. Deinde ponamus(inimicum). Rursus (inimicus) res est: eius rei porrò qualitas similiter aspera,atque crudelis. Itaque quoniam vtraque sibi hæc qualitas conuenit,factum est argumentum. Ita duæ similes qualitates cum fuerint copulatæ,faciunt aliam qualitatem:id est Occidit, quia inimicus fuit:quæ qualitas est, vt argumentum probabile esse videatur. Ita si dicamus,Occidit, quia gladio percussit:argumentum est: quia vtriusq; rei qualitas est similis. Alioqui cum in eo,quod est Occidit,iam nota sit & res,& qualitas rei. Deinde ponas virgam,cuius res & qualitas nota est: quoniam similes sibi non sunt istæ qualitates,coniunctæ in vnum, nõ faciunt argumentum;si dicas,percussit virga & occidit. Semper itaque nõ res,sed qualitates rerum debemus attendere atque conferre,vt argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo sunt,Probabile & necessarium. Probabile est,quod verisimilitudine fidem facit:vtputa Quia inimicus fuit,occidit. verum de probabili post dicemus. Nunc autem de argumento necessario disputabimus.

Necessarie demonstrantur ea,quę aliter ac dicuntur,nec fieri,nec probari possunt,hoc modo,Si peperit,cum viro cõcubuit.) Necessarium est, inquit, quod aliter ac dictum est,nec fieri,nec probari potest: necessariũ argumentum ad fidem cogit ac trahit. probabile autem irrepit atque persuadet. Necessarium porro tale est argumentum, si ea proferas quorum talis sit natura,vt sic fieri necesse sit: si dicas,Si natus est, morietur. Si peperit,cum viro concubuit. Hęc necesse est vt se consequantur:quod si necesse habes credere, necessarium factum est argumentum. Illud tamen scire debemus, argumentum necessarium pene non esse, solumque esse inter

inter homines probabile. Nẽpe nobis necessarium videtur ex vero constare. Nam si probabile ex verisimili, ex vero necesse est necessarium. Inter homines autem verum latet, totum suspicionibus geritur. Ergo necessarium non potest esse argumentum. Sed tantum inter homines potest necessarium, quantum secundum opinionem humanam valet. Alioqui secundum Christianorum opinionem, non est necessarium argumentum, Si peperit, cum viro concubuit. Neque hoc rursus, Si natus est, morietur. Nam apud eos manifestum est sine viro natum, & non mortuum. Ergo necessarium illud argumentum est, quod iam opinione persuasum est. Atque vt scias hoc necessarium non esse omnino necessarium, ostendit Cicero etiam hoc in hominibus persuaderi, cum ait, Necessarie demõstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt. Ergo si probãtur, iã non erũt necessaria. quicquid enim probatur, potuit & non credi. Itaque necessariũ argumẽtum teneamus illud, quo facile populo persuadet orator. Hoc necessarium tribus modis fieri docet: quos modos in genere dictionis ponit. hic enim iam dictio est. Superius in materia locos posuit, de quibus conducta ad argumentationem dictio nasceretur. Fieri itaque necessarium argumentum docet, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

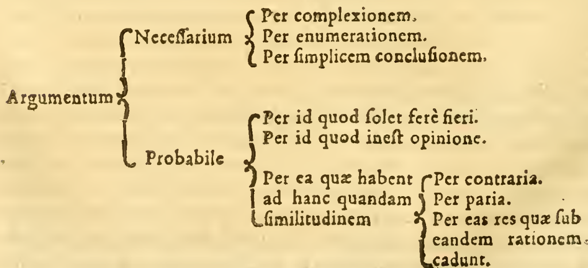
Complexio est, in qua vtrum concesseris, reprehenditur.) Complexio, 86
forma dictionis est, posita in rationibus necessariis. Verum complexio duplici latere constat: vnde quicquid fuerit electum, necesse est vt contrarium sit. In complexione itaque duo sunt genera proponendi. Nunc per simplex, nunc per necessarium. Simplex hoc modo, Si hoc est, cur illud facis? Si illud est, cur hoc facis? deinde per necessarium sic, Aut hoc concedas necesse est, aut illud. Ita hoc exemplum complexionis considerare debemus factum per simplex, Si improbus est, inquit, cur vteris? sin probus, cur accusas? Ita & in Verrinis Cicero, Aut amicos, inquit, cõfiteri Siculos necesse est, aut inimicos: si amici sunt, credamus testib⁹: si inimici sunt, inuiti pecunias contulerunt.

Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, 87
vna reliqua necessario cõfirmatur.) Enumeratio quoque forma dictionis est, posita in rationibus necessariis: verum in enumeratione multa ponũtur: & exclusis multis, vnum quod reliquũ est, confirmatur. vtputa, Si hoc non est, si illud, & illud non est: restat igitur vt istud sit. Ita in Verrinis, Si neque Carbo attigit, neque Sylla vidit, neque in ærarium relatum est: restat igitur vt tu Verres pecuniam sustuleris. Verum enumeratio duobus modis fit: Cum aut multis rei rebus relictis vnam, quæ reliqua est, confirmas: aut cũ rei rebus exclusis contrarium confirmas. Multis rei rebus exclusis vna, quæ reliqua est, cõfirmatur: vt supra ipse Cicero cõtra Hermagoram, Nam aut nullum causę genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum, & deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed

exclusis duabus rebus,reliquam tertiam cõfirmauit. Nullum,inquit,causæ genus esse,non potest dicere qui artis præcepta dat:vnum esse non potest dicere,quia hoc &hoc.Relinquitur ergo,inquit,vt omnia tria genera causarum sint. Ergo hic multis rei rebus sublatis,postrema est cõfirmata. Deinde omnibus rei rebus exclusis, contrarium sic concluditur,vt hic ipsum exemplũ positum est. Necesse est, inquit,aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum,aut metus,aut spei,aut alicui⁹ amici gratia:aut si horum nihil est,ab hoc non esse occisum.Itaque hic res est(occisio)huius rei omnes res sustulit:id est causas occidendi. postremo contrarium concludit, Si igitur horum nihil est,non occidit.

Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur.) Et in hoc necessarium est argumentum,sed in vna re positum: & ideo simplex conclusio nominatur. Vtputa,Si illo tempore,quo vos me istud fecisse dicitis,ego trans mare fui:relinquitur vt id ego non fecerim,sed nec potuerim facere.Hic itaq; simplex res est.In superioribus vero duplex, in complexione scilicet,& enumeratione.Et complexio quidem à parte duas res continet. Aut hoc est, inquit, aut illud:si illud est,cur facis? si hoc est, cur non facis?Enumeratio etiam quanquam multas in se res habeat collocatas,duplex tamen est.Ea enim omnia quę tollis,quamuis multa sint,in vna tamen parte ponuntur:in altera id quod concludis,siue aliquid de rebus sit,siue contrarium rei:vt suprà docuimus.

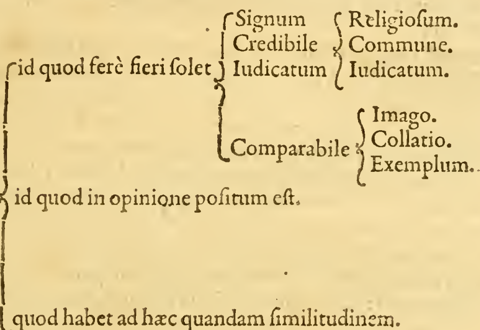
Atque hoc diligenter videre oportebit,ne quo pacto,&c.) Præceptum dat,vt necessaria argumenta non sola dicendi specie faciamus, id est ne complexio,vel enumeratio in solo genere dicendi posita esse videatur,sed vt rationes ipsæ,& res necessariæ sint: & hoc genere dicendi proferantur triplici:scilicet aut per complexionem,aut per enumerationem, aut per simplicem cõclusionem.Dictum itaque de necessario argumẽto,& quale sit,& quot modis dictionis proferatur. Nunc de probabili incipit disputatio.Quod vt melius intelligamus,propter vim expositionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

Probabile autem eſt id,quod fere fieri ſolet,aut quod in opinione poſitum eſt,aut quod habet in ſe ad hæc quandam ſimilitudinem,ſiue id falſum eſt,ſiue verum.)Dictum eſt de neceſſario argumento,& de eius modis,ſcilicet tribus:nunc de probabili argumento dicamus,in quo ſolo virtus omnis fidei continetur. Vt ſuprà enim diximus, Neceſſarium inter homines non eſt,præſertim cum etiam ipſum probetur.Probabili itaque ſolo omnis fides nititur,adeo vt Græci officium,& finem oratoris ſic definierint, πιθανῶς πρὸς πίςιν λέγειν: id eſt probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per ſeipſum non poteſt definiri, neque in præceptum quoddam exprimi:ſed probabile,erit argumentum pro moribus patriæ, populi,temporis.Neque enim omnibus vnum,atque idem probabile eſt. aliud enim iuſtum Romanis,aliud Barbaris videtur.Itaque vt probabilia argumenta faciamus, Primum nobis patria inſpicienda eſt in qua ſumus, & eius patriæ inſpiciendi mores.Deinde inſpicienda eſt ciuitas, quæ pars patriæ eſt.omnis enim ciuitas habet proprios mores.Deinde inſpiciendum eſt tempus. tempora enim ſæpe mutantur. Poſtremo etiam eius apud quem dicimus cognoſcenda natura eſt: vt ſecundum mores eius, probabilia argumenta faciamus. Itaque hæc præcedunt, antequam probabilia argumenta proferamus. Verum ipſum probabile argumentum primo in tria diuiditur: id eſt in id,quod fere ſolet fieri: & in id, quod in opinione poſitum eſt:& in id,quod habet ad hæc quandam ſimilitudinem. Deinde in quatuor: ſignum, credibile,iudicatum, comparabile. Verum illa tria res ſunt quibus probabile conficitur argumentum: illa autem quatuor quæ ſequuntur,rerum harum trium effectus ſunt. Primo itaque illa tria videamus in quæ probabile diuiditur argumentum.per id quod fere ſolet fieri,probabile argumentum ſic fit: ſi ea ad fidem colligas,quę in actus conſuetudine verſantur. vtputa, Si mater eſt, diligit filium: ſi auarus eſt, negligit iuſiurandum. Ita & Terentius,meretrices malas, auaros lenones,triſtes ſenes,edaces paraſitos eſſe commemorauit. Hæc itaque ad fidem dicta ſunt,per id quod fere ſolet fieri. Deinde per id quod in opinione poſitum eſt, probabile argumentum ſic fit: ſi ad fidem non ea quæ in vſu ſunt agendi, ſed ea quæ in opinione ſunt poſita colligamus. Si dicas inferos eſſe,& impiis apud inferos pœnas:ſi dicas omnes qui philoſophantur,cōtra deos facere. Multi enim credunt,quòd philoſophi contra Deos faciant.etenim ſi Deos aſſerunt:& me forte ſtultum eſſe dicunt, quoniam me talem Deus eſſe voluit; contra Deos faciunt cum me reprehendunt.Deinde in republica cum bella, aut pax ex Dei voluntate contingant,ipſi autem multa cupiunt perſuadere; contra Deos faciunt, ſi id non aſſerunt agendum, quod Deorum voluntate contingit.Ergo, vt diximus, ex his quæ in opinione ſunt poſita,probabile colligitur argumentum. ſi dicas inferos eſſe,vel non eſſe: Deos eſſe,vel non eſſe:mundum natum, mundum non eſſe natum. Iſtæ

opiniones δόγματα dicuntur. δόγμα enim Græce opinio, & dogmata opiniones nuncupantur. Adeo manifestum est omnia quæ in mundo aguntur, argumẽtis probabilibus persuaderi, quãdo etiam philosophorum persuasionibus ex opinione nomẽ impositum est, vt δόγματα dicantur. Tertium illud est, vt doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum ex eo quod habet ad hæc quandam similitudinem, id est per similitudinem. vtputa, Si is qui patriam prodit, pœnam meretur: Ille qui patriam defendit, præmium meretur. Verũ hic ex altero alteri fides fit, & sic quasi fuerat nominandum: sed Cicero non quemadmodum fieret argumẽtum, sed vnde fieret, indicauit: cum ait, Aut quod habet ad hæc quandam similitudinem. Ad hæc, id est ad superiora, ad id quod fere solet fieri, & ad id, quod in opinione positum est. Etenim hoc argumentum tertium, vbi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse, vt ferè soleat fieri: nunc tale, vt in opinione positum esse videatur. Vt fere soleat fieri, Si is qui patriã prodit, pœnam meretur: Ille qui patriam defendit, præmium meretur. Vt in opinione: sic, Si impiis apud inferos tormenta præparata sunt, innocẽtibus quies parata est. Itaque hoc quod habet ad hęc quandam similitudinem, id est similitudo, tribus modis probabile efficit argumẽtum: aut per contraria, aut per paria, aut per eas res, quæ sub eandem rationem cadunt. Per contraria sic, Nam si iis qui imprudenter læserunt, ignosci conuenit: iis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hic contraria sunt prodesse & nocere: sed ipsa contraria non faciunt argumentum, nisi habeant inter se aliquam similitudinem: hic itaque animorum similitudo est. Nam si ille imprudenter obfuit, hic necessitate profuit: neque ille voluit obesse, neque hic voluit prodesse. Ergo si ignoscitur ei, qui non volũtate, sed imprudentia lęsit. Et illi gratia non habenda est, qui non voluntate profuit, sed necessitate. Per paria sic, cum non ex cõtrariis rebus, sed ex similibus per naturam probabile colligimus argumentum. vtputa, Nam vt locus in mari sine portu nauibus intutus est: sic animus qui sine fide est, amicis non potest esse portuosus. Ex his autem quę sub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum: cum ea sibi conferimus, quæ ad aliquid sunt. vtputa Locare, concedere, conducere, emere, vendere. Hæc verba ad se inuicem spectant. itaque ex vnius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. vtputa, Nescio quis, qui patre vendente emit filiũ, iniquam rem dicitur fecisse. Hic facis argumentum probabile. nam si is, qui vendidit, rem iniquam fecit: & hic qui emit, rem iniquã fecit. Deinde quod Cicero posuit exemplum, apud Rhodios Portorium res vilis, vtilis erat, & Hermocreon vir amplissimus id conduxit portorium: defenditur quod rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quæ sub eandem rationem cadunt. Nam si Rhodiis turpe non fuit locare, nec Hermocreonti quidem turpe est conducere. Siue autem, inquit, vera sint, siue falsa ea, vnde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo

ad fidem faciendam probabilia esse videantur. Falsum est siue verisimile, si dicas, Non occidit Medea filios: quippe mater filios nunquam potuisset occidere. Hoc falsum est quod asseris: tamen fecisti argumentum probabile per id quod ferè solet fieri, vt Medea filios nō occidisse credatur. Aut si dicas, Quia multus in calceis puluis fuit, ex itinere regressus est. Verum est autem argumentum probabile, si dicas, Quoniam cicatrix est, vulnus fuerit necesse est. Nunc autem vt probabilis argumenti omnes partes scire possimus, hæc nobis quoque animaduertenda pictura est.

Omne autem, vt certas quasdam in parteis distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Suprà diximus probabile argumētum in tres partes diuidi: in id, quod ferè solet fieri: in id, quod in opinione positum est: & in id, quod habet ad hæc quandam similitudinem: sed has tres partes, ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentum. Verum in his tribus rebus, hæc rursus quatuor collata sunt: id est quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque vt sciamus hæc quatuor illis tribus esse connexa, Id quod ferè solet fieri, nihil aliud habet in se nisi aut signum, aut credibile. Deinde id quod in opinione positum est, nihil in se habet nisi iudicatum. Postremo id quod habet ad hæc quādam similitudinem, nihil aliud habet, nisi comparabile. Videamus itaque hæc quatuor in illis tribus esse: nec hæc tātum sibi copulata sunt, sed omnia quæ in argumento sunt probabili, etiam argumentis attributis personæ, & attributis negotio constat esse connexa. Nam quatuor negotio diximus esse attributa, Continentia cum ipso negotio, & in gestione negotij, adiuncta negotio, quæ gestū negotium consequuntur. Itaque in continentibus cum ipso negotio, & in gestione negotij, signum est. In his quæ gestum negotium consequuntur, iudicatum

est. In his autem quæ adiuncta sunt negotio, comparabile est. In attributis vero personæ, credibile est. Ita videmus & locos argumētorum, & res, & exitus certis rationibus sibi esse copulata. Nulla itaque videatur esse confusio, quod probabile argumētum iamdudum in tria diuisimus: nunc in quatuor. quia id quod ferè solet fieri, duo in se continet, signum & credibile. quod in opinione positum est, vnum habet in se: id est iudicatum. quod habet ad hæc quandam similitudinem, similiter in se vnum continet: id est comparabile. Itaque probabile argumentum in quatuor partes nunc diuiditur. nam aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.

91 Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam, &c.) Quinque sensus sunt in homine, Visus, auditus, odoratus, sapor & tactus. Itaque quicquid sub hos sensus cadit, cum argumentū fuerit attractum, signum est. quod signum per se non ad se valet, sed ex eo aliud proficiscitur: id est aliud asseritur: vtputa si agatur, an nescio quis ex itinere venerit, & asseras eum venisse. nam in calceis eius multus puluis est. Puluis, hic signum est: & signum quod sub sensum oculorum cadit. aut si dicas, Quia cruentus est, hominem occidit. deinde si dicas, Seditio facta est: nam tumultus auditus est. Hic (tumultus) signum est: sed signum, quod sub aurium sensum cadit: ita & reliqua similia. Verum hoc argumenti genus, id est signū, non satis ad fidem valet: sed alterius firmioris argumenti indiget approbatione. Ita probabile quidem est argumentum, sed non validum: sempérque hoc argumento coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmius argumentum, aut testimonium requirit. Sed quod paulo antè dixi, signum esse in eo quod ferè solet fieri: vtique cum dico, Ex itinere venit: nam multus in calceis puluis est: &, Hominem occidit; nam cruentus est: argumentum facio ex his, quæ ferè solent fieri. Nam & qui ex itinere venit, solet fieri, vt puluerulentus sit: & qui hominem occidit, solet fieri, vt cruentus sit. Ex signo verò in omnia tempora circa factum, facere possumus argumētum: vtputa, Occidisti hominem: quia cruentus es. & hic (cruor) signum est. (Occidisti autem hominem) tempus præteritum. deinde, Occidis hominem: nam vulnus infigis: vulnus infigis, signum est. (Occidis hominem) tēpus pręsens. deinde, Occidere vis hominem: nam armatus incedis. hic (armatus incedis) signum est: (occidere vis hominem) tempus futurum. Ita signum ad omne tempus argumentum est.

92 Credibile est, quod sine vllo teste auditoris opinione firmatur.) Credibile est, inquit, argumentum, quod per seipsum fidem facit, neque ad probandum desyderat testem: sed facile cum prolatum fuerit, apud opinionem, & sententiam iudicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod ferè solet fieri: & rursus in attributis personæ. Ita in exemplo, quod subdidit Cicero, vtrumque videamus. Nemo est, inquit, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Vtique & solet fieri, vt nemo sit, qui

non amet liberos ſuos:& attributum perſonæ eſt, id eſt fortunæ, quod liberi nominantur:& quod ait, Nemo eſt.

Iudicatum eſt res aſſenſione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut 93
aliquorum comprobata.) Iudicatum in his poſuimus, quæ geſtum negotium conſequuntur. Iudicatum, inquit, eſt res &c. Iam & hic in tria diuiſit iudicatum. Nam aſſenſio in religione eſt: authoritas in cõmuni: iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuiſit, in religioſum, in commune, in approbatum. Religioſum eſt, inquit, ſiquid de re aliqua iurati iudices iudicarunt: & ideo religioſum, quia iurati iudicauerunt, quod aſſentiri nos neceſſe eſt. Animaduertamus tamen, vt iudicium, geſtum ſemper negotium conſequatur.

Commune eſt, quod omnes vulgo probarunt.) Commune eſt, inquit, quod ex more vulgi iuſti authoritatem tenet: vt neceſſe ſit maioribus natu aſſurgi, vt ſupplicum miſereri: hæc vt ſequamur, habemus vulgi authoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus, quòd conſuetudo quæcunque, rem ſemper aliquam conſequatur. Inter id quod ferè ſolet fieri & commune, hoc intereſt, Id quod ferè ſolet fieri, ex quadam natura eſt: Commune iudicato ſtringitur.

Approbatum eſt, quod homines, cũ dubium eſſet, quale haberi oporteret, ſua, &c.) Approbatum eſt, inquit, quod cum dubiũ eſſet circa qualitatem bonam malámve, ad vnam partem homines inclinauerunt. Vt, inquit, Cum ſororem Horatius occidiſſet, & de facto eius populus eſſet incertus, tamen abſolutus eſt. Deinde: vt Tyberius Gracchus, cum Cenſor inſciente collega quoſdam in ſenatu mouiſſet, & de eius facto dubitaretur: poſtea tamen eius factum populus approbauit. Nam eum conſulem fecit. Ita religioſum, & commune, & approbatum, quia in iudicato ſunt, geſtum ſemper negotium conſequuntur.

Comparabile autem eſt, quod in rebus diuerſis ſimilem aliquam ratio- 94
nem continet.) Dictum eſt iam de ſigno, de credibili, de iudicato: reſtat extremum, vt de comparabili dicat. Comparabile eſt, quod res inter ſe diuerſas aliqua ratione coniungit. Hæc comparatio, id eſt ſimilitudo, partes habet tres: Imaginem quam Græci εἰκόνα appellant. Collationem quam Græci παραβολὴν appellant. Exemplum quod Græci παράδειγμα appellant. Imago, eſt oratio circa res diuerſas, aut corporum, aut naturarum comparans ſimilitudinem: vt, Os humeróſque deo ſimilis: vt

Qualis mugitus fugit cum ſaucius aram

Taurus. Collatio, eſt oratio quæ res in ſe diuerſas ex ſimili comparatione coniungit: vt eſt iſtud,

Ac veluti magno in populo cum ſæpe coorta eſt

Seditio. Exemplum eſt quo rem aliquam alicuius hominis, aut negotij authoritate, vel caſu aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur ſic: vt

Antenor potuit mediis elapſus Achiuis.

Illyricos penetrare sinus. Dehortamur sic,

-at non viderunt mœnia Troiæ

Neptuni fabricata manu considere in ignes. Hæc quidem nos exempla grammaticalibus artibus supposuimus. Cicero autem se exempla his quæ sunt in comparabili suppositurum esse promittit, cum cœperit de elocutione tractare. Nunc autem de inuentione tractatus est.

Ac fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus est: nec minus dilucide, quàm rei natura ferebat, demõstratus est.) Ea omnia quæ ad confirmationem pertinebant, demonstrata sunt: Ita, inquit, vt rei ipsius natura flagitabat. Sed hic confuse omnia prolata: singillatim se autem circa singulas causas traditurum esse præcepta in secundo libro promittit.

95 In præsentia tantũmodo numeros, & modos, & partes, &c.) Numerum accipimus attributa personæ vndecim, negotio quatuor. Deinde genera argumentorum duo: Necessarium, probabile. Modos autem accipiamus, id est necessario argumento, Complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem. Deinde in probabili argumento, id, quod ferè solet fieri, quod in opinione positum est, quod habet ad hæc quandam similitudinem. Partes autem accipiamus, Signum, credibile, iudicatum, comparabile, & ea quæ sub his sunt.

Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit.) Possunt quidem omnia iam argumenta ex his locis, quos præcepimus, inueniri: sed hæc ipsa argumenta debemus, inquit, artificiosa dictione distinguere: quia & suaue, & necessarium est. Itaque nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam trãslaturus est: habebítque locum de syllogismis, ad quos capiendos & tenendos, lectorem vehementer hortatur: vt ipse ait, Quòd non rei solum magna vtilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas. Diximus itaque argumentum probabile in quatuor diuidi, Signum, credibile, iudicatũ, comparabile. Credibile esse diximus in attributis personę. Signum esse diximus in negotio duobus attributis, in continentibus cum ipso negotio, & in gestione negotij. Comparabile esse diximus in adiunctis negotio. Iudicatum verò in his quæ gestum negotiũ consequuntur. Itaque omne argumentum factum ex attributis personæ, credibile dicetur. Deinde omne argumentum factum ex continentibus cum ipso negotio, & ex his quæ in gestione negotij sunt, signum dicetur. Deinde omne argumentum factum ex his quæ negotio adiuncta sunt, comparabile dicetur. Postremo omne argumentum factum ex his, quæ negotio adiuncta sunt, & negotium consequuntur, iudicatum dicetur, sed cũ probabile fuerit. Alioqui in omnibus attributis tam personæ quàm negotio, & necessarium esse poterit argumentum, cuius tres partes esse diximus, Complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem.

96 OMNIS igitur argumentatio, aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem.) De materia & argumento iam dictum est. Nunc

Nunc tertium illud eſt, vt de argumentatione dicamus, quæ pertinet ad elocutionem,& quam Cicero ex dialectica ſumptam,in Rhetoricam poſuit laxiorem. Argumentatio eſt itaque artificium non inueniendi, ſed dicendi. Hæc duobus modis fit:aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Ariſtoteles in argumentatione duo eſſe dixit, ἐπαγωγὴν καὶ συλλογισμόν. Atque Ariſtoteles breuiter ac ſtrictim omne exemplum inductionem eſſe dicit:quòd animus auditoris ab eo quod non dubium eſt, ad credendum id quod dubium eſt,inducatur. Duo itaque ſunt genera argumentandi, Inductio & ratiocinatio. Verum inductione philoſophi vtuntur: & hic nunc ad exemplum inductiò philoſophica inducitur ad hoc,vt intelligamus quid ſit inductio,vel quemadmodum fiat. Poſt autem præcipiet qualis inductio poſſit eſſe oratoris.

Inductio eſt oratio,quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem eius, qui 97
cum inſtituta eſt.) Generaliter hic inductionem definiuit:qua definitione oſtendit vbique nos inductione vti poſſe, & in philoſophica, & in oratoria,& in quacunque contẽtione verborum:etiam in fabulis. Nam vbique neceſſe eſt perſuadere: & ideo perſonam certam hic non poſuit, ſed hoc ait,Inductio eſt oratio,quæ rebus non dubiis captat aſſenſionem eius,qui cũ inſtituta eſt. Eius,inquit, id eſt ſiue ille philoſophus ſit,ſiue iudex, ſiue orator,ſiue amicus,ſiue inimicus. Inductio itaque ſic facienda eſt,vt primo proponamus illa quæ extra negotium ſunt, ſed tamen quæ ad negotium per ſimilitudinem ſpectant:& talia,inquit, illa eſſe debent quæ proponimus,vt neceſſario is cum quo agis,ita eſſe fateatur,atque conſentiat. Quod cum conſenſerit, tunc paulatim ad id vnde dubitabatur deſcendis: & his quæ ſupra conceſſa ſunt, ſimile eſſe confirmas.Dat ergo nũc exemplum philoſophicũ: AEſchines, Socraticus fuit:id eſt diſcipulus Socratis. Is multa ſcripſit:quodam etiam loco inducit Socratem referentẽ. nam is erat mos diſcipulis,vt ingenio proprio reperta, ad magiſtros referrent,& quaſi ab eis inuenta ponerẽt. Inducit inquam, AEſchines Socratem referentem quid eſſet, vel quemadmodũ eſſet locuta Aſpaſia cũ vxore Xenophontis,vel cum ipſo Xenophõte.nam Xenophon,& eius vxor frequenter diſcordabant.Perſuadet ergo Aſpaſia,vt in gratiam reuertantur.Aſpaſia autẽ peritiſſima fuit philoſophiæ.Hac itaque inductione vſam inducit Aſpaſiam apud AEſchinem Socrates.Interrogauit,inquit,Aſpaſia Xenophontis vxorem,Si,inquit, vicina tua aurũ melius habeat quàm tu habes, cuius habere mauis,tuum an illius?reſpõdit illa,inquit, Illius. Deinde,inquit, Si virum illa meliorem habeat quam tu habes, virúmne tuũ mauis, an illius? Tum, inquit, Xenophontis vxor inducta ſimilitudine ſuperiorum,quoniam ſententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Poſtea,inquit, Aſpaſia conuertit ſe ad Xenophontem ipſum, & ſimiliter cum illo inſtituit inductionem:Dic mihi,inquit, Xenophõ,ſi vicinus tuus equum, aut fundum meliorẽ habeat quàm tu habes,tuúmne malis,an illius?Illius,

inquit. Quid si, inquit, vxorem meliorem habeas quàm tu habes, vtrum illius malis? Tacuit, inquit, Xenophon. Tunc, inquit, Aspasia, Quoniam id mihi solum vterque vestrum respondere noluit, quod solum voluerã respõderi, ego dicam quid vterque vestrum cogitet. Nã & tu, inquit, Xenophon vxorẽ optimam cupis, & tu virũ optimũ. Quare nisi & tu vir optimus fueris, & tu fœmina lectissima: id est nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi vxor lectissima, & tibi vir optimus deerit. Hęc itaque inductio hoc egit, vt Xenophon, & vxor eius ab his quæ velle se negare nõ poterant, ad id etiam quod dubiũ habebant, per similitudinẽ deducerentur.

Hoc modo sermonis, plurimum Socrates vsus est.) Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter vtebatur: propterea, inquit, quod optimum ducebat, vt non à se rebus prolatis, sed confessionibus suis aduersarius vinceretur.

98 Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, vt illud quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, vt sit necesse concedi.) In inductione, inquit, tria semper spectare debemus. Primo, vt similitudines tales proponamus, vt eas sit necesse concedi. nam illud dubium esse non debet, vnde alteri fidem volumus facere. Deinde, inquit, illud quod confirmamus, ei rei quã proposuimus, simile esse debet: ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est cuius causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, vt nemo intelligat quò spectet similitudinis propositio, ne cum quispiam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidẽ facere quam negauit, aut non respondeat, aut male prauéque respondeat. Si autem nesciat quò tendat similitudinis propositio, securus confitetur: qua confessione etiam illud, quod negabat antè, ita vt tu vis, cõcedit esse. Cum autem, inquit, hæc diligẽter in facienda inductione seruaueris, vt & propositio similitudinis cõcedatur, & illud propositioni simile sit, cuius causa similitudo proposita est, & nemo videat quò propositio illa contendat: officio tuo per ista diligenter impleto, rursus debebis responsionem contendentis attendere. vnum autem de tribus faciat necesse est. nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad hæc singula dat præcepta, quid in his singulis tu facere debeas: & primo à difficiliore parte incipit. Si, inquit, negabit ita esse illud, vnde contentio est: atque illud, quòd in propositis cõcessísque similitudinibus continetur, duo, inquit, facere debemus: Aut illas res, quas antè concessit, similes docere huic rei esse de qua contentio est: aut si pernegabit, alias inducere similitudines. Sin autem, inquit, confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde, inquit, si tacebit, duo facies: aut responsionem de eo elicies: aut si respõndere noluerit, quia genus confessionis est taciturnitas, concludenda est argumentatio. Ita, inquit, hoc genus argumentandi tripartitum semper est. Prima, inquit, pars constat ex vna similitudine pluribúsve. Altera ex ea re quæ in contẽtione versatur, & quam nobis concedi volumus. Tertia ex conclusione, quæ aut

confirmat confeſſionem, aut quid ex ipſa confeſſione conficiatur oſtendit, vt in hoc ipſo exemplo confeſſionem tacentium confirmat Aſpaſia, Et tu, inquit, mulier virum optimum vis habere, & tu Xenophon vxorem habere lectiſſimam maxime cupis. Deinde ex hac confeſſione quid conficiatur oſtendit. Quare, inquit, niſi hoc perfeceritis, vt neque vir melior, neque fœmina lectior in terris ſit: profecto ſemper id quod optimum putabitis eſſe, multò maxime requiretis, vt & tu maritus ſis quàm optimæ, & hæc quàm optimo viro nupta ſit.

Sed quia non ſatis videbitur alicui dilucide demonſtratum, niſi, &c.) 99
Dedit ſuprà philoſophicæ inductionis exemplum: dat nunc in rhetorica, Non quo, inquit, diuerſa præcepta ſint, ſed ne quis forte præceptū in philoſophia datum, in rhetorica videre non poſſit. Exemplum autem nunc ponit apud Græcos peruagatum: cuius exēpli huiuſmodi thema eſt, Epaminōdas imperator, cum ei ſucceſſum fuiſſet, retinuit apud ſe exercitum aliquot amplius diebus, quàm ex lege oportebat: illis ipſis diebus Lacedæmonios funditus euertit ac vicit. Accuſatur quòd cōtra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptione lex illa, Qui ſucceſſori ex lege exercitum ſtatim non tradiderit, pœnas ſoluat. In hoc themate poteſt quidem eſſe compenſatiuus ſtatus principalis, Feci, ſed profui: verum ſecunda conflictio in ſcripto & voluntate conſiſtit. Scripto vtitur accuſator, qui dicit à verbis legis recedi non oportere. Voluntate vtitur Epaminondas, qui dicit legem iubere quidem exercitum tradi, ſed ſi nihil vrgeat. Alioqui ſi reipublicæ cauſa paucis diebus retineatur, nullam pœnam ſubeſſe retinenti. Itaque hic inductionem poteſt facere accuſator ille, qui contra ſententiam legis, ſcripta defendit: & ſimilitudinem non extra cauſam, ſed ex eadem cauſa facit. Si, inquit, Epaminondas id quod ait legis ſcriptorem ſenſiſſe, ad legem ſuis verbis addat, id eſt damnandum eſſe qui exercitum non tradat, præter eum qui reipublicæ cauſa retinuerit. Hoc ſi addat, nunquid pati poteſtis? nō opinor. Deinde ſi hoc idem legi additum vos veſtra authoritate ad populum feratis, nunquid id populus patietur? non patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legem per verba non poteſt, id tanquam additum ſit, ſequi non debetis. Quòd ſi, inquit, ſententiam ſcriptoris neque Epaminōdę, neque veſtris literis videmus colligi poſſe, multo magis illud reipſa, & iudicio veſtro mutari non poteſt, quod ne verbo quidem mutari poteſt. Verum hoc ſcire debemus, in dialogis ſermonē eſſe, nō dictionem: dictionem autem eſſe oratoris in ciuilibus cauſis. Idcircò autem ait, Aut aliter hoc in ſermone atque in dicendo ſit vtēdum. Sermo philoſophi: Dictio oratoris: Oratio autem poteſt & ad dialogum conuenire, ſi ſit paulo ſplendidior elocutio: propriū tamen oratoris eſt. Deinde notare debemus omnes magiſtratus & Prætores imperatores appellatos: vt hîc, Quod Epaminondas Thebanorum imperator, ei qui ſibi ex lege Prætor ſucceſſerat, cum imperatori ſuccedere debeat imperator.

100 Ratiocinatio eſt oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum,& per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet.) Argumentationum duæ partes ſunt,Inductio & ratiocinatio. De inductione iam dictum eſt.nunc de ratiocinatione tractatus eſt:id eſt de ſyllogiſmis. Verum vt ad genus ſpeciem referamus, ſyllogiſmus non argumēti nomen eſt, ſed argumentationis:ita vt inductio non inueniendi modus eſt,ſed forma dicendi. Quamobrem ſic definiuit ratiocinationem, id eſt ſyllogiſmum. Ratiocinatio eſt,inquit, oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, quod expoſitum,& per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione cōfirmet. Et in hac definitione multa communia eſſe poſſunt cum inductione. Nam quod ait, Oratio ex ipſa re probabile aliquid eliciens, tam ratiocinationis eſt,quàm inductionis.Hoc autem proprium ratiocinationis;quod ait,Quod expoſitum & per ſe cognitum, ſua ſe vi & ratione confirmet. Inductio enim non per ſe cognoſcitur, neque ſua ſe vi,& ratione confirmat:ſed vt fidem faciat probandæ rei, ſimilitudines antè præcedunt. Rectè itaque ratiocinatio definita eſt,id eſt ratio,quæ ex confeſſo argumentum cōtinens, non ſimilitudine, ſed per ſe cognoſcitur,& ſua ſe vi,& ratione confirmat. Verum quòd diximus ex confeſſo argumentum continens, non ſimilitudine.niſi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum, Si inimicus fuit, occidit. ſed ſi confiteatur inimicum, argumentum probabile fit,Si igitur inimicus fuit,occidit.

Hoc de genere qui diligentius conſyderandum putauerunt, cum idem, &c.) Ratiocinatio eſt igitur oratio per ſe cognita, ac ſua vi & ratione firmata, ex re confeſſa ſumptum ad fidem proferens argumentum. Verùm, vt diximus, hæc oratio eſt pertinens ad ſyllogiſmos. Syllogiſmorum autem multi quinque, multi plurimas partes, multi,inquit,tres eſſe dixerūt: ſed vtrorumque,inquit,rationes debemus inſpicere:quia & breuis inſpectio eſt,& oratori res neceſſaria.Opus quidē,inquit, vtrorūque conſimile eſt.nam alteruter & propoſitionē habet, & approbationē propoſitionis. & rurſus aſſumptionem, & approbationē aſſumptionis, & cōcluſionem. Verū,inquit, qui ſyllogiſmū in quinque partes diuidunt, has ſingulas partes numerāt:vt propoſitio vna pars ſit,approbatio propoſitionis altera:ita & in aſſumptione, & approbatione aſſumptionis, vt quinta pars ſit concluſio.) Illi autem qui tres partes in ſyllogiſmis eſſe contendunt, Propoſitionem,& approbationē propoſitionis, vnam partem numerant. Rurſus aſſumptionem & approbationē aſſumptionis,alteram partem numerant: tertiam verò concluſionem.Ita vtrorumque opus ſimile: ſed in membris operis numerus diuerſus.Iam vero quinquepartiti ſyllogiſmi, ſiue tripartiti, in ipſis libris exēpla poterimus agnoſcere. Verum quædam præcepta in his partibus poſita intelligamus.Propoſitio,inquit,generalis in ſuo eſſe debet,& id quod aſſumendū in ſe eſt neceſſario cōtinēs. Approbatio eius multis verbis, & diuerſis rationibus facienda eſt. Aſſumptio verò ex vi

propositionis capienda est:vt hæc assumptio est,Nihil autē melius consilio,quam omnis mundus administratur.Hæc assumptio ex vi propositionis assumpta est:quæ est enim propositio,Melius accurantur, quæ consilio geruntur,quam quæ sine consilio admınistrātur.Deinde,inquit,etiam assumptionis approbatio multis rationibus facienda est. Extrema conclusio est,quæ quatuor modis fit:quos modos alio in loco ostendemus,cū de bipartito syllogismo cœperimus habere tractatum.

Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.) Qui,inquit,quinquepartitam dicunt esse argumentationem,hoc afferūt, quod supra ostendimus:id est parari propositionem ab approbatione sua: & rursus assumptionem ab approbatione sua.

Qui autem tripartitam esse dicunt.)Illi,inquit,qui tripartitam argumentationem esse contendunt,eodem modo quidem tractant argumentationem.nam & propositiones habent,& approbationes,& rursus assūptiones cum approbationibus suis:sed hæc bina connectunt, & reddunt singula:vt propositionem cum approbatione sua simul iungāt, & rursum assumptionem,& approbationem eius,vnum efficiant.Negant autem recte,neque propositionem,neque assumptionem dici, nisi fuerint approbata:tuncque esse aiunt propositionem argumentationis,si approbata sit. Sinautem approbata non sit,esse quidem propositionem,sed argumenti, non argumentationis:in qua argumentatione latior & expolitior elocutio est.Itaque qui hoc contendunt,negant esse amplius,quam tripartitam argumentationem.Ab his Cicero dissentit,& contra disputat: probatque illorum sententiam,qui dicunt quinquepartitam argumentationem. Itaque hoc Cicero secundum artem testibus & argumentis probat.Testibus sic,Quam omnes,inquit,ab Aristotele & Theophrasto profecti maxime secuti sunt.Nam quemadmodum,inquit,superius argumētationis genus, id est inductionis Socrates maxime,& omnes Socratici tractauerunt, ita hoc genus argumentationis,id est ratiocinatio quinquepartita,ab Aristotele & Theophrasto,vel Peripateticis frequentatum,atque tractatum est. Sed quia orator rhetoricam scribens,importune pene philosophos ad testimonium vocat,quia de dialectica iste tractatus est, recte philosophos sibi adhibet,qui rhetoricam scribit. Adiungit & multos oratores etiam elegantissimos, atque artificiosissimos iudicatos, qui vsi sunt hac argumentatione quinquepartita; Deinde, inquit, à rhetoribus iis qui elegantissimi,atque artificiosissimi putati sunt.Itaque testibus probauit non errare illos,qui asserant quinquepartitam argumentationem : sed quia poterat dici Ciceroni,Etiam illi quos commemoras,errauerunt : ostendit se exemplum illorum non temere secutum,probatque argumentis suis,non errare eos,qui quinquepartitam argumentationem:errare autem eos,qui tripartitam esse contendant.Itaque hæc est quæstio,Vtrum tripartita ,an quadripartita,an quinquepartita sit argumētatio.Cicero multis syllogi-

ſmis ſuis,nunc quinquepartitis,nunc tripartitis, probat quinquepartitā eſſe argumentationem.Et primo aſſerit propoſitionem, & approbationē inter ſe eſſe diuerſa:in qua aſſertione primo argumēti,deinde exempli eſt ſyllogiſmus.Dehinc ſimili ratione aſſerit aſſumptionem, & approbationem eius inter ſe eſſe diuerſas:in qua rurſus aſſertione primo argumenti, deinde exempli eſt ſyllogiſmus.Itaq; poſtquam probauit propoſitionem & aſſumptionem,ab approbationibus ſuis longe eſſe ſeparatas,concludit cōmode partitos eſſe eos,qui quinquepartitā dixerūt argumentationem.

101 Quinque igitur partes ſunt eius argumentationis,quæ per ratiocinationem tractatur.) Illius autem argumentationis, quæ per inductionem tractatur,tripartita eſt argumentatio.Verum hoc in primis tenere debemus,argumentum nunc vicinum eſſe quæſtioni,nunc a quæſtione lōginquum.argumentum enim prolatū nunc ipſi quæſtioni prodeſt,nūc ei rei quæ vicina eſt quæſtioni.Itaque argumentum nunc vicinum eſt quæſtioni,nunc loco tertio,nunc quarto,nūc quinto naſcitur. Ariſtoteles autem dicit etiam loco decimo poſſe fieri argumentum.Sed cum ſępe argumentum tam longe à quæſtione ſit,hoc tantum ſyllogiſmi eſt,vt id,quod lōge à quæſtione eſt,eidem quæſtioni dicendi ratiocinatione coniungat.ac vicinū argumentū tale eſt,Quoniam hic inimicus fuit,occidit:longe à quæſtione argumentum tale eſt,Inimicus occidit.Hoc quia generale eſt, primo differendum eſt,vtrum inimicus ſemper occidat: quod poſtquā aſſerueris,non ſtatim probas hunc occidiſſe:ſed ad hoc proficit,vt rurſus doceas hūc inimicum fuiſſe:quod poſtquam aſſerueris,hunc inimicū fuiſſe, tunc demum redis ad quæſtionem.Ergo hic,quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe petitum argumentum etiam illic licet animaduertere, vbi Cicero redarguit Hermagoram non recte ſub qualitate poſuiſſe deliberationem &demonſtrationem,vbi primum docet genera eſſe cauſarū:quod ſi genera ſunt cauſarum,partes generis cauſæ eſſe nō poſſe:vt ſi partes generis cauſæ eſſe non poſſint,multo magis partes partium eſſe non poſſe. Poſtremo redit ad quæſtionem, Male igitur deliberatio & demonſtratio ſub qualitate ponuntur.Itaque argumentum nunc longe à quæſtione eſt, nunc vicinum eſt quæſtioni. Deinde debemus hoc animaduertere,argumentum quodcumque ſumimus,vtrum in genere ſit,an in ſpecie:ſi in genere,ſine dubitatione proponere debemus:deinde approbare eandē propoſitionem:tertio loco ſpeciem aſſumere.Quarto loco aſſumptionē ſpeciei multis rationibus approbare:poſtremo concludere.Huius ſyllogiſmi ſubiiciamus exemplum illud ipſum Epaminondæ:

102 Omnes leges iudices ad commoda reipublicę referre oportet,&c.)Hæc propoſitio eſt generalis ſine vlla dubitatione. Deinde approbat eandem propoſitionem. Ea enim virtute & ſapientia maiores noſtri fuerunt, &c. Tertio loco ſpecies aſſumitur, Ergo in hoc quoque iudicio deſinite literas legis perſcrutari,&c. Quarto loco approbat aſſumptionem,

Considerate quid magis vtile fuit Thebanis, quàm Lacedæmonios opprimi,&c.

Postremo concludit,Quod si leges omnes,&c.Hoc autem argumētum longe à quæstione petitum cognoscimus facile: argumentum vero quod in specie est,semper cum dubitatione proponitur,Si hoc est, illud igitur nō est: Aut hoc faciamus,aut illud faciamus. Verum cum in propositione (Si est) κτ' συνημμένον dicitur: cum in propositione Aut est κτ' διεζευγμένον dicitur. Argumentum igitur,quod in specie est, debet semper cum dubitatione proponi:huius propositionis facienda est approbatio:deinde assumptio eiusdem speciei facienda est per eandem speciem,sed per confirmationē:cuius assumptionis faciēda est approbatio.tunc erit postrema cōclusio.Talis in Miloniana oratione syllogism⁹ est,Si,inquit,doceo causas fuisse Clodio vt occideret Milonē,probo insidiatorē. Hāc propositionem approbauit,Et si boni ne magno quidē emolumento impelluntur ad fraudē,improbi sæpe paruo. Deinde ipsam speciē assumit per cōfirmationem,Habuit autem causas Clodius. Hāc rursus assumptionē multis rationibus approbat:postremo cōcludit,Quare si habuit causas Clodius,vt occideret Milonē,constat insidiatorē fuisse. Ergo quoties argumentū in specie fuerit,ipsa species assumenda est,sed per confirmationē. Hoc autē tenere debemus in propositione vim totius argumentationis consistere. Siue autem in genere,siue in specie sit propositio,ex ipsa tamen semper generatur assumptio. Docuit itaq; quinquepartitā argumentationē per exemplū Epaminōdæ. Deinde docuit quadripartitā argumentationē duob⁹ modis:nūc propositionis approbatione, nūc assumptionis approbatione sublata. Deinde docuit tripartitā argumentationē,vtraque approbatione sublata. Nunc quæstio est,an sit bipartita argumentatio, Si peperit, virgo non est:peperit autem. Multi dicunt esse bipartitam argumentationē hac ratione,Si,inquiunt,approbationes sępe,quia manifestæ sunt,subtrahuntur,cur non & cōclusio,cū manifesta est,subtrahatur: vt sit bipartita argumentatio per propositionem & assumptionē,Si peperit,virgo non est:peperit autem. Cicero hanc illorum sententiam reprehendit, dicitque semper argumentationem concludendam esse:nec vnquam tamen vtendum esse manifesta cōclusione. Tunc autem hoc fieri posse,si conclusionū genera cognoscamus. Sunt autem quatuor:quarum conclusionum vna talis: cum breuiter ἀνακεφαλαίωσιν facimus propositionis & assumptionis:& post adiungimus id,quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autē ipse exemplum,Quod si leges omnes ad vtilitatem reipublicæ referri cōuenit,hic autem saluti reipub.profuit:profecto non potest eodē facto, & saluti communi consuluisse,& legibus non obtemperasse. Secūda autem conclusio talis est,vt argumētatio ex contrario concludatur:& dat exemplum,Summa igitur amētia est,in eorum fide spem habere,quorum perfidia toties deceptus sis. Propositio enim huius syllogismi talis est,

103 Qui ſæpenumero nos per fidem fefellerunt,eorum oratione fidem habere non debemus.)Hoc poſtquam probatum eſt,ita concludi oportuit, Igitur Carthaginenſibus fidem non habere debemus:ſed contrarium potius in concluſione conſtituit, Summa igitur amentia eſt,in eorum fide ſpem habere,quorum perfidia toties deceptus ſis. Tertia concluſio talis eſt, vt id ſolum quod ex omni argumentatione conficitur,inferamus: &dat exemplum,Vrbem igitur diruamus. Quarta concluſio talis eſt,cum non id,quod conficitur,in concluſione ponimus:ſed id, quod eam rem, quæ conficitur,conſequatur:& dat exemplum,Si peperit,cum viro concubuit:peperit autem.hic conficitur,Cum viro igitur concubuit. Sed hoc in concluſione,quia manifeſtum eſt,non ponit:ſed illud ponit, quod manifeſtum ipſam concluſionem conſequitur,Igitur fecit inceſtum. Etenim ſi cum viro concubuit,id conſequitur,vt fecerit inceſtum. Antiqui autem quemcunque hominum coitum,inceſtum appellabant.

104 Quare in longis argumentationibus,&c.)Dat præceptum, vt ſciamus qua concluſione vnaquæque argumentatio concludenda ſit. Quoties,inquit,longa fuerit argumentatio,aut propter memoriam ἀνακεφαλαίωσιν facere in concluſione debemus:aut ſi erunt in memoria, quæ ſupradicta ſunt,argumentatio nobis ex contrario concludenda eſt. Verum longa argumentatio non partibus,ſed menſura partium conſtat:id eſt non quinquepartita,aut quadripartita argumentatio longa eſt:ſed in quacũque argumentatione quoties latiores fuerint approbationes, tunc longæ erunt argumentationes. Ita & quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuis poterit inueniri. Quare,inquit,quæcunque longa argumentatio fuerit,duobus modis cõcludenda eſt:aut per conductionem, id eſt ἀνακεφαλαίωσιν:aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc ſolo quod conficitur;concludenda eſt. In illis vero argumentationibus,quæ exitum manifeſtum habent,conſecutionem ponere in concluſione debemus.

Siquid autem ex vna quoque parte putabunt conſtare argumentationem,poterunt,&c.) Reprehendit etiam illos qui ex vna parte dicunt fieri poſſe argumentationem. Hi,inquit,errant de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas ſignificationes habet,& argumenti,& argumentationis. Quare cum dicunt,Si peperit,cum viro concubuit:inuentum proferunt,non expolitionem:id eſt argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio eſſe non poteſt,niſi cum expolita profertur oratio. Eodem modo,inquit,& illi errant qui dicunt aliquando ſubtrahi poſſe,nunc propoſitionem,nũc aſſumptionem. nam quoniam vtraque harum mouet auditorem,neutra neceſſe eſt ſubtrahatur expolitioni. Itaque magnopere ſtudendum eſt:quia inuentio cunctis oratoribus communis eſt. Sed ipſi oratores dicẽdi modo,aut optimi ſunt, aut mediocres, aut infimi.

Variare

Variare autem orationem magnopere oportebit.) Propter faſtidia, varia, inquit, vti oratione debemus: vt nunc per inductionem [argumentationem] argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus vt nunc quinquepartitam, nunc quadripartitam, nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde, vt non ſemper prima ſit propoſitio,ſed aliquādo aſſumptio prima ſit.Hæc,inquit,vt melius inſpiciamus,aut inſcribamus ipſi,& nos exerceamus: aut ſi id piget facere,ea quæ ſupra poſita ſunt exempla videamus,& in ipſis hanc exerceamus varietatem.Illud autem præcipit ſyllogiſmos omnes in dialectica contineri,hos paucos inde deriuatos,qui oratori conuenire videbantur. Denique iſti non ſyllogiſmi,ſed epicheremata dicuntur.

REprehenſio eſt,per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur,aut infirmatur,aut leuatur.) Iam de quatuor partibus orationis dictum eſt:id eſt exordio,de narratione,de partitione, de confirmatione.Nunc ſecundum ordinem de reprehenſione tractādum eſt.Reprehenſio eſt oratio,quæ poſt noſtram confirmationem, aduerſariorum confirmationem reprehendit.Hæc duo agit,aut omnino tollit quod aduerſarius dixit,aut infirmat,aut leuius reddit.Verum ipſa reprehenſio ex illis locis argumentorum capitur,ex quibus confirmatio:id eſt ex attributis perſonæ,& attributis negotio.materia enim argumentorum communis eſt tam cōfirmanti,quàm reprehendenti: & cum tria ſint data confirmationi, Materia, argumentum, argumentatio: materiam non reprehendimus,quæ vera,nuda,atque communis eſt:ſed argumentum, aut argumentationem reprehendimus.Et quoniam in confirmationem vel reprehenſionem communiter hactenus præcepta tradidimus, debemus ſcire certos modos reprehenſionis.Sunt autem quatuor principales modi, Si aut ſumpta reprehendamus, aut concluſionem, aut genus argumentationis.Aut ſi hæc tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum eſt,facere debemus: vt aliud contra argumentum firmum, aut firmius proferamus.Sumpta ſunt quæcunque nobis ad fidem ſumimus. Ad fidem autem ſumimus argumentum. Ergo argumenta ſumpta ſunt. Et quoniam argumentum non niſi ex confeſſo fit, recte ea quæ ex confeſſis argumenta ſumimus,ſumpta dicuntur. Sunt autem ſumpta ſemper quatuor probabilia, tria neceſſaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur: Credibile,ſignum,comparabile,iudicatum. Neceſſarium in tria diuiditur,Complexionem,enumerationem, ſimplicem concluſionem. Itaque quia ſeptem argumenta, ſeptem ſumpta ſunt: de quibus argumentis,cum aduerſarius quodcunque ſibi ad fidem ſumpſerit,tu continuo certis modis poteris reprehendere:quos modos à Cicerone traditos,in ſingula ſumpta reprehendenda,diligenter debemus attendere atque retinere. 105

106 Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit,hoc modo,Nemo est, &c.) Enumerauit septem esse sumpta. Nunc docet vnumquodque sumptum quot modis reprehendi possit: Ita probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur, Credibile, signum, comparabile, iudicatum. Itaque, inquit, si aliquid ab aduersario pro credibili argumento fuerit prolatum,quinque id modis possumus reprehendere: Si aut,inquit, quod solidum, ac primum est argumentum,ipsum falsum esse doceamus: Aut si ex contraria quoque parte credibile esse monstremus: Aut si omnino erit incredibile: Aut si in eo id quod paucorum est,omnium esse dicatur: Aut si id,quod raro contingit, fieri omnino denegetur. Falsum est,quod in re falsum est:& quod omnino aliter esse contendimus: sicut ipse ait, Nemo est qui non pecuniã quàm sapientiam malit. Hoc itaque falsum est: vt etiam si vnus fuerit inuentus, qui sapientiam malit,argumentum aduersarii falsum esse dicatur. Ex contrario quoque credibile erit,siquid ab aduersariis pro credibili prolatum, nihilominus credibile sit,si conuertatur: vtputa,Quis est, qui non officii cupidior sit quàm pecuniæ? Hoc vtique ab aduersario pro credibili prolatum est: quod conuersum nihilominus credibile est: si dicas,Quis est qui non pecuniæ cupidior sit quam officii? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuersum, nihilominus credibile potest videri. Incredibile autem dicetur,quod ab hominum opinione dissentit. Et hoc intererit inter falsum, & incredibile: quod falsum in ipsa re est: incredibile verò in opinione. Itaque, inquit, incredibile est, vtputa si auarus dicatur mediocris officii causa, maximam pecuniam contempsisse. hoc itaque apud opinionem hominum credi non potest. Quando enim auarus maximam pecuniam contemneret mediocris officii causa,qui ob paruam pecuniam sæpe officia magna contemnit? Inter falsum,& incredibile hoc interest: quod falsum,& credibile esse potest & incredibile: deinde,quod incredibile est,verũ esse potest & falsum. Sed verum duplex est,nũc id,quod vere gestum est: nunc id,quod vere gestũ esse quibusdam rationibus approbatur. Itaque sæpe,quod verum est,quia falsum esse non potest,incredibile est. Verum est enim quod Simon volauit: sed tamen incredibile est. Deinde si dicas,Vno die duas cõtrouersias perscripsi, cum non perscripseris: in re quidem falsum; sed tamen quia fieri potuit, credibile est. Rursus credibile argumentum reprehendi potest, si quod paucorum est, omnium esse dicatur: vtputa, Qui pauperes sunt, his non officium magis quam pecunia cordi est. Hoc quia generaliter dictum est,reprehendi potest. nam possunt aliqui pauperes inueniri, quibus officium magis cordi sit quàm pecunia. Nec nos moueat, quod in argumento credibili, quod quidem ex personis fieri diximus, exemplum de loco posuerit: credibile enim argumentum, id

est probabile, maxime quidem personarum est: sed fit etiam ex attributis negotio: id est ex loco, tempore, vel reliquis. Itaque sub hoc modo reprehensionis, duo exempla posuit: vnum à persona, aliud à loco. Illud autem quod tertium videtur, exemplo illi, quod sub extremo modo positum est congruum, non tertium est exemplum, sed secundi conclusio: vt primum exemplum à personis sit, Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia. Secundum exemplum à loco sit, Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Itaque hoc præceptum tenere debemus, quod ex attributis personæ, maxime credibile argumentum conficitur: esse tamen & in factis credibile. signum autem non nisi ex factis confici. Scire tamen debemus, ex attributis personæ fieri & necessarium argumentum: si dicas, Pedibus æger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Postremo credibile argumentum potest reprehendi, si id, quod raro fit, nunquam fieri posse dicatur: vtputa, Nemo est qui puellam præteriens adamet. Hoc rursus quia generaliter dictum est, potest reprehendi. Nam frequenter, & semel visa puella, potest adamari: vt in Eunucho adamat Chærea: & in Virgilio,

Vt vidi, vt perii, vt me malus abstulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi, Si aut perspicue falsum esse ostendatur, aut conuersum ex contraria parte nihilominus credibile sit; aut si incredibile demonstretur; aut si, quod paucorum est, omnium esse dicatur; aut si, quod raro fit, id nunquam fieri posse dicatur.

Quod autem pro signo sumetur, id eisdem ex locis quibus confirma- 107
tur infirmabitur. Dixit quot modis credibile possit reprehendi, nūc transit ad signum. Si, inquit, ab aduersario aliquid pro signo proferetur, id eisdem locis reprehendi potest quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quicquid in sensus cadit, maxima signa sunt: & quæ in controuersiis frequentius necesse est inueniri oculorum, & aurium. Oculorum, pallet, puluerulentus est, cruentus est. Aurium vero, hoc dixit, hoc locutus est. Itaque præter hęc signa, quæ oculis digitoque monstrantur, omne factum ac dictum signum est: quæ facta & dicta, negotio attributa sunt: id est continentia cum ipso negotio. Quæ facta & dicta tripliciter considerantur: Ante negotium, in negotio, post negotium. Itaque cum ex his quæ negotio attributa sunt, argumenta sumpserimus, signum est: id est ex his quæ continentia cum ipso negotio sunt, & quæ in gestione negotii continentur. Deinde si ex his fecerimus argumentum quæ personis attributa sunt, credibile erit: & hoc ideo argumentum dicetur, vt quasi argumentum à personis fiat, signum à negotiis: & ideo Cicero in Cæciliana, Argumētis agemus, signis luce omni clarioribus crimina refellemus. Igitur si aduersarius, inquit,

aliquid pro ſigno protulerit,eiſdē ex locis reprehendere debemus,quibus confirmatur.Et quoniam ignoratur quibus ex locis ſignum cōfirmari debeat,idipſum docet: confirmatur autem quatuor modis. Primo, inquit, ſignū ipſum manifeſtū eſſe debet:id eſt,vt cum dixeris pallet,vere palleat. Deinde vt poſtquam conſtiterit eſſe ſignum, conſtet rurſus eius rei eſſe ſignum de qua agitur:vt ſi dicas,Occidit, nam cruentus eſt.Et quoniam diximus factum omne,ſignum eſſe: in facto autem,& facta & dicta ſunt. Confirmamus,inquit,ſignum,ſi aut id factum dicamus,quod non oportuerit:aut id non factum,quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit,vt aut id non faciamus,quod oportet: aut id faciamus, quod non oportet:tunc autem grauius delictum eſt,ſi faciamus quæ non faciēda ſunt,aut non faciamus quæ facienda:quia in eo,quod facimus faciendum vel non faciendum,ineſt ſcientia delinquentis. ſcit enim quia aut faciendum eſt,aut non faciendum. Idcirco poſtremum illud addidit ad confirmationem ſigni,vt non modo aliquid fecerit,aut non fecerit:ſed etiam ſcierit faciendum eſſe,aut non eſſe faciendum.

108 Poſtremo,inquit,ſciſſe eum,de qua quæritur,eius rei legem,& conſuetudinem.) Itaque quatuor modis ſignum confirmamus. Primum, vt verum ſit: deinde,vt eius rei de qua agimus,ſignum ſit:deinde,vt doceamus aut id factum eſſe quod non oportuerit,aut id non factum,quod oportuerit, poſtremo etiam ſciſſe eum, vtrum fuerit faciendum vel non faciendum. Hæc quatuor confirmando ſigno attributa ſunt: quorum ſi aduerſarius quodlibet ad confirmandum protulerit,tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debebis, inquit, Aut non eſſe ſignum: id eſt ſi dicatur, Homicidium fecit, nam puluerulentus eſt. vtique ad homicidium puluis ſignum eſſe non poteſt. Aut parum magnum eſſe ſignum. Etenim non modo ſignum proferendum eſt,ſed & plenum ſignum:vnde illud in Terentio, Iam ſcio magnum ſignum. Aut à ſe potius,quàm ab aduerſariis ſtare. Si dicatur, Scelus fecit, nam erubuit: cum tu contra poſſis dicere,Immo ſcelus non potuit facere, quia erubuit. Aut omnino falſo dici. Si dicatur,Neſcio quem pallere,cum non palleat. Aut in aliam quoque ſuſpicionem duci poſſe demonſtrabitur. Si dicatur, Quia pallet, occidit hominem: cum ſit pallor & ægritudinis. Itaque ſiquid ad confirmandum ſignum fuerit prolatum,his quinque modis reprehēdi oportebit. Quod quidem ſe in ſecundo libro de coniecturali cauſa ſignatius tractaturum eſſe promittit. Comparabile argumentum ex ſimilitudine conſiſtit:quod vt reprehēdas,id quod aduerſarius ſimile eſſe vult, tu contra diſſimile debebis aſſerere.Diſſimile autem aliquid, aut ſimile ſit, octo rebus oſtenditur.

109 Genere, natura, vi, magnitudine,tempore, loco, perſona,opinione.) Verum in his animaduertere debemus quid aduerſarius comparet, ac

ſimile eſſe perſuadeat: quod poſtquam perſpexerimus, illud ipſum nos diſſimile debemus oſtendere, quod aduerſarius ſimile eſſe contendit. Alioqui ſtultũ eſt, vt cum aduerſarius res inter ſe eſſe dicat ſimiles per naturã, nos eas aut magnitudine eſſe dicamus diſſimiles, aut genere, aut loco, vel cæteris. Sed id, quod ſimile eſſe dicitur in natura, nos contra in eadem natura, diſſimile debemus oſtendere. Quod rurſus dicitur ſimile eſſe in perſona, nos in eadem perſona diſſimile eſſe doceamus. Octo itaque modis diſſimile aliquid neceſſe eſt comprobari, Genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, perſona, opinione.

Generis triplicem ſignificationem ſcimus eſſe. Eſt autem genus, id eſt ſanguis, aut patria: eſt genus ſub quo plures partes continentur: eſt genus rerum qualitas. Hic itaque genus duo illa ſignificat. ſub quo ſunt ſpecies, & illud quod qualitatem deſignat. Genus illud ſub quo ſpecies ſunt, ita ad ſimilitudinem ducitur: vt in hoc exemplo, Si iis, qui imprudentes læſerũt, ignoſci oportet: iis qui neceſſario profuerunt, gratiam haberi non oportet. In his enim ambobus, vnum genus eſt voluntas abſens: cuius ſpecies ſunt imprudentia & neceſſitas. Itaque hæc ſpecie diuerſa, genere ad ſimilitudinem referuntur: id eſt quia in vtroque abſens voluntas. Illud autem genus, quod qualitatem ſignificat, cõfertur, cum vtile vtili, honeſtum honeſto conferimus: vtputa Tam hoc vtile quàm illud, Tam hoc honeſtum quàm illud. Tertium illud genus, quod aut ſanguinem oſtẽdit, aut patriã, ad locum referri oportebit. Natura autem confertur, ita vt in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Vt mare, inquit, quod ſua natura tranquillum ſit, ventorum vi agitari, atque turbari: ſic P.R. ſua ſponte eſſe placatum, hominum ſeditioſorum vocibus, vt violentiſſimis tempeſtatibus, concitari. Vim ſæpe eſſe diximus ſingulorum verborum ſimplicem ſignificationem: hoc eſt illud neſcio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit ſacrilegium. Iam Magnitudo erit ipſius vis exaggeratio: vtputa Sacrilegium atrox. In Loco illam, quæ iam abunde tractata eſt, qualitatem loci inſpiciamus. Tempus itidem ſuis inſpectum ſemper partibus conferamus: vt Si opportunitas eſt, opportunitatem: ſi ſpatium, ſpatium conferamus. Perſona autem omnino manifeſta eſt. Opinio verò eſt iudicium populi. Hæc ita conferetur, ſi dicamus, Sic de illa re iudicatum eſt, ſic de hac iudicatum, aut iudicãdum eſt. aut Aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum eſt: vt ſi pro nobis eſt, confirmetur: ſi contra, mutetur opinio.

Ac ſiquo in numero illud quod per ſimilitudinem affertur, & quo, &c.) Hoc non quaſi alius aliquis modus conferendi eſt (ne forte quis credat) ſed opinionis expoſitio: quæ quidem vnam partem tenet ſolam, id eſt illam, cum ab aduerſariis coniuncta diſſoluimus.

Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur laude, &c.) Et ad hoc nihilominus confirmandum, ipſe nobis indicat 110

confirmationem. nam quatuor modis dicit confirmandum nobis esse iudicatum:quibus vtique sublatis infirmari posse declarat:hoc est laude eorum,qui iudicarunt: similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est: commemorando non modo non esse reprehēsum iudicium,sed ab omnibus approbatum: etsi id difficilius,& maius esse doceamus iudicatum quod afferatur,quàm id,quod instet.Cum enim afferimus iudicatum, vt id nostræ causæ prosit, necesse est primo à laude eorum qui iudicarunt id quod iudicatū proferimus,ordiamur.per iudicantium enim authoritatem,iudicati authoritas confirmatur.Deinde,vt id quod iudicatum proferimus,simile ei quo de agatur,esse monstremus. tum enim nos iudicatum adiuuabit,si huic simile demonstretur.Verum hæc similitudo, octo illis similiter partibus facienda est:hoc est Genere,natura,vi,magnitudine,loco,persona, tempore,opinione: & omnino hoc iam tenere debemus, quancumque similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, si ostendamus ipsum iudicatum non modo esse reprehensum, & non modo non reprehensum, sed etiam ab omnibus approbatum: vt hi iudices de hoc negotio similia sperare cogantur.

Extremum illud, si difficilius,& maius iudicatum,quàm id quo de agitur,esse doceamus. nunquam enim iudex in minore negotio facere dubitabit id,quod iam iudicatum in maiore perspexerit. His itaque locis iudicatum confirmatur:iisdem conuersis infirmatur. id est vt iudices vitupetes:vt negotiorum dissimilitudinem doceas:vt reprehensum iudicium illud demonstres: & vt illud iudicium minus ac facile,hoc verò difficile,ac maius ostendas: deinde doceas quæ vitia in aduersario perscrutari, atque inuenire debeamus:id est ne forte illud iudicatum,quod affertur huic negotio nihil prosit:& ne illud proferatur iudicium, in quo iudices contraxisse constet offensam. Tertio illud consyderandum,ne cum pro nobis similia sint multa iudicia,ab aduersario vnum aliquod dissimile proferatur: statímque frangetur,quod quasi probabile pro probabili profertur. Nam id quod vere probabile est, nullo modo aut difficillime poterit infirmari. Hoc est quod ait,Ex contrariis locis,si res aut vera,aut verisimilis permittet,infirmari oportebit.

Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte, &c.) Transit à probabili ad necessarium argumentum:quod necessarium argumētum si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi: sinautem non rem, sed modum ac formam necessariæ argumentationis habuerit, reprehendetur.Nouimus itaque tribus modis fieri necessariam argumentationem,per complexionem, per enumerationem, per simplicem conclusionem.Complexio est,in qua vtrum concesseris,id contra te futurum est. Hæc,ita vt diximus, si omnino necessaria est,non poterit reprehendi. sinautem solam formam necessariæ argumentationis tenebit, duobus

modis reprehendetur: aut per conuersionem,aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoscere, si ipsa necessariæ argumentationis forma ponatur: Si veretur, quid eum accuses, qui probus est?Si non veretur,quid accuses,qui id parui auditu æstimet?Hoc per conuersionem sic reprehendimus,vt cancellato veluti respectu,primam propositionem ad secundæ propositionis dimittamus euentum: deinde secundam propositionem ad primæ propositionis subrigamus euentum:ita tamen vt euentibus negatio adiuncta copuletur,hoc modo,Si veretur,accuses: quia id non parui auditu æstimat. deinde, Si non veretur, accuses: quia non probus est. Ita conuersione euētuum,accusandum esse asserunt, quem aduersarius dixerat non accusandum. Accusatio autem hic non publica est,sed priuata obiurgatio. Vnius verò partis huiusmodi reprehensio est: cum ex propositis duobus vnumquodque frangitur. Altero enim infirmato vacillat alterum, Si veretur,accusa:facile enim verecundus ab errore flectetur.

Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus quod velimus cōcedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod,&c) Enumeratio pars necessariæ argumentationis est:hæc cuiusmodi sit,suprà diximus. Verum cum ab aduersario proponetur, duobus modis poterit reprehendi,Si aut aliquid prætermissum esse in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit: aut si omnia quidem enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus,& falsum esse monstremus: aut confitemur aliquid ita esse,& ostēdamus esse pro nobis. Primus itaque modus est,vbi aliquid præteritum demonstramus,quod prolatum, nostræ causæ proficit: vt est illud de equo,quem post aduersarij enumerationem, ex hostibus captum esse memorauit:id est ex præda, quæ propria cuique fuerit, non quæ confuse omnibus fuerit communiter distributa. Alter est modus reprehensionis in enumeratione,in quo duo respicimus,Vtrum aliquid cōtrarium poni possit: an aliquid confiteamur ex his quæ aduersarius enumerauit, propterea quod honestum est. Contrarium ponimus, si cum aduersarius equum neget hæreditate venisse,nos hæreditate venisse doceamus. Confitemur autem aliquid,quod honestum sit: vt si aduersarius dicat, Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es: nos dicamus amico morem gessisse:quod vtique in confessione turpe non est:maxime si ea,quibuscum hoc positum est,consyderemus. Ita in reprehensione enumerationis, aut prætermissum aliquid ostendimus:quod tamen illatum pro nobis sit: aut ex omnibus quæ posita sunt, nunc aliquid per contrarium refutamus,nunc quia pro nobis est,confitemur. III

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non videatur necessario cum eo quod antecessit, cohærere.) Hæc quoque si ex vtroque quo constat, id est si ex proposito,& adiuncto erit necessaria, reprehendi omnino non poterit. Est autem huiusmodi,Si dies est, lucet. Si 112

natus eſt,morietur. Vtique hoc ita neceſſarium eſt,vt frangi omnino non poſſit. Tunc autem ſimplex concluſio poterit reprehēdi, ſi oſtenderis adiunctum non cohærere propoſito:vtputa,Si mater eſt,diligit. Si aliquando peccauit,nunquam corrigetur. Vtique hoc cum adiunctum conſyderas neceſſario cohærere non poſſe, neceſſarium eſſe non poterit: erítque potius probabile. Ita neceſſarium per ſe conſtat: probabile multis aſſeritur argumentis. Hoc autem,Si aliquando peccauit,nunquam corrigetur: multis aſſerendum eſt argumentis. Quod verò multis aſſeritur argumentis,neceſſarium non eſt.Recte igitur huiuſmodi reprehenſa concluſio eſt, ſi formam neceſſariam,rem vero probabilem continere monſtretur. Verum hæc cuncta præcepta de dialectica traxit:quæ magna,& difficilis eſt. De qua,ſi facultas fuerit,poſtea tractaturum ſe eſſé promittit.

113 Cum igitur ex iis quæ ſumuntur, aliquid non conceditur,ſic infirmabitur.) Omnem argumentationem quatuor modis dixit poſſe reprehendi: Si aut ſumpta reprehendamus, aut cōcluſionem, aut ſi genus ipſum argumentationis vitioſum eſſe monſtremus, aut ſi contra firmum argumentum,aliud noſtrum æque firmũ,aut firmius opponamus. Itaque iam ſumptorum dicta reprehenſio eſt. Sinautem, inquit, reprehendi ſumpta non poterunt, tunc erit reprehendenda concluſio. In concluſione itaque hoc animaduertendum eſt principaliter, ne cum in propoſitione aliud ſit,aut eſſe poſſit,aliud concludatur:hoc itaque vitium erit dicentis.Vitium porrò aut apertum,aut obſcurum. Atque apertum in cōcluſione vitium erit, ſi cum res alia in propoſitione teneatur, alia omnino res in concluſione ponatur:vtputa ſi agitur, An neſcio quis ad exercitũ ſit profectus: & contra eum quis ſic velit argumentari, Si veniſſes ad exercitum, à Tribunis militaribus viſus eſſes:non es autem viſus ab his, non es igitur ad exercitum profectus. Hic vtique apertum vitium eſt.nam propoſitio tenet, Si veniſſes ad exercitum. Concluſio, Non es igitur ad exercitum profectus: cum iuxta propoſitionem debuerat concludi, Non igitur ad exercitum veniſti. Hoc itaque apertum vitium. In obſcuro autem duo nobis attendenda ſunt: Ne aut ambiguitate propoſitionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propoſitione talis eſt, Si pecuniæ indigetis,pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniæ: & ille qui habet,ſed maiorem habere deſyderat,indiget pecuniæ.indigere enim voluntatis eſt. Hæc itaque propoſitio ambigua eſt, Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis. Huius propoſitionis quamcunque ab aduerſario propoſitam concluſionem,alterius rei interpretatione poteris reprehendere: vt ſi in concluſione (mendicos) poſuerit, tu dicas eos qui pecuniæ indigeant,non te mendicos intellexiſſe: ſed eos qui cum haberent, maiorem tamen pecuniam vellent. Deinde ſi ille huiuſmodi homines in concluſione poſuerit:tu contrà,in propoſitione dicas te intellexiſſe mēdicos. Ita aduerſarij concluſionem, propoſitionis viſa ambiguitate ſubuertes.

Deinde

Deinde aliud obſcurum vitium eſt,cum obliuiſcimur quid in propoſitione ſit poſitum,& aliud in concluſione conficitur : vtputa, Si ad illum hæreditas veniebat,veriſimile eſt ab illo necatum. Hic veriſimilitudo poſita eſt. Deinde hanc propoſitionem pluribus verbis approbãt:ſcilicet vt memoria propoſitionis ex animis auferatur. Pòſt aſſumunt, Ad illum autem hæreditas veniebat.Poſtremo inferunt concluſionem, Ille igitur occidit. Vtique in hac concluſione obliuio noſtra tentatur. Supra enim poſitum eſt,Veriſimile eſt ab illo necatum : hic poſt approbationem longiſſimam propoſitionis,non concludit,Veriſimile eſt igitur ab illo necatum, quod probabile eſt:ſed,Ille igitur occidit:quod neceſſarium eſt,quódque à probabili propoſitione diſſentit. Itaque diligenter debemus attendere, vt concluſionem aduerſarij, aut ambiguitate propoſitionis conuertamus: aut quia meminimus quid in propoſitione ſit poſitum, eandem concluſionem falſam eſſe doceamus.

Ipſum autem genus argumentationis vitioſum his de cauſis oſtẽdetur, 114
ſi aut,&c.) Tertius reprehẽſionis modus eſt, cum ipſum genus argumentationis vitioſum eſſe monſtratur. Verum hoc tenere debemus, quòd ſumpta ſola nuda, & generaliter patentia, modis ſuis reprehenduntur. Genus autem argumentationis in cauſa,& in ſpecie poſitum conſyderare debemus : quod quidem ſumptis ſuis, & forma dictionis, quantum in ſe eſt,integrum eſt:ſed cum in cauſa poſitum,quid operetur attẽdimus,tunc in eo vitia poſſumus inuenire. Itaque ipſum genus argumentationis duobus modis vitioſum eſt : Cum aut in ipſo vitium erit, aut cum ad id quod inſtituit,non accommodabitur. In ipſo vitium eſſe quatuordecim modis poſſumus inuenire. Deinde non accommodari ad id quod inſtituit, duodecim modis poſſumus deprehendere : quæ omnia Cicero, partim quia aperta ſunt,ſolis propoſitionibus;partim quia obſcuriora ſunt, etiã exemplis propoſuit & explicauit. Nos eadem perſequi, imò repetere longum àc ſuperfluum eſt.

Quartus modus erat reprehenſionis, per quem contra firmam aduer- 115
ſarij argumentationem æquè firma, aut firmior ponebatur.) Quarta reprehenſio pertenuis eſt, & defectis omnibus, extrema neceſſitate ponenda.nam & ſumpta vera eſſe concedimus, & concluſionem recte habitam fatemur, & ipſum genus argumentationis vitioſum non eſſe cõcedimus: ſed contra firmam aduerſarij argumentationem, nos quoniam nihil poſſumus reprehendere, aliam argumentationem æquè firmam, aut firmiorem proponimus. Verum hoc in deliberatiuo genere cauſæ vſu prouenit: cum aut vtile aliquid aduerſario cõcedimus:ſed nos aut vtilius, aut honeſtius aliquid demonſtramus:aut honeſtum aliquid aduerſario cõcedimus: ſed nos honeſtius aliquid,aut neceſſarium eſſe monſtramus. Verum nunc tranſit ad concluſionem,id eſt ſextam, eandémque extremam partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digreſſionem ſupponit, id eſt ora-

tionem in qua præter controuersiam causæ, aut laus nostra, aut aduersarij vituperatio contineatur: aut quæ ad aliam rem transitum faciat, non per argumentationem, sed per amplificationem. Hanc Tullius non partem orationis vult esse, sed in omnibus orationis partibus insertari, ac subiici posse, declarat: vt certis locis post rem aliquam probatam, aut amplificationem aliquam subjicias, aut laudem, aut vituperationem. Itaque non digressionem sexto loco, sed conclusionem Tullius ponit.

116 CONCLVSIO, est exitus & determinatio totius orationis.) Conclusio est, inquit, finis ac terminus orationis: sed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. Huius conclusionis partes sunt tres, Enumeratio, indignatio, conquestio. Verum hoc distant, quòd indignatio & conquestio tantum animos mouent, diuerso tamen exitu: nunc verò iracundia contra aduersarios commouetur, nunc misericordia circa nos. Enumeratio verò & animos mouet, & fidem facit. nam cum repetit quę dicta sunt, fidem: cum verò omnia coaceruat & colligit, animos mouet. Hæc enim enumeratio non semper vniformiter ea quæ dicta sunt, colligere debebit: ne cum odiosum, tum etiam (quod maxime contrarium est) fieri ex arte videatur. Itaque supradictorum repetitio varianda est. Variatur autẽ modis tribus, Si aut eas res quas ante dixisti, breuiter perstringas & colligas, quod quidem factu facile est: aut si in memoriã audientium reuoces, quas partes in partitione proposueris, & quibus rationibus vnamquãque partem confirmaris: aut si interroges iudices, quid amplius velint cognoscere, cum hoc & hoc docuerimus, cum hoc & hoc planũ fecerimus. Atque hæc nunc per nostrarum argumentationum repetitionem, vel confirmationem: nunc etiam per aduersariorum argumentationum reprehensionem. Deinde hæc ipsa enumerationum genera non semper à nostra persona facienda sunt: sed nunc à nostra, nunc à supposita, nunc à re. A nostra persona quemadmodum accipiat orationem, in promptu est. Suppositæ autem personæ accommodatur oratio, si dicas, Nam quid si legis scriptor assistat, & quærat à vobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum? Rei etiam sic accommodatur oratio, si aut lex, aut locus, aut vrbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem.

117 Per enumerationem hoc modo, Quid si leges loqui possent, nónne hæc apud vos quererentur? &c.) Verumetiam in his enumerationibus, quæ aut suppositæ personæ, aut rei dantur, ita vt in nostra persona, illa omnia enumerationum genera varianda sunt; Vt nunc singillatim singula nostra argumenta percurrantur, nunc partitionis promissio suis rationibus exæquanda sit, nunc interrogatio ad iudices facienda, nunc & nostrarum, & aduersariorum argumentationum copulanda collatio. Commune autem hoc erit in enumeratione præceptum, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota non potest recenseri, vnumquodque, quod validum est, deligatur, vt memoria renouetur, non omnis repetatur oratio.

Indignatio est oratio,per quam conficitur vt in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur.) Indignatio & conquestio tantummodo motus excitant ad iracundiam vel odium. Indignatio ad iram,ad misericordiam conquestio : quæ vtraque iisdem locis sumi poterit, quibus argumẽtatio cuncta consistit:id est ex attributis personæ, & attributis negotio. ex his enim & fides comparatur & cumulus. Verum indignatio propria veluti accusatoris est, vt iram in reum concitet. Conquestio autem velut propria defensoris est, vt in reum suscitet miserationem. Sed cum indignatio vel conquestio apud personas, agentium proprietate præualeant : vtrumque tamen ab vtroque faciendum.nam & accusator iram in reum,miserationem verò pro se suscitare debet : & rursus defensor miserationem pro se, iram verò in accusatorem suscitare debebit.Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab vtroque & propriæ argumentationes confirmantur,& aduersariorũ reprehenduntur. Verum cum indignationi & conquestioni iam dederit generale atque commune præceptum, quòd ex attributis personæ vel negotio sumi possunt, dat tamen singulis proprios locos:Indignationi quindecim, Conquestioni sexdecim. Nec nos locorum ipsorum ordo moueat,quòd in quosdam numeros ordinantur.nulla etenim in ipso ordine rerum auxesis est: nullus gradus aut ad maius,aut ad minus: sed idcirco locis ipsis numerus datus est, quia melius & tenentur sæpe præcepta,nullámq; recipiunt confusionem, si ad memoriam numeris collocẽtur. Quamquam indignationis primum locum rectè sumpserit, quòd ex rebus omnibus à numinibus traxit exordium:sed,vt diximus,in hoc locorum numero,rerum ordinem nolo quæramus, sed ex more manifestioris præcepti factum esse meminerimus. Iam ipsi loci diligenter inspicientibus manifesti sunt:id est res quæ præcipiuntur,facile perspici possunt. Illud tamen præceptum tenere debemus, siue in indignatione,siue in conquestione nos locis omnibus vti nõ oportere, sed his quos causa suggerat:neque his omnibus, sed quoad iudicantium animi moueãtur. Quod si etiam vno aliquo loco factum viderimus, orationem continuo finire debemus. ira enim vel lachrymæ dum incipiunt,ac recentes sunt,plurimum valent. 118

Conquestio est oratio, auditorum misericordiam captans.) Diximus 119 conquestionis opus hoc esse, vt animos iudicantium ad misericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos sexdecim:in quibus (vt diximus) non erit nobis rerum ordo quęrendus,sed quicunque locus ad misericordiam conficiendam,pro negotij qualitate sumendus. Hoc autem scire debemus,multos esse communes locos, & indignationi,& conquestioni:& rectè.neque enim iudex potest nobis præbere misericordiam, nisi ira in aduersarium consequatur : aut irasci poterit aduersario, nisi in hoc ipso nobis animum præbeat misericordem.

MARII VICTORINI EXPOSITIO IN SECVNDVM Rhetoricôn Ciceronis librum.

120 ROTONIATÆ quondam cum florerent omnibus copiis,& in Italia cum in primis beati numerarentur,templum Iunonis,quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt.) Omnis præfatio quasi similitudo est ante id quod dicturi sumus.Ita in ea semper similitudo captanda est:quamquam sæpe ad hoc deducitur,vt similitudo tollatur. Vnde siue similitudo futura est,siue non, in eo ad quod præfatio præparatur,animaduertendum semper est, vtrum in toto similitudo præfationis paretur, an in partibus, an in parte. frequenter enim cuncta conueniunt: frequenter diuersis in præfatione positis, cum ea re ad quam præfatio ducitur, quædam in præfatione similitudo cõfertur.Hic ad quod ducitur præfatio illud est. Ex multis artium scriptoribus electa multa,& ad vnam quam scripsit artem, quo pulchrior redderetur, præcepta ex multis multa collecta. Huic igitur rei præfatio illa est, Zeuxim pictorem nobilem,Helenæ simulacrum pinxisse:sed eum conductis, & in vnum vocatis quinque virginibus, quicquid esset pulcherrimũ, delegisse. Hoc vt perspici licet,in summa conuenit:quia hic & ille multa de multis. Verum præfert Tullius opus suum,quòd magis multa ipse. siquidem præteriti temporis scriptores,& præsentis,in iudicio habuit: & non vnius ciuitatis, nec vnius linguæ: quippe cum & Græcos & Latinos. At verò Zeuxis ex vna ciuitate & ipsius temporis eligẽdi habuit facultatem.

Crotoniatæ quondam cum florerent.) Si partibus conductis tota conueniunt, pulchra semper & præcipua dicetur esse præfatio. Crotoniatæ, Romani sunt.Cum florerent omnibus copiis, Romanis conuenit. Item conuenit, Et in Italia cum in primis beati numerarentur. Iunonis vero templum,quod locupletare egregiis picturis voluerunt:sic & eloquentię, vel facundiæ templum. Zeuxis & Tullius. Cum multa dicendi genera sint,vt inter picturas multas Helena, ita inter cæteras dictiones eminet semper oratoria: & vt Zeuxis in pingendis fœmineis vultibus summus, ita in orationibus Tullius. Pinxit Zeuxis multa, quæ vsque ad nostrã memoriam manent:secula posteriora tenent, quicquid pinxit oratio Tulliana. Zeuxis Helenæ se simulacrum pingere velle dixit:nõ enim Helenam,

ſed ſimulacrum fuerat traditurus:ita Tullius ſcribendo artes,non orationes,non ipſam eloquentiam,ſed ſimulacrum eloquentiæ fuerat traditurus:hoc conuenit:& illa ſententia,Quod ex animali exemplo mutum in ſimulacrum veritas transferebatur. Mutum enim ſimulacrum eloquentiæ,ars eius:ipſa autem eloquentia quaſi animal. Ita pro parte poterit ei rei,ad quam confertur præfatio,conuenire, relicto eo quod poſtea præponitur.Quod cum Tullius ex omnibus multa quæſierit, & omni tempore,Zeuxis ex vna ciuitate & vno tempore comparauit.

Ac ſi par in nobis,&c.) Finito præfationis vno genere, ſimilitudinis 121.
ſcilicet:nunc prælationem,quæ etiam ipſa in præfatione facienda eſt, incipit dicere.

Exemplorum eligendi poteſtas.)Ideo hoc opus eſſe poſſe melius.

Principe illo,atque inuentore Tyſia.)Corax & Tyſia artes primi oratorias apud Græcos ſcripſiſſe dicuntur.

Sicut & ipſe,cuius inſtituta ſequebātur fecerat.)Gloria Xenocratis philoſophi motus Ariſtoteles,philoſophiā exercuit: gloria Iſocratis motus, rhetoricæ præcepta conſcripſit.

Artis ſibi curam aſſumebat.)Voluit enim Ariſtoteles propter Iſocratem,cum philoſophus eſſet,etiam præcepta dicendi tradere.

Alterum communi hominum infirmitati,alterum ſingulari.) Non intelligere,omnium poteſt eſſe,& eſt vitium commune.Singulare vitiū eſt, vt cum non intelligat,in eo quaſi intelligat perſeueret.

Hæc commode perſcripſiſſe videamur.)Id eſt vt præcepta commode tradidiſſe videamur.

Arroganter aſſenſerimus.) Hoc enim magnum vitium, temere aſſenſiſſe.

IGitur primus liber expoſito genere huius artis & officio,& fine, & 122
materia,& partibus,genera controuerſiarum,& inuentiones, & conſtitutiones,& iudicationes continebat.) Propoſiturus quid dicendum ſit in ſecūdo libro,prius enumerat quid in primo dixerit de genere artis, de officio,de fine,de materia,de partibus,de inuentione,& eius conſtitutionibus,cæteriſque rebus.Item de partibus orationis,quas cum pleno præceptorum genere compleuerit, confirmationem& reprehenſionem non ad cauſarum ſpecies,ſicut oportuerat, applicauit.dedit enim præceptum quomodo in omni cauſarum genere argumentandum ſit. Ergo nunc ad ſpecies applicata argumentatione,dicturum ſe pollicetur:ita tamē vt non de expolitione argumentationis,quæ in primo pleniſſime tractata eſt,ſed de argumentis loquatur in vnoquoque genere cauſarum:id eſt in coniectura,fine,qualitate,tranſlatione,& cæteris his incidentibus. Et potuit quidem hoc eſſe contentus,vt ſpecialiter de conſtitutionibus diceret in quocunque genere cauſarum,quæ eſſent confirmandi præcepta, quæ re-

prehendẽdi. Verũ quoniam ipſa quoque genera cauſarum propter ſuos fines diuerſos, diuerſa præcepta deſiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonſtratio honeſtatem, deliberatio honeſtatem & vtilitatem: cõfirmandi & reprehendendi præcepta, quæ ſint in conſtitutiones ſingulas, diuiſit in iudiciali genere cauſarum: in poſtrema libri parte de deliberatione & demonſtratione, propter fines proprios aliqua tractaturus. Expoſito genere, Quod eloquẽtia, magna & ampla pars eſt ciuilis cuiuſdam quæſtionis. Officium eius artis, Eſt dicere appoſite ad perſuadendum. Finis, Perſuadere dictione.

Materia, quod ὑπόθεσις ſit. Non autem omnia, vt voluit Gorgias Leontinus: aut etiam θέσις, vt voluit Hermagoras. Partibus, Inuentio, diſpoſitio, elocutio, memoria, pronunciatio. Genera controuerſiarum: id eſt genera cauſarum, Iudiciale, deliberatiuum, demonſtratiuum. Inuentiones: nam de quinque partibus orationis, ſolam inuentionem tractat: deinde pars orationis, Exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehenſionem, concluſionem: quo pacto tractari conueniret argumentationes, ſyllogiſmum & inductionem. Hic tantum ipſa inuenta, Id eſt argumenta ipſa, non expolitionem, aut ſententiæ dictionem. Conſtitutiones omnes iudiciali in genere cauſarum tractabuntur.

123 Nunc à coniecturali conſtitutione proficiſcemur, cuius exemplum ſit hoc expoſitum.) Secundus liber confirmationem, & reprehenſionem ipſis conſtitutionibus applicauit: cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum, non ipſum exemplum tractaturus: quoniam in exemplo non omnia ineſſe poſſunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniecturam veniunt, vel venire poſſunt, præcipienda fuerant. In argumentis ergo de coniectura erit præceptio: quia exinde in thema quodlibet coniecturale, quod neceſſarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri à Tullio intelligamus, etiam in omnibus conſtitutionibus, vt exemplum cuiuſlibet conſtitutionis det: non tamen ipſum tractet exemplum. Propoſito itaque exemplo coniecturali ſecundum præcepta primi libri, docet quæ ſit intentio, quæ depulſio: ex quibus duobus, quæ ſit conſtitutio: deinde admonet quod in coniectura non conceditur: eademque quæ quæſtio eſt, ipſa eſt iudicatio, Occideritne. In coniectura enim factum non conceditur: vnde non poteſt ex deductione rationis, & refutatione naſci poſt quæſtionem primam alia quæſtio quæ dicitur iudicatio. Subiungit poſt admonitionem, dare ſe præcepta huic conſtitutioni, & argumentorum locos omnes coniecturæ conuenientes: ex quibus in quamlibet coniecturam, qui neceſſarii fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales, A cauſa, à perſona, à facto. A cauſa eſt quamobrem fiat aliquid, & quæ parit voluntatem. de cauſa enim loquitur hominis, non rei: qua cauſa volumus probare quod voluit facere

is cui intenditur factum. Persona autem omnis illa est, quæ fecisse dicitur: hoc est sola ex omni vita per attributa personis sumpta approbatio ad id quod intenditur factum. At verò à facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud, vnde iudicium est. nam factum tria significat: Est factum vitæ præteritæ, quod personam probat: Est factum & illud quod intenditur, ipsum illud quod dicitur: igitur occidisti: Est factum tertium, hoc quod tribuit argumentum ad factum illud, vnde iudicium est: vt Transisti, clamasti: quibus probatur Occidisti. Hoc ergo vltimum est, quod dixit A facto: quod ipsum perspicietur in tribus illis, Ante negotium, in negotio, post negotium: simul cum suis, per quæ se explicant facta: Loco, tempore, modo, occasione, facultate. Ergo hæc tria sunt, quæ coniecturæ suggerunt argumenta, Causa, persona, factum.

Causa distribuitur in impulsionem & ratiocinationem.) Impulsio 124 motum habet repentinum non voluntarium, vt amor, vinolentia: & omnino omnia huiusmodi quæ veniam merentur, si confiteatur idipsum, quod fecisse arguitur. nam si negat, argumenta sunt à causa: vt sit, Fecisti, quia vinolentus fuisti. Fecisti, quia amore fecisti. Fecisti, quia iracundus es. quibus causis probatur facere potuisse, quod negat. Ratiocinatio autem causa est etiam ipsa voluntatis: hæc ratione, faciendi fuisse ostendit voluntatem, aut non faciendi: quæ sumitur ex ratiocinatione vel boni vel mali, siue iam præteriti boni, siue futuri pariter mali, vel præteriti, vel futuri. Quod nos diximus malum, vel bonum, id est vt gloriæ causa, vt amicitiarum, vt inimicitiarum vlciscendarum, & metus, & pecuniæ. His igitur commodis vel incommodis, hos gradus dat primos. Commodi retinendi, vtique quod haberet augendi, deinde adipiscendi, id vtique est, quod non habebat. Contra incommodi reiiciendi pariter, & id quod habebat imminuendi, deuitandi vtique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus superioribus respondent, Commodis incommoda, illic retinendi, hic reiiciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic deuitandi: quibus etiam illa accident, Vt aliquid commodi sumamus, vel vt maius commodum consequamur, vel vt maius incommodum vitemus: aut rursum, Vt commodum aliquod prætereamus, vel vt maius commodum adipiscamur, vel vt maius incommodum deuitemus. Nam & suscipi commodum paruum potest, vt maius aliquod commodum cõsequamur, vel incommodum maius vitetur: & rursus commodum contemni potest, vel vt maius aliquod commodum consequatur, vel vt maius incõmodum vitetur: & rursus rerum commodum contemni potest: vt Leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Æschino verberaretur. & velut in Verrinis accipi potest, Malo non habere quam rogare. Rursus cõtempto cõmodo, suscipi maius commodũ potest: vt Terẽtianũ illud est

in suasione, Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum. Quæstio verò eadem coniecturalis est, quæ & iudicatio: quia ratio deest: non enim factum in confessione est. Ideo eadem erit iudicatio, quæ quæstio.

Et in horum locorum,) Quæ coniecturalia sunt. Et in cæterorum, id est cæterarum constitutionum. Conuenire scilicet locos.

125 Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est.) Omnis hic locus à causa, siue impulsionis, siue ratiocinationis, coniecturæ maximum est fundamentum: non quod cum causa sit, continuo & facinus comprobetur: sed quoniam facinus nullum est, quod non ante causa præcesserit. Supponit deinde locos quibus accusator vtitur, cum asserit impulsione aliquid esse factum. Ex quibus primus est amplificatio eius rei, quæ impulsionem pariat. Deinde approbatio quid ex ea fiat, per exempla: vt Amore se interfecit. Tertio loco comparationem facimus: & declarata impulsione, euentum eius causæ fuisse concludimus. His tribus locis accusator vtitur in impulsione. In ratiocinatione vero hi sunt, quos nunc dicam, Demonstratione, quid petierit, quid fugerit: Augmento, quanta res sit quam appetierit, aut fugerit. Præter hæc duo, immo in his duobus etiam illud accusator considerare debebit, Ne forte ista quæ secutus fuerit aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus: neque consecutus sit commoditatem, neque vllum malum fugerit: sed dicendum est ei ita fuisse visum, quia arguitur, & sit sua opinione deceptus, Opinio autem dupliciter decipit, Modo dum rem aliter putat, atque est eadem res. Modo dum aliter euenit, quā putauit. Res fallit, si mala creditur, cū bona sit: vel contra, vel neutrum, vel vtrūque. Ergo cū hoc intelligi possit, quod opinio fallit homines, tum in re, tum in euētu, cū in re reus vti hac cœperit forte defensione, Non sibi antiquiorem fuisse pecuniā vita aut fratris, aut amici: accusator debet verum argumentum concedere: est enim credibile: sed confirmare debebit, hoc ei qui arguitur, non ita visum fuisse: & hoc approbare ex attributis personæ, non hāc illum habuisse opinionem, sed illam potius habuisse, quod talis est, quod scilicet personę est. Sic argumentabitur accusator de eo, cuius opinio falsa est in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit: exempli modo, Cum aliquis misso telo alterum interficit: vt in scholæ controuersiis. Vt vero in causis forensibus, Cum quis eum dicatur necasse cuius hæres non sit, sed tamen sperarit hæredem: accusatoris locus est, cogitationem spectari debere, non euentum. Et hæc de ratiocinatione. In causa autem omni, siue in impulsione, siue in ratiocinatione laborandum est, fuisse illis potestatem, aut facultatem, aut voluntatem. Potestas est, qua posse ostenditur. Facultas est, qua adiutores, & cætera demonstrantur. Voluntas est, qua velle vel voluisse aliquid declaratur. Ita aliud erit voluntas, aliud causa, siue impulsione, siue ratiocinatione: illæ enim efficiunt voluntatem, non autem quod efficitur, hoc esse

esse debet, quod est illud quod efficit. Nam sæpe & causæ sunt, & deest voluntas, quę probari potest, vel fuisse, vel non fuisse: tametsi causa præcessit. Hoc ex personę potius attributis confirmabitur: quibus talis doceatur, vt potuerit causis commoueri. Hęc igitur accusator dicet, & cum volet alios defendere, quibus fuisse causa faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defensori Tullius dabit ad se purgandum: quibus locis vtetur (sicuti diximus) accusator, cum defendet alios: sed hoc breui faciet. illorum enim defensione alterum alius vult accusare, non ipsos ostendere innocentes. Ita in maiore esse actu non potest, quod alteri proficit. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est, quæ parit volũtatem velle vel voluisse: id est causa qua quid ortum sit, ostendimus.

Attributum personæ, id est persona. Attributa autem negotio, id est quod ait, Facto. Causa tribuitur in impulsionem & in ratiocinationem. Ratio scilicet non ratiocinationem illam, vt supra legimus, syllogismi: vt amor, iracundia, ægritudo. Inter iracundiam & iram hoc interest: Quod iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atque hoc fit, vt iracundia sit impulsio: ira, ratiocinatio: vt Odio quis iratus, vel metu occidisse dicatur: quod est ratiocinationis. Cæterum iracundum esse, quia semper ad impulsionem est, dicimus, quæ propter talem naturam admissum facinus possit ostendere. Ægritudinem vero morbum animi posuit, non corporalem.

In quibus, aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa, aut maioris vitandi incommodi suscipitur.) Vt aliquid commodi suscipiatur propter duas res, vel vt maius aliquod commodum consequamur, vel vt maius incommodum vitemus.

Hic locus sicut aliquod, &c.) Id est causa, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur: quid sit causa quę parit voluntatem siue per impulsionem, siue per ratiocinationem.

Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet.) Locis confirmationis à causa per impulsionem primo datis, redit ad reprehensionis modos.

Qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione.) Vt applices exemplum, & doceas simile comparando.

Et ipsius animi affectionis explicatione curandum est.) Vt ipsius affectionis, hoc est rei, sit explicatio.

Vt non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.) Id est vt verisimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis.

Vt quoad eius fieri possit.) Quantum in hac re fieri posset.

Quid in opinione eius quem arguet, fuerit.) Vt non solum quid consecutus sit, verum etiam quid sperauerit.

Si ostendi potest ei visum esse qui arguatur.)Vt voluntatem criminetur, etiam si effectus defuit:vt ex eo causam habuerit,quia timuit, quia sperauit,etiam si nihil aut commodi,aut incommodi acceperit.

126 Nam opinio dupliciter fallit homines.)Opinio fallit in re,cum opinio vera non est,& errat ab eo,quod in vero est:vt cum res mala sit,bona credatur,vel contra.Euentus fallit opinionem,cum opinio quidem vera est, sed eam interueniens casus decipit:vt cum res bona est, & bona creditur, sed aliquo casu in malum vertitur. Iam in causa ipsa hoc modo possumus dicere,id est vt dicamus, Ideo occidisti,quia te hæredem fore putasti:licet ille alium hæredem fecerit.Ita semper in opinione est:& euentus fallit,& res,cum aut aliusmodi est quam creditur:aut aliter creditur quam putatur prouenire habuisse.

Aut non is euentus est quem arbitrati sunt.)Cum aut ipsa res qualis sit ignoratur:aut cum res certa fuerit,aliter eueniat quam putatum est. Aut id,quod bonum est,malum putant,& reliqua.

Hoc intellecto.)Quod homines impellantur non sola ratiocinatione vera rerum,verum etiam falsa:hoc intellecto,quod fefellit illum res.

Illi non esse ita visum.)Vt quáuis verum sit quod dicatur,ipsi tamen non fuerit ista sententia.

Ex iis,quæ ad personam pertinent.) Attributa personæ, quæ probant personam.

Vt siquis dicatur alium occidisse,ac voluerit. Exemplum ad euentũ falsum probandum posuit,non ad probationem causæ per coniecturam.

Aut eum necasse,cuius testamento non sit hæres.) Exemplum in causa.

Non quo casu vtatur,ad rem pertinere.)ἔκϐασις,id est euentus,accidentia,effectus,casus.

Potestas,si aut nescisse,aut non affuisse,& reliqua.) Non fuit necesse facere,etiam si causa fuisset.Etsi fuisset causa vendendi propter æs alienum, non tamen necessitas,vt deos patrios venderet.

127 Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicet,aut si fuisse concedet,extenuabit.)Dati sunt loci accusatori, quibus vti debeat ad probationem causæ per impulsionem. Item alii dati sunt, quibus vti debeat ad probationem causæ per ratiocinationem.Nunc supponit defensoris locos in infirmanda impulsione, & infirmanda ratiocinatione.Infirmandæ impulsionis loci sunt quatuor:Negare,minuere eius effectũ qui intenditur,impulsionis ipsius naturam docere,confirmare exemplis & similitudinũ propositione. Ratiocinationis loci sunt quatuor: quoniam ratiocinatio aut in re est,aut in opinione. in re commodi,vel incommodi,loci eius erunt necare,commodum minuere, dicere aliis magis fuisse, aut tantum & sibi, quantum & aliis, aut incommodum maius quam commodum. Pariter & de incommodis ista dicentur,Quod dicitur euitatum nullum fuisse incommodum, non tantum fuisse com-

modum quam incommodum, aliis magis incommodum, aut & aliis tantum quantum ſibi, aut maius commodum quam incommodum.

Sin accuſator dixerit, &c.) Si in ratiocinatione opinio ponetur, 128
infirmitatis loci ſunt quatuor, Non tale eſſe vel commodum vel incommodum, vt poſſit aliquem fallere, maxime ſe non potuiſſe: quod firmabitur perſona. Poſt hæc omnia, defenſor vti poterit omnibus locis accuſatoris, ſi in alios crimen transferre voluerit. Quemadmodum enim accuſator cum conuincat, defendit alios, & vtitur partibus ac locis defenſoris: ita & defenſor, vt ſe purget, accuſabit alios, & in hoc vtetur partibus ac locis accuſatoris: aut ſi fuiſſe concedet, extenuabit: quia auget accuſator.

Ex perſona autem coniectura capietur, ſi eæ res, quæ perſonis attributę 129
ſunt, diligenter conſiderabuntur.) Explicitis præceptis omnibus ad cauſam pertinentibus, ſubiunguntur pręcepta perſonæ attributa: & quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum etiam defenſor in coniecturali conſtitutione. Et hæc quidem perſonæ attributa, in primo libro quanquam ſingula expoſuerit & explicarit: hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipſa ſint, & quid ſint: poſt præcepturus quemadmodum his vti poſſit accuſator, quemadmodum defenſor.

Quo in genere eſt virtus, ſcientia.) Id eſt ſtultitiæ contraria.

Amor, iracundia.) Affectio enim facile euentum ſuum declarat: ſignoque ipſa eſt eius rei quam ex ſe parit.

Et ipſorum vis.) Quid ipſa poſſint, non quid ex ſe gignant.

Et quę res harum aliquam rem conſequantur.) Quid ex ſe gignant, non quid ex ſe ipſæ poſſint.

Ac perſonis quidem res eæ ſunt attributæ, ex quibus omnibus vnum in 130
locum coactis, accuſatoris erit improbatione hominis vti.) Expoſitis breuiter attributis perſonæ, quia ita res repetita poſcebat, dat accuſatori ex his præceptum, vt excutiat vitam præteritam. Parum eſt enim cauſam commendaſſe ſolam, ſi non, quę ab hac impelli poſſet, perſona conſentiat. Ergo accuſator ex vita præterita proferre debet ſimilia peccata, ſimiles cauſas, in rebus vel paribus, vel minoribus, vel maioribus: vel ſi ſimiles proferre non poterit, diſpares proferat. Atque hæc nocentis vitæ ſunt. Si innocens vita præterita eſt illius qui reus eſt, locus communis inducitur, Vitam præteritam ſpectari non oportere: quod ea poterit eſſe occulta aut fortaſſe ad peccandum cum animus fuerit, defuerit cauſa, vel poteſtas, vel occaſio. Deinde alius locus communis, Non ex vita præterita præſens iudicium, ſed ex præſenti iudicio vitam ſpectari oportere. Sin autem vita alicuius ignorabitur, prætereundus ab accuſatore hic locus eſt, dicendumque cur pretereatur, quod ignoretur vita: ſtatimque ad alia argumenta properandum, quę ſunt ex ipſo negotio in factis dictiſque eius, qui reus eſt, collocata.

131 Defenſor autem primum,ſi poterit,debebit vitam eius, qui inſimulabitur,quam honeſtiſſimam demonſtrare.) Qui defenſori à perſona contrarii loci ſunt. Nam primum laborare debet,vt honeſtam rei vitam demonſtret:quæ declarabitur officiis,vel communibus & notis, vel maximis,& raris,aut cum periculo,aut cum labore præſtitis,officii cauſa, non neceſſitatis:& præſtitis in parentes, cognatos, amicos,rempublicam. Sed iſta beneficiorum commemoratio parua eſt: quia multorum vita exemplo eſt,naturam poſſe mutari. vt morum inſtituta perſeuerarint,declarandum eſt: Nihil aliquando deliquiſſe,nunquam ab officio receſſiſſe: fuiſſe & cauſas,& facultatem:nunquam tamen voluiſſe peccare. Atque in his oſtendẽdis occaſionibus,laborandum eſt: earum rerum namque copiam fuiſſe in faciendo,& facere noluiſſe:quarum rerum nunc crimen in iudicio eſt: vt ſi auaritiæ,cupiditatis. Deinde locus communis inducendus eſt:quo indignum eſſe conqueſtione declarãdum eſt, Vt qua cauſa impelluntur ad peccandum vitiis omnibus pleni,hac cuius vita præterita purgata ſit,impulſus eſſe dicatur. Deinde alius locus communis, Vitã honeſte actam,reo debere prodeſſe:ipſam eſſe certiſſimam teſtem morum & voluntatum:criminationem inimicorum inuidia facile poſſe componi. Hęc ſi honeſta vita eſt. At ſi inerunt aliquæ turpitudines,laborandũ eſt vt falſa eſſe dicamus inimicorũ criminatione collecta:vel eo vitio mẽtis admiſſæ, quo facilius veniã promeremur, Negligentia,neceſſitate,adoleſcẽtia: vel quolibet alio affectu animi non pernicioſo, Amore,vel aliquo huius generis. Poſtremo laborandum eſt,vt turpitudines vitæ pręteritæ,vel in diſſimili genere vitiorum eſſe doceantur:vt quoniam innocentem probare non poſſumus,ab hoc tantum facinore,quod in iudicio eſt,remotum eſſe doceamus. Sin vero eſt vita turpiſſima,nullo genere defenſionis ſuprapoſito purganda:locus communis induci debet, Vitam præteritam ſpectari non debere:neque de moribus hoc crimen quod intenditur,comprobari.

132 Ex facto autem ipſo ſuſpiciones ducentur,ſi totius adminiſtratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur.) Reſtat tertia pars probationis in coniectura ex negotio:huius partes quatuor ſunt,vt in libro primo expoſitum eſt. Etenim attributa negotio quatuor ſunt: Continentia cum negotio,in geſtione negotii,adiuncta negotio, quæ geſtum negotium conſequuntur. Hæc breuiter hîc repetit,quoniam iam in libro primo tractata ſunt:ac dicit in coniecturã omnia genera incidere,non omnes partes: vt in continentia negotii, ante negotium,in negotio,poſt negotium,facta omnia in ſuſpicionem vocemus. Item in geſtione negotii, locum, tẽpus, occaſionem,facultates. De modo conticeſcens,quod rei manifeſtæ, & in confeſſione habitę modus ſemper eſt. Item adiuncta negotio,vel maiora, vel minora,vel paria,vel ſimilia,maximeque euentus coniecturæ prodeſt. Quarta etiam pars,quæ geſtum negotium conſequitur, ad coniecturam tribuet argumẽta:vbi quæritur, Lex,conſuetudo,pactio,vſus, exercitatio.

Atque hæc ſunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumentum, impletur argumentatio ex negotio. Inuenitur autem argumentatio præterea quæ communiter ſumatur ex attributis negotio, ex attributis perſonæ:vt attributa perſonæ non mihi perſonam, hoc eſt vitam præteritam hominis declarent,ſed hoc facinus approbent,quod intenditur: ſicut declarabunt quæ ſupponuntur exemplo. Suſpiciones ducentur,id eſt coniectura capietur ex ipſis omnibus partibus. Ex omnibus partibus pertentabitur, Vt non mixta ſint attributa perſonæ, ſed tantum ſola ſint facta in ipſo negotio,vel actione totius negotij impleta.

Hoc ergo in genere ſpectabitur locus, tempus, occaſio,facultas.) Modum in coniectura nō poſuit: quia in facinore cōfeſſio ſemper inſpicitur.

Sunt autem aliquæ ſuſpiciones, quæ communiter & ex negotiorum,& 133
ex perſonarum attributionibus ſumuntur.) Coniecturæ argumenta ſuggerunt, Cauſa,perſona, factum:vtique ideo tria,quia ſingula. Suis igitur rationibus cauſa, ſuis perſona etiam approbatur. Eodem modo factum: quòd cum ſingula ſuis rationibus per ſe in coniectura fidem præſtēt, merito ad probationem cōiecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio, duo, perſonam ſcilicet atque factum, ad vnam fidem poſſe conſociari:vt ex vtroque materiæ genere,negotiorum,id eſt factorum,& perſonarum,fides coniecturæ quæſtionibus afferatur.Hoc vt facilius fiat,intellectúque capiatur, meminiſſe debemus attributa perſonis, quæ vtique cū ſunt, ipſam videntur approbare perſonam: quam cum probauerint, iam coniecturæ locus eſt. A tali viro id quod intenditur facinus, non potuiſſe committi. Ergo attributum perſonæ facit perſonæ fidem: facto autem prodeſt approbata perſona. quod cum ita ſit, nouum præçeptum dedit, Poſſe quoque ex perſonæ attributis & negotiorum, probari factum, hoc eſt negotium.Idcirco Tullius præceptum dedit poſſe quoque ex attributis perſonę & negotiorum,approbationes naſci ex vtraque ſuſpicione cōmunes. Inter attributa perſonæ accipimus fortunam, naturam, victum, ſtudia,facta, caſus, orationes, conſilia, habitum. Hæc vtique ſi attributa perſonę accipimus,ſicut ſuprà diximus,perſonam probabunt:verum perſpiciente ratione,& negotium probare poterunt. In fortuna,inquit, ſpectatur dignitas,diuitiæ,conditio. hæc licet perſonæ attributa ſint, tamen cum dico, Diues eſt, Affectat tyrannidem,Seruus potuit occidere, Conſul non prodidit patriam: argumentum à factis perſonæ attributis facio. Pari modo de conſilio:ſi quibus conſiliis aliquando vſus ſit dicam, perſona eſt approbata: ſi quo nunc vſus ſit conſilio perſonæ attributo, factum probabo. Ergo ſatis clarum eſt, in conſtitutione coniecturali argumenta fieri poſſe cōmuniter, & de perſonæ attributis & negotiorum, vt factum probetur. Præcipit præterea in hac conſtitutione conſyderandum principaliter,quod in quæſtione eſt, an fieri potuerit:deinde an ab alio potuerit: deinde an facultas fuerit. Inter poſſe & facultatem hoc intereſt. Cum ſub-

ſtantia efficiendæ rei ineſt, aut deeſt, de facultate tractatur: vt ſunt vires, miniſteria,pecunia. At ſi aut per naturam res negatur, aut per locum, aut per tẽpus, de eo quæritur an potuerit. Si dicatur Tullius interfeciſſe Romulum, quod vtique fieri non potuerit, per tempus, nec haberet poſſe. Item loco fit:ſi alicuius,qui arguitur cædis ab eo loco,vbi cædes facta eſt, abſentia declaratur. Tertio quæritur vtrum id facinus ſit, quod pœnitere fuerit neceſſe. Item quod ſpem celandi non haberet. Deinde quæritur an neceſſe fuerit id fieri. In quibus omnibus ſpectatur ſemper conſiliũ.quòd ſi in his conſilium cernitur,& factum probatur: cõſilium autem attributum perſonæ eſt: ergo attributo perſonæ factum probatur. Huius rei docendæ cauſa, ſuprà poſitum thema tractando excutit habere argumenta ante rem, Quòd in itinere ſe tam familiariter applicarit, quòd ſermonis cauſam quæſierit,quòd ſimul diuerterit,cœnarit. Itẽ in re, Nox,ſomnus. Poſt rem, Quòd ſolus exierit,quòd ille tam familiarem comitatum æquo animo reliquerit,quòd cruentum gladium habuerit. Hæc ante rem,in re, poſt rem attributa negotio ſunt, quę faciunt fidem negotio.Sed quoniam in his omnibus etiam conſilium ſpectatur,fiet vt cum conſilium perſonæ ſit attributum, & hæc omnia negotio ſunt attributa, efficiatur negotij ex attributis perſonæ & negotij communiter approbatio.

134 Quæritur enim vtrum videatur diligenter ratio faciendi eſſe habita & excogitata:an ita temere, vt non veriſimile ſit quemquam tam temere ad maleficium acceſſiſſe. In quo quæritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna adminiſtrari,) Frequenter enim ſi pecunia, ſi adiutoris adiumenta deſint, videtur facultas faciẽdi defuiſſe:quod vtique impugnari non poteſt, niſi per conſilium, vt alio modo fieri potuerit: vt fieri à fortuna. Ergo ad expugnandas facultates quæ deſunt, ſi ſubueniat ſæpe conſilium,cum dicitur,aut alio modo fieri potuiſſe, aut per fortunã, conſilio,quod perſonæ eſt attributum,res probatur.Ex hoc & ex ſuperioribus illa concluſio eſt, Naſci poſſe communiter argumenta & ex perſonæ attributis,& ex negotiorum.Hanc igitur rationem ſi diligenter voluerimus attendere, iſta attributa inter ſe apta, iuncta, & copulata cernemus negotiorum, & perſonarum. Subiungit non oportere his omnibus præceptis ſubjici exempla, vt doceat quemadmodum his vti accuſator debeat,quemadmodum defenſor,vt in ſuperioribus docuit:& dicit non neceſſarium eſſe, non facile. Non neceſſarium eſſe, ita quòd ſi quis aliquid diligentiæ afferre voluerit ad iſta præcepta, iſta omnia pro materiæ genere facili cognitione retinebit. Non enim præceptor omnia tribuit, ſed ex dictis ad ſimilitudinẽ nõ dicta intelligenda ſupponit. Nõ facile autẽ,ideo dixit,quòd infinitũ ſit illis omnib⁹ pręceptis exẽpla ſupponere: quomodo ante rẽ dicat accuſator,quomodo defẽſor,quomodo in re, quomodo poſt rem:item alia quæ multa ſunt.Huc accedit quo maior difficultas ſit,quòd omnia illa per partiũ,id eſt accuſatoris & defenſoris locos, verſa vtilitate

tractantur:nec enim inutiliter conueniunt. Vnde illud melius est,consyderare cuncta ex proposito themate negotij, & suam & aduersarij rationem diligenter attendere: & sic suspiciones atque argumenta colligere. Quare quid factum sit, quo consilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factum,cur ab hoc factum,cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo sit conscius,cur sit,cur hic sit: cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit:cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotiũ:cur de industria factum, aut rem ita sit consecutum: an constet oratio vel cum re, vel ipsa secum: hoc huiusne rei sit signum,an illius,an huius & illius,& vtriusque potius: quid factum sit quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Hac adhibita animi intentione, cum coniecturam omne negotij corpus intrauerit, tum facilius videbitur esse præceptio, vt locos omnium argumentorum sese quodammodo offerentes videre possimus. ex quibus, vt suprà diximus,modo ex singulis attributis,modo ex coniunctis argumenta nascentur, quæ aut probabilia erunt, aut necessaria ad eas res quæ rem credibilem,aut incredibilem facere possunt. Quæ rem,inquit,non personam cuius scilicet attributum est.

Et cum facti suspicione iunguntur.) Et hic rei eius vnde iudicium est, non personæ cuius attributum est.

Deinde vtrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse.) Annotanda noua locutio,Pœnitet me non illius rei,sed Pœnitet me hanc rem.

Cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta, &c.) Aut à causa,aut à persona, aut à factis, aut ex coniunctis argumenta certa nascentur, vt attributa personæ,attributa facto videantur.

Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumo- 135
res,quæ contrà,&c.) Præter hanc materiam, qua coniecturæ argumenta tribuuntur, A causa,à persona,à facto,accedunt alię probationes soli coniecturæ semper adiunctæ. Tormenta, testimonia,rumores. hæc enim in aliis constitutionibus non valent, quia non adhibentur ista, nisi cum res negatur:quæ omnia ista ad partis commoda retorquenda sunt. Hoc probationis genus Græci πίστις ἄτεχνος vocant: quòd cum his orator vtitur, fidem quidem iudici facit,sed non oratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim etiam hæc probationum genera indigere arte & pari modo, vt ex causa, & persona, & facto argumenta duci,cum de tormentis, testibus,rumoribus disputatur, ex illis scilicet attributionibus, quæ aut negotio,aut personis videntur esse subiunctæ. namque cum contra testes dicitur,aut pro testibus,vtique attributa personæ contingenda sunt per naturam,victum,& cætera:vt, Fides sit data testi,sic,vt aut possit, aut nõ possit adhiberi. Hoc & in tormentis,nam eius qui torquetur excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt: quorum argumentorum genera duo sunt: vnum proprium, commune aliud. Proprium est, quod ipsius causæ,& negotij est:vt Sex.Roscius cum cædes facta est, Romæ nõ

fuit:non ergo patrem interfecit. Commune est,quod transferri in similes causas potest,Filius patrem interfecit. Reclamat istiusmodi suspicionibus ipsa natura.

136 Hoc argumenti genus,quia transferri in similes causas potest,communis locus dicitur.) Locorum autem communium genera duo sunt, Vnum cum certæ rei certa est amplificatio; Aliud cum rei dubiæ est disputatio. Amplificatio rei certæ est,vt in parricidam,in sacrilegum. Dubiæ vero rei communis locus est, qui à Græcis dicitur θέσις, quæ habet partes duas. Quæ idcirco locus communis dicitur, quòd ex materiæ genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate communi:vt Suspicionibus credi oportere,vel non oportere. Sed hanc θέσιν ciuilem, moralem ne teneamus,non illam quæ apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem. Neque interponendus locus nisi cum aliquid iam probatum est.etenim si locus communis generalia loquitur,quasi causam tenens,descendit ad causam. Ius iudicem tenet:quia iureiuratus sedēs audire desyderat vnde sententiam prolaturus est. Ergo aut parte causæ probata vtendum est,aut in peroratione,id est epilogis: vt aut renouetur, aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta desyderat: quæ aut verborum sunt,aut sententiarum. Quæ dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt,etenim cum loci communes causarum sint communes oratoribus, similitudine dictionis esse non possunt.

Quæstiones, testimonia, rumores, &c.) Hæc autem omnia, quæ non oratione argumentorum fidem faciunt,à Græcis πίστις ἄτεχνος nominantur,non quidem recte.

Vterque simili via præceptorum, &c.) Et accusator,& defensor.

136 Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, &c.) Ideo fit vt arte egeat huiusmodi disputatio; quoniam & contra hæc,& pro his sæpe dicendum est.

Vt ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.) Quæ ex confessione argumentis materiam tribuunt,vt ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam non est πίστις ἄτεχνος,id est fides sine arte. Hoc cæterum, Artificij non putant indigere,cum appellant πίστεις ἀτέχνους.

Aliter hoc de genere ac de omni coniectura præcipiendum putant.) Vt dicant alias diuisiones esse ad probationem coniecturæ, non quas suprà diximus,causam,personam,factum.

Nam & eius qui in quæstione aliquid dixerit,& eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa.) Vt ea quæ materiam argumentis prębent, & illa quæ quasi habere artem negantur, iisdem attributionibus tribuāt tractatum, probatio ex iisdem attributionibus reperietur, quæ semel præcepta sunt de coniectura.

Omni

Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ.) Et locus communis argumentum est: argumẽtorum autem duo genera. Vnum quod ipsius causæ proprium est. Aliud quod & ipsius, & similium. hoc quod secundum est, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera sunt duo, vt & ipse declarat.

In omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit.) Hoc argumentum est solum, non argumentum per locum cõmunem.

Quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes.) Credendum, non credendum.

Suspicionibus credi non oportere, aut oportere.) Id est thesis.

Per conquestionem.) Quod est proprium epilogorum.

De quibus antè dictum est.) In libro primo, hoc est in epilogis, id est in conclusione.

Aliquam probabilem vtraque ex parte rationem.) Hæc θέσις est, Credendum, non credendum.

Certioribus illis.) Auditoribus scilicet.

Nam & tum ei conceditur commune quiddam dicere.) Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probatum est.

Et auditoris animus renouatur ad ea quæ restant.) Post probationem per locum communem.

Aut omnibus iam dictis exuscitatur.) Quia & in epilogis sunt loci sæpe communes.

Omnia enim ornamenta elocutionis.) Id est figuræ: quæ sunt, aut schemata διανοίας, aut schemata λέξεως, aut schemata λόγου, vt quidã volunt.

Sic oratorum quoque multorum communes loci sunt.) Nam cum loci communes ideo dicantur, quòd in similes causas conueniãt: cum ab oratoribus tamen dicantur, diuersitate dicendi vix possunt esse communes.

Verborum & sententiarum.) λέξεως, & διανοίας schemata.

Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum cõmunium.) Vt & genera duo dixerit communium locorum: id est certæ rei & incertæ: & quemadmodum sint dicenda præceperit, sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc autem in hanc constitutionem proprios coniecturæ locos communes dabit.

Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant.) Locorum communium genera dicta sunt: quemadmodum dicantur præceptum est. Ita omnia quæ de locis communibus præcipienda videbantur, exposita etiam sunt, Nunc subiungit certos coniecturæ locos, qui in aliam constitutionem non cadunt: sunt enim coniecturæ tãtum, & in quamlibet coniecturã dicta similitudine transferẽtur.

Suspicionibus credi oportere, & non oportere.) Et reliqui vel qui suppositi sunt, vel qui esse possunt. Qui omnes ex thetico genere orti, in contrarium argumenta sumunt: & non tam loci communes, quàm locorum

communium loci ſunt. Sunt alij proprij in coniectura accuſatoris, & proprij defenſoris. Atque accuſatoris duo, Vnus qui atrocitatem facti cumulat, alter per quem negat malorum miſereri oportere. Defenſoris etiam ſimiliter duo ſunt: Vnus declaratio calumniæ accuſatorum, alter conqueſtio captandæ miſericordiæ. Diſtant autem à theticis hoc modo: quòd illi habent ex vtraque parte tractatus, & in contrarium ſuggerunt argumenta: hi vnius tantummodo partis ſunt, & aut indignationem ſolam, aut ſolam exprimunt conqueſtionem. Ita duo genera locorum communiũ eſſe manifeſtum eſt: Vnum quod ex duplici tractatu generaliter conſtat, quod theticum dicitur: aliud quod generali quidem, ſed vnius partis, aut indignatione ſola, aut conqueſtione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos, id eſt iſta duo genera, ex iiſdem attributionibus tractari, ex quibus argumentationes: id eſt ex attributis perſonæ, & attributis negotio. Illa tantum diſtantia, & dicendi diuerſitate: Vt argumẽtationes ſubtilius, tenuius, acutius explicentur: loci vero communes grauius, ornatius, verbis & ſententiis excellentibus. Nam in argumentationibus ſola quæritur veritas: in locis autem communibus, quamquam & veritas aſſeratur, tamen, quod eſt illorum proprium, rei probatæ amplitudo captanda eſt. Vnde ſatis clarum eſt etiam locos, argumentationum vim tenere: ita tamen, vt amplius aliquid agere videantur: cum præter fidem, rei cumulum videantur implere. Qui in contrarias partes deducentur, thetici ſunt: Credi oportere, & non oportere: & multa talia.

Certus autem locus eſt accuſatoris, per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci poſſunt: iſti vero loci, proprij dantur, aut accuſatori, aut defenſori ſuo.

Cæteræ argumentationes.) Aut à perſonæ, aut negotij attributis.

Vt id, quod dicitur, verum eſſe videatur,) Quod eſt proprium argumentationis ſumptum.

Tametſi hoc quoque videri oportet.) Vt & in locis communibus veritas quæratur, ſed orationis modo diſtet ab argumentatione.

138 CVM eſt nominis controuerſia, quia vis vocabuli definienda verbis eſt, conſtitutio definitiua dicitur.) Sequitur definitiua conſtitutio, quia cõiectura præceptis ſuperioribus terminata eſt. Hæc definitiua, quia tunc exoritur, cũ nominis controuerſia eſt: & quia vis nominis definienda verbis eſt, definitiua dicitur cõſtitutio. Huic ſupponit exemplum, Cum reus ſit pater maieſtatis, qui filium prohibuit ſeditioſe concionantem, id eſt filium Tribunum plebis. Eſt in hoc themate etiam alia conſtitutio vel relatiua, vel compenſatiua, vel abſoluta. Nam licuit mihi, Pater ſum, abſoluta eſt: Meruit, relatiua eſt: Profui, compenſatiua. Verum hoc in themate non quid ſit conſyderari Tullius voluit, ſed interim monuit id percipi: atque hoc exemplum ideo dedit, vt finem tãtum conſyderemus: quia

nunc propter finem subiicit exemplum. Præcepit autem in omni hoc libro, consyderationem adhibendam esse circa omnes constitutiones, & earum partes,& controuersias:id est legales quæstiones. Perceptis omnibus in omni causa,in qualibet materia omnia quæ inuenta fuerint genera quæstionum possunt tractari, sumptis suæ partis præceptis: vt cũ in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus vtamur:itémque & alterius, vel aliarum, siquæ inciderint constitutiones. Subiungit igitur in definitione locos à parte accusatoris. Sunt autem quatuor:Definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certam speciem de qua agitur, destructio definitionis aduersæ partis,quæ constat ex locis quatuor.Si demonstretur falsa, si turpis,si inutilis, si collatio vtriusque definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominum, si docebimus de eo vnde quæritur, quemadmodum æstimet populus, quemadmodum in consuetudine locutionis vtatur eo verbo,quod definimus.Turpis autẽ & inutilis demõstratur aduersariorum definitio, ex honestatis partibus & vtilitatis: de quibus in deliberatiuo genere, hoc est in postrema huius libri parte, tractabit. Exprimemus igitur quæ incommoda futura sint, si ita accipietur, quod definitum est ab aduersario. Collatio vero definitionum, qui quartus in reprehẽsione locus est,hoc aget, vt nostrã definitionem ostendat veram,honestam,vtilem:quòd aduersarij ostendimus falsam, turpem, inutilem. Afferemus præterea ad definitionis nostræ confirmationem,res aut maiori,aut minori, aut pari negotio similes:vt & ad definitionem nostram similium comparatione collecta,ostendamus quanto verior, honestior,vtilior sit nostra descriptio. Hæc in simplici definitione. Sed si duæ res pluresve definiendæ sunt, ista omnia pro definiendarum numero duplicantur.Quęritur enim sæpe fur sit,an sacrilegus,qui vasa ex priuato sacra surripuit,vel de sacro priuata.Quoniam à parte accusatoris,& quid sit sacrilegium, & quid sit furtum definiendum est, in singulis definitionibus illa suprà posita pręcepta complebit,definiet,approbabit,deducet,infirmabit:quæ cum fecerit in definiendo sacrilegio, faciet rursus eadem in definiendo furto, mutata tantum tertia parte præcepti. Accusator enim qui sacrilegium vult probare, negare vult furtum. Ita definitione sacrilegij,quod probare nititur,vtetur illis suprà positis pręceptis:In definitione vero furti, quia furtum negabit,vtetur præceptis defensori datis: id est vt post definitionem, & eius approbationem, separationem speciei faciat à definitione:fiétque in hoc themate, & in eiusmodi complexione, vt definitionum vertat similiter præcepta etiam defensor. Nam quoniam furtum probare vult ille, qui se defendit,post definitionem,& eius approbationem,deductionem faciet ad speciem:contrà cum sacrilegium definierit qui hoc admisisse se non vult, illic faciet loco tertio separationem speciei à definitione. Ergo his modis,& partibus definitionem suam accusator implebit. Habebit autem communem locum,ex ipsa definitiua con-

ſtitutione ſumptum, in malitiam eius qui non modo rerum, verum etiam verborum poteſtatẽ ſibi arrogare conetur: vt & faciat quod velit, & quod fecerit, id quo voluerit nomine appellet.

Eius generis.) Id eſt finitiui.

Flaminius is qui Conſul rempublicam.) Hiſtoriam à poſt ſequentibus dedit.

139 Iudicatio, eſt ex ratione & refutatione rationis controuerſia. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferre oportebit.) Ad hanc iudicationem, id eſt definitiuam, ne aliam cum feceris conſtitutionem, hîc aliam facias iudicationem, & non conueniat. Hæc præcepta quæ nunc finitiui ſtatus ponimus, & earum partes propter qualitatem, quæ partes plures habet, & controuerſias legales ſtatus dicit.

Maieſtatem minuere eſt de dignitate; &c.) Definitio eſt rei de qua quæritur.

Pluribus verbis, & rationibus confirmandum.) Superior definitio eſt: hæc confirmatio definitionis.

Poſtea ad id quod definieris.) Deductio definitionis ad ſpeciem.

Hoc ex opinione hominum ſumetur.) Quomodo deſtruatur deſcriptio aduerſæ partis.

Veram, honeſtam, vtilem eſſe demonſtrabimus.) Cum tria dederit defenſori vitia definitionis, id eſt falſam, turpem, inutilem: tria dat accuſatori contrà ornamenta definitionis, id eſt veram, honeſtam, vtilem: vt etiam ex collatione melior accuſatoris definitio probetur.

Deinde ſimili ratione cauſa eſt tractanda.) Vt definias, approbes, deducas ad ſpeciem, infirmes definitionem aduerſæ partis, docẽdo falſam, turpem, inutilem. Compares etiam quæ vtilior eſt: vel reliqua aut à maiore, aut à minore, aut à pari: ſed in tot definitionibus omnia hæc erunt obſeruanda, quot res definiendæ ſunt.

140 Deinde defenſoris primus eſt locus, item nominis breuis & aperta & ex opinione hominum deſcriptio.) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos: ſed in quibuſdam partibus, id eſt in tertio loco diſcrepabit. Suprà enim, id eſt in parte accuſatoris, hæc quatuor ſunt: definitio, approbatio propriæ definitionis, deductio in ſpeciem proprię definitionis, deſtructio definitionis alienæ. At hic in parte defenſoris, eſt ſimiliter definitio, ſiue approbatio eius: &, quod mutat, ſeparatio definitionis à ſpecie de qua quæritur, deſtructio definitionis aduerſæ partis.

Defenſoris deinde primus locus eſt, & reliqua.) Datis omnibus locis accuſatori ad ſuam definitionem, defenſori quoque ad definitionem eiuſdem, proprios locos tradit. ex quibus primus eſt definitio, & ipſa breuis: deinde eius affirmatio: tertio loco à definitione ſua ſeparatio eius ſpeciei de qua quæritur, id eſt quæſtio eſt. poſt quem locum locus communis infertur: per quem facti vtilitas, aut honeſtas augetur: quem quidem locum

habet etiam accuſator,ſed ex contrario.ille enim indignitatem rei auget, hic vtilitatem.Quarto loco ſequitur aduerſariorum definitionis reprehenſio,eadem illa omnia retinens,quæ definitionis reprehenſio includit: id eſt vt falſa,vt turpis,vt inutilis doceatur: fiatque vtriuſque definitionis etiam à defenſore ſimiliter comparatio. omnia enim defenſor facere ac dicere poterit,quæ accuſator, præter locum communem eiuſdem accuſatoris.Habebit autem defenſor locum communem,per quem indignabitur accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolum conuertere, verum etiam verba mutare conari.Hic ſimiliter locus defenſoris ex ipſa definitiua conſtitutione ſuſceptus eſt: vnde proprius hic locus conſtitutionis defenſoris.Nam eſſe quidem poſſunt alii communes loci ex cauſa, & ex negotio nati, non ex conſtitutione: vt in calumniatorem, vt conqueſtio miſericordiæ, vt indignatio facti, & cætera huiuſmodi, quæ ex periculi magnitudine genita non cõſtitutionis definitiuæ,vt diximus,ſed ex compoſitione circunſtantiæ,quam περίςασιν nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni cauſa ſunt,ſed in omne genus cauſę incidunt:hoc eſt in omnes conſtitutiones incidũt,non in omnes cauſas, quas vnaquæque habere poterit conſtitutio.Hac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis,in coniecturali conſtitutione fecimus mẽtionem,qui qualeſque ſint explicantes.Vtemur autem his, & eos inducemus in orationem,cum cauſæ ipſius neceſſitas flagitabit,ſimilibus & exemplis,& rationibus quæ ad definitionem ſuam poterunt pertinere.

Ab illa definitione ſeparatio,)Vt ſeparet factum ſuum ab ea definitione quam habuit aduerſarius.

Per quem facti vtilitas,aut honeſtas adaugetur.) Quomodo accuſator deſcendit ad ſpeciem,vt iungat definitionem ſuam cum ſpecie, ſic defenſor deſcendit ad ſpeciem,vt ſeparet definitionem ſuam à ſpecie, id eſt à facto,vnde quæſtio eſt.Et vterque vtetur loco communi:ſed accuſator vt augeat factum per indignationem,reus vtile eſſe doceat & honeſtum.

Locis omnibus quos accuſatori præſcripſimus.) Vt & hic rurſus conuertat in definitionem aduerſarii præcepta ſuperiora,& dicat eam falſam, turpem, inutilem: comparat ex maiore,minore,pari,quæ habet ſcilicet accuſator.Nam& hic proprium locum communem de fine habebit.nam & extra finem quem poteſt cauſa ſuggerere,habere poteſt vterque alium locum communem.

Poſt eadem præter communem locum induentur.) Id eſt collatio ipſarum definitionum per maiora,minora,paria.

Nam illi quidem communes loci, Qui in quacunque parte eſſe poſſunt cauſa ſuggerente.

Ex periculi magnitudine,non ex cauſæ genere ducuntur.) Vt non proprius ſit locus communis ex fine natus,ſed ex negotii genere, cuius circunſtantia pro qualitate,vel quantitate periculi locos communes dabit.

Non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt.) Hi loci cōmunes qui ex compositione negotiorum nascūtur, non in omnibus causis sunt, quia non omnis causa similiter componitur: sed cadunt in omnia genera causarum, id est in omnes constitutiones: quia quælibet constitutio modo atroci negotiorum compositione fingitur, modo simpliciter componitur.

141 CVm autem actio trāslationis, aut commutationis indigere videtur.) Tertia est constitutio quę translatio est: quia ita Tullius ordinem dedit. Hæc commutationem iudicii cum actione tenet, cum persona, locus, lex, crimē, pœna mutatur, vel cætera quæ similia sunt. His singulis supponere exempla, & infinitum, & superuacuum est: vel quia multis modis efficitur, vel quia omnibus modis ad dicēdum vna præceptio est. Omnis autē trāslatio apud antiquos tēporibus Tullianis, in ipsa causarum actione, aut non erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebāt, & iudices causæ dabant, & cōtrouersiæ vel agendi genus instituta actione formabant: ita sibi præscribebat Prætor, qua accusator, qua reus deberet actione vti præscribendo quid fieret, excipiendoque quid non fieret, trāslationis controuersiam actionibus auferebat. Erat præterea institutum vt à causa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egisset. Ergo etiam propter hæc, formata lite ad iudicium veniebat. Apud ipsum vero Prætorem, cum litis ipsius forma componeretur, illic partes aut excipiebant aliquid, aut simplicem actionem accipiebant. Vnde in ipso (vt dixi) iure, hoc est apud Prætorem, de modo agendi cum quæreretur, tractabatur exceptio, atque translatio. Cum autem iam litis forma esset accepta, in iudicio nulla iam poterat esse translatio. Ergo in iudiciis translatio rarius inuenitur: & siquando inuenta fuerit, ipsa per se parum firmitudinis tenet, assumitque vires alia constitutione. hoc namque præceptum Tullianum est, translationem ex alia constitutione firmari: ad quod præceptum exemplum subiungit: non vt translationem doceat, sed vt ostendat translationem alia constitutione firmari. Reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an damnandus sit, quæstio est. Vtitur translatione reus, cum dicit se non parricidii damnandum esse, quia nihil inde sit approbatum, sed aliorum criminum, quæ probata sint, affici oportere supplicio: ac ne eo quidem, quod non inde iudicium constitutum sit. Ita si neque probatorum criminum pœna esse debet, quia nō inde iudicium constitutum est: neque parricidii, quia nihil probatum, confirmat non esse damnandum. Veruntamen purgandis aliis criminibus per coniecturam, opera danda est, vt reus non opera tantum translationis vtatur. Ergo probatum illud est, translationem alia constitutione firmari. Subiungit vero exemplum translationis, cum agit iniuriarum cui præcisa manus est: & is qui præcidit, exceptionem postulat: vt in hoc iudicio, de ma-

leficio non fiat præiudicium. In hoc genere constitutionis præcepta hæc sunt, quę vtrique parti dētur: vt explicent quid fieri soleat, à quo, per quos, quomodo, quo tempore, quemadmodum agi, quemadmodum iudicari, quemadmodum statui. quod vtique ex partibus iuris agnoscitur: de quibus partibus in qualitate est tractaturus. Debet etiam tractari quid in similibus rebus fieri soleat. aut enim in iure cautum est id de quo quæritur, aut solet sic fieri, aut non solet, aut ad id quod in iure solitum est, id quod simile est, applicatur. Deinde per cōiecturam tractandum, vtrum malitia quid aliud agatur: cum aliud similiter, an stultitia, an necessitate. Locus autem communis vnus est contra translationem, fugere iudicium & pœnam eum scilicet qui translatione vtatur. A translatione vnus locus est communis, perturbari omnia si non eo pacto agantur, quo oportet. Hæ sunt tres constitutiones, quæ species non habent: Coniectura, finis, translatio. Translationem autem non intelligamus formam esse status, scilicet legalis: præscriptionem vero eandem appellari posse, & eādem exceptionem, sed ab oratoribus. In iure autem præscriptionem dici ipsum propositum ius: exceptionem autem, cum ius ipsum propositum aduersus se actor alius excipit interposita aliqua conditione. Sit nobis præscriptio, iniuriarum: exceptio, si præiudicium facias de cæde, si singula translationum genera quæramus, vt exemplum quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, & ad singula, quibus translatio videtur impleri.

Sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est.) Cum enim præcepta in omni genere translationis eadem sint, ad diuersitatem frustra exempla quærentur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus translationis partibus, & vbique seruabitur.

Multis de causis fit, vt rarius incidant translationes.) Quoniam per Prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudiciis vlla potest esse præscriptio.

Qui non quemadmodum oportet, egerit,) Apud Prætorem.

Quare in iure plerunque versantur,) Translationes.

Ibi enim & exceptiones postulantur.) In causis autem aut raro, aut nunquam.

Priuatorum iudiciorum constituitur.) Ideo non potest in iudiciis esse translatio, sed est apud Prætorem.

Hic defensor pœnæ commutationem.) Quoniam cum dicit non hac pœna afficiendus est aliorum criminum probatorum, cumque tali non oportebat, quia eius crimen non probatum est: ita ne alia quidem pœna affici oportere dicit, quæ sit aliorum criminum: vnde commutatione pœnæ vis accusationis tota tolletur.

Cæteris quoque criminibus defendendis.) Quæ probata dicuntur.

Coniecturali constitutione translationem confirmabit.) Vt infirma-

tis etiam in criminibus illis,quæ probata dicuntur,rei poſſit releuare perſonam.

142 Exemplum autem tranſlationis in cauſa poſitum nobis ſit huiuſmodi.) Illud exēplum,quod ſupra datum eſt,ad hoc datum eſt, vt probaretur tranſlationem alia conſtitutione neceſſario confirmari: nunc dat exemplum tranſlationis.

Poſtulat is,quicum agitur,à Prætore exceptionem.) Ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis quod de capite eſt, id eſt cædis.

Indignum ſit non primo quoque tempore iudicari.) Vt etiam in iudicio iniuriarum,indignum ſit non etiam de cæde iudicari.

Id ex partibus iuris, de quibus poſt dicendum eſt.) In qualitate abſoluta.

Contra eum qui tranſlationem inducit.) Qui accuſatur iniuriarum.

A tranſlatione autem omnium fore perturbationem.) Hoc eſt à parte ea quæ vtitur tranſlatione. nam illa ſuperior contra tranſlationem eſt.

143 CVm & facto, & facti nomine conceſſo, neque vlla actionis illata controuerſia, vis & natura & genus negotii ipſius quæritur,conſtitutionem generalem appellamus.) Generalis, hoc eſt qualitatis conſtitutionis præcepta ſupponit,cuius ſpecies eſſe duas dicit, Iuridicialem, & negotialem. Duas enim,deliberatiuam & demonſtratiuam,in priori libro ſuſtulit. Ac nunc prius de negotiali tractat,quoniam ſimplex eſſe noſcitur: iuridicialis in ſpecies eſt diſtributa. Hæc negotialis habet litē, cum quæſtio eſt,quid eſſe debeat quod colligitur ex iure iam conſtituto, quomodo id ſit habendum vnde controuerſia eſt. Supponit exemplum, quod ſecundi hæredes ſibi eam hæreditatem vendicent, quæ venerit pupillo: quam ſibi vendicant agnati. Facit intentionem agnatorum,deinde depulſionem hæredum ſecundorum. Tunc quæſtionem,quorum ſit hæreditas. Affertur ratio à ſecundis hæredibus, Quod vnius pecuniæ hæredes diuerſi eſſe non poſſunt. Fit refutatio, Sed non eſt vna pecunia. Erit iudicatio, An vna pecunia ſit. Hic admonet poſſe in vna & ſimplici conſtitutione inueniri plurimas rationes refutationeſque rationum:& item iudicationes,vt in hac cauſa. Nam cum ratio ſit, Nō poſſe plurimis de cauſis vnius pecuniæ hæredes eſſe diuerſos: cumque in ſuperioribus refutatio facta ſit;non eſt vna pecunia. Omiſſa hac refutatione alia refutatio ſupponi poteſt:vti dicatur eſſe poſſe vnius pecunię hæredes plures,diuerſis de cauſis. Et aperte in ipſo Tullio poſitum eſt,quæ rationes ſint, quæ refutationes. Dat autē huic conſtitutioni locos ad argumēta communiter vtriq; parti, vel omnibus partibus,ſi plures exiſtant:vt ius vnde conſtet, conſiderent. Conſtat autem ex tribus duci,natura,conſuetudine ſequente, deinde lege. Poſtremo naturam eius diuidit in ſex partes, quas ipſe partitus eſt & definiuit.

definiuit. Item consuetudinis certas species à Prætoribus positas dereliquit. Res firmissimas subiecit, pactum, par, iudicatum: legitimi autem iuris scientiam ediscendis legibus reliquit. Vis, & natura, & genus ipsius negotii quæritur. Quale sit negotium in tribus his quæritur, Vi, natura, genere: iustum, an iniustum: vtile an inutile.

Antè mortuus est, quam in suam tutelam veniret.) Vt non posset facere testamentum, quia minor esset.

Cuius agnati,) Id est petitores.

De qua is cuius agnati sumus, testatus non est.) Id est pater pupilli, vel pupillus ipse.

Ratio est.) Ratio quæstionis eorum qui possessores sunt.

Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit.) Quandiu non licebat filio scribere testamentum.

Infirmatio est rationis,) A parte petitoris.

Non filio.) Si extrinsecus aliud aliunde filius haberet.

Sed sibi iussit esse.) Id est rebus suis substituit.

Iudicatio,) Ex ratione & refutatione rationis.

Possitne quisquam de filii pupilli re testari.) Quam non ipse haberet, & quam pupillus aliunde quæsisset.

An hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filii quoque eius pupilli hæredes sint.) Quia secundus hæres cum dicitur, eius est secundus qui hæreditatem remisit. Vnde hæres esse non potest, nisi eius, cui secundus hæres est. Eius autem hæres non potest esse, cui non est secundus.

Iudicatio est, vna ne pecunia fuerit. Acsi hac erunt vsi infirmatione.) Duas infirmationes ex parte posuit petitorum, id est agnatorum, contra vnam rationem possessorum: hoc est hæredum secundorum, quod dicerent vnius pecuniæ plures hæredes dissimilibus de causis esse non posse: erit vna infirmatio, Non est vna pecunia. Item alia esse possunt, Vnius pecuniæ dissimilibus de causis diuersi hæredes dissimilibus generibus hæredes esse, vt alius testamento, alius lege, alius agnatione.

Nunc huius generis pręcepta videamus.) Exemplum dedit qualitatis & 144
negotialis: dedit & pręceptū quomodo rationes multæ esse possent. Nunc subiungit in hanc negotialem qualitatem, quemadmodum, & vnde argumenta socianda sunt.

Vtrisque,) Id est petitori & possessori.

Aut etiam omnibus, si plures ambigent.) Si plures contra vnum possidentem petant, vt non duæ partes sint, sed plures.

Initium ergo eius ab natura ductum videtur.) Vt constet ius natura, vsu, lege. Omnium autem trium supponit partes.

Quædam autem ex vtilitatis ratione, aut perspicua nobis aut obscura.) Interdum etiam sequimur consuetudinem, hoc est quia consuetudo, non quia scimus vtile esse quod sequimur.

Poſt autem approbata quædam aut a conſuetudine,aut a vero.) A conſuetudine:quoniam conſuetudo eſt. Aut a vero: quoniam ratio eius perſpecta eſt,& vtilitas viſa.

Vindicationem,) Pro vindicta,pro vltione.

Ad hanc controuerſiam,) Id eſt cauſæ genus iudiciale.

145 Conſuetudinis autem ius eſſe putatur id,quod voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit. Finitis partibus iuri naturali ſuppoſitis, nunc conſuetudinis iuri partes ſubiicit.

Voluntate omnium ſine lege vetuſtas comprobarit.)Vt prudentium ratio,authoritate data conſuetudini, de conſuetudine in poſteros miſerit legem.

Iura ſunt quædam certa propter vetuſtatem.)Vtputa,vt maioribus aſſurgatur:ius eſt hoc,ſed conſuetudinis.

Multo maxima pars,quam Prætores edicere conſueuerunt.)Non ex legum præceptis & iuſſionis,ſed ex conſuetudine quæ proponatur a Prætoribus ex bono & æquo.

Par quod in omnes ęquabile eſt.) Vt qui proponit aliquid,tale proponat,vt quo iure alium teneat,hoc ſe alliget.

Iam iura legitima ex legibus cognoſci oportebit.)Hæc quæ ſupra dicta ſunt,de conſuetudine tractata ſunt:nunc cum团 ſupereſſet ius legitimum, cognitionem eius ad eos tranſtulit,qui legitima iura fecerunt.

His ergo ex partibus iuris, quicquid aut ex ipſa re,aut ex ſimili,aut ex maiore,aut ex minore naſci videbitur,attendere,atque elicere pertentando vnamquamque partem iuris debebit.) Diuiſo iure omni in naturam, conſuetudinem,leges:dat præceptum,vt argumenta ſumamus,vel quæ ex ipſa re ſumuntur,vel quæ ex ſimili,aut maiore,aut minore. Locos autem communes dare ſe negat poſſe certos in ſingulas conſtitutiones. Etenim cum duo genera ſint,quorum alterum rei dubiæ approbationem ducẽdo generalem tractatum habet:alterum rei certę continet amplificationem, neceſſario cauſæ ipſius facultas ſuggerit,ſiquid amplificationis, aut indignationis,conqueſtioniſque naſcitur. Sed quoniam in negotiali qualitate de iure tractatus eſt,erunt loci communes vel ab authoritate iuriſperitorum,vel contra eorum authoritatem. Hæc de negotiali. Subiungitur iuridicialis. Quæ ipſa cum genus ſit,in duo diuiditur,in abſolutam & aſſumptiuam. Abſolutę ſupponit exemplum,quod trophæum æneum contra morem poſt victoriam Graii de Graiis ſtatuerunt. Facit intentionem & depulſionem:ſupponitque poſtea rationem,ſed abſolutæ conſtitutionis,vt naſcatur iudicatio, Iuſte fecimus:quia æternum virtutis noſtrę monimentum relinquere voluimus. Sinautem dicatur ideo æneum,quia meruiſtis:erit ratio de relatiua qualitate. Vnde intelligimus in vnam cauſam conſtitutiones incidere poſſe plurimas principales. Verumetiam abſoluta qualitas eoſdem habebit locos argumentorum, quos negotialis, ex

partibus iuris,naturæ,consuetudinis,legum. Sed in absoluta ipsa iura proferimus:vt factum defendas vel lege,vel consuetudine,vel natura: in negotiali autem hæc iura proferuntur,vt possit cōstitui quo iure esse debeat id de quo negotium est: quia eius constitutionis ad futurum spectat intētio,aut ex ipsa re,aut simili,maiore,minoréve nasci videbitur. Aut enim in iure posita est hæc species quæ quæritur,litis,aut ex eo quod in iure est, ad hoc negotium similitudo traducitur.

Dubiæ rei.) Thesis scilicet.

Alterum certæ continet amplificationem.) Locis communibus iam re probata augmentum facies. Illud enim adhuc in quæstione est.

Quid augeri per communem locum possit,& oporteat, cōsiderabitur.) De re probata locum communem per argumentum,non thesis.

Nam certi qui in omnes incidant loci,perscribi non possunt.) In singulas constitutiones certi loci,& proprii dari non possunt. Merito ergo & in negotiali. Quoniam tamen in negotiali de iure tractatur,loci communes hi esse possunt,Contra authoritatem iurisperitorum, Ab authoritate iurisperitorum.

Nunc iuridiciale genus,& partes eius consideremus.) Ipsa enim est quæ diuiditur.

ABSOLVTA est, quæ ipsa in se,non vt negotialis implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti & non recti quæstionem continet.) In negotiali quæritur quid esse debeat iuris. In absoluta quid est iuris. 146

Non vt negotialis.) Negotialis enim nō habet ius certum, sed quæritur de eo iure,quod esse debeat,in negotio præsenti.

Absoluta est,quæ ipsa in se,non vt negotialis.) In negotiali qualitate ius efficitur sententia iudicis:in absoluta,quod positum ius & notum est, ab oratore sumitur.

Implicite & abscondite.) Quia adhuc incertum est, & quæritur quid esse debeat.

In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem,de qua ante dictum est.) Vt ex partibus iuris,naturæ,cōsuetudinis,legum,argumenta sumamus. Hoc tamen cum & in negotiali hæc sint,distat absoluta ab negotiali, quod illa latius assumit, vt probet quemadmodum nouum ius esse possit,de quo quæritur. Absoluta autem ipsa iura assumit,vt probet factum. 147

Assumptiua igitur tunc dicitur,cum ipsum ex se factum probari non potest.) Assumptiuæ qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipsa sit, & eius partes quatuor supponit. Ac primam compensationem, quam & comparationem appellat:huius exemplum subiicit Imperatoris eius qui impedimenta & arma tradiderit,vt exercitum ab obsidione hostium liberaret. Hic quoniam finitiuus status esse potuit, Quid sit lædere 148

maiestatem. certi enim nominis reus est:huius constitutionis idem finitiuæ tractatu omisso,ipsam considerat compensationem:ac præcepta hęc constituit,vt siquid per coniecturam tractādum,si prima parte tractetur, vel hoc non obfuisse,vel hoc non futurum fuisse,propter quod istud vnde reus sit dicatur esse commissum:ista coniecturalia sunt. Item si definitio fuerit,cum alioqui certi nominis reus est, transferenda huc sunt omnia, quæ sunt definitionis:monetque nunc alteram,nunc vtranque constitutionem,id est & finem,& coniecturam in prima parte tractari:& item alias,tractis scilicet huc rationibus singularum,& confirmationis,& infirmationis.Ipsius autem compensationis præcepta hæc sunt, vt comparemus id quod admissum est:& propter quod admissum est,ex partibus honestatis,vtilitatis,necessitatis,vt neque fuisse aut honestum,aut vtile, aut necessarium : vbi & gradus tangi potest non tam vtile,non tā honestum, nō tam necessarium:quæ partes, id est vtilis honesti necessarii plenius intelligentur in præceptis deliberatiuæ.Sic facta separatione,& eius beneficii,quod præstitisse se dicit,& eius maleficii quod admisit, actio postrema deducenda est ad formam deliberatiuæ:vt ita agatur,quasi suadeat,aut dissuadeat orator faciendum, aut non faciendum : quoniam accusatoris pars est vtique vt dissuadeat.Defensor verò hæc omnia contraria actione conuertet:cum ille coniectura vsus fuerit,coniecturaliter respondeat.Itē contra persuasionem accusatoris,fidem assumat,argumenta officii.Ipsius autem compensationis contrarias partes tenebit,vt doceat vtile, honestum,necessarium fuisse quod fecerit:aut tantopere per gradum vtile fuisse,honestum,necessarium.Loci communes ab accusatore erunt duo : In eum qui de turpi facinore confiteatur,& quærat aliquam defensionem:& alter ipsius inutilitatis,& turpitudinis expressio cum indignatione. A defensore tres sunt:Nihil per se turpe,aut inhonestum putari,nisi animo facientis consideretur.Alter amplificatio beneficii præstiti. Tertius expositio ipsius,& periculi,& beneficii.

Ex quibus sunt iudicationes.)Duæ scilicet iudicationes coniecturales.

Aut hæc comparatiua,cuius nunc indigemus.) Hæc iudicatio propria est ipsius compensatiuæ constitutionis.

149 Hoc causæ genus.) Compensatiuum scilicet.

Oportebit adhibere cæterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta.)Si tamen incidant cæteræ constitutiones. Istæ enim constitutiones quæ in assumptiua sunt qualitate,possunt præcedentes omnes constitutiones recipere:vt hæc nunc,quæ compensationis est,habet & finem & coniecturam.Ideo quæcunque genera sunt quęstionum,suis constitutionibus tractanda sunt.

Ac maxime coniecturis faciendis.)Vt per coniecturam,quæ quasi incidens est,compensatio illa tollatur,qua is,qui accusatur maiestatis, vtitur, dicens,periturum fuisse exercitum,nisi arma concederet.

Hi accuſabuntur, comparabunt.) Vt periturum fuiſſe exercitum negemus, quod ſumit hic qui arma prodidit & inſtrumenta.

Aut ſi alia ratione.) Quoniam ſuperius duas rationes & duas iudicationes poſuit coniecturales: Non futurum fuiſſe vt periret exercitus, & non hoc animo factum. Idcirco hic eandem rationem repetit, vt coniecturam dicat in hanc conſtitutionem tractandam.

Ex coniecturali conſtitutione ſumetur.) Quia partibus ſuis ipſa tractanda eſt.

Sinautem certo nomine maleficij.) Vt nunc certo nomine reus eſt maieſtatis. Poteſt enim ſine certo nomine reus eſſe, & non ſtatim ad definitionem aſtringitur, cum criminis nomen nullum videtur adiectum.

Sinautem certo nomine maleficij vocabitur in iudicium.) Iam hic incipit incidētis ad hoc thema alterius ſtatus, id eſt finis, quē ſtatum, finem, & ſupra poſuit dicendo, Quid ſit maieſtatem minuere, præcepta tractare.

Sin aliud quoque aliquod genus.) Quarumlibet conſtitutionum, vel præcedentium, vel ſequentium.

Quamplurimis infirmet rationibus.) Vt dicat non futurum fuiſſe, vt periret exercitus: aut aliter, Non hoc animo feciſti, ſed vt perderes feciſti.

Deinde oportet accuſatorem illud, quod ipſe arguat, ab eo quod defen- 150
ſor comparat, ſeparare.) Poſt illa ſuperiora, etiam hoc dicere oportebit, accuſatorem contendere, comparare.

Et hoc extenuando maleficij magnitudinem ſimul adaugere.) Vt extenues, quod præſtitiſſe ſe dicit: augeas, quod admiſit.

Deinde oportebit ipſam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam cauſam deliberatiuam.) In omnibus aſſumptiuis qualitatibus poſt omnia argumenta ex cōſtitutione, quæ ſunt propria, locus extremus interponitur quaſi deliberatiuæ cauſæ: in qua quæritur quid faciendum ſit, vt ex hoc probetur quid faciendum fuerit.

Tanquam cauſam deliberatiuam.) Vt non iudicialis cauſa ſit, ſed deliberatiua, & eodem genere agatur: quaſi ſola ipſa eſſet, id eſt cauſa deliberatiua.

Aliquam inconſultationem.) Vt deliberatiua non iudicialis cauſa ſit: hoc eſt enim conſultatio.

Defenſor autem quibus in locis ab accuſatore aliæ conſtitutiones erūt 151
inductæ.) Si accuſator coniectura, retorto contrà genere dicendi, coniectura defenſor vtetur: pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit: vt quod ille inutile, hic vtile: quod ille inhoneſtum, hic honeſtum dicat, & cætera his ſimilia.

Loci autem communes erunt accuſatoris in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut vtroque fateatur.) Qui dicit, feci, ſed profui, confitetur feci, & defenſionem aliunde conquirit. in huiuſmodi hominem vel reum dicit inuehendum.

152 RELATIO criminis eſt, cum reus id quod arguitur confeſſus, alterius ſe inductum peccato iure ſe feciſſe demonſtrat.) Secundam ſpeciem aſſumptiuæ qualitatis relationem poſuit. Hanc definit per ἐννοηματικὴν definitionem. Quæ conſtitutio tunc eſt, cum alterius peccato ſe feciſſe reus dicit quicquid admiſit: huius exemplum ſubiecit, Horatius qui ſororem ſuam flentem interfecit. Et ſubiungit præcepta, primum, vt ſiqua conſtitutio ante ipſam relatiuam tractari poſſit, excutiatur circa ipſum qui reus eſt, Non hoc animo feciſti. Hoc vtique ſic factum eſt, & in comparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterum, vt ſe defendat: dicit enim feci, ſed ille meruit: neceſſario etiam hic cæterarum conſtitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, Ille non meruit, & coniectura eſſe poteſt, & finis, & quælibet alia conſtitutio. Ergo accuſator in defenſione eius in quem reus transferet crimen, tractabit alias conſtitutiones. Hoc pacto fit vt, licet relatio ſit conſtitutio, in hanc tamen adhibeamus alias cõſtitutiones, duobus modis, Vel circa perſonam ipſius rei, quo animo fecerit: vel circa perſonam illam in quam reus transferet crimen. Poſt hæc igitur tractãda eſt ipſa relatio criminis, quam in præceptis ab eodem ſubiectis, cuiuis facile eſt recognoſcere: vſque ad illam partem, quæ ſemper, ſicut in ſuperiore præcepto traditum eſt, propoſitionem habet quaſi deliberatiuam: quæ ex vtilitatis, honeſtatíſque partibus quid agẽdum eſt, quaſi res in conſultatione ſit, declaratur. Defenſor habebit cũcta contraria: ſed ſi incidentes conſtitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuerſa parte tractabit. Item per præcepta conuertendo modũ relationis ad ſuam partem argumentando deducit cum locis communibus, tam accuſatori, quàm defenſori datis, quos ipſe ſupponit.

Poſtea ſiqua facultas erit.) Ante relationem criminis, & eius argumenta cæteris conſtitutionibus accuſator, & reum onerare debebit, & eum defendere, in quem reus transfert crimen. namque dici poteſt, Quod feciſti, non hoc animo feciſti: quod eſt alterius conſtitutionis. deinde & ille quem meruiſſe dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod vtique aliarum eſt conſtitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus, conſtitutionibus reliquis, & circa rei perſonam vti poſſumus: vt eum arguamus, & circa perſonam eius in quem crimen transfertur, vt eum defendentes reum accuſare poſſimus.

Poſtea tranſlationis vti partibus.) Præſcriptione: Non tibi enim licuit occidere.

Deinde negare debebit, audiri oportere id.) Vt dicamus, Hodie tu audiendus non es. ſiquidem & tu illam, quam punitus es, audire noluiſti.

Et id quod iudicatum non ſit, pro infecto haberi oportere.) Mentiris quòd dicis ſororem fleuiſſe: quia non eſt inde iudicatum.

Nunc apud iudices accuſent, quem ſine iudicibus ipſi condemnarint.) Modo crimen ingeris, poſteaquam pœnas ſumpſiſti de ſorore.

Ac ſi idem facere ipſe qui nunc accuſat, voluiſſet, ne hoc quidem ipſo quicquam opus fuiſſet iudicio.) Vt & hic qui Horatium accuſat, potuiſſet ſine iudicio eum quaſi peccantem occidere.

Si verò cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum.) Soritici ſyllogiſmi fecit formam, qui in infinitum ſemper intenta rei definitione porrigitur: vt granũ, cumulus, aceruus. Occidit Horatius, occideret accuſator: ita ſemper ſine iudicio erit pœna.

Potuiſſe hunc ipſum de illa ſumere ſupplicium.) Quaſi de ſorore.

Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.) Vt dicas iuſtum, honeſtum, vtile, vel contrà: quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur.

Vt refelli, & contrariam in partem conuerti poſſint.) Vt cum ſuprà, verbi cauſa, dictum ſit ab accuſatore, non debuiſſe à fratre interfici ſororem, dicat hic, magis à fratre debuiſſe.

Vt ne ab ipſo quidem qui feciſſet, in dubium vocaretur.) Vt negare non poſſet, quod admiſiſſet, quod hæc victoriam Romanam lugeret.

Ex iudiciorum perturbatione.) Quoniam non erat occiſa iudicio, quæ occiſa eſt.

Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti quod ab aduerſario 153
infertur, in alium, aut in aliud dimouetur.) ἐννοντικὴ definitio. Hæc tertia ſpecies aſſumptiuæ qualitatis, remotio criminis dicitur, quæ definita eſt ſic, Cum intẽtio facti remouetur, vel in alium, vel in aliud. Ipſa autem remotio nunc rei eſt, nũc cauſæ: ſed ſi cauſa remouetur, vel in hominem remouetur, vel in rem. Si autem res remouetur, tantum in hominem remouetur, vel ab homine. Cauſæ remotionem in hominem docuit per exemplum de legato Rhodiorum: Cauſæ remotionem noſtræ in rem, in eodem exemplo oſtendit, cum dixit, Mortuo Quæſtore ſi legatus viaticum non accepiſſet. Verum præcepta tradidit, quibus vteretur accuſator cum argueret eum, qui cauſam facti in hominem remoueret. Et eſt primum, vt accuſator defendat eum, in quem culpa remouetur: ſed ſi hoc non potuerit, dicat hoc iudiciũ aliud eſſe, illud aliud: deinde dicat vnicuique ſuũ eſſe officium, hunc non potuiſſe peccare: illum reum eſſe poſſe, nõ debere tamen coniungi defenſionem huius cũ illius accuſatione. Hæc in remotionis partibus integris complẽdis accuſatoris ſunt. Defenſoris autẽ hæc: Primum vt quæcunque accuſator ex aliis conſtitutionibus argumenta fecerit, ſoluat: deinde accuſet eum cuius cauſa peccaſſe ſe dicit, deinde doceat ſe aliter facere, nec potuiſſe, nec debuiſſe: nõ potuiſſe, ex vtilitatis partibus: nõ debuiſſe, ex honeſtatis: de vtroque autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à ſe omnia facta eſſe, quę facere potuerit: percurret omnia vitæ ſuæ præteritæ dicta, facta, cõſilia: vt probet ſuã non fuiſſe culpam, cũ hoc non impleuerit. Cum verò cauſa non in hominẽ, ſed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accuſatoris & defenſoris erũt: excepta

vel accusatione hominis, in quem remotio fit, vel defensione rei. Remotio cum fit, dedit exemplum de adolescente, qui porcam tenuit. remouet enim à se factum: & dicit non fuisse suæ potestatis facere vel non facere. Hic nascitur illud nouum, vt fiat remotio rei nō in hominem, sed ab homine: & existat constitutio ab accusatore cum dicitur, Quod fecisti, non tu facere debuisti. Exemplum dedit de Prætore, qui cum Consules deberent, populum ad arma conuocauit. Hic præcepta dat vti exprimamus quid cuiusque sit potestatis, quid officij, ex vtilitatis partibus & honestatis: & vt hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos communes, siqui esse possunt, aut indignationis, aut conquestionis, vt vterque sibi pro suis partibus sumat.

In alium aut in aliud dimouetur.) Aut in personam, aut in rem.

De vtroque distinctius.) Et de honesto, & de vtili.

Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur.) Hucusque in personam, nunc in rem, causa remouebitur.

Accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter vti locis oportebit.) In tua depulsione, reliqua talia perseuerant in rem, qualia fuerunt in personam.

Ipsius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse.) Nunc remotio rei. nam suprà causæ docuit remotionem, & in hominem, & in rem: sed remotio rei tantum in hominem fit: & fit duobus modis. Nam nunc remotio fit rei ab eo, qui reus est: nūc remotio fit rei ab eo qui accusator est: quod erit nouum, vt status ab accusatore nascatur: atque in hoc genere remotiuæ constitutionis, vbi tantum res, non causa remouetur.

154 CONCESSIO est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed vt ignoscatur, id petitur.) Quarta species est in assumptiua qualitate concessio: hanc definit ita, cum nō factum purgamus, sed vt ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem: & purgationem definit ita, cum non factum purgamus, sed voluntatem. Id fieri dicit tripliciter, si aut imprudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. Imprudentiæ dat exemplum, de vitulo immolato. Item casus, de eo qui hostias præsto non habuit ad diem certum. Item necessitatis, de rostrata naui in portu, vbi non licebat, inuenta. Hæc tria exempla idcirco iuncta posuit, quia eorum omnium similis præceptio est. namque vt & in superioribus, ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accusatore: vt id quod reus negat se voluntate fecisse, consilio factum doceat ac voluntate. Deinde subiungit finitiui status tractatum: qui, vt suprà docuit, quadruplex est, definitio breuis, astructio definitionis: & tertio loco, si asserit, deductio est definitionis ad speciem: si verò non asserit, separatio definitionis à specie. Quarto loco fit destructio definitionis partis aduersæ. Verum hic omissa destructione definitionis partis aduersæ, reliqua tria complebuntur, vt

breuiter

breuiter definiat casum, imprudentiam, necessitatem. deinde adiungat approbationem definitionis per exempla. Tertio loco separet à definitione, quod reus fecit: & id ostendat esse dissimile. quòd sit eius facinus non ignorabile, non fortuitum, non necessarium demonstrabit: post hæc potuisse vitari, potuisse prouideri. & id doceat quemadmodum deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ, casui, necessitati: inertiam, negligentiam, fatuitatem. Post hæc illud adiicit, vti excutiamus ne forte necessitas habuerit turpitudiné: vt disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adiungendum esse tractatum de iuris & æquitatis natura: de qua & in negotiali qualitate tractatum est: & maxime in absoluta iuridiciali. Quæ duæ qualitates solis videntur distare temporibus. nam rerum tractatu eodem continẽtur. Post hæc dicit adiungenda exempla, si tamen facultas dabit, in quibus doceamus simili de causa nescio quibus veniam non esse concessam: & adiungamus illis fuisse magis tribuendam. Postremo ex partibus deliberationis, turpe & inutile doceamus esse concedi: & magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit, si non fuerit à iudicibus vindicata. Contra hæc defensor conuersione vtetur horum. Maxime autem vt defendat voluntatem, & augeat quid voluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius se potuisse facere, quàm fecit. Deinde inducat locum communem, Voluntatem spectari oportere. Deinde conquestionem, Cum culpa careat, se affici supplicio, communem hominum esse infirmitatem. Loci verò communes accusatoris hi sunt, In eum qui confitetur: & alter, Peccandi licentia tribuitur: si non de facto, sed de voluntate quæratur. Defensoris conquestio est de calamitate: quòd non culpa sua, sed vi maiore peccarit. Alter locus, de fortunę potestate, & infirmitate hominum. Tertius locus, Animum, non euentum consyderari. Post hæc exempla atque tractatus admonet, quòd in omnibus exemplis suprà positis leges sint. Vnde necessariò incidũt tractatus etiam legales: sed hoc negat esse mirandum, quòd causarum genera quædam simpliciter explicantur, quædam coniuncta sunt. Vnde qui omnia præcepta cognouerit, quicquid perspexerit in exemplo, translatione locorum necessaria persequetur. Nam cum hic & leges sint, necessariò quæ legum præcepta sunt, complere debemus: de quibus post dicetur. nunc tantum ea præcepta posuit, quæ concessioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Siquid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportebit: vt dicat accusator per coniecturam, aut prudenter fecisse: aut nõ casu fecisse, aut non necessitate, sed voluntate fecisse. Atque tum ex his locis iuris, atque æquitatis naturã oportebit quærere: & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim consyderare: quomodo conuenit negotiali absoluta qualitas tractata rebus, & distat tantummodo tempore: quia negotialis de futuro iusto agit: absoluta, de præterito.

Si aut in iis, aut in aliis exemplis scripti quoque controuersiam adiunctam videbit.) Hoc præcepto ostendit incidere semper legales posse controuersias constitutionibus principalibus: nec aliquando legales status posse existere principales.

155 DEPRECATIO est,in qua non defensio facti,sed ignoscendi postulatio continetur.)Secunda pars concessionis deprecatio est. Hãc definit ita, cum non factum defendimus,sed aperte veniam postulamus.Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudiciis, sed in Senatu aliquoties, & apud populum: dátque exemplum vel Quinti Numitorij, vel Siphacis. vbi aperte, nulla alia constitutione,venia postulata sit. Subiungit præcepta:primo eius qui vt ignoscatur postulat, vt sua beneficia commemoret, siqua habuerit in vita præterita:& ea doceat esse maiora quàm esset factum, vnde reus est: deinde maiorum suorum beneficia ostendat: deinde dicat se non odio neque crudelitate fecisse,quod fecerit,sed stultitia, aut alicuius impulsu:deinde polliceatur se alicubi profuturum:deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus viris, vel amicum: deinde amplitudinem suam, & voluntatis,& generis: & eorum voluntatem ostendat,qui de se iudicẽt:& omnia,quæ personæ amplitudinem honestatémque demonstrent:sed hæc cum conquestione potius, quàm cum arrogãtia.Post hæc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut simili de causa ignotum multis,aut maiora concessa delicta: deinde doceat se in potestate item fuisse,& id ignouisse quamplurimis. Postremo ipsum peccatum extenuare debebit,&comparare propter paruum admissum se hominem tali honore excellentem supplicio affici non oportere, quo afficiuntur cæteri qui maiora committunt, hæc confirmare locis communibus, qui ad captandam misericordiam in primo libro videntur expositi. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit: deinde dicet nihil imprudenter factum, sed crudeliter, & inimice omnia, ipsum immisericordem,immitem,superbum, inimicum semper fuisse, amicum nunquam futurum:& si beneficia protulerit ille,qui veniam petit, is qui contra dicit, docere debebit causa aliqua, non beneuolentia præstitum: aut aliud maius postea consecutum: & hoc malo superiora beneficia deleta: aut leuiora beneficia maleficiis: aut vt honor habitus sit benefactis, pro maleficio pœna sumatur.Deinde vt per locum cõmunem dicat turpe esse, & inutile ignosci:deinde optatum fuisse,vt reus aliquando fieret, & nunc non vindicari. Postremo cogitare debere quali animo circa eum fuerint, & quali odio.Loci communes eius erunt, Indignatio maleficij.& alter,vt eorum misereatur,qui fortuna,non malitia peccauerunt.

Nam in Senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est.) Ita hic docet postulatam esse veniam per deprecationem.

Nam semper animo bono se in populum Ro. fuisse nõ tam facile probabat cum coniecturali constitutione vteretur.) Ita excludebatur eius.

coniectura, qua factum negabatur, quòd erga populum Ro.bono animo fuiſſet, & relinquebatur ſola deprecatio.

Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu propter eius partium 156
multitudinem commoramur.) Omnes quatuor conſtitutiones cum ſpeciebus ſuis expoſuit: ſupererat iam de controuerſiis legalibus diſputari: ſed quoniam partitus qualitatem, ſpecies ei duas dederat, iuridicialem & negotialem: ipſámque rurſus iuridicialem diuidens in abſolutam & aſſumptiuam, ſpecies ei duas dederat: iuridicialem ipſam ita definierat, vt in ea æqui, & iniqui natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæreretur: æqui & iniqui natura, in omnibus expoſita eſt ſuprà tractatibus circa omnes ſpecies iuridicialis: vnde nunc neceſſariò admonet de pœnæ ac præmij ratione eſſe tractandum, quòd multa exiſtunt genera cauſarum ex præmij petitione, ſimiliter & pœnæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad pœnæ actionem, ratione tradita, præceptum de præmio per ſimilitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in ſenatu, & in aliquo conſilio. Hic admonet quòd In ſenatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiuo dicendi genere ſumptum eſſe tractatum, cum de iudiciali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hòc, inquit, neminem moueat, quoniam & apud ſenatum licet ſententiæ dictio ſit: quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit: tamen iudiciale genus dicendi eſt æſtimandum, cum & in ſenatu licet de probando homine, improbandóque tractetur. & omnino, inquit, iſta tria genera cauſarum forma quadam, & primo genere diſtant, altiore tamen & pleniore intellectu implicita ſibi & connexa ſuis partibus continentur.

Nam & apud iudices de præmio ſæpe accuſatorum quæritur.) Accuſatoribus lege præmia dabantur, hoc ipſo quòd accuſabant. Exemplum dat Tullius nullo præmio adducti, Item, non enim ſpolia Caij Verris concupiui.

Id non ſi per ſententiæ dictionem agitur, deliberatiuum eſt.) Deliberatiuum enim ſic definierat, vt diceret, Cum res poſita in conſultatione ciuili, habet in ſe ſententiæ dictionem. Ergo cum agitur in ſenatu de homine probando vel improbando, nõ deliberatiua exinde dicenda eſt, quia habet ſententiæ dictionem: ſed iudicialis cauſa magis, quia de homine probando, improbandóque tractatur.

Nunc de præmiis conſyderemus.) Hinc dare præcepta incipit, quæ 157
ſeruanda ſunt cum præmium poſtulamus: quod ſolum ſupererat de conſtitutione iuridiciali, tractata aut natura æqui, & recti, aut præmij, aut pœnę ratio quęratur. Dat exemplum in quo pręmium poſtulatur, de eo qui triumphum petit: poſt quod exemplum admonet neque hîc, neque in deprecatione nos facta intentione, & depulſione, & nata quęſtione, aut rationem inquirere, aut depulſionẽ rationis: ſed ipſam eſſe iudicationem, quæ ſit quæſtio. In deprecatione, hoc modo, Oporteátne affici pœna. In

præmij petitione, Oporteátne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmij petitione in quatuor:In beneficia, in hominem, in præmij genus, in facultates:quibus ſingulis partes certas ipſe ſupponit:ſimúlque docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor habemus, in præmij genere,& in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent,& poſſunt audientes publicæ rationis præmium,& facultas plurimum commouere. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt.

158 Nunc de iis controuerſiis,quæ in ſcripto verſantur,dicēdum videtur.) Conſtitutiones rationales eſſe ſtatus, & in primo docuimus, & ipſas eſſe principales. Hoc quemadmodum compleremus in dicendo, ſuperiore tractatu docuit:ſed quia ſunt præter ea genera controuerſiarum quæ verſantur in ſcripto, quæ incidunt conſtitutionibus: quæ ipſa quinque ſunt, neceſſariò etiam de his dat præcepta. Sunt autem controuerſiæ quinque: Ambiguitas,ſcriptum & voluntas,leges contrariæ,ratiocinatio,&definitio. Scripti autem controuerſia eſt, cum in quocunque ſcripto naſcitur controuerſia:aut in legibus, teſtamentis,pactis, edictis, & cæteris quæ in ſcriptura ſunt. Ergo principalis eſt ambiguitas:quia ita ordinē fecit, cuius definitio adhibita eſt, Cum, quid ſenſerit ſcriptor obſcurum eſt,ideo quia duas,aut plures res ſignificat. Huic exemplum dedit, vt hæres daret vaſa cęlata vxori, quæ vellet. Quoniam,vt diximus, conſtitutiones non ſunt, ſed incidentes ſunt controuerſiæ,non conſtituit quæ ſit intentio, quæ depulſio, neque quæ ratio,& refutatio rationis,& quæ iudicatio: ſed continuo dat præcepta,quæ ſunt parti vtrique cōmunia. Sunt autem hæc: Primum vt negemus ambiguum,& doceamus locutionis ipſius conſuetudinem. Deinde vt ſuperiora verba, & inferiora conſyderemus, ex quibus colligamus quæ ſit vera ſententia. Deinde excutiamus perſonam eius qui ſcripſit,vt ex cæteris dictis eius,factis, ſcriptis,animo atque vita,quid ſenſerit,poſſit intelligi. Deinde excutiamus omne ſcriptum:ne in aliquo verbo,aut nos adiuuet,aut impugnet aduerſarium. Deinde dicēdum id quod aduerſarius intelligat minus cōmode fieri, quàm quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat, Meretrix coronam auream ne habeto: ſi habuerit,publica eſto. hic enim tractari poteſt, non bene ſentire eum qui publicandam dicit eſſe meretricem. quòd publicæ meretricis nullus exitus,nulla adminiſtratio, hòc eſt nullum quodammodo vectigal. In auro verò publicando magnam eſſe vtilitatem. Poſt hæc adiungit vtilitatem præcepti, vt interpretemur quanto vtilior res, aut honeſtior prætereatur, ſi id intellectum fuerit quod aduerſarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet,ſi id quod nos interpretamur,doceamus eſſe honeſtum, vtile, neceſſarium. Sed quoniam ſcripti controuerſia, ſicuti ſuprà docuimus, poteſt eſſe & in teſtamento, & hoc exemplum dedit. Poteſt autem eſſe & in lege:adiecit præcepta,ſi ambiguitas fuerit in lege,vti quæramus ne fortè, quod aduerſarij intelligant, alia lege cautum ſit. Deinde vt dicamus

quemadmodum ſcribi oportuiſſet.ſi id ſentiret(quod aduerſarii dicunt) ille qui ſcripſit. Huius præcepti,& argumenti de themate ſupra poſito ſumſit exemplum:vt doceat ſcriptorē,ſi hæredi conſulere vellet,vt ea vaſa daret quæ illi commodum erat dare:non adſcriberet quę vellet.hoc enim non aſcripto, quæ hæres vellet, ipſe daret:nunc quia aſcripſit, vtrique eorum cautum voluit: quia hoc non aſcripto conſuluiſſet hæredi. ergo concludit præceptum in huiuſmodi cauſis non ita debere tractari,Si hoc modo ſcripſiſſet,illo verbo vſus eſſet,hoc non eſſet:Iſto loco verbum poſuiſſet,aut non poſuiſſet.Deinde adiungit præceptum,vti quæramus quo tempore ſcriptum ſit,quod ſcriptum eſt:quia ex hoc intelligitur voluntas ſcriptoris.deinde quaſi deliberatiuo modo tractandum,quid vtilius,quid honeſtius ſit.Eſſe autem locos communes vtrique parti,ſiquid per amplificationem dici poſſit.

Quod illius rei neque adminiſtratio.)Quam aduerſarius dicit.

Nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere.)Fictam materiam,id eſt theticam legem,ſine certa perſona.

Deinde ſi in lege erit ex ambiguo controuerſia.)Non in aliqua alia ſcriptura.

Alia in lege cautum eſſe doceatur.)Id eſt quomodo tu intelligis.

Permultum autem proficiet illud demonſtrare.) Adiungit aliud præceptum eſſe conſiderandum,Quemadmodum ſcribi poſſit ab eo,qui ſcripſit,ſi ſic ſenſiſſet quemadmodum dicit aduerſarius.

Ex ſcripto & ſententia cōtrouerſia conſiſtit.)Legales controuerſiæ ſunt 159
quinque,quæ extra conſtitutiones tractatus ſuos habent: ex his Tullius primam tractauit ambiguitatem.Scriptum & voluntas nunc explicatur. Scriptum autem,omne accipere debemus quicquid,aut in legibus,aut in teſtamentis,aut edictis,aut in omnibus ſcriptis intelligitur. Hoc definiuit ita,Cum alter vtitur verbis quæ ſcripta ſunt,alter ſcriptoris ſentētiam interpretatur,& ad id,quod ſcriptum eſt,animum ſcribentis adiungit.Idē tamen qui ſententia vtitur, duplici modo aſſerit ſententiam ſcriptoris. Aut enim ſemper dicit ſcripti eius vnum eundemque ſenſum eſſe, aut ad tempus,aut ex euentu accipi oportere id quod ſenſit ille qui ſcripſit. Dat exemplum quemadmodum vnum,&idem ſemper intelligatur in ſententia ſcriptoris,Cum hæres ſecundus inſtitutus interpretatur ſe hæredem eſſe iuſtum,ſiue natus filius eſſet,vt is hæres eſſet,qui natus fuerat:ſiue natus non fuiſſet,vt alius nullus eſſet quam ipſe,qui ſecundus eſt inſtitutus. Hanc ſententiam vnam memorat,& ſemper eandem eſſe. At vero cum ſententia ſcriptoris ita exponitur,vt ex facto,aut ex euentu ad tempus interpretanda ſit,docet omnes ſub qualitate aſſumptiuæ partis in hoc genere contineri:in qua compenſatio eſt,aut relatio criminis,aut remotio,aut conceſſio.In his enim omnibus ſpeciebus aſſumptiuæ qualitatis,neceſſario lex præcedit:quæ cum ſcriptum habeat,habebit & ſententiam, quam

is qui ea vtitur, dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, & docet non ad idem ſpectare in his exemplis ſententiam ſcriptoris, ſed ex tempore ſemper intelligi. Poſt hæc ſubiungit pręcepta quibus vti debet is qui ſcriptum defendit, & is qui ſcripto ſe tuetur. Sunt autem hæ laudes ſcriptoris, Communis locus, in quo docetur nihil à iudicibus ſpectari oportere niſi ſcriptum: & magis ſi legitimum ſcriptum ſit. Tertio loco debet inducere factum ab aduerſario. Poſtea comparare cum ſcripto id quod factum eſt. Deinde dicere quod iudex in legem iuratus ſit. Deinde interrogare quid ſit quod ex aduerſa parte dicatur. Modis autem variis interrogare, modo iudicē, modo aduerſariū, modo ipſum ſe cū admiratione interrogare: & interrogare hæc, vtrū ſcriptū negetur eſſe ſic, quēadmodum loquitur, & an ab aduerſario aliud factum ſit quam dicatur, an contra dici nihil poſſit: deinde concludere, Cum ſcriptum ita ſit, & ab aduerſario factum, & ita factum non negetur: quod ſumma ſtultitia ſit contra dicere. Deinde recitatio ſequitur ipſius ſcripti frequēs, & comparatio facti cum ſcripto, vario modo: nunc ad te ipſum vt redeas, nunc ad iudices iſta tractes. Sed ad iudices cum dicitur, oſtendendum eſt, quid ſequi iudices debeant: quod duabus de cauſis ſit apud iudices dubitatio, ſi aut obſcure ſcriptum ſit, aut aduerſarius aliquid neget. At hic vtrunque manifeſtum eſſe: vnde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Poſt hæc ſubiunguntur ea quæ contra eum dicuntur qui vtitur ſententia. Et quoniam ſupra diximus, Sententia aut idem ſemper ſpectat, aut ad tempus accommodatur: ſi ad idem ſpectare dicitur ſententia, ille qui ſcripto nititur, dicit non oportere nos de voluntate quærere, cum ſcriptum extet, quod indicium eſt voluntatis: deinde incommodum eſſe, ſi hoc inſtituatur, vt ab ſcripto recedatur. nam ſic nec ſcriptores ratum futurum credent quod ſcripſerint, & iudices incertum ſequentur, ſi à ſcripto recedere cœperint. Deinde dicere magis voluntatem eum ſequi qui ſcripta defendat, quam eum qui interpretetur. certius enim indicium eſſe voluntatis ipſum ſcriptum. Hæc aduerſus eum, qui ſententiam ſemper ad idem ſpectare dicit. Sinautem ad tempus accommodari ſententiam dicet aduerſarius, debet ille qui ſcripto nititur, negare, iuſtum eſſe, vt cum aliquis ſe cōtra legem feciſſe fateatur, afferat cauſam vel temporis, vel euentus, vel aliam ſimilem. Deinde debet dicere, ſemper accuſatorum fuiſſe, vt cum crimen intenderent, facti cauſam afferrent: nunc reorum eſſe, vt cum fecerint quod non licebat, facti ſui afferant cauſam. Poſt hæc tres locos debet aſſerere qui pro ſcripto nititur: ſunt autem hi, Nulla in lege cauſam contra ſcriptum accipi: in hac lege non accipi: hanc cauſam minime accipi. Hæc, vti dixi, debet aſſerere, ac primum illud, In nulla lege cauſam accipiendam eſſe. habebit hæc præcepta, quod ſcriptori neque ingenium defuit ad inueniēda omnia, neque ſermo ad proferenda, ſi aliquid excipiendū putaret, eſſe conſuetudinem ſcripto-

ribus excipere. Hoc probabit, ſi recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem vehementius, ſi eius ipſius ſcriptoris aliam legem recitet, aut in ipſa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quaſi per definitionem inducere, quomodo nihil aliud eſt cauſam accipere, niſi legem tollere: idque fieri, ſi cauſa accipiatur quæ extra legem eſt: id eſt extra ſcriptum. Deinde omnibus peccandi licentiam dari, ſi cauſa ſemper accipiatur: & iudicibus errorem mitti, cum à ſcripto receſſerint: & ſemper cauſas ſequantur, quæ ſcriptæ non ſint: omnes ciues quid agant ignoraturos ſi ex ſuo quiſque conſilio agat, & cauſam legi applicet. Poſtremo hos locos inducet, quod omnes actus reipublicę legibus exerceantur, quod hi iudicēt, quod a negotiis ſuis abſint, quod iurent in verba certa, quod nullam excuſationem, aut aliquam cauſam recipiant, qua cum teneatur, ad iudicãdum abeſſe poſſit: niſi ſi eadem cauſa vtatur quæ ſit in ipſis legibus inſtituta: quod ſi omnes legibus tenentur, iniquum eſſe aduerſarios non teneri. Deinde per argumentationem illam, quæ inductio nominatur, explicare an permittant iudices ad legem addi eam cauſam qua ſe tuetur aduerſarius. Quod ſi ipſi non permittant, aut etiam ſi velint ipſi, addere populus ſinat: ſi neque ipſi, neque populus permittat addi cauſam, iniquum eſſe, vt hodie ita iudicent, quaſi iam cauſa legi videatur aſcripta: indignum eſſe derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari, eſt in vituperationem venire. Abrogari, totam penitus tollere. Tertium vero eſt, cum pars aliqua commutatur & vertitur. Deinde adiungere populum hodie nihil ſcire: iniquum eſſe, vt illo inuito, & ignaro aliquid de legibus iudicetur: eſſe certum ferendæ legis tempus: quod ſi aliquis hanc legem ferat, ſcire ſe velle, vt ſi aliquid ſit captioſum aduerſariumve, contra dicat eſſe turpia, & inutilia hæc quæ aduerſarii dicunt. Nunc legem qualiſcunque ſit debere ſeruari: poſt populo ſi diſpliceat, licentiam commodari, vt vel abroget, vel corrigat legem. Deinde poſtremo loco concludet neminem permiſſurum fuiſſe de populo, vt aduerſarius hanc cauſam adderet legi, etiam ſi ſine alicuius periculo hoc fieri poſſet.

Tum ſemper ad idem ſpectare, & idem velle demonſtratur.) Semper hoc eſſe in hac lege, quod ſenſerit ſcriptor: vt quod nos ſenſiſſe ſcriptorem dicimus, id eſt ad quam ſententiam ſcripta verba accommodamus, ipſa ſemper ſit: neque aliquo tempore mutetur, ne exiſtat aliquando diuerſa. Interdum, inquit, is qui ſe ſententia defendit, contra ſcriptum ſic dicit, hoc ſenſiſſe ſcriptorem vt non ſemper idem ſit, quod ſenſiſſe dicitur: ſed pro tempore, pro euentu ſit alia atque alia ſententia: & his duobus præceptis ſupponit exempla.

Semper ad idem ſpectare, hoc modo.) Vnius partis, vel præcepti. Et tractatus exemplum, Quam in tutelam ſuam venerit, intra annos quatuordecim, quibus expletis poteſt facere teſtamẽtum cum eo qui eſt hæres,

ſecundus ſcilicet,& tunc hæres ſi filius ante quam in ſuam tutelam veniat moriatur.in hoc genere non poteſt hoc dici, quod interpretatur, ſcripti ſemper eandem ſententiam non ad tempus accommodari: qua fretus & ille qui contra ſcriptum dicit,id eſt ſecundus: qui ſecundus de numero factus hæres ab agnatis,ſcripto ab hæreditate ſummouetur quia ſecũdus ſcriptus cum ſit,non nato filio,ſecundus non eſt.

Quæ in omne factum idem valeat.)Non quod ſupra,ſed hic pro tempore,vt quid fiat,lex ſenſerit.

Quod prope muros caſtra hoſtes haberent.) Probauit hucuſque compenſatiuam ſubeſſe interpretatæ voluntati contra ſcriptum: cum volũtas ſpectatur,ex tempore ſubiungit,& relatiuam ſubeſſe.

Tum remotio criminis.) Adiungit nunc & remotionem criminis ſubeſſe interpretatæ voluntati:contra ſcriptum cum voluntas mutatur vt ad tempus. Supponit etiam quartam ſpeciem aſſumptiuæ, id eſt conceſſionem ei ſubeſſe.

Tum conceſſio per purgationem.) Quia conceſſio in purgationem, & in deprecationem diuiditur:ſed deprecatio non ſubeſt.Purgationem ſpeciebus ſuis ſubiicit.

Quare aut ita ſententia inducetur,vt vnum,&c.) Redit ad concluſionem duorum præceptorum ſupra poſitorum,cum voluntatem interpretamur contra ſcriptum.

160 Ergo is qui ſcriptum defendet.) Hinc incipiunt præcepta quibus vti debeat is,qui ſe defendit ſcripto.

Quid factum.) Ab eo ſcilicet qui ex legis verbis arguitur.

Quid iuratus iudex,Id eſt in quam rem iuratus iudex ſedeat,hoc eſt, in leges ſedeat iuratus.

Si neutrum neget.) Id eſt,aut ſcriptum eſſe legem,aut hoc idem ſe feciſſe.

Contra autem dicetur,ſi aut prorſus aliud ſenſiſſe ſcriptor, & ſcripſiſſe
161 aliud domonſtrabitur.) Contra autem dicetur ab eo qui ſe contra iſtum qui ſcripto nititur,voluntate defendit:ſed huic nunc locos dat, non quo ad eius partes iam tranſierit: verum vt intelligamus contra quos locos eius qui ſe voluntate defendit, reſpondere poſſit.

Aut ſi cauſa aſſumptiua inferetur.) Quoniam cum ad tempus voluntas ſcripti accipiẽda oſtenditur,neceſſario per aſſumptiuæ qualitatis ſpeciem argumenta ſumuntur.

Si aliud ſenſiſſe ſcriptor, aliud ſcripſiſſe dicetur, is qui, &c.) Prima pars qua is vtitur,qui ſe voluntate defendit, contra quam nunc præcepta dat ſcriptori.

Sin cauſam afferet is qui a ſententia ſtabit.) Secunda pars qua vtitur is qui voluntate ſe defendit,contra quam nunc præcepta dat ſcriptori.

Sin cauſam affert is,qui a ſententia ſtabit, primum erit, &c.) Dictus

ctus prius locus est ab eo qui scripto nititur, per partes suas: qui per præcepta sequitur, secundus locus est: in quo ostenditur si in cæteris legibus causa accipiatur, in hanc legem causam accipi non oportere. Hoc vt probari possit demõstrandum est: quia lex vel scriptum quodlibet ad res maximas, vtilissimas, honestissimas, religiosissimas pertineat: vnde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scriptæ non obtemperari. Deinde docendum quod omnia cauta in hac lege sint, & prospecta, & excepta, quæ excipienda, perspicienda, cauendaque esse videbantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur hanc causam accipi non oportere. In quo, quoniam aduersarius qui contra scriptum dicet, aliqua æquitate se tuetur, laborandum est vti doceat qui se scripto defendit, illud æquum nõ esse quod aduersarius dicit: quo loco bene tractato, vt doceat æquum non esse, efficiat, vt non oporteat concedere aduersario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod aduersarius vellet. Hic autem locus (vt dixi) in quo docetur æquum non esse quod aduersarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri: cum iustum non videatur esse quod dicit. Deinde descendendum erit ad assumptiuæ qualitatis species per tractatus ab eo qui scripto nititur, vti per ea præcepta, quæ supra dicta sunt, compensationis, & relationis, remotionis, concessionis explicet locos partis suæ, qui nititur contra eum qui se volũtate defendit, supponendo causam ex locis assumptiuæ qualitatis: deinde rationes afferendæ sunt, & causę quare aut in lege, aut in testamento ita scriptum sit, quod scriptum est: vt ex hoc modo scripta tantum defendere, verum voluntates interpretari videatur ille qui scripta defendit.

Primum nulla in lege vllam causam.) Præcepta partitionis, quibus vti debeat is qui se scripto defendit. 162

Prima pars his fere locis confirmabitur.) In nulla lege causam accipi oportere.

Deinde item quærere.) Hoc tantum per inductionem, vt ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur.

Secunda pars est in qua est ostendendum si in cæteris legibus oporteat, 163
in hac non oportere. Secunda pars incipit, de partitione eius qui contra sententiam scriptum defendit.

Siquidem igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget.) Id est æquitate. quoniam ille qui se sententia defendit, contra scriptum æquitatem debet asserere: necessario is qui se scripto defendit, debet rursus detrahere æquitati.

Contra scriptum autem qui dicet, primũ eum inducet locum, per quem 164
æquitas causæ demonstretur.) Nunc tractatus est eius qui voluntate se tuetur contra scriptum quod supra tractatum est: isque inducet primum locum æquitatis, vt ostendat quæ & qualis illa sit causa quam adhibet, per interpretationem legis. deinde assumptiuæ partis cuiusque præcepta

ſeruabit:dicens,Hoc quidẽ ſcriptum in lege eſt,ſed ego feci vt prodeſſem, vel reliqua,quæ aſſumptiuæ ſunt qualitatis:vt facta ipſa ſua enumeret, & exequatur.Deinde tres illos compleat locos ex aduerſa parte,quibus vſus eſt is qui ſcripta defenderat.Hic ex cõtrario doceat in omnes leges accipi cauſas:& in hanc legẽ accipi debere,& hãc cauſã accipi debere: in omnes leges accipi cauſas,in hãc nõ accipi:iniquũ aliquid cõſtitui,vt omnia ſupplicia culpæ,& malitiæ vindicãdæ cauſa cõſtituta ſint. Nũc ſe nihil malitioſe feciſſe.Ipsũ ſcriptorẽ ſi hodie præsẽs eſſet,factũ ſuũ probaturũ:aut ſi ipſe hoc ageret,facturum fuiſſe.Hac de cauſa viros bonos electos, & dignitate,& ætate,vt non ſcripta legis recitarent,ſed interpretarentur. Ipſum legis ſcriptorem non barbaris hominibus,ac ſtultis commiſiſſe ſcripta ſua.Nam ſi hoc crederetur,diligẽter cuncta exequerentur:nunc quædam poſuiſſe,ex quibus etiam non ſcripta cognoſci poſſunt, per intellectam voluntatem.Poſtea dicendum eſt quid fieri potuiſſet,aut quid accidere potuiſſet: in quibus cauſa cum collocatur,oſtenditur recedendum fuiſſe à ſcriptis propter vel neceſſitatem, vel honeſtatem. Omnes leges comprehendere omnia non poſſe, quæ velint exprimere, vel excipere: ſed eſſe naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde locum hunc debebit exequi, quod neque ſermo hominum, neque ſcriptum aliquod plane ſe exprimat,aut eloquatur voluntatem: ſed ſemper expectari ex ſcriptis reliqua, quæ in voluntate intelligi poſſunt. deinde vtilitatis,& honeſtatis partes explicandæ ſunt: in quibus docebimus,quid nos fecerimus, & quid aduerſarii velint: vt noſtrum vtile,aduerſariorum inutile demonſtretur.Deinde locum communem debemus inducere, non literas ſequi nos oportere, quæ & tenues, & obſcuræ ſunt notæ voluntatis: ſed ipſam illam voluntatem: deinde inducere definitionem,quid ſit lex:& ſic definire,vt hæc potius voluntas,quam ſcriptum videatur:meritoque iudices inſeruiant legi,qui voluntatem legis interpretantur.iniquum eſſe affici ſupplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, ſed ex aliqua ratione vtilitatis reipublicæ.His rationibus & rebus,tres illi loci approbantur qui ſunt contrarii ſuperioribus tribus, Vti doceamus,& accipi cauſam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc cauſam accipi.Prꝫterea operam dare debemus, vt etiam ſcriptum ipſum,ſi quo pacto poſſumus,conuertamus: vt id videatur tenere verbis,quod nos interpretamur:faciamuſque tale aliquid,quale ſupra fecit qui ſcripto nititur,vt ad ſcriptum applicet voluntatem.Sic hic qui voluntate nititur,in ſcripto debet aliquid inuenire, quod interpretetur a ſe quod conueniat voluntati. Id faciet ſi ambiguum aliquid in ſcripto inuenerit,aut per collectionem ex eo quod ſcriptum eſt,id quod ſcriptum nõ eſt,oſtenderit:ſic fieri vt cum leue neſcio quid inuenerit in ſcripto, tamen cum æquitatem oſtenderit in ſua cauſa eſſe, plurimum proficiet: & ſubducet aduerſario argumentum ſuum,in quo ille poſuit ſcripta.

tantum iudices ſequi debere:cum & hic docere cœperit in ſcripto eſſe aliquid quod proſit ei voluntati,quam interpretatur. Poſtremi ſunt loci communes,qui ſumi poterunt ex partibus aſſumptiuæ qualitatis, quod ſupra diximus. Verum erit proprius locus eius qui ſcripta defendit, leges ex ſe intelligi debere,non ex vtilitate interpretantium. deinde erit alter, nihil legibus carius eſſe debere: at vero erunt alii loci communes eius qui ſe voluntate defendit, Leges in conſilio ſcriptoris eſſe,& vtilitate communi.Deinde indignum eſſe æquitatem literis premere, & vrgere: cum æquitas magis voluntate cernatur,ex his locis,quos tres in partitione ſupra poſuit:& accipi cauſam,& in hac lege accipi,& hanc cauſam accipi. Repetit per anacephalæoſin in concluſione tres illos quos in partitione poni locos dixit,& pro ſcripto,& cõtra ſcriptum,aut ex ſcripto non ſcriptum aliquod inducere:id eſt ſyllogiſtice tractare.

Cum æquitate cauſa abundabit,neceſſario multum proficiet.)Fit & hic concluſio,vt & is qui ſe voluntate defendit,operam det,vt ipſum ſcriptũ pro ſe faciat:vel ambiguo aliquo reprehenſo verbo,vel cæteris,vt non voluntate tantũ,ſed etiã ſcripto niti videatur:quemadmodum illi ipſi ſupra, qui ſe ſcripto defendit,ita præceperat, vt non ſola verba amplecteretur, ſed etiam ſcriptoris oſtenderet voluntatem.

Loci autem communes certis ex aſſumptionis partibus in vtranque 165
partem conuenient.) Vt aut remoueat,aut compenſet, aut referat, aut concludat.

Ex contrariis autem legibus controuerſia naſcitur,cum inter ſe duæ vi- 166
dentur leges,aut plures diſcrepare.) De legalibus controuerſiis tertia eſt, quæ ex contrariis legibus conſtat. nam dicta eſt ambiguitas, dicta etiam controuerſia,quæ conſtat ex ſcripto,& voluntate. Contrariæ vero leges nunc duæ ſunt,nunc plures,nunc vna:ſi duplex eſt,quanquam etiam vna ſimplex,facere leges contrarias poteſt:at vna duplex facit leges cõtrarias, cum vna pars nititur legis parte, altera rurſus alia legis parte dimicat, & repugnat. Apud rhetores eſt iſta controuerſia, Rapta, raptoris mortem,aut indotatas nuptias optet. Vt rapta vna parte nitatur,ac dicat mortem ſe optare debere raptoris:altera nuptias inducat, ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis.Item vna lex contrarias leges facere poteſt, hoc modo,Cum lex eſt,vt vir fortis petat præmium quod volet:& duo adoleſcẽtes filii fortiter fecerunt:petit præmii nomine vnus, vt pater eius, qui reus factus fuerat proditionis,ante iudicium liberetur:alter petit, vt agatur iudicium.Ita ex vna lege,diuerſa petentium voluntate,leges contrariæ eſſe dicentur. Verum his omiſſis Tullius definit quid ſint leges contrariæ: deinde ponit exemplum de eo qui tyrannum occiderit, vt præmium accipiat: deinde alteram legem proponit, vt tyranno occiſo quinque proximi facile interficiantur:deinde reliqua præcepta dat cõmuniter in vtrãque partẽ.Etenim cum ambæ partes lege nitantur,quæ

præcepta data fuerint vni parti ad alteram partem quę etiam ipsa lege nitetur, præcepta eadẽ transferuntur. Eritque vnicuique parti hoc principale, vt suam legem laudet, aduersarii vituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, vtra vtilior lex sit, vtra honestior, vtra magis necessaria, vtra ad res plures pertineat, vtra ad maximas, vtra lex posterior sit: melior enim quæ posterior: vtra lex iubeat, vtra permittat, vtra vetet. Nam iubet, Desertor capite puniatur. Permittit, Adulterum cum adultera liceat occidere. deinde vtra lex pœnam constituat ei qui non obtemperet, vtra maiorem pœnam: deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. In eo enim, quod iubetur, & permittitur quasi vnum genus sit, contrarium est in eo quod vetatur. Verũ in eo quod imperatur, & permittitur, sit diuersitas quam supra posuit: cum illic est necessitas, hic vtendi voluntas. At his duobus contrarium est, quod vetatur: vt Infamis ne militet: vt Impudicus ne concionetur. Maior autem est authoritas legis quæ vetat, quam illa quæ imperat. omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quæ aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem venire liceat, & sit hæc lex quæ quasi permittat, hęc quæ vetat, Infamis ne concionetur: corrigit illam legem, qua aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde considerandum, vtra lex de parte constituta sit, vtra de omni vel re, vel actu, vtra lex specialiter scripta sit, vtra generaliter. melior enim quæ de specie descripta est, non communiter: & est communiter, vt Hominem occidere ne liceat: specialiter, Virum fortem occidere ne liceat, & alia huiusmodi. Deinde considerandum ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit: & ex qua sit aliqua tarditas. Nam est tarditas, vt in illa lege, Legatus intra diem trigesimum proficiscatur. Hæc omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat vnaquæque pars, quæ pro lege sua nititur, vti doceat legem suam & iustam esse, & apertam. Aduersariorum autem vel iniustam, vel obscuram, vel ambiguam. Aut ratiocinatione colliget quod velint adhibere aliquam definitionem aduersarii, vt intelligi possit quid in lege sit: in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adiungere voluntatem, vt ad scriptum voluntas quoque interpretata consentiat: dare etiam operam, vt aduersariorum lex contrariam habeat voluntatem Et si fieri potest, aduersariorum legis ita est interpretanda sententia, vti pene etiam ipsa lex aduersariorum, per sententiæ interpretationem pro nobis facere videatur, vt ambæ leges nostræ sint partis. Vna nostra, per scriptum: aduersariorum, per voluntatẽ. Postremi sunt loci communes qui in legibus contrariis sumi possunt, ex vtilitate & honestate legis cuiuscunque.

Ea maxime cõseruãda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur.) Præceptum hoc est, Comparandas leges esse vtrum inter se duæ, vel tres discrepẽt leges: & si seruari nõ possunt ambæ, quia discrepant, ea maxime cõseruetur, quę sit in cõparatione vtilior, honestior, magis autẽ necessaria,

Ex ratiocinatione naſcitur controuerſia,cum ex eo quod vſpiam eſt,ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, peruenitur.) Ratiocinatio ſyllogiſmus dicitur:controuerſia legalis eſt: habet tractatum cum ex eo quod ſcriptum eſt,id quod ſcriptũ non eſt,colligitur. Cicero ait, Cum ex eo quod vſpiam ſit,ad id quod nuſquã ſcriptum eſt, peruenitur: & habet modos ſuos quibus comprehendatur, vel ſimile,cum colligimus, vel cum minus colligimus ex maiore, vel cum conſequens dat exemplum: ſed hæc in Marcomanno exempla ſunt poſita: dat exemplum Cicero de eo qui damnatus parricidij,in carcere teſtamentum fecerit. Nulla quidem lex teſtamẽtum facere prohibet eum qui damnatus ſit parricidij: ſed ſunt aliæ leges quæ multa facere prohibent parricidij reum & damnatum: ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi teſtamenti illum non habuiſſe poteſtatem. Item multæ leges ſunt teſtamentorum faciendorũ,ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi teſtamenti poteſtatem non habuiſſe: tractatus vero habet & locos argumentorum tales: Primum vt ſcriptum laudemus & confirmemus: deinde conferamus cum eo facto, quod colligimus ad ſcriptum: deinde vt ſimile eſſe doceamus: deinde vt ſi illud æquum ſit, hoc quoque æquum eſſe iudicemus:deinde vt dicamus cum de hoc ſcriptum ſit,cur de alio ſcriptum non ſit: quod quaſi manifeſtum fuerit ex eo quod ſcriptum eſt,etiam id quod ſcriptum non ſit:& idcirco à ſcriptore legis prætermiſſum eſſe videatur:deinde doceamus in multis legibus multa præteriri:ſed accipi hęc ac ſi non ſint præterita, ex his ſcilicet quæ ſcripta ſunt.Hæc dicit qui vtitur collectione. Qui contra pugnat,ante omnia laborare debet vt ſimilitudinem tollat:& dicat aliud eſſe in eo quod ſcriptum eſt,aliud in eo quod admiſſum eſt: ac propterea eſſe diſſimile:& non debere accipi ex eo quod ſcriptum eſt,id quod ſcriptum non eſt:cum ſit multa diſtãtia diſſimilitudinis & ſimilitudinis: de quibus in primo libro expoſuit Cicero. Addere præterea etiam poterit is qui contra collectionem nititur, vti & ipſe vtatur aliqua collectione: quod ſi & contigerit, iiſdem argumentis vtetur quæ ſuprà dedimus ei qui vtitur collectione:ſinautem non poterit vti,hoc aget,vt oſtendat ſcriptum ſolum conſyderari oportere, periclitari iura omnia ſi ſimilitudines accipiantur:nihil enim eſſe pene,quod non alteri ſimile eſſe videatur. Poſtremo loci ſunt communes ab eo, qui vtitur ratiocinatione, extra ſcriptum per coniecturam, id quod ſcriptum non eſt,accipi oportere: deinde neminem poſſe ſcriptura complecti vniuerſa: illum tantummodo bene ſcribere legem, qui quædam contingat ex quibus alia quæ præteriit intelligi poſſint. Loci vero communes contra eum qui collectione nititur,iſti ſunt:Coniecturam non eſſe firmum argumentum, ſed eſſe diuinationem: deinde ſtulti eſſe ſcriptoris,non omnia quæ cauenda ſunt,in lege conſcribere.

Iis qui in eo loco ſint adimat poteſtatem.)Neque permittat:ſed vt quaſi permiſſio eſſe videatur,collectio fit ex aliis.

168 Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi quæritur.) Subiungit postremam legalem controuersiam, quam definitionem nominauit: quæ nulla parte distat à constitutione rationali, nisi quòd verbum in lege positum, vel in scriptura aliqua, cum definitur quid significet, quid sit: tunc fiet legalis definitio. Supponit exemplum de his qui nauem suam dicunt, quòd vnus incubuerit gladio, alter remum imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit: hîc cum contẽdant cuius nauis sit, ex lege initium capiunt cõtrouersiæ. Quæritur tamen verbum, quod in lege positum est, quid sit nauis: deinde quid sit nauem deserere, & quid sit in naui remanere. Hæc sola discretio est data inter definitionem legalem, & cõstitutionem, id est rationalem statum. Præcepta autem dicendi eadem seruabimus, quæ suprà sunt posita, vt definiamus, & cætera quæ præcepit.

169 Nunc expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps, &c.) Finitis omnibus præceptis quæ data fuerant ad omnes constitutiones, & ad omnia genera controuersiarum quæ in legibus sunt, duntaxat in iudiciali genere causarum, transit Tullius ad deliberatiuam causam & ad demonstratiuam: non quòd alia præcepta esse possint deliberatiuæ & demonstratiuæ, quàm fuerint suprà in iudiciali genere duntaxat in constitutionibus. Nam pari modo coniectura, finis, & cæteræ constitutiones, & omnia genera controuersiarum versantur in deliberatiuo & demõstratiuo, quemadmodum in iudicialibus. Vnde non alio modo dicenda sunt in iudiciali, & alio in cæteris, sed eadem dicendi vbique præcepta seruabuntur: verumetiam quoniam in primo libro docuit, & hic admonet fines suos certos. Habent genera ista controuersiarum, necessario propter fines, alia quædam præcepta, & alia quædam argumenta tradenda sunt: de quibus nunc tractabit. Finem habet iudicialis causa, ęquitatem: deliberatiua finem habet vtilitatem, vt Aristoteli placet: vt Ciceroni, vtilitatem & honestatem: demonstratiua finem habet honestatẽ. Ergo propter fines, quasi alia argumenta sunt necessaria. Aliud enim cogit in tractatu præter cõstitutionem quamlibet, ille qui æquitatem cupit iudicibus persuadere: aliud ille qui ostendere cupit vtilitatem & honestatem: aliud qui ostendere vult honestatem. Vnde ipsius vtilitatis, & honestatis præcepta danda sunt, quæ deliberatiuæ causæ videntur & demonstratiuæ, propter fines proprios, conuenire: & poterat quidem supponere exempla deliberatiuæ per singulas constitutiones, hoc est vt doceret incidere in deliberatiua coniecturam, finem, & reliquas constitutiones. Item pari modo in demonstratiua: sed quoniam res aperta est, dicere præteriit: ne rem satis claram dum apertiorem per exempla vult reddere, obscuriorem exemplorum diuersitate fecisset.

170 RERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandarum ex contraria parte.) Deliberatiuæ causæ, & demõstratiuæ fines

esse dixit,vtile & honestum. Verum est quiddam honestum, quod purum solum,& per se honestum est. Aliud vero honestum,quod habet mixtam vtilitatem : quod idcirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomen à meliori parte componitur,vt demonstratiuam causam cum intelligamus habere laudem, & vituperationem,quidam tamen hāc eandem causam à parte meliore,sicuti diximus,laudatiuam esse dixerunt.Ergo cum honestum nunc per se solum sit, nunc sit aliud quod iunctum est ex vtilitate,tamen etiam hoc honesti nomine nuncupatur.Sunt igitur tria quæ expetūtur,honestum purum, honestum cum vtili, & ipsum vtile purum ac separatum. Item erunt tria genera rerum vitandarum, inutile purum,& illud inutile cum turpi,deinde etiam turpe solum.Honestū autem quasi genus est,quod quidem & alio nomine dicitur virtus : & sciētia honestum est:itē veritas honesta,hoc est quod propter se expetitur. Est aliud quod hac natura & hac vi est, vt propter fructus aliquos expetatur, vt est pecunia. Item est quiddam medium & dignitate & fructu alio expetendum:vt amicitia,gloria,&cætera huiusmodi.Sed his tribus expetēdis,hoc est honesto,vtili,& illo tertio quod mixtū est, adiunguntur duo ad tractatum necessaria, necessitudo & affectio:de quibus plenius postea disputabitur. Atque honestū ipsum quod propter se expetitur, cum in duas partes, vt diximus, distributum sit, prius tractat de eo ipso quod purum est, nullo vtili sociato. Quam diximus esse virtutem, hanc diuidit in partes quatuor,prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam,eique tres species subiungit,memoriam,intelligentiam,prouidentiam:quæ ratione temporum constant. Nam præteriti temporis est memoria,præsentis intelligentia, futuri prouidentia:has similiter definit. Item definit iustitiam secundam virtutem, eique subiicit partes similiter tres, naturalem iustitiam, consuetudinis iustitiam, legitimam iustitiam: easque similiter definit, & dat exempla. Subiūgit tertiam virtutem quam appellat fortitudinem.hanc definit,& ei subiicit partes quatuor,magnificentiam,fidentiam,patientiam, perseuerantiam : quas item definit, sicuti omnia. Quarta postremo subiungitur virtus,quæ temperantia dicitur, & dat ei partes tres,continentiam,clementiam,modestiam : quas partes definit ita vt omnia superiora. Quibus explicitis aperte docuit,id solū quod propter se expetitur, & quid sit,& quale sit. Verum cum honestū hoc intelligamus esse, quod propter se expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipsum vtique virtus est,quoniā incidebat quæstio, an virtus,id est honestum, propter se expeteretur (Epicurei enim dicunt virtutem expeti ipsam, propter voluptatem.) huius quæstionis cum latior videretur esse tractatus, distulit, & negauit ad hoc institutum debere sociari,vbi tantum præcepta traduntur,non rerum disputatio cōtinetur. Nam primo in genere quæ sunt, honesta appellantur, virtus, scientia, veritas: quæ nullam ob vtilitatem,sed propter se expetuntur.

171 Veritas est, per quam immutata ea quæ sunt,aut antè fuerunt,aut futura sunt,dicuntur.)Hucusque naturam & iustitiam,cúmque his quæ naturaliter iusta sunt,explicauit : nunc ea docebit cum partibus suis, quæ per consuetudinem iusta sunt. Iustitiam enim triplicem esse voluit, naturalem,consuetudinis,id est morum,legum.

172 Lege ius est,quod in eo scripto quod populo expositum est.)Hucusque iustitiam consuetudinis dixit:nunc incipit legum.

Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus, &c.) In honestis actibus fidentia est : cæterum in malis confidentia. nam multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit, vt est illud,Turne sui merito, siqua est fiducia forti.

Neque ad hoc nostrum institutum pertinet.) Epicurei enim & ipsam virtutem dicunt propter se non expeti,sed propter voluptatem:quæ secta Epicureorum est. Hoc vtique reuincendum : sed quia longioris tractatus est, & alterius operis (rhetorica enim nunc exponitur) ideo & hic dicere prætermisit.

Propter se autem vitanda sunt.) Docuit honestatem sequendam, subiungit vitandam turpitudinem:sed turpitudo in his est,quę contraria sunt virtutibus. Fidentia,vt suprà posuit,virtus est:huic contraria est diffidentia:& audacia vitanda : paríque modo inter virtutes, & contraria media inueniuntur, quæ licet vicina sint virtutibus,tamen vitanda sunt, vt vitantur ipsa contraria.Hęc autem quæ vicina sunt,nunc ita sunt,vt certum nomen teneant:nunc ita,vt vocabulum non habeant. Fidentiam diximus esse virtutem,diffidentiam vitium. At id quod fidentiæ vicinum est,habet nomen quod appellatur audacia. Item religio virtus est, irreligiositas vitium:atque religioni vicinum vitium tamen est, & superstitio nominatur,quæ etiam ipsa sit vitanda. Sed hæc, vt dixi,media, vel vicina habent nomina. nam sunt aliqua quæ non habent:vt iustitia cum virtus sit, iniustitia vitium; punire hostes etiam victos,vicinum iustitiæ est : tamen quia parcendum victis est,vitium est aliquando, cui rei non est vocabulum, vt asperitas,aut crudelitas,superstitio,audacia.

173 Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum quoque fructu suo ducunt ad se.)Docuit quę propter se expetenda sunt:itémque dixit quæ propter se vitanda,quæ honesta,pura nominauit. Nunc docet illa quæ mixta sunt,& habent partem honestatis, partem vero vtilitatis:quæ tamē etiam ipsa nomine honestatis appellauit. Sunt autem,gloria, dignitas, amplitudo,amicitia. Hæc definiuit : in quo simili modo amicitiam docet esse honestatem quidem mētis, sed cum aliqua vtilitate sociatam. loquitur enim de amicitia ciuili,quæ vtilitate nō caret. Deinde partes eius amicitiæ narrat & causas. Postremo adiungit illud tertium, vti separatam vtilitatem è suis partibus doceat esse,cum ipsa illa commoditas honestate carens perspicitur, vel in republica, vel in singulis ciuibus : hæc autem in republica nunc

nunc ad vires pertinet ciuitatis,nunc ad ornamentum:quæ ipsa tamen in vtroque vtilitas conuenienter nominatur. Sed vires nomine appellat incolumitatis. At vero ornamentum potentiam esse dicit,vt sint partes vtilitatis duæ: incolumitas & potentia. Post hæc tractat,quod Græci appellant δυνατὸν, Latini quod fieri possit, aut non possit: in quo etiam illud docet,quod his vicinũ est, & quid facile fieri possit. Propè enim fieri non posse creditur, quod cum magna difficultate conficitur. Hæc sunt de tribus, hoc est de honesto, puro, sine vtilitate: deinde mixto cum vtilitate: tertio de sola vtilitate.

Vtilitas autem,aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus.)Hucusque de honesto cum vtili:nunc de sola vtilitate differitur. 174

Quoniam ergo de honestate, & de vtilitate diximus, nunc restat vt de 175
iis rebus quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione, perscribamus.) Honestati & vtilitati suprà positæ,atque tractatæ,duas res necessariò dixerat attributas,necessitudinem & affectionem: de his nunc præcipit,ac necessitudinem docet esse illam, quæ neque mutari,neque ab exitu suo flecti possit. Affectionem vero, quæ ex temporum, aut negotiorum euentu,aut hominum administratione sæpe mutatur:vt res non tales sint,quales esse consueuerunt. Ac necessitudinem, quæ prima est, in duo diuidit:vt nunc necessitas sit, quæ aliter exitus suos habere non possit, sed sua cogat effecta sine vlla exceptione: dicit esse alteram necessitatem, vbi fieri aliter possit,cum aliquod admittitur. Postremũ causæ genus demonstratiuum est quod adiungit.Dat præcepta quibus laudes,vituperationésque tractētur:id est quibus locis. Ac primum dicit eosdem locos esse laudi,& vituperationi, quos in primo libro iudicialis causæ, hoc est omnia attributa personæ. Partitur tamen breuiter laudes,& vituperationes animi & corporis,& extrinsecus. Animi,virtutes,artes, scientiæ: vel contrà, vitia.Corporis totius,vel in partibus:vt pulchritudo,valetudo, integritas, & cætera huiusmodi.Extrinsecus sunt,patria,parētes,cognati,amici, magistratus,diuitiæ,& cætera huiusmodi.Postremum præceptum dat in laude, & vituperatione, non tam nos considerare debere quid corporis sit, quid extrinsecus sit, quàm quid sit in animo. Omnia enim, vel laudanda, vel vituperanda, non rebus externis, non rebus corporis, sed animo metiuntur.

Sin aliquæ res incident difficiles.) De possibilitate dicit.

Quasdam simplices.) Vt aliter omnino fieri non possint.

Cassilinenses se dedere Annibali.) Nisi velint fame perire. ergo hic exceptio, Cassilinum venire in Annibalis potestatem. Hic aliter omnino fieri non potest.

Tum adiunctio.) Vbi exceptio.

Nisi propter aliquam causam.)Ita non est necessitas in ciuili quæstione illa,quæ sine conditione est.

Præter hæc autem eſſe multas inuenias res.) Id eſt neceſſitudines.

Nam omni tempore id pertinebit.) Id eſt exceptio ipſa.

Ac ſumma quidem neceſſitudo videtur eſſe honeſtatis.) Duo ſunt quidem, honeſtum & vtile: ſed vtili cum duo ſubiaceant, commoditas & incolumitas, quaſi tria effecta ſunt. Verum honeſtas præponenda: ſecundo loco habenda incolumitas: tertio commoditas. Proinde quæque res ſit, aut honeſtatis, aut incolumitatis.

At non eo conſilio quo Ariſtippus fecit.) Vt ſociorum cadauera tempeſtatibus liberaret.

176 Laudes autem, & vituperationes ex iis locis, &c.) Demonſtratiua quæ ſupererat, ſola tractatur per honeſtatem: quæ demonſtratiua partes habet duas, laudem & vituperationem: vtrumque tamen ex attributis perſonæ tractatur.

DE ATTRIBVTIS PERSONÆ.

CVM ſint vndecim attributa perſonis, quibus approbatur cuiuſque perſona, Nomen hominis certis ſuis deſignans & ſanguinem & hominem nominibus, explicatur: cum nullo ſocium neque nomine, neque attributo. Natura eſt attributum extra ipſum hominẽ, præter in patria, gente, ſanguine, cæteríſque. hæc enim licet dent homini commodum, non tamen proprium. In ipſo vero homine eſt natura circa corpus & animam, quæ dat plurimas & animo, & corpori qualitates. Ergo natura accidẽs res eſt, quæ aptiorem hominem ad vnumquodque facit. Itaque non orator natura eſt, ſed oratorius: ideſt qui orator eſſe poſſit. Verum has qualitates, vel diligentia comparat, facítque perfectas, & habitus nominantur: aut in has caſu quodam, ac repentino motu frequenter incidimus, & affectio dicitur: aut in has inclinamur ſtudio quodã, quod ipſum ſtudium per ſe nihil aliud eſt, quàm voluntas applicata in aliquas qualitates. Ergo afficimur qualitatibus his modis, ortu, & natali, & eſt natura: afficimur repentinis caſibus, & affectio eſt: afficimur induſtria, ac conſtãtia, & perſeueratione, & habitus eſt. At vero ipſum ſtudium, quod eſſe definimus applicatam in qualitatem aliquam animi voluntatem, hoc inquam ſtudium, nunc affectio eſt, ſi pro tempore eſt: nunc ſi perſeuerauerit, habitus. Ipſum ſtudium iam quaſi perceptio quædam in me eſt rei eius cui nomen eſt ſtudium, ſi perſeuerat, ſed vt ſtudium intelligam, illud debeo conſyderare, quod ipſo ſtudio petitur: vt litteratura, aut geometria: quod ſi perceptum ſit, habitus ſtudio perceptus eſt. Ergo natura accidens qualitas eſt, vt animæ, vel corpori, vel extrinſecus: & accidens ab ortu, ac natali: accidit autem mari, vel fœminæ. nam marem eſſe, aut fœminam, non iam inter cõmoda computatur. Affectio eſt accidens qualitas vel repente, vel ſponte, vel ſtudio mox deſitura. nam ſi permaneat, fit habitus: dicta affectio, quòd inficiat qualitate. Et erit affectio incipiens habitus, vel victus. non enim omnia

ad exitum tendunt. Habitus est perceptio qualitatum. nam hæc percepta philosophi dixerunt: hæ qualitates, vel commoda sunt, vel incommoda: quæ quoniam tribus modis qualitates eueniunt, multa his commoda, vel incommoda communiter eueniunt. Verum per existentiam ea quæ eueniunt secernentur. nam alia vis in eo commodo quod per naturam est: alia in eo quod per affectionem: alia in eo quod per habitum. Habitus nō potest esse, quod nō aliud est, atque illud quod habetur. nam quia ignis calet, putant aliqui habitum esse: quia perpetuum sit. cum hoc ipsum ignis sit, vt caleat: itaque potius natura est. Habitum multi nō nisi Deo dant: & verum est. Ille enim habet omnia percepta. At verò homo nūquam ita quid perceptum habet, vt non in profectu quotidie sit: & hunc profectū dixerunt ὁρμὴν, id est progressionem, quam ὁρμὴν habitum dixerunt. Ergo pro existimatione maioris perceptionis in homine habitum intelligimus: vt si affectione quadam aliquid quis agat: vt orator in foro non perfectus, tamen si in eo est aliqua progressio, habitus dicetur, & certe pro commodo suo, vel habitum, vel affectionem faciet: nomen ex altero erit. In rebus enim nomina sunt certa, quæ alterum significent, vt iracūdus habitus est: iratus, affectionis: & hæc ὁρμὴ cum studio & diligentia euenit, habitus est: cum naturaliter, natura. Studium est autem vel adipiscendi aliquid, vel retinendi voluntas: id quo vel adipisci aliquid, vel retinere optamus, vel adepta retinemus. Victus est, vel quod ipse homo agit, vel quod circa ipsum agitur: omniáque habet, quæ natura, habitus, affectio, studium. Nam oratorem esse, quod est habitus, & victus est, si in ea exercitatione sit. Itaque Cicero qui assiduo studio, perseueranti diligentia ita rhetoricam percepit, vt ea in eo perpetua esset, habitum consecutus est. Sed quia eius actum sibi instituit, ad vsum vitæ est: id est in eadem re, & in habitu, & in victu. Itaque multum plerumque de virtute habitus detrahitur, si victus abfuisse dicatur. Nam licet orator plenus sit perceptione ipsius artis, tamen aliquantum argumento detrahit, si neges in eadem exercitatione vixisse: vt ipse contra Cæcilium, quia aufert victum, infirmat habitum: cum dicit, Quando tute tui periculum fecisti? Plerumque etiam si nihil agat, ex habitu hoc ipsum quod nihil agit, est illi victus: id est vitæ modus. nam vt in victu est, quibus amicis vtatur, ita in victu est, & si nō vtatur: & certe, quia nihil horum debet deesse personæ, potest habitum habere ex geometriæ perceptione, in qua nihil agit: & victum de vsu rhetoricæ. Victus autem omnis ad qualitatem tendit: sed ea qualitas vel in affectione, vel in habitu erit. deinde vti oratione, vel aliquid rhetoricæ nosse, quod affectionis est: & ad loquendum, aut dicendum aptum esse, quod est naturæ: aut loqui, aut studere velle, quod est studij, & cætera huiusmodi habet victus. Verum in hoc consyderabitur victus circa hæc omnia, si ita agat vitam, vt hæc exerceat. Non enim quia natura loqui, aut studere possumus, quod proprium naturæ est, idcirco & inde viuimus: sed si sic ordinata

ſit vita noſtra ad omnem ſubſtantiam rei familiaris quærendam, vt inde viuamus, id eſt, inde nobis omnia ſuggerantur ad victum, merito victus ex exercitatione dicitur. Item & ſi ſit habitus, & non in ipſo habitu agat vitam, & virtutem oratoriæ conſecutus ſit, erit habitus non victus: eodem modo & affectio eſt, ſi eſt pro tempore: id eſt prout res aliqua tulerit, vt locus fuerit non perpetua conſuetudine inde viuendi. Eodem modo & in ſtudio eſt, ſi non ſtudium quodlibet in exercitatione vitæ tulerit, vnde victus nominandus ſit verbotenus: vt cauſas agere, vt docere, eſt huius ſtudij: ſed quia ordinata voluntas eſt ad vſum vitæ, merito dicetur & victus. in ſingulis enim his res quæque in eo quòd ſunt, diſtribuendæ ſunt: vt etiã ſeruus circa hoc quod in hac conditione eſt, fortuna eſt: ſi ſeruitutem ſeruiat tota vita, victus eſt: ſic & cætera de fortuna. Facta verò & caſus, & orationes, & conſilia vt ſuperuenienda accipimus, erunt ſuis nominibus. Nam victus non eſt ſine factis, caſu, orationibus, conſiliis: ſed ſic venit, fuit, vt diceret, vt faceret, vt ei aliquid accideret, vt cõſilio vteretur. Et hæc omnia ſi ſic accipimus vt actiones non ordinatas, neque inſtitutas toto viuendi tempore, erunt ſuis nominibus: ſinautem in eo genere viuendi poſita fuerint, in quo omnia ſunt quæ tibi conſtituenda ad vitam vniuerſam, victus nominabitur, nõ ſuo quoque nomine. Facta autem caſus, orationes, conſilia, cum ex futuro tempore argumentum dabunt, ex præteritis confirmabuntur. Nam hoc ideo illi accidit, quòd hoc fecit: ideo hoc illi accidet, quia fecit: hoc ideo facturus eſt, quia hoc dixit.

DE NEGOTIIS.

Negotium factum, vel dictum eſt vnde iudicium eſt. in iudiciũ etenim vel in deliberationem, vel in demonſtrationem non venitur, niſi propter factum. Singula igitur quæque quæ homini aut obiiciuntur, aut de homine quæruntur, facta ſunt: ipſa igitur ſingula facta negotium ſunt. Sunt alia facta quæ probationem tribuunt ipſi facto, vnde quæritur ſub quolibet ſtatu. Sunt tria facta, quæ extra ipſum factum ſunt: & extra facta, quæ vicina ſunt ad factum, & probãt factum vitæ præteritæ: hæc perſonæ attributa dicuntur. Ergo cum negotium factum, dictúmve ſit, habeat attributa quatuor: continentia cum negotio, inquit, in geſtione negotij, adiuncta negotio, quæ geſtum negotium conſequuntur. ex his duo prima, cõtinentia cum negotio, & in geſtione negotij, totum tenẽt, quicquid habere poteſt. Cauſa omnis, id eſt negotium omne per partes ſuas geſtum. Duo alia ſunt ex quibus aſſumuntur: primum ab oratore ea quæ negotio adiuncta ſunt. Quartum autem illud, quod eſt conſecutio, non negotij ipſius geſtio eſt: ſed aut extrinſecus venientia per homines habet, aut per naturam generaliter, vt pòſt docebimus. Igitur prima de attributis continẽtia, habet partes quinque: ſummam negotij, ſummæ cauſam, facta illa quæ probant

factum,diuisa per tria tempora.Et omne ipsum quod diximus, negotium esse factum scilicet,continetur ab his,à summa, quæ breuem propositionem habet,totum claudens:vt Patriæ,inquit,proditio,& cætera:habet & causam,quæ gemina est, impulsio & ratiocinatio.Impulsio est,per quam causa cuius factũ sit.Ratiocinatio est,per quã,quã ob rem factum sit demonstratur.Sequitur per tria tempora factorum enumeratio, quid ante rem factum,quid in re,quid post rem sit. Igitur negotium quodlibet de statibus,interim sit loco exempli,Milo occidit.Non occidit.(Occidit) & (Non occidit) partes sunt singulæ quæstionis. Sed iam parentis occisio, hominis occisio,patriæ proditio,summa est. ergo factum solum negotiũ est:propositio facti,cum persona eius qui arguitur,vel quolibet alio modo inuidiam comparans,aut extenuans,summa dicetur.Et hæc est quam Cato in libro suo appellat Vires causæ. hoc argumentum sequitur causa quam partiti sumus,quæ vtique aduersus negantem factum danda est, vt fecisse doceatur.Quemadmodum autem tractetur,vel ab accusatore, vel ab reo in secundo habemus.Quod si alius status fuerit præter coniecturam,non causa erit,sed ratio:de cuius tractatu in secũdo docuit. Post hæc sequuntur facta omnia ante,in,post:in quibus omnia illa quæ in gestione negotii posita sunt,si tamen prosunt,assumuntur; vnicuique enim facto inest,locus,tempus,modus,occasio,facultas. In gestione negotii,locus vel naturalis est, vel qualitatiuus. Naturalis locus est,cum argumentum præstat:non erit illud argumentum à loco sed à facultate.Qualitatiuus autem locus præstat argumentum ex opportunitate, quæ opportunitas quibus rebus possit intelligi,ipse posuit. Tempus quid esset dudum generaliter docuit,pars quędam,inquit,æternitatis:hoc quoque in tria tempora diuisit,quæ ipsa tempora partitus est.nam præteritum tribus modis consideratur:præsens & futurum,binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionẽ temporis dixit,quod quid esset,insinuare cupiebant,quam vt apta sint in gestione negotii.Quid ergo aptum erit huic parti? nam huic attributum est tempus,æstimatio eiusdem temporis, & collatio cum gestione, vt id quod factum dicis eo tempore ex quo argumentum sumis, fieri potuisse videatur. Itaque sic ait,Nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium.Occasio autem opportunitas est quædam temporis ad aliquid faciendum:hæc opportunitas tribus modis consideratur.Modus autem est, quo non solum factum indicatur, sed quemadmodum factum : qui modus & animum indicat,id est voluntatem diuidit,aut per prudentiam, aut per imprudentiam: his quæritur clam,palam,vi, persuasione, imprudentia: purgatur inscitia,casu,necessitudine & affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum prętant.nam eiusmodi sunt vt per eas aut facilius aliquid fiat,aut sine his effici non possit. Adiuncta negotio,factum,quod in negotio ponitur vnde iudex laturus sententiam est,vt probari quoquo modo possit, per quamlibet cõstitutionem sumuntur de his

rebus argumenta: quæ res possunt in ipsum factum affectione quadam contineri. has res affecta nominamus, verum affecta accipimus. Nunc de ipso negotio, id est de omni causa rebusque in causa gestis. Nunc ad res in causa gestas, alia quasi quodammodo extrinsecus quæ conuenire videantur: aut inde, vt proueniant, aut ad illa coniuncta sunt. Hæc affecta quæ supra diximus, negotio adiuncta, & consequentia negotium dicuntur: illa prima continentia, vel in gestione. Sed de illis iam supra dictum est. Adiuncta vero ea sunt, quæ illis ipsis supra positis, singulis aliquo modo, vel extrinsecus cohærent: vt summę, vt causæ, cæterisque: sed cum non in ipsa causa sint, sed aliunde assumantur, conuenientia tamen erunt, siue aliena sint & non hinc nata. in collatione, cum erit aut maius, aut minus, aut par: itemque simile, contrarium, disparatum. Si vero his adiuncta ita sunt vt extra tamen sint, erunt aut genus, aut pars, aut euentus. nihil enim horum non ad hoc est: non tamen in causa positum: & si positum est in causa, id est in negotio quæ ὑπόθεσις est, id est quæstio circa personam propriam, ita est veluti non positum. Ergo genus sit licet causæ, tamen quia genus est, velut extra causam est, cum persona propria inest in causa. Item species est extra. Iam vero euentus cum tria tempora teneat, potest esse ex causa: id est ex negotio de quo loquor, qui probat quidē est de negotio: quod euenit rebus gestis, id quod in negotio est. Quoniam tamen & præteriti temporis euentus, & futuri temporis euentus aliquoties sumitur, & hoc videri extraneum potest a negotio, ex negotio tamen oriens: vnde probatum est, adiuncta nunc omnibus modis externa: affecta tamen aliquo modo adiungi, vt cætera quæ supra diximus. Nunc aliqua ex ipso, vel in ipso negotio, alio modo tamen se habentia quam gesti negotii textus ipse & ordo consistit, circa personam certissimæ quæstionis maius, & minus, & æque magnum, tum ex vi, tum ex numero, & ex figura negotii considerantur. Vis in eo est, quo ipsa significatione verborum diuersas res intelligimus. Itaque cum prolata verba distant sensibus nostris, significatione ea qua proferuntur, vi distant: id est potentia quadam, qua quid quæque res possit, intelligimus. De numero perspicuum est. Figura est textus & ordo negotii per circunstantias suas. Simile autem ex specie, aut ex comparabili, aut ex conferenda, aut assimilanda natura iudicatur. Simile hoc est species, comparabile, & similanda natura, & in illis sunt octo, genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: sed ipsum simile quod per hæc supra posita efficitur, illic est in contrariis partibus. Et quę sub eandem rationem cadunt, hoc distinctius positum est in differentiis. De consecutione in superioribus duobus attributis negotio, negotiū omne teneri diximus: tertium, quod est adiunctum negotio veluti extra esse præcepimus: sed naturaliter cohærere extra ipsam hypothesin, aut ab oratore assumi: quanquam & ea quæ extra sunt, naturaliter ab oratore sumantur. Et de hoc pręcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ conse-

cutio nominatur,& ipſa ea tenet quæ extra ſunt,adhærentia tamen rebus negotii:quæ nõ ab oratore ex volũtate ſumãtur,ſed quæ ipſis rebus negotii rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia quæ in quarta attributione in conſecutione ſunt,id videntur eſſe,quod euentus. Verum euentus aliud eſt,aliud conſecutio,vel res conſecutionis. etenim euentus conſideratio eſt ex quadam natura rerum,qua perſpicitur quid ex quaque re euenerit,eueniat,euenturum ſit. In conſecutione autẽ non ex rebus quid eueniat,tractat orator,ſed quid rebus eueniat:id eſt quid rebus contingat. Deinde, quod in euentu duo ſunt,vt arrogantia,& odium:in hac conſecutione vnum.nam ipſi facto conſecutio eſt,quod vel raro,vel frequenter ſit. Hæc autem omnia collocata ſunt in hac conſecutione, Aut nomen contingit rebus,imitator,inuentor,lex de ipſa re, conſuetudo, pactum vt frequenter fiat,vel non frequenter. Vtilitas , vel honeſtas , & cætera quoque (vt dixi) rebus accidunt non ex rebus ipſis , ſed ad res ipſas quadam geſtione proueniunt.

SVLPITII VICTORIS AD M. SILONEM GENERVM, INSTITVTIONES ORATORIAE.

SVLPITIVS *Victor M. Siloni genero.* QVOD frequenter a me poſtulabas, videor expediſſe. Contuli in ordinem ea, quæ fere de oratoria arte traduntur, ſecundum inſtitutum magiſtrorum meorum, Zenonis præcepta maxime perſecutus, ita tamen, vt ex arbitrio meo aliqua præterirem, pleraque ordine immutato referrem. Nonnulla ex aliis quæ neceſſaria videbantur, insererem. Recte an perperam fecerim, tu iudicabis. Nec enim volo hæc in multorum manus peruenire.

RHetorica eſt, vt quidam definiunt, bene dicendi ſcientia. Sed hæc diffinitio parum recta, quia parum plena. Poteſt quidem & medicus quæ ad medicinam attinent, bene dicere. Et item cæteri artifices habent de artibus ſuis bene dicendi ſcientiam. Ne illa quidem diffinitio probanda, quum dicunt plerique eſſe rhetoricam perſuadēdi peritiam, ideo quod nemo omnium inuenitur orator, qui ſemper perſuaſerit. Ergo commodiſſime diffiniemus illo modo: Rhetorica eſt bene dicendi ſciētia in quęſtione ciuili. Sic enim fiet, vt proprium finem dediſſe videamur. Ciuilis quoque quæſtio definienda nobis eſt, vt & ipſam ſcire poſſimus. Eius diffinitio huiuſcemodi traditur: Ciuilis quæſtio eſt, quę nullius artis propria, in communi omnium opinione verſatur. Hoc etſi paulo videtur obſcurius, re tamen ipſa clarum atque manifeſtum eſt. Nam & ciuilis quæſtio bene appellatur, vt ciuile ius, quæ inter ciues atque in ciuitate verſatur, & in omnium paſſim opinionem cadit. Quis enim eſt vel imperitiſſimus, qui non ſibi intelligentiam vindicet de his rebus, quæ verſantur in diſputationibus atque iudiciis? cum quęratur, faciendum ne ſit aliquid, an non faciendum: iuſtum ſit an iniuſtum: vtile an inutile, & ita de cæteris huiuſmodi, quę fere aut in naturali diſputatione, aut in forēſi actione verſantur. Vnde quidam nec putant dicendam eſſe artem rhetoricam, ſi officium eius in communi omnium opinione ſit poſitum. Verum iſti errant.

Non

Non enim rhetoricam ipſam nullius artis propriam eſſe dicimus, eamque in communi opinione verſari: ſed ciuilem quæſtionem, quam velut materiam arti ſuæ ſubiectam habet ipſa rhetorica. Ex quo fit, vt in ciuili quæſtione opinandi facultatem cæteri habeant, bene dicendi ſcientiam ſolus orator. Ciuilis quæſtionis partes ſunt duæ, & harum Græca ſunt nomina, θέσις, & ὑπόθεσις. Nos theſin propoſitum dicimus: hypotheſin ſiue controuerſiam ſiue cauſam. Sed diffinitionem vtriuſque videamus.

THeſis eſt, vt quidam volunt, res rationalem diſputationem recipiens, ſine definitarum perſonarum circunſtantia.

HYpotheſis, res rationalem diſputationem recipiens cum definitarũ perſonarum circunſtantia. Verum reprehenditur vtraque definitio, ideo quod vtraque inuertitur. Nam & theſis poteſt habere definitæ perſonæ circunſtantiam, ſi ita ponamus: An Ciceroni poſt conſulatum eundum in prouinciam fuerit. Vel, quod exemplũ poſitum eſt apud Græcos: An Socrati vxor ducenda fuerit. Neque enim eſſet theſis, ſi illo modo poneretur: Deliberat Cicero, an poſt conſulatum eat in prouinciam. aut, Deliberat Socrates, an ducat vxorem, quæ ſunt cauſæ deliberatiuæ. Sed quoniam nos hodie diſputamus, debuerit ne ille facere, eſt theſis, quamuis ſit definita perſona. E diuerſo: Quidam in ſolitudine inuentus eſt, cum gladium cruentum teneret, & recens cadauer occiſi hominis ſepulturæ daret: reus fit cædis. Hæc quidem certa cauſa eſt. Poteſt enim ille quicunque repertus eſt, reus fieri, & ſi definitæ perſonæ circumſtantiam non habet. Melius ergo & theſis & hypotheſis definiri videtur, hoc modo: Theſis eſt res rationalem diſputationem recipiens, cuius finis, inſpectio. Hypotheſis, res rationalem diſputationem recipiens, cuius finis, actio & iudicatio. Sic enim videtur ad certam definitionem vtrumque eſſe perductum. Siue enim erit, ſiue non erit definita perſona, certe cum inſpiciendi tantum gratia diſputabitur, erit theſis. Cum vero ita ſe res habebit, vt ſit diſceptatione iudicandum aliquid & agendum, tum eſſe hypotheſin ſciemus. Confirma autem iſta eſſe, non dubium eſſe, adeo vt paucis plerumque mutentur, theſis eſt, an vxor ducenda. Quod ſi rei fiant de moribus iuuenes, quod iurauerint ne vxores ducerent, erit hypotheſis. Habebit autem theſis inſpectionem, hypotheſis iudicationem: vt iam ſupra dictum eſt. Itaque hypotheſin ſciemus quidem in cõtrouerſiis & litibus eſſe, ſiue actionibus atque cauſis: Theſin vero in κατασκευαῖς & ἀνασκευαῖς. Itẽque in his quas Græci χρείας vocant, cum diſputatur, recte ne quid dixerit Diogenes, vel Iſocrates. Itẽm laudes & vituperationes videntur ad theſin pertinere. Iam illa quidem certe theſis ſunt propria, an vxor ducenda, an nauigãdum. Nam leges vel ἀνασκευάς, vel κατασκεύεις, hoc eſt, aut reprehenſiones, aut confirmationes & ſuaſiones, ad theſin pertineãt neceſſe eſt. Loci quoque communes, nam inuectiuæ accuſationis eſt portio.

NVnc quoniam ostẽdisse plene videmur quid sit rhetorica, & in quibus rebus eius opera versetur, dicendum est quæ officia sunt oratoris. Sunt autem, vt traditum est, tria, intellectio, inuentio, dispositio. Etenim causa proposita, primum intelligere debemus, cuiusmodi causa sit: deinde inuenire, quæ apta sunt causæ: tum inuenta, recte & cum ratione disponere. Neque me hoc loco fugit, quæ M. Tullius tradat. de intellectu enim nihil tradit, credo, quia magis diligentiæ atq; sapientiæ, quam artis existimet inuentionem. At & dispositionem & elocutionem, & memoriam, & pronunciationem, ad officium oratoris dicit pertinere. Sed nos a Græcis tradita vt cœpimus persequamur eo vsque; eamusque per singula.

INtelligendum primo loco est, thesis sit an hypothesis. cum hypothesin esse intellexerimus, id est cõtrouersiam, intelligendũ erit an cõsistat tũ, ex qua specie sit, deinde ex quo modo, deinde cuius status, postremo cuius figuræ. Et quoniam hæc exequenda sunt plenius, ad singula reuertamur.

THesin ab hypothesi, quemadmodum discernere debeamus, iã supra docuimus. Vt autem intelligamus an causa consistet, dicendũ est plerasque causas non consistere, quas Græci ἀσύστατα vocant. Hæc fiunt modis quinque. Aut enim est ἰσάζουσα, cũ paria ex vtraque parte dicũtur, vt si reos se furti inuicẽ faciũt duo pauperes, perfosso pariete communi. μονομερὴς, si ex altera parte præualida sit causa, ex altera prorsus infirma. Aut ἄπορος, vt si non sit vnde actio perueniat ad probationis effectum. Vt si de sponsione certent, quorum alter parẽ, alter imparẽ stellarũ dixerit numerũ. Aut ἄδοξος, id est, inhonesta, turpis, & de reb⁹ personisve deformibus. aut ἀπειθανὸς, id est, incredibili circunstantia: vt si centum præmia petat, qui tyrãnicidia fecit centum. Hæc vitia causarũ scienda sunt nobis, vt scire possimus, quas causas putemus consistere, quas repudiandas esse, quia non consistant. Sic quoque magni iudicii est in hac parte nõ labi, quia frequenter eueniat, vt multæ causæ videantur cõsistere, neque tamen consistunt. Subsistunt autem, quæ habebunt intẽtiones ex vtraque parte cõtrarias, ac propemodum pares, & pene ex æquo valentes. Iuxta hoc diximus intelligi oportere, q̃ species causæ foret. Iudiciale vel deliberatiuũ, facile erit secundum differentiã auditorũ dinosccere, sed aliæ sunt species causarum differentes. Aut enim ethica est, id est moralis: aut pathetica, id est cũ aliquo motu aut affectu: aut tantum iudicialis. Multum autem intererit hæc scire, vt perinde confirmetur oratio.

EThica igitur erit causa, id est moralis, cum erit suscipiẽda persona vel rustici vel dyscoli, aut patris indulgentis aut cõtra seueri in eiusmodi causis, si eas intellexerimus, id facere poterimus quod fieri oportebit, vt omnis oratio personarum apta sit moribus.

PAthetica est causa, cũ personæ eius quæ loquitur, represẽtãdus affectus est. Si sese debebit, vel in dictione aliqua, atq; ira vel dolore aliquo, vel vt plerũque accidit, luctu excitatus excîre, non erit ociosum vt com-

mota sit & excidens, omnis oratio, perinde atque ipsa res exiget.

IVdicialis est causa, nudā habens rerum pugnam. Et hoc intererit inter superiores species & istā, quod hic quidē pressa & teres, & forēsis actio esse debebit: in illis autem superioribus diligentius aliquid & cultius & lectius, certe in pathetica celsius aliquid atque cōmotius proferendū est.

POst hæc intelligendū, quemadmodū diximus, ex quo modo causarum sit cōtrouersia. Modi autē causarū sunt quinque. Aut enim ἔνδοξος. i. honesta: aut παράδοξος. i. admirabilis: aut ἀμφίδοξος. i. anceps: aut ἄδοξος. i. humilis: aut δυσπαρακολούθητος. i. obscura. Hæc scire nō erit ociosum, quia perinde iā a principiis actio esse debebit, prout modus cuiusq; causæ postularit. In causa honesta, id est, in qua & persona, & res erunt honestæ, nihil erit magnopere, nisi de victoria, laborandū. At contra, in admirabili causa per omnes quidē partes orationis sollicita actio esse debebit, sed etiā in principiis maxima ex parte. Admirabilis enim causa est, quæ talis facie ipsa videtur, talisq; apud opinionē iudicū cœpit esse, vt admirentur quenquam ad defensionē eius accedere. In huiusmodi, vt dixim⁹ causa, magna arte intendendum est, vt & patientiam & adtentionem a iudicibus & beneuolentiā impetremus. Hic nimirū opus erit insinuatione, quā alio loco inter exordiendi præcepta trademus, vt scilicet non solum actus a principio sumamus, sed etiam beneuolētiā & misericordiā iudicū prouocemus, de communibus hominum periculis præloquentes, quod pleriq; non suo merito, sed vel iniquitate, vel liuore hominū, vel malitia in difficilia vitæ ac famæ pericula deuocentur.

AMphidoxos est anceps causa ex parte honesta, ex parte inhonesta. Id fit illo modo. Si res quidē inhonesta sit, sed honesta persona. vt si reus sit cædis vir fortis, qui decem milibus datis carnifici, inimicum suum ipse damnatum occiderit: honesta persona est, & viri fortis, & res inhonesta quā fecit. In huiusmodi causa illa præcepta sunt, vt incipiamus ab ea parte quæ est honesta, tum scilicet minore cum odio iudicū & offensione dicturi ab eo, quod quasi præposito aliquo & prætento latebit.

ADoxos humilis causa non erit illi similis, quam non consistere supra diximus. Illa enim propter turpitudinē excluditur. Hæc nō de turpi, sed de re paruula & humili est. In eiusmodi causa operari debebūt illa præcepta, quæ de attētione tradūtur. Attentū enim necesse erit iudicē facere in ea re, quā aliter ille per contemptū & fastidium fortassis nō audiet. Fiet autē attētus, si dixerimus rem quidē paruā agi, quæ versetur in causa: sed magnā esse spē eius qui litiget, & ipsius qui de omnibus rebus cū diligētia debeat cognoscere, vt quod viri boni est, ex æquo de maximis minimisq pronūciet. Obscura causa sæpenumero in man⁹ veniet, vel personis multis impedita, vel reb⁹. In eiusmodi causis maximā curā adhibere debem⁹, vt faciam⁹ iudicē docibilē. i. vt causā quo diligētius explicemus hæc omnia ex cōtraria parte aīaduersa, ad vtilitatē nostrā arripere debem⁹: & his maxime

aduersarios vrgere debemus, in quibus aliquod eorum esse vulnus sciemus. Iuxta hæc intelligendum quid sit status, sed hæc interim differamus, de statibus postea plenius tradituri.

Reliquum est, vt intelligamus quæ figura sit causæ. Aut enim est simplex causa, aut coniuncta, aut concertatiua. Simplices causæ minus artis curæque desiderant. In coniunctis aut concertatiuis adhibenda est stabilis ratio. Coniunctæ sunt, cum reus non vno statu, nec vna actione defenditur, sed duplicatis statibus atque coniunctis. Hic diligenter cauẽdum est, ne alter status alterum impugnet, ac potius alterum alter stabiliter firmet. Exempla non desunt Tulliana. Coniuncta causa est pro Milone. Defenditur enim statibus duobus: Relatione, quod merito Clodius dicatur occisus, cum fecisset insidias. Compensatione, quod dicitur bono Reipub. occisus pessimus ciuis. Facile est animaduertere, quid in huiusmodi causis debeat fieri videntibus quid fecerit Cicero. Non enim compensatione, quam postea induxit, infirmauit priorem statum, sed confirmauit ac multo reddidit fortiorem. hoc enim ipso persuasit iudicibus, insidiatorem peremptum fuisse, quoniam etiam gloriosa Miloni possit esse illa defensio, si propter Remp. fecisse videatur. Etiam illud apud Tullium simile est. Cluetius poterat præscriptione defendi: Inuidiosum hoc & periculosum videretur. Placuit ergo illud & negatione defendi. Hęc negatio non solum infirmata nõ est addita præscriptione, sed etiam firmior facta, cum ita actum est, vt persuaderetur iudicibus, præscriptione causam potuisse defendi, nisi quia poterat probari iudicium non esse corruptũ. Nam quoties coniunctæ incidũt causæ, respiciendũ nobis est, quem ex duobus statibus aut ex multis ponamus loco principali. Hoc enim ipsa suggerit ratio, prout causæ vtilitas postulabit, & prout defẽsio hæc vel illa maiores vires habebit. Non dubiũ enim, quin validior actio faciẽda sit principalis.

Concertatiuę causę aut circa rem sunt, aut circa personam. Circa rem erunt, si aut leges aut rogationes ad populum ferãtur, aut etiam in senatu sententię dicantur; atque hæ inter se diuersæ erunt, atque certabunt. Hæc causæ vtiq; statũ negotialẽ habeant necesse est. Sed nunc illud magis quærimus, quis tractus sit huiuscemodi causarũ atq; diuisio. Necesse est vtiq; & cõtraria refellere, & probare nostra. Sed potest esse dubitatio, vtrũ per singulos locos eam⁹ aduersariũ reuincẽdo, quare id quod ferat, vel cẽseat contrariũ sit legib⁹, & ęquitati & vtilitati. tũ autẽ impossibile vel difficile, vltimo inhonestũ: deinde ad initiũ reuertamur, doceamus, id quod nos feram⁹ vel cẽseamus & legitimũ esse, & vtile, tũ possibile atq; facile, & post honestũ. An vero per singulos locos vtrũq; faciamus, vt doceamus & illud quod ex aduerso erit, nõ esse legitimum: & illud quod ex nobis erit, esse legitimum: & illud iniustum, & nostrum iustum, & pari ratione per singulos locos & cętera persequamur. Et hoc scilicet melius, quam de vna causa duas quodammodo causas facere.

SEd ſcire debemus, non ſolum duplices, ſed & multiplices concertationes eſſe poſſe in ſententiis, maxime quæ poſſunt multæ eſſe multorum, atque diuerſæ. In quibus omnibus idem facere licebit, vt exploſis ſingulis per locorum ordinem, vt diximus, ſtatim quare noſtra ſententia maxime accipienda ſit, explicemus. In illo autem legitimo quadrifaria quodammodo quæſtio eſt. Aut enim dicimus, quæ ex aduerſa parte dicantur legibus eſſe contraria: noſtra vero legitima, aut noſtra ſi non ſunt legitima, eſſe tamen vtilia, aut vtraque quidem eſſe parum legitima: ſed noſtra magis vtilia, vel magis neceſſaria. aut vtraque quidem eſſe legitima: ſed quæ inde dicantur, magis legibus inimica atque contraria. Similis ratio in cæteris locis, ac maxime proximo loco qui eſt contra æquitatem. Vtilitatis locus ſic ferme tractatur, vt aut dicamus quod ex aduerſa parte dicitur inutile eſſe. Vtile autem quod nos cenſeamus, aut vtrumque quidem vtile, ſed & hoc neceſſitate exigere. Iam in eo loco in quo quæritur, poſſit ne quid fieri, duplex quæſtio eſt. Aut enim dicimus non poſſe fieri quod inde dicatur: hoc vero poſſe, quod contendamus ipſi: aut vtraque quidem poſſe, ſed hoc facilius. Tractatio eſt honeſti loci, vt ſi poſſumus, dicamus illud inhoneſtum, ſed hoc honeſtius: aut ſi hoc non poſſumus, ſed ſit vtrumque inhoneſtum, eſt illud tamen inhoneſtius, quod inde dicatur. Diximus & circa perſonam eſſe concertationũ vnam quæſtionem, vt de felicitate gignendi, quis felicior pater. Iam hic ex ipſa cauſa argumenta ſunt, quare alter videatur eſſe felicior, nec ſimilis diuiſio. Eadẽ tamen vno modo, vt repulſis quia ex aduerſa parte dicuntur. Ecõtrario quæ pro nobis faciunt, ſingula ſtatim ſingulis oppoſita perſequamur. Sed ne alia quæramus, licet ex his controuerſiis ſumere exempla, quæ paulo poſt ponemus, cum cœperimus de ſtatibus. Nam & illa cauſa coniecturalis inter nouercam & captiuam de beneficio, & illa rurſus finitiua inter duos, quorum alter tyrannum ex arce deiecit, alter occidit, concertatiuæ ſunt circa perſonas. In vtraque autem plane contendimus, quæ talium concertatiuarum debet eſſe diuiſio.

Nunc quoniam ex tribus oratoris officiis, primum officium iam cœpimus noſſe, & perſecuti ſumus quæ intelligenda ſunt, ſequitur nunc vt inueniantur ſenſus principiis ceteriſq; partibus cõgruentes, & argumẽta ad exẽplum & probationem & ſententiæ, ſiue naturales, ſiue morales, ad vim & ornamentũ, & cætera huiuſmodi. Iam conſilij & iudicij partes erunt, vt de inuentis iudicemus, ſiqua non apta incurrerint. His autem quæ probauerimus, vtiliter & congruenter vtamur. Atque in hac quidem parte non multa præcipi poſſunt.

IN diſpoſitione plus artis eſt, quod tertium eſſe oratoris officium diximus, plurimum momenti & ea quæ inuenta ſunt ad vtilitatem & victoriam, effectum digerere in ordinem, atque diſponere. In diſpoſitione hæc ſunt. Ordo, cum ea quæ Græce appellatur οἰκονομία, dehinc elocutio,

tum pronunciatio. Ordo eſt, vt ſecundum textum naturalem ſingula perſequamur, primum in partibus elocutionis, vt ſit ſcilicet primum exordium, deinde narratio, tum partes argumentationis, peroratio extrema. Sed bene huic ordini οἰκονομίας proxima adiuncta eſt, quæ hoc diſtat à ſuperiore, quòd ille quidem ordo naturalis: hic ordo artificioſus eſt. Iam in iſtis ipſis, quas ſupra docuimus, partibus orationis, etiam naturalis eſt ordo quemadmodum oſtendimus, vt primum locum principia teneant, mox narratio, deinde cætera ſubſequantur.

ARtificioſus ordo eſt, vt hunc ipſum ordinem, ſi ita cauſa poſcit, plerumque vertamus. Nam aliquando omittenda principia, aliquando ſubdiuidenda & interrumpenda narratio, ex parte ponenda, & imperfecta argumentatione reddenda. Nec enim ſine cauſa Tullius pro Milone ante narrationem argumentationis loco, præiudicia ſenatus & Pompeij refutauit. Et prorſus non in hoc tantùm ordine patientię cauſa, ſed in omnibus locis hæc οἰκονομίας plurimum poterit, ac tantum valebit, vt etiam quæ aliter poſita atque prolata eſſent, fortaſſe contraria operentur ad cauſam, & plurimum proſit. Reliquæ diſpoſitionis duæ partes ſunt, elocutio, & pronunciatio, & magnum in vtraque momentum.

DE ELOCVTIONE.

IN elocutione hęc obſeruanda ſunt, Latinitas, perſpicuitas, robur, nitor, compoſitio, tum decens vel decorum: ſic enim appellandum eſt, quod Græci πρέπον dicunt. Ex quibus nimirum Latinitas primo loco rectiſſime poſita eſt. Quid enim prius eſt, quàm vt Latine, hoc eſt, vt emendate loquamur?

Poſt hoc perſpicuitas proxima eſt. Hic enim finitimus gradus, atque proceſſus eſt, vt cum latine, tum perſpicuę atque aperte loquamur.

TErtium robur eſt, vt non ſolum purus & manifeſtus, verum etiam robuſtus & fortis, validuſque ſit ſermo.

ADhibendus eſt nitor, quem quarto loco poſuimus, vt ſcilicet verba non ſordida & vulgaria, & de triuio, quod dicitur, ſumpta ſint, ſed electa de libris, & hauſta de liquido fonte doctrinæ.

DE COMPOSITIONE.

COmpoſitio poſt hæc non ocioſa, vt ordo verborum ea compage iungatur ne confragoſum & aſperum ſonum faciat, ſed apte & leniter defluat. in quo ſane adhibendus eſt modus, ne quid nimio opere luxuriæ nimium molliatur.

DE DECORO.

ILlud πρέπον quod decorum vel decens diximus, in eo eſt, vt rebus apta ſint verba, id eſt, ne res magnas, verbis paruulis proferamus, néve econtrario magnis & tumentibus atque inflatis verbis, res paruulas exequamur. ne dum amplificandi ſtudio euehimur, ridiculi reprehendamur.

Custodite ergo faciendum est,vt rebus personisque accommodentur verba quæ decent.

DE PRONVNCIATIONE.

HÆc in elocutione seruentur. Nam pronunciatio quæ inter dispositionis partes supra posita est,artis quidem quodammodo non est,verumtamen magnam ac nimirum maximam vim obtinet. Nam cum omnia fecerimus, nisi illa quæ recte disposita sunt, apte & cũ decoro fuerint pronunciata,omnis labor prorsus peribit.Itaque & si magnam istius partem vel negat natura,vel tribuit,danda tamẽ opera est, vt in pronunciando & vox,& vultus, & gestus, & cætera adhibeantur eiusmodi: quare labor in comenda oratione adhibitus non pereat. Reliquum est iam, vt incipiamus iam de statibus disputare: quandoquidem, vt breuiter admoneam,executi sumus,quid esset rhetorica,quid ciuilis quæstio, quæ partes ciuilis quæstionis,quę oratoris officia,quæ in intellectione,inuentione & in dispositione seruanda.

HIc erat ordo reuera, vt de statibus protinus traderemus, si non esset à Zenonis vestigiis recedendum:sed professi sumus, vsuros nos iudicio quod videtur locus exigere,aliquid inserendũ esse de meo.Cum paulo supra de dispositionis partibus, & in naturali ordine diceremus, de partibus orationis fecimus mentionem, quod non placet suspensum & incertum relinquere.Reddemus igitur neque ita multo post quod ad status attinet.Interim videamus,quod ad partes orationis attinet,quæ in illis pręcepta sunt.

PArtes orationis sunt, vt quidam volunt, quatuor, exordium, narratio, argumentatio, peroratio siue conclusio:qui videntur plenius tradere, partes orationis faciunt,exordium,narrationem, partitionem,confirmationem,reprehensionem,perorationem. Hinc animaduertimus,partitionem additam solum: cæterum argumentationem in duas partes diuisam, vt sit altera pars eius confirmatio,altera reprehensio. Verum ab initio singulas consideremus.

EXordium partes habet duas, principium, & insinuationem. Horum diuersitas illa est, quod principia quidem sunt, cũ aperte ingredimur causam sine laboris vllo apparatu, ab ipsis rebus atque personis. Quod potest fieri in eo genere causarũ,quod est rebus atque personis honestum.

INsinuatio vero est laboriosa prælocutio, quæ fit in admirabili genere causarum.De quo genere non puto in hac parte multa dicenda,quia supra elocuti sumus, cum de modis causarum,ac de hoc ipso admirabili genere diceremus.

EXordiendi officia sunt,vt faciamus iudicem vel beneuolum,vel docilem,vel attentum. Quid in qua causa faciendum esset, & ipsum iam ostendimus eodem loco,vbi de causarum genere disputatum est. Verumtamen hic quoque breuiter ostendemus. Ad beneuolẽtiam prouocandus;

est iudex, vbi non est beneuolus. Nimirum maxime in admirabili causa, in obscura docendus, ad attētionem inuitandus in humili. Vitia exordiorum, sunt alia quidem, sed quæ maxime accidant, maximéque dicenda sint: hæc fere sunt, longum, vulgare, commune, commutabile, contra præcepta.

Longum, si multis sensibus catenatum. Vulgare, si tale quale esse possit in omnibus causis, nec proprium personarum aut rerum de quibus agatur. *Quod idem & galeatum à quibusdam vocatur, quoniam ita commune esse poßit omnibus causis, quemadmodum galea omnibus vulgo poßit esse communis.*

Commune est, quod de causa quidem sumitur, sed & mihi & aduersario meo potest esse commune.

Commutabile est, quod paucis modis commutatis possit esse vulgare, siue commune.

Contra præcepta, si cum debemus iudicem docibilem facere, attentum faciamus. Omnia hæc vitia vitanda sunt.

NArratio debet esse aperta, breuis, probabilis. Aperta erit, itemque breuis, si fuerit tantùm ipsa narratio. hoc est, si ordini rei gestæ nihil extrinsecus fuerit adiectum, quare obscurior sit & longior, nisi magna aliqua causa vel vtilitas postularit. Neque enim obliti esse debemus, quid suprà de œconomiæ partibus dixerimus. Quæ faciet, vt interdū mutetur ipsa narratio, si magnum in eo intelligemus esse momentum. Aliter quidem non temere quicquam in narratione esse debebit, præter textum & ordinem rerum, ἠθοποιΐαι quoque plurimorum præceptis excluduntur à narratione, quæ si quando erunt, & raræ & breues esse debebunt. Etiam illud apertam narrationem facit, si insitum habeat casum nominatiuum, id est rectum. Græci ὀρθόπτωσιν vocant. vt ferme narrationes sunt Tullianæ. Sextus Roscius pater huius municeps Amerinus fuit. Et, P. Clodius, cum statuisset omni scelere in prætura vexare Rempu. nec facile apud Ciceronem est vlla aliter cœpta narratio.

DE breuitate narrationis pariter ostendimus, quod superest. Probabilis erit si argumētorum & quæstionum semina quædam fuerint vbique respersa modo, nec argumentandi genera ponantur, vt tempus quo factum esse dicimus, adsit. Et causa cur factum sit, & persona quæ fecit, & facultas quare facere potuisse credatur, & locus vbi facta est. In eas res ex omnibus narrationibus Tullianis licet sumere exempla. In Milonis defensione danda erat opera, vt Clodius videretur insidias Miloni fecisse. Causam huius rei statim in narratione posuit: Cum statuisset, inquit, omni scelere vexare Rempu. Et infra: Occurrebat & mancam ac debilem futuram præturam suam, consule Milone. Possum ire per omnes narrationis partes: & docere, quemadmodum sit instructa seminibus argumētorum, sed longum est ire per singula. Illud simus admoniti, nullum locum narrationis vacare debere, quin vbiq; adsit ratio, quare & quomodo res facta esse

esse credatur. Ea tamen specie vt sit illa narratio. Quinetiam quidam iubent omittenda interdum vera, si incredibilia sunt, & potius falsa dicenda modo versimilia videantur. Sed hoc ipsi viderint. certe quidem ad naturam rerum erit accommodanda narratio, atque ita cuncta dicenda, vt ad credendum iudices ipsa natura deducat.

PArtitio est, qua causam diuidimus in partes, hoc & si in controuersiis non fere fit, sed in causis veris, & si non semper, attamen sæpe. Apud Catonem assidua partitio est, apud M. Tullium rarior. In hac illa seruanda sunt, vt iam dudum constituamus, in quot partes causam diuidere debemus, easque partes ad certũ numerum redigamus. Absurdum erit enim, si postea in argumentatione inueniemur dicere, quod in partitione non proposuerimus, aut præterire, quod proposuerimus. In altero stultitiæ erit crimen, si videbimur tamen dicere id quod necessarium non fuerit causæ: in altero diffidentiæ, si confessi fuerimus ipsi nobis esse dicendum, & videbimur per diffidentiam & metum præterire. Etiam illud in partitione seruandum, vt singulas res eodem ordine in partitione ponamus, quo ordine in argumentatione putauimus esse exequendas. Neque enim oportebit ordinem rerum confundere, vt cuncta sint clara atque manifesta, vt simul & fiduciæ magis plena videatur oratio, quæ nihil misceat & inuoluat.

ARgumentatio, vt diximus, in duas partes diuiditur, vt sit confirmatio & reprehensio. Confirmatio est eorum argumentorum, atque earum quæstionum, quæ ex nostra parte sunt, * quæ Græci νοήματα, appellant. Firmabimus autem nostra argumentis naturalibus: tum autem exemplis atque sententiis, atque hisdem refellemus ea quæ aduersa parte ducentur. *

PEroratio est, quæ Græce ἐπίλογος appellatur. Eius partes tres, renouatio, commiseratio, exaggeratio.

Renouatio, quam Græci ἀνακεφαλαίωσιν vocant: cum breuiter capita rerum atque argumentorum percurrimus, ad renouandam memoriam iudicum.

Commiseratio est, qua misericordiam prouocamus, in quo plurimum pollet oratio. Non desunt autem exempla de Tullio, de quibus rebus misericordia prouocetur, prout se persona habuerit, vel ex ætate hominum, vel ex dignitate præterita, vel ex periculi instantis euentu, vel ex libera, vel ex parentibus, coniunctisque personis.

Exaggeratio est, qua in accusationibus vtimur, cum amplificamus inuidiam eius quod quærimus admissum, cumque in ipsam personam ea dicimus, quibus iudex ei fiat infestus. In hac quoque parte & e re gesta & ex ipsis personis sumenda erunt, quæcunque animos iudicum ad partes iræ poterunt commouere, & quod diximus aliud in defensione, aliud in accusatione faciendum, ita accipere debebimus, vt sciamus interdum in

defensione vtrumque faciendum: quoniam vt eius causa misericordia iudicum prouocanda est quem defendimus, ita in eum inuidia conflanda, qui ex aduerso venit: & rursus in accusatione non solum ea adhibenda sunt, quibus iudex ad iracundiam suscitetur, sed etiam ex quibus eius simul cum velimus misericordia commoueatur. Ita enim fiet, vt aduersario magis possit irasci.

DE STATIBVS.

Hæc per se cum possumus iam arripere, præpositio est & de statibus disputare.

STatus est summa quæstio, ad quam referenda est omnis oratio. Status sunt partim rationales, partim legales. Rationales quatuor, coniectura, finis, qualitas, translatio. Ex his qualitas mutatur in alios status, negotialem absolutam qualitatẽ, & absumptiuam qualitatem. Absumptiua quoque qualitas vertitur in status quatuor, compensationem, relationem, remotionem, deprecationem. Hic animaduertẽdum est, quòd status ex quibuscunque nascuntur alij, ipsi desinunt status esse. Quare fit, vt sint rationales omnes nouem. Id est coniectura, finis negotialis, qualitas absoluta, compensatio, relatio, remotio, deprecatio, & translatio, quæ initio cum primis quatuor fuerat.

Legales autem status sunt quatuor, scriptum & voluntas, leges cõtrariæ, collectio, ambiguitas. Horum vnumquodque & locos per ordinem persequamur. A coniectura sit exordium.

DE CONIECTVRA.

COniecturæ status ex negatione, per quem factum ne sit quæritur. Coniectura appellata, quia coniiciendo & argumentando ad veritatem necesse est peruenire. Hoc eius est proprium, quod quæ ponuntur in causa, non ipsa sunt crimina, sed criminum signa. Vt si reus sit diues adolescens affectatę tyrannidis, quòd arcem præteriens fleat. Non enim quòd illà transeat, vel quòd fleat crimen est, sed hæc signa sunt, quare tyrannidem affectare videatur.

Diuiditur coniectura perfecta, locis his, probationum expetitione, facultate, voluntate, à summo ad imum, aliquando iure absoluto, deriuatione, veri simili probatione. Et vt istorũ locorum vim perspicere possimus, camus per singulos, sit & cõtrouersia, quam supra posuimus, exemplum.

PRobationum expetitio primus locus ex rei parte, vt si hic dicat adolescens, crimen maiestatis ex manifestis probationibus oportere conuinci. Indignum enim esse, vt ex suspicionibus leuibus in tantum periculum deuocetur.

VOluntatis locus vtrique parti communis est. In quo argumenta sunt ex circunstantia personæ, cum quæritur qualis sit ipse qui reus est, perinde etenim de hominibus ipsis æstimatur, quid quisque fecisse aut non fecisse videatur. Circunstantia autem personarum est, genus, natura,

ætas,diſciplina, fortuna, ſtudia, nomen ante facta,habitus. Ex huius voluntatis loco argumenta ducemus,prout ſe dederit occaſio,vt hic dici poteſt affectare tyrannidem adoleſcens,quia hæc ætas ad audaciam præceps atque temeraria, tanto magis quod idem etiam diues eſt, quoniam copiæ animos ſemper addunt,inſolentiam extollunt. Sed hoc eodem voluntatis loco argumenta ducimus validius ex cauſis quæ ſunt aut præcedentes,aut inſequentes. Præcedentes, ſi cum de cæde quis reus fiet, inimicitias aut odia aliqua poterimus obiicere. Inſequentes, ſi emolumentum aliquod ſecutus videbitur in cæde facienda. Sed reus poterit hæc eadem quoque ad defenſionem ſuã vertere,ſi res ſuggeret: vt ſi hic dicat adoleſcẽs,quod diues eſſe dicatur, in neminem minus quàm in ſe ſuſpicionem iſtius criminis cadere,cui optimum ſit,& optatiſſimum,copiis ſuis & ſtatu rerum ſuarum perfrui,tranquilla quietaque Rep.

TErtius locus eſt facultatis. In hoc loco fere argumenta ſunt, & ex perſonarum circunſtantia, & ex occaſionibus faciendi, quas poterimus oſtendere ex perſonæ circunſtantia, in hoc ipſo magis tyrannidem affectaſſe perſpiciatur, quod diues eſt. Hoc enim eſt quare videatur, non modo optare dominatum, ſed etiam per domeſticas copias poſſe tyrannidem occupare.

QVartus locus à ſummo ad imum vocatur. In quo perſequimur ordine criminum,ſigna non ſimul omnia,ſed carptim ſingula. Vnde,locus à ſummo ad imum vocatur, qualia in hac cauſa non multa ſane, ſed duo ſunt. Primum enim per ſeipſum perſequimur, & ad probationẽ criminis trahimus quod prætereat arcem, ac frequenter hoc faciat: deinde ſeparatim,quod nunquam non fleat in prætereundo.

IVs abſolutum eſt,quem incidere interdũ locum diximus: vt ſi iſte adoleſcens & licere ſibi,& omnibus dicat,& iuxta arcem tranſire & flere.

DEriuatio eſt locus ex rei parte. per quem locum deriuantur criminis ſigna,quæ ab accuſatore dicuntur. Vt ſi dicat adoleſcens, nunc vſque ſe neſcire quod iuxta illam præteriret, ſed aliquando quia ſic rerum ſuarum ratio depoſcat:nec ſolum ſe, ſed multos eà commeare, tum autem flere,quia ſibi veniat in mentem,quàm multa ex illo loco plerumque accidunt ciuitati.

VEri ſimilis probatio, eſt locus ex re ipſa oblatus. quum veriſimiliter reus dicit idipſum, quod quaſi ſignum & argumentum criminis ponatur,ſe non fuiſſe facturum,ſi de tyrannide aliquid cogitaret,hoc eſt,neque illà commeaturum, neque cogitationes ſuas lachrymis vel vllo indicio proditurum.His locis diuiditur cõiectura perfecta,id eſt plena. Scire autem nos oportet,eam non eſſe aliquando perfectam,neque omnibus locis diuidi, ſi deficiatur aut perſonarum circunſtantia aut rerũ. Perſonarum circunſtantia defici poteſt, ſi ponatur talis controuerſia, Quidam in ſolitudine inuentus eſt,gladium cruentum tenens,& recens occiſi

cadauer ſepeliens reus eſt cædis. Hic enim eſt quædam perſona. ſed circunſtantiam non habens, quia non eſt definita perſona. Quid enim eſt quod dici poſſit ex circunſtantia perſonæ, cuius neque mores, neque anteactam vitam, neque ætatem, neque odia aduerſus eum qui occiſus eſt, proferre poſſumus? Hic ceſſat locus à voluntate, etiam alter à facultate. Neque enim vel illud poſitum eſt, vnde hunc perficere potuiſſe dicamus. Huiuſmodi cauſæ diuiduntur poſterioribus locis.

A Summo ad imum, quòd in ſolitudine inuentus eſt, quod gladium tenens cruentum, quod corpus ſepeliẽs, id eſt, ex oculis hominum eripiens & abſcondens. Nec iure abſoluto vtatur, niſi forte dicat, licuiſſe ſibi gladium quem inuenerat, tenere, & corpus ſepelire miſericordiæ cauſa. Sed hæ fere deriuationes magis ſunt, ſi dicat tenuiſſe gladium quem inuenerat, à neſcio quo percuſſore in corpore ipſo relictum, ſepeliſſe corpus humanitatis & miſericordiæ cauſa in ſolitudine inueniſſe relictum, vbi nemo fortaſſe alius eſſet repertus, qui ſupremũ officiũ mortuo exhibeat.

VEri ſimilis probatione, vt dicat id quod veri-ſimile eſt, ſi occidiſſet, neque ſe diutius eodem loco moraturum, neque eum quẽ peremiſſet, ſepulturæ daturum fuiſſe, nec gladium quaſi ad conteſtationem ſceleris in manibus habiturum. Ecõtrario quod ſupra diximus cum circa perſonas tantum coniectura eſt, ſuperioribus locis duobus voluntate & facultate vtemur, vt in illa cõtrouerſia. Quidam habebat nouercam, habebat & idem captiuam concubinam. Obiit ſignis veneni. Accuſant inuicem veneficij nouerca & concubina. Animaduertimus nihil eſſe in hac cauſa, ex quo argumentari ſuggerat. Etenim ſigna veneni quæ videantur fuiſſe, in quæſtionem nõ veniunt, vere ne illa ſigna fuerint, quoniam iſtæ conſentiunt periſſe illum veneno. Ergo ſi circum perſonam tãtummodo quæſtio eſt, vt diximus, ex locis duobus, Ex voluntatis loco, vtrum credibilius ſit nouercam venenum priuigno dediſſe, quia nouercæ priuignus ſemper infeſtus, an vero captiuam dolore cõditionis ſuæ, & ad vindictam patriæ vel parentum. Facultate, cui facilior occaſio nouercæ, quæ in domo materfamilias eſſet, an captiuæ, cui ſe ille magis forſitã crederet. Nec vltra videretur argumentatio progredi poſſe. In vtraque autẽ cauſa omiſimus locum primum, id eſt, probationum expetitionem. Nec immerito, quoniam nec ille vti hoc poteſt, qui & cum gladio, & cum occiſo corpore inuentus eſt: & multo minus poſſunt hæ quæ ſe inuicem accuſant. Et in omnibus omnino cauſis vbi mutuæ ſunt accuſationes, ceſſat hic locus, quoniam abſurdum eſt, ſi id dicat alter, quod dici contra ipſum inuicem poſſit. Iam in iſta quæ eſt inter nouercam & concubinam ſcire debemus, duplicem coniecturam eſſe, quia vtrimque accuſatio, vtrimque defenſio. Qualis ergo executio in huiuſmodi cauſis adhiberi debeat, videamus. Nõ vtique illa vt is qui ſe defendit, & alterum accuſat, ſeparatim defenſionem ſuam per communis coniecturæ locos perſequatur: deinde accuſationem

a principio per eoſdem locos ordiatur,ſed vtrũque ſimul per ſingulos faciat,vt a voluntate & argumenta quibus innocentem ſe eſſe doceat,tum ſtatim ex eodem loco det argumenta,quibus aduerſarium nocentem eſſe vincat,hoc per ſingulos locos faciat. Sed non modo hoc tantum duplices ſunt coniecturæ,verum & aliis multis modis. Incidit enim coniectura in cõiecturam,cum deriuatio in ipſa controuerſia eſt poſita,vt in illa cauſa. Pauper & diues inimici reuerſi ſunt a cœna. Pauper vulneratus eſt, & ſemianimis inuētus,ait percuſſorem ſuum habere ſigna ignis in facie, quoniam illi facem impreſſerit:eadem nocte arſit domus diuitis, altera die habet diues ſigna ignis in facie,reus eſt cædis.

PErueniamus,ſi placet,per ordinem omnium locorum, ad incidentem alteram coniecturam. Incipiamus a probationum expetitione, & ſi pene improbus erit qui in facie ferat,quæ ſigna ignis eſſe fateatur:verum dicet iniquum eſſe,vt inimici & accuſatores eius vtantur ad periculum capitis ea occaſione,quoniam domus ſuæ incendio periclitatus fuerit.

SEquens erit locus a voluntate,an non dubium quin inimicus inimicũ voluerit occidere,an pauperem diues,cum ſcilicet tolerare non poſſet,inferioris loci hominem ſibi vel inimicitiis exæquari. Hæc erunt ecõtrario ex eo loco refutanda,ab incredibili ſic,vt propter inimicitias tantum, nefas homo integræ atque florentis fortunæ voluerit admittere, quod ipſe diues & ille pauper,& hoc pro illo debeat valere, quod abiectũ hominem inſimulate magis deſpicere voluerit,quam odiſſe.

SEquens locus eſt a facultate, an facile diues pauperem ſolitarium ex occaſione inſidiarum potuerit occidere. Verum & hic & in omnibus aliis cauſis animaduertendum erit,id quod ſupra poſuimus, locos hos & defenſionem reis nonnullam ſuggerere. Quare enim non diues hic dicat, etiam maxime pauperem eſſe potuiſſe occiſum,ſe tamen vel ſeruos vel libertos ſuos miniſtros facinoris adhibere;non ipſum manu ſua cædem cũ periculo vitæ,aut certe inſidiis alicuius admittere? Aduerſus quod plane reſponderi poteſt, potuiſſe illum quidem per alium cædem imperare, ſed maluiſſe ſua manu inimici ſanguinem haurire.

A ſummo ad imum illa ponetur, quod res ſecundum pauperis verba congruant,& habeat diues ſigna ignis in facie, quæ pauper percuſſorem ſuum habere dixit.

HIc quoniam deriuatio ex ipſa controuerſia oriatur,fit & altera coniectura. Deriuat enim illo modo,vt ſcilicet dicat, ſigna illa ignis in facie eſſe ex incendio domus,non ex pauperis face. Hîc iam alia argumẽtatio eſt coniecturalis per locos ſingulos.

A Voluntate, an credibile ſit vt homo diues domum ſuam voluerit incendere,vt qui haberet ſigna ignis in facie ex incendio domus, faciẽ ſuam contactam eſſe contenderet,paruã exiſtimans iacturam domus præ ſalute. A facultate ſane ceſſat hic locus. Neq; enim dubiũ quin domũ ſuã

diues potuerit incendere.

A Summo ad imum ſingula perſequemur, quod neutiquam eadem nocte qua pauper fuerat occiſus, domus iſta fuerit accenſa. Quæ argumentatio ex deriuatione nata, eo pertinebit, ne incendium domus conſulto conflatum eſſe videatur.

COnfirmatis his, conſtituemus crimen admiſſæ cædis. Reuertemur enim ad propoſitum & actionem, vt ſumma cædis crimine finiatur. Duplex coniectura fit & illo modo, quem Græci προκατασκευὴν vocant, nos fortaſſe præparationem poſſumus dicere, cum aliquis ſit reus conſcientiæ, neque de ipſo crimine ſatis conſtat, cuius conſcius dicitur. Præparandum eſt enim illud, vt opinor, & prius probandum, vt alius illud feciſſe: deinde addendum, vt hic conſcius eſſe videatur. Qualis eſt controuerſia illa: Pauper & diues inimici. Diues non comparente filio ſuo, rapuit pauperis filium, & in domo ſua torſit, & incertum quid dicentem in tormentis necauit. Ita & pauper eſt reus diuiti conſcientiæ. Simplex eſſet coniectura, ſi diuitis filium conſtaret a pauperis filio occiſum. Nunc duplex eſt, quia probandum eſt & ab illo cædem eſſe commiſſam, & hunc conſcium fuiſſe.

HIc quoque faciendum eſt, quod diximus, in omnibus cauſis fieri oportere, vt hęc duo non ſeparatim quaſi duas cauſas, ſed pariter per ſingulos locos perſequamur eo magis, quoniam eadem fere ex voluntatis loco, & ea ex cæteris locis argumenta ſunt: quare vel ille occidiſſe, vel hic conſcius eſſe videatur.

A Voluntate quid aliud dici poteſt in pauperis filium, quare illum occidere voluiſſet, quam in ipſum pauperem, quare cõſcius eſſe videatur, cum vtrique cauſa fuerit ſimultas?

A facultate nihilominus illa dicenda, potuiſſe, quamuis diuitem, a paupere occidi: potuiſſe & conſcium eſſe patrem filio, imo non potuiſſe non eſſe conſcium. Nam a ſummo ad imum, omnia neceſſe erit eſſe permixta.

Item ex cæteris locis experiri.

ILlud fortaſſe in aliis cauſis ante oculos eſſe debuit, quis ſit ille qui conſcientiæ reus eſſe dicatur. Si enim erit remota perſona, poterit fortaſſe defenſionem eius omittere qui conſcius dicitur, & ſatis habebit ſe tantũ defendere, quare non conſcius fuerit. In hac quidem cauſa vterque purgandus eſt, quia pater eſt, & filio conſcius dicitur, nec poteſt conſcientiæ crimine liberari, ſiquidem ille feciſſe credatur, & ſi poſſit cauſam ſuam ſeparare pater, non debeat, quia & filium ſuum debet velle purgatum. Ergo per ſingulos locos vtrumque pariter exequemur. Nam & eadem ſimiliter in defenſione & in accuſatione ex ſingulis locis argumenta ſunt, quæ ad vtrumque pertinent, & ad filium, & ad patrem.

ERgo diuiſio hæc erit & a probationum petitione, an ex ſuſpicionibus, neque filius quamuis occiſus eſt, neque ipſe pater tanti ſceleris reus debeat fieri, & ex ſuſpicionibus inimici diuitis poſt tormenta & acerbam quæſtionem a volūtate, an non ſit dubitandum, quin inſcio patre inimici filium, inimici filius occiderit, an quod dicantur inimici non ſatis ad argumentum cædis debeat valere, neque animus pauperis ex diuitis facto debeat æſtimari, vt quia ille inimici filium occiderit, hic quoq; cædem per filium ſuum feciſſe videatur.

A Facultate, an potuerit filius pauperis, diuitis filium occidere, tot comitibus ſemper & vbique tutum. Nam illud vtique non negabit ſe conſcium fuiſſe, ſi ille occiderit, ſed in hoc ſtabit, illum non occidiſſe.

A ſummo ad imum eſt a parte accuſatoris, quod non compareat diuitis filius.

AD hoc deriuatio neceſſaria ex pauperis parte erit illa nimirum, quod dicat non ſe præſtare debere rationē, quid factum ſit diuitis filio, ac fortaſſe illum a patre ipſo remotū ab oculis, vt illa occaſione in perniciē inimicorum ſuorum poſſet operari.

ALiud ſignum criminis ponitur ex parte contraria quod taceat. Hoc enim dicitur indicare & filii facinus, & ſuam conſcientiam.

AD hoc deriuatio erit pro vtroque coniunctim, non hoc eſſe, aut facinoris aut conſcientiæ ſignum, ſed quod conditionem ſuam atq; humilitatem, & potentiam diuitis pauper cognoſcat, ac nequaquam aduerſus eum vt vi experiatur, tantum licere erit.

A Veriſimili probatione poterit pauper hæc dicere, ſi cædes illa filio per conſcientiam ipſius fuiſſet admiſſa, non ſe fuiſſe taciturum, neque ex ſilentio ſuo poſſe eſſe ſuſpicionem.

ETiam ille modus eſt duplicis coniecturæ, qui a Græcis συνκατασκευαζόμενος στοχασμὸς dicitur. Ideo ſcilicet, quia vna eademque actione, duo pariter efficienda ſunt, & probanda. Id fit, cum vel ipſa res quæ cauſam criminis dicitur attuliſſe, in dubium deuocatur, aut alia coniectura probanda eſt, vt in illa controuerſia. Quidam retulit ad vxorem, an filiam communem dare deberet in matrimonium pauperis filio. Illa reſpondit, ante morituram puellam quam illi eſſe nupturam. Nihilominus ille deſpondit pauperi puellam. Sub die nuptiarum virgo ambiguis ſignis cruditatis & veneni periit. Ancilla matrisfamilias a domino torta, negauit ſe quicquam de veneficio ſcire. ſed dixit adulterium cum petitore virginis, & cum matrefamilias fuiſſe. Ream facit maritus vxorem veneficii. In hac cauſa duplex coniectura non eſſet, ſi de adulterio confiteretur. Sed quoniam cum adulterium cauſa veneficii dicatur, mulier de adulterio negat; idcirco fit duplex coniectura. & de adulterio

quippe coniectura aliter argumentandum est,& de veneficio. Sed quem in locum incidit alia coniectura, dubitare non possumus, si meminimus loci voluntatis. Hoc igitur loco inferemus coniecturam a probationum expetitione, an non leuibus argumẽtis, sed manifestis probationibus rea parricidii fieri debeat, an mater; an vero & grauissima scelera, quamuis tenuibus argumẽtis erui debeãt. A voluntate: an incredibile quod materfamilias voluerit occidere: an credibile potius propter adulterium, quod matri cum petitore filiæ fuerat. Hoc statim loco exoritur alterius coniecturæ initium, quare refert mulier quæstionem, & negat adulterium esse commissum, contenditque hoc prius probare oportere, vt valeat in argumentum sceleris alterius. Ergo in hoc & adulterium comprobandum est, & adtingendi fortasse etiam superiores loci.

A summo ad imum illud vrgẽdum est, quod ancilla in tormentis confessa sit.

ADuersus hoc ex parte mulieris est deriuatio. An tormẽtis non temere credendum. In quo loco ille de fide communis tormentorum locus, an eo minus credendum quæstioni, quod ipsa inconstantia indicio sit fidem non adesse, cum de alio quæsitum de alio illa responderit: an vero eo magis fides adsit, quod hoc dixerit, cum de alio quæreretur, quo finẽ cruciatibus suis mendacio quæreret: de ea vtique dictura fuerat. An ideo dixerit de adulterio, quod conscia poterat esse, vel non poterat conscia non esse fortasse: nam de veneficio celare potuit.

HInc reuertendum ad cætera argumenta, quæ pertinent ad crimen veneni. probato enim adulterio dicimus adesse causam veneficii, nec dubitandum iam quin filiam mater occiderit.

A Facultate non magna quæstio, an venenum vel potuerit habere, vel filiæ offerre.

A Summo ad imum, an cum referente ad ipsam marito tam abrupta responderit ante puellam esse morituram, quam illi nupturam, non dubium sit eo animo ab illa filiam occisam, quo istud est dictum.

HIc deriuatio ex parte mulieris, an ideo dixerit, quod indignum illum matrimonio filiæ iudicaret & profiteretur, quantum in se fuisset nõ passuram.

Aliud a summo ad imum, an quod non alia die quam pridie nuptias ipsa virgo perierit, res indicat illam veneno periisse.

Tertium illud a summo ad imum, quod veneni signa apparuerint in corpore.

ADuersum hæc deriuationes, an fati incertum ad culpam matris non debeat pertinere, quod illa perierit: & causa illa sit, quare illa die perierit, quod ex metu nuptiarum valetudo contracta sit, vnde & cruditas fuerit, cuius signa illa fuerint non veneni.

Habet

HAbet fortaſſe mulier aliquid ex veriſimili probatione,vt ſcilicet nec dicturam fuiſſe quicquam,nec id facturam,vt die nuptiarum occideret filiam , cum alius quilibet dies minus ſuſpicionem ſceleris excitaret.

HOc modo ex cauſa duplex coniectura eſt, ſed diximus duplicem ex ſignis criminis fieri.Dicemus igitur & huius exemplum.Diues adoleſcens iurauit futurum,vt tyrannidem occuparet. Alter adoleſcens iurauit contra futurum,vt illum occideret,ſi tyrannus eſſe cœpiſſet.Hic altera die occiſus inuentus eſt & inſpoliatus ; ille reus eſt affectatæ tyrannidis.Hic duplex coniectura de ſigno criminis eſt facta,quia ſignum criminis eſt,admiſſa cædes & ſecuritas ſceleris de cæde quæſita : & econtrario illo negante de cæde,hoc ipſum alia coniectura probandum eſt.Ergo perſequemur hanc cauſam,iſto modo: Erit probationum expetitio, de qua iã in ſuperioribus ſatis docuimus.Deinde a voluntate eadem illa quæ in altero diuite adoleſcente,de qua ſupra diſputatum eſt,& a facultate,deinde vt a ſummo ad imum,an non dubium quod affectet dominationem , qui etiam ipſe id ſit profeſſus:an eo magis dubia res non ſit,quod etiam iurauerit:an adeo manifeſta res,vt ille amicus,illius & conuiua , non dubitauerit eum vere iurare : an quod etiam ex aduerſo ipſe iurauerit, quo furorem eius infringeret. Et horum deriuationem faciet ille fortaſſe, vt dicat inter epulas & vinum iocum fuiſſe inaneſque terriculas aduerſum amicum meticuloſum.

E Contrario an eo magis credendum,quod poſt vinum effuderit,vt ferme adſolet fieri,quod ſobrius continebat.

SEd etiam peruentum eſt ad illam quęſtionem,ex qua duplex fit coniectura. Signum enim tyrannidis affectatę,hoc iam loco eſt , quod ille qui ex aduerſo iurauerit,occiſus & inſpoliatus inuentus eſt. Quæ res indicare videtur,ab iſto & certam ob cauſam interemptum:ſed in dubium deuocatur , negante illo a ſe peremptum.Ergo hic reddenda coniectura de cæde , quoniam ille contendit de homicidio primum quæri oportere, dicendum inquiſitione leuioris criminis moram fieri periculis publicis non oportere,ſed de vtroque ſimul poſſe conſtare.

ET fortaſſe non eſt eundum per ſingulos coniecturæ locos ab eo initio,ſed ſtatim adripienda ea quę ſunt ab ſummo ad imum,an cum eadem nocte,qua inter eos fuerat illa contentio,cædes fuerit admiſſa , non dubium fuerit a quo admiſſa.

ALiud a ſummo ad imum,an ideo manifeſtum ſcelus quod ille inſpoliatus ſit inuentus : quæ res indicet animam eius ſolam petitam , ab eo ſcilicet,cuius intererat vt ille moreretur. His atque huiuſmodi dictis quæ ad cædis crimen pertinent , memores eſſe debebimus iuſtitiæ, actionis , & cædis approbationem atque affectatæ tyrannidis colli-

gere,vt dicamus,dum de cæde cõstet, cõstare etiam de tyrannide. Iã siqua habebit ille diues adolescens,ex verisimili probatione ponentur: velut si dicat, non dixissem si tyrannidem affectarem,aut non eadem nocte occidissem,si eram perempturus.

DIximus supra in omnibus anticategoriis dupliceis esse coniecturas, sed ex ea specie non modo tum erit duplex coniectura, cum se aliqui inuicem accusabunt, sed etiam cum in mortuum aliquem retorquebitur crimen. Qualis est illa controuersia: Nouercam filio medico superduxit nouerca,in languorem incidit, desperantibus cæteris medicis. Obtulit & priuignus mulieri potionem,quam diceret salutarem. Nouerca accepit. Altera die eadem se alii medico credere professa,ait venenum esse. Priuignus hausit, & periit. Ream facit maritus mulierem veneficii. Hic non est quidem anticategoria, quia se non inuicem accusant,qui in iudicio consistunt. Ex anticategoriæ tamen specie duplex coniectura est. Pari modo & in anticategoriis solet fieri.

PAter iste & nouercam accusat,& filium suum defendit. In quem crimen retorquetur hoc modo. sed quæstiones singulas persequi non necesse est. Rationem enim diuisionis huius supra ostendimus in simili causa,quæ est inter captiuam & nouercam,in quo docuimus per singulos locos & accusationem & defensionem esse permixtam. Hic quidem plenior causa est,quoniam a summo ad imum,& a cæteris locis habet quæstionem,cessante,vt diximus, primo illo, qui est probationis expetitio. Scire debemus etiam illas causas duplici coniectura necesse esse tractare, quæ tales incident, quales de adulterio esse possunt. Vbi nonnunquam argumentandum est duplici coniectura,quę in vtrumque adulterum spectat per singulos locos causæ,non solum an ille voluerit,sed etiam an illa. Neq; solũ an ne facultatẽ corrũpendi habuerit ille,sed etiã an illa peccandi. Et deinceps ex cæteris locis argumenta in vtrũque promenda sunt, in quo facile sit intelligere, quid velim, vt scilicet accusator non separatim per singulos locos in adulterum causam ordiatur,sed vt ex singulis locis in vtrumque pariter argumenta colligat. Si quis requirat,quid putemus ex altera parte faciẽdum,melius erit fortasse,vt isti de adulterio separatim defendantur,nisi eos coniungat defensio,quos etiam conscientia iunxisse videatur.

HÆc fere sunt de duplicibus coniecturis. Verum coniecturam esse diximus, cum quæreretur an factum quid esset, necessario addendum est interdum accidere, vt sit coniectura, tametsi constet aliquid esse factum. Si non voluntate factum probetur,necesse erit lege defendere. Qualis est illa controuersia: Quæ per furorem acta fuerint, irrita sint. Nouerca cum furere videretur,arrepto gladio priuignum suum

eccidit, rea est cædis. Hic non abnuit mulier esse occisum priuignum, tamen est coniectura an id quod fecerit voluntarium facinus, an potius fortuito instinctu furoris admissum. Ergo diuisio est per coniecturæ locos. Sane etiam illud scire debemus, huiusmodi causas habere mixtam ex scripti & voluntatis locis quæstionem. Nam cum illa lege nitatur, qua dicat ream se esse non oportere, cum lex irrita esse præcipiat, quæ facta sint per furorem: prima erit quæstio ex scripto & interpretatione scripti, quia cõtendit accusator legem illam pertinere ad leuiora delicti: aut nec delicti fortasse poterit esse firmamentum, etiam ex verbis ipsius legis, quibus significetur eam non ad crimina pertinere, quando non impunita esse præcipiet, quæ facta sint per furorem, sed irrita. Post hæc discessus coniecturæ est.

ET sane nos fugere non debet, quod cessat in huiusmodi causa locus primus, qui est probationum expetitio, quoniam de facto nulla dubitatio est.

ERunt ergo argumenta ex loco voluntatis, an ob eam rem furorem simulauerit, cũ spem defensionis haberet ex lege.

A Facultate quæritur, an potuerit occidere: absurdum enim quærere, an potuerit facere quod fecerit, sed, an potuerit imitari & mentiri furorem.

A Summo ad imum, quod non alium potius occiderit, quod neminem vnum præterea attigerit: & quod occiso priuigno statim finem simulatæ amentiæ fecerit. Quæ omnia argumenta sunt, non casu occisi priuigni, sed occisi voluntate atque consilio. Et superior controuersia ostendit aliquando in coniectura incidere, vt diximus.

ET a legalibus statibus quæstiones. Alio modo idẽ accidet, siue per illum locum coniecturæ, id est, absoluti iuris, siue per deriuationem. Quale est illud exemplum: Exulem intra fines peremit, qui se dicebat tyrannidem indicaturum. Exorta dominatione, eademque finita, reus impetitur conscientiæ. Hic cum descensum fuerit ad signa criminis, quæ sunt ex loco a summo ad imum, vtetur reus iure absoluto vel deriuatione, vt dicat legi satisfactum, cum exul intra fines fuerit occisus, & occurretur ab accusatoris parte interpretatione scripti, vt scilicet dicatur lex non ad omnes exules pertinere, & minime ad eos, qui bono P. intra fines fuerit, vt tantum mali in publicum proderet. Sic tamen, vt reuertatur ad causam coniecturalem: quare hic legi non satisfecerit, sed sibi cauerit interficiendo eum, qui erat non solum tyrannum, sed etiam tyranni conscios indicaturus.

CIrcumscriptionum actiones, sunt qui putant finitiuas esse, vt quæratur quid sit circumscriptio: sed videntur errare. Non fere accidit, vt definiendo quęrẽdũ sit, quid sit circũscribere: sed magis erit fortasse

coniecturalis quæstio,an illud quod factum sit, circumscribendi voluntate sit factum,vt in eam rem non solum ex cęteris locis,sed etiam a summo ad imum,ex his quæ erunt facta,probationes & argumenta ducãtur, quare voluntate circumscribendi fecisse videatur. Sed vt magis non sit coniectura,magis erit iam absolutæ qualitatis status,quam finitiuus. Inspiciamus hanc causam:Liceat ex ancilla filios suscipere legitimos. Qui habebat ex legitimis nuptiis filium,alterum ex ancilla suscepit. Lex erat vt patrimonium commune diuideret,qui esset maior ex fratribus: eligeret minor. Posuit maior natu ex altera matrem fratris,ex altera parte patrimonium. Elegit ille matrem,& reum facit fratrem circumscriptionis. Hic non vtique quęretur quid sit circumscribere,sed aut ex his quæ facta sunt argumentum trahetur,circumscribendi voluntate fecisse,in quo erit coniectura: aut erit verius absoluti iuris,vbi de iusto, & æquo, & bono quæritur:vel compensatio,vt causam querelæ non habere dicatur, qui & libertatem habeat,& ciuis sit,& matris suæ libertatem fuerit consecutus. Plerique sic habent,tanquam sit communis coniecturæ cum cæteris statibus, quæ dicatur propria eius esse negatio:quoniam & ille qui finitiua quæstione defenditur, quia rem profanam de loco sacrato sustulerit,neget se sacrilegum esse:& rursum ille qui accusatur, lęsisse Rempub. quod naues incenderit, neget a se Rempublicam læsam. Sed multum interest, quod in cõiecturalibus quidem causis negat se reus omnino fecisse quod arguitur,at in illis causis non illa negat fecisse se,quæ crimini dantur: sed alter negat id ad sacrilegii crimina pertinere,alter negat ad crimen Reip. læsæ.

Finis est,cũ quæritur,quid sit illud quod in cõtrouersiã veniat,aut quo nomine appellandum sit,cum aliquid ex parte sic factum est,vt tamẽ omnino non sit factum. Quare Græci fieri hunc statum dicunt,ἐκ τοῦ λελήθότος καὶ γεγονότος. Hoc quale sit,ex subiectis facile intelligemus. Loci huius status finis. Contraria definitio legislatoris voluntas,voluntatis coniectura, qualitas conclusiua. Horum locorum vim vt intelligere possimus per aliquam controuersiam, accipienda videtur illa ex Græcis, Comœdiam alienam edere sub nomine ne liceat. Quidam edidit comœdiam non addito nomine. Cum ageretur, succlamauit populus: In illum dixisti. reus est quod sub nomine comœdiam ediderit. Iam primum hic id quod initio diximus,animaduerti potest,finem fieri, cum ex parte aliquid est factum,ex parte non factum. Nam si in comœdia addidisset nomen, soluta esset quæstio, relicta defensio : sed quoniam edidit comœdiam descriptis moribus,non tamen addidit nomen,finitiua quæstio est,an hoc fecerit quod lex prohibuerit; nec quicquam intersit, vtrum addiderit nomen,an prodiderit, cum intellexerit populus, & subiecerit nomen.

Locos autem ſingulos ſic perſequemur, vt ſit finis, an ſub nomine comœdiam facere,nomen hominis comœdiæ inſerere.

Contraria definitio, an hoc plane ſit comœdiam ſub nomine edere,ſic mores hominis inſectari,vt non ſit nomen,quod nihil interſit,vtrum ipſe pronunciarit,an populus.

TErtius locus eſt ex voluntate legiſlatoris. Nec immerito. Neque enim fere finitiuus ſtatus non aliquam habet ſocietatem cum legalibus,vt hic. Accuſator enim dicit illam volũtatem fuiſſe legiſlatoris, ne quis omnino ciuium læderetur. Reus vero contendit, legiſlatorem hoc voluiſſe, ne quis facile nominaretur, ſed vnuſquiſque moribus ſuis intelligeretur. Maius in eo eſt,vt ſi iſte dicatur vel acerbius etiam operatus fuiſſe, quàm lex prohibuerit, cum ſic in mores hominis fuerit inuectus, vt de nomine nemo dubitaret.

Voluntatis coniectura eſt,vt per omnem cauſam ex omnibus omnino perſonis, malitioſè, & voluntate lædendi ſic vitam hominis fuerit perſecutus, vt nihil eſſet quod deeſſe nomini comœdiæ videretur, atque vt nihilominus populus intelligeret, quam ſi nomen reddidiſſet, & ea voluntate ſucclamauerit populus, vt fraudem eius arriperet, & conſtitueret illum contra legem feciſſe quod fecerat.

NAm qualitas concluſiua vel exaggerationem habet facti ex parte accuſatoris,vel ex altera parte commiſerationem in qua plerumque ex pragmaticæ qualitatis locis multa dicentur: & quid iuſtum ſit pro qualitate facti,& quid vtile exemplo, & quid honeſtum ad famam:quare id de quo quæritur, quàm grauiſſime debeat vindicari, ex quibus iiſdem locis & reus in contrariam partem poterit diſputare.

FInis eſt aut ſimplex aut duplex. Simplex, quod de vna re quærimus. Duplex,aut ex perſonis,aut ex rebus. Ex rebus,cum duo ſunt crimina, alterum maius,alterum minus. Quare hoc proprium finitiui ſtatus, quod fere accuſator minus excludit,& maius inducit:reus maius excludit, inducit minus. Vt in illa controuerſia. Quidam de templo ſuſtulit vaſa priuata & profana. Petitus ad pœnam tanquam ſacrilegus offert quadruplũ quaſi fur. Ex perſonis autem duplex finis ſit, vt vbi quidam in tyrannide arcem conſcendit,tyrannum perempturus: tyrannus fugiens, ab obuio occiſus eſt.petunt præmium,ille qui tyrannum ex arce deiecit,& ille qui obuium occidit. Verum quoniam diximus,cum ex rebus duplex eſſet finis,accuſatorem minus excludere,maius inducere, videretur illud addendum,quod aliquando euenit in huiuſmodi cauſa, vt accuſator non excludat minus, ſed ipſum retineat,& maius inducat. Qualis eſt illa cauſa,Qui virginẽ vitiauerit,det decem milia:qui depoſitum violauerit,capite puniatur. Quidam iturus ad bellum, virginem ſibi depoſitam vitiauit. Accuſator dicit virginem eſſe vitiatam, ſed hoc reticet,& addit alterum crimen. Non dicit enim etiam depoſitum eſſe violatum. Eſt finis & ille, quem Græci

ἐνκρινόμενον vocant, vt aliud quidem in quæſtionem veniat,& aliud iudicetur:vt ſi reus ſit ſepulchri violati, qui tumulum inanem reſciderit. Hic enim non hoc quæritur, an ille ſepulchrum violauerit, ſed an illud ſepulchrum fuerit. Verum tamen neceſſe eſt pronuncient iudices,non an illud ſepulchrum ſit, ſed an ſepulchrum ille violauerit. Fit plerumque ex vno ſcripto duplex quæſtio definitiua:vt ſi hæc cauſa ſit poſita,Sacerdos purus ſit,& è puris: patrem ſuum reum proditionis fecit, & obtinuit, petiit ſacerdotium. Hic enim ſeparatim quæritur, quid ſit è puris,& ſeparatim quid ſit purum. Hoc,ſi apud Zenonem depoſitum eſt,mihi tamen thema huius controuerſiæ non placet.

DE TRANSLATIONE.

Metalepſis (ſiue illa tranſlatio, ſiue illa præſcriptio eſt: nam de vtraque dicemus) alium locum forſitan tenere debeat. Nam qualitas prior eſt, ſed quoniam illa multifaria eſt,in alios ſtatus ſpargitur, ac plus diſputationis deſiderat,differatur.Metalepſis vno nomine apud Græcos diſparem apud quoſdam rationem habet.Nam hanc Zeno tranſlationem facit,nonnulli præſcriptionem. Non alienum ſit ergo, vt dixi, vtrumque cognoſcere. Zeno præſcriptiuas ait cauſas ſcripti & voluntatis eſſe:metalepſin autem trāſlationem facit. Quæ quidem tranſlatio ex iiſdem rebus fit, è quibus præſcriptio. Nam præſcribimus vel ex perſona, vt negemus eum eſſe aduerſarium,qui contra nos agere poſſit: vel ex tempore, vt negemus illo tēpore:vel ex loco, vt negemus illo loco: vel è modo,vt negemus illo modo. Itidem fit tranſlatio, cum facinus in aliquem & crimen conſtituimus transferendo: vt cum ille dicat id factum,quod fieri licuiſſe contendat,transferamus à perſona, vt negemus illi licuiſſe: aut tempore, vt negemus illo tempore: loco, vt negemus illo loco:modo, vt negemus illo modo.Cæterum hæc magis exemplis patebunt.

A Perſona transfertur, vt in illa cauſa: Quidam inimicum ſuum reum capitis à ſe factum & damnatum ipſe occidit, cum precium eius rei dediſſet carnifici decem millia, reus eſt cædis. Hic à perſona transfertur. Concedimus enim licuiſſe occidi,ſed negamus huic occidere licuiſſe.

A Loco autem ſimul & à tempore transfertur, vt in illa controuerſia, adulteros deprehenſos liceat occidere.Quidam adulteros deprehendit,alterum occidit,alteri pepercit.Reus factus eſt,quòd non & illam occidiſſet:ſic ſe defendit,vt diceret per amorem occidere non potuiſſe. Abſolutus eandem poſtea inuenit apud tumulum adulteri flentem; occidit: reus eſt cædis. Manifeſtum eſt tranſlationem eſſe & à tempore & à loco. Quippe accuſator occidi illam oportuiſſe non abnuit:ſed neque illo loco neque illo tempore occidi licuiſſe contendit.Loci in tranſlatione hi,præſcriptiuum præcedens, ipſa tranſlatio,par,maius,à ſummo ad imum. Alia tranſlatio,quando & ex parte accuſatoris à ſummo ad imum. Secundum hos locos inſpiciamus,vel hanc cauſam, quæ ſupremo poſita eſt.

DE adultera occiſa præſcriptiuũ præcedẽs eſt,vt ſi hic pręſcribat actioni,eo quod neget ſe reum fieri oportere cum ea mulier fuerit occiſa, quam conſtat occidi ex lege debuiſſe. Huic oppoſitus locus proximus, id eſt ipſa tranſlatio. Imo vero reus fiet, quoniam debuerit illa quidem occidi,ſed alio in loco,alio in tempore,& occiſa ſit eo loco & eo tempore,quo non licuiſſet occidere.

Sequitur par,in quo dicit reus nihil intereſſe quotem pore,vel quo loco fuerit occiſa,æque ait illam meritas pœnas dediſſe.

Deinde eſt maius. In quo loco oſtendit reus magis etiam ſibi conſtare rationem,& multo iuſtius illam peremptam.

BEne adiectus locus à ſummo ad imum. Perſequemur enim ſingula, quare vel magis recte & tunc,& in illo loco fuerit occiſa, cum ſuperſtitem adulteri retineret libidinem , cum illum deſideraret & mortuum, cum apud tumulum eius lamentaretur & fleret.

HIc alia tranſlatio merito. Transfert enim accuſator,ſi vindicanda faciebat,accuſari illam debuiſſe. Et hic trãsfert à perſona illius ad perſonam iudicum ,per quos iam opus fuerit vindicari, cum ille poteſtatem ex lege ſibi datam perdidiſſet.

DIximus ex accuſatoris parte aliquando à ſummo ad imum,quale eſt in ſuperiori illa cauſa. A ſummo enim ad imum argumẽtum eſt non licuiſſe illi,inimicum ſuum occidere , quod hoc emendum illi fuerit , & tanta pecunia emendum. A modo quemadmodum ſit factum,Tranſlatio non fere in fictis cauſis inuenitur. Facile eſt tamen ex his quæ ſupra ſcripta ſunt perſpicere, quid in hac parte intelligi debet : vt ſi reus ſit aliquis, quod alio modo quid fecerit,quàm facere ei licuerit.

IAm licet ad illam aliam metalepſin tranſeamus , quam præſcriptionem à quibuſdam diximus fieri. Diximus autem etiam quemadmodum fieret,ſed hoc intereſt,quòd tranſlatio eſt de præterito : quum aliquid ſit factum,aut ab eo qui non debuerit id facere,aut eo tempore,vel eo loco,vel eo demum modo quo facere non debuerit.Præſcriptio ſpectat ad tempus futurum , ſi quis agere poſtulet , qui agere non debeat : aut illo tempore, vel illo loco vel modo, quo agi non poterat.

LOci præſcriptionis.Propoſitio ſcripti,homonymía. Deductio generis ad ſpeciem,finis incidens:aliquando à ſummo ad imum. Tranſlatiua qualitas,communis qualitas,coniectura.

PEr hos locos tractemus , ſi placet , controuerſiam illam : Pauper qui duos diuites habebat inimicos , peregre profectus. Interea filius eius occiſus,& inſpoliatus inuentus eſt. Accuſauerunt ſe inuicem. Diuites cædis abſoluti ſunt. Redit pauper , & inſtituit diuites reos. Illi præſcribunt. Lex enim eſt,De eadem re bis agi non liceat.

PRopoſitio ſcripti eſt,an cũ lege ſcriptũ ſit , vt bis dè eadẽ re nõ agatur: non oporteat hãc cauſam bis induci , cũ iam accuſati ſint & abſoluti.

HOmonymia est,quid vocet lex actionem, vtrum pœnam & animaduersionẽ,eamque nolit iterari,an ipsam accusationẽ & defensionem. Nam vtrumque horum, nomine actionis significatum potest videri:magis etiam si Græce controuersia explicetur, qui δίκην tam pœnam, quam actionem vocant. Sed nos quoque Latino sermone aliquammulta inuenimus huiusmodi. Quæ vniuersa referre non est necesse,cum iam res ipsa ad intellectum declarata sit. Deductio generis ad speciem est, An cum bis agi lex prohibuerit, non de omnibus rebus id præscripserit, sed de pecuniariis causis,an de his,in quibus minora sunt crimina. Finis est incidens, an actio illud fuerit,an vero conclusio.

A Summo ad imum est,an cum absente patre de filio eius acta res fuerit,æquum sit admitti patrem regressum, cuius dolor est, An cum hic nihil importunius habuerit ad agendum, cum non ipsius culpa acciderit,quod non statim accusauerit.

TRanslatiua qualitas est,an ne sic quidem iterari iudicium debeat,licet accusatoris persona mutata sit, licet pater postulet. Denique locus omnis translatiuæ qualitatis, nihil aliud est quàm rescisio loci superioris vt ille pro accusatore,hic pro reo nitatur.

COmmunis est qualitas,an æquũ sit eos ex integro causam dicere,cum si innocentes sint,absolui possint: si nocentes,damnari debeãt:econtrario, num hæc molestia accusationis declinanda sit:& sit iniustum sæpius eosdem homines ad contentionem iudicij deuocare.

COniectura an adfines huic crimini sint quod intenditur, id est,an cõmiserint cædem. Qui quidem locus in omni causa diffundendus est, sed non aperte, verum oblique, vt meminerimus nondum hoc agere nos posse, ne demus aduersario potestatem, vt manum nobis iniiciat, & nos in cursu actionis retineat,cum dicet de hoc ipso quæri, an reos cædis agere possimus. Sed non deerunt occasiones, quibus, vt dixi,idem faciamus quasi aliud agentes ostendendo,facile nos crimen probaturos,si impetrauerimus vt liceat reos facere. Id ipsum & rei facient,verum pari modo,vt non iam se defendant, sed innocentiam obliqua actione suam præferentes, molestiam actionis tantum se declinare dicant, & quia iudices quoque ratas velle debeãt leges & res iudicatas. Hæc quæ ad præscriptionem pertinent,quamquã ab instituto Zenonis remota, non tamẽ alienum fuit persequi ex his quæ tradidit Marcomanus, ex cuius commentariis hæc prope ad verbum translata sunt. Iam sequitur vt videamus quæ attinent ad statum qualitatis,& vt ad Zenonem reuertamur.

DE NEGOCIALI.

HÆc supra de translatione vel præscriptione fortasse alieno loco, vt iam dixi,inseruisse videamur, quoniam translationis statum nouissimum inter rationales quatuor status feceramus, verum non ex nostro instituto,sed ab aliis factum est, ex ea causa quam supra locutus sum:quoniã de quali

de qualitate quæ media ſit,pluribus erat diſputandum,& plura tradenda. Nos videamus iam de ſtatibus qualitatis,cui primus ex omnibus eſt,ſicut ſupra docuimus,negocialis. Hic aut legalis eſt,aut rationalis. Rationalis cum ſine vllo ſcripto de æquitate rerum diſceptatur: Legalis vero, cum aut rogatio fertur,aut lex,aut præmium definitum petitur.

DEliberatiuæ quoque cauſæ in eundem ſtatum cadunt. diuiditur negocialis legalis,legitimo,iuſto,vtili,poſſibili,honeſto,ita vt & in contrarium ex parte diuerſa per ſingulos locos diſputentur.Quod enim alter legitimum eſſe contendit,alter ex eodem loco,ſi poterit, contendet contrarium legibus, ſi aut lex aliqua ex diuerſo repugnabit, aut rogatio, aut plebiſcitum, aut fœdus,aut naturale ius, aut mores. Contra quæ, vtemur aut negatione,aut oppoſito.

NEgatio eſt, vt dicamus, non eſſe contrarium legibus, neque naturæ, neque pacto,neque moribus.

OPpoſitum eſt, ſi fateamur quidem alicui ſcripto eſſe contrarium, ſed opponamus vtilitatem, eámque dicamus potiſſimam eſſe debere. Aliquando etiam in loco legitimo, aliqua erit coniecturalis quæſtio, fortaſſe etiam finitiua. Secundus locus negocialis eſt, quo quæritur quid ſit iuſtum. In eo loco eſt diſputatio in legibus ſimplex, cum quæritur an iuſtum ſit,vt adulteros deprehenſos liceat occidere.

IN rogationibus vero & præmiorum petitionibus, & in deliberatiuis, per eum locum qui eſt à ſummo ad imum, oportebit ire per ſingula, & ex ſingulis locis oſtendere, quare iuſtum ſit quodcunque dicetur iure tali faciendum eſſe. Hic incidet ſtatus, ex quo defenſio erit eius, aduerſum quem aliquid feretur. Qualis apud Græcos controuerſia eſt. Deliberant Athenienſes an Eleis inferant bellum,cum illi Alcibiaden flagellis verberauerint.Incidit enim quæſtio,an licuerit illis facere certaminis iure.

TErtius eſt locus in negociali vtilitatis. Hic omnem ferme diſputationem habet, circa rationem futuri temporis. Quæritur enim quid in futurum ſit vtile.Aliquando in hunc locum incidit coniecturalis quęſtio: quale eſt illud apud Virgilium: Deliberat Diomedes, an Latinis auxilium petentibus ferat, quia Æneas ſi Latinos vicerit, in ipſum ſit ſua arma verſurus.

POſſibile ex perſonis & ex rebus ipſis habet diſputationem, & locus honeſti bene concluſionis & epilogi loco poſitus eſt. Cum enim cætera excuſſa ſunt, tunc ſupereſt vt de honeſti partibus diſſeramus. Hi ſunt loci negocialis ſtatus: in quibus ſatis erit plerumque docere legitimum quidem eſſe, & vtile,& poſſibile, & honeſtum,ſed aliquando vt ſit honeſtius, prius refutabimus aduerſariorum, dein noſtra inducemus. Hoc ita eſt, vt doceamus primum non eſſe contrarium legibus: deinde addamus ſeparatim, imo congruum legibus. Itemque dicamus non eſſe iniuſtum, & addamus potius eſſe iuſtiſſimũ.Demonſtremus non eſſe inutile:deinde

vtiliſſimum eſſe doceamus. Pari modo & de honeſtatis partibus diſputemus. Quod ſimiliter licebit facere ex parte contraria. Hæc fere ſunt, quæ attinent ad negocialem illum, quem diximus legalem vocari.

RAtionalis autem negocialis eſt, vt ſupra propoſuimus, cum ſine vllo ſcripto inter ſe aliqui de æquo bonoque diſceptant, qualis eſt illa controuerſia: Ciuitas in tyrannide, omne quod liberorum natum fuerat expoſuit, vicina ciuitas collegit & educauit. Finita tyrannide, petunt patres filios, & offerunt alimenta. Illi contradicunt. Loci huius ſtatus naturalis iuſti. Per quem vtrumque in hac cauſa diſputari poteſt, Ex parte eorum qui retinent, an naturale ſit iuſtum, vt qui ſemel filios expoſuerunt, repetere non poſſint. Ex parte patrum: an potius naturale ſit iuſtum, vt patres quolibet tempore recipiant filios ſuos, & naturale ius repetant.

SEcundus locus eſt à ſummo ad imum, per quæ ſingula quæ præceſſerunt, quæritur iuſtum ne ſit vt peterent filios, qui neceſſitate miſera coacti ſint exponere.

TErtius erit locus aliquando, futuri temporis ratio. In quo quæritur & in futurum, an vtile ſit fieri, de quo quæſtio ſit.

DEinde ſunt loci voluntariæ qualitatis. In cauſis reddendis voluntariæ mortis, putantur eſſe negocialis ſtatus, verum ſi rationalis an recte, paulo poſt viderimus: interim ſic putemus, vt quidam volunt: Primæ erunt quaſi præſcriptiuæ quæſtiones, an is qui reddet cauſas voluntariæ mortis, erit filius: an poſſit ex arbitrio ſuo mortem impetrare, contradicente patre. Ponunt quidam etiam generalem quæſtionem huiuſmodi, an ſola ſit cauſa moriendi, debilitas corporis. Et rurſum, an ſatis ea ſit ad cauſam mortis, cũ nemo ſine cauſa mori velit. Cætera fere per ipſum locum, qui eſt à ſummo ad imum conſideratur, an ex his quæ acciderant, iuſta ſit cauſa mortis. Bene iuxta hoc quod tradidit ius. Supereſt futuri temporis cogitatio, cum ſcilicet quæritur, an illi miſerum ſit viuere. Spectandam autem maxime voluntatem. Neque enim quiſquam libenter mori poſtulat. Sed fere erunt huiuſmodi hæ ſpecies, quaſi hoc optet & exprobret: alioquin cum agatur ex ipſa cauſa æſtimari. Id eſt ex parte diuerſa conſiderandum, qua voluntate quis contradicat, vtrum ſimpliciter & vere, an vero & malicioſe & aſtute. Negocialis ſtatus vtriuſque proprium quod futuri temporis rationem habet. Quæritur enim non quid actum ſit, ſed quid debeat fieri.

DE QVALITATE ABSOLVTA.

SEcundus ſtatus qualitatis abſolutus, vel qualitas abſoluta. Vtroque enim nomine nuncupatur. Huius loci finitiuum præcedens, quod vicem præſcriptionis obtinet. Deinde eſt locus ipſa qualitas abſoluta, quæ ſoluitur ex parte accuſatoris: aut negatione, vt neget licere: aut oppoſito,

vt dicat,& ſi licuerit, non tamen in perniciem oportuiſſe. Deinde eſt locus à ſummo ad imum, quare neque iniurioſa, nec criminoſa videatur. Ponet & ex ſua parte reus aliquando à ſummo ad imum, cum docebit quibus ex cauſis eſt, quemadmodum fecerit ſingula.

DEinde voluntatis coniectura eſt, & qualitas concluſiua. His locis tractari poteſt controuerſia illa: Pauper orator, & diues inimici. Diues fortiter fecit, petiuit pauperis oratoris linguam, præmij nomine, accepit poſtea. Concionante illo, ſtetit in concione pauper & fleuit. Lapidatione facta, occiſus eſt diues: reus eſt pauper cœtus & concurſus facti, ſecũdum legem illam, qui cœtum & concurſum fecerit, capite puniatur.

FInitiuum præcedens & vice præſcriptionis cum dicitur ex rei parte, concurſum facere, eſt populum conuocare, & turbulenta oratione animos hominum concitare, quorum nihil fecerit pauper. Quod vice præſcriptionis eſt, quum dicitur: Ex illis demum rebus reum de cœtu & concurſu fieri oportere. In hunc vero crimen hoc cadere non poſſe.

DEinde eſt ipſa qualitas abſoluta, vt dicatur huic licuiſſe in concione ſtare, flere. Huic occurrit, vt diximus, aut negatio, aut aliquid oppoſitum. Negatio, vt dici poſſit, non licuit huic flere. Oppoſitum, etiam ſi licuerit flere, non tamen in hunc effectum. Et ſequitur locus à ſummo ad imum, quod fletus ad hunc effectum contenderit. Hic ſane fortaſſe non ita auertet hoc crimen à paupere patronus eius, vt dicat, ad illum nõ pertinere, quid fecerit populus, cum ipſi reo præter lachrymas nihil poſſit intendi, ſed adijciet defenſionem populi, vt doceat recte illum feciſſe quod fecerit: ita vt aperte pauperis quidem cauſam, ſed latenter populi agere videatur, in quo erit de quo diximus, à ſummo ad imum ex parte rei, an meruerit hæc diues.

DEinde eſt voluntatis coniectura, quæ quidem in tota actione diſperſa eſt. Nam & accuſator contendet pauperem ea voluntate ſtetiſſe in concione & fleſſe, vt fieret quod ſecutum eſt, & patronus contendet nihil illum eius nec cogitare, nec ſperare potuiſſe.

COncluſiua qualitas, de qua & ſupra diſputatum eſt, quid iuſtum, quid vtile, quid honeſtum, damnare pauperem, an potius abſoluere. Verum ſcire debemus, qualitatem abſolutam non rationalem eſſe, ſed legalem, ſi reus ſe non naturali loco, ſed aliqua lege defendet, vt ſcilicet dicat ſibi lege licuiſſe.

HVius erit illa diuiſio, vt primus locus propoſitio ſit criminis: deinde ſcriptum, in quo erit qualitas abſoluta, ex quo ſcripto licuiſſe ſibi dicat. Poſt hos, locus erit interpretatio ſcripti contraria ſcripto. Deinde loci reliqui abſolutæ qualitatis.

DE COMPENSATIONE.

SEquitur, vt de aſſumptiuæ qualitatis ſtatibus diſputemus. Quorum vnus eſt compenſatio, cum incommodum quod dicimur attuliſſe,

compensamus vicario commodo loci eius. Aliquando præscriptiuum præcedens, tum propositio criminis, deinde locus communis ex causis, deinde ipsa compensatio, cui coniunctus est locus à summo ad imum.

DEinde est comparatio, demum translatio, tum voluntas & qualitas conclusiua. Horum locorum tractatio consideretur per diuisionem controuersiæ huius. Cum exercitus in prælium frequenter inductus, naue semper refugeret, imperator classem incēdit, & eductus ex classe exercitus, vicit. Reus est læsæ Reipub. Compensationem esse nō dubium, ideo quod cum dicatur amissione classis læsisse Rempub. compensat incommodum opposito victoriæ commodo. Primus locus præscriptiuum præcedens, in hac causa fortasse cessabit. In alia erit, vt dicat reus non in his esse crimen Reip. læsæ, nec posse hoc nomine reum fieri. Quod hic fortasse non potest dici, quia damno affecta Respu. est. Erit ergo propositio criminis, an læsa Resp. quæ subsidium classis necessariæ amiserit.

HVic occurrit locus proximus, qui est communis ex causis, cum scilicet dicet reus, non oportere secum tam calumniose agi, vt res ipsa tantum consideretur, cum omnia quæ fiant vel facta sint, spectari ex causis suis oporteat, hoc est, vt quæratur qua causa illud quodcunque sit factum.

CVi loco adiuncta est ipsa compensatio, cum scilicet dicit reus illo quod sibi detur crimini, se victoriam consecutum. Quæ locum implebit, à summo ad imum omnia persequendo quæ ante acciderunt: & quemadmodum incensa classe mutata sit ratio dimicandi, & depulsa infamia fugæ, victoria euenerit. Sequitur comparatio. Quo loco scilicet in contentionem veniunt, & illud quod iniuriæ dicitur factum, & illud quod commmodi dicitur esse quæsitum, & æstimatur, quid vtilius Reipub. fuerit.

DEinde est translatio ex re, vt dicat accusator, potius aliud fieri debuisse, vel remoueri classem, vel aliquid opponi, ne eo confugeret exercitus. Aut ex persona, vt dicat nō ipsum ex arbitrio suo facere, sed referre ad senatum, vel ad populum debuisse. Cui sane loco ex contraria parte habebunt defensiones suas. Respondebit enim reus, & cum translatione rei, vt dicat, non aliud fuisse faciendum, & cum translatione personæ, vt dicat imperatorem se, habuisse potestatem per seipsum consulendi. Iam voluntatis locus est, vt supra docuimus, in totam causam dispersus. Nam accusator quidem dat operam, vt ille voluntate lædendæ Reipub. fecisse videatur: reus contra, vt credatur fecisse cupiditate vincendi. Qualitatis conclusiuæ vim satis supra docuimus.

DE RELATIONE.

RElationis ſtatus hoc habet proprium,quod ſemper neceſſe eſt in aliquem ſtatum præterea incidere,quod illum quem accuſator defendit,defenſor accuſat.Loci relationis,propoſitio criminis.Ipſa relatio hic incidens,ſtatus eſt. Loci eius.Deinde tranſlatio,tum voluntas & qualitas concluſiua.Poteſt in exemplum illius accidere actio illa Ciceronis, quæ eſt pro Milone.Nam hunc ſtatum fecit ipſe,cum dixit quæri, iure an iniuria Clodius fuerit occiſus. Relatio eſt,an iure interemptus ſit,cum feciſſet inſidias. Hic incidens ſtatus eſt.Loci eius coniectura cum locis ſuis omnibus,per quos ſcite decurrit,vt probet Miloni inſidias factas eſſe per Clodium.Hic illud eſt,quod ſupra poſuimus. Defenſor enim Milonis accuſat Clodium.Econtrario vtique, accuſator Milonis Clodium purget neceſſe eſt,vt inſidias non ille ſed hic feciſſe videatur. Tranſlatio in hac cauſa ceſſat. Non poteſt enim Miloni dici,ſi te Clodius volebat occidere, ad iudicium illum potius adducere debuiſſes.

PLerumque autem relationi permixta compenſatio eſt.Vt ſi accuſatur Scipio Reipub.læſæ,quod Carthaginem ſolo æquauerit. Hic enim relatio eſt,quia dicit merito illi ciuitati hoc accidiſſe.Et compẽſatio quia dicit bono Reipub. factum. Diuiditur ergo huiuſmodi cauſa propoſitione criminis,An læſa Reſp.cum tantam amiſerit ciuitatem.Deinde occurrit ille locus communis ex cauſis, an non res ſed cauſa rei ſit conſideranda.Et hic iam ſequitur & relatio,quia merito illi acciderit tam infidæ ciuitati,& toties rebellanti.Compẽſatio quia bono P.R.factum, ne vltra neceſſe habeat in periculum belli venire. Tranſlatio erit in hac cauſa ex relationis & compenſationis locis. Nam cum dicet reus merito illi ciuitati accidiſſe,transferet accuſator ita vt & dicat,& ſi illa merebatur,non ipſum arbitratu ſuo facere,ſed referre ad ſenatum debuiſſe.Deinde erunt reliqui omnes loci compenſationis,comparatio,coniectura rei,voluntas, & qualitas.

DE REMOTIONE.

REmotio eſt, cum reus remouet a ſe culpam in aliquam neceſſitatem, vel in alicuius imperium. Loci eius, propoſitio criminis, finitiuus, præcedens:locus communis ex cauſis,ipſa remotio. Cui occurritur coniectura vel qualitate.Deinde eſt tranſlatio.Tranſlatio autem aut ſimplex, aut comparatiua erit.A ſummo ad imum,ex quacumque parte res dederit,& quodcũq; loco opportunũ erit,ſiue poſt ſiue ante trãſlationem.Deinde eſt voluntas,& qualitas concluſiua. Exemplum poteſt eſſe in hunc ſtatum illa cauſa:Imperator militum corpora in prælio peremptorum reuehebat in patriam,orta tempeſtate cadauera abiecit. Accuſatur quod

læſerit Rempublicam. Huic imperatori vtique illa defenſio eſt, vt crimen neceſſitate remoueat, & auertat, quod dicat abieciſſe ſe illa corpora tempeſtate agente.

ERit ergo diuiſio ſecundum locos, quos ſupra poſuimus. Propoſitio eſt criminis, an ſit læſa Reſp. cum tam boni ciues & milites, quibus deberet ſepulturæ bonum contingere, in profundum proiecti ſint.

SEcundus erit in cauſa, quam propoſuimus, locus ex cauſis cum nō poſſit hic imperator primo loco, vti finitiuo pręcedente, vice præſcriptionis. Neque vero nos nūquam fugere debebit hic locus, ſi res omnino patietur. Quippe in nulla cauſa omittenda præſcriptio eſt, quæ tenet locum primum, etiamſi deſcenſuri ſumus ad alias actiones. Niſi dicat hic imperator, non in his eſſe crimen Reip. nec poſſe dici Remp. læſam, quæ nullum detrimentum poſſit accipere corporibus abiectis, quæ iam commodum afferre non poterant.

DEinde erit locus ille quem diximus ex cauſis, an vlla res ipſa per ſe debeat æſtimari, ſed cauſa cur facta ſit, vt ſi voluntate ſit factum, plectatur ille qui fecerit: ſin vero neceſſitate, nō veniat ad pœnam hominis culpa fortunæ.

ET ſtatim ſequitur ipſa remotio, an culpæ imperatori eſſe non debeat, quod tempeſtas fieri coegerit. Hic erit iam ille fortaſſe locus a ſummo ad imum, cui dubiam ſedem fecerat. Nimirum enim a ſummo ad imum omnia perſequetur reus, quemadmodum voluerit reuehere domū corpora cum impoſuerit in nauem, ſed neceſſe habuerit abiicere, vt hi qui incolumes erant, quique viuebant, & prodeſſe Reip. poterant, ex periculo euaderent.

HVic occurritur, quemadmodum diximus, aut coniectura aut qualitate. Cōiectura, ſi poſſumus negare tempeſtatem fuiſſe. Qualitate, cum poſſumus dicere, etiamſi tempeſtas fuerit, non tamen rem talem, & tam impiam fuiſſe faciendam.

DEinde eſt tranſlatio, quæ in hac cauſa forſitan ceſſat, in alia tamen non erit ocioſa, ſi potuerit accuſator dicere, etiamſi faciendum erat, referre vtique ad ſenatum vel ad populum debuiſti, non tuo arbitrio facere. Sed hanc tranſlationem diximus aut ſimplicem eſſe, aut comparatiuam.

COmparatiuam autem, vt ſi dicamus omnia potius reum pati debuiſſe, quam facere quod fecit.

DEinde eſt voluntas & qualitas concluſiua, quarum vim ſupra iam frequenter oſtendimus. Hic quoque idem illud attendendum eſt, quod paulo ſupra in abſolutæ qualitatis ſtatu monuimus, quod etiam remotio pari ratione legalis eſt, cum ipſam remotionem reus mutuatur ex lege. Vt ſi dicat, ſe id quod fecerit, feciſſe legis alicuius imperio. In hac quoque ſimilis erit, atque in abſoluta qualitate, diuiſio, vt ſit propoſitio

criminis:deinde ſcriptum quo coactum ſe reus dicit:deinde interpretatio ſcripti ex parte accuſatoris:deinde cæteræ quæſtiones ex locis reliquis remotiui ſtatus.

DE DEPRECATIONE.

DEprecatio eſt, ſeu veniæ peritio, cum de eo quod intenditur & confitemur,ſcilicet veniam petimus,pręcedente aliqua facti cauſa,quare poſſit ignoſci.Loci eius,propoſitio criminis,locuscommunis ex cauſis, ipſa deprecatio,a ſummo ad imũ.Occurritur autẽ deprecationi aut occupatione,aut coniecturali voluntate, & qualitate concluſiua.Verum hic ſtatus non erit ſatis firmus in grauioribus cauſis atque criminibus,ſed in his,in quibus poſſit ignoſci. Velut ſi reus ſit iniuriarum adoleſcens luxurioſus,quod poſt cœnam aliquem pulſauerit,& prætendat ebrietatem,atque hoc nomine petat veniam. Vt autem vim locorum ſcire poſſimus, percurramus tractatum ipſius per controuerſiæ huius exemplum.

PRopoſitio criminis eſt,an iniuriarum lege teneatur,quod ciuem pulſauerit.

LOcus communis ex cauſis eſt,an non per ſe res ipſa debeat exiſtimari, ſed qua de cauſa facta ſit:Vt ſi conſulto & nocendi volũtate ſit facta, ſeuere puniatur:ſi vini culpa,non hominis,vt ſit impune,& detur venia.

DEprecatio per illa,quæ ſunt a ſummo ad imum, perſequenda eſt, an indigna res venia,cum adoleſcens poſt cœnam cui parum vini errauerit.

HVic loco occurri dicimus tribus modis. Pari, vt dicamus,nihil facere, ex qua cauſa hoc fecerit,cum adæque iniuriam paſſus ſit ille qui pulſatus eſt.Occupatione,vt dicamus additamentum eſſe culpæ, non excuſationem,quod prętendatur ebrietas.Duplicari enim crimen pulſationis, crimine ebrietatis.Coniectura,ſi poterimus dicere,nec ebrietatem in cauſa fuiſſe.Cui cohæret voluntas coniecturalis,vt dicamus nocendi voluntate pulſatum.

QValitas concluſiua eſt,qua,vt ſæpe iam diximus,in epilogo vel exaggeratur culpa,vel extenuatur. Quoniam fere omnia videmur tradidiſſe, quæ de rationalibus ſtatibus videbantur eſſe tradenda, non eſt ab re aliquid de his controuerſiis tradere,quorum de ſtatibus plerumque dubitatur.

INgrati actiones quidam finitiuas arbitrantur, quaſi quæratur quid ſit ingratus,ſed errare iſti videntur.Non enim ratio nominis de finitione pendet,nec quæritur quid ſit ingratus, ſed ingrate feciſſe dicitur ille qui reus eſt.Neque vero contraria defenditur,vt & ipſe definiat quid ſit ingrat⁹,ſed vtitur ferme aut remotione,vt neget ſe eã gratiã referre potuiſſe:

aut compenſatione, vt dicat, nec illi ipſi expedire, aut illi oportuiſſe gratiã reddi. Dicetur, fortaſſe & abſoluta interim qualitate, non vti licuiſſe ſibi dicat, ſed illo modo gratiam reddi non oportuiſſe contendat.

ERit igitur diuiſio in huiuſmodi cauſis, vt ſit, Propoſitio criminis a ſummo ad imum, quibus cõmemoret accuſator, quæ beneficia pręſtiterit, quibus iuuerit, quemadmodum non potuerit iuuare. Deinde erit reſponſio ex eo ſtatu, quemcunque illum ſuggeret cauſa ſecundum locos ſtatus ipſius, cum quis de moribus reus ſit, propemodum ſtatus eſt abſolutę qualitatis. Neque enim dubium eſt lege nulla veteri, quod lege nulla accuſatur. Porro autẽ in qualitate abſoluta dicimus licitum quod intenditur, & ex eo quæſtio eo peruenit vt quæratur, an potuerit id fieri. Quod cum oportuit fieri, vtique ad crimen morum non pertinet. Poteſt huiuſmodi cauſarum & illa eſſe diuiſio ex negotialis ſtatus locis, vt quæratur an legitimum ſit id quod factum eſt, an iuſtum, an vtile, an honeſtũ. Ex his enim poterit æſtimari, an peccatum moribus fuerit, non tamen vt ſtatum negotialem eſſe dicamus, ſed abſolutam potius qualitatem, ideo quia de facto quęritur, non de futuro deliberatur. Et vt dixi, abſolutę qualitatis eſt proprium, vt quæratur, recte an perperam ſit factum: Cum cauſas mortis voluntariæ reddit, putant quidam negocialẽ ſtatum, quia quæratur, an ille debeat mori, & quęſtio quaſi tota ſit de futuro. Sed ſi hoc eſt, & in his cauſis, in quibus reus eſt, aliquis negotialis eſſe videatur. Quæritur enim & ibi, an debeat ipſe dãnari. Hic porro de præterito omnis eſt quæſtio. Ex his enim quæ pręceſſerunt, exiſtimandum eſt ſenatui, an petenti dare debeat moriendi poteſtatem. Videamus num rectius putemus ſtatum huiuſmodi controuerſiæ ex eo quod contra dicetur, exponi. Nam huiuſmodi cauſæ eandem naturam habent, quam illę, vbi accuſator & reus ex diuerſis partibus conſiſtunt. Nam & qui cauſas mortis voluntariæ reddit accuſator, quodammodo vſus eſt ille defenſor qui cõtradicit. Inueniemus igitur aut remotiuas eſſe huiuſmodi cauſas, aut deprecatiuas, aut quaſvis potius quam negocialeis. Abdicationum quoque cauſas negotialis ſtatus quidam arbitrantur, quoniam quæratur an quis debeat abdicari. Sed hoc tale eſt, quale & de quo ſupra locuti ſumus. Ergo inuenientur hæ cauſæ iudicialium ſtatuum, vt ſit aut qualitas abſoluta, aut aſſumptiuæ alicuius frequentiſſima, tam deprecatio quam actio eſt contra partes.

GEnerales quidem quæſtiones quaſdam in abdicationum cauſis eſſe ſcire debemus. ac prima illa quaſi præſcriptiua eſt ex patrum parte, an patres ex lege habeant abdicandi poteſtatem, an poſſint liberi contradicere, & an illis relicta ſit contradicendi poteſtas. quæ etiam illa generalis eſt quæſtio, proprior cauſæ, an merito abdicetur, qui non fecerit vel non facit aliquid ex patris voluntate: an vero in quibuſdam rebus fas ſit non obſequi patris voluntati. Neque enim fere abdicatur quiſquam, niſi qui

qui voluntatem patris aut alterutrum parenten impugnare dicatur. Deinde cum peruentum fuerit ad ſpeciem, hoc eſt, ad id quod criminis loco obiicietur, incipiet ex defenſione naſci ſtatus, qui locis ſuis erit perſequendus. Sed ne abrupte videamur negare negotiali ſtatu nunquam eſſe cauſam abdicationum, erunt aliquando fortaſſe illo modo, ſi non ob factum aliquod ſuus abdicatur filius. Nam ille quidem iudiciali, vt propoſuimus, actione defēdet: ſed fortaſſe ad illud exemplum poterit videri negotialis ſtatus, furentem filium abdicauit, reuocauit ſanatum, abdicauit rurſum furentem. Hic ſane non eſt iudicialis ſtatus. neque enim crimina obiiciuntur adoleſcenti, quæ ex parte eius erunt perpurganda. Sed quaſi generaliter quæritur, an probabilis cauſa ſit abdicandi propter furorem.

INiuſti repudii actiones fere erunt relatiui ſtatus. Neceſſe eſt enim vt is qui neget iniuſte repudium datum, oſtendat crimen & culpam, quare merito & recte repudiata eſſe dicatur. Iniuſtæ dementiæ actiones, quęritur ad quem ſtatum pertineant. Nobis non dubium videtur in huiuſmodi cauſis coniecturalem eſſe ſtatum. Ceſſantibus ſane primis locis, a voluntate, & ex facultate. Neque enim dubium eſt, quin & nemo velit demens eſſe, & tamen poſſit demens eſſe. Merito omnis quæſtio a ſummo ad imum ex locis inſequentibus: quoniam quæ in cōtrouerſia ſunt poſita, perinde ſunt ſigna dementiæ, atque in criminum cauſis ex eodem loco ſigna ſunt criminum.

DE SCRIPTO ET VOLVNTATE.

NVnc iam ad legales ſtatus tranſeamus, quorum primus ſcriptum & voluntas, cum alter vtitur ſcripto, alter contra interpretatur ſcripti ipſius voluntatem ſcriptum ſit, id eſt, quaſi res ipſas opponere.

LOci autem eius ſtatus propoſitio ſcripti, interpretatio ſcripti per eū locum, qui vocatur a ſummo ad imum.

HVic contrarius locus par interim & maius: deinde legiſlatoris voluntas ex vtraque parte, deinde finis, deinde tranſlatio, voluntas, & qualitas. Inſpiciamus vim iſtorum per exemplum controuerſiæ, ſi placet, talis: Peregrinus murum ne aſcendat. Belli tempore cum hoſtes iam murum aſcenſuri viderentur, peregrinus aſcendit murum & hoſtes reiecit, victor fit reus quod contra legem fecerit.

PRopoſitio ſcripti eſt, an cum lex peregrino interdixerit, ne murum aſcenderet, teneatur ex lege, quia aſcendit in murum.

INterpretatio ſcripti, an alios peregrinos prohibeat aſcendere, & pacis tempore vetet aſcēdere. Hunc nō prohibuerit, qui aſcēderet vt ciuitati ſubueniret, & aſcēderit eo tēpore, quo iā ciuitatem hoſtis intraret: aſcenderit denique vt ex deſperatione tanta pacem & victoriam redderet. Facile eſt animaduertere poſuiſſe nos & illum locum, quem interpretationi

ſcripti adiunxerimus,cum ſcilicet a ſummo ad imum,cum omnia quæ ab iſto facta eſſent,quæque ad defenſionem eius pertinerent, ſingillatim ſumus perſecuti. Poſuimus deinde locũ qui par appellatur,an nihil interſit quo tempore vel qua cauſa aſcẽdiſſe dicatur. Sequitur maius,an vel magis etiam inlicitum fuerit belli tempore id fieri quod prohibitum eſt, vt aduerſus belli pericula caueretur.

DEinde eſt legiſlatoris voluntas,quid ſenſerit ille qui legem ferebat. Id quidem raro quæritur ſeparatim,ſed ſæpius cum ipſius ſcripti interpretatione permixtum eſt, vtrum prorſus peregrinum non admittendum in muros eſſe cenſuerit,an non admittendum eum qui pernicioſus eſſet futurus.

Sequitur finis,an ne ſit iſte peregrinus qui prꝑſtiterit operã optimi ciuis.

ESt & tranſlatio,vt diximus,an vt ei liceret hoc facere, autoritate publica repetere debuerit,cum aliter non liceret. Deinde eſt voluntas, quo animo fuerit. Deinde qualitas concluſiua, quale ſit factum. Iam de iſtis locis duobus vbique incurioſius dicemus,quoniã ſæpe iam dictũ eſt.

DE LEGIBVS CONTRARIIS.

LEgum contrariarũ ſtatus eſt,cum duo ſcripta contraria inter ſe pugnare videntur,vnde & ſtatus nomen accepit.

ET eſt fere quaſi duplex ſcripti & volũtatis ſtatus,quia vtrumque ſcriptorum interpretatio eſt.

ERgo etiam loci hi ſunt,propoſitio ſcripti,&interpretatio ſcripti:propoſitio alterius ſcripti,& interpretatio ſcripti.

DEinde vtrius legis voluntas,quæ,vt iã ſupra in altero ſtatu diximus, ad plurimũ permixta eſt cum interpretatione ipſius ſcripti : aliquãdo tamen habebit & ſeparatim fortaſſe tractatum.

DEinde eſt finis in vtraque parte,qui & ipſe aliquando interpretationi ſcriptorum permixtus eſt.

INde eſt comparatio vel legum ipſarum,vel rerum,de quibus diſceptatur.

ERit aliquando tranſlatio,deinde voluntas & qualitas. Percurramus hos locos ſub exemplo controuerſiæ illius,qui templum Cereris intrauerit,oculos amittat:qui parenti auxilium non tulerit,capite puniatur.

QVidam cum mater eius in templo Cereris vapularet, ingreſſus eſt templũ,opitulatus eſt matri:petitur ad pœnam lege,quæ iubet excęcari eum qui templum Cereris intrauerit. Quia primum illud ſcire debemus,quod aptiſſimum erit in cauſis contrariarum legum incipere ab aduerſarii ſcripto,idque ex diuerſa parte proponere,& interpretatione rebuſq; diſſoluere, tũ eius legis ſcriptum,proponere qua nitemur. Ipſi tamẽ etiam hæc lex ſupererit quodammodo, cum alterius ſcriptum fuerit interpretatione ſubuerſum. Inuenio tamen noſtrum ſcriptum non incom-

mode priore loco posse proponi, vt proponamus & certationem qua vtitur aduersarius: hoc in eam partem pro nobis erit, quo iam certo nostro iure poterimus scriptum illius interpretatione dissoluere, cum in confessum venerit illud scriptum, ad interpretationem descendere. Sed vt sit illa diuisio, quam supra cœpimus tradere (illa enim magis placet) erit locus primus ex parte accusatoris, propositio illius scripti quo reus nititur: an possit reus fieri, qui legi fuerit obsecutus, & matri fuerit auxilio. Huic adiuncta statim interpretatione, an frustra sibi esse putet ex lege defensionem, qui matri tulerit auxilium, non tamen aduersus iniuriam verberum: sed tunc tantum cum ita res ageretur, vt filio liceat id facere. Hunc locum a summo ad imum oportebit implere, quis ille locus fuerit.

Desiderantur cætera de statu legum contrariarum collectionis & ambiguitatis.

SVLPITII VICTORIS INSTITVTIONVM ORATORIARUM ad M. Silonem generum, Finis.

EXCERPTA DE LOCIS RHETORICIS.

Videantur M. Tullius de Inuentione, Boethius lib. IIII. *de differentiis topicis, Alcuinus in dialogo de Rhetor.*

OMNES res iuxta rhetoricæ indagationem disciplinæ argumentando confirmantur, aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus; nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, orationes, casus.

NOmen est, quod vnicuique personæ datur, quo suo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Nam de nomine nonnunquam aliquid suspicionis siue argumentationis nascitur. vt si dicamus idcirco aliquem Callidium vocari, quod temerario & repentino consilio sit. Nam eiusmodi nomina quasi indices morũ hominibus sæpissime imponũtur.

AC de natura licet aliquãdo ducere suspiciones, cuius partes sunt plurimæ. Aut enim sexus consideratur, vt vir an mulier sit: aut natio, vt Graius an barbarus: aut patria, vt Atheniensis siue Lacedæmonius: aut cognatio, quibus maioribus, quibus cõsanguineis sit ęditus: aut ętas, vt puer, an adolescens: natu grandior, an senex. Propterea commoda aut incommoda considerantur, an natura data animo, an corpori, hoc modo: Valẽs an imbecillus, longus an breuis, formosus an deformis, velox an tardus, memor an obliuiosus, pudens, patiens, an contra, & omnia hæc quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam.

ET ex victu multæ trahũtur suspiciones, cum quemadmodum & apud quos, & a quibus educatus & eruditus sit quæritur, & cum quibus vi-

uat, qua ratione vitæ, quo more domeſtico viuat.

ET ex fortuna ſæpe argumentatio naſcitur, cum ſeruus an liber, pecunioſus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix: priuatus, an in poteſtate ſit, aut fuerit, aut futurus ſit conſideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ eſſe attributa intelligantur.

HAbitus autem, quod in aliqua perfecta & conſtanti animi aut corporis abſolutione, conſiſtit, aut virtutis, aut artis alicuius perceptione, & item corporis aliqua commoditate, non natura data, ſed ſtudio & induſtria comparata. Ipſa cauſa poſita docebit, quid hic quoque locus ſuſpicionis oſtendat.

AFfectio eſt animi aut corporis ex tempore aliqua de cauſa commutatio. Vt lętitia, metus, cupiditas, moleſtia, morbus, debilitas, & alia quę in eodem genere reperiuntur. Et ideo affectionis quidem ratio perſpicuã ſolet per ſe gerere cõiecturã: vt amor, iracundia. Propterea quod & illorũ vis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem cõſequatur, facile cognitu.

STudium autem, quod eſt animi aſſidua, & vehementer ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio: vt philoſophiæ, poëticæ, geometriæ, literarum. Facile ex eo ducetur argumentatio eius, quod res in cauſa deſiderabit.

ITem ex conſilio ſumetur aliquid ſuſpicionis. Nam cõſilium eſt, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio.

FActa autem, & caſus, & orationem, tribus ex temporibus conſiderabimus: quid fecerit, aut quid ipſi acciderit, aut quid dixerit, & quid faciat, quid ipſi accidat, quid dicat, aut quid facturus ſit, quid ipſi caſurum, qua ſit vſurus oratione.

NEgotiis quæ ſunt attributa, partim ſunt continentia cum ipſo negotio, partim in geſtione negotii conſiderantur, partim adiuncta negotiis ſunt, partim geſtum negotium conſequuntur.

COntinentia cum ipſo negotio ſunt ea quæ ſemper adfixa eſſe vidētur ad rem, neq; ab ea poſſunt ſeparari. Ex his prima eſt breuis complexio totius negotii, quæ ſummam continet facti, hoc modo. Patris occiſio, patriæ proditio eſt. Deinde cauſæ eius ſummæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei factum ſit quæritur. Deinde in ipſo genere negotii, quid actum ſit, deinde quid poſtea factum ſit.

De his qvæ negotiis svnt attribvta.

IN geſtione negotii, qui locus ſecundus erat, quæritur locus, tempus, modus, occaſio, facultas.

LOcus conſideratur, in quo res geſta ſit, ex opportunitate quã videtur habuiſſe negotium adminiſtrãdum. Ea autem opportunitas quęritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, ſolitudine, celebritate, natura ipſius loci, & vicinitatis, & totius regionis. Ex his etiam attributionibus ſacer, pr ofanus, publicus, priuatus, alienus, an ipſius ſit de quo agitur, locus ſit au t fuerit.

TEmpus autem eſt id quo nunc vtimur. Nam ipſum quidem generaliter definire difficile eſt,pars quædam æternitatis,cum alicuius annui, menſtrui, diurni, nocturníve ſpacij certa ſignificatione. In hoc & quæ præterierint conſiderantur: & eorum ipſorum quæ propter vetuſtatem obſoleuerint,aut incredibilia videantur,vt in fabularum numerum reponantur:& quæ iam diu geſta, & à memoria noſtra remota, tamen faciunt fidem,vere tradita eſſe,quòd eorum monumenta certa in literis extent:& quæ nuper geſta ſunt, quæ ſcire plerique poſſunt: & item quæ inſtent in præſentia, & cum maxime fiant: & quæ conſequantur, in quibus poteſt conſiderari,quid ocyus, quid ſerius futurum ſit. Nam ſæpe oportet commetiri cum tempore negocium & videri, poterit ne aut magnitudo negotij, aut multitudo in eo tranſigi tempore.

OCcaſio autem eſt pars temporis,habens in ſe alicuius rei faciendi aut non faciendi opportunitatem. Verum in tempore ſpacium quodammodo declaratur. In occaſione ad ſpacium temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur. Hæc in tria diſtribuitur genera,publicum, commune,ſingulare.

Publicum eſt, quod ciuitas vniuerſa aliqua de cauſa frequentat.vt ludi, di es feſtus, bellum.

Commune,quod accidit omnibus eodem fere tempore,vt meſſis, vindemia,calor,frigus.

Singulare eſt, quod aliqua de cauſa priuatim alicui ſolet accidere. vt nuptiæ,ſacrificium,funus,conuiuium.

MOdus eſt,in quo quemadmodum & quo animo factum ſit quæritur. cuius partes ſunt prudentia,& imprudentia.

Prudentiæ autem ratio quæritur ex his quæ clàm an peruaſione fecerit.

Imprudentia autem in purgationem confertur. cuius partes ſunt, inſcientia,caſus,neceſſitas.

Facultates ſunt,aut quibus facilius aliquid fit,aut ſine quibus non fit.

ADiunctum negotio autem illud intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod ſimile in negotio, quod agitur ,& quod æque magnum, & quod contrarium, & quod plurimum diſtat,quod diſparatum, & genus,& pars,& euentus.

Et minus & æque magnum, & ex vi,& ex numero, & ex figura negotij, ſicut ex actu corporis conſideratur.

Simile autem ex ſpecie comparabili aut conferenda, atque adſimulanda natura iudicatur.

Contrarium eſt, quod poſitum eſt in genere diuerſo,ab eo cui contrarium dicitur.

Plurimum diſtat,vt frigus,calor,vt ita,mors.

Diſparatum eſt autem, id quod ab aliqua re præpoſitione negationis ſeparatur hoc modo,ſapere & non ſapere.

Genus est,quod partes aliquas complectitur.vt cupiditas.

Pars est,quæ est sub genere.vt amor,auaritia.

Euentus est exitus alicuius, in quo quæri solet, quod ex quaque re euenerit, eueniat, euenturum sit. vt ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia.

QVarta autem pars est ex his quæ negotio dicebamus attributa consecutio. Eæ res in hac quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur.

Primum factum est,quo id nomine appellari conueniat.

Deinde eius facti qui sint principes & inuentores.

Qui denique authoritatis eius & inuentionis comprobatores atque æmuli.

Deinde quæ de ea re, aut quæ eius rei sit lex, consuetudo, pactio, iudicium,scientia,artificium.

Deinde natura eius vulgo euenire soleat, an insolenter & raro. Postea homines sua autoritate id comprobare,ac defendere in his consuerunt,& cætera quæ factũ aliquid similiter confestim aut ex interuallo solent consequi Ac negotiis fere res hæ quas commemorauimus sunt attributæ.

EMPORII RHETORIS
DE ETHOPOEIA AC LOCO COMMVNI LIBER.

ETSI allocutio non est plena materia oratorum,est tamen vel materiæ portio,vel omniũ præparatio. Affectus enim inesse omnibus orationibus debet, cuius imitandi prima hic exercitatio datur. Denique à nonnullis hæc materia ethopœia vocatur,quod ethos,id est affectum dicentis effingat.Dat præterea & elegantis stili disciplinam. Cum autem sint tres figuræ,vasta,humilis,temperata,quas Græci characteres vocant, Asianum, Atticum,Rhodium:Hinc aptam materiæ,sensuum,sententiarum,verborumque formam accommodare meditamur. Aliter enim orationem vel incipit,vel exequitur iratus, aliter timens, aliter gaudens,aliter tristis, aliter senex,aliter iuuenis, aliter vir,aliter fœmina. Refert in dicendo, Deus an homo sit,lasciuus an tetricus,ignauus an fortis, doctus an rusticus. Sit igitur alacris lætantis oratio, tumens vani,breuis & conscissa properãtis,

meretriculæ mollis & blanda, matronæ ſeria, ſenũ grauis, temeraria pueri,miſeri humilis,longa & multa ambiens confitentis,paraſiti faceta, matris anxia,incondita ruſtici,oratoris ornata. Poſtremo in omnibus dictionibus mores eius, cuius verba fingenda ſunt, exprimamus. Quod genus allocutionis,vt ſupra dixi,ethopœia nominatur.

EST ſane præter ethos & pathopœia, qua imitamur affectum non naturalem,ſed incidentem.Quam materiam ab ethopœia praue diſtinguunt, qui putant eſſe ethe, quæ lætos fingant. Pathe vero, quæ triſtium ſint, cum ideo hoc ſit pathetica nomine nuncupata, quòd accidens alter affectus, naturalem illum morem ſæpe ſubuertat,patiaturque natura velut vim quandam cum is qui loquitur, à ſuo loquendi more declinet. Vt cum Hercules, cuius cõſtans fuit ſemper oratio,parricidium ſuum luget. Vel cum apud Homerum Achilles ſemper minax,circumuentum ſe a flumine gemit. Aut cum Mezentius ſemper crudelis, vel Turnum precatur vt ſe ſuſcipiat.vel Æneam vt ſibi tribuat ſepulturam. Denique ethos perſonam ſequitur ſemper, pathos cauſam.Igitur cum incurrens præponderabit affectus, tunc vocabitur pathopœia:ne tamen plene affectus qui ingeneratus eſt deſeratur. Nam neque ipſe Mezentius ſic precatur vt Turnus, nec ſic vulnere ſuo Mars mœret vt Venus. Valeat ergo interdũ mos ingeneratus, dum tamen qui ſuperuenit,propenſius exequatur,ſi plus in materia vis ipſius præualebit:ſin mediocris ſit qui acceſſit,affectus leuiter inſeratur.

TErtium genus eſt ethopœiæ, quod rei gerendæ tantum cauſa inducitur.Quale eſt illud, Vade,age,nate,voca Zephyros.Et,Vidimus o ciues Diomedem.quæ materia pragmatica nominatur. Raro tamen ita ponitur, vt non vel breuiter aliquis illic affectus operetur, ſicut in hac operam ſuam ſedulo commendat Venulus,extollit Diomedem.

EST & illud quartum genus allocutionis, quod ab oratoribus magnis in cauſis grauioribus & tragicis frequenter aſſumitur,cum mutis damus verba,& fingitur perſona quæ nõ eſt.ſicut M. Tullius verba prouinciæ vel Reip.inducit:Id proſopopœia vocatur.

PRoſpecto igitur genere materiæ, & formato habitu mentis ad ſpeciẽ dicendi, principium quærendum eſt. Sumitur autem aut de perſonis, aut de re,aut de tempore,aut de loco. De perſonis ante omnia, vel de noſtra, vel de eius apud quem ſermonem habemus, vel de illius de quo loquimur.

De noſtra,vt eſt apud Virgilium in verbis Iunonis: Me ne incepto deſiſtere victam? Vel in Turni verbis:Equidem merui,nec deprecor, inquit.

De perſona eius apud quem loquimur, vt eſt in eodem: Æole namque tibi.Et illud:O fama ingens.

De perſona de qua loquimur. vt, Iunonis grauis ira. Et illud: Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris?

De re, vt est illud: Non hæc solennia nobis Has ex more dapes? Et illud: Maxime rex.

De tempore. vt, Dum bello Argolici. Et illud: Venisti tandem.

De loco, Nulli certa domus. Nec tamen in omnibus materiis hæc vniuersa ponenda sunt, sed vniuersa reputanda, vt tractatis omnibus, id quod sit aptissimum delegatur: quamquam aliquando & duas res ex istis, aut etiam tres recipit vna materies, raro tamen. vt est in Ilionei verbis. A persona ad quam loquimur: O regina nouam. Et, Infandum regina iubes renouare dolorem. Ab ea quæ loquitur. vt est: Troes te miseri. De re: Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus.

Receptis ergo principiis, aptéque conscriptis, ipsa materia per temporum ordinem digeratur. Est enim secundum naturam, vt prius quæ gesta sunt explicemus: deinde quæ nunc gerantur. ad vltimum quæ gerenda sunt. In qua diuisione discrimen est, ne omnia per narrationem ac fabulam transigantur. Itaque id solum delegemus quod pertinebit ad rem, quæ in themate continetur. Sane & hic cogitemus, sic omnes fere materias, sed alias vberius, alias parcius, nonnullis pleraque deesse. Sit ergo exemplo de eodem Virgilio, sermo Iunonis, cum Æneam in Italia videret. Est enim persona quæ loquitur. Heu stirpem inuisam. Dein de præterito: Num Sigæis occumbere campis. & deinceps vsque illud, quod vasta charybdis profuit. De præsenti: Optata potiuntur Troes harena. De futuro: Non dabitur regnis, esto, prohibere latinis, & cætera quæ sequuntur.

DE LOCO COMMVNI.

Locus communis est in signis, & non tabulis, facti ad augendum pertinẽs executio. siue illud vel qua summum bonum, vel qua maximum crimen aliquam in se ammirationem ipsa nouitate conuertit. Æque enim prædicabilia & infanda commissa, licet diuerso iudicio, simili tamẽ commutatione mutatur. Sed huius materiæ propositioni hanc primam conuenit inesse obseruationem, vt factum quod bonum esse videatur, tale omnino ponatur, vt obnoxium crimini esse non possit, vel quod malum alienissimum laude statuatur. Cuius hæc tota vis est, vt quod in illa laudari possit, possit ex contrario non probari.

Itaque proponemus hoc factum, quod à reprehensione remotum sit in viro fortitudo. Item proponemus quod laudis minimæ sit in parricida, & vtrumque maxime conabimur dicendo. Et quoniam hoc materiæ genus vel simplex, vel duplex, vel compositum est, quibus gradibus occasiones quædam augendæ sint, hoc modo deprehendemus. Simplex locus est communis in sacerdotem pium. Duplex in sacerdotem pium templorum plurium. Cõpositus in sacerdotem pium, tẽplorum pluriũ, qui sacra æde flagrante, & simulacrum de incendio rapuit, cum oculos perdidisset.

Item

Item in malo facto locus cōmunis est simplex in veneficam virginem, duplex in veneficam virginem & parricidam, compositus in veneficam virginem & parricidam, quæ aliam veneficam carminibus suis fecit ardere. Quibus inspectis, cauēda est illa turpissima vitij familiaritas, qua communiter auspicamur, id est, vt dicamus: Rem magnam ad vos iudices defero, imo nulli alij comparandam: vel, Adduco ad vos reum, omni immanitate cæteros supergressum.

Sed inspiciendi personarum habitus, vt sacerdotis vittæ, & infulæ, & purpuræ vestis. vt viri fortis arma & puluis & sudor & sanguis.

ET de his omnibus concinna & breuia, & (quod est gratissimum) noua principia accommodāda, ad quæ præstabunt, etiam vultus hominum considerati. vt, Latronis torua facies, truces oculi, crinis immissus, corpus immane. vt adulteræ, proterua lumina, impudens color, adiumentis pluribus formæ quęsitæ. Præstabunt & materiam vniuscuiusque in quem dicemus sectatores & comites, quos ei adesse credibile est, vt sobrio continentes, eloquenti disertos, duci milites, contraque meretrici amatores, luxurioso parasitos, auaro cupidos.

Nec minus officia cuiusque personæ dabunt adiumenta principiis, vt si in philosophum dicam, non expectat sapiens quidem gratias, nec desiderat præmia, sed nos prætermittere ea quæ optime meruit non oportet: vel si aliquid quod orator fecerit augeamus. Notum quidem erat, iudices, quantum esset in eloquentia bonum: hic tamen probauit artem illam, in se summam industriam continere. Vel ex contrario: Nulla quidem pœna grauis est latroni, sed nihilominus puniendus est. Vel, Magnam quidem scio, iudices, hunc in beneficio suo posuisse fiduciam, & sperare, vt in crumenæ viribus absolutionis suæ habeat potestatem: sed tanto magis immanitas illius opprimenda.

POst quæ sequentur diuisiones loci à consilio, à facto, à comparatione, ab euentu, distributo illo quidem singulari & præstantissimo ordine trium temporum, præteriti, præsentis, futuri. Nam & in eo gradu qui à consilio vocatur, quique id agit, vt cogitatio exprimatur quæ præcesserit factum, præteritum tempus attingitur: & in eo qui à facto nominatur, quique id laborat, vt velut coram res oculis audientium subiiciatur, vis temporis præsentis impletur, & in eo cui nomē est à comparatione, æque præsens tempus efficitur. Nam locus vltimus ipso euentus vocabulo, futurum testatur.

SIt ergo exempli loco diuisio loci communis in iuuenem bonum regem. Dicemus enim à consilio illum à cæterorum iuuenum more digressum, indolem ætatis non malis artibus & libidinibus dedisse, sed statim grauitate ea vixisse, vt seniores quoque anteiret industria, dignusque regno videretur adolescens. quæ quàm copiose dicere liceat, satis clarum est.

ITem facto,cuius hæc,vt proxime diximus, tota vis est, vt quandam faciem negocij pręsentis inducat,dicemus florere Rempub. ciues in statu beatissimo constitutos, adiiciemus etiam illud, Intuemini parumper faciem ciuitatis, considerate vniuersa supra votum omnium effluentia,& cætera quibus potest descriptioni huic cumulus accrescere.

AT vero comparationes sumemus hoc modo,maiora cum maioribus conferendo, & sic ea quæ extollimus maiora faciendo. Quod si iste esset tantum continens in iuuenta, mirum putaremus,si nihil aliud quàm manu strenuus. Gratularemur si denique in regia potestate vitiis mediocribus vteretur,prædicabilis haberetur. Cum vero non vno aliquo bono præditus sit, sed plenus vniuersis virtutibus, & ne minima quidem morum labe culpandus, faciatque tantum, quantum vix faceret, quem iam ætatis maturitas roborasset, qua tandem ammiratione cumulandus est!

IAm ab euentu prompta pars est,tametsi culpa dicentium & ipsa vulgaris est cum ita dicitur, Quamobrem iudices huic præmia digna decernite, si sequi cæteros eius vultis exemplum. Itaque sic potius pars ista tractanda est, vt in illa rebus magis quàm personis simus adiuncti: Quæ autem abhinc bona etiam in posteros propagata conspicio! quam tranquillitatem!quod ocium!quam fiduciā securitatis æternæ! Quoniámque & hoc ipsum videri obuium potest in hunc locum, quæ aliter essent ventura, tractemus hoc modo. Quod si iste se nobis non huiusmodi principem præstitisset, quam superbiam, quos fastus & mixta libidini supplicia pateremur?

ET ne malorum quoque facinorum executionē præterisse videamur, sit exemplo locus communis in virginem parricidam, in quo consilio licet dicere, vbi sunt illi virginum mores,qui contra oculos eleuare & libere loqui verebantur,& aliquid vel innocenter audire.

LIcet & de facto inducere cæsum ferro à filia patrem, cum is mortem minime vereretur,etiam graui vulnere esse traiectum,vt illud vix credi possit virgo fecisse.

ITem promptum est à comparatione subiungere, ne verbo quidem licitum violare pietatem, ne obsequium quidem parentibus denegare,iam in eum qui genuit, verberibus vti proximum parricidio est. Quid igitur? Crimen est occidere. Item, Parricidium in viro quoque,& in eodē iuuene intolerabile fuisset:quamquam illum & feruor ætatis,& luxuriæ licentia, & nouissime fiducia virium in facinus coegisset: Virginem vero quæ nondum matura coniugio, cuius manus nihil aliud quàm pensa decuissent, ferrum & parricidium non refugisse,habēdum in maiore prodigio,quàm ipsum est parricidij nomen. Æque & euentus loco dici potest. Quid autem si soluerit hæc pudorem, sicui viro in audaciam trāsierit muliebrem, nonne ipsum virum, nonne si quos habuit liberos, trucidabit,& reducet in præsens seculum, exemplū horribilium fabularum? Mihi enim videtur

comparationis & euentus loco narratiuum aliquod posse misceri exemplum vel historicũ, dum modo ab his locis iterũ ad speciem reuertamur.

Empory Rhetoris de Ethopœia ac loco communi libr., finis.

EMPORII RHETORIS DEMONSTRATIVÆ MATERIÆ PRÆCEPTVM.

EMONSTRATIVA materia, quæ vulgo laudatiua dicitur, non solum in prædicatione hominis alicuius, aut rei, sed etiam in reprehensione consistit. Vnde competentius multo demõstratiua dicitur, cum eadem aliquis sæpe culpabitur. Quantum enim inter eos conuenit, qui pręcepta dicẽdi probatissime prosecuti sunt, non potest demonstratiua materia dici, nisi quæ talis sit, vt ex ea ex diuerso aliquis vel laudari vel vituperari possit.

Itaque demonstratiua materia erit in Tullium vel in Cæsarem, quoniam vtrumque eorum & laudare promptum est, & reprehendere. At vero in hominem pium, in virum fortem, in eum qui sit continens dicere, demonstratiua non erit, quia hi ex contrario carent crimine. Eritque potius communis locus, qui imperitorum maxima prauitate tantummodo in accusatione componitur. Idem enim & bonis arte seiungendis & in malis est constitutus, si modo ipsi per naturam aut tantummodo prædicandi sunt, aut tantummodo nõ probandi. Nam sicut in hominem pium, in virum fortem communi loco perorabitur, quæ omnia à vituperatione semota sunt: ita dicetur in prædonem, veneficam, parricidam. quæ contra omni à laude diuersa sunt.

SEd quoniam demonstratiuæ materiæ appellatio iam inueterata ignoratione sublata est, proponenda mihi hæc exercitatio videtur specie quæ electa est in quacumque persona, id est, vt dicatur aut laus ipsius, aut vituperatio.

LAudatur autem aliquis aut reprehenditur ex his quæ sunt ante ipsum, quæ in ipso, quæ post ipsum.

Ante ipsum. vt genus, patria, parentes, propinqui.

In ipso. vt nomen, vt educatio, vt institutio, vt corporis species, vt ordo factorum.

Post eum. vt ipse exitus vitæ, vt existimatio mortuum consecuta.

ITaque si dicemus in Cæsarem, laudabimus à genere, quòd Romanus, quòd patricius fuerit, quòd vsque ab Æneæ & Iuli gente descenderit. Vel reprehendetur, quòd nihil ad laudem attineat ipsius, si vrbe magna, aut genere nobili procreatus, si originem suam vitæ flagitiis coinquinauerit: quamquam mihi videtur hæc mentiò generis tota parcius esse au-

genda, cum in cuiusquam potestate non sit, quemadmodum natus sit, sed vsurpanda potius ex interuallo & pro opportunitate. Alioquin & hoc in vitio contrahemus, vt in diuersis materiis vniformiter auspicemur. Exin nomen tractabitur, quòd Iulius à familiæ suæ principe ipso Iulo sit nominatus, & Cæsar ex eo quòd vni maiorum suorum, hoc nomen ascitum sit: occiso in acie Elephanto, qui Cæsar vocabatur: vel contra irridebitur tam vanæ appellationis assumptio, quando æque sit nomen hoc totum falsum, ferum, obortiuum, cum ipsi qui defunctarum matrum vteris execantur, Cæsares nominentur.

Sed hoc ipsum omne nimium remotum est, ac pene ridiculum, & tale certe, vt raro personæ reprehendantur, in quibus causas nominum mereri possumus. Ac si quid est quod de Cicerone, quod de Cæsare, quod de Seruilio forte dicatur, nescio quid præbeat disputationis nomen Numæ, Gracchi, Pisonis, Cethegi.

SEquitur educatio, quam hoc pacto præferemus in Cæsarem, vt illum cum esset puer relictus à mortuo patre, dicamus cum matre vixisse, quæ in eo hoc diligentior ac seuerior fuerit, quòd in illa sola manserit etiam patris officium, aut econtrario non probabimus educationem in contubernio mulieris & matris. Vtraque re pari forma & sexu & affectu laudabitur.

Idem ab institutione quam plurimam in facũdia & dicendi studio fuisse probet, & quòd prima, & gloria, & forensis præstantia consecuta.

Itemque culpabitur, quòd adeo non adeptus sit formam oratoriæ facultatis, vt eum Græcæ exorationis expertem fuisse manifestum sit.

HInc forma corporis prædicabitur tanquam eminens & decora. Hinc dicetur eiusdem bonum pudicitiæ prostitutione violatum, quam Nicomedi subiecerit Bithyniæ regi. Tum facta omnia quæcunque poterunt, in partem vtramque ducentur. Dicetur enim accusatione Dolabellæ famam magnæ eloquentiæ consecutus. Negabitur eandem meruisse, cum is quem accusabat euaserit. Dicetur honoribus per ordinem functus esse. Intendetur & quæsturam cruentam, & præturam habuisse turbulentam, adeo vt senatusconsultis notaretur. Dicetur consul fuisse popularis, & benignus in plebem, qui etiam agros putauerit diuidendos.

Idem & cum collega dissensisse, & hostiliter vsus in eundem, & contra morem maiorum in perferendis seditionibus perseuerasse: Gessisse illum bella magnifica, pertinebit ad laudem, Gallias subegisse. aut in eodem ipso obiicietur, quòd easdem prouincias non ciuili modo, nec more maiorum decerni sibi per quinquennium elaborauerit, & quòd tempore potius quàm virtute superauerit. Bellum ciuile quod gesserit, inimicis illius obiicietur. Clementia vero eius in eodẽ adeo memorabitur, vt appareat illũ minime arma voluisse contra nullã vnquam causam tam magnã,

quæ illum impellere ad bellum ciuile debuerit, vt maxime in eo lenior fuerit, non posse videri bellum, clemens esse quod tale sit.

Mors quoque atrox & impia, & tãquam ipsis rebus humanis luctuosa, & tamen ex hoc honesta dicetur, quod sit occisus in curia ex manibus senatorum. E diuerso hostem humani generis, & tyrannum ciuitatis dignũ sceleribus suis tulisse supplicium, multis vulneribus trucidatum, & in ipsa Pompeia curia tanquam Pompeii manibus iugulatum.

Postea vero declarabitur quam commota illius morte Resp., quam plane status ciuitatis euersus, quam denique ipsis percussoribus suis malo fuerit illum parricidium peregisse.

Item contra vsque eo illius exitũ fuisse optabilem ciuitati, vt pene placuerit eiusdem acta rescindi, & hostem iudicari, qui eadem tuebatur. Ad hoc felicitas quæ in illo potest facile laudari, extenuabitur, eo quod liberos non habuerit.

DEmonstrationes vero vrbium, locorumque, iam non demonstrationes, sed topographiæ a pluribus existimantur: itemque laudationes philosophiæ & matrimonii & amicitiæ, &c. huiusmodi esse tradũtur. An studendum sapientiæ, an ducenda vxor, an expetendæ amicitiæ.

IAM vero laudes deorum, hymni, & pæanes quidam nuncupantur.

ET certe demonstrationes quando sacrilegii genus sit, in reprehendendis exercere facundiam, facile est elementa laudare, sed absurdum est reprehendere. Nam si cœlum, aut terram, aut ignem vituperare conamur, ea ipsa per quæ viuimus non probamus.

In fontes vero, germina & flumina, & arbores & armenta dicere, iocũda quidem sed parum ampla materia est, & foro, cui præparamur, aliena. In quo cum semper nobis aut reprehendenda, aut laudanda persona sit, id agere debemus, vt eius dictionis vsum exercitatione capiamus. Mea tamẽ opinio, quod materiæ genus non nisi raro vsurpandum est, ita nec omnino vitandum. Recipit enim in scholis imitatio veritatis, stilum generis licentioris.

HIc igitur aliquando in huiusmodi tale aliquid dicemus, autorem pro genere ponemus: nullus tamen aut certe paruus adfectus in demonstratiua deprehenditur. Nam si in eum quem prædicauimus, aliquid pro ipsius miseratione dicemus, id agemus, quod minime necessarium est.

AT vero cum aliquem reprehendemus, miserum illum firmabimus fuisse, multoque facilius commotione aliqua mentis vtemur. Nam parentum miserebimur, qui tam turpem genuerint, & illorum apud quos aliquis tam malus vixerit. Adiiciunt quidã in personæ partibus sexum aut ætatem, quæ non multum per se in omnibus valent nisi factum aliquod accidat, quod illi sit adiunctum.

Itaque sicut in Hercule, in Catone potest pueritia laudari, in qua virtu-

tum suarum documenta voluerunt, sic in Nestore, in Priamo senectus, quos a bello nec anni vltimi remouere.

Sicut in Pentesilea, in Didone, in Camilla, in Cloelia, in Lucretia valet locus, sexus, quod illius infirmitatem factis fortioribus supergressæ sunt, ita in cæteris personis quæ sunt dissimiles, non valebunt.

EMPORII RHETORIS DEMONSTRATIVÆ Materiæ Præcepti, Finis.

EMPORII RHETORIS DE DELIBERATIVA SPECIE.

DELIBERATIO est, sicut M. Tullio placet, genus causæ tertium substantię oratoris appositum. Siquidem vniuersam rhetoricam in tria causarum genera partitus est, laudatiuum, deliberatiuum, iudiciale, quæ Græce ἐγκωμιαστικὸν, συμβουλευτικὸν, δικανικὸν nominant.

DEliberationes aut simplices sunt, aut ex incurrenti, aut comparatiuæ.

Simplices, vt si deliberent Scythæ vrbes condere, cum pestilentia laborant, vtrum vrbes instituant, an sedes nouas quærant. Quod genus deliberationum sane nō solum duplici, sed & triplici, & multiformi ratione subsistit, vt cum deliberat Pompeius acie Pharsalica victus, Africam an Parthiam an Ægyptum petat.

LOcos autem per quos deliberatiua tractetur, frustra quidem maiore quam Ro. desiderat, numero augeri voluerunt. Siquidem in suadendo vel in dissuadendo duodecim veluti elementa, id est, vt Græci appellant στοιχεῖα consideranda esse dixerunt. Legitimum, iustum, æquum, conueniens, honestum, vtile, religiosum, pium, ciuile, facile, possibile, necessariū. Quæ vniuersa nominum multitudo, verum spectantibus duobus tantūmodo locis, honesto & vtili, vt plurimum ab his quibus omnia continentur subiecta, species tanquam genera distinguamus quatuor locis, id est, honesto, vtili, & æquo, & facili continentur. Honestati enim subiacet religiosus & pius, & vtilitati conueniens, & ciuile: æquitati legitimum & iustum, facultati possibile & necessarium. quamquam Stoici ne duo quidem illa, id est, honestum & vtile, existimant separanda, qui nihil esse vtile nisi quod honestum, nihil inutile, nisi quod turpe definiunt.

Sed quoniam nobis omisso illo rigore philosophiæ in consiliis dādis ciuiliter est disputandum, proposita deliberatione, quod potissimum in ea tractandum sit inspicere ac definire debemus.

DEliberandi enim quinque rationes sunt,sicut in primo de officiis libro ad filium scribit Orator.

Vna est,cum quæritur,vtile an inutile sit.

Altera,cum ambigitur,honestum an turpe sit.

Tertia,cum inter duo vtilia.

Quarta,cum inter duo honesta dubitatio est.

Quinta,cum ex vna parte consilii honestas,ex diuersa pugnet vtilitas.

Ex quibus illę primæ quatuor partes,difficile in vlla oratione separata, sui ratione tractātur,quippe etiam cum plurimum posse videtur vtilitas. Vt si deliberet Scipio exercitum in Africam classe deuehere,tamē ex parte aliqua obseruatur honestas,cum relinquere vastandam hostibus Italiā, & Hannibalis declinare præsentiam,irreligiosum esse, ac turpe dicatur. Et cum fere causam deliberandæ honestatis respectus induxit. Vt si deliberet Cato,victis partibus mori,non potest a consilio eius vtilitatis prorsus tractatio excludi. Et cum seruare patriæ talem virum,& non destruere domum ac liberos,vtile disputetur.

Sed tamen id quod plurimum in præsenti deliberatione valet,sedulo adnotandum,vt aut addubitationem eius aut appetitionem deliberantis animum trahamus,& necesse est, vt quę causa præcipue dubitantem mouet,eius aut cohortatione,aut dehortatione ducatur.

Si igitur quod sit vtile suadeamus,id quidem præcipue firmabimus. Sed nihilominus probato vtili, etiam honestum id esse, cum subiacentibus honesto partibus adseuerabimus. & contra, si pro honestate dicemus, prius honestatis ipsius assertione tractata etiam vtile,id quod suademus, demonstrare tentabimus. Nam facultas semper vtilitatem sequitur,ęquitas honestatem.

Siquidem quasi ad fundamenta iacienda, quibus innitatur oratio antequam arripiamus stilum, vel meditationem ingrediamur, perspicere ac definire debemus principiis,deinde vel breuibus,sicut ipsi Tullio placet, vel illis plerumque fictis (sunt enim vt aut qui deliberant sua causa parati)narratione etiam aut omnino prætermissa,quoniam narratio aut præteritarum rerum est,aut præsentium suasio,aut futurarum,aut admonendi causa, maxime si quid populo suadeatur aut breuiter strictimq; decursa,(sicut de imperio Cn.Pompeii eiusdem demonstrat oratio) gradus per quos eundum sit scire conueniet.

SVnt autem hi gradus quinque,generalis,proprius,personalis,causalis, coniecturalis. Generalis est, in quo veluti summatim deliberatis partibus,quas causa complectitur,sine manifesta ipsarum commemoratione differimus. Proprius est,qui tractatur ex facto. Personalis,qui ex ipsius deliberātis,vel de quo deliberatur,fortuna vel moribus ducitur. Causalis,in quo id ipsū ad quod sententia nostra dirigitur,quale sit explicatur. Coniecturalis,quo euentus hanc aut illā sentētiam secuturus ostenditur.

SEd vt propoſitio deliberationis exemplo magis eluceat, quemadmodum generalis quæſtio deprehendatur,poſita ſit deliberatio Lucretiæ, an propter illatum ſibi ſtuprum ſemet occidat.Sepono quod eſt in cauſa proprium,id eſt factum,vim ſcilicet illatam pudicitiæ.Item ſegrego perſonam,hoc eſt Lucretiam,& regis filium.Sepono cauſam,id eſt ipſam rē quam deliberet aggredi,id eſt voluntariam mortem,& ex his ſingulis decerpo generalem.Eſt autem generale,ſtupri contumelia & iniuria.Multæ ſunt enim ſpecies infamiæ & iniuriæ ſubiacentes, vt illata manus,abrepti liberi,irrogata debilitas,atque his ſimilia.Lucretiæ autem & Sex.Tarquinii generale eſt,fœmina nobilis,& adoleſcens potens:quipppe multę nobiles ſunt,multi potentes.Sed & mortis voluntariæ generale eſt,atrox & difficile conſilium, & ſine vlla exceptione præceps impetus indignationis.Sub hoc enim animi motu & Medea de parricidio cogitat,& Aiax de cæde Agamemnonis atque Vlyſſis.Et porro multis accepta ignominia diuerſa inſunt, ſed & generaliter tamen extrema conſilia. Hæc igitur ex facto & perſona deliberata generalia coniunge in vnam ſententiam quæſtionis,& fiet huiuſmodi generalis quæſtio: An ob illatā ſibi contumeliā atque iniuriam fœmina nobilis & pudica,cum ſe in autorem doloris ſui ob ipſius potentiam aliter non poſſet vlciſci, nihil non debeat pro ſatisfactione ſui doloris ſuadere:vel e diuerſo , An vlla tanta ſit iniuria vel contumelia,vt ſapienti fœminæ ſine reſpectu ſui deliberandum ſit. Obſeruare tamen in generali quæſtione debebimus,vt eam quam breuiſſime comprehendamus,quoniam iſta communia quæ in multas deliberatiuas cadunt,minus valida ſunt quam propria cauſarum,in quibus multo magis nos conueniet immorari. Atque deſcendet poſt generalem gradum hoc modo:oportebit vt reddamus proprium quod ſepoſueramus, id eſt, vt fiat huiuſmodi quæſtio: An cum tam grauis iniuria & contumelia irrogata ſit,vt pudicitia,qua nihil eſt prope carius,alienæ ſit impotentiæ violata ludibriis,& ob hoc ipſum violata,quod eius gloriæ inuideretur, non ſit ferendus dolor.vel contra,an tolerabilis ſit iniuria pudicitiæ,cum ſufficiat caſtitati bona conſcientia,nec libidini poſſit aſſcribi,quod acciderit inuitæ. Deinde ſimiliter redde perſonam quam in generali parte tractaueras,vt dicatur hoc modo: An Romana mulier & Lucretia Tricipitini filia,cuius virilis animus etiam in muliebri figura erat, quæque omnes fœminas & caſtitate, & omni morum ſanctitate ſuperauerit, vim ſibi a filio regis illatam ferre non debeat.vel diuerſo,An idipſum cōgruat conſtantiæ eius atque animi magnitudini æquiore animo pati iniuriam ſceleris alieni,præſertim cum nihil voluntate,ſed omni accepiſſe neceſſitate declarat illius impotentia,qui temerauerit caſtitatē.Poſt quę redde cauſā, id eſt conſilii ſpeciem ſuis viribus,& proprietatem manifeſtam,vt expoſitis per ſuperiores gradus,quę incitauerint animum,vel mitigauerint,tum demum aggrediaris ipſum illud,de quo deliberatur,An tātæ contumeliæ

tali

tali fœminæ ab huiuſmodi autore factæ, nullum ſit aliud perfugium vel ſolatium, quam mors voluntaria. Quo loco eſt rurſus generaliter dicendum, mortem aut omnino bonum eſſe, aut certe malum non eſſe, & vitā non niſi ſola honeſtate eſſe ducendam, & ſpecialiter multas hoc fortes & nobiles fœminas dediſſe gloriæ ſuæ, vt iniuriam aut infamiam moriendo vitarent, & verendum non eſſe, ne tanti mulier animi tentata morte deficiat. Adiicienda etiam deſcriptio mortis ipſius, in qua vulnus non quaſi fœminea manu factum, cruentumque telum populus ipſe Romanus cum admiratione viſurus ſit. aut ex altera parte, etiam ſi intolerabilis ſit illa iniuria, etiam ſi Lucretia præter cætera non ferenda, poſſe tamen eam aliter vindicari. mortem vero vltimum malum & a naturæ appetitione humanæ mentis alienum, & ab ipſis quodammodo diis immortalibus adeo adcerſi vetitum, & certe hoc minus a fœmina, quamuis fortiſſima, exigendum, quo magis ſexus iſte remotus a ferro eſt, eo minus eſſe ſumendum, præſertim cum verendum ſit, ne cœpto vulnere perſeueret, ne infirmiorē ad perniciem ſuam reddat animum vana conſcientia, & facilius ſit vt pertinacius in neceſſitate meriti impudica moriatur. Nam coniecturalis gradus vtrumque ex his quæ ſecutura videntur, hac ratione complectitur, an ſi ſe interfecerit mulier tantæ familiæ, tantæ pudicitię vindictam ex indignatione publica conſecutura ſit, nec populus Romanus ſuperbos reges ſit paſſurus vlterius, atque hoc immortalis Lucretiæ futura ſit gloria, quæ non ſolum pudicitiam fortiter vindicaſſe, ſed etiam patriæ libertatis cauſam tribuiſſe videatur: aut ex repugnante ſententia, an ſi ſe interfecerit, occaſionē malis interpretationibus relictura ſit, vt pœnitētia ſtupri ſpōte tolerati, ad mortē confugiſſe videatur, cum facilius in defunctam poſſint falſa confingi. & an multo magis incitatura ſit, cum & patris animum & mariti ad fortius aliquid in vindictam doloris audendum, cum præſentia ſua & perſeuerantibus lachrymis ac luctibus, plus ad inflammandam indignationem affectus, & aſſiduitatis habitura ſit. Hæc igitur in ſimplicibus. Ex incurrenti deliberatiuis, diuidendi ratio ſufficiet. Comparationis autem viciſſim per ſingulos gradus vtrarumque partium intentiones ac depulſiones alterna re debebimus. In omni autem deliberatiua id potiſſimum cuſtodire debebimus, vt his quibus conſilium demus, etiam ſi deteſtabilia cogitent, ſine cōuicio ac ſine exacerbatione dicamus. Siquidem nemo conſiliarium de populo aduocat. nec ſibi vere ac benigne ſuadere putat, niſi in ipſa oratione conſulentis veluti conſulentem, ſibi beneuolentiam recognoſcat.

EMPORII RHETORIS DE DELIBERAtiua Specie, FINIS.

AVRELII AVGVSTINI

Principia rhetorices.

ORATORIS officium eſt,propoſita quæſtione ciuili duntaxat,primum ipſam intelligere, generalis ſit, an ſpecialis: ſimplex, an coniuncta ex pluribus: abſoluta, an comparatiua. Deinde cum intellexerit inuenire, in ea congruentes partitioni locos,& his naturales ſeu morales accommodare ſententias. Exinde iudicare de inuentis,repudiare quæ parum commode occurrerint: tum his quæ iudicio examinauerit, dare ordinem certum. Etenim quamuis multa pertinentia inuenta ſint,tamẽ niſi pro qualitate & magnitudine ſua certis & quaſi legitimis ſedibus collocentur,aut oberunt,aut non magnopere proficient. Subinde ordinationi rhetor explicationem rerum commodare debebit: quæ duabus partibus conſtat, ſtructuræ qualitate, & quantitate verborum. Hæc omnia memoria ſuſcipi debent,quam & plerique Græcorum, & M. Tullius in primis oratori affirmant neceſſariam, hoc,vt opinor,modo: Venio nunc ad theſaurum rerum omnium,memoriam, quæ niſi cuſtos inuentis ordinatiſque rebus adhibeatur, intelligemus omnia etiam ſi præclariſſima ſint in oratore,peritura. Memoriam pronunciatio ſequetur,res,vt Demoſtheni videtur,inter oratoria officia vel prima,vel ſola. quæ conſtat duobus,corporis motu & ſono vocis. Hęc tantum ſummatim tetigiſſe ſatis ſit,quæ ſunt oratoris officia. Reliquum eſt videre quis ſit finis. Finis eſt,vt opinor, in omnibus rebus, ad quem cuncta referuntur,cuius cauſa fiunt reliqua omnia. a Græcis τέλος dicitur: quod etiam in philoſophorum pene diſputationibus omnibus quæritur,quis ſit finis bene viuendi, virtus,an voluptas. Finem igitur propriũ oratoris alius alium probauerunt. Quibuſdam enim viſum eſt, ſummam oratoris officii in bene dicendo,quibuſdam in recte dicendo,quibuſdam in vere dicendo,quibuſdam in perſuadendo conſiſtere. Quinetiam illi qui bene aut vere dicere officium oratoris putauerunt, non abnuunt tamen horum ipſorum finem eſſe perſuadere: vt ſit oratoris officii bene dicere, finis bene dicendo perſuadere. Ergo quaſi conſenſu omnium finis eſt oratoris, perſuadere. Hoc quia in calumniam videbatur poſſe recidere (non enim ſemper perſuadet orator: nec ſi aliquando perſuadere non poſſit,facultatem & nomen oratoris amittit) addidit Her-

magoras,quo calumniam effugeret, finem esse oratoris persuadere, quatenus conditio rerum personarumque patitur. Alia subinde ex eodem verbo persuadendi, calumnia nascitur, inuenta sane a Platone, tractata multum in Gorgia, sed post ac multo impudentius, a quibusdam τεχνικοῖς obtrectantibus Hermagoræ frequentata. Negant quippe proprium finem esse oratoris persuadere,sed communem pene cum vniuersis:Nam & mathematicos de his quæ in notitiam ipsorum ceciderint, persuadere: & medicos de his quæ in arte ipsorum contineantur,persuadere : opifices etiam,& tabernarios, fabros, & si qui huiusmodi sunt,posse de eo quod agant,cuiuis probabiliter persuadere, quasi ratione faciant:ergo non esse integrum finem, qui solam communitatem habeat, careat proprietate. esse actum persuadendi communem cum multis, & idcirco persuadere non esse proprium finem oratoris. Huic quoque calumniæ Hermagoras percommode obstitit. Dicit enim esse oratoris officium, persuadere , quatenus rerum & personarum conditio patitur, dumtaxat in ciuilibus quæstionibus.Nam medicorum & philosophorum & cæteræ huiusmodi quæstiones, extra regulam ciuilem, quam πολιτικὴν Græci vocant,collocantur. Sunt autem ciuiles quæstiones,quarum perspectio in communem animi conceptionem potest cadere, quam Græci κοινὴν ἔννοιαν vocant. Verum vt facilius intelligatur quę sit hæc ipsa conditio quam demonstratam esse volumus, omnia quæcunque huiusmodi sunt, vt ea nescire pudori sit,& quæ vel ignorantes,quasi sciamus tamen, cum simulatione pręnobis ferimus,quotiens in dubitationem vocantur, efficiunt ciuilem quæstionem. Quod dico, huiusmodi est. Si de pondere alicuius rei quæratur,si non videaris scire quot librarum sit,non est erubescendum : si de longitudine non videaris scire quot pedum sit, non est erubescendum:sic de cæteris huiusmodi rebus,quas persequi longum est: & ideo quotiens in dubitationem venerint,licet faciant quæstionem, tamen ciuilem facere non possunt. At vbi quæritur,sit ne aliquid iustum an iniustum,honestum an inhonestum, laudandum, an reprehendendum, præmio afficiēdum,an supplicio,vtile an inutile,&siqua huiusmodi sunt, nemo non etiam extra omnem artem & scientiam collocatus, erubescat si hæc nescire videatur. Inde est quod omnes persuasum habeant,aut certe aliis persuadere non dubitent,se posse concipere animo discrimen iusti & iniusti,honesti & inhonesti,cæterorumque quæ supra diximus. Et idcirco quę dubitationes in huiusmodi rebus oriuntur,ciuiles vocātur quęstiones,quasi non propriæ paucorum, sed communes vniuersorum. Quæ cum ita sint,merito quæ communi animi conceptione siue κοινῇ ἐννοίᾳ deprehēdi possunt, ciuiles vocātur:& hæ sunt,in quibus versari & perstare quæstiones debebit orator. Duo sunt primi & quasi generales ciuilium quæstionum modi:quorum alter thesis, alter hypothesis vocatur a Græcis. Nos priori nomen si græcum dare non possumus, ne posteriori

quidem, quanquam videamur dediſſe. quippe controuerſiam dicimus: quod nomen tam in theſin quam in hypotheſin poteſt cadere. In vtroque enim quæſtio, id eſt cõtrouerſia eſt. Porro hypotheſeos ſignificatio & declaratur ex ipſo compoſito nomine eſſe aliquid quod eſt ὑπὸ τὴν θέσιν, id eſt ſub illo genere quaſi ſpecies. Theſis eſt res quæ admittit rationalem conſiderationem ſine definitione perſonæ. Hypotheſis, ſeu controuerſia, vt improprio nomine vtamur, eſt res quę admittit rationalem contentionem cum definitione perſonæ. Melius autẽ declarabuntur ſub exemplo. Theſis eſt quæſtio huiuſmodi, an nauigandum ſit, an philoſophandum. Hypotheſis eſt quæſtio huiuſmodi, an decernendũ Duillio præmiũ. Nec deſunt qui hic etiã Hermagoram criminentur. & Apollodorus in primis, qui negat quicquam aliud eſſe hypotheſin quam theſin, & nullius momẽti eſſe diſcrimen perſonarum, quanquam vtrunque hoc genus quæſtionis Hermagoras diſtinxiſſe videatur. non minus enim infinitam & interminatam eſſe hypotheſeos quam theſeos quæſtionem. Nam cum quæratur, ſit nécne animaduertendum in Oreſtem, non perſonam eſſe quæ faciat quæſtionem, ſed factum: & nihil intereſſe an ita quæratur, ſit nec ne animaduertendum in matricidam. quod ſi ita eſt, nihil inter hypotheſin theſinque diſtaret. Ad hæc noſtri primo omnium qualitatem perſonarum quæſtionibus differentiam affirmare. Ipſiſque etiam hypotheſibus, id eſt controuerſiis ſæpe euenire, vt punita & impunita, honorata & inhonorata quædam relinquenda videantur, non tam ex rerum qualitate, quã qualitate perſonæ. Dein illo etiam diſtare hæc duo genera quæſtionum, quod in theſi perſpectio ſit alicuius rei qualis ſit, in hypotheſi cõtentio: & quãtum intereſt inter perſpectionem & contentionem, tantum inter theſin & hypotheſin eſſe diſcriminis. Deinde in theſi quærimus quid omnes oporteat facere, in hypotheſi quid vnum aut alterum, aut paulo plures, certe definitum hominum modũ. Etiam illa differentia accedit, quod in theſi quaſi ignorantes quærimus quid ſit optimũ factu, in hypotheſi quaſi ſcientes defendimus. Tum quod omnis theſis de futuro eſt, hypotheſis raro, quinimmo nunquam de præterito, aut eo quod iam agatur, facit quæſtionem. Nemo enim neque reus fieri poteſt, niſi fecerit, aut feciſſe dicatur: neque præmium aut aliquid huiuſmodi petere, niſi iã meritus ſit, aut meritum ſe eſſe contendat. Huic loco opponunt tyrannidis & proditionis reos, & veneficii & parricidii nõ perpetrati, & ſi qua in eundem modum excogitari poſſunt. In quo, ſtudio criminandi falluntur. Nam & in eo qui proditionis reus eſt, nõ de futura re quæritur, id eſt de ipſa proditione, ſed de eo, an ſuſceperit conſiliũ proditionis, quod vtiq; præceſſit: & de tyrannide æq;, an cogitarit tyrãnidẽ: & de parricidio non perpetrato, & de veneficio. Ergo ſẽper aut de præterito aut de præsẽti in hypotheſi naſcitur quęſtio, in theſi cõtra nũquã niſi de futuro. Quæ ſi ita sũt, ſatis eſt vtriuſq; declarata diuerſitas. Nũc, quoniã quidẽ de differẽtia generaliũ & ſpecialium

quæstionum satis dictum est, separatáque thesis ab hypothesi, vt perinde distaret re ac nomine, consequens videtur dicere quid sit quod hypothesin, id est controuersiam efficiat. Est igitur circunstantia rerum, quam περίστασιν Hermagoras vocat, sine qua vlla omnino controuersia esse non potest. Quid sit autē περίστασις, facilius partitione quàm definitione eius deprehendi potest. Sunt igitur partes circunstantiæ, id est περιστάσεως, septem, quas Hermagoras μόρια περιστάσεως vocat, Theodorus στοιχεῖα τοῦ πράγματος: quòd ex eorum coniunctione quæstiones fiant perinde atque ex coniunctione literarū nomina & verba fieri videmus. Sed siue στοιχεῖα, siue μόρια rectius dicuntur, nos omissa cōtrouersia nominis, quæ sint ipsa dicamus. Sunt igitur hæc, quis, quid, quādo, vbi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis: quas græci περιστάσεως ἀφορμὰς vocant. Horum autem omnium aut plurimorum rationalis congregatio conflat quęstionem, aut legalis. Sed nimirum singulorum proprietas exprimenda est. Quis, significātiam habet personæ: quæ spectatur duobus modis, ex nomine, & qualitate. Ex nomine, hoc modo: Quis? Camillus. C. Marius. L. Sylla. Ex qualitate, quis? Diues, pauper, imperator. Est autem definita in nominibus, infinita in qualitatibus personarum perspectio, quando in appellationem nihil præter nomen cadit, in qualitatem verò & fortuna & ætas, & conditio & disciplina, & cætera quæ sunt infinita numero. Quid, significantiam habet rei quæ facta ab aliquo vel dicta vel cogitata, fieri, dici, cogitari, futura esse dicit, vt cogitatio viri videatur, bona vel mala, honesta vel inhonesta, iusta vel iniusta, vtilis vel contrà, necessaria vel non, parua vel magna, vsitata vel noua. Quando, temporis significationē habet, velut interdiu an noctu, sacro an irreligioso die. Etiam ex accidentibus, quę interdum dant tempori suam qualitatem: velut, in belli an pacis tempore: in seditione, an in cōcordia: in libertate, an in dominatione, & siqua in eundem modum cadere possunt. Vbi, loci significationem habet, veluti in ciuitate, an extra: in sacro loco, an in prophano: in mari, an in terra. Cur, significat causam faciendi, vel dicendi vel cogitādi, res (vt mea fert opinio) ad constituendam quæstionem in primis necessaria. Quemadmodum, significationem habet ex facti, vel quod fiat, futurúmve sit, demonstratione: veluti clàm, palàm, per vim, per dolum: & siqua similia in eundem modum cadunt. ἀφορμαὶ, quas nos adminicula dicimus, demonstrationem habent earum rerum per quas factum esse aliquid dicatur, vt est laqueus, gladius, venenum, literæ, internuncius, mandata, seruus, cōscius, * sicarius. *al. vicarius.
Horum articulorum, vt suprà dixi, aut omnium, aut plurimorum rationalis concursus faciet ciuilem quæstionem. Rationales quæstiones sunt, quas Hermagoras λογικὰς vocat. Melius enim puto eas sic cognominari, quàm verbales: quia λογικαὶ non ex verbi, sed ex rationis significatione appellatæ sunt à τεχνικοῖς, cum alioquin λόγος interdum verbum significet, interdum rationem. Igitur rationales seu logicæ quæstiones fiūt mo-

dis quatuor. Hæc enim in illis quæruntur, an sit, quid sit, quale sit, an induci in iudicium debeat. Vbi quæritur an sit, genus id quæstionis Hermagoras στοχασμὸν vocat: nos coniecturam possumus dicere. Item Theodorus περὶ τῆς οὐσίας, id est de substantia. Nihil enim factum videri potest, quod non habuerit substantiam: neque futurum, quod non habiturum sit substantiam. Quidam hoc genus quæstionis ex eo quod per id quæritur, an sit, vocauerunt. Altera rationalis est quæstio, quam Hermagoras finem vocat: Theodorus περὶ τῆς ἰδιότητος, id est de proprietate. Quidam, quid sit: nonnulli, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου, id est de eodem & altero. Tertiam rationalem quæstionem vno nomine omnes qualitatem vocát. De quarta magna contentio est, quam suprà de inducendo iudicio diximus. Plerique enim negant esse eam, quando id agant, ne res possit venire in quæstionem. Sed inter omnes Hermagoræ præcellit authoritas, qui & quæstionẽ putat, & in primis necessariam, & agitari in foro multùm, & adhibendam etiam in cæteris statibus primo statim congressu, si causæ conditio patiatur. Nihil enim statuo tam interesse eorum quibus iudicium intenditur, quàm declinare iudicium. Porrò ipsam declinationem iudicij habere nonnullam iudicij speciem. Nam si ita res ageretur, vt quotiens nollet aliquis causam induci, esset hoc in ipsius potestate, nulla esset quæstio. Nunc cum semper existant qui impediant, ipsa illa contentio qua alter in iudicium vocat, alter recusat iudicium, facit quæstionem: quod controuersiæ genus Hermagoras * μετάληψιν appellat. Nostrorum pauci reprehensionem, plerique translationem vocauere: vtrique sanè rationem secuti. Qui reprehensionem dixerunt, eò scilicet, quòd cum maximè inducatur in iudicium causa, reprehenditur, & quasi retrahitur. Qui translationem, quòd reus non omnino excludat actionem, sed vel in præsentem conditionem actionis excuset, aut in aliud genus iudicij transferat, vel habitum iam, vel futurum. Sunt item aliæ quæstiones quatuor, quas inuentores νομικὰς, nos legales appellamus. Νομικὰ sunt, scriptum & voluntas, quod illi ῥητὸν καὶ διάνοιαν appellát: ἀντινομία, quam nos contentionem legum contrariarum vocamus: ambiguitas, quam illi ἀμφιβολίαν: collectio, quam illi συλλογισμὸν vocant. Verùm hæc paulo post diligentius tractabimus, ita vt significantia cuiusque euidentius exprimatur, & species generibus addantur. Interim mihi videtur esse dicendum, quibus omnis quæstio articulis & quasi nodis subinde adstricta, ad perfectam speciem sui perueniat. Est & aliquod dictum quod græci φάσιν vocant. id scinditur in duas partes: & est eius altera ἀπόφασις: altera κατάφασις. non sufficit enim aientiam exprimere. κατάφασιν intẽtionem verbo factam possumus dicere, id est verbum quo crimen intenditur, veluti, pulsasti, prodidisti, occidisti. Quod autem illi ἀπόφασιν, nos abnuentiam criminis eius quod per verbum accusator intenderit, veluti, nõ pulsaui, non occidi, non prodidi. Ex his duobus, dicto & responso, vel intentione &

*ἀσύστατον

negatione,media naſcitur quæſtio,hoc modo:Intentio eſt,occidiſti:negatio, non occidi: quæſtio, an occiderit. Sed vt iam à coniecturali modo recedamus,Intentio eſt,iniuria occidiſti:negatio,non iniuria occidi:quæſtio,an iniuria occiderit. Vel in aliquo legali ſtatu intentio eſt, Non licebat tibi hoc facere per legem. Negatio eſt,licebat mihi. Quæſtio eſt,licueritne hoc facere per legem? Hanc quidam, vt nos vſque adhuc diximus, quæſtionem vocauere,quidam ſtatum nominarunt,ab eo videlicet, quòd in ea & exordium quæſtionis & ſumma conſiſteret. Primò enim quaſi eminus, cum hinc dicatur factum eſſe, inde non eſſe factum,nulla pugna eſt,ſed quaſi futuræ pugnæ meditatio. Deinde cum propius acceſſum eſt, & quaſi ad manus ventum,altercationi & contẽtioni mutuæ media quæſtio interuenit,ſit nécne factum. In ea vterque conſiſtit,omiſſo quod antè dicebat:vnde ei quæſtioni ſtatus nomen impoſitum eſt. Hoc idem Theodorus κεφάλαιον appellat, tranſlatione vſus videlicet à principali parte corporis:quòd in hoc etiam complexu duorum, quæ vtrinque dicta ſunt, quaſi caput quoddam totius controuerſiæ efficitur. Conſequens huic locus eſt,aut perinde, aut magis etiam neceſſarius, quo demonſtratur quid ſit cauſa,quid continens,quid de quo contenditur. Cauſam Hermagoras αἴτιον vocat: συνέχον continens: de quo contenditur, κρινόμενον. Eſt ergo cauſa, quæ niſi præceſſerit,controuerſia fieri non poteſt. Quod dico, tale eſt: Abdicatur à patre filius. cõtrouerſia idcirco non eſt,quia nulla cur abdicetur à patre,cauſa præceſſit. Denique addamus cauſam, & ſtatim controuerſia effecta eſt. Iurauit ſe non ducturum vxorem,& abdicatur. Quod iurauit,αἴτιον factum eſt,id eſt cauſa cur abdicationem mereretur. συνέχον vel continens eſt, quod ad refutandum αἴτιον, id eſt ad refellendam cauſam videtur afferri:vt eſt in hac materia:Militem qui iurauerat ſe deſerturum,Imperator occidit,& reus fit cædis. Hic enim αἴτιον,id eſt cauſa iudicij eſt, quòd occidit. Neque enim fieret reus niſi occidiſſet. συνέχον, id eſt continens,eſt id propter quod occidiſſe dixit,iuſiurandum ſcilicet militis,quod ſe deſerturum iurauerat. Hoc interdum συνέχον Hermagoras, id eſt continens, appellat ab eo quòd omnis rei defenſio ab illo contineatur. interdum verò αἴτιον αἰτίου vocat,quaſi cauſam cauſæ. Nam quemadmodum reatus cauſa eſt quòd militem occidit, ita occidendi cauſa, quòd miles deſerturum ſe eſſe iurauit. Nunc quoniam ſcimus quid ſit cauſa, quid continens: videamus etiam quid ſit de quo contenditur, id eſt quid ſit κρινόμενον. Eſt autem nihil aliud quàm exploratio continentis, id eſt τοῦ συνέχοντος. Quod dico, tale eſt (etenim in eadem controuerſia perſeuerandum puto, quò ſint lucidiora quæ tradimus) αἴτιον eſt, quòd occidit militem hic imperator: συνέχον eſt quo reus nititur, id eſt ratio propter quam ſe occidiſſe dicit. eſt autem,quòd miles iurauit ſe deſerturum: κρινόμενον eſt examinatio huius ipſius quod ad defenſionẽ reus attulit. In quo ita quæritur, num alia cauſa imperatori fuerit cur occiderit militem, &

hæc prætexatur: vt videatur non quia iurauerit, occisus, sed alia quadam vel simultatis vel inuidiæ causa. Poterit etiam hoc modo articulus iste tractari, an etiam si iurauerit, parùm tamen hæc iusta causa fuerit cur debuerit occidi. Et tota perspectio totius συνέχοντος quod ad αἴτιον affertur, κρινόμενον vocatur. Euenit tamen nonnunquam, vt in vna controuersia non semel αἴτιον & συνέχον & κρινόμενον, sed sæpius ipsa omnia per vices reuoluta tractentur: vt in hac controuersia, Reus est Vlysses læsæ reipublicę, quòd procos occiderit. Hic enim αἴτιον est quòd occiderit: αἴτιον αἰτίας, vel συνέχον, quòd eos qui bona sua depopulabantur, & pudicitiæ vxoris insidiabantur, occidit. κρινόμενον est, nunquid tamen etsi hæ res præcesserint, alia tamen causa quàm prætexit, occiderit? vel nunquid ne pessimè quidem de se meritos, indemnatos debuerit occidere? Deinde ad hoc κρινόμενον, aliud συνέχον affert Vlysses, quo dicat se iussu Mineruæ interemisse. Deinde hoc ipsum συνέχον fit κρινόμενον, quo quęritur vtrúmne propter iussum Mineruæ occiderit, & vtrum in tali re Mineruæ quidem obtemperare debuerit. Est autem αἴτιον proprius accusatoris locus, συνέχον defensoris, κρινόμενον vtriusque commune. Dicendum subinde puto, quemadmodum & quot modis controuersiæ asystatæ fiant: tametsi ne dici quidem controuersias oportet, quæ statum non habent, sed * πλέγματα irrationabilia, id est ἄλογα. Fiunt igitur asystata modis quatuor. Vnus, cum aliquid deest ex circunstantia, (quæ autem vis sit circunstantiæ, suprà diximus) id est cum quæstionibus aut causa, aut persona, aut locus, aut aliquid eorum deest, quibus effici circunstantias diximus. Hoc autem genus asystati in scholasticam materiam non potest cadere, idcirco quia ne fingi quidem poterit vllum thema deficiente circunstantia. In veritate tamen nonnunquam euenit vt aliquid horum desit, & per imprudentiam actoris profligata causa, veniatur ad iudicem. Alter est modus asystati, quem κατ᾽ ἰσότητα appellant. Nos tametsi nomen latinum dare non possumus, tamen vim intelligere debemus. Nam cum eadem vtrinque dicuntur, & nulla re ne parua quidem discernuntur, tum huiusmodi πλέγμα propter æqualitatem vtriusque partis statum implicat. vt vicini adolescentuli qui vxores speciosas habebant, noctu se alter alterum obuium habuerunt. accusant inuicem adulterij. Nam quicquid altera pars dixerit, hoc altera dicat necesse est: id est, Verisimile est te adulterium voluisse committere, quia adolescens es. Te quoque voluisse verisimile est, quia adolescens es. Verisimile est, quia speciosam vxorem habeo. Te quoque verisimile est, quia & ego speciosam vxorem habeo. Facultatem tibi vicinitas præbuit, & tibi eadem vicinitas præbuit facultatem. Cur tu nocte in me? cur tu autem in me incidisti? Nihil est quod distinguatur. & idcirco vter eorũ siue accuset alterum, se criminatur: siue se purget, defendit eum quem criminari videtur. Tertium est asystati genus, quod græci καθ᾽ ἑτερομερίαν appellant, id est quum secundum alteram partem reo nulla est defensio, & aut

* al. πλάσματα.

aut color in facto non inuenitur, aut parum probabilis inuenitur color: vnde etiam Democrates præceptor meus ſolitus erat dicere, eas etiam controuerſias in quibus color diu quęritur, ſtatum non habere. Verùm ille conſtantius: nos ſi afferatur aliquid ad defenſionem vel mediocriter probabile, admittimus. Sed ſi euidenter confeſſa cauſa eſt, vt oportet, ſecundum heteromerian explodemus. Nonnunquam incidunt quædam quæſtiones, maximè in veritate, quæ ſummam accuſatori, nullam reo largiantur facultatem: verùm eas non controuerſias, ſed communes locos dici dicimus. Quippe in his non eſt probatio criminis, ſed vt in expreſſum atque euidens facinus expreſſio. Quartus eſt modus aſyſtati vel caliginoſiſſimus, adeò vt nonnunquam etiam doctis hominibus ſoleat obrepere. Habet enim nonnullam ſpeciem probabilis conſiſtentiſque materiæ. Ea eſt huiuſmodi, in qua iudex ferendæ ſententiæ rationem explorare non poteſt. Hoc Græci ἄπορον vocant. ſed ſubiiciamus exemplum. Petebat quis ab alio vſuram quaſi pecuniæ creditæ, ille accepiſſe ſe pecuniam confitebatur, ſed depoſitam, & idcirco velle ſe reſtituere ſortem ſine vſura. Pendente interea iudicio, lex de nouis tabulis eſt lata. Repetit ille quaſi depoſitam: ille retinet quaſi creditam. Non enim video quid ſit hic quod in ſententia ferenda iudici liquere poſſit, cum petitor idem interdum crediniſſe, interdum depoſuiſſe ſe dicat: & ille alter interdum depoſitam accepiſſe, interdum creditam: & neuter ſua priore, ſed vterque alter alterius præterita ſententia vtatur. Pertinere etiam nonnihil ad rem videtur ſcire figuras controuerſiarum, quibus inuicem differant, quò magis in euidenti ſit quemadmodum quamque tractemus. Sunt igitur themata id eſt figuræ controuerſiarum, quatuor, ἔυδοξον, quod nos opinionis bonæ ex vtroq; bono poſſumus dicere. ἀμφίδοξον, quod nos opinionis ex vtroque bono ac malo cōfuſæ poſſumus dicere. παράδοξον, quod nos opinionis malæ poſſumus dicere. Tamenſi quidam parùm diligenter græcè loquentes, paradoxa pro his quæ ſunt bonæ opinionis, accipiunt: vnde vulgò etiam Olympionicas, & cæteros victores ſacrorum certaminum, paradoxos vocant, magis cōſuetudine quàm ratione ducti. Nam, vt opinor, παράδοξον eſt, quod eſt παρὰ τὴν δόξαν, id eſt cōtra opinionem bonam. Denique licet alias vulgarem illam ſignificationē probare malimus huius nominis, tamen hoc loco (vt multa noua tam à technicis & philoſophis cognominantur) accipere debemus non iam pro ſolito vſu conſuetudinis, quàm pro conditione præcepti. Quarta eſt facies controuerſiæ, quæ græcè ἄδοξον dicitur, quam nos non vt vulgò, malæ opinionis, ſed nullius opinionis, id eſt humilem & ſordidam poſſumus dicere. Sed videamus hæc propoſitis exemplis. ἔυδοξος controuerſia huiuſmodi eſt, in qua tam perſona quàm res eſt honeſta: velut, Scipio victis Pœnis petit præmium, vt ſpectet ludos laurea coronatus. Et perſona honeſta eſt Scipionis: & quod petitur, non improbum. ἀμφίδοξος eſt, in qua vel honeſtatem per-

ſonæ turpitudo rei maculat, velut ſi idem Scipio petat præmij nomine mortem Tyberij Aſelli. Nam petitoris perſona honeſta eſt: quod autem petitur, inhoneſtum. Vel contrà ſi abdicatus fortiter fecerit, & petat præmij nomine reditum in domum patris: perſona quæ petit, inhoneſta, abdicati res quam petit, honeſta, vt in domum patris redeat. παράδοξον eſt controuerſiæ genus, vt ſuprà definiebam, in quo vtraque ſunt inhoneſta, tam res, quàm perſona. velut, impudicitiæ reus fortiter fecit, & petit præmij nomine accuſatoris ſui mortem. Nam & perſona petentis inhoneſta eſt, ſiquidem fuit reus impudicitiæ, tametſi aliquid turpitudini derogauerit quod fortiter fecit: & res quam petit, improba eſt. ἄδοξον controuerſiæ genus eſt ſine opinione vtraque humile & ſordidum. Pauper veſtimenta vendebat. extitit alius pauper qui vendicaret ea, & furto ablata ſibi eſſe diceret. Ille venditor ait ſe ab adultero deprehenſo illa veſtimenta detraxiſſe. inuicem accuſant, ille adulterij, hic furti. Hic enim & perſonæ humiles pauperum, & res quæ videntur feciſſe quæſtionem, abiectæ, veſtimentorum vendicatio & agnitio. Et quanquã interuenit crimen adulterij non obiectum, tamen quia plura ſunt αὐτῇ περιστάσει humilia & ſordida, totius controuerſiæ ſpeciem ſibi vendicant. Dignoſcere autem has controuerſiarum figuras, cum ad multa alia conuenit, tum vel in primis ad id, vt modum præfandi, id eſt principia edendi, congruentem qualitati materiæ inuenire poſſimus. Non enim eadem ſpecies debet eſſe principij in themate ἐνδόξῳ & ἀμφιδόξῳ, παραδόξῳ & ἀδόξῳ: ſed eſt ſua cuique forma tribuenda. Iam primùm in ἐνδόξῳ genere materiæ Hermagoras negat eſſe præfandum. Nam ſi beneuolentiæ, inquit, conciliandæ gratia præfari ſolemus, in bonæ opinionis themate, quale eſt illud Scipionis, benigni ſunt hi apud quos ſumus elocuturi: nihil autem attinet parare quod paratum eſt. Sed mihi longè aliter videtur, & pace tanti viri dixerim. Neque enim eſt ſemper ſpectanda auctoritas, vtique cum ratione vincatur. Cenſeo igitur nihil prohibere in eudoxo genere materiæ quo minus præfemur. Nihil enim, opinor, mali eſt benignos iudices benigniores reddere præfando: vt cum offenſos aduerſariis videmus, offenſionem illam dicendo augere conamur. Denique aulœdos & citharœdos, & cæteros huiuſmodi artifices, quamquam non polliceantur orationem, videmus tamen præloqui. Quia ante actionem & omnino curta & ſine capite oratio eſt, quæ ſine principio ab ipſis rebus orditur. Vtemur etiam principiis in bonæ opinionis controuerſiis, ſed breuioribus, & erectioribus paulo, & confidentibus, & plenis dignitatibus, ſine iactantia duntaxat, ne res pariat inuidiam: vt eſt illud apud M. Tullium contra concionem Metelli, in qua exultare videtur contra Tr. pl. Sic enim, vt opinor, inſequar fugientem, quoniam congredi non licet cum reſiſtente. Quod nunquam profectò tam magnificè dicere in exordio ſtatim orſus fuiſſet, niſi & ipſius actoris eſſet honeſta perſona: & res de qua locuturus

erat, non improba. Itémque alio loco, cum de coniuratorum animaduersione loqueretur, Video, P. C. in me omnium vestrum ora atque oculos esse conuersos, & deinceps. Quæ omnia huiusmodi sunt, vt actor & splendore suo, & rebus his de quibus locuturus est, quasi honestissimis videatur meritò confidere. Pleraque huiusmodi exordia apud C. Gracchum, quanto nobilioris fiunt spiritus? quæ dicentem profectò M. Erutium, aut aliquem ex Cannensi caterua nemo ferret. In amphidoxo genere materiæ moderatione quadam vtendum erit, cum principiamus, vt & turpitudinem quæ subest, & dignitatem quæ est in re aut persona, vel illustrando augeamus, vel ita variè vtrumque misceamus, vt alterius partis turpitudinem, alterius honestas tegat, neque tamen cum tanta iactatione, quanta in illo superiori genere materiæ, sed quasi cum quadam confidenti verecundia. Si in re turpitudo erit, quantum fieri poterit aduocabimus iudicem ad personæ dignitatem. Si in persona, ad rei dignitatem quasi de periculoso loco in tutiorem locum refugiemus, sed summatim leuiterque cedentes, vt despicere potius suspicionem metus quàm timere videamur. Laborabimus autem in eo, vt confusa vtraque dignitate rei & personæ, plus fiduciæ in honestate, quàm metus in turpitudine habere videamur. Sed vt lympidius hoc genus principiandi deprehendatur, dabo exemplum quod habuit M. Tullius cum pro M. Scauro loqueretur. erat enim controuersia amphidoxos, quippe qui niteretur dignitate personæ M. Scauri, premeretur turpitudine criminis de pecuniis repetundis. Vtrumque in principiis statim ita confudit orator, vt & turpitudinem criminis dignitate personæ contegeret, neque tamen largiter nimium, neque exultanter, sed ita, vt exprimat nonnullam etiam metus suspicionem: Maximè fuit optandum M. Scauro, Iudices, vt nullo suscepto cuiusquam odio, sine offensione ac molestia, &c. In paradoxo, id est in malæ opinionis themate, vbi & persona & dignitas pariter laborabit, longioribus principiis vtendum erit, & purgandis suspicionibus opera tribuenda, & demisse loquendum: & sequendum cum sententiis tum verbis propius blanditiam sitis, & querimonia quasi falsi illati criminis, & falsæ infamiæ compositæ aduersum nos per inuidiam, iam summissiore toto corpore conformato ad verecundiam, summisso vultu, oculis terram intuentibus, neque etiam illam acriter, sed, si possumus etiam timore simulato. In adoxo, id est in humili genere materiæ, proxima sermoni debent esse principia, neque sententiis altè petitis, neque verbis vltra modum ornatis, nec structura grauiore, sed quasi resoluta & simplici. Vis autem omnium sententiarum quam his principiis adhibemus, ea esse debet, vt rem à proprietate reuocet ad communitatem, & dicat omnium interesse illam rem vindicari, propterea quòd quanto quæque minora sunt, tanto crebrius & magis inter multos cadere possint.

Nec tam oportere ſpectari magnitudinem rerum & perſonarum, quàm rationem æqui & iniqui, veri atque falſi. Eandem enim eſſe horum in minimis vim, quàm in maximis. Talia principia ſunt pleraque apud Demoſthenem in his libris qui inſcribuntur Idiotici, & magis apud Lyſiam, & apud quoſdam ex noſtris veteribus. Certè M.Tullius cum pro Archia diceret, non aliter exorſus eſt.

SYNTOMATA SIVE PRÆCEPTA ARTIS RHETORICÆ SVMMATIM COLLECTA DE multis à Iulio Seueriano.

Iulius Seuerianus Deſiderio ſuo S.

FORSITAN me vſurpatorem ardui operis atque irriti laboris Deſideri fateare, quòd hunc Libellum ad te, De arte dicendi ſcriptum miſerim, cùm poſſis aduertere, nihil me Rhetorum præceptis adiunxiſſe, ſed quæ in ipſis ſparſim legeram, in quaſdam ſermonis anguſtias coartaſſe. Denique ſi hæc quiſquam digna æſtimet, quæ in manus ſumat, reperiet ea me de veteribus perſtrinxiſſe, quibus cottidie ad forenſem campum Adoleſcentia imbuta proludit. Quorum ſi nota vis eſt, ſilueſcentium videlicet præceptorũ, videri certè poſſum plura his ademiſſe, quàm addidiſſe: namque veteres ita nobis dicendi præcepta reliquerunt, vt etiam ſui nominis ſempiternam memoriam propagarent. Ego non vllius famæ cupidus, ſed immenſi laboris moleſtiã conſiderans, certos tibi ad compẽdium Gymnaſij forenſis locos tranſmittere conſtitui, quos ad memoriam reparandam facili lectione percurreres. Aduerti præterea, (videro quidquid ceteri ſentiant) obeſſe dicentibus Rhetoricæ artis nimiam diſciplinam. Memento tamen non hæc ante tibi eſſe Compendia relegenda, quàm ingenium tuum multa, ac Tulliana arte ſubegeris.

Oratoris artibus nemo inſtrui poteſt, niſi cui ingenium, & frequens ſtudium eſt. Primùm animi ſit oportet quædam naturalis ad videndas,

ediſcendaſque res potentia. Tum vox, latus, decor, valetudo, frugalitas, laboris patientia. Neceſſaria deinde orationum frequens lectio eſt, quæ nos exemplo conformet, neque earum modo, ſed & hiſtoriarum, & Carminum, ex quibus tamen compoſitio dicendi non in totum trahenda eſt. Namque per lectiones Sapientium præcepta noſcuntur, ſine quibus nihil ſubtile, neque magnificum cogitari poteſt. Iuris vero Ciuilis neque omittendum eſt ſtudium, nec penitus appetendum. Nam nec rudis eſſe debet Orator, & ſi ſe multum Iuris ſcientiæ dederit, plurimum de cultu orationis atque impetu amittet. †Huic & veteres Oratores legendi ſunt, & præſentes audiendi. Super hæc frequēter ſcribendum, agendum, & declamandum eſt. his enim rebus * Auditorum fiducia ſimul cum facundia comparatur. In cæteris fere ſtudiis verum quæritur, finis autem Oratoriæ virtutis eſt veriſimilia dixiſſe, vel tantum contendiſſe quantū res paſſa ſit ad victoriam. Proximè quærendum eſt quo genere orationis vti debeat Orator, Atticorumne nobis ſequenda ſit actio, qui breues aſtrictique & acres ſunt pure inter res ipſas, aculeoſque verſantes, quique affectum ex occulto petunt. An imitāda nobis ſit Aſianorum licentia, qui vagi, ac fuſi rapere potius affectibus, quam diſputationibus perſuadere didicerunt. Sit tamen Romanus Orator Aſiatico preſſior, Attico copioſior. Ego vero ipſum Oratorem eligere arbitror, & probare genus orationis, quo magis capi Iudicem ſuum ſenſerit. Aliter apud eum quem latior delectabit oratio, aliter apud eum quem aſtrictior, aliter apud ſuperiorem, aliter apud inferiorem, aliter apud vacuum, aliter apud diſtrictum. Nec ſic in priuatis cauſis vbi ſemper Iudices feſtinant, quemadmodum in publicis, nec ſic in accuſationibus vt in patrociniis. Maxima itaque ars erit ſemper circunſpicere, quid perſonæ, quid loco, quid tempori conueniat.

*al. oratorum.

DE DISPONENDIS CRIMINIBVS.

QVidam à maximis criminibus ad leuiſſima gradum faciunt, aut a leuiſſimis ad maxima. Nos primum æſtimamus actorem quaſi membra quædam facere debere, vt ſeparet quæ ad Libidinem, quę ad Auaritiā, quæ ad Crudelitatem, aliudve, quod ad noxæ genus pertinet, vt ſi non genera criminum, tempora tamen diſcernat prima, vtputa quæ ante militiam geſta ſunt, quæ in militia, quæ poſt militiam. Aut ſeiungat ea quæ ad priuatas cauſſas, deinde ea quæ ad publicas pertinebunt, aliudve ſimile: vt Cicero qui crimina Verris & in tempora, & in genera diuiſit. Nam primus liber continet, quæ ante Sicilienſem præturam commiſſa ſunt. Quatuor inſequentes ea quæ in Prætura Sicilienſi. Tum in his ipſis, Secundus ad priuatorum furta pertinet, Tertius frumentariam rationem, Quartus ſacrilegia, Quintus maieſtatis crimina comprehendit. Deinde inter ipſa vnius generis crimina imprimis magna ponito. Quę minima ſunt in me-

dium congerantur, quæ maxima vltimis partibus reſeruabis, vt de graui crimine quod a Cicerone in vltimam partem dilatum eſt, ita Iudicis animus & occupabitur, & validiſſima maximè memoriæ mandabit. Hinc eſt quod Cicero pro Scauro reprehendit aduerſarii cõfuſam criminationem. Ait enim, Et quoniam congeſta fuit accuſatio magis aceruo quodam criminum, non diſtinctione aliqua generum, & varietate.

DE PRINCIPIIS.

DE Principiis nihil putaui dicendum, quandoquidem ad ea quæ arte ſeruanda ſunt, Natura duce ſæpius peruenitur.

DE NARRATIONIBVS.

NArrationis certum eſt tres eſſe virtutes; vt dilucida ſit, vt breuis, vt veriſimilis. Dilucida fit ſi apud neſcientem narres, in qua intueberis initium, medium, & finem, ita vt ipſa Narratio ordinem ſuum habeat. Facile enim percipitur vbi quod ſequitur ex priori pendet. Interdum aliqua ſuo loco memoriæ noſtræ non occurriſſe fingemus. Breuis fit ſi circumciſis quibuſdam ſuperfluis ſola quæ neceſſaria ſunt poſueris. Quæcunque enim tibi mediocriter proſunt, argumentis vel diſputationibus reſeruabis. Veriſimilis ideo vt credatur, veluti corporis robuſtiſſimi fuiſſe eum a quo duos vel tres occiſos videri volueris. Adiicere etiam occaſionem quę perficiendæ rei fuerit, vt dicas dormientes oppreſſos. Perſonas verò nominibus quibus notiſſimæ ſunt nuncupabis. Si hoc parum eſt, etiam aliquas notas adiicies: vt Scipio Africanus, Hannibal Pœnus, & ſimilia. Nũquam Narrationem niſi perfectam reliqueris. Sed vbi Iudicem minus intellexiſſe perſpexeris, nunquam ei tarditatem ingenii obieceris, ſed in te culpam retorque quod parum dixeris. Vbi lõgior Narratio eſt, quo ſit dilucida magis, admonere debes Iudicem quid expoſueris, vel quid expoſiturus ſis, vt, Dixi de me. dicam de aduerſario. Neque alienum eſt vbi longior fuerit expoſitio vel Narratio, extrema ita finire, vt admoneas quæcũque dixeris. Verba autem Narrationis ex media cõſuetudine eſſe debent, ſimplex ſermo & ſibi vicina compoſitio. In expoſitionibus plus mora nocet. nec loquentis perſonam narrationi inſeras. Minuit prætera offenſam longioris Orationis, ſi te prætermittere aliqua ſimulaueris. In aliquibus poſt quæſtiones ponẽda Narratio eſt, in aliquibus in vltimo. nam pro Natura cauſarum Narratio variatur, nec ſemper debet Orator veterum ſe præceptis addicere, ſed ſcire debet incidere nouam materiam, quæ noui aliquid poſtulet. Narrari pro eo non expedit, qui omnia quæ ab accuſatore dicũtur, tantũmodo negat, nec ibi ſe fuiſſe. Talis cauſa Syllæ fuit negantis ſibi quicquam cum Catilina conueniſſe contra Rempublicã. Tales

fere ſunt ambitus cauſæ & repetundarum,in quibus vnum Rei patrocinium eſt,nullas ſe dediſſe vel accepiſſe pecunias.Superuacua Narratio eſt vbi nota eſt res de qua ambigitur:vt nihil ſit ſtultius,quam ſi apud ſcientes narres. Alterum genus eſt in quo vtrique, æque ſuperuacua Narratio eſt,vbi quod facit quæſtionem,abunde propoſitione indagari poteſt, etiamſi ignotum eſt.Nec aliquam Narrationem a Cicerone omiſſam putemus,niſi pro Natura cauſarum.edebat enim non ſolum patrocinia cauſarum,ſed exempla dicendi. Euenit vt ante ſit reſpondendum, quam ſit ponenda Narratio:vt pro Milone.Incidunt cauſæ in quibus quod ſummam habet quæſtionis magna ex parte tractandum ſit,& ſic ſit ponenda Narratio:vt,pro Vareno,& bis pro Habito.In Narrationibus res exponimus,probamus argumentatione. Narratio inſinuatio eſt totius cauſæ quem ad modum facta eſt.Expoſitio vero quæ non de cauſa naſcitur: vt eſt honeſto genere natus,ſplendide magiſtratum geſſit,non poteſt videri narratio,ſed expoſitio alicuius rei,quæ cauſam adiuuat,nec dat quæſtioni materiam,ſed pro argumento ponitur,aut inter argumenta.

DE DISPONENDIS ARGVMENTIS.

Litigatores quidem inſtruunt argumentis Aduocatos,Artis Patronorum eſt,vt hæc diſponant,figurent,ordinent,augeant, vt his affectus intermiſceant. Imprimis videto quæ ex his ſunt valentia,vel quæ infirmiora argumenta. Nam quæ erunt valentia longiori oratione non perſequemur,ne aut dubitare de his videamur,aut plura dicẽdo ponamus aliquid aduerſus quod diſputari poſſit.Namque in argumentis infirmioribus verſatur oratorius labor:qualia ſunt,Occidiſti hominem, cruẽtam enim veſtem habuiſti.Hæc veri ſimilia,non vtique vera,quæ variis ſunt attollenda rationibus quę tractatu fiunt potentia.Præterea in poteſtate ſua habere debet Orator,vt ne cauſam maximam breuiter peroret,& paruulam diu extendat,ſed cum breuiter dicendum erit,argumẽta tantum ponet ſine vllis aliorſum ornamentis.Cum autem diu dicere volet,omne argumentum ornatius exequetur. cum plura erunt argumenta,a validis incipies,in validiora deſines,medium imbecillioribus replebis.vt puta, validius argumentum eſt Inimicus,mediocre Ebrius,validiſſimum eſt in rixa,Hominem occidit.Si vnum validum argumentum eſt,& vnum friuolum,à valido incipies,friuolum perſequeris,rurſum validum repetes. Argumentatio illa melior & fidelior videri poteſt quæ* obſeruatur. Cum aliquibus partibus cauſſa laborat,vtilius ordinem quæſtionum confundimus,quas ex toto tractare non expedit. Scias nunquam confitenda eſſe, quæ nocent,interdum non neganda.quod Cicero pro Milone ſecutus videri poteſt.nam interfectum ab eo Clodium neque negauit neque faſſus eſt. non negauit,quia ſic defendit tanquam occidiſſet:faſſus non eſt, quia

*al. obſcuratur.

inſcio illo dixit a ſeruis occiſum, cum hi dominum peremptum arbitrarentur. Præterea vtilius exiſtimo diſputationem in ſpeciem paucarum rerum & firmarum conuertere, easque vndique aſtruere & exaggerare: potiusque eſt plures res in vnam cogere, quam vnam in plures diuidere. In omni materia quęrendum puto, quid ſit quod maximè nos foueat, aut vrgeat. illuc enim vires ſuas conferre debet Orator, vt quod maxime nos premit frangat. Sed vt omne genus cauſſæ quiddam contra nos recipit valentiſſimum, ſic pro nobis omnis cauſſa aliquid valentius habere debet.

DE PROPOSITIONE ADVERSARII.

RESponſurus autem aduerſario, primum id quod ille poſuerit verbis infirmioribus pronuntiato. Quæ vero incredibilia viſa fuerint, aut imbecillia ita vniuerſa ponãtur, ſicut ab Aduerſario dicta ſunt: vt eſt illud, Boſtarem igitur quendam Norenſem fugiẽtem è Sardinia Scauri aduentum, & infra addit etiam augendi criminis cauſa, prius illum ſepultum, quam huic cœnam ſublatam. Euenit vt propoſitionem aduerſarii verbis noſtris vltra fidem extollentes incredibilem faciamus, item propoſitioni aduerſarii, ſi natura ſui incredibilis fuerit, cum quodam impetu animi ac ridicula admiratione reſpõdebimus: vt illud eſt, Septingenta milia paſſuũ biduo curſa ſunt: & reſpondet, ô rem incredibilem! ô cupiditatem inconſideratam! ô nuntium volucrem! & infra, Romam trans alpeis biduo veniunt. ô hominem fortunatum, qui huiuſmodi nuntios ſeu potius Pegaſos habeat! Propoſito eo quod aduerſarius dixerit, reſpõdebimus duobus modis. aut enim eſſe id, aut non ideo nos vinci debere. Propoſitis quibus reſponſuri ſumus, quærendum nobis erit an inter ſe comparata repugnãtia ſint, vt ſuis armis corruant, vt Cicero de Antonio Auunculum ſuum ſceleratum eſſe fatebatur, pœna affectum querebatur. item pro Cælio, Cur aut tam familiaris fuiſti, vt aurum commodares, aut tam inimicus vt venenum timeres? Similiter pro Gallio vbi accuſator in ſe pœnas obiecit. ibi enim dum ſingula inter ſe comparat, alterum altero Tullius deluit. Item validiſſimum erit docere quod aduerſarius dixerit etiam pro nobis eſſe: vt pro Milone Cicero, quod Lex promulgata de quæſtione fuiſſet, quam pro ſe eſſe contendit. Argumentis vero omnibus aduerſarii reſpondere non eſt neceſſarium: finem enim non habebit oratio, & ſatis erit propoſitionibus repugnaſſe. His ſane argumentis reſpondẽdum erit, quibus erunt Iudices commoti: ſi vero Aduerſarium ſuis argumentis confutare nequiueris, aliis rationibus quod poſuerit conuellito. De vitiis argumentorum, quæ aduerſarii male poſuerint, plene a Tullio inſinuatum eſt.

DE

DE STATIBVS.

STatus tres ſunt,vbi quod ante factum obiicitur negas. Coniectura eſt vbi quid ante factum fateris,& negas eam vim nominis habere,quam aduerſarius criminatur. At finis eſt ſi neque de facto, neque de nomine ambigitur,ſed ſi iure factum contendis,Qualitas nominatur.

DE CONIECTVRA.

IN Coniecturalibus cauſis hinc argumenta ſumuntur,a perſonis,cauſis, facultatibus,veriſimili, ſignis. Signum cauſam aut antecedit, aut in eadem eſt,aut ſequitur. Item proferuntur auditiones,ſuſpiciones, ſpolia, quæſtiones,indices,fama vel opiniones & multa ſimilia, quæ rerum varietas ſubminiſtrat. A perſona: vt Cicero pro Cluentio,Cum eſſet(inquit) egens,ſumptuoſus,audax,callidus,perfidioſus,& cum domi ſuæ miſerrimus & inaniſſimus tantum nummorum poſitum videret,in omnem malitiam & fraudem verſare mentem ſuam cœpit. A Cauſa, Satiſne igitur cernitis quibus ille mercedibus, quibus emolumentis, quibus præmiis incitatus &c. A Facultatibus: vt Tullius,Seruos agreſtis & barbaros, quibus ſiluas publicas depopulatus erat,ex Apennino deduxerat,& reliqua. A veriſimili.Quid quod caput eſt audaciæ Iudices, quis ignorat maximã illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem ? & reliqua. A ſignis quæ cauſam antecedunt,inſtrumentum,iter & ſimilia. Simul ſunt pugna & clamor & ſimilia. Sequuntur vt in veneficio liuor & tumor,in cæde vulnus & ſanguis. Auditiones : vt Tullius, Vos ex M.† Fauonio audiſtis Clodium ſibi dixiſſe, & auditis viuo Clodio periturum Milonem. Poſt diem tertium geſta res eſt quam dixerat. cum ille non dubitarit aperire quid cogitarit, vos poteſtis dubitare quid fecerit? Suſpiciones: vt pro Scauro, Quæ quidem ſuſpicio valuit etiam ob hanc cauſam,quod cum agerent parentalia Norenſes,& reliqua.Spolia:vt eſt illud, Ille Deos deorum ſpoliis ornare noluit, hic ornamenta Mineruæ Virginis in meretriciam domum tranſtulit,& reliqua.Quæſtiones : vt eſt, Cum igitur de furto quæreretur,& de furto quod ille ſine controuerſia fecerat,cum ille de eo quod quærebatur verbum nullum fecit,de veneno ſtatim dixit, & reliqua. Indices cum iudici offeruntur. vel certe,vt eſt, Venit index ad Dineam matrem neque obſcurus, neque incertus, qui nuntiaret ei filium eius M. Aurium viuere, & in agro Gallico eſſe in ſeruitute. Fama vel opinio: vt Cicero, Opinio fuit duplex, vna non abhorrens ab ſtatu, naturaque rerum & rei. Argumentorum omnium enumerationem, aduertite ſtudioſam videri, quandoquidem in his plus ingenii vis dominetur, arsque ipſa magis ab Natura profecta dicatur.Sed neque quiſquã æſtimet

† al. Fãnio

argumentis numerum præfinitum: ſiquidem tanta eſſe poſſunt, quanta Orator intento acriter ingenio reperire valuerit. Non tamē omne genus cauſarū omnia argumenta habet. nā quid opus eſt illic de cauſa diſputare, vbi non apparet: aut de perſona aduerſarii aliquid dicere, cum integra ſit?

DE FINE.

IN finitiuo ſtatu quæritur an ſit puta imminuta maieſtas. nam primus locus accuſatoris eſt cum de vi nominis quæritur, vt ſit generalis eius diffinitio, breuis & aperta, & ex opinione hominum ducta: hoc modo, Maieſtatem imminuere eſt de dignitate aut poteſtate P.R. aliquid derogare. Quæ diffinitio vt vera probetur, multis argumētis aut rebus, aut exemplis ſimilibus confirmabitur: poſt ſpeciatim ſanctum eius qui accuſabitur deſcribendo ſubiūgere, vt id quod Reum feciſſe arguis, ſimile ſit ad id quod ſupra definieris. Ergo generalis diffinitio erit: maieſtatem imminuere eſt de dignitate & poteſtate P.R. aliquid derogare. Species criminis erit probare quid aduerſarius ſpecialiter fecerit vel dixerit, vt probetur maieſtas imminuta: poſt loco communi confirmare, per quem facti atrocitas cum indignatione augetur. Defenſoris autem loc⁹ eſt aduerſarii diffinitionem prius infirmare: ſi falſa, ex opinione hominū aut inutilis monſtrabitur poſt ſuam diffinitionem; ac ſi veram, ponere quæ multa argumentatione & exemplis ſimilibus confirmabitur. deinde ſuſcepti factum ab ipſa diffinitione diſſimile eſſe oſtendere, poſt locum communem ſubiicere, per quem indignabimur accuſatorem non res ſolum, ſed & verba in perniciem innocentis conuertere. Sic Cicero pro Quintio aduerſarii definitionem ex opinione hominum reprehendit. Si qui vnum aliquem fundum quauis ratione poſſideat, ipſum autem dominum patiatur cetera prædia tenere, is, vt opinor, inquit, prædium non bona alterius videatur poſſidere. Exponit definitionem ſuam: Quid eſt, inquit, poſſidere? nimirū in poſſeſſione eſſe earum rerū, quæ poſſunt eo tempore poſſideri. Probat Neuium non bona ſed prædium poſſediſſe. Cum domus erat, inquit, Romæ, ſerui in ipſa Gallia, priuata P. Quintii prædia quæ nunquam auſus es poſſidere: & colligit; Quod ſi bona P. Quintii poſſideres, poſſidere omnes eo iure debere. At ſi factum aduerſariis tuto definire nequiueris, & verborum tuorum laqueos infirmari poſſe conſpexeris, rem ipſam tanquam indignam Iudici demonſtrabis.

DE QVALITATE.

IN qualitate per Coniecturam quæritur quale ſit, hoc eſt iure factum ſit, an iniuria.

DE AFFECTIBVS.

RAro affectus Narrationibus interponuntur: quia non nisi grauium causarum sunt; sed vbi inseri possunt, magnũ pondus rebus accommodant. vbi vero aliquem affectum, hoc est aut inuidiam, aut misericordiam, vel quid simile commouemus, formam vel speciem Narrationis excedere non debemus; sed affectus qui in narratione latebit, eadem explicata reddendus erit atque exsequendus. Euenit vt sit narratio, quæ inter se locos communes partiatur, quos etiam affectus vocamus, qui non erũt in vltimum, hoc est post narrationem differendi: sed hæc narratio grauissimi criminis erit, in qua cum se primum affectus obtulerint, statim interponendi sunt. Neque enim possunt simul omnes post narrationem reddi: vt est, Prędonum Dux Heracleo repente præter spem classem pulcherrimam P.R. cum primum inuesperasceret, inflammari incendique iussit. Ac mox interponit affectum, O tempus miserum atque acerbum prouinciæ Siciliæ! ô casum illum multis innocentibus calamitosum! ad narrationem redit, Affertur, inquit, nocte intempesta grauis huiusce mali nuntius Syracusas. rursum dum narrat, excedit, Quo neque Atheniensium, inquit, gloriosissimæ classes, cum mari plurimum poterant, &c. rursum ad Narrationem redit, Eò ne inquit, pirata penetrauit, quo simulatque adisset, non modo a latere, sed & a tergo magnam partem vrbis relinquebat. rursum excedit, Siculósne milites aratorumve liberos, quorum patres tãtum labore suo frumenti exararant, vt P.R. totique Italiæ sufficeret. & item aliter excedit, ô spectaculum miserum, atque acerbum! ludibrio esse vrbis gloriam? ad narrationem redit, Posteaquam è portu, inquit, piratæ non metu aliquo affecti, sed satietate exierunt, &c. Plerique nuda argumenta posuerunt, affectus autem perorationibus, hoc est, Epilogis reseruarunt. Scire autem nos debemus, affectus qui ex quæstionibus nascuntur statim, vt propositioni responsuri sumus, esse reddendos: alibi enim quã vbi nati sunt, interponi vel augeri non possunt: vt est, Ad vadimonium non venit Quintius. & statim interponit affectum antequam quæstioni respondeat, Si res, inquit, ista grauissima sua sponte videretur, tamen necessitudinis nomine leuaretur. & reliqua talia sunt. Affectus vero qui de omni causa nascuntur perorationibus reseruabũtur. Omnis pene argumentatio moralem disputationem recipit, sed non omnis affectum. Moralis argumentatio de natura hominum vel morum consuetudine ducitur: vt Cicero, Hic ego dubitem in eam disputationem ingredi, quæ ducatur ex natura hominum atque omnium sensibus? & omnia quæ sequuntur. Ergo sicut argumentatio illa melior erit, quæ moralis fuerit; sic perorationes affectu fiunt meliores. Cicero sane per oratioñe affectum inserit. nã odio Clodii Iudices turbat, euersurũ fuisse R.P. sed prius Milone qui obstabat occiso. Affectus namque hi sunt, Ira, odium, misericordia, liuor, metus, spes. Odiũ

ſiue ira ex anteactæ vitæ facinoribus colligitur, quorum commemoratio ad hoc fit in iudicio, non vt exinde naſci cauſa videatur, ſed vt odioſa vita hominis comprobetur: vt Cicero, qui flagitia Clodii ſuperioris vitæ retexuit. Cuius nefandum, inquit, adulterium, in puluinaribus ſanctiſſimæ feminæ comprehenderunt: eum, cuius ſupplicio Senatus ſolemnes religiones expiandas ſæpe cenſuit, eum, quem cum ſorore germana nefandum ſtuprum feciſſe. & quæ ſequuntur. Ira cum odio, cum multa crimina cõgerimus: vt Cicero, non furem ſed ereptorem, non adulterum ſed expugnatorem pudicitiæ, &c. quod in principiis ſæpius irritatur. Miſericordiã mouemus, ſi ab his nos impugnari dicimus, quorum auxilio tuti eſſe deberemus: vt Cicero pro Oppio, vel cum alicuius calamitates commemoramus, cum magnitudinem periculi oſtendimus: ſicuti pro Cornelio Cicero. Liuorem autem ſimul cum odio: vt Caluus in Vatinium, cum dicit, Hominem noſtræ ciuitatis audaciſſimum de factione diuitem, ſordidum, maledicum, accuſato. Nã & de factione diuitiæ quęſitæ interpoſitæ ſunt, vt his Iudices inuiderent. Metũ facere Cicero tentat in Verrem, cum ait, Quis hæc non perſpicit, pręclare nobiſcum actum iri, ſi P.R. iſtius vnius ſupplicio contentus fuerit? & quæ ſequuntur. Non eſt, inquit, in hoc peccandi locus, Iudices. confirmat enim aliis iudicibus damnari Verrem, & Senatum iudicandi poteſtatem amiſſurum. ad ſpem redit in eodem loco, Adduxi eum hominem, in quo reconciliare exiſtimationem iudiciorum amiſſam, redire in gratiam cum P.R ſatisfacere exteris nationibus poſſetis, de quo ſi ſeuere ac religioſe iudicaueritis, authoritas ea quæ in vobis manere debet, hærebit. Contra dicenda erunt, ne ſpecie miſerationis, ne ira deducamur a fide, aut de odio: vt Cicero pro Cælio, cũ dicit, In quoddam odium ſit iniuſtum vocatus. vel de liuore agere, tanquam apud maliuolos: de timore loqui, tanquam apud timidos; de ſpe, cum vana ſpe ſolicitare Iudices voluit. Affectus ſibi aliquotiens vicini ſunt: vt cum miſericordia mouetur, ſtatim & odiũ concitetur; aut vbi vtrũq; non eſt, alterum tamen commouetur; aut liuor excitatur, ſi tamen appareat, aut ſpe animus Iudicis ſollicitabitur. Hi tamen affectus certam ſedem non habent: nam per totam orationem ſpargendi ſunt. Cicero miſericordiam mouet, cum dicit, Patres hi quos videtis, iacebant in limine, matresque miſeræ pernoctabãt ad oſtium carceris. ad irã redit dum ſubiicit, Aderat ianitor carceris, carnifex Præt. mors terrorque ſociorum. Item ad miſericordiam redit, Non vitam liberûm, ſed mortis celeritatẽ pretio redimere cogebantur parentes. rurſum odium mouet, Lætaris tu in omnium gemitu & triumphas. miſcet quoque metum, Quo confugient ſocii? Affectus tunc maiorem gratiam habent, ſi ex his moueantur quæ iam probata sũt. Affect⁹ ex his trahitur: A re, a perſona, a cauſa, a loco, a tẽpore, a ſignis, a facultatibus, a toto ad partes, a partibus ad totum, a contrario, a minori ad mai⁹, a maiori ad min⁹, a ſimili, & a barbaris gẽtibus, & a beſtiis, & ina-

nimalibus.ducitur & de cæteris locis, vnde argumenta ſumuntur. Nec te moueat,quod hinc & argumenta duci ſupra retulerim, ſiquidem illa omnino circunſtantia, vnde ad conuincendum reum argumenta ſumuntur; inde etiam poſtquam crimen probaueris, affectus commouentur. Ante omnia illud conſiderandum eſt,vt cùm aliqua res natura ſui grauis fuerit, ipſa tantùm ſola inuidiam moueamus;ne aliquas rationes alias afferendo, res quæ per ſe grauis eſt, dubia videatur, quæ nonnumquam ſola repetitione augetur:vt eſt illud,Matrem tuam cęcidiſti. A re peto affectum,cùm iraſcendum dico illi qui hominem occidit. A perſona, dum queror magiſtratum etiam iugulatum.à cauſſa,dum officio in R.P. fungitur.à loco, cùm dico in foro.à tempore, cùm dico luce,palam.à ſignis:vt Cicero,Te prætore Siculi milites palmarum ſtirpibus, piratæ Siculo frumento alebãtur. A toto ad partes,Inuidia facta eſt, Remp.vniuerſam petis.Partis ad partes,Templa Deorum immortalium,tecta vrbis,vitam omniũ ciuium, Italiam totam ad exitium & vaſtitatem vocas. A parte ad totum,vbi vnus puta ciuis læſus,tota Reſpub. læſa dicatur: vt eſt, Non tu hoc loco * Granium, non vnum hominem neſcio quem, ſed communem libertatem in crucem egiſti. A facultatibus : Cleomenes huius libidini nec aduerſari poterat nec audebat. erat enim Prætor qui maximam habebat poteſtatem. inde Tullius traxit inuidiam. A contrario Cicero miſericordiam mouet,cùm dicit, Forteis & animoſos & ſe acriter ipſos morti offerentes ſeruari cupimus, eorúmque nos magis miſeret qui miſericordiam noſtram non requirunt. Item à contrario: Si qui Deos colant laudantur, ſacrilegi puniendi ſunt. A pari, Qui parentes contemnit & Deos neglegit. A conſequenti, Qui ſemel deliquit,ſemper maiora conatur. A repugnanti:vt Cicero de Antonio, Auúculum ſuum ſceleratum eſſe fatebatur, pœna affectum querebatur. A minori ad maius. Serui,Hercule,mei ſi me iſto pacto metuerent, quo te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem,tu tibi vrbem non arbitraris? A maiori ad minus. Quò neque Athenienſium glorioſiſſimæ claſſes, cum mari plurimum poterãt, bellis ſæpè conatæ nunquam aſpirare potuerunt; eóne tandem te prætore pirata penetrauit? A ſimili, Eryphilam accepimus in fabulis ea cupiditate,vt cum vidiſſet monile (vt opinor) ex auro & gemmis,pulchritudine eius incenſa, ſalutem viri proderet : ſimilis eſt (inquit) iſtius cupiditas. A barbaris gentibus, Si tu apud Perſas aut in extrema India deprehenſus ad ſuppliciũ ducerêris, quid aliud clamares niſi te ciuem eſſe Romanum? & tibi ignoto apud ignotos, apud barbaros in extremis atque vltimis gẽtibus poſito, & reliqua. Item à beſtiis & inanimatis : vt Cicero, Denique ſi non ad homines, verùm ad beſtias:aut etiam vt longius progrediar,ſi in aliqua deſertiſſima ſolitudine ad ſaxa & ſcopulos hoc conqueri ac deplorare vellem : tamen omnia muta atque inanimata tanta támque indigna rerum acerbitate mouerentur. Affectus hactenus creſcunt, vt cum eum

* al. Gauium

qui ſit læſus occiſum, qui ſit improbus latronem nominemus. Si extollendum aliquid fuerit, ampliora verba ponēda ſunt cùm ipſis nominibus: vt Cicero, Non furem, ſed ereptorem; non adulterum, ſed oppugnatorem pudicitiæ; non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionúmque, non ſicarium, ſed carnificem crudeliſſimum ciuium, ſociorúmque, in veſtrum iudicium adduximus. Item creſcit affectus, vt cum vnum crimen ſit, ſententiæ aut verba vnum ſignificantia aceruo quodam congeruntur: vt eſt, Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Ergo alibi congeries multorum criminum, Enumeratio eſt, hic vnius verbis facta multiplicatio. Similiter, Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors, terror ſociorum & ciuium Romanorum lictor, Sextius. Affectus tantò plus valet, quantò verbis firmioribus extollitur. in argumentis enim enucleata diligentia, in affectibus autem grādiloquium quæritur. Sunt etiam alij loci communes, qui magis ad cauſſam ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere ducuntur: quæ tamen nō re per totam cauſam ſed in omne genus cauſſæ incidunt. Citò tamen principiis aptantur, vt miſericordiam captent, cùm aut aduerſariorum calumnias, factiones, ſolitudinem ſuſcepti vel cetera eius infortunia memoramus: vt pro Vareno, Amici deficiunt, cognati deſerunt, &c. & rei aut accuſatorum calumnias prodimus: vt in eodem loco, In inimiciſſima ciuitate vrgent, inſtant, inſequuntur, ſtudio, multitudine, pecunia, periurio pugnant. Contra ſpecies minuendi hæc eſt, vt eum qui pulſauit tetigiſſe, qui vulnerauit læſiſſe dicamus: vt Cicero. Quod † acu inflictum videretur. Item, vxores ſuas à cœna redeuntes attrectatas eſſe. Namque affectus † niſi vim animi habeat, nullus eſt, nec proderit inuentus: vt Cicero de eodem; Vt dolere, vt flere, vt ardere videamur.

† *Forſ. acu punctim.*
† *Forſ. affectus qui.*

DE EPILOGIS.

EPilogos de omni cauſſa capies, & maximè quam miſericordiam mouere poſſe perſpexeris: qui tamen erunt breues, nec diu perſequendi: nam lachrymis comparati ſunt, quibus nil citius areſcit. Scire autem debes in omnibus ferè officiis caput eſſe artis, decere quod facias. Horum prætèrea natura præceptorum eſt, vt etiam obeſſe videantur ſi mediocriter nota ſint, quæ tunc infinitum proderunt, ſi animo frequenti vſu inſculpta permanſerint.

VERSVS RVFFINI DE COMPOSITIONE, ET METRIS ORATORVM.

Vſigenæ numeros vates & metra ſequuntur;
Orator numeros, hæc illi maxima virtus,
Ne vagus errando laudandam neſciat artem.
Rhetoras Auſonios & graios dactylus armat.
Dactylus armauit Ciceronem, armauit iambus
Spondæuſque grauis, numeroque aptiſſime pæan.
Temporibuſque pares, quamuis & ſyllaba creſcat.
Continuos fugito multos (ſit verſus) eoſdem.
Optimus orator ſequitur ratione poetas.
Cognatus virtute ſua. metrumque recuſans
Hic quoque vult numeris voces frenare vagantes. *Item ſic.*
Doctus Ariſtoteles pæanam laudat vtrumque
A longa incipiens, primordia pulchra locabit
Aſpicere vt verbum eſt, contrarius ille ſupremus,
Tullius hunc laudat, cui ſit penultima longa
Eſſe trochæus adeſt, videatur, tertius ille
Quem pæana vocat, muſis deuota vetuſtas,
Hic membris melior noſtris cui tertia longa.

Verſus eiuſdem de numeris & pedibus oratorum.

Rhetoricas pulchre ſtructuras dochmius ornat,
Principium bacchius erit, concludet iambus,
Aut vice mutata nomen mutabitur vni,
Primus iambus erit, cum finem creticus explet,
Prima breuis, longæque duæ, breuis, vltima longa,
Exemplumque artis dabitur res publica nobis,
Quam Cicero caſu genitiuo ponere gaudet.
Hoc pede compoſito laudatur fama pedeſtris
Vt docet Auſonius orator Tullius ingens.
Omnibus iſte locis numerum pes efficit aptum
Longa breuem ſequitur, longam breuis, adiice longam,
Syllaba prima breuis cum ſyllaba longa ſecunda;

Tertia longa,breuis quarta,productaque quinta
Tullius orator,ceu multi dochimon ornat. *Item sic.*
Creticus, atque trochæus erit qui claudere possunt.
Aut spondæus inest,nullo discrimine finis.
Principióque Trochæon habes,in fine molossum.
At finis bacchius erit, breuis vltima claudet.
Longa sit an ne breuis,nullum discrimen habetur,
Vt solet in metris doctus componere vates.
Aut adsit numeris pulcher,bis fine trochæus.
Sed magis erigitur spondæo clausula fortis.
Hanc docet eloquium summi Demosthenis artem.

Item Versus Ruffin.

Spondæo narrare solent tibi rhetores acta,
Quod grauis & tardus,res gestas mentibus affert,
Dactylicis certant pedibus,qui currere possunt.
Dicimus egregios Theopompi more labores,
Et vitam insignem laudamus Isocratis arte,
Hic stilus historiis,hic laudibus aptior hæret.

De Ambitu siue Circuitu,quem græci περίοδον dicunt.

Dicere musa iubet,me dicere iussit Apollo
Circuitum orator quot membris reddere debet.
Vos Phœbi comites animis hæc condite vestris,
Et memores doctis componite mentibus artem.
Non vnum natura dedit nos ferre laborem.
Legibus alternis,quæ pulchras iunxerat artes,
Quattuor e membris plenum formare videmus
Rhetora circuitum,sic ambitus ille vocatur,
Quattuor ex metris hunc versibus aspicis æquum.

De genere iudiciali.

Iudiciis pæana refert tibi Tullius aptum.

De genere deliberatiuo.

Si quis rem dubiam deliberat armat iambus.
Dactylus his causis tibi dicitur aptus vtrisque.

De Theophrasto idem Rufinus metro sapphico sic.

Rhetoras pulchros Theophrastus ornat
Membra dispergens bona dithyrambi
Fusa per artes. Anapæstus ista
Floret in arte.
Longior fluxit numerus per artem,
Quem dedit nobis Anapæstus ille.
Hinc pedes claros loca dithyrambi,
Rhetores aptant.

Cicero

Cicero de numeris oratoriis sic dicit.

Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus vnum est secuta Asia, maxime qui dichoreus vocatur, cum duo chorei extremi sunt, id est, e singulis longis & breuibus. Explanandum est enim quod iam ab aliis iidem pedes aliis vocabulis nominantur. Sed in orationis numero, nihil est tam vitiosum quàm si semper est idem. Cadit autem per se ipse ille præclare, quo etiam satietas formidanda est magis. Quintilianus in arte de numeris & structura Demosthenis sic dicit. Nam eo fit vt Demosthenis seuera videatur compositio, τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις, & illa. Quod ab vno, quod sciam, Bruto minus probatur, cæteris placet, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ. Idem in alio loco sic. Talia sunt Demosthenis πᾶσι καὶ πάσαις, & πάλιν ὑμῖν. Et pene totum principiũ. In alio sic. Est & dochmius qui fit ex bacchio & iambo, vel ex iambo & cretico, stabilis in clausulis & seuerus spondæus quoque, quo plurimum est Demosthenes vsus. Diomedes sic dicit in libro secundo artis suæ. Igitur Spondæus e duabus syllabis longis aptus est clausulis qualibus maxime Demosthenes vtitur, πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πάλιν ὑμῖν. Habet enim graues sonos, finemque sensus, & clausulæ firmas sedes constituit, vt, reipublicæ causa, & arma sumpsi, & esse pro nobis. Grauior est autem longa syllaba præcedente quàm breui. aliter enim sonat, arma sumpsi, aliter pro nobis. Cicero ad Herennium in arte sic. ὑπέρβατον huiuscemodi transiectio quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum est, de quibus oportet verba sicuti ad poeticum extruere numerum, vt perfecte & politissime possint esse absolutæ.

De numeris, id est de structuris, siue de continuatione, siue de compositione Cicero sic dicit.

Longissima est igitur complexio verborum, quæ volui vno spiritu potest, sed hic naturæ modus est, artis alius. Nam cum numeri sint plures, iambum & trochæum frequenter segregat ab oratore Aristoteles, Catule vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem & sermonem nostrum. Sed sunt insignes percussiones eorum numerorum & minuti pedes: quare primum ad heroum nos dactylici & anapæsti, & spondæi pedem inuitat, in quo impune progredi licet, duos duntaxat pedes aut paulo plus, nec plane in versum aut similitudinem versus incidimus. Aliæ sunt geminæ quibus hi tres heroici pedes in principio continuandorum verborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæan, qui est duplex. Nam aut à longa oritur quam tres breues consequũtur, vt hæc verba, desinite, incipite, comprimite. aut à breuibus deinceps tribus extrema producta atque longa, sicut illa sunt, domuerunt, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore fi-

nire. Est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod acrius iudicium & certius, par fere cretico, qui est ex longa & breui & longa. Quid petam præsidij, aut exequar, quoue nunc. A quo numero exorsus est Fannius. Si quirites minas illius, hunc ille clausulis his aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminare. Postea in eodem tertio libro de oratore sic dicit. Sed sępe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. neque vos pæan, aut herous ille conturbet, ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se efferent, & respondebunt non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi vt sententiæ verbis finiantur, eorúmque verborum iũctio nascatur, à proceris, ac liberis, maxime heroo, aut pæane priore, sed varie distinctéque considat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo. Et si primi ac postremi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere, modo ne circuitus ipse verborũ sit, aut breuior quàm aures expectant, aut longior quàm vires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror quàm superiora, quod in his maxime perfectio atque absolutio indicatur. Nam versus æque prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque parte titubatum est. In oratione autem pauci prima cernunt, postrema plerique quoniam apparent & intelliguntur. Varianda sunt, ne aut animorum iudiciis repudiẽtur aut auriũ satietate. Duo enim aut tres fere sunt extremi seruandi & notandi pedes, si modo nõ breuiora & præcisa erunt superiora, quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo superiore quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, vt neque ij satientur qui audient fastidio similitudinis, nec nos id quod faciemus opera dedita facere videamur. postea sic. Verum vt in versu vulgus si est peccatum videt, sic si quid in nostra oratione claudicat, sentit, sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit; Taciti tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Idem M. Cicero in Oratore de pedibus & numeris incisorum id est κομμάτων, & membrorum id est κώλων, & ambituum siue circuituum id est περιόδων sic dicit. Apud græcos quidem iam anni quadringenti sunt prope, cum hoc probatur, nos nuper agnouimus. postea sic. Quod si aures tam inhumanas, tamque agrestes, habẽt, ne doctissimorum quidẽ virorum eos mouebit auctoritas. Omitto Isocratem, discipulosque eius, Ephorũ & Naucratem, quamquã orationis faciendę & ornãdæ auctores, locupletissimiq; ipsi oratores esse debeant. Sed quis hominũ doctior? quis acutior? quis in rebus vel inueniendis vel iudicãdis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati aduersus infensius? is igitur versum in oratione vetat esse, numerum iubet. eius auditor Theodectes in primis, vt Aristoteles sæpe significat, politus scriptor atque artifex. hoc idem sentit & præcipit. Theophrastus vero eisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat qui hos au-

ctores non probent,nisi omnino hæc esse ab iis præcepta nesciant?In alio loco sic dicit.Fluit omnino numerus à primo tum incitatus breuitate pedum,tum proceritate tardus, cursum contentiones magis requirunt, expositiones rerum tarditatem. In alio sic.

Cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Sunt illa duo prima, quæ κόμματα græci vocant, nos incisa dicimus, deinde tertium κῶλον illi,nos membrum,sequitur non longa (Ex duobus enim versibus, id est membris perfecta) comprehensio,& in spondæos cadit. Et Crassus quidẽ sic plerumque dicebat,idque ipsum genus dicendi maxime probo. Sed quę incisim,aut mẽbratim offerunt,ea vel aptissime cadere debent,vt est,apud me.Domus tibi deerat?at habebas:pecunia superabat? at egebas. hæc incise dicta sunt quatuor. At membratim quæ sequuntur duo,incurristi amens in columnas,in alienos insanus insanisti. Deinde omnia tanquam crepidine quadam comprehẽsione largiore sustinentur.depressam, cæcam,iacentem domum,pluris quàm te & fortunas tuas æstimasti.dicoræo finitur,at spondæis,proximum illud. Nam his quibus vt pugiunculis vti oportet,breuitas faciet ipsa liberiores pedes.Sæpe enim singulis vtendum est,plerumque binis,& vtrisque addi pars pedis potest,non fere ternis amplius. incisim autem & membratim tractata oratio in veris causis plurimũ valet.Maximéq; iis locis cũ aut arguas,aut refellas.vt nos in Corneliana secũda.O callidos homines,O rem excogitatã, O ingenia metuẽda,mẽbratim adhuc deinde cęsim diximus.Rursus mẽbratim.Testes dare volumus. Extrema sequitur cõprehensio, sed ex duobus membris qua nõ potest esse breuior: Quem quæso nostrũ fefellit,ita vos esse facturos. nec vllum genus dicendi est,aut melius,aut fortius, binis aut ternis ferire verbis, nonnunquã singulis. paulo alias pluribus inter quæ variis clausulis se interponit raro numerosa cõprehensio.Idẽ sic dicit de Theophr. Namq; ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationẽ quę quidem sit polita, atque facta quodãmodo,non astricte,sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, post anapæstus procerior quidẽ numerus effloruit,inde ille licẽtior & diuitior fluxit dithyrambus, cuius membra & pedes, vt ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Idem Cicero in Bruto sic. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus Isocrates, cuius domus cunctæ græciæ, quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi,magnus orator & perfectus magister, quamquam forensi luce caruit,intraque parietes aluit eam gloriam, quam nemo meo iudicio, est postea consecutus.is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios,& cum cætera melius quàm superiores,tum primus intellexit etiam in soluta oratione dum versum effugeret, modum tamen & numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim verborum quasi structura,& quædam ad numerum conclusio nulla erat, aut si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam. Quæ forsitan laus sit,veruntamen

natura magis tunc, caſuque nonnunquam, haud ratione aliqua, aut vlla obſeruatione flebat. Ful. Soſipater Chariſius de numeris ſic dicit.

Bacchicum metrum tale eſt. Bacchare, lætare præſente Frontone. hoc videtur ad proſam conuenire. Et ſane multis pedibus in oratione vtimur, licet ſtulti putent liberum à vinculis pedum ſermonem proſæ eſſe debere. Cicero de numeris ſic dicit. Verſus enim illi veteres in hac ſoluta oratione prope modum, hoc eſt numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putauerunt. poſtea ſic. Idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, vt inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem delectationis, atque aurium cauſa, quemadmodum ſcribit diſcipulus eius Naucrates, numeris aſtringeret. Namque hæc duo muſici qui erant quondam, item poetæ machinati ad voluptatem ſunt verſum, atque cantum, & vt verborum numero, & vocum modo & delectatione vincerent aurium ſacietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum concluſionem, quoad orationis ſeueritas pati poſſet, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud eſt vel maximum, quòd verſus in oratione, ſi efficitur coniunctione verborum, vitium eſt, & tamen eam coniunctionem ſicuti verſum numeroſe cadere & quadrate, & perfici volumus. Neque eſt ex multis rebus, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque diſtinguat. Idem Cicero. Nam etiam poetæ quæſtionem attulerunt, quídnam eſſet illud quod ipſi differrent ab oratoribus: numero maxime videbantur antea, nunc apud oratores iam ipſe numerus concrebuit. Quicquid enim eſt quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à verſu (nam id quidem vitium orationis eſt) numerus vocatur qui græce dicitur ῥυθμὸς. Itaque video viſum eſſe nonnullis Platonis & Democriti locutionem, & ſi abſit à verſu, tamen quòd incitatus feratur & clariſſimis verborum luminibus vtatur, potius poema putandum quàm Comicorum poëtarum, apud quos niſi quòd verſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſſimile ſermonis. Victorinus de compoſitione ſic dicit. Creticum quidã ex longa & breui & longa, ſi ſequatur ſpõdæus vel trochæus bonam compoſitionem facere dicunt. Quouſque tandem abutere Catilina patientia noſtra? duo extremi pedes ſunt Creticus & ſpondæus. Idem multa dicit de compoſitione & numeris & pedibus oratoriis. Vt Cicero dicit, iſti ſcripſerũt apud græcos, Thraſymach9, Naucrates, Gorgias, Ephorus, Iſocrates, Theodectes, Ariſtoteles, Theodorus, Byzantius, Theophraſtus, Hieronymus. latine de numeris hi, Cicero, Victorinus, Euſebius, Terentianus, Varro, Probus, Chariſius, Diomedes, Quintilian9, Donatus, Victor, Seruius. Nam qui Iſocratem maxime mirantur, hoc in eius ſummis laudibus ferunt, quòd verbis ſolutis numeros primus adiunxerit. Cum enim videret oratores cum ſeueritate audiri, poëtas autem cum voluptate, tum dicitur numeros ſecutus, quibus etiam in oratione vteretur, tum iucunditatis cauſa, tum vt varietas occurreret ſatietati, quod

ab his vere quidem ex parte, non totum dicitur. Nam in eo genere ſcientius verſatum Iſocratem confitendum eſt, ſed princeps inueniendi fuit Thraſymachus, cuius omnia nimis extant ſcripta numeroſe. nam (vt paulo ante dixi) paria paribus adiuncta & ſimiliter definita, item contrariis prolata contraria, quæque ſua ſponte, ſi id non agas, cadunt plerumque numeroſe Gorgias inuenit, ſed his eſt vſus intemperantius. Id autem eſt genus (vt ante dictum eſt) ex tribus partibus collocationis alterum. eorum vterque Iſocratem ætate præcurrit, vt ille eos moderatione non inuentione vicerit. Eſt enim vt in transferendis faciendiſque verbis tranquillior, ſic in ipſis numeris ſedatior. Gorgias autem auidior eſt generis eius & iis feſtiuitatibus (ſic enim ipſe cenſet) inſolentius abutitur, quas Iſocrates, cum tamen audiſſet adoleſcens etiam in Theſſalia ſenem iam Gorgiam, moderatius temperauit. In alio loco ſic. Sed hos cum in clauſulis pedes nomino, non loquor de vno pede extremo, adiungo (quod minimum ſit) proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium, ne iambus quidem qui eſt e breui & longa, aut par eſt choreo qui habet tres breues trochæus, ſed ſpatio par non ſyllabis, aut etiam dactylus, qui eſt e longa & duabus breuibus, ſi eſt proximus a poſtremo, parum volubiliter peruenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus aut ſpõdeus. Nunquam enim intereſt vter ſit eorum in pede extremo, ſed iidem tres pedes male concluduntur. ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi pro cretico poſtremus eſt dactylus. Nihil enim intereſt dactylus ſit extremus an creticus, quia poſtrema ſyllaba breuis an longa ſit, ne in verſu quidem refert. Quare etiam pæana qui dixit arctiorem in quo eſſet longa poſtrema, videt parum, quoniam nihil ad rem eſt poſtrema breuis an longa ſit. iam pæan quod plures habet ſyllabas, numerus a quibuſdam non pes exiſtimatur.

Idem Cicero in Dialogis de rep. multa dicit referens Aſianos oratores ditrochæo clauſulas terminare.

Terentianus de cretico, hoc eſt de amphimacro pede ſic dicit.

Optimus pes, & melodis & pedeſtri gloriæ.
Plurimum orantes decebit, quando pene in vltimo obtinet
Sedem beatam, terminet ſi clauſulam
Dactylus, ſpondeus imam, nec trochæum reſpuo.
Bacchios vtroſque fugito, nec refellas tribrachyn,
Nam ſolet longam trochæus ſoluere in duas breues.
Vnde & appellant trochæum quem vocamus tribrachyn:
Plenius tractatur iſtud arte proſa rhetorum.

Pompeius Meſſalinus de numeris & pedibus oratorum ſit dicit. Cicero ſpondeum inciſis idoneum putat, qui (vt ait) paucitatem pedum grauitate ſua & tarditate compenſat. Dochimum aptum dicit quovis loco eſſe, dum ſemel ponatur, quoniã continuitas numerum aſperum efficiat. Ditrochæum quoque præclare cadere. Palmam de omnibus cretico tri-

buit. Idem de Sallustiana compositione siue numero & structura sic dicit, Nunc si videatur Sallustianæ periodi numeros inspiciamus, Res popu, dactylus, liro, mani, Marco, tres spondæi, Lepido, anapæstus, Quinto Catulo, spondæus & anapæstus, consulibus, pæan primus, ac deinde, dichoræus siue ditrochæus, militi, dactylus, æ domi, creticus, gestas, spondæus, composui, choryambus ex longa & breui, & breui & longa. Cicero de compositione Demosthenis sic dicit. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

Versus Rufini.

Creticus aut spondæus erit pæanve supremus,
Dactylus atque trochæus adest, vel cursor iambus,
Partibus in cunctis qui ponitur ante supremum,
Temporibusve pares hos omnes reddere possunt,
Soluere seu longas malis vt syllaba crescat,
Rhetoricis Asiæ placuit bis fine trochæus.
Principia & medium, & finem tibi dochimus ornat.

Cicero de incisis, & membris, & de circuitu sic.

O M. Druse patrem appello. hæc quidem duobus in his pedibus incisim, deinde membratim. Tu dicere solebas sacram esse rempu. hæc item mébra ternis, post ambitus quicũque violasset ab omnibus esse ei pœnas per solutas. Dichoreus. Nihil enim ad rem extrema illa longa sit an breuis, deinde, patris dictum sapiens temeritas filii comprobauit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, vt admirabile esset, Quæro num ne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic. Comprobauit filii temeritas. Iam nihil erit & si temeritas ex tribus breuibus & longa est, quem Aristoteles vt optimum probat.

Idem Cicero postea sic dicit.

Sed sunt clausulæ plures quæ numerose & iucũde cadunt. Nam Creticus qui ex longa & breui & longa, & eius æqualis pæan qui spatio par syllaba longior, qui commodissime putatur in solutam orationem illigari, cũ sit duplex. nã aut e longa est & tribus breuibus, qui numerus in primo viget, iacet in extremo: aut e totidem breuibus & longa, quem optime cadere censent veteres, ego non plane reiicio, sed alios antepono. Nam spódęus est quidem funditus repudiandus, & si quod est e longis, hebetior videtur & tardior, habet tamen stabilem quendam & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis & in membris. paucitatem enim pedum grauitate sua & tarditate compensat.

Donatus de structuris & pedibus oratoriis numerorum sic dicit.

Cicero in exordinatione sententiæ clausulaque ponenda modo ditrochæum probat pedem, modo pæana primum aptum incipientibus, modo pæana quartum, finientibus congruũ, modo dochimum ex breui & dua-

bus longis & breui & longa,cuius exempla posuit,amicos tenens, modo amphimacrum pedem,& rursus modo dactylum,modo anapæstum,modo dithyrambum laudat.

Probus de numeris oratoris.

Trochæus & pæan tertius,faciet illam structuram Tullio peculiarem esse videatur.

Cicero de numeris & pedibus oratoris sic.

Iam pæan quod plures habet syllabas quam tres,numerus a quibusdam non pes habetur,nominatus est quidem(vt inter omnes constat antiquos, Aristotelem & Theophrastum,Theodectem,Ephorum) vnus aptissimus orationi vel orienti vel mediæ,putant etiam cadenti,quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, breui,duabus longis,breui,longa,hoc est amicos tenens,quouis loco aptus est.

Idem Cicero de pedibus & structuris sic.

Iambus enim frequentissimus est in eis qui demisso atque humili sermone dicuntur.Pæan autem in amplioribus.in vtroque dactylus. Itaque in varia & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi. Cicero ad Herẽnium in arte rhetorica de membro.i.περὶ κώλȣ sic dicit. Membra orationis appellat,res breuiter absolutas,sine totius demõstratione sententię,quæ denuo alio membro orationis excipiatur.hoc pacto, & inimico proderas , id est vnum quod appellamus membrum. Deinde hoc excipiatur oportet altero , & amicum lædebas. Ex duobus membris, hæc exornatio potest constare,sed commodissima & absolutissima est qui ex tribus constat,hoc pacto.& inimico proderas,& amicũ lædebas, & tibi non consulebas. Item nec reip. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti.

PRISCIANI GRAMMATICI CÆSARIENSIS DE PRÆEXERCITAMENTIS RHETORICÆ EX HERMOGENE LIBER.

DE FABVLA.

ABVLA est oratio ficta verisimili dispositione imaginem exhibens veritatis. Ideo autem hanc primam tradere pueris solent oratores, quia animos eorum adhuc molles, ad meliores facile vias instituunt vitæ. Vsi sunt ea tamen vetustissimi quoque autores, vt Hesiodus, Archilochus, Horatius. Hesiodus quidem lusciniæ, Archilochus autem vulpis, Horatius muris. Nominantur autem ab inuentoribus fabularum aliæ Æsopiæ, aliæ Cypriæ, aliæ Libycæ, aliæ Sybariticæ. Omnes autem communiter Æsopiæ, quoniam in conuentibus frequenter solebat Æsopus fabulis vti. Et pertinet ad vitæ vtilitatem, & fit verisimilis, si res quæ subiectis accidunt personis, apte reddantur: vtputa de pulchritudine aliquis certat, pauo hic supponatur. Oportet alicui astutiam tribuere, vulpecula est subiicienda. Imitatores aliquos hominum volumus ostendere, hic simiis est locus. Oportet igitur modo breuiter, modo latius eas disserere. commodo autem hoc fiet si nunc narratione simplici proferantur, nunc etiam sermo inductis fingatur personis. exempli causa, Simiæ conuenerunt, & consilium habuerunt de vrbe condenda: & quia placuit illis, paratæ erant incipere ædificationem: sed vetus inter eas prohibuit ab incepto, eas docens quod facile capientur si intra muros cõcludantur; sic breuiter dices. Sin velis producere, sic. Simiæ conuenerunt, & consiliabantur de vrbe cõdenda: quarum vna in medium veniens concionata est quia oportet ipsas quoque ciuitatem habere. Videtis enim, aiebat, quod ciuitates habendo homines habent etiam domos singulas singuli, & concionem vniuersi, & in theatrum ascendentes delectãt animos spectationibus & auditionibus variis. & sic proferes orationem immorando, dicens quod & plebisscitum scriptum est: & finges etiam orationem veteris simiæ. Expositio autem fabularum vult circuitionibus carere, & iucundior esse. Sed oratio qua

qua vtilitas fabulæ retegitur, quam ἐπιμύθιον vocant, quod nos affabulationem possumus dicere, a quibusdam prima est, sed a plerisque rationabilius postrema ponitur. Sciendum vero quod etiam oratores inter exempla solent fabulis vti.

De narratione.

Narratio est expositio rei factæ, vel quasi factæ. quidam tamen χρείαν, id est vsum posuerunt ante narrationem. Species autem narrationũ quatuor sunt, fabularis, fictilis, historica, ciuilis. Fabularis ad fabulas supra dictas pertinens: fictilis ad tragœdias siue comœdias fictas: historica ad res gestas exponendas: ciuilis, quæ ab oratoribus in exponendis sumitur causis. Nunc autem de ea quę ad exercitationem pertinet, dicemus, quam variis proferre modis solemus. Per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatum, per conuictiuum, dissolutum, comparatiuum. Per rectum indicatiuum vt, Medea Oeetæ filia fuit, hæc prodidit aureum vellus, & sequentia. Rectum autem nominatur, quod per totam vel ampliorem orationem casum seruat nominatiuum. Inclinata vero indicatiua dicitur, in qua obliquis vtimur casibus: vt Medeam Oeetæ filiam dicunt amauisse Iasonem, & reliqua: quia alios quoque casus assumit. Conuictiua vero figura est, qua arguentes vtimur, vt, Quid enim non fecit Medea malum? Non amauit quidem Iasonem? prodidit aureum vellus? interfecit fratrem? & sequentia. Dissolutum vero fit sic: Medea Oeetæ filia prodidit aureum vellus, Absyrtum interfecit, & sequentia. Comparatiuum vero est hoc: Medea Oeetæ filia debens pudicitiam seruare, turpitudine amoris prodidit eam: & quam decebat custodem fraternæ fieri salutis, interfecit fratrem: & quæ debuit tutari aureum vellus, prodidit insidiatori. Et rectum quidem historiæ conuenit (est enim planius) inclinatum vero magis certaminibus rhetoricis: conuictiuum quoque ad arguẽdum accommodatius: dissolutum autem perorationibus, siue cõclusionibus. est enim passiuum, id est affectus animi commouens.

De vsv.

Vsus est, quem Græci χρείαν vocant, commemoratio alicuius orationis, vel facti, vel vtriusque simul, celerem habens demonstrationem, quæ vtilitatis alicuius causa plerunque profertur. Vsuum autem alii sunt orationales, alii actiui, alii mixti. Orationales sunt, quibus inest oratio sola: vt, Plato dicebat Musas in animis ingeniosorum esse. Actiui vero, in quibus actus inest solus: vt, Diogenes quum vidisset puerum agentem indecenter, pædagogum virga percussit. Mixti, si addas, percussit, dicẽs: Quare sic erudisti? Interest autem inter vsum & commemorationes hoc, quod vsus breuiter profertur, commemorationes vero, quas Græci ἀπομνημο-

νεύματα vocant longiores ſunt. A ſententia vero differt, quod ſententia indicatiue profertur, vſus vero ſæpe etiam per interrogationem, & reſponſionem: præterea quod vſus etiam in actu ſolent inueniri, ſententiæ vero in verbis tantum, & quoniam vſus habet omnino perſonam, quæ fecit, vel dixit: ſententia vero ſine perſona dicitur. Traduntur tamen differentiæ vſuum plures a veteribus. alii enim ſunt indicatiui, alii interrogatiui. Sed nunc ad inſtans veniamus, hoc eſt ad operationem & ordinationem ad vſus pertinentium capitulorum. Diſponẽdum igitur ſic, primum vt laus breuiter dicatur eius qui dixit, vel fecit: deinde expoſitio ipſius vſus: hinc cauſa: vti, Socrates dicebat ſtirpem quidem doctrinæ eſſe amaram, fructum vero dulcem. Laus, Socrates ſapiens fuit. & producis pedetentim locum. poſtea ſequitur eloquutio ipſius vſus. Non oportet tamen ipſum per ſe ponere, ſed latius eum interpretari. Deinde a cauſa: Maxima enim factorum per laborem perfici ſolent, perfecta vero afferunt iucunditatem. Deinde vtendum a contrario: Nam viliſſimæ rerum non egent labore, & finem teterrimum habent, ſtudioſiſſimæ vero res econtrario. Poſt hęc a comparatione. Quomodo enim agricolas oportet laborantes in terra accipere fructus, ſic etiam eloquentes. Deinde ab exemplo: Demoſthenes incluſit ſeſe in ædiculis ad legendum, & multo labore: poſt accepit fruct᾽, coronas, & prædicationes. Deinde ab iudicio argumẽte ris. vt, Heſiodus quidem dixit, Virtutis viam aſperam dii fecere. Alius poëta dixit, Laboribus vendunt dei nobis omnia bona. Poſt omnia inferes exhortationem, quod oportet parẽre illi qui dixit, aut fecit.

De sententia.

Sententia eſt oratio generalem pronunciationem habens, hortans ad aliquam rem, vel dehortans, vel demonſtrans quale ſit aliquid. Dehortãs quidem, quomodo in illo Homerico: Non oportet per totam noctẽ dormire conſultorem virum. & in illo Virgiliano.

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Hortans vero, vt in illo: Oportet pauperiem fugientem etiam latiſſimũ põtum penetrare, & ad ſcopulos applicare præcipites. Demõſtrans vero qualitatem rei, vt: Proſpere enim agentes indigni occaſionem accipiunt inſipienter malefaciendi. Præterea ſententiarum aliæ ſunt veræ, aliæ veriſimiles, aliæ ſimplices, aliæ coniunctæ, aliæ ſupralatiuæ. Veræ quidem, vt: Non poteſt inueniri vita hominis carens moleſtia. &:

Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.

Veriſimiles autem, vt: Si quis cum malis conuerſatur libenter, nunquã de hoc bene interrogaui viro, ſciens quoniam talis eſt, quales illi cum quibus conuerſatur. Et,

Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem.

Simplices verò: vt, Poſſunt diuitiæ & dementes facere & humanos. &:

Quid non mortalia pectora cogis Auri ſacra fames? Coniunctę, vt: Non eſt bonum multos eſſe reges, vnus rex ſit. &: Obſequium amicos, veritas odium parit. Supralatiuæ, vt: Nihil imbecillius homine terra paſcit. &,

Fama malum, quo non aliud velocius vllum
Mobilitate viget. Operatio vero ſententiæ conſimilis eſt meditationi vſus, de quo ſuperius dictum eſt. Prouenit enim a laude breui eius qui dixit, a ſimplici expoſitione ipſius ſententiæ, a cauſa, a contrario, a cõparatione, ab exemplo, ab iudicio, a concluſione. Sit autem ſententia, exempli cauſa: Non oportet per totam noctem dormire virum multis conſulentem. Laudabis igitur eum qui dixit, breuiter, deinde ſimplici expoſitione eloqueris ſententiam, vt: Non decet virum in ſumma poteſtate multis præſidentem ab occaſu ſolis vſque ad ortum opprimi ſomno. A cauſa: Debet enim præſes in cura ſemper eſſe, ſomnus vero curas omnibus aufert.

A contrario. Contrarium eſt enim rex, & priuatus: & ſomnus, & vigiliæ. Quomodo ergo moleſtum eſt ſi priuatus homo per totam dormiat noctem: ſic intolerabile ſi rex non vigiliis conſulat cuiuſque ſibi parentium ſaluti. A comparatione: Quomodo enim gubernatores, etſi cæteri dormiant, ſoli pro communi vigilant ſalute, ſic oportet imperatores curare pro ſuis. Ab exemplo: Hector enim noctu vigilans, & curans, ſpeculatorem ad naues Græcorum mittebat Dolonem. Ab iudicio, vt Salluſtius quoque hoc comprobat dicens: Sed multi mortales dediti ventri, atque ſomno, indocti incultique vitam ſicuti peregrinantes tranſiere. Concluſio vero habet exhortationem plerunque: vt, Oportet & nos neceſſarias res ſuſcipientes, nimia cura vigiliiſque eis conſulere.

De refvtatione.

Refutatio eſt improbatio propoſitæ rei, quam Græci ἀνασκευὴν vocant. Confirmatio vero ex contrario comprobatio Quæ vero planiſſimè ſunt falſa, vel vera, nec refutanda ſunt, nec confirmanda, quales ſunt fabulæ Æſopiæ, vel hiſtoriæ indubitabiles. Oportet enim refutationes & confirmationes de illis rebus fieri quæ ancipitem adhibent opinionem. Refutandum igitur ab incerto, ab incredibili, ab impoſſibili. ab inconſequẽte, ab indecẽte, ab incommodo. Ab incerto, vt, Incertũ erat tẽpus in quo Narciſſum fuiſſe dicunt. Ab incredibili, Incredibile eſt Arionẽ malis affectum voluiſſe canere. Ab impoſſibili, Impoſſibile erat Arionẽ a delphino ſeruari. Ab inconſequente, quod & contrarium dicitur, vt, Contrariũ erat voluiſſe perdere libertatẽ eum qui eam ſeruaſſet. Ab indecente, Indecens

erat Apollinem, cum sit deus, voluisse mulieri vim inferre. Ab incõmodo, cum dicimus quod neque prodest hæc audire. Cõfirmes vero a cõtrariis.

De loco communi.

Locus communis exaggerationem habet manifestæ rei, quasi ex argumentationibus iam peractis. nõ enim quærimus in hoc, an iste sacrilegus, vel vir fortis sit, sed rei conuictæ & manifestæ exaggerationem facimus, cui tamen legibus supplicium sit definitum, vel præmium. Dicitur autem communis locus, quia conuenit contra omnem, verbi causa, sacrilegum, vel etiam (vt quibusdam placet) pro omni viro forti. Oportet autem sic progredi per inquisitionem contrarii, deinde ponere ipsam rem post cõparationem, quam sequitur sententia: postea coniecturaliter præteritam vitam crimineris a præsentibus: dehinc amoueas misericordiam per capitula quæ finalia dicuntur, id est vtili, iusto, legitimo, honesto, & similibus, & per demonstrationem rei actæ. Principia enim in loco communi pure non inuenis, sed vsque ad formulã quandam seruantur. Quod vt exemplo manifestum fiat, sit locus communis contra sacrilegum. principia igitur dicenda sunt vsque ad formulam hoc modo: Omnes quidem oportet maleficos homines in odio esse vobis iudices, maxime vero eos qui contra deos aliquid audent. Secundum quasi principium: Ergo si vultis facere vt cęteri quoque sint pessimi, isti concedite. sin hoc minime placet, istum suppliciis afficite meritis. Tertiũ. Videtur enim reus in periculum duci solus, re autem vera vos quoque in discrimen extremum venietis. contemptio enim iurisiurandi, & fidei religionisque violatio nescio an minores debeat sacrilegio pœnas. Post has igitur formulas principii ante quam in ipsam rem veniamus, de contrario est dicendum, quod leges cõstituerunt prudentissime deos aris placari, tẽpla eis deuouerunt, donariis ornauerũt, hostiis honestauerũt, festis diebus redeuntibus celebrauerunt. Et infers etiam approbationẽ tractando causam: quod iustissime hęc leges constituerunt. deorum enim placatorum prouidentia custoditur salua Resp. violatorum vero proditione corrumpitur. Sic progredere ad propositum: Quæ cum ita sint, iste quid est ausus facere? Et expones rem non quasi docens, sed quasi exaggerans: quod vniuersę nocuit ciuitati, & communibus & priuatis rebus: & timendum ne tale scelus consequatur sterilitas frugum, ne hostium superemur armis, & similia. Post hæc ad comparationes venies: quod homicidis multo est iste peior. quanta vero sit differẽtia, ex læsis cõiicere possumus. Homicidæ enim cõtra homines audent, sacrilegus.a. in ipsos sceleratã exercet audaciã deos, tyrãnis iste simillimus, sed tamẽ ex illis nõ oĩbus, sed pessimis omnium. illorũ enim facinus est sęuissimũ, quod sacratas diis diuitias auferũt. A maiore vero ad minus comparationes per increpationem induces, ne minuere crimen videaris, vt:

Non est iniquissimum, furem quidem vel iniuriosum affici supplicio, sacrilegum verò absolui? Licet autem etiam præteritam eius vitam à præsenti criminari, quòd à paruis cœpit, & ad hoc pessimum facinus progressus est. Ergo non solum sacrilegum, sed etiam furem, atque effractorem, & adulterum habetis. Excuties etiam sententiam, per quam venit ad tale peccatum: quòd nolens ingenuus ingenuè laborare, vel arando cibum acquirere, per sacrilegia vult diuitias quærere. Præterea à consequentibus dices, quòd per hunc deminuta maiestas templorum, infamati sacerdotes, segniores ad offerendum ornamenta delubris redditi ciues. Vtere autem etiam amotione misericordiæ. Amouetur autem misericordia finalibus capitulis, id est iusto, vtili, possibili, decenti, & descriptione ipsius iniuriæ, vt: Non istum mihi attendatis, qui nunc lachrymat ante cōspectum vestrum, sed illum contemnentem deos, adeuntem fana, euellentem fores, auferentem donaria sacrorum. Et post omnia perores in exhortationem desinens: Quid moramini? quid cogitatis de eo, qui iam pridem omnibus videtur esse damnatus?

DE LAVDE.

Laus est expositio bonorum quæ alicui accidunt personæ, vel communiter, vel priuatim: communiter, vt laus hominis: priuatim verò, vt laus Socratis. Laudamus tamen etiam res, vt iustitiam: & muta animalia, vt equum: necnon etiam arbores, & semina, & montes, & fluuios, & similia. Sciendum autem quòd & laus & vituperatio sub vno eodémque genere referūtur demonstratiuo, quòd ex eisdem locis vtraque proficiscuntur. Quid autem interest inter has & locum communem? videntur enim in quibusdam nimium esse coniunctæ. Hoc, quòd in loco communi pro viro forti dicentes, eo consilio dicimus, vt præmium petamus: laus autem per se testimoniū virtutis habet. Loca verò laudis vel vituperationis hæc sunt, gens, vt Latinus, Græcus: ciuitas, vt Romanus, Atheniensis: genus, vt Ælamitanus, Alcmæonides. Dices autem siquid nascendo euenit viro vel ex somniis, vel ex signis, vel huiuscemodi quibusdam prænunciationibus. Deinde sequitur victus, vt in Achille quòd medullis leonum pastus est. hinc educatio, quomodo eruditus est apud Chironem. Necnon etiam natura animi corporísque tractetur, & eorum vtrumque per diuisionem. Dices enim de corpore quidē, quòd pulcher, quòd magnus, quòd scitus, quòd fortis: de animo verò, quòd iust⁹, quòd moderat⁹, quòd sapiēs, quòd strenuus. Postea laudabis à professionibus, idest quòd officiū professus est, philosophicum, vel rhetoricum, vel militare. Omnibus autem est exquisitissimum de gestis dicere, vt militarem vitam degens quid in ea gessit. Laudabis etiam vel vituperabis extrinsecus, id est à cognatis, amicis, diuitiis, familia, fortunis, & similibus. Præterea etiam à tempore, quantum

vixit, multum, vel parum. vtrumque enim occasiones laudis vel vituperationis præbet. Ad hæc ex qualitate mortis, vt pro patria pugnans, vel siquid mirabile in ipsa morte euenit, vel etiam ab eo qui eum interfecit, vt Achilles a · Apolline interfectus est. & exquires etiam quæ sequuta sunt post mortem, si certamina in eius honorem sunt celebrata, quomodo Patroclo ab Achille, & Anchisæ ab Aenea. si oraculum aliquod datum est de ossibus eius, quomodo de Oreste & Palinuro, si filios habuit laudabiles, quomodo Achilles Pyrrhum. Maximam verò causam in huiuscemodi orationibus suppeditant comparationes, quas pones in quo loco tempus admoneat. Consimiliter tamen muta quoque animalia, quomodo conuenit, & à loco in quo nascuntur, laudantur: & à diis in quorum sunt tutela: vt columba Veneri, equus Neptuno dicitur esse consecratus. Præterea dices quomodo pascitur, qualem habeat animum, quale corpus, quale opus, aut quid vtilitatis, quale spacium temporis vitæ: necnon etiam comparatione, & omnibus accidentibus locis vteris. Res autem laudes ab inuentoribus: vt, Venationē Diana inuenit, & Apollo. Et ab his qui ea vsi sunt: vt, Heroës venationibus vtebantur. Maxima autem facultas in huiuscemodi rerum laudationibus datur ex contemplatione eorum qui eas res affectant, quales sint tam animis, quàm corporibus: vt venantes fortes, audaces, acuti, integri corporibus. Hinc non ignores quomodo etiam deos debeas laudare. Similiter arbores à loco in quo gignūtur, & à Deo in cuius sunt tutela, vt oliua Mineruæ, laurus Apollinis. etiam à pastu, quomodo pascuntur, & si multa cura egent, id admireris: sin parua, id quoque laudabis. Dices autem quomodo de corpore staturam, pulchritudinem, pullulationem, quomodo de mali arbore, & quid vtile habent, in quo maximè morandum. Comparationes autem non vbique assumendæ. Quin etiam vrbium laudes huiuscemodi locis non difficulter acquires. dices enim & de genere, quòd indigenæ: & de victu, quòd à deis nutriti: & de eruditione, quòd à diis eruditi sunt. Tractes verò quomodo de homine, qualis sit statura, quibus professionibus est vsa, quid gesserit.

DE COMPARATIONE.

Comparatio est vel similium, vel diuersorum, vel minorum ad maiora, vel maiorum ad minora collatio. Ea vsi sunt etiam in communi loco augentes per comparationem crimina. Assumitur tamen etiam in laude & in vituperatione eiusdem rationis causa. Quoniam tamen doctissimi oratorum ea quoque per se pro exercitatione sunt vsi, dicamus etiam de hac. Procedentes igitur per loca laudationis, comparamus & vrbem vrbi, ex qua sunt viri, & genus generi, & victum victui, & professiones professionibus, & gesta gestis, & quæ accidunt extrinsecus, & diuersos mortis modos, & quæ sunt consequuta. Similiter si arbores cōpares, conferes etiam

præſidentia eis numina, & loca in quibus naſcuntur,& fructus,& vtilitatem,& ſimilia. Res quoque ſi compares,dices qui primi eas inuenerint,& eos conferes: præterea qualitatem animi,& corporis. Idem tibi ſit præceptum in reliquis. ſic enim vel in omnibus, vel in pleriſque ſimilia oſtendimus quæ comparamus. Eſt autem quando alterutrum proponimus vituperantes comparando. Eſt etiam quando alterutrum vituperantes alterum laudamus: vt ſi comparemus iuſtitiam & diuitias. Fit autem comparatio etiam ad melius, vt ſi laudans Vlyſſem comparem illum Herculi, minorem ſimilē maiori virtutibus volens oſtendere. Exigit autem huiuſcemodi locus fortem oratorem, & callidum & celerem, vt agiles poſſit ſæpe facere tranſitiones.

DE ALLOQVVTIONE.

Alloquutio,quę à Græcis ἠθοποιία dicitur,eſt imitatio ſermonis ad mores & ſuppoſitas perſonas accommodata: vt quibus verbis vti potuiſſet Andromache Hectore mortuo. Confirmatio verò, quā Græci προσωποποιίαν nominant, eſt quando alicui rei contra naturam datur perſona loquendi: vt Cicero patriæ & Reipublicæ in inuectiuis dat verba. Eſt præterea ſimulacri fictio, quam Græci εἰδωλοποιίαν dicunt, quando mortuis verba dātur,quod facit Cicero pro Cælio,verba dans Appio Cæco contra Clodiam. Fiunt autem alloquutiones & finitarum perſonarum & infinitarum. Infinitarum, vt quibus verbis vti potuiſſet ad ſuos aliquis profecturus à patria, finitarum verò, vt quibus vti potuiſſet verbis Achilles ad Deidamiam profecturus ad bellum Troianum. Alloquutionū verò quædam ſunt ſimplices, quando ſupponitur aliquis ipſe per ſe loquens. quædam duplices, quando ad alios loquitur. per ſe quidem, vt quibus verbis vti potuiſſet Scipio victor reuertens. ad alios verò, quibus verbis vti potuiſſet Scipio poſt victoriam ad exercitum. Vbique autem eſt ſeruanda proprietas & perſonarum, & temporum. Alia ſunt enim verba iuuenis, alia ſenis:& alia gaudentis,alia dolentis. Sunt autem quædam alloquutiones paſſionales,quædam morales, quædā mixtæ. Paſſionales ſunt, in quibus paſſio, id eſt, commiſeratio perpetua inducitur, vt quibus verbis vti potuiſſet Andromache mortuo viro. Morales verò, in quibus obtinent mores, vt quibus verbis vti potuiſſet ruſticus cum primùm aſpexit nauim. Mixtæ verò vtrumque habent, vt quibus verbis vti potuiſſet Achilles interfecto Patroclo. habet enim & paſſionem funeris amici, & morem de bello cogitantis: ſed operatio procedit per tria tempora, & incipit à præſentibus, recurrit ad præterita,& tranſit ad futura: habet autem ſtylum ſuppoſitis aptum perſonis.

DE DESCRIPTIONE.

Deſcriptio eſt oratio colligens & præſentans oculis quod demonſtrat.

Fiunt autem deſcriptiones tam perſonarum, quàm rerum,& temporum, & ſtatus,& locorum,& multorum aliorum. Perſonarum quidem, vt apud Virgilium:

Virginis os habitumq́ue gerens,& virginis arma Spartanæ. Rerum vero, vt pedeſtris prælij, vel naualis pugnæ deſcriptio. Temporum autem, vt veris, æſtatis. Status, vt pacis, vel belli. Locorum, vt littoris, campi, montiũ, vrbium. Poteſt autem & commixta eſſe demonſtratio: vt ſi quis deſcribat pugnam nocturnam, ac ſimul demonſtret & rem, & tempus. Conemur igitur res quidem deſcribere ab antè factis, & quæ in ipſis eueniunt, vel aguntur: vel conſequuntur. vt ſi belli dicamus deſcriptionem, primùm quidem ante bellum debemus dicere delectus habitos, ſumptus paratos, timores qui fuerunt: hinc congreſſus, cædes, mortes, victorias, laudes victorum: illorum verò qui victi ſunt, lachrymas, ſeruitutem. Sin verò loca, vel tempora, vel perſonas deſcribamus, habebimus aliquam & à narratione de qua ſuprà docuimus, & à bono vel vtili vel laudabili rationem. Virtus autem deſcriptionis maxima, planities, & præſentia vel ſignificantia eſt. Oportet enim eloquutionem penè per aures oculis præſentiam facere ipſius rei, & exæquare dignitati rerum ſtylum eloquutionis. Si clara res eſt, ſit & oratio ſimilis. ſin ſummiſſa, huic quoque aptabitur qualitas verborum. Sciendum autem quòd quidam non poſuerunt deſcriptionem in præexercitamentis, quaſi præoccupatam & in fabula, & in narratione. in illis enim quoque deſcribimus & loca, & fluuios, & perſonas, & res: ſed quoniam quidam eloquentiſſimorum eam quoque tradidere inter præexercitationes, non incongruum eſt eos imitari.

DE POSITIONE.

Poſitio eſt deliberatio alicuius rei generalis ad nullam perſonam certam pertinens, vel aliquam partem circunſtantiæ: vt ſi tractemus an nauigandum, an ducendum vxorem, an philoſophandum, non addentes cui, ſed ipſam rem per ſe & per accidentia ei requirentes: vt an illa res ſit facienda, quam facientibus ſolet illud accidere. Quòd ſi finitam aſſumamus perſonam, & ſic deliberemus, non poſitio iam, ſed ſuppoſitio eſt, quæ magis ad cõtrouerſias pertinet. Sunt igitur poſitionum aliæ ciuiles, aliæ priuatæ. Ciuiles quidem, quæ communibus, & ad ciuitatem pertinentibus ſubiacent opinionibus: vt an rhetoricæ dandum ſtudium, & his ſimilia. Nõ ciuiles verò, vel priuatæ, quæ ſunt propriæ aliquarum diſciplinarum & eas profitentium: vt an pilæ formã habeat mundus, an multi ſint mundi, an ignis ſit ſol. hæ enim quæſtiones ad philoſophos pertinẽt: nam oratores in aliis ſunt exercitandi. Nominauerunt autem quidam has actiuas, illas inſpectiuas, ſiue intellectiuas. hæ enim poſſunt agere, illarum autem finis eſt inſpectio, ſiue intellectus. Eſt autem inter locum communem & poſitionem

positionem hoc differentiæ, quòd locus communis est conuictæ & manifestæ rei exaggeratio: positio autem dubiæ rei quæstio. Positionum autem aliæ sunt simplices, aliæ ad aliquid comparantur, & duplices videntur esse. Si enim dicamus, an luctatio exercenda, simplex positio: sin autem, Luctatio ne exercenda, an agricultura, duplex: oportet enim ab altero dehortari in alterum hortantem. Diuiduntur autem positiones capitulis quæ finalia nominantur, id est iusto, vtili, possibili, decenti: vt, Iustum est ducere vxorem, & quod à parentibus accepimus, reddere vitæ. Quòd prodest: multa enim ex nuptiis accidũt solatia. Quòd possibile. A similibus enim facilè possumus ducere, quòd non decet more ferarum degere. Hoc modo confirmes. Refutes autem ex contrariis, necnon etiam incidentes obiectiones reprobes. In peroratione verò hortationibus vtêris, & communibus omnium motibus hominum.

De legis latione.

Legis quoque lationem in præexercitationibus ponũt, quoniam etiam in negociali, & latione legum, & accusationibus vtuntur quæstione. Differentiam autem hanc esse dicunt, quòd in negociali circunstantia est, in præexercitatione non est: vt, fert aliquis vendendos esse honores sine tempore, & sine reliquis circunstantiæ partibus. Diuiditur autem manifesto, legitimo, iusto, vtili, possibili, decenti. Manifesto, vt apud Demosthenem: Facile est id omnibus discere & cognoscere, simplicia & manifesta esse iura legum. Legitimo, si dicamus quòd contra veteres leges. Iusto, quando dicimus quod & contra naturam, & contra mores. Vtili, quando dicimus quod & nunc & in futurum lædit. Possibili, quando dicimus quod neque potest fieri. Decenti, quando dicimus quod inglorium est.

RHETORICÆ COMPENDIVM, EX MAGNO AVRELIO CASSIODORO ſenatore viro clariſſimo.

ARTIVM aliæ ſunt poſitæ in inſpectione, id eſt cognitione & æſtimatione rerum, qualis eſt Aſtrologia, nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cuius ſtudium habet, intellectu contenta, quæ θεωρητική vocatur. Aliæ in agendo: quarum in hoc finis eſt, vt ipſo actu perficiatur, nihílque poſt actum operis relinquat, quæ πρακτική dicitur, qualis ſaltatio eſt. Alia in effectu, quæ operis quod oculis ſubiicitur, conſummatione finem ſortitur, quam ποιητικὴν appellamus, qualis eſt pictura.

ORATIONVM GENERA.

Duo ſunt orationis genera: alterum enim perpetuum eſt, quæ Rhetorica dicitur: alterum conciſum, quæ Dialectica. Quæ quidem Zeno adeo coniunxit, vt hoc compreſſæ in pugnum manui, illud explicatæ ſimile dixerit. Nam quæ attingit argumentis tantummodo Dialecticus, ea ſi incidant in Rhetorem, ſic tractantur, vt nihil nec ad ornatum, nec ad elegantiam reliquum cuiquam faciat. Initium dicendi natura ſuppeditauit, arti verò obſeruatio dedit initium. Homines enim, ſicut in medicina, quum viderent alia ſalubria, inſalubria alia, ex obſeruatione eorum artem fecerunt. Atque hic accidit, quod & alibi, vt ſerò quid eſſet facto opus, animaduerteretur. id poſtquam eſt ſemel deprehenſum, cœptum eſt regulis præceptíſque in poſterum cuſtodiri: hinc tandem artis emerſit perpetua obſeruatio. Facultas orandi conſummatur, natura, arte, exercitatione. Quibus partem quartam adiiciunt quidam, imitationem, quam nos arti ſubiicimus, ſecuti Fabium Quintilianum. Sunt autem ei qui ad dicēdum venerit, tria peculiariter efficienda, vt doceat, moueat, delectet. Hęc enim clarior eſt diuiſio, quàm eorum qui totum opus in res & affectus partiuntur. quamuis tamen ea ipſa ſic tractet orator, vt quædam ſint veluti legitima. nam quis feret Oratorem niſi docuerit? Vt autem delectet, id iure habitum eſt honorarium: ita vt ne quidem ſemper debeat expectari, præſtari verò nequaquam poſſit vbi libet.

SVASORIVM GENVS.

In ſuadendo ac diſſuadendo tria præcipuè ſunt ſpectanda: Quid ſit de quo deliberetur: Qui ſint qui deliberent: Qui ſit qui ſuadeat rem de qua deliberatur. Ita plurimum intererit cuiuſmodi ſuſtineat perſonam, qui ſuadet: Cato quippiam dixerit, an Therſites: Cunctator Fabius, an Flaminius. & quædam per ſe ſuaſu quidem erant vtilia, tamen quia alienos ſortiuntur auditores, locum, tempus, ideo amittunt pondus. Partes ſuadendi ſunt honeſtum, vtile, neceſſarium. Quidam, vt Quintil. δυνατόν, hoc eſt poſſibile quoque approbant & recipiunt. Nec putamus hic noſtri eſſe officij quicquam de vtili & honeſto diſſerere, quemadmodum natura ſint coniuncta. nam hic locus non modò à Cicerone, verumetiã à Fabio prolixè tractatur. Optimum autem quemque admonitum eſſe volumus, ne vnquam in eam opinionem veniat, vt putet quid eſſe vtile, niſi id quoque honeſtum, neque ediuerſo.

PROOEMIVM VNDE DICTVM SIT.

Clarè pars ante ingreſſum rei, de qua dicendum ſit, oſtenditur hoc verbo. Nam ſiue propterea quòd οἴμη cantus eſt, & citharœdi pauca illa quæ antequam legitimum certamen inchoënt, emerendi fauoris gratia canũt, procœmiũ cognominarunt: Oratores quoque ea quæ prius quàm cauſſam exordiantur, ad conciliandos ſibi iudicum animos præloquũtur, procœmij appellatione ſignarunt: ſiue quod οἶμον Græci viam appellãt, ſic quod ante ingreſſum rei ponitur, inſtitutũ eſt hoc modo vocari. Principij cauſſa hæc eſt, vt auditorem, quò ſit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fit tribus modis, ſi beneuolum, attentum, docilémque feceris. Quamuis verò in cæteris quoque partibus illa animorum conciliatione ſit opus, initiis tamen maximè, & veluti ex condicto tribuitur.

PROOEMIVM AB EPILOGO QVEMADMODVM DIFFERAT.

Quidam putarunt ſic differre, quòd in procœmio præterita, in epilogo futura dicantur. Quintil. autẽ eò differre exiſtimat, quòd in ingreſſu parciùs & modeſtiùs prætentanda ſit Iudicis miſericordia: in epilogo verò liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere perſonis, & defunctos excitare, & pignora reorum producere. quæ omnia in procœmiis parum rectè fiunt.

DE NARRATIONE.

Narratio aut tota pro nobis eſt, aut tota pro aduerſariis, aut mixta ex vtriſque. Si erit tota pro nobis, contenti ſimus his tribus partibus, vt Iudex intelligat, meminerit, credat. Nec quicquam reprehenſione dignum dicat. nam id principio maximè cauetur.

NARRATIONIS VIRTVTES.

Quoties ſequentia ſatis rē declarant,iis contenti eſſe debemus,& priora omittere.Satius eſt narrationi aliquid ſupereſſe, quàm deeſſe: nam ſuperuacua cum tædio dicuntur,neceſſaria cum periculo ſubtrahũtur.Quę probatione tractaturi ſumus, perſona,loco,tempore,inſtrumento, occaſione,in narratione delibabimus. Multæ ſæpè in vna cauſa ſunt narrationes,maximè ſi cauſa ſit multiplex, vt eſt Repetundarum. Non ſemper eo ordine eſt narrandum, quo res geſta eſt:qua in re cauſæ conditionem ſpectabimus. Tanta eſt enim varietas cauſarum,vt qui aut eundem ordinem vbique ſequatur, aut præceptis quemquam certis alliget,non modo operam perdat, verùm etiam cogat in re diuerſiſſima vnum ſemper ſpectare finem:quod quàm ſit abſurdum, facilè intelliget qui Ciceronis orationes legerit.Επιδιήγησις fit ad augmentũ vel inuidiæ vel miſerationis in aduerſis. Initium narrationis à perſona fit:& ea ſi noſtra eſt, ornetur: ſi aliena, infametur. Finis narrationis fit, quum eò perducitur expoſitio, vnde quæſtio oritur.

DE EGRESSIONIBVS.

Egreſſus eſt vel egreſſio,hoc eſt παρέκβασις,quum intermiſſa parum re propoſita, quiddam interſeritur delectationis vtilitatíſve cauſa. Sed hæ ſunt plures, quæ per totam cauſam varios excurſus habent:vt laus hominum, locorúmque, & deſcriptio regionum, expoſitio quarundam rerum geſtarum,vel etiam fabuloſarum. Sed indignatio,miſeratio,inuidia,conuicium,excuſatio,conciliatio, maledictorum refutatio, & ſimilia:amplificatio,minutio,omnis affectus genus,de luxuria,de auaritia,de religione, aut officiis neglectis vel oblitis,cum ſuis argumentis,quia cohęrent,egredi non videntur.

DE CREDIBILIBVS.

Credibilium tria ſunt genera, vnum fortiſſimum, quia ferè ſemper accidit, vt liberos à parentibus amari. Alterum velut propenſius: vt eum qui rectè valeat, ad craſtinum peruenturum. Tertium tantùm non repugnans,vt ab eo in domo furtum factum, qui domi fuerit, munus aliquod domi adminiſtrauerit.

ARGVMENTA VNDE DVCANTVR.

Argumenta ducuntur à perſonis,cauſis, temporibus. Cuius tres partes ſunt:præcedens, inſequens, coniunctum. Si agimus,noſtra confirmanda ſunt priùs: tum ea quæ noſtris opponuntur refutanda. Si reſpondemus, ſæpius incipiendum à refutatione: locuples enim, ſpecioſa & imperioſa eſſe debet eloquentia.

EPILOGVS.

Conclusio, quæ peroratio dicitur, duplicem habet rationem. Ponitur enim aut in rebus, aut in affectibus, rerum repetitione & cumulo, quæ Græce ἀνακεφαλαίωσις dicitur, a Latinis quibusdam renumeratio appellata. Ea autem memoriam iudicis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, vt etiam si singula minus valeant, turba tamen moueat: ita tamen, vt breuiter eorum capita cursimque tangantur. Sed tunc fit, quando multæ quæstiones inseruntur. Nam si breuis simplexque sit, non est necessaria.

DE AFFECTIBVS.

Affectuum duæ sunt species, quas Græci ἦθος καὶ πάθος vocant, quasi dicas mores & affectus concitatos. πάθη quidem affectus turbulentos, ἤθη vero mites atque compositos. In illis vehementes motus, in iis lenes. Et πάθος quidem imperat, ἦθος vero persuadet. His ad perturbationem, illis ad beneuolentiam vtimur. Et est πάθος temporale, ἦθος vero perpetuum. Vtrunque ex eadem natura, sed illud maius, hoc minus. In aduersarios plus valet inuidia, quam conuicium: quia inuidia aduersarios, conuicium nos inuisos facit. Nam sunt quædam quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt: quum simulamus, venusta creduntur. Altercator, iracundiæ vitio careat. nullus enim affectus rationi magis obstat, & fert extra causam plerumque, ac deformia conuicia facere ac mereri cogit, & nonnunquã in ipsos iudices incurrit. Coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Vtriusque tria sunt tempora, præteritum, præsens, futurum. De re generales sunt quæstiones, & definitæ: id est & quæ non continentur personis, aliisque circunstantiis, & quę continentur. De animo quæri non potest, nisi vbi persona est, & de facto constat. Ergo cum de re agitur: aut quid factum sit, in dubium venit, aut quid fiat, aut quid futurum sit, & similia.

DE AMPHIBOLOGIA.

Amphibologiæ species sunt innumerabiles, adeo vt nonnulli philosophi putent nullum esse verbum quod non plura significet. Aut enim vocibus singulis accidit, per ὁμωνυμίαν, aut coniunctis per ambiguam constructionem. Vitiosa oratio fit, quum inter duo nomina medium verbum ponitur. Alias tamen vitiosæ orationis species nec enumerare cuiquam facile promptum est: in vniuersum vero id sic præcipitur, vt quicquid parum proprie, clare, locoque dicatur, id fere in vitium incurrat.

Nunc ad artis Rhetoricæ definitiones diuisionesque veniamus, quæ sicuti est copiosa & varia, ita & a multis & clarissim. scriptoribus tractata est, non eodem modo. Nam sunt qui genus demõstratiuum in scholas sic relegant, vt oratori nec faciant copiam alterius partis, aut maiorem aut frequentiorem quam iudicialis. Qua quidem in re quid spectent, video. nam eam demum partem multo speciosissimam se tantum iudicant dignam, in qua multum sit & ostentationis & vtilitatis: quum interim vt ad hanc forensem lucẽ perueniatur, in demõstratiuis fere ludamus: ideoque fit, vt in scholis, vbi verarum actionum progymnasmata tractantur, nullus locus tractetur aut felicius aut sæpius quam laudis, vituperationisque, qui est demonstratiui generis proprius. Hoc tamẽ sciat futurus Orator, non esse genus vllum dicẽdi, qui admittere possit aliquid e genere demonstratiuo. id quod sic se habere sibi persuadebit, qui veterum scripta legerit accuratius. Rhetorica, vt fert communis fere omnium opinio, est bene dicẽdi scientia in ciuilibus quæstionibus. Orator igitur est vir bonus dicendi peritus. Oratoris autem officium est apposite dicere ad persuadẽdum. Finis, persuadere dictione, quatenus rerum & personarum conditio videtur admittere in ciuilibus quæstionibus. sic enim Hermagoras calũniis occurrit plurimis. Ciuiles quæstiones sunt, quæ in communẽ animi conceptionem possunt cadere, id est, qua vnusquisque potest intelligere, quum de æquo quæritur & bono. Causa est res quæ in se habet cõtrouersiam in dicendo positam, cum personarum certarum interpositione, quæ ὑπόθεσις dicitur: vt, sitne philosopho vxor ducenda.

Quæstio est res quæ in se habet controuersiam positam in dicendo sine certarum personarum interpositione, quæ a Græcis θέσις appellatur: vt, sitne nauigandum. In hypothesi nascitur fere quæstio: in thesi continetur. Circunstantiæ rerum hic plurimum habent locum, quę ab Hermagora περιστάσεις vocantur, quas & elementi nomine appellant, eo quod ex earum coniunctione tanquam ex elementis quibusdam quæstiones fiant. Sunt autem numero fere septem: quis, quid, quando, vbi, cur, quemadmodum, quibus adminiculis.

DE PARTIBVS RHETORICÆ.

Partes autem, atque, vt sic dixerim, membra Rhetoricæ sunt quinque, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio.

Inuentio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddunt. Ea præceptis non constat, sed quo quisque est ingenio promptior, hoc magis hac re excellit. Dispositio est rerum inuẽtarum in ordinem pulchra distributio. Vbi cauendum est, ne sic distribuamus, vt partium multitudo adferat obscuritatem. Elocutio est idoneorum verborum ad inuentionem accommodata perceptio. Memoria est firma animi

rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronunciatio est rerũ ac verborum cum dignitate vocis & corporis decora moderatio.

GENERA CAVSARVM.

Tria maxima Rhetorum pars fecit genera causarũ, licet aliis atque aliis nominib⁹ appellauerint. Demõstratiuum, quod Gręci ἐγκωμιαςικὸν a laude dicunt: & ἐπιδεικτικὸν, quod demonstrationis vim habeat. Deliberatiuum, συμβουλευτικὸν, quod Aristoteles concionale appellat. Et iudiciale. Demonstratiuum in laudem & vituperationem diuiditur. Deliberatiuum in suasionem & dissuasionem, adhibeturque maxime vtilitas & inutilitas. Iudiciale in accusationem & defensionem, petitionem præmii, & negationem. Demonstratiuum genus est quum aliquid demonstramus, in quo laus aut vituperatio tractatur, quod quum in prophanis studiis sit vsitatissimum, tum etiam nõnunquam incidit in sacris literis, vt in Dauide: Domine, in cœlo misericordia tua, &c.

Deliberatiuum genus est, in quo suasio aut dissuasio occurrit: appetere & fugere. Iudiciale, in quo est accusatio, defensio, præmii petitio, vel negatio.

DE STATIBVS.

Status, qui Græce ςάσις dicitur, est veluti cardo in quo tota causa vertitur. Fit autem ex intentione & depulsione. Eum vocant nonnulli constitutionem: alii quæstionem: alii quod ex quæstione appareat.

Statuum alii sunt rationales, alii legales. Rationales diuiduntur in quatuor: in coniecturales, finitiuos, qualitatis, translationis. Coniecturalis status est, quum factum quod ab aliquo obiicitur, ab aduersario pernegatur: vt, fecisti, non feci. Finitiuus est, quum id quod obiicitur, non hoc esse cõtendimus, sed quid illud sit, adhibitis definitionibus probamus: vt, non erat sacrilegii crimen intentandum, qui priuatam rem sustuli. Hic maximè opus erit definitione sacrilegii. Qualitatis est status, quum qualis sit res, quæritur: & quia de re & genere negocii controuersia est, constitutio generalis vocatur. Translatiuus est, quum causa ex eo pendet, quod non is agat qui aut agere deberet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet. Huic subiicitur cõfutatio. Cõstitutione causæ reperta, protinus considerandum est, simplex vtrum sit quæstio causæ, an coniuncta. Simplex est, quæ vnam in se quæstionem complectitur: vt si quæratur, sintne litteræ virtutum incunabula? Et, sitne Corinthiis bellũ indicendũ? Coniuncta est, quæ ex pluribus quęstionibus constat: vt si quęratur, sitne Carthago diruenda, an Carthaginensibus reddenda, an colonia deducenda? Legales vero status in scripti & rationis versantur cõtro-

uersia. Scripti autem controuersia est,quę plurimum pendet ex ambiguitate vnius,aut alterius verbi,dum tuemur mordicus legis verba, interim nihili facientes rationem,hoc est,animum medullamque legum, quæ æquum bonũque tuetur, seque ad animum legum latorum accommodat. Supererit tum,vt quum cognitus fuerit cõtrouersiæ locus,videamus quæ quæstio,quæ ratio,quæ iudicatio,quod denique firmamentum sit causæ. Est ergo quęstio,in qua causæ disceptatio constat:vt,iure feci,non iure fecisti. Ratio est,qua reus vtitur cur iure fecerit:vt Orestes accusatus patricidii,inquit,Iure feci,illa enim patrem meum occiderat. Iudicatio est ex ratione deducta summa,huiusmodi,rectumne fuerit ab Oreste matrem occidi, quum illa patrem Orestis occiderit. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris:vt si Orestes dicit eiusmodi fuisse matris animũ in patrem suum, in seipsum,in regnum, demum in omnem familiam, vt ab ea liberi potissimum deberent pœnas sumere. Generalis constitutio est,quæ quale factum sit quod reo obiicitur, docet. Et habet partes duas, iuridicialem,& negocialem. Negocialis est,in qua quid iuris sit, ex ciuili more per æquitatem consideratur:cui diligentię pręsunt iudices:& habet sibi connexam controuersiam. Iuridicialis est,in qua æqui rectique natura,præmii & pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ,absoluta & assumptiua. Absoluta est,quæ in se continet iuris & iniuriæ quæstionem. Assumptiua vero est,quæ ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Cuius sunt quatuor partes:comparatio, relatio criminis,remotio criminis,concessio. Comparatio est,quum aliud aliquod factum honestum aut vtile contenditur, quod vt fieret, & illud quod arguitur, dicitur esse commissum. Remotio criminis est, quum id crimen quod infertur, a se & a sua culpa in alium reus transferre conatur. Relatio criminis,quum ideo iure quid factum dicitur, quod aliquis ante lacessiuerit. Concessio criminis est,quum reus non id quod factum est defendit,sed vt ignoscatur postulat. Eius partes sunt duæ, purgatio,& deprecatio. Purgatio est,per quam eius qui accusatur,non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea rursus tres habet partes, imprudentiam, casum,necessitatem. Imprudentia est,quum scisse se aliquid is qui arguitur,negat.

Casus autem infertur in concessionem,quum demonstratur aliquam fortunæ vim obstitisse voluntati. Necessitudo autem erit, quum vi quadam reus id quod fecerit,fecisse se dixerit.

Scripti & voluntatis est controuersia,quando verba ipsa cum sententia scriptoris pugnare videntur:quæ est in iure ciuili frequẽtissima, & tractatur à Cicerone quum alias,tum in Oratore. Legum contrariarum status sunt,quando inter se duæ aut plures leges pugnare videntur,quam Græci appellant ἀντινομίαν. Qua in re hoc memoriæ reliquerũt veteres,vt semper veterem legem noua & nuper lata putemus aboleri. Ambiguitas est, quum

quum id quod ſcriptum eſt, duas aut plures ſignificare videtur. Collectio, quæ & ratiocinatio vocatur, eſt quando ex eo quod ſcriptum eſt, quid inuenitur. Definitio legalis eſt, quum vis verbi quaſi in definitiua conſtitutione in qua poſita ſit quæritur. Status ergo tam rationales quam legales a quibuſdam XVIII. ſunt numerati. Cæterum ſecundum Ciceronem XIX. inueniuntur: eò quod tranſlationem inter rationales præcipue ſtatus recenſuerit. qui tamen ſeipſum in aliis libris reprehendens, tranſlationem legalibus ſtatibus annumerauit.

De generibvs cavsarvm.

Quinque ſunt genera cauſarum: honeſtum, admirabile, humile, anceps, obſcurum.*Honeſtum cauſarum genus eſt, cui ſtatim ſine oratione noſtra fauet auditoris animus. Admirabile eſt, a quo eſt alienatus animus eorum qui audituri ſunt. Humile eſt, quod neglegitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps eſt, in quo aut iudicatio dubia eſt, aut cauſa & honeſtatis & turpitudinis particeps, vt beneuolentiã pariat & offenſionem. Obſcurum eſt, in quo aut tardi auditores ſunt, aut difficilioribus ad cognoſcendum negotiis cauſa implicata eſt.

**Hactenus ex Cõpendio: deinceps ex ipſo Caßiodoro.*

Partes orationis Rhetoricæ ſunt ſex:
- Exordium.
- Narratio.
- Partitio.
- Confirmatio.
- Reprehenſio.
- Concluſio.

Exordium eſt oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Narratio eſt, rerum geſtarum, aut vt geſtarum expoſitio. Partitio eſt, quæ ſi recte habita fuerit, illuſtrem, & perſpicuam totam efficit orationem. Confirmatio eſt, per quam argumentando noſtræ cauſæ fidem & auctoritatem & firmamentum adiungit oratio.

Reprehenſio eſt, per quam argumentando aduerſariorum confirmatio diluitur aut eleuatur. Concluſio eſt, exitus & determinatio totius orationis, vbi interdum & epilogorum allegatio flebilis adhibetur.

Hæc licet Cicero Latinæ eloquentiæ lumen eximium per varia volumina copioſe nimis & diligenter effuderit, & in arte Rhetorica duobus libris videatur amplexus, quorum commenta a Mario Victorino cõpoſita in bibliotheca mea vobis reliquiſſe cognoſcor.

Quintilianus etiam doctor egregius, qui poſt fluuios Tullianos ſingulariter valuit implere quæ docuit, virum bonum dicendi peritum a prima ætate ſuſcipiens, per cunctas artes ac diſciplinas nobilium litterarum erudiendum eſſe monſtrauit: quem merito ad defendendum totius ciuitatis vota requirerent. Libros autẽ duos Ciceronis de arte Rhetorica

&Quintiliani duodecim institutionū iudicauimus esse iungendos:vt nec codicis excresceret magnitudo,& vtrique dum necessarii fuerint parati semper occurrant.

Fortunatianum vero doctorem nouellum, qui tribus voluminibus de hac re subtiliter minuteque tractauit,in pugillari codice apte forsitã congruenterque redigimus:vt & fastidium lectori tollat,& quæ sunt necessaria competenter insinuet. Hunc legat,qui breuitatis amator est. Nã cum opus suum in multos libros non tetenderit,plurima tamen acutissima ratione disseruit:quos codices cum prçfatione sua in vno corpore reperietis esse collectos.

Rhetorica argumentatio tractatur
- aut per Inductionem : cuius membra sunt hæc,
  - Propositio.
  - Illatio,quę & assumptio dicitur.
  - Conclusio.
- aut per Ratiocinationem.
- aut per Enthymema,qui est imperfectus syllogismus,atque Rhetoricus:qui, sicut Fortunatianus dicit, explicatur
  - Conuincibili.
  - Ostentabili.
  - Sententiali.
  - Exemplabili.
  - Collectiuo.
- aut per Epicherema, qui est Rhetoricus & latior syllogismus : quo fit
  - aut tripertitus.
  - aut quatripertitus.
  - aut quinquepertitus.

Argumentatio dicta est quasi argutæ mentis oratio. Argumentatio est enim oratio ipsa,qua inuentum probabiliter exequimur argumẽtum. Inductio est oratio,qua rebus non dubiis captamus assensionem eius , cum quo instituta est,siue inter Philosophos , siue inter Rhetores , siue inter Sermocinantes. Propositio inductionis est quæ similitudines concedendæ rei necessario vnius inducit aut plurium.

Illatio inductionis est,quæ & assumptio dicitur,quæ rem de qua contenditur,& cuius causa similitudines adhibitæ sunt,introducit.

Conclusio inductionis est,quæ aut concessionem illationis confirmat, aut quid ex ea conficiatur,ostendit.

Ratiocinatio est oratio qua id de quo est quęstio comprobamus.Enthymema igitur est quod Latine interpretatur mentis conceptio , quam imperfectum syllogismum solent Artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus hæc argumenti forma consistit:quando id quod ad fidem pertinet faciendam,vtitur syllogismorum lege præterita:vt est illud: Si tempestas vitanda est,non est igitur nauigandum.Ex sola enim propositione & conclusione constat esse perfectum:vnde magis oratoribus,quam dia-

lecticis conuenire iudicatum eſt. De dialecticis autem ſyllogiſmis ſuo loco dicemus. Conuincibile eſt quod euidenti ratione conuincitur: ſicut fecit Cicero pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam, ſi poſſetis, per vos reſtitui poſſe, nolletis. Oſtentabile eſt, quod certa rei demonſtratione conſtringit: ſic Cicero in Catilinam: Hic tamen viuit, viuit. Imo etiam in Senatum venit. Sententiale eſt, quod ſententia generalis addidit: vt apud Terētium: Obſequium amicos, veritas odium parit. Exemplabile eſt, quod alicuius exempli comparatione euentum ſimile comminatur: ſicut Cicero in Philippicis dicit: Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorreſcere.

Collectiuum eſt, cum in vnum, quæ argumentata ſunt, colliguntur: ſicut ait Cicero pro Milone: Quem igitur cum gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela. quem iure, quem loco, quem tempore, non eſt auſus: hunc iniuria, alieno tempore cum periculo capitis non dubitauit occidere. Præterea ſecundum Victorinum Enthymematis altera eſt definitio. Ex ſola propoſitione, ſicut iam dictum eſt, ita conſtat, Enthymema: vt eſt illud: Si tempeſtas vitanda eſt, non eſt nauigatio requirenda. Ex ſola aſſumptione: vt eſt illud: Sunt autem qui mundum dicant ſine diuina adminiſtratione diſcurrere.

Ex ſola concluſione: vt eſt illud: Vera eſt igitur diuina ſententia. Ex propoſitione & aſſumptione: vt eſt illud: Si inimicus eſt, occidit. Inimicus autem eſt: & quia illi deeſt concluſio, Enthymema vocatur. Sequitur Epicherema. Epicherema eſt, quod ſuperiùs diximus, deſcendēs de ratiocinatione latior excurſio Rhetorici ſyllogiſmi, latitudine diſtās & productione ſermonis a dialecticis ſyllogiſmis, propter quod Rhetoribus datur. Tripertitus, epicherematicus ſyllogiſmus eſt, qui conſtat membris tribus: id eſt, propoſitione, aſſumptione, concluſione. Quadripertitus eſt, qui conſtat membris quatuor: propoſitione, aſſumptione, & vna propoſitionis ſiue aſſumptionis coniuncta probatione, & concluſione. Quinquepertitus is eſt, qui conſtat membris quinque: id eſt, propoſitione & probatione, aſſumptione & eius probatione, & concluſione.

Hunc Cicero ita facit in arte Rhetorica: Si deliberatio & demonſtratio genera ſunt cauſarum, non poſſunt recte partes alicuius generis cauſæ putari. Eadem enim res, alii genus, alii pars eſſe poteſt: idem genus & pars eſſe non poteſt, vel cætera: quouſque ſyllogiſmi huius membra claudantur. Sed videro quantum in aliis partibus lector ſuum exercere poſſit ingenium.

Memoratus autem Fortunatianus in tertio libro meminit de oratoris memoria, de pronunciatione & voce: vnde tamen Monachus cum aliqua vtilitate diſcedit: quando ad ſuas partes nō improbè videtur attrahere, quod illi ad exercendas controuerſias vtiliter aptauerunt. Memoriā ſiquidem lectionis diuinæ re cognita cautela ſeruabit, cum in ſupradicto

libro eius vim qualitatemque cognouerit: artem vero pronuntiationis in diuinæ legis effatione concipiet. Vocis autem diligentiam in psalmodiæ decantatione custodiet. Sic instructus in opere sancto redditur, quamuis libris sæcularibus occupetur.

IN LIBRVM SCHEMATVM ET TROPORVM BEDÆ PRESBYTERI PRÆFATIO.

Olet aliquoties in scripturis ordo verborum causa decoris aliter quam vulgaris via dicendi habet, figuratus inueniri: quod Grammatici Græce σχῆμα vocant, nos habitum, vel formam vel figuram recte nominamus: quia per hoc quodammodo vertitur & ornatur oratio. Solet iterũ tropica locutio reperiri, quæ fit translata dictione a propria significatione ad non propriam similitudinem, necessitatis aut ornatus gratia. Equidem gloriantur Græci taliũ se figurarum vel troporum fuisse repertores. Sed vt cognoscas dilectissime fili: cognoscant item omnes qui hæc legere voluerint, quod sancta scriptura cæteris omnibus scripturis non solum autoritate, quia diuina est, vel vtilitate, quia ad vitam ducit æternam: sed & antiquitate, & ipsa præeminet positione dicẽdi: placuit mihi collectis de ipsa exemplis ostẽdere, quia nihil huiusmodi schematum, siue troporum valent prætendere vllis seculis eloquentiæ magistri, quam non illa præcesserit. Sunt autem multæ schematum species, sed eminentiores hæ: Πρόληψις, Ζεῦγμα, Υπόζευξις, Σύλληψις, Αναδίπλωσις, Αναφορά, Επανάληψις, Επίζευξις, Παρονομασία, Σχέσις ὀνομάτων, Παροίμιον, Ομοιοτέλευτον, Ομοιόπτωτον, Πολύπτωτον, Είρμὸς, Πολυσύνδετον, Διάλυτον

Πρόληψις, præoccupatio siue præsumptio dicitur. Figura est, quando ea quæ sequi debent, anteponuntur: vt,

Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru. Et:
--Bigis it Turnus in albis. Et:

-Iuxta Aſcanius magnæ ſpes altera Romæ Procedunt caſtris. Et in Pſalmis: Fundamenta eius in montibus ſanctis, diligit dominus portas Sion. Antè poſuit eius: & poſtea cuius, id eſt domini. Et alibi: Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. Pro diuident, & mittent.

Et Ezechiel nihil anteponens, ita incipit: Et factum eſt in triceſimo anno. Sermonem Coniunctionis poſuit, nihil aliud antè, cui hoc ſubiungeretur, præponens.

Ζεῦγμα, coniunctio dicitur, figura quando multa pendentia aut vno verbo, aut vna ſententia concluduntur: vt,

Troiugena interpres diuûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarij lauros, qui ſydera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Huic ſimile eſt illud in Apoſtolo: Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis. Sententia autem, vt Pſalmiſta præponens: Qui ingreditur ſine macula, & operatur iuſtitiam, Qui loquitur veritatem in corde ſuo, &c. ad vltimum ita concludit: Qui facit hæc, non commouebitur in æternum.

Ὑπόζευξις, eſt figura ſuperiori contraria, vbi ſingula verba, vel ſententiæ, ſingulis quibuſque clauſulis ſubiunguntur: vt,

Regem adit, & regi memorat noménque genuſque,
Quídve petat, quídve ipſe ferat: Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet, violentáque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus,
Admonet: immiſcétque preces. haud fit mora, Tarchon
Iungit opes, fœdúſque ferit.

Tale eſt & illud, in verbo. vt in Pſalmo: Virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt: Memoriam abundantiæ ſuauitatis tuæ eructabunt, & iuſtitiam tuam exultabunt. Et Apoſtolus: Siue prophetiæ, inquit, euacuabuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue ſcientia deſtruetur. Sententiæ: vt, Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum: Si exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.

Σύλληψις, eſt diſſimilium clauſularum per vnum verbum conglutinata conceptio: vt,

-Hic illius arma, Hic currus fuit.

Hoc ſchema late patet, & fieri ſolet non ſolum per partes orationis, ſed & per accidentia partium orationum. Item: Syllepſis eſt, cum ſingularis dictio plurali verbo adiungitur: vt,

-Sunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis.

Simile eſt illud: cum caſus diſcrepantes in vnam ſignificationem congregamus: vt, Attendite populus meus legem meam. Et, Ad faciendam vin-

dictam in nationibus,increpationes in populis.Quod enim ait,ad faciendam,numeri singularis est:quod addidit increpationes,pluralis est.Fit etiã Syllepsis in sensu,id est,vbi pro multis vnus,vel pro vno multi ponuntur. Pro multis vnus:vt, Immisit in eis muscam caninam , & comedit eos rana,& exterminauit eos. Cum non vnam ad extermināndos Ægyptios muscam vel ranam,sed innumeras immitteret. Item pro vno multi : vt, Adstiterunt reges terræ,& principes conuenerunt in vnum.Reges enim pro Herode:Principes pro Pilato positos Apostoli intellexerunt,quemadmodum continetur in Actibus Apostolorum.

Ανκδίπλωσις, est congeminatio dictionis, quæ in vltima parte præcedentis versus,& prima sequentis iteratur:vt,

-Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens,& versicoloribus armis.

Simile est illud : Stantes erant pedes nostri in atriis tuis Hierusalem, Hierusalem quæ ædificatur vt ciuitas. Et Hieremias: Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ,& foderunt sibi cisternas,cisternas dissipatas,quę continere non valent aquas.

Αναφορὰ, est relatio, cum eadem dictio bis sæpiúsve per principia versuum repetitur:vt,

Nate meæ vires,mea magna potentia solus,
Nate patris summi qui tela Tiphoëa temnis.

Simile est illud : Dominus illuminatio mea , & salus mea,quem timebo? Dominus protector vitæ meæ , à quo trepidabo ? Et quo antea sumus vsi: Si consistant aduersum me castra,non timebit cor meum : Si exurgat aduersum me prælium , in hoc ego sperabo. Fit autem Anaphora & in eodem versu per principia sensuum:vt, Vox domini in virtute, vox domini in magnificentia , vox domini confringentis cedros. quæ figura Psalmis vsitatissima est.hanc quidam Epanaphoram vocant.

Επανάληψις , est verbi in principio versus positi in eiusdem fine repetitio:vt,

Ante etiam sceptrum Dictæi regis,& ante.

Simile est illud : Gaudete in domino semper , iterum dico gaudete. Et in Psalmo:Deus quis similis erit tibi?ne taceas,neque compescaris Deus.

Επίζευξις , est eiusdem verbi in eodem versu sine aliqua dilatione congeminatio:vt,

Me me adsum qui feci,in me conuertite ferrum
O Rutuli,mea fraus omnis.

Huic simile est illud:Consolamini consolamini popule meus, dicit dominus vester. Et iterum : Eleuare eleuare,consurge Hierusalem. Et iterum: Viuens viuens ipse confitebitur tibi. Et in Psalmo : Dies diei eructat verbum , & nox nocti indicat scientiam. Alibi repetitio eiusdem sermonis palilogiæ obtinet nomen.

παρονομασία, denominatio dicitur, quoties dictio penè similis ponitur in significatione diuersa, mutata videlicet litera vel syllaba: vt,

Nam inceptio est amentium, haud amantium. Et apud Ciceronem: Qui fuit locus felicissimus, nunc erit lucus desertissimus. Et: Custodia sacrorum non honoris, sed oneris esse existimabitur. Tale quoque est illud, vt in Psalmo xxi. iuxta Hebraicam veritatem: In te confisi sunt, & non sunt confusi. Et Apostolus: Videte malos operarios, videte concisionem. nos autem sumus circuncisio qui spiritu deo seruimus. Quam Esaias propheta figuram elegantissime in sua lingua confecit, vbi ait: Expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiã, & ecce clamor. Hebraice enim iudicium לְמִשְׁפָּט iniquitas מִשְׂפָּח iustitia לִצְדָקָה clamor צְעָקָה appellatur. Pulchre itaque vna vel addita vel mutata litera sic verborum similitudinem temperauit, vt pro לְמִשְׁפָּט diceret מִשְׂפָּח: & pro לִצְדָקָה poneret צְעָקָה.

Σχέσις ὀνομάτων, id est multitudo nominum coniunctorum, diuerso sono vnam rem significantium: vt,

Marsa manus, Peligna cohors, festina virum vis.

Simile illud quoque: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis. Et in Psalmis: Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus.

Παροίμιον, est cum ab eisdem literis diuersa verba sumuntur: vt,

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Quæ nimirum figura, quia ad positionem literarum pertinet, melius in ea lingua, qua scripta est editáque requiretur. Habemus tamen & in nostra translatione vnde demus exemplum. dictum est etenim in Psalmo: Benediximus vobis de domo domini, Deus dominus & inluxit nobis. Et in alio: Ira illius secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas.

Ὁμοιοτέλευτον, similis terminatio dicitur, figura quoties media & postrema versus siue sententiæ simili syllaba finiuntur: vt,

Eos reduci quàm relinqui, reuehi quàm deseri malui.

Simile est in Ecclesiaste: Melius est videre quod cupias, quàm desiderare quod nescias. Et iterum: Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi. Hac figura Poëtæ & Oratores sæpe vtuntur. Poëtæ hoc modo: Peruia diuisi patuerunt cærula ponti.

Oratores vero ita: Beatus Iob deo soli agnitus in tranquillitate, ad maiorem notitiam perducendus, tactus est verbere, vt odorem suarum virium tantò latius spargeret, quantò maiore aromatum incensione flagraret. Quo schemate ipse qui hæc dixit, sæpissime vsus fuisse reperitur.

Et huiusmodi orationes esse reor, quas Hieronymus cachinnans rhetorum declinationes appellat.

Ὁμοιόπτωτον, cum in similes sonos exeunt dicta plurima: vt,

Mærentes,flentes,lachrymantes,commiserantes.
Tale est etiam illud:Cantate,exultate,& psallite.Et Ezechiel:Quòd si genuerit filium latronem,effundentem sanguinem,& paulò pòst,in montibus comedentem, & vxorem proximi sui polluentem,egenum & pauperem contristantem,rapientem rapinas, pignus non reddentem,& ad idola leuantem oculos suos, abominationem facientem, ad vsuram dantem, & amplius accipientem,nunquid vita viuet?

πολύπτωτον, est cum diuersis casibus variatur oratio:vt,
Littora littoribus contraria,fluctibus vndas
Imprecor,arma armis,pugnent ipsique nepotes.
Vt Apostolus : Quoniam ex ipso,& per ipsum,& in ipso sunt omnia : ipsi honor,& gloria, in secula seculorum:Et in Psalmo:Niue dealbabuntur in Selmon,mons Dei,mons coagulatus, mons pinguis, vt quid suspicamini montes coagulatos? Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.

Εἱρμὸς,conuenientia dicitur,quando series orationis tenorem suum vsque ad vltimũ seruat,nulla videlicet alia vel causa,vel persona mutata : vt,
Principio cœlum ac terram , campósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit.
Simile est illud,vt in Psalmo : Deus in nomine tuo saluum me fac.&c. vsque dum ait:Non proposuerũt Deum ante conspectum suum. Orat enim propheta., vt auxilio domini saluatoris ab hostium insectatione liberetur.

πολυσύνδετον,est oratio multis nexa coniunctionibus:vt, -Athamásque Thoásque, Pelidésque Neoptolemus,primúsque Machaon. Simile est illud in Psalmo : Dominus conseruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum, & emundet in terra animam eius, & non tradat eum in manus inimicorum eius.

Διάλυτον, vel ἀσύνδετον, est figura superiori contraria, carens coniunctionibus : vt,-Ite,Ferte citi flammas,date tela,impellite remos. Tale est illud in Psalmo : Iubilate Deo omnis terra, Psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius , dicite Deo , quàm terribilia sunt opera tua domine.

DE TROPIS.

TRopus est dictio translata à propria significatione ad non propriam similitudinem, ornatus,necessitatisve causa. Sunt autem τρόποι, qui Latine modi, vel mores interpretari possunt, numero tredecim : Μεταφορὰ,Κατάχρησις, Μετάληψις,Μετωνυμία,Ἀντονομασία,Ἐπίθετον, Συνεκδοχὴ , Ὀνοματοποιία, Περίφρασις , Ὑπέρβατον , Ὑπερβολὴ , Ἀλληγορία, Ὁμοίωσις.

Μεταφορὰ,

Μεταφορὰ, eſt rerum verborúmque tranſlatio. Hæc fit modis quatuor: ab animali ad animale, ab inanimali ad inanimale, ab animali ad inanimale, ab inanimali ad animale. Ergo ab animali ad animale fit ſic: vt,

Typhin aurigam celeres fecêre carinæ.

Nam & auriga, & gubernator animam habent.

Simile eſt in ſacra ſcriptura illud: Quare fremuerunt gentes? Et: Dominus qui eripuit me de ore leonis, & de manu vrſi. Et: Si ſumpſero pennas meas ante lucem, Nam & homines, & beſtiæ, & volucres animam habent.

Ab inanimali ad inanimale:

Vt pelagus tenuêre rates, nec iam amplius vlla.

nam & pelagus & rates animam non habent.

Simile eſt illud in ſacra ſcriptura: Aperi Libane portas tuas. Et: Qui perambulat ſemitas maris. Tranſlatio eſt enim à ciuitate ad montem: & à terra ad mare, quorum nullum animam habet. Ab animali ad inanimale: vt,

Atlantis cinctum aſſidue cum nubibus atris,
Piniferumque caput vento quaſſatur & imbri,
Nix humeros infuſa tegit, tum flumina mento
Præcipitant ſenis, & glacie riget horrida barba.

Nam vt hæc animalis ſunt, ita mons animam non habet, cui membra hominis adſcribuntur.

Huic ſimile eſt illud: Exiccatus eſt vertex Carmeli: homines enim, non montes verticem habent. Ab inanimali ad animale: vt,

Aut ſi fama mouet, ſi tantum pectore robur
Concipis.

Nam vt robur animam non habet, ita Turnus cui hæc dicuntur, animam habet. Huic ſimile eſt illud: Auferam à vobis cor lapideum. non enim lapis, ſed populus animam habet.

Μεταφορὰ autem, aut partis vnius eſt, vt Fluctuare ſegetes. non poteſt enim dici, ſegetare fluctus: aut ἀντιστροφὴ eſt, id eſt reciproca: vt, remigium alarum: Nam & alæ auiũ, & alarum remigia dicuntur. Hic tropus & ad Deum fit multifarie: à volucribus: vt, Sub vmbra alarum tuarum protege me. A feris: vt, Dominus de Sion rugiet. A membris humanis: vt, Quis menſus eſt pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? Ab homine interiore: vt, Inueni Dauid filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum. A motibus mentis humanæ: vt, Tunc loquetur ad eos in ira ſua. Et, Pœnitet me hominem feciſſe. Et, Zelatus ſum Sion zelo magno: & innumera huiuſmodi. A rebus inſenſibilibus: vt, Ecce ego ſtridebo ſuper vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno. Qui videlicet tropus & in communi locutione vſitatiſſimus eſt, vt cum dicimus, fluctuare ſegetes, gemmare vites, floridam iuuentutem, & lacteam caniciem.

Καταχρησις, est vsurpatio siue abusio nominis alieni aut verbi, ad significandam rem quæ propria appellatione defecit: & eo à metaphora differt, quòd illa vocabulum habenti largitur: hæc quia non habet primum, alieno vtitur. vt parricidam dicimus, qui occiderit fratrem: & piscinam, quæ pisces non habet. Hæc enim nisi extrinsecus sumerent suum vocabulum, non haberent. Huic simile & illud: Pones vectes in quatuor angulis mensæ per singulos pedes: &, sextum sagum in fronte tecti duplicis. & ibi, confringit cornua arcuum. Et, Labium illius erat quasi labium calicis, & repandi lilij. pedes quippe, & frons, & cornu, & labium, hominum tantum sunt, & animantium, non etiam rerum insensibilium: quæ nomina si scriptura prælatis rebus non imposuisset, quod proprium his diceret non haberet. Ad hunc tropum pertinet quod scriptum est, Est autem Hierosolymis Probatica piscina. à piscibus enim nomẽ accepit aqua, quæ nequaquam propter pisces, sed ad lauandas, vt ferunt, hostias collecta est, vnde Probaticæ cognomen sortita est.

Μεταληψις, est dictio gradatim pergens ad id quod ostendit, & ab eo quod præcedit, id quod sequitur insinuans: vt,

-Speluncis abdidit atris. Et,

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas. Et,

Inque manus chartæ nodosáque venit arundo. Nam per manum verba, per arũdinem literæ significatæ sunt. Tale est illud: Labores manuum tuarum manducabis: labores enim posuit pro his quæ laborando adquiruntur bonis. Nec non & illud: Draco iste quem formasti, ad inludendum ei: per draconem diabolus, per diabolum bonus angelus intelligendus est, qualis à Deo formatus est.

Μετωνυμία, est quædam veluti transnominatio, ab alia significatione ad aliam proximitatem translata. Huius multæ sunt species: Per id quod continet, id quod continetur: per id quod continetur, id quod continet: Per inuentorem, id quod inuentum est: per inuentum, inuentorem: Per efficientem, id quod efficitur: per id quod efficitur, efficientem. Aut enim per id quod continet, id quod continetur ostendit: vt, Nunc pateras libate Ioui. Et, Theatra plaudunt, prata mugiunt: dum illic homines plaudunt, hic boues mugiunt. Aut contrà, per id quod continetur, id quod continet: vt,

Crateras læti statuunt, & vina coronant. Et,

--Iam proximus ardet Eucalegon. Dum non ille sed domus eius arderet. Aut per inuentorem id quod inuentum est: vt, Sine Cerere & Libero friget Venus. Et,

Commixtam Vulcanus mittit ad astra fauillam. Vult enim per Cererem, frumenti inuentricem, intelligere panem: per Liberum inuentorem vitis, vinum: per Venerem, libidinem: per Vulcanum, ignem. Aut contrà, per inuentum inuentorem demonstrat: Vt, Vinum precamur, pro Li-

bero, qui vinum apud Græcos inuenit. Item per efficientem id quod efficitur: ſicut pigrum frigus, quòd pigros homines faciat. Et timor pallidus, eò quòd pallidos homines reddat. Aut contrà per id quod efficitur efficiens:vt,

Iungit equos auri genitor,ſpumantiáque addit
Fræna feris.

Spumantia fræna dixit,cum vtique non ipſa faciant ſpumas, ſed equus qui ea gerit ſpumis conſpergat infuſis. His ſimilia ſunt illa de ſacra ſcriptura, per id quod continet, id quod continetur oſtendit: vt, Effundens hydriam in canalibus: Et contrà:vt, Accipe literas tuas: Neque enim hydria effundebatur, ſed quod in ea continebatur:nec literæ in manus, ſed charta quæ literas continet adſumitur. Et iterum: Et dimittite eam, & vadat, & aſpicietis. non enim arca, ſed plauſtrum quo continebatur, vel boues qui ducebant plauſtrum, ire poterant. Hæc & per efficientem, id quod fit,& contra per hoc quod fit,efficientem deſignat.

Αντονομασία, eſt ſignificatio vice nominis poſita, & accidentibus videlicet, propriam ſignificat perſonã,quæ tribus fit modis: Ab animo,à corpore,extrinſecus. Ab animo: vt, Magnanimúſque Anchiſiades. A corpore:vt, Ipſe arduus,altáque pulſat Sydera. Extrinſecus:vt, Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli.

His ſimile eſt illud, Ab animo: vt, Nunquid non tu percuſſiſti ſuperbum? A corpore:vt, Vir ſpurius altitudinis ſex cubitorum, & palmo. Ab elatione enim animi diabolus hic intelligitur ſuperbus. A quantitate corporis Goliat gigas ſignificatur. Extrinſecus quæ ſumuntur, in plures ſpecies diuiduntur: Deſcendunt enim à genere:vt,Nunquid omnibus vobis dabit filius Iſai agrum? A loco: vt, Autorem ſeditionis ſectæ Nazaræorum. Ab actu:qui autem tradidit eum,dedit eis ſignum dicens. Ab euentu:vt, Diſcipulus ille quem diligebat Ieſus: Per hunc tropum aliquoties & Dominus ipſe demonſtratur. A genere:vt, Oſanna filio Dauid. A loco: vt, Qui ſedes Cherubin, appare. Ab actu:vt,Peccaui,quid faciam tibi ô cuſtos hominum?

Επίθετον,eſt propoſita dictio proprio nomini: Nam Antonomaſia vicem nominis ſuſtinet:Epitheton nunquam eſt ſine nomine: vt, Dira Celæno.Et,Diua Camilla:Et,Alma Ceres.Et,Obſcœnique canes, importunæque volucres. Tale eſt in ſacra ſcriptura: vt,Dilectus Deo & hominibus Moyſes: Et, Miſericors & miſerator dominus: Et, Iuſtum Loth oppreſſum. Fit etiam Epitheton modis tribus, Ab animo, A corpore, Extrinſecus. His duobus tropis aut vituperamus aliquem, vel oſtendimus, vel ornamus.

Συνεκδοχὴ, eſt ſignificatio pleni intellectus capax, cum plus minúſve pronunciat. Aut enim à parte totum oſtendit:vt,

Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum. Aut contrà : vt,- Et ingens a vertice pontus In puppim ferit,excutitur pronúſque magiſter : Et, Gramineas alij fontémque ignémque ferebant. Similiter in ſacra ſcriptura aut totum à parte oſtenditur:vt , In LXXII. animabus ingreſſus eſt Iacob Aegyptum. Cum non ſolæ animæ, ſed cum corporibus ſuis ingreſſæ ſint. Aut contrà:vt,Tulerunt dominum meum:Dominum dixit,cum domini corpus quæreret. Aut enim totum à parte oſtendit:vt,Verbum caro factum eſt:Et,Eramus vero in naue vniuerſæ animæ,ducentæ ſeptuaginta ſex. Aut contrà:vt ibi,Ergo propter paraſceuen Iudæorum,quia iuxtà erat monumentum vbi poſuerunt Ieſum.

Ονοματοποιία,eſt nomen de ſono factum:vt, Tinnitus æris, clangor tubarum,hinnitus equorũ, mugitus boum, balatus ouium, latratus canum, rugitus leonum , ſtridor valuarum. Inueniuntur hæ & in ſacra ſcriptura: vt,Cymbalum tinniens:Et,Quaſi tuba exalta vocem tuam:Et, Canite tuba : Et, Nunquid circundabis collum equi hinnitum ? Et,Rugitus leonis: Et,Vox leænæ:Et,Canes muti non valentes latrare. Ad hunc tropum pertinere quidam exiſtimant ſibilos ſerpentium , porcorum ſtridores , cæterorúmque vocem confuſam animantium , quæ & ipſa in ſcripturis ſanctis ſæpius reperiuntur.

περίφρασις,eſt circunlocutio,quæ fit aut ornandæ rei cauſa quę pulchra eſt,aut vitandæ quæ turpis eſt:vt,

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens aurora cubile. Et,
-Nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo ſulcos oblimet inertes.

Similiter & in ſacra ſcriptura veritatem ſplendide producit:vt eſt,Scimus quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quòd ædificationem habemus ex Deo , domum non manufactam , æternam in cœlis. Fœditatem euitans:vt,Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem vſum,in eum vſum qui eſt contra naturam.

Υπέρβατον, eſt tranſcenſio quædam,verborum ordinem turbans. huius ſpecies ſunt quinq;: Υϛερολογία, Αναϛροφὴ, Παρένθεσις, Τμῆσις, Σύγχυσις.

Υϛερολογία,vel,Υϛερον πρότερον, eſt ſententia cũ ordo verbis mutatur:vt,
-Torrere parant flammis,& frangere ſaxo. Et,
Poſtquàm altos tetigit fluctus,& ad æquora venit. Prius enim franguntur fruges,& poſtea coquuntur:& antè ad æquora venit,& ſic tetigit fluctus. Tale eſt & illud:Hic accipiet benedictionem à domino,&miſericordiam à Deo ſalutari ſuo. prius enim dominus miſerando iuſtificat impium , & ſic benedicendo coronat iuſtum.

Αναϛροφὴ,eſt verborum tantum ordo præpoſterus : vt,Italiam contra: pro contra Italiam. Et Littora circum : pro circum littora. Tale eſt illud: Quamobrem ego deprecabor dominum:pro ob quam rem.

παρένθεσις, est interposita ratiocinatio diuisæ sententiæ:vt,

Æneas(neque enim patrius consistere mentem
Passus amor)rapidum ad naues præmittit Achatem.

Tale est & illud Apostoli:Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis,operatus est & mihi inter gentes.Et cũ cognouissent gratiam quæ mihi data est,Iacobus & Cephas & Ioannes dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.

Τμῆσις,est simplicis verbi sectio,aut vnius compositi,vna dictione vel pluribus interiectis:vt,

Talis Hyperboreo septem subiecta trioni.

Et,multum nebulæ circum dea fudit amictu. Pro circumfudit. Hæc species licet in sacra scriptura facile non inueniatur,tamen habetur in Christiano poëta,vt est,

Hiero quem genuit solymis Dauidica proles:hoc est,Hierusalem.

Σύγχυσις, est hyperbaton ex omni parte confusum:vt,

Treis Notus abreptas in saxa latentia torquet,

Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus aras.Est enim hic ordo:treis abreptas naues Notus in saxa torquet,quæ saxa in mediis fluctibus latentia Itali aras vocant.Simile est illud in sacra scriptura:Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ,& posteriora dorsi eius in specie auri.Prius enim hic,vt Augustinus ait,quærendus est ordo verborum, quomodo finiatur sententia,quæ vtique pendet,& dicitur, Si dormiatis, deinde incertum est,vtrum hæ pennæ,an,ô vos pennæ,& ad ipsas pennas loqui videatur.Vtrum ergo verbis quæ præcesserunt finitur ista sententia, vt sit ordo,Dominus dabit verbum euangelizãtibus virtute multa,si dormiatis inter medios cleros ô vos pẽnæ columbæ deargentatæ. An his quæ sequuntur,vt ordo sit,Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ niue dealbabuntur in Selmon:id est,ipsæ pennæ dealbabuntur,si dormiatis inter medios cleros:vt illos hoc dicere intelligatur, qui speciei domos tanquam spolia diuiduntur:id est, Si dormiatis inter medios cleros,ô vos qui diuidimini speciei domus per manifestationem spiritus ad vtilitatem,vt alii quidem detur per spiritum sapientia, alii sermo scientiæ secundum eundem spiritum,alii fides,alii genera linguarum, in eodem spiritu,&c. Si ergo dormiatis vos inter medios cleros,tunc pẽnæ columbæ deargentatæ niue dealbabuntur in Selmon.potest & sic intelligi:Si vos pennę colũbę dormiatis inter medios cleros,niue dealbabuntur in Selmon:vt subintelligatur,homines,qui per gratiam remissionem accipiunt peccatorum.Vnde etiam de ipsa ecclesia in Cantico Canticorum: Quæ est ista,quę ascendit dealbata?Promissio quippe dei tenetur per prophetam dicentem:Si fuerint peccata vestra tanquam fœnicium, sicut niuem dealbabo. Potest & sic intelligi,vt in eo quod dictum est,pennæ columbæ deargentatæ,subaudiatur eritis: vt iste sit sensus:Vos qui tanquam

ſpolia ſpeciei domus diuidimini,ſi dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ eritis:id eſt,in altiora eleuabimini, ô pagani tunc eccleſiæ cohærentes.Nullam quipe aliam melius intelligi puto columbã deargentatam, quam de qua dictum eſt:Vna eſt columba mea:Deargentata eſt autem,quia diuinis eloquiis erudita. Eloquia namque domini, alio loco,eloquia caſta dicuntur,Argentum igne examinatum,terra purgatum ſeptuplum.Magnum itaque eſt bonum,dormire inter medios cleros,quos nonnulli duo teſtamẽta eſſe voluerunt,vt dormire ſit inter duos medios cleros,in eorum teſtamentorum autoritate requieſcere, vt quãdo aliquis ex his profertur, & probatur, omnis intentio pacifica quiete finiatur.

Υπερβολὴ, eſt dictio fidem excedens, augendi minuendíve cauſa. Augendi:vt,niue candidior:Minuendi:vt,tardior teſtudine.Tale eſt & illud, Aquilis cœli velociores,leonibus fortiores.Minuendi:vt,Terrebit te ſonitus folii volantis.Et,Nigrata ſuper carbonem facies eorum.

Αλληγορία, eſt tropus quo aliud ſignificatur quam dicitur:vt,
Et iam tempus equum fumantia ſoluere colla.hoc eſt carmen finiri.Huic ſimile eſt illud:Leuate oculos veſtros,& videte regiones, quia albæ ſunt iam ad meſſem:Hoc eſt,intelligite,quia populi ſunt iam parati ad credendum.Huius ſpecies multæ ſunt,ex quibus eminent,

Εἰρωνεία, Αντίφρασις, Αἴνιγμα, χαριεντισμὸς, Παροιμία, Σαρκασμὸς, Αστεισμός.

Εἰρωνεία,eſt tropus per contrarium quod conatur oſtendens:vt,
Egregiam vero laudem,& ſpolia ampla refertis Tuque puerque tuus,magnum & memorabile nomen,Vna dolo diuum ſi fœmina victa duorum eſt.Hanc niſi grauitas pronunciationis adiuuerit,cõfiteri videbitur quod negare contendit.Huic ſimile eſt illud:Clamate voce maiore, deus eſt enim Baal,& forſitan loquitur,aut in diuerſorio eſt,aut in itinere,aut dormit,vt excitetur.

Αντίφρασις,eſt vnius verbi ironia:vt,bellum,hoc eſt, minime bellum. Lucus,quod minime luceat: Parcæ, quod minime parcant.Item in ſacra ſcriptura: vt, Amice ad quid veniſti? Inter Ironiam & Antiphraſin hoc diſtat,quod Ironia pronunciatione ſola indicat quod intelligi vult: Antiphraſis vero,non voce pronũtiantis ſignificat contrarium, ſed ſuis tamen verbis,quorum origo contraria.

Αἴνιγμα, eſt obſcura ſententia per occultam ſimilitudinem rerum: vt,
Mater me genuit,eadem mox gignitur ex me. Cum ſignificat aquam in glaciem conuerti, & ex eadem rurſus effluere. Tale eſt illud in ſacra ſcriptura: vt, Pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in ſpecie auri. Cum ſignificet eloquia ſcripturæ ſpiritualis diuino lumine plena,ſenſum vero eius interiorem maiori cœleſtis ſapientiæ gratia reful-

gentem, vel certe vitam ſanctæ eccleſiæ præſentem, virtutum pennis gaudentem, futuram autem, quæ in cælis eſt, æterna cum Domino claritate futuram.

Χαριεντισμὸς, eſt tropus, quo dura dictu gratius proferuntur. vt cum interrogantibus nobis, num nos quæſierit aliquis, reſponderetur, Bona fortuna: Exinde intelligitur, neminem nos quæſiſſe. Simile eſt illud: Nónne pro Rachel ſeruiui tibi, quare impoſuiſti mihi? Vno enim verbo iniuriam quam patiebatur grauiſſimam temperantius loquens ſignificauit.

Παροιμία, eſt accommodatum rebus temporibuſque prouerbium: vt, Aduerſus ſtimulum calces: Et, Lupus eſt in fabula. Huic ſimile eſt illud, Canis reuerſus ad vomitum ſuum. Et, Non & Saul inter prophetas? Quorum vnum, cum quemlibet poſt actam pœnitentiam ad vitia relabi: altero tunc vtimur, cum indoctum quemque officium docendi adſumere vel aliud quid artis, quam non didicit, ſibimet vſurpare viderimus. Hic tropus adeo late patet, vt liber Solomonis, quem nos ſecundum Hebræos Parabolas dicimus, apud Græcos ex eo nomen Parœmiarum, hoc eſt, Prouerbiorum acceperit.

Σαρκασμὸς, eſt plena odio, hoſtiliſque irriſio: vt,

En agros, & quam bello Troiane petiſti
Heſperiam metire iacens, hæc præmia, qui me.

Et in ſacra autoritate: Alios ſaluos fecit, ſeipſum nō poteſt ſaluum facere: Si rex Iſraël eſt, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei.

Αστεισμὸς, eſt tropus multiplex, numeroſæque virtutis: Nam Αστεισμὸς putatur, quicquid dictum ſimplicitate ruſtica caret, & faceta vrbanitate expolitum eſt: vt illud, Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mæui, Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. Tale eſt & illud: Vtinam abſcindātur qui vos conturbant. Notandum ſanè, quod allegoria aliquando factis, aliquando verbis tantummodo fit. factis quidem, vt ſcriptū eſt: Quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera, quæ ſunt duo teſtamenta, vt Apoſtolus exponit. Verbis autem ſolummodo: vt, Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet: Quo ſignificatur, de ſtirpe Dauid per virginem Mariam, dominum ſaluatorem fuiſſe naſciturum. Aliquando factis ſimul & verbis vna eademque res allegorice ſignificatur. factis quidem: vt, Vendiderūt Ioſeph Hiſmaëlitis xxx. argenteis. Verbis: vt, Appenderunt mercedem meam xxx. argenteis. Item factis: vt, Stabat autē Dauid rufus, & pulcher aſpectu, & vnxit eum Samuel in medio fratrum ſuorum. Verbis: vt, Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex milibus: quod vtrunque myſtice ſignificat mediatorem dei & hominum, decorum quidem ſapientia & virtute, ſed ſui fuiſſe ſanguinis effuſione roſeum, eundéque vnctum a deo patre oleo lætitiæ, præ conſortibus ſuis. Item allegoria verbi ſiue operis, aliquando hiſtoricam rem, aliquando typicam, aliquando tropologicam, id eſt, mo-

ralem,rationalem,aliquando anagogen,hoc eſt,ſenſum ad ſuperiora ducentem,figurate denũciat.Per hiſtoriam namque hiſtoria figuratur, cum factura primorum ſex ſiue ſeptem dierum,totidem computatur ętatibus. Per verbum,Dum hoc quod dicit Iacob patriarcha: Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi aſcendiſti,& cætera,de regno ac victoriis Dauid intelliguntur.Per verbum,ſpiritualis deChriſto,ſiue eccleſia ſenſus,cum idem ſermo patriarchæ de dominica paſſione,ac reſurrectione fideliter accipitur. Item allegoria facta, tropologicam,hoc eſt, moralem perfectionem deſignat.vt,Tunica talaris & polymita,quam Iacob patriarcha filio ſuo Ioſeph fecit,variarum virtutum gratiam,qua nos deus pater vſque ad terminum vitæ noſtræ ſemper indui præcipit,& donat, inſinuat. Allegoria verbi eandem morum perfectionem ſignificat: vt,Sint lumbi veſtri præcincti,& lucernæ ardentes in manibus veſtris. Allegoria facti, anagogicum, hoc eſt, ad ſuperiora ducentem ſenſum exprimit: vt, Septimus ab Adam,Enoch tranſlatus eſt de mundo,Sabbatum futuræ beatitudinis, quæ poſt opera bona ſeculi huius,quæ ſex ætatibus peragitur,electis in finem ſeruatur, figurate præſignat. Allegoria verbi, eadem vitæ cœleſtis gaudium demonſtrat:vt,Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. Quia vbi mediator dei & hominum eſt corpore, ibi nimirum & nunc ſubleuatæ ad cœlos animæ, & celebrata gloria reſurrectionis, colligentur corpora iuſtorum.Nonnũquam in vna eademque re vel verbo, hiſtoria ſimul & myſticus de Chriſto vel eccleſia ſenſus,& tropologia,& anagoge,figuraliter intimatur:vt, Templum domini:Iuxta hiſtoriam, Domus quam ædificauit Solomon: Iuxta allegoriam, Corpus dominicum, de quo ait: Soluite templum hoc,& in tribus diebus excitabo illud.Siue eccleſia eius cui dicitur:Templum enim dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.Per tropologiam, quiſque fidelium,quibus dicitur: An neſcitis, quia corpora veſtra templum ſunt ſpiritus ſancti,qui in vobis eſt? Per anagogen,ſuperni gaudii manſiones,cui adſpirabat qui ait:Beati qui habitant in domo tua,in ſeculum ſeculi laudabunt te.Simili modo quod dicitur,LaudaHieruſalem dominum,lauda deum tuum Sion:Quoniam confortauit ſeras portarũ tuarum,benedixit filios tuos in te:De ciuibus terrenæ Hieruſalem,de eccleſia Chriſti,de anima quoque electa,de patria cœleſti iuxta hiſtoriam,iuxta allegoriã,iuxta tropologiam,iuxta anagogen, recte poteſt accipi.Iuxta allegoriam,de eccleſia diximus, ſequẽtes exemplum doctiſſimi tractatoris Gregorii,qui in libris Moralibus ea quæ de Chriſto ſiue eccleſia per figuram dicta,ſiue facta interpretabatur,allegoriam proprie nuncupare ſolebat.

Ομοίωσις,eſt minus notæ rei,per ſimilitudinem eius,quę magis nota eſt, monſtratio: huius ſpecies ſunt tres, Εἴκων, παραβολὴ, παράδειγμα.

Εἴκων,eſt perſonarum inter ſe vel eorum quæ perſonis accidunt,comparatio: vt,Os humeroſque deo ſimilis. Simile eſt illud in ſacra ſcriptura:

vt,

vt, Vidimus gloriam eius,gloriam quasi vnigeniti a patre. Et, Neque nubent,neque ducent vxores,neque enim vltra mori poterũt,æquales enim angelis erunt.

παραβολὴ,est rerum genere dissimilium comparatio:vt,

Qualis mugitus,fugit cum saucius aram
Taurus,& incertam excussit ceruice securim.

Simile est & illud:Simile est regnum cœlorum grano sinapis. Et, Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto,ita exaltari oportet filiũ hominis.

παράδειγμα, est præpositio,siue enarratio exempli hortantis aut deterrentis: Hortantis:vt,

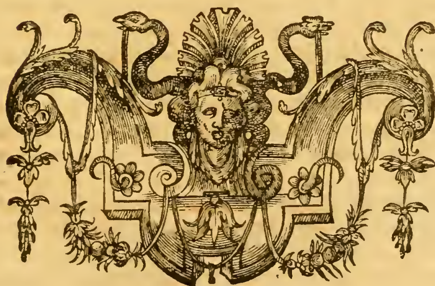
Antenor potuit mediis elapsus Achiuis,
Illyricos penetrare sinus,atque intima tutus.

Deterrentis:vt,

At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque Helenam Troianas vexit ad vrbes.

Simile est & illud:Exhortantis:vt, Helias homo erat similis nobis, passibilis,& orationem orauit vt non plueret super terram,& non pluit annis tribus,& mensibus sex. Et, Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa. Deterrentis:vt, In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, non descendet tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro. Memores estote vxoris Loth.

FINIS.

ISIDORI DE ARTE RHETORICA LIBER, RELIQVO OPERE SELECTVS.

RHETORICA, est bene dicendi scientia in ciuilibus quæstionibus, ad persuadendum in rerum personarumque negotio. Dicta autem Rhetorica Græca appellatione ἀπὸ τῆς ῥήσεως, id est, à dictione: ῥῆσις enim apud Græcos dictio dicitur, ῥήτωρ orator. Coniuncta est autem Grammaticæ arti Rhetorica & Dialectica. In Grammatica enim scientiam recte loquendi dicimus, in Rhetorica ornate, in Dialectica probabiliter. Rhetoricæ oratio continua propria est, Dialecticæ concisa.

Oratoris officium, bene dicere ad persuadendum. Quod dicendi, mouendi, delectandi partibus continetur. Finis, dictione, aut (si cum Cicerone liceat) bene dicendo persuadere.

Orator, est vir bonus dicendi peritus. Vir bonus consistit natura, moribus, vita, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia: cuius partes quinque sunt: Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, & Pronunciatio. Inuentio, est quæstionum argumentorumque sagax inuestigatrixque comprehensio. Dispositio est, quæ ordinem rebus attribuit. Elocutio est, quæ arripit verba, vel propria, vel translata, quæque noua facit veteraque componit. Memoria firma rerum verborumque custodia est. Pronunciatio, vocis, motus, gestusque pro rerum & verborum dignitate moderatio. Peritia & facultas orandi in tribus rebus consistit: natura, arte, & vsu. Natura, ingenio: arte, scientia: vsu, assiduitate. Hæc sunt enim quæ non solum in oratore, sed in vno quoque artifice expectantur, vt aliquid efficiat.

Genera causarum tria sunt, deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale. Deliberatiuum, quo de vnaquaque re suadendo, aut dissuadendo deliberatur: quod tribus locis diuiditur, honesto, vtili, & possibili. Demonstratiuum, quo vnamquanque rem laudando, aut vituperando demõstramus. Iudiciale, in quo de ipsius personæ facto, aut præmii, aut pœnæ sententia datur. Demonstratiui generis finis, honestas: Deliberatiui, vtilitas: Iudicialis, æquitas. Demonstranti præsens, Deliberanti futurum, Iudicanti præteritum tempus tribuitur.

Status apud Rhetores dicitur ea res,in qua causa consistit,id est constitutione:Græci enim statum a contentione στάσιν dicunt: Latini autem non solum a pugna,per quam expugnant propositionem aduersarii, sed quod eo pars vtraque consistat. Fit autem ex intentione & depulsione.

Status causarum duo sunt,rationalis & legalis. A rationali oriuntur cōiectura,finitio,qualitas,translatio.qualitatis duæ species, iuridicialis, & negotialis. Iuridicialis est,in qua ęqui & recti natura,aut pręmii,aut pœnę ratio quæritur. Negotialis est,in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sita consideratur. Iuridicialis autem diuiditur,in absolutam & assumptiuam. Absoluta,est quæ factum ipsum sui natura & iure defendit. Assumptiua, quæ cum in foro ipso nihil probabile reperiat,confugit ad ipsam causam,eâque iustam. Assumptiua partes habet quatuor,relationē,remotionem,comparationem,concessionem. Relatio est,cum de facto cōfesso culpā in eū qui perculit,refert:remotio est,cū obiectū crimen in alterum vel in aliud,ab eo quod percellitur,remouetur in alium. Comparatio est, cum factum iure defenditur,vt ex eo aliquid cōmodi sequeretur. Cōcessio est,cum reus non id,quod factum est,defendit:sed,vt ignoscatur,postulat. Hęc qualitas discernitur in purgationem,& deprecationē. Nam purgatio est,cum confesso facinore animū voluntatemq; purgamus. Cuius modos tres esse non dubium,imprudentiam,casum,necessitatem. Deprecatio autem nihil causæ habet:sed in exorandi humilitatē precesq; suspirat. Legalis constitutionis species sunt quinque: Vna est,cum scripto aliquod plurave ambigua continentur,quæ a Græcis ἀμφιβολογία dicitur: Alia,quæ ex verbis & sententia scripti emergit: Tertia,cum contrariæ leges vtrinque colliduntur. Quarta,quę dicitur syllogismus,cum ex eo,quod scriptū est,aliud quoque non scriptum esse argumentatione colligimus. Quinta, quę finitiua dicitur,quū aliquod in lege,vel testimonio verbū dubiū est:& definitione clarescit.

Tripartita controuersia iuxta Ciceronem,aut simplex est,aut iuncta. Et si iuncta erit,considerandū est vtrum ex pluribus quæstionibus iuncta sit: an ex aliqua cōparatione. Cōtrouersia simplex est,quæ absolutā continet vnā quęstionē hoc modo: Corinthiis bellū indicamus,an nō. Iuncta,est ex pluribus quæstionibus,in qua plura quærūtur,hoc pacto. Vtrū Carthago diruatur,an Carthaginēsibus reddatur,an eò colonia deducatur. Ex cōparatione,in qua per contentionem,vtrum potius,aut quid potissimū quæritur,ad hunc modū: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur,qui sociis sit auxilio,an teneatur,in Italia,vt maximæ cōtra Annibalem copiæ sint.

Genera quæstionū duo sunt,quorū vnū est finitū,alterū infinitū. Finitū hypothesis Gręce,Latine causa dicitur:vbi cum certa persona cōtrouersia est. Infinitū quod Gręce thesis,Latine propositum nominatur. hoc personam non habet certā,nec inest aliqua certa circunstantia,id est nec locus,

nec tēpus:in causa vero certa oīa sunt,vnde quasi pars causę est propositū.

Partes orationis in Rhetorica arte quatuor sunt:exordiū,narratio,argumentatio,conclusio.Harum prima auditoris animum prouocat.Secunda res gestas explicat.Tertia fidē assertionibus facit.Quarta finē totius orationis cōplectitur.Inchoandum est itaq; vt beneuolū, docilē,vel attētum auditorem faciamus.beneuolū,precando:docilem,instruendo:attentum, excitando.Narrandum est ita,vt breuiter atque aperte & probabiliter loquamur.Argumentādum ita,vt primum nostra firmemus:dehinc aduersa confringamus.Concludendum est ita,vt concitemus animum audientis implere quæ dicimus. His addūtur a quibusdam aliæ partes,propositio, partitio,digressio,refutatio. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile,humile,anceps,obscurum.

In confirmatione fides fit argumētis.Est autē argumentū probabile inuētū ad faciēdā fidē:quod est artificiale,aut inartificiale. Argumēta eruūtur ex locis.Est enim locus argumēti sedes.Argumētatio vero explicatio argumēti:cuius quatuor sunt species:ratiocinatio,quę à Gręcis συλλογισμὸς dicitur:inductio,quæ ἐπαγωγὴ: ἐνθύμημα,quod Latine dicitur mētis cōceptio:exemplum,παράδειγμα.Syllogismis non solū Rhetores,sed & Dialectici vtuntur. Ratiocinatio est, (vt inquit Aristoteles)in qua positis quibusdam, necesse est aliud præter ea quę posita sunt euenire. Constat tribus partibus :propositione,assumptione,conclusione. Propositione: vt, quod bonum est, turpem vsum habere non potest. consentit audiens.assumit ille,pecunia turpem vsum habet:concluditur,ergo pecunia bonū non est.Inductio,est argumentatio,qua ex pluribus vel partibus,vel speciebus,vnū,vel totum,vel genus vniuersaliter colligitur. Inductionis membra tria sunt:Prima propositio:Secunda illatio,quæ & assumptio dicitur:tertia cōclusio.Propositio inductionis est,quæ similitudines cōcedendæ rei necessario vnius inducit,aut pluriū.Illatio inductionis est, quæ & assumptio dicitur:quę rē,de qua contenditur,& cuius causa similitudines habitæ sunt,introducit.Conclusio inductionis est,quæ aut concessionem illationis confirmat,aut quid ex eo conficiatur,declarat. Enthymema,est argumētatio ex altera ratiocinationis propositione,hoc est, maiore vel minore,& conclusione cōposita : vt, tempestas vitanda est,non est igitur nauigandū.Ex sola enim propositione cōstat esse perfectum : vnde magis Rhetoribus,quam Dialecticis conuenire iudicandum est.Exemplū est,quo vnum particulare per aliud probatur.

Propositio omnis cōtinetur duobus vel extremis vel terminis:quorū hic subiectū dicitur,de quo dicitur aliquid:hic vero prædicatū , quod dicitur de aliquo.Quinq; pręd icata sunt,genus,species,differentia,propriū,& accidēs.Genus,vt animal:est enim vocabulū generale & cōmune omnium animā habētium.Species,vt homo.Differētia,vt rationale. Proprium, vt risibile:homo est enim quod ridet,& hoc pręter hominē nullius animalis est. Accidens,vt color in corpore,doctrina in animo. FINIS.

ALCVINI SIVE ALBINI
DE ARTE RHETORICA
DIALOGVS.

CAROLVS.

QVIA te venerande magiſter Albine, Deus adduxit & reduxit, quæſo, liceat mihi te de Rhetoricæ rationis præceptis parumper interrogare. Nam te olim memini dixiſſe, totam eius artis vim in ciuilibus verſari quæſtionibus. Sed vt optime noſti propter occupationes regni, & curas palatij, in huiuſcemodi quæſtionibus aſſidue nos verſari ſolere, & ridiculum videtur eius artis præcepta neſciſſe, cuius quotidie occupatione inuolui neceſſe eſt. Verum ex quo mihi pauciſſimis reſponſionibus ianuas Rhetoricæ artis, vel dialecticæ ſubtilitatis clauſtra partim aperuiſti: valde me in eas rationes feciſti intentum, maxime quia me in cellaria Arithmeticæ diſciplinæ pridie ſagaciter induxiſti, vel Aſtrologiæ ſplendore illuminaſti. ALBIN. Deus te domine mi rex Carole ſapientiæ lumine illuminauit, & ſcientiæ claritate ornauit, vt non ſolum magiſtrorum ingenia prompte ſubſequi, ſed etiam in multis velociter præcurrere poſſis, & licet flammiuomo tuæ ſapientiæ lumini, ſcintilla ingenioli mei nil addere poſſit, tamen ne me aliqui inobedientem notent, tuis promptis reſpondebo quæſtionibus, & vtinã tam ſagaciter quàm obedienter. CAR. Primum mihi magiſter huius artis initium pande. ALB. Pandam iuxta authoritatem veterum. Nam fuit, vt fertur, quoddam tempus, cum in agris homines paſſim beſtiarum more vagabantur, nec ratione animi quicquam, ſed plæraque viribus corporis adminiſtrabant. Nondum diuina religio, nondum humani officij ratio colebatur, ſed cæca & temeraria cupiditas ad ſe explendam viribus corporis abutebatur. Quo tempore quidam vir magnus & ſapiens cognouit quæ materia, & quanta ad maximas res opportunitas animis ineſſet hominum. Siquis eam poſſet elicere, & præcipiendo eam meliorem reddere, qui diſperſos homines in agris & in tectis ſylueſtribus abditos, ratione quadam compulit in vnum locum, & congregauit, eos in vnum, aliquam quietem inducens vtilem atque honeſtam. Primo propter inſolentiam reclamantes, deinde propter rationẽ & orationem ſtudioſius audientes ex feris & immanibus, mites reddidit ac

mansuetos. Ac mihi quidem videtur, domine mi Rex, hoc nec tanta, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, vt homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas vitæ rationes traduceret. CAR. Vnde dicta est Rhetorica? ALBI. Ἀπὸ τοῦ ῥητορεύω, quod est declamo, oro, dico. CAR. Ad quem finem spectat? ALB. Ad bene dicendi scientiam. CAR. In quibus versatur rebus? ALB. In ciuilibus quæstionibus, quæ naturali animi ingenio concipi possunt. Nam sicut naturale est omnibus se tueri, & alium ferire, etiam si armis & exercitatione non didicerint, ita naturale fere est omnibus alios accusare, & seipsos purgare, etiam si exercitatione hoc non didicerint. Sed vtilius & promptius vtuntur oratione, qui disciplinis instruuntur, & vsu exercentur. Nam omnibus naturale est loqui, attamen multum excellit alios qui per grammaticam loquitur. CAR. Bene dicis magister, etiam omnis vita nostra disciplinis proficit, & vsu valet, quapropter Rhetoricæ disciplinæ regulas nobis pāde: nam cotidiana occupatione necessitas cogit nos exerceri in illis, & primum quæ sint illius artis parteis dicito. ALB. Artis Rhetoricæ partes quinque sunt. Inuentio, Dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum verborum ad inuentionem eloquutio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inuentionem perceptio. Pronunciatio est ex rerum & verborũ dignitate vocis & corporis moderatio. Primum est enim inuenire quod dicas. Deinde quod inueneris, disponere: tum quod disposueris, verbis explicare. Quarto, quod inueneris & disposueris & oratione vestieris, memoria comprehendere. Vltimum ac summum, quod memoria comprehenderis pronũciare. CAR. Si Rhetorica in causis & quæstionibus ciuilib. versatur, necesse est, vt mihi videtur, causas ipsas certa habere genera quæ voluissem scire & exemplis mihi monstrari. AL. Ars quidem Rhetoricæ in tribus versatur generibus, id est, Demonstratiuo, Deliberatiuo, Iudiciali. Demonstratiuum genus est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem vel vituperium, vt in Genesi de Abel & Cain legitur, Respexit dominus ad Abel, & ad munera eius, ad Cain autem & ad munera eius non respexit. Deliberatiuum est in suasione & dissuasione, vt in secundo Reg. lib. legimus, qualiter suasit Absaloni Achitophel, vt Dauid patrem perderet. Chusai vero dissuasit, vt regem saluaret. Iudiciale est in quo est accusatio & defensio, vt in Actib. legimus Apostolorum, quomodo Iudæi cum Tertullo quodam oratore, Paulum accusabant apud præsidem Fœlicem, & quomodo Paulus se defendebat apud eundem. Nam in iudiciis sæpius quid æquum sit, quæritur. In demonstratione quid honestum sit intelligitur, in deliberatione quid honestum sit & vtile, consyderatur. CAR. Quot habet causa circunstantias? ALB. Plenaria causa septem habet circunstantias, videlicet, personam, factum, tem-

pus,locum,modum, occasionem, facultatem. In persona quæritur quis fecerit, in facto quid fecerit, in tempore quando fecerit,in loco vbi factum sit, in modo quomodo fieri potuisset, in occasione cur facere voluisset,in facultate si ei suppeditaret potestas faciendi. Per has enim circunstantias & confirmari potest causa,& infirmari. Frustra enim in controuersia quæris quid factum sit,si persona facientis deerit:& iterum personam frustra ostendis, si factum non aderit personæ. Item tali in loco, tempore, talis res fieri non potuit, vt asseris, nec idcirco facere voluit, nec talis homo talem habuit potestatem, vt hoc facere potuisset. CAROLVS. Loci controuersiarum quot sunt? ALBINI. Loci controuersiarum, quos Rhetores status causarum appellant, id est, vbi quæstio consistit, & primum non conuenerit inter partes, sunt rationales aut legales. CAR. Quot sunt rationales? ALB. Quatuor, videlicet Facti, Nominis, Qualitatis, Translationis. CAR. Singulorum exempla profer. ALB. Prima est facti ipsius controuersia:vt fecisti,non feci. & hæc prima controuersia,quæ in facto constat,dicitur coniecturalis constitutio, quia coniectura res exploranda est,si fecisset, an non. At cum de facto conuenit inter litigatores, tunc sæpe nominis controuersiam introducunt,quia accusator augere crimen ex nomine nititur, & defensor minuere. Vt si quis sacrum e priuato subripuerit, vtrum fur sit nominandus, an sacrilegus. Defensor vult furem esse,quia fur quadruplum soluit. Accusator sacrilegum, quia sacrilegus capite plectitur, & constitutio diffinitiua dicitur,quia quid sit fur, & quid sacrilegus diffiniendum est ratione,& videndum in cuius diffinitionem cadat, qui sacrum de priuato loco subripuerit. Si vero inter accusatorem & defensorem conuenit,de facto,de nomine facti,tunc quærenda est æstimatio facti,id est, quale sit factum, iustum an iniustum, vtile an inutile. Et hæc constitutio generalis dicitur cuius hoc sit exemplum. Quidam dux Romanus cum obsideretur ab inimicis, nec vllo modo euadere potuisset, pactus est cum hostibus,vt arma daret. Armis datis saluum eduxit exercitum: Accusatur à quibusdam reus esse maiestatis. Hic de facto & de facti nomine conuenit inter ambas partes, sed quale sit factum quæritur hoc modo, Vtrum satius esset amittere milites, an ad hanc conditionem turpissimam venire, cuius constitutionis plures sunt partes,de quibus dicemus infra. In quarta cōstitutione quam translationem nominamus,quæritur, an facere rem debeat qui fecit, aut eo tempore, aut eo modo, aut loco, aut cum illis cum quibus fecit. Vt si Orestes accusetur Clytemnæstram matrem suam occidisse, non iuste filium occidisse matrem, licet illa occiderit Agamemnonem patrem suum regem Græcorum. Hic quæri debet per translationē iuste fecerit an non. CAR. Statu causæ inuento,quomodo tunc status ipse consyderandus est? ALB. Constitutione causæ reperta,statim placet consyderare,vtrum quæstio causæ simplex sit an coniuncta. Simplex est,quæ vnam in se continet

quæstionem, hoc modo, Corinthiis bellum indicam an non? Coniuncta est quæstio, quæ ex pluribus quæstionibus constat, hoc pacto, Vtrũ Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur. CAR. Sed legales nunc constitutiones exemplis confirma. ALB. Consyderandum est in ratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quæ ex scripta lege nascitur, hoc modo, Lex: Qui in aduersa tempestate nauem reliquerint, omnia amittant, & eorum sint onera & nauis qui in ea remanserint. Duo quidam cum in alto nauigarent, cum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem misericordia moti in nauem sustulerunt. Postea cum aliquanto plus ipsos quoque tempestas vehementius iactare cepisset, vsque adeo, vt dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham conscenderet, quæ religata naui cohærebat, & inde quantum potuit naui opitulabatur. Ille autem cuius merces erant, in gladium ibidem in naui incumbit, naufragus vero ad gubernacula accessit, nauem regebat. Sedata tempestate, nauis in portum peruenit. Ille qui in gladium incubuerat leuiter saucius ex vulnere, recreatus est. Nauem cum onere iuxta scriptam legem quisque suam dixit. Et hic ex scripto quæstio nascitur cuius sit nauis. Diffinitionibus adhibitis quid sit relinquere nauem, & quid sit remanere in naui. Item ambiguitas sæpe in scripta lege facit quæstionem, hoc modo, Meretrix coronam ne habeat, si habeat publicetur. Hic ambiguitas in scripto est, an meretrix vel corona publicanda sit. Ex contrariis quoque sæpe legibus quæstio nascitur, dum de vna re aliter alia lex cauet, aliter altera. Lex: Qui tyrannum occiderit, rem quam volet præmij loco à magistratu roget, & accipiat. Altera lex, Tyranno occiso, etiam proximi cognatione occidantur. Alexandrum qui in Thessalia tyrannidem occuparat, Thebe vxor sua noctu occidit. Hæc filium suum quem ex tyranno habebat, sibi in præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege occidi puerum dicant oportere. Sunt qui dicant reddi oportere matri loco præmij. Res in iudicio est. Et hic consyderandum, quæ lex ad maiorem vtilitatem pertineat, & quæ prius sit scripta, & quos quæque habuerit legislatores. Ex scripto & sententia controuersia consistit. Cum alter verbis ipsis quæ scripta sunt vtitur, alter ad id quod scriptorem sensisse dicit, omnem adiungit dictionem, vt lex est, quæ vetat noctu portas aperiri. Quidam aperit, & amicos in oppidum suscipit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris mansissent. Accusator solam intendit literam, defensor sententiã: scriptorẽ legis pro inimicis claudi portas oppidi, non pro amicis iussisse. Fiũt per ratiocinationem vel diffinitionem legis quæstiones, dum alia ratione alter scriptum interpretari nititur, alia alter. Vel si diuerso modo scriptoris sententiam conantur definire, & eiusmodi, vt dixi, ex scripto fiunt quæstiones. CAR. Perspecto controuersiæ loco secundum quod dixisti, an in ratione sit vel in scripto, quo tunc animus ferendus est? ALBIN. Videndum est quæ quæstio,

quæ

quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit. CAROL. De his singulis dicito. ALB. Quæstio est constitutio in qua causæ disceptatio constat, hoc modo, Non iure fecisti, iure feci. Ratio est, qua vtitur reus, quare iure fecerit, vt Orestes si accusaretur matricidij, non habet defensionem, nisi dicat, iure feci. illa enim patrem meum occiderat. Iudicatio est ex ratione deducta. Sumam huiusmodi, rectum ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occiderit. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, vt si velit Orestes dicere eiusmodi animum fuisse matri in patrem suum, in seipsum, in regnum, in omne genus suum, vt ab ea pœnas liberi sui potissimũ expetere debuissent. CAR. De generali constitutione prius dixisti, quæ pluribus partibus constat. Illas rogo vt pandas mihi magister exemplisque confirmes, per singula, me tacente & probante. ALBIN. Illa controuersia quæ & quale sit illud factum quod reo obiicitur, constitutio generalis vocatur, & habet partes duas, Iudicialem & negotialem. Negotialis est in qua quid iuris sit ex ciuili more & æquitate consideratur. Cui diligentiæ præsunt iudices, & habet in se implicatam controuersiam ciuilis iuris, hoc modo. Quidam dum filium non habuit, pupillum sibi fecit hæredem. Sed pupillus ante mortuus est, quam hæreditas in potestatem eius venisset. Fit controuersia à secundis hæredibus patris. Nostra est possessio, Intentio est propinquorum pupilli, Nostra est pecunia, de qua testatus non est propinquus noster. Depulsio est, imo nostra est, qui hæredes testamento patris sumus. Quæstio est ratio, Pupillo enim pater testamentum scripsit, quare quæ eius sunt, nostra fiant necesse est. Infirmatio rationis, Imo pater sibi scripsit secundum hæredem, non pupillo. Quare testamento illius vestra esse hæreditas non potest. Iudicatio, possit ne quisquam de filiis pupilli retestari. An hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli hæredes sint. Iudicialis est in qua æqui & iniqui, præmij aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes duæ sunt, Absoluta & Assumptiua. Absoluta est quæ in se continet iuris & iniuriæ quæstionem, hoc modo. Cum Thebani Lacedæmones bello superassent, & fere mos Græcis est vt bello inter se gesto hi qui vicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modo in præsentia declarandæ causa, non vt in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud commune Græciæ concilium. Intentio est, non oportuit. Depulsio, oportuit. Quæstio est, oportuerit ne. Ratio. Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, vt eius æterna insignia posteris nostris relinquerentur, statuimus trophæum. Infirmatio est. Attamen æternum inimicitiarum Græcos de Græcis monimentum statuere non oportet. Iudicatio, cum summæ virtutis celebrandæ causa Græci de Græcis æternum inimicitiarum monumentum statuerunt, recte an non fecerint? Assumptiua est,

cum ipſum factum probari non poteſt, ſed aliquo foris aſſumpto argumento defenditur. Cuius partes ſunt quatuor, Comparatio, Relatio criminis, Remotio criminis, Confeſſio. Comparatio eſt cum aliud aliquod factum rectum aut vtile oſtenditur, quod vt fieret, illud quod arguitur dicitur eſſe commiſſum, vt in illo exemplo quod paulo ante poſitum eſt. Cum dux Romanus ab hoſtibus obſideretur, nec vllo pacto euadere potuit niſi hoſtibus arma daret. Armis datis milites conſeruauit, ſed reus maieſtatis accuſatur. Intentio eſt, Non oportuit arma relinquere. Depulſio, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt, Milites enim omnes periſſent ſi hoc non feciſſem. Infirmatio, non ideo feciſti. Ex quibus iudicatio eſt, periiſſent ne, & ideo ne feciſſet. Comparatio, an melius eſſet ad hanc turpiſſimam conditionem venire, vel milites perire. Relatio criminis eſt, cum reus id quod arguitur cõfeſſus, alterius ſe inductum peccato iure feciſſe demonſtrat. Ea eſt huiuſmodi. Horatius occiſis tribus Curiatiis, & duobus amiſſis fratribus, domum ſe victor recepit. Animaduertit ſororem ſuam de fratrum morte non dolentem, Sponſi autem nomen Curiatij appellantem, cum gemitu & lamentatione vidit, hoc indigne ferens, virginem occidit. Accuſatur. Intentio eſt, Iniuria ſororem occidiſti. Depulſio, Iure occidi. Quæſtio, Iure ne occiderit. Ratio, Illa enim hoſtium mortem lugebat, fratrum negligebat, me & populum Romanum viciſſe moleſte ferebat. Infirmatio, Tamen à fratre indemnatam ſororem necari non oportuit. Ex quo iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hoſtium lugeret, fratris & reipub. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnatam occidi. Remotio criminis eſt, cum eius intentio facti, quod vel ab aduerſario infertur, in alium, aut in aliud crimen dimouetur. Id fit bifariam. Nam cum cauſarum res ipſa remouetur; cauſa remotionis hoc nobis exemplo ſit. Rhodij quoſdam legarunt Athenas. Legatis quæſtores ſumptum quem oportebat dari, non dederant, legati profecti non ſunt, accuſantur. Intentio, proficiſci oportuit. Depulſio, non oportuit. Quæſtio eſt, Oportuerit ne. Ratio eſt, Sumptus enim qui de publico dari ſolet a quæſtore non eſt datus. Infirmatio, Vos tamen id quod publici nobis erat negocij datum, conficere oportebat. Iudicatio eſt, Cum iis qui legati erant ſumptus qui debebatur ex publico non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilominus negotium legationis. Ipſius autem rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat, neque ad ſe, neque ad officium ſuum reus pertinuiſſe. Nec ſi quod in eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Porro id cauſæ genus eſt huiuſmodi. In eo fœdere quod factum eſt quondam cum Samnitibus, quidam adulescens nobilis porcum ſuſtinuit iuſſu imperatoris, fœdere autem hoc in ſenatu improbato & imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſenatu eum quoque dicit qui porcum tenuit dedi oportere. Intentio eſt, dedi-

oportere. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, oporteat ne. Ratio, Non enim meum fuit officium, neq; mea potestas, cum & id ætatis non habui, & priuatus essem, & summa cum autoritate & potestate imperator mandauit, qui videret vt satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, Quoniam particeps factus est in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio est, cum is qui potestatis nil habuerit, iussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus. Hoc genus causæ cum superiori differt, quod in illo cōcedit se reus, oportuisse facere id quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei aut homini eam causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimēto. In hoc autem non accusare alterū, aut culpam in aliū transferre debet, sed monstrare eam rem, nihil ad se, nec ad suā potestatē, neque ad officium suū pertinuisse, aut pertinere. Concessio est, per quam non factū ipsum probatur ab reo, sed vt ignoscatur id petitur. Cuius partes sunt, Purgatio, & deprecatio. Purgatio est per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Et habet partes tres, Imprudentiam, Casum, Necessitudinem. Imprudentia est cum scisse se aliquid is qui arguitur, negat. Exempli gratia, Apud quosdam lex erat, ne quis Dianæ vitulum immolaret: Nautæ quidam cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouebant si eo portu quem conspiciebant, potiti essent, vitulum qui ibi esset, se immolaturos. Casu erat in eo portu phanum Dianæ, cui vitulum immolare non licebat. Imprudentes legis cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei Deæ, cui non licebat. Impulsio est in concessione deposita. Ratio est, nesciui non licere. Infirmatio, Tamen quoniam fecisti, quod non licebat ex lege, supplicio dignus es. Iudicatio est, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus? Casus autem infertur in concessionem, cum demonstratur aliqua fortuna eius voluntati obstitisse, vt in hac re, Cum Lacedæmoniis lex esset, vt hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset; is qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in vrbem ex agro agere hostias cœpit. hic subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas, is qui Lacedæmoniam præterfluit, ita magnus & vehemens factus est, vt eo traduci victimæ nullo modo possent. Redemptor suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit in littore omnes, vt qui trans flumen essent videre possent. Cum omnes studio subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam eum capitis damnabant. Intentio est, hostiæ quas ad sacrificium afferre debuisti, non præsto fuerunt. Depulsio, concessi. oratio: Flumen enim subito accreuit, & hostiæ traduci non potuerunt. Infirmatio, tamen quia quod lex iubet factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis ma-

gnitudo obstiterit, supplicio dignus ne sit. Necessitudo autem infertur cum vi quadam reus id quod fecerit fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, vt si qua rostrata nauis in portu deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum inuitis nautis in Rhodiorum portum nauem coëgit. Quæstor nauem populi esse dicit. Nauis dominus negat publicari debere. Intentio est, rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio, concessi oratio, vi & necessitate sumus in portum redacti. Infirmatio, Nauem ex lege tamen populi esse oportere. Iudicatio est, cum rostratam nauem in portu deprehensam lex publicauit, cumque hæc nauis inuitis nautis, vi tempestatis in portum coniecta sit, oporteat ne eam publicari. Deprecatio est, cum & peccasse & consulto peccasse reus se confitetur, tamen vt sibi ignoscatur postulat, quod genus perraro potest accidere. In quo non defensio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest. Ideo concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, vt ignoscat impetrare. Ecce habes de locis quæstionum, & de statu causarum, & de partibus institutionum, quæ omnia, quotidiano vsu natura pandit, ea agnoscis. CAROL. Agnoscam, si naturarum conditor me adiuuet, & tamen habeo quod abs te quæram. ALBIN. Quære quod placeat, pergam quo me ducis. CAROL. Quot personæ solent in iudiciis esse? ALB. Quatuor, Accusator, causæ defensor, causæ testis, Iudex. CAROL. Quo quisque vtitur officio? ALB. Iudex æquitate, testis veritate, accusator intentione ad amplificandam causam. Defensor extenuatione ad minuendam causam. Nisi forte in laude vel præmij petitione sit causa posita. Tunc econuerso accusatori extenuatione, & defensori amplificatione vtendum est. CAROL. Quot modis fit amplificatio & extenuatio causæ? ALBIN. Duobus. Ex impulsione vel ratiocinatione. Impulsio est quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, vt amor, iracundia, ægritudo, vinolentia, & omnino omnia in quibus animus ita videtur affectus fuisse, vt rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id quod facit impetu quodam animi facit potius quam cogitatione. Ratiocinatio autem est diligens, & considerata faciendi aliquid aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur interfuisse tunc cum faciendi aliquid aut non faciēdi certa de causa vitasse aut secutus esse animus videbitur, Si amicitiæ quid causa factum dicitur, si inimici vlciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, denique vt omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendíve commodi, aut contra reiiciendi, diminuendi, euitandive incommodi causa. CAROL. Qualiter accusator, vel defensor impulsione seu ratiocinatione vti debet? ALBIN. Ergo accusator cum impulsione aliquid factum esse dicit, illum impetum & commotionem animi, affectionémque verbis & sententiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris, quanta

animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum qua impulsum aliquem id fecisse dicit, vt non mirum videatur, si quis ad facinus tali perturbatione commotus animi accesserit, & exemplis confirmare anteactis, qui simili impulsu aliquid simile commisere. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquẽ commisisse quid dicit, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quam maxime, vt si gloriæ causa, quantam gloriam se consecuturum existimarit. Item, si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod causæ prodesse dicit, id summe augere debebit. Defensor autem ex contrario. Primum, impulsionem aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedit, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut cõmodum nullum fuisse, aut paruum, aut aliis magis esse, aut nihilo sibi magis quam aliis: aut incommodum sibi maius quam commodum dicit, vt nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum eo periculo quod subeatur comparãdum. Qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur.
CAR. Quia personas causarum dixisti, dic obsecro, & loca singularum personarum. ALB. Dicam, licet hæc non tantum ad artis præcepta pertineãt. Quantum ad officii decorem, Iudex in tribunali, causa in medio ante eum ad laudem vel ad pœnã posita, vt forte patriæ defensio vel proditio. Accusator ad sinistram, defensor causæ ad dextram, testes quoque.
CAR. An insignia singuli ex illis habent? ALB. Habent. Iudex sceptro æquitatis armandus est, Accusator pugione maliciæ, Defensor clypeo pietatis, Testes tuba veritatis. CAR. Etiam his omnibus causæ adiacentibus circunstantiis repertis, quid tunc quærẽdum est, magister? ALB. Quid nisi singulæ totius causæ partes? CAR. Quæ vel quot illæ sunt, audire desidero. ALB. Sex sunt partes per quas ab oratore ordinanda est oratio, Causæ exordium, Narratio, Confirmatio, Partitio, Reprehẽsio, Cõclusio.
CAR. Quid est exordium? ALB. Oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. CAR. Quomodo efficitur? ALB. Primo vt beneuolum, attentum, docilem efficias auditorem. CAR. Vt mihi videtur hoc summe curandum est, vt beneuolus, attentus, docilis efficiatur auditor. Sed quo nam hoc modo effici possit, velim scire. ALB. Quatuor ex locis beneuolentia cõparatur. A nostra, ab aduersariorum, a iudicum persona, a causa. A nostra, si de nostris factis & officiis sine arrogantia dicemus. Si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus, si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus. Si prece & obsecratione humili & supplici vtemur. Ab aduersariorum autem persona, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptum adducemus. In odium adducemus, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter,

malitiose factum profertur. In inuidiam, si vis eorum, potentia, pecuniæ, diuitiæ, cognatio proferentur. Atque eorum vsus arrogans, intolerabilis, & quod his rebus magis videantur, quam causæ suæ confidere. In cōtemptum adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, & luxuriosum ocium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab iis fortiter, mansuete, sapienter gestæ proferentur. Nequaquam autem assentationis esse hoc significetur, si de iis, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicii & autoritatis expectatio sit ostenditur. A rebus, si nostram causam laudando extollimus, aliorum causam per contemptum deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi sumus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad Deos immortales, aut ad summam reipub. pertinere, & si pollicemur nos breui causam nostram demonstraturos, atque exponemus iudicationem aut iudicationes si plures fuerint. Dociles auditores faciemus si aperte & breuiter summam causę exponemus. Hoc est, in quo consistit controuersia. Sed qui bene exordiri volet, primo necesse est vt suæ causæ genus diligenter agnoscat. CA. Quot sunt causarū genera? AL. Quinq; honestū, admirabile, humile, anceps, obscurū. Honestū causæ genus est, cū statim sine oratione nostra fauet auditoris animus. Admirabile, a quo est alienatus anim⁹ eorū qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & nō magnopere attendendū videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est a causa, & honestatis & turpitudinis particeps, vt beneuolentiam pariat, & offensionē. Obscurū, in quo aut tardi sunt auditores, aut difficilioribus ad cognoscēdū negotiis, causa est implicata. CA. An semper perspicue exordiri debet orator? AL. Aliquādo perspicue, aliquando per circuitionē. Perspicua oratio est, cui mox animus auditoris fauet, vt in honesto genere causa est. Illa vero quæ per circuitionem fit, clam subit animum auditoris, vt in humili, ancipiti, vel obscuro causæ genere faciendum est. Sed & hoc sciendum est, quod exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ ad dignitatem pertinent. Ostentationis vero & concinnitatis minimum, propterea quod ex his suspicio quædam artificiosæ diligentiæ nascitur, quæ maxime orationis fidem, & oratori admittit autoritatem. CAR. Ecce habeo quo modo exordiri debeat causa, nunc narrationis textum expone. AL. Narratio est rerum gestarum expositio, quæ tria debet habere, id est, vt breuis, vt aperta, vt probabilis sit. Breuis est, si vnde necesse est, inde initium sumat, & non ab vltimo repetatur, & si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. Nam sæpe satis est quid factum sit dicere, vt ne narres quemadmodum sit factum, & si non longius quam opus est in narrando procedetur, & si nullam in rem aliam transeat oratio, & si ita dicetur vt nonnunquam ex eo quod dictum sit, id quod non sit dictum intelligatur. Et si non modo id quod obest,

verum etiam id quod nec obest,nec adiuuat præteribitur, & non minus rerum non necessariarum,quam verborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse,si vt quodque primum gestum est, ita primum exponetur,&rerum ac temporum ordo seruabitur,vt ita narrentur res vt gestæ sunt,aut potuisse geri videbantur. Hic erit considerandum ne quid perturbate,ne quid cõtorte dicatur,ne in aliam rem transeatur. Probabilis erit narratio,si in ea videbuntur inesse quæ solent apparere in veritate,si personarum dignitates seruabuntur,si causæ factorum extabunt,si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis,si locus opportunus,ad eandem rem qua de re narratur fuisse ostendetur,si res ad eorum qui agent naturam & ad vulgi rumorem,& ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur. CAR. Ordo deposcit vt de partitione dicas. ALB. Dicam. Partitio est rerum ad causam ipsam pertinentium diuisio,quæ recte habita perspicuam & illustrem totam orationem efficit,quę duas habet partes. Vna pars est,quę quid cum aduersariis conueniat,& quid in controuersia relinquatur ostendit,ex qua certum quiddam destinatur auditori,in quo animum debeat habere occupatum. Altera,in qua rerum earum,de quibus dicturi breuiter expositio ponitur, distributio ex qua conficitur, vt certas animo res teneat auditor. Nam & hæc pars habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas est cum nisi necessarium nullum assumitur verbum. Absolutio est per quam omnia, quæ incidunt in causam genera de quibus dicendum est amplectimur in partitione. Paucitas est quæ eas res tantum ponit in partitione quæ necessarię sunt dicendæ iterum,&ne plura quam satis est demonstraturos nos dicamus. Hoc modo ostendam aduersarios, quod arguimus & potuisse facere &voluisse & fecisse,cum fecisse satis sit ostendere. CAR. Nunc ad confirmationis præcepta te verte magister,quę maxime omnibus reor necessaria,vt suam quisque sciat confirmare causam,& licet voluntarie faciat,tamen non satis digne,nisi præceptis & vsu agi potest. ALB. Ita est domine mi rex,vt dicis. Nam omnes argumentationes ad confirmationum tendunt rationes. Sed tam grandis est argumentorum sylua, vt vix sub breuitate huius dialogi nostri,aliquid aperiri possit. CAR. Tamen stringe paucis plura. Nam sæpe vna claue multæ thesaurorum gazæ aperiuntur. ALB. Faciam quod possum. Confirmatio est argumentatio,quæ causæ fidem & autoritatem comparat,quæ duobus modis fit,aut ex personis,aut negotiis. Ex personis quidem has res attributas putamus,nomen,naturam,victum,fortunam, habitum, effectum, studia,consilia,facta,casus,orationes. Nam ex iis singulis argumenta possunt fieri,prout se commoditas causæ adfert. CAR. Etsi breuitati studes, tamen hæc plene desidero. ALB. Ex nomine fit argumentum hoc modo. Si dicamus idcirco aliquem callidum vocari quod sit temerario & repentino consilio,vt sacræ scripturæ vtamur exemplo. Esau de fratre suo dicit:

Recte vocatur nomen eius Iacob,idest,supplantator, en altera vice supplantauit me. In natura sexus,natio,patria,cognatio, ætas considerantur. In sexu,an mulier:in natione,Græcus an Barbarus:in patria, Atheniensis an Romanus:in cognatione,quibus maioribus,quibus consanguineis sit editus:in ætate, puer an adulescens,natu grandior an senex. Item sæpe ex commodis & incommodis naturæ coniectura sumenda,hoc modo. Valens an imbecillis,longus an breuis,formosus an deformis, velox an tardus,acutus an hebes, memor an obliuiosus,dolosus an simplex. Et ex cõuictu multæ trahuntur suspiciones. Cum,quemadmodum,& apud quos & a quibus educatus & eruditus sit quæritur,& quibus conuiuat, & qua ratione vitæ,&quo more domestico. Ex fortuna sæpius argumentatio nascitur,cum seruus an liber,pecuniosus, an pauper, nobilis an ignobilis, fœlix an infœlix,priuatus an in potestate sit,aut fuerit,aut futurus consideratur. Aut denique aliquid eorum quæritur,quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autẽ in aliqua perfecta & constanti animi aut corporis absolutione consistit. Quo in genere est virtus,scientia,& quæ contraria sunt res ipsa & causa posita docebit, & quid hic quoque locus suspicionis ostẽdat. Nã affectionis quidẽ ratio perspicuam solet præ se ferre coniecturam,vt amor,iracundia,molestia,propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quæ res harum aliquid consequantur faciles cognitu sunt. Studium autem,quod est assidua & vehemens aliqua ad rem applicata magna cum voluptate occupatio, facile ex eo ducitur argumẽtatio, prout res ipsa in causa desiderabitur. Item ex consilio sumitur aliquid suspicionis. Nam cõsilium est aliquid faciendi non faciendiue excogitata ratio. Facta autem & casus & orationes ex tribus temporibus considerabuntur. Quid fecerit, aut quid ipsi acciderit,aut quid dixerit, & quid faciat,quid ipsi accidat,quid dicat,aut quid facturus sit,quid ipsi casurũ,qua oratione vsurus sit. Ex quibus facile videbitur, quid afferãt ad cõfirmandã coniecturam suspicionis. CAR. Sunt hæc loca accusatori seu defensori communia? ALB. Fiunt secundum vtriusque causæ commodum. CAR. Quomodo? ALB. Nam accusator eius vitam anteactam quam arguit,vel proteruam esse naturam,seu studia maliciosa, vel mores improbos, vel facta cruenta improbare debebit & ostendere si poterit,si in simili ante peccato conuictus sit,& quam turpis,aut cupidus,aut petulans, aut cruentus esset,vt mirandum non sit,talem hominem ad tale facinus proruisse. Quantum enim de honestate &autoritate eius qui arguitur detractum erit,tantum erit de facultate totius eius defensionis diminutum. Si nullo ante acto peccato reus infamari poterit, orãdi sunt iudices, non veterem famam hominis,sed nouum facinus hominis iudicẽt. Nam ante relatum esse qualis esset,nunc autem manifestum esse quare hanc rem ex superiori vita non deberi considerari,sed superiorem vitam ex hac turpitudine improbandam. CAR. Si hæc omnia accusator reo ingerit,quis locus defensionis

ſionis relinquitur ei? ALB. Relinquitur defenſionis idoneus locus ei. Sæpe enim vno protegente ſcuto, multa nocentis repelluntur ſpicula. Defenſor primo ſi poterit debebit vitam eſſe eius honeſtiſſimam, fideliſſimã demonſtrare, aut in rempub. aut in parentes, cognatos, amicos, & eius bene geſta fideliter ac fortiter, ſi qua ſunt proferenda, & miſerum eſſe, tam inſignia bona, tam paruo reatu obſcurari. Nec hoc ipſum aliqua cupiditate, vel malicia, ſeu infidelitate perpetraſſe, ſed caſu & ignorantia, aut alterius ſuggeſtione feciſſe, nullumque patriæ profectibus, vel pietati parentum, vel dignitati morum ſtudere poſſe, ſi quolibet paruo reatu priora bona annullanda ſunt. Præterea hoc opimis viris eſſe pernicioſum, vt malitioſus quilibet bonos audeat inſimulare. Si autem in anteacta vita aliquæ turpitudines erunt, has aut imprudentiæ aut adulescentiæ perſuaſione perpetraſſe, aut aliquorum inuidia fictas, aut falſa opinione illatas eſſe dicendũ erit. Si autem nullo modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poteſt oratione, negare oportebit, de vita eius & moribus quærendum. Sed de vno crimine de quo arguatur, quare anteactis omiſſis illud quod inſtat agi oportere. CAR. Dixiſti quod alia argumenta a perſonis, alia a negotiis ſint. hæc enim quæ modo dixiſti a perſonis ſunt. Supereſt vt ea quæ a negotiis ſunt, dicas. Et primum quid negotium nomines dicito. ALB. Negotium eſt ipſum factum, in quo inter accuſatorem, & defenſorem controuerſia eſt. Cum vero ex negotiis argumenta ſumenda ſunt, tria conſideranda ſunt. Primo, quid ante rẽ, quid in re, quid poſt rem ſit, vt in facto cauſæ ponis, ante rẽ, fuit, quod in itinere illi duo familiariter ibant, quod ſimul diuerterent ad hoſpitium, quod ſimul cœnarent. In re, nox, ſomniũ, occiſio. Poſt rem, quod ſolus ierit, quod ſocium reliquerit, quod cruentũ gladium habuerit. Eſt quoque quartum quod ad negotium pertinet, id eſt, quæ lex ſit eius rei, vel qui ſint autores eius, vel quo id nomine quod factum eſt appellari debeat. Ante enim rem cauſa facti conſideranda eſt, id eſt, an ſpe lucri, vel cauſa inimicitiarum, vel metus, vel amicitiæ occiderit hominem. Nam fruſtra hominem occidere velle non eſt credibile. Omnino in re geſta, locus, tempus, occaſio, modus, facultas conſiderari ſolet, id eſt, in quo loco, tempore, per quem modum, qua occaſione, facultate occiderit hominem, quærendum eſt. Poſt geſtam rem conſiderabuntur ſigna quædam rei geſtæ, vt cruor cædis ſignum eſt, & fuga reatus ſæpe ſignum eſt. CAROL. Commemoratis locis argumentorum & confirmationum, ipſa argumentatio, vt reor, nequaquam vniformis eſſe poteſt. ALB. Non vniformis, ſed omnis argumentatio, quæ ex his locis quos commemorauimus conficitur, aut probabilis, aut neceſſaria debet eſſe. Neceſſaria eſt quæ aliter fieri non poteſt, vt ſi peperit, concubuit cum viro. Hæ vero per complexionem, ſeu per enumerationem, ſeu per ſimplicem concluſionem fiunt. Per complexionem, in qua vtrum conceſſeris reprehenditur ad hunc modum. Si

improbus est,cur tueris?Si probus,cur accusas?Per enumerationem, qua plurib. reb. inductis vna necessario confirmatur,hoc pacto. Necesse autem inimicitiarum causa ab hoc esse hunc occisum,aut metus,aut spe lucri,aut alicuius amici causa,& si horum nihil est,relinquitur ab eo hunc non esse occisum,nā frustra homo occidi non potest.Per simplicem conclusionem hoc modo.Si vos me isthuc eo tempore dicitis fecisse,ego tum trans mare fui. Et hoc quod dicitis,non modo non feci,sed ne facere potui quidem.CAR.Hæc omnino vt intelligo necessaria sunt, sed vt video diligenter videndum est,ne quo pacto hoc genus argumentationis refelli possit. ALB.Est,vt intelligis Carole. CAR. Hæc argumenta quæ dixisti necessaria sunt,iam probabilia quoque dicito. ALB. Probabilia sunt,quæ vere fieri solent,vt:Si mater est,diligit filium:Si auarus est, negligit iusiurandum.CAR. Num probabilia semper vera sunt? ALB. Alia vera in opinione,alia in similitudine.In opinione,vt inferna esse sub terra, similitudo in contrariis & in paribus spectatur.CAR.Quomodo in contrariis & in paribus? ALB.In contrariis hoc modo. Nam si iis qui imprudenter lęserunt,ignosci conuenit,illis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet.Ex pari.Nam vt locus sine portu,nauibus esse non potest tutus,sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. CAR. An omnis argumentatio ex iis tantum locis confirmatur, ornatur, & consideratur? ALB.Sunt quoque argumentationes, quæ per inductionem vel ratiocinationem tractantur,sed hæ magis ad philosophos pertinent. CAR. Dic tamen de illis. ALB.Inductio est oratio quæ per certas res quædam incerta probat,& nolentem ducit in assensionem. CAR. Hoc mirum videtur, si facere potest,vt nolens consentiat. ALB. Audies,& forte exemplo credes.Nam philosophus quidam cum Xenophonte & vxore inita disputatione,& primum cum vxore eius sermonē instituit.Dic mihi quæso Xenophontis vxor,si vicina tua melius habet aurum,quam tu habes, vtrum illud ne an tuum malis? Illud,inquit. Quid si vestem & cæterum ornamentum muliebre maioris pretii habeat,quam tu habes,tuū ne an illius malles? Respondit,illius. Age,inquit,si virum meliorem habeat,quam tu habeas, vtrum & tuum virum malis an illius? Hic mulier erubuit. Philosophus autem sermonem cum Xenophonte instituit. Quæso, inquit, Xenophon,si vicinus tuus equum meliorem habeat,quam tuus est,tuum ne malis equum an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat,quam tu habes,tuū ne malis,an meliorem?Meliorem,inquit. Quid si vxorem meliorem habeat, quam tu,nunquid & illam malis?Ad quæ Xenophon tacuit.Post philosophus. Quoniam vterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit,quod ego solum audire volueram, egomet dicam quid vterque vestrum cogitet.Tu mulier optimum virum vis habere,& tu Xenophon vxorem electissimam,maxime vis. Quare nisi hoc perfeceris,vt neque vir melior,neq; fœmina electior in terris sit,profecto

id quod ſemper optimum putabitis eſſe,maxime requiretis,& tu maritus ſis optimæ fœminę,& hæc quamoptimo marito nupta ſit.Hic rebus non dubiis,dubia probauit propter ſimilitudinem inductionis. Quod ſi quis ſeparatim quæreret,forte non concederetur.CAR. Iſte philoſophus non fuit Euangelicus. ALB.Non,ſed Rhetoricus.CAR.Cur credimus ei? ALB. Ille ſecutus ſuam artem.CAR.Quid ad hæc?ſequamur nos noſtram.ALB. Sequere quæ velis,ſequar te ſequētē.CAR.Qualis debet eſſe illa inductio? ALB.Similis ſemper ei rei cuius cauſa inducitur. CAR.An lucida, an obſcura? ALB.Videndum eſt diligenti cura, vt non intelligat aduerſarius, quo ſpectent illæ primæ inductiones,& ad quem finem ſint peruenturæ, nam qui viderit tacendo,negando,non ſinit longius ire interrogationem. CAR. Si negat? ALB. Oſtendenda eſt ſimilitudo earum,quæ ante conceſſæ ſunt.CAR.Si tacet? ALB. Iam elicienda eſt reſponſio,aut qua taciturnitas imitatur confeſſionem, aut concludenda eſt argumentatio , ſicut in conceſſis. CAR. Quomodo per ratiocinationem confirmanda eſt argumentatio? ALB.Illa fit propoſitione,probatione, aſſumptione , concluſione. CAR.Planiora hæc exemplo quolibet facito. ALB. Propoſitio eſt,vt melius accurentur quæ conſilio geruntur, quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Approbatio eſt,domus ea quę ratione & conſilio regitur, omnibus rebus eſt inſtructior, quam quæ ſine conſilio rationeque adminiſtratur. Aſſumptio eſt,ſic. Nil in omnibus rebus melius, quam mundus adminiſtratur.Hic altera probatio inducitur.Nam ſignorum ortus& occaſus,& annuæ frugum, temporum,dierum mutationes,ſatis mirabili ordine & certa viciſſitudine diſponuntur,quæ ſigna ſunt,magno conſilio mundum regi. Tum autem expectata concluſio proferenda eſt,hoc modo.Si melius geruntur ea quæ conſilio,quam quæ ſine conſilio adminiſtrantur,mundus ſane optime regitur. Hoc argumentum aduerſus eos valet,qui dicunt mundum caſu agi,non conſilio regi.CAR.Quid ſtultius, quam hoc putare? ALB.Stultus ſtulta æſtimat, cui tamen, iuxta Salomonem reſpondendum eſt,ne ſibi ſapiens videatur.CAR. Recolo te magiſter,inter orationis partes reprehenſionem nominaſſe,ſed tantam confirmationum ſeriem audiui,vt vix videatur reprehenſori aliquis locus relictus,quo poſſit infirmare confirmatam iis argumentis cauſam. ALB.Relinquitur ei locus infirmandi,ſed non nos de ea debemus laborare. Pene omnis cauſa in ſeipſa habet loca confirmandi & loca reprehendendi. CA. Suſpenſus ſum tamen,quid de ea velis dicere. ALB.Dicam & breuiter dicam.Reprehenſio eſt per quam argumentando aduerſariorum confirmatio,aut infirmatur,aut tollitur. Hæc autem iiſdem ex locis ſumitur, quibus eſt confirmatio,quia omnis res vnde confirmari poteſt,inde & infirmari poteſt.quod ſic euenit,ſi aut falſum eſt vnde componitur confirmatio,hoc modo.Non poteſt ſapiens eſſe, qui pecuniam neglexerit. Multi ſapientes pecuniam neglexerunt. Aut commune, quod nihilominus ab

aduersariis potest dici hoc modo. Idcirco iudices, quia veram causam habebam, breuiter perorani. Aut leue est. Si in mentem non venisset, non commisisset. Aut remotum, & longius incipit quam satis est. Si Scipio Tib. Graccho filiam suam Corneliam non dedisset, hæc seditio a filiis eorum in populo non accidisset: quare Scipioni hoc malum imputandum est. Aut offensum, quod eorum qui audiunt lædit voluntatem, vt si ante auarum, forte accuses pecuniæ amorem. Aut aduersarium, quod tuæ causæ officit, vt si milites tuos hortari debeas, copias hostium & fortitudinē laudes. Item complexio reprehenditur si conuerti potest hoc modo. Si veretur, non est accusandus, quia probus est: si non veretur, scit se innocentem esse, & ideo non est accusandus. Hic vereri eum siue non vereri dicas, hoc putat concedendum, vt neget se esse accusandum, quod cōuersione sic reprehenditur. Imo accusandus est, si veretur, testatur se innocentem non esse: si vero non veretur; probus non est, ac ideo accusandus est. Item enumeratio reprehenditur, si præteritur quiddam in enumeratione, hoc modo. Quia habes equum istum, aut emisti eum, aut hæreditate tibi euenit, aut munere datus tibi est: aut si horum nihil est, subripueris eum necesse est. Quod hoc modo reprehenditur, si dici potest ex hostibus esse captum. Iis & aliis multis modis reprehendi possunt argumentationes, qui summo studio cauendi sunt oratori magis, quam mihi propter breuitatem explanandi. CAR. Restat conclusio sola, quam sex partium orationis posuisti extremam, de qua ordo postulat vt dicas. ALBIN. Conclusio est exitus & determinatio totius causæ. CAROL. Quot habet partes? ALB. Tres. Enumerationem, indignationem, conquestionem. CAROL. Enumeratio conclusionis quæ est? ALBIN. Enumeratio conclusionis est per quam res dispersæ in vnum locum coguntur, & reminiscendi causa vnum sub aspectum simul subiiciuntur, hoc modo. Quidnam amplius desideratis ô iudices, cum vobis hoc & hoc dixi, hoc & hoc planum feci? CAR. Quid efficit indignatio? ALB. Odium in aduersarium & offensionem in eius causam. CAR. Hoc maxime velim scire, quomodo id effici possit. ALBIN. Eius præcepta plurima sunt. Si demonstramus illam rem quam aduersarius defendit, Diis immortalibus, sapientissimis hominibus, Senatui, omni populo, indignam videri. Item si demonstramus aduersarii alia facta crudelia, iniusta, auara, honesta, contumacia. Item si transactam eius vitam moresque improbamus. Item quid mali sit futurum si non puniatur. Item voluntario maleficio, vel inconsueto veniam non deberi. Item si superbiam eius vel arrogantiam ostendimus. Item vt de seipso iudex cogitet, vel de suis charis, si quid tale eis accidisset. Item multos alacres expectare quid statuatur hac de re, vt ex eo quod huic concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint.

Item indignamur tetrum,crudele,nepharium, tyrannicum ſcelus non vlciſci, quod remotum ſit ab omni lege & æquitate, tale factum non vindicari. Item in eum qui læderet alios, nec ſe defendere potuerunt, crudeliter facta dicemus, vt in pueros,mulieres, ſenes,infirmos. Item in peregrinos,in hoſpites, in vicinos, in amicos atrocia geſta. Item vt iudex videat ſi ipſe interfuerit, ac præſens viderit. Item ſi oſtendi poteſt ab eo factum,à quo minime oportuerit, & à quo ſi alius fecerit,prohiberi conueniret. Iis & aliis plurimis modis, prout ſe cauſa, locus, tempus,perſonæque afferunt, indignationem vel offenſionem in aduerſarium concitare debes. CAR. Bene intelligo de eiuſmodi oratione poſſe animos audientium ad indignationem inſtigari. ALB. Vt dixi, ex iis argumentationib. quæ ex perſonis & ex negotiis eueniunt, amplificationes & indignationes naſci poſſunt. CAR. Poſſunt vt certum teneo: ſed quid ſit conqueſtio,& quid efficiat, & quomodo ſit perficienda edicito. ALB. Conqueſtio eſt oratio auditorum miſericordiam captãs. In hac primum animum auditoris mitem, ac miſericordem conficere oportet, quæ multis modis fit,vt quæ commoda perdiderit,& in quibus incommodis ſit, vt in morte filij amor,ſpes,ſolatium, educatio, item quanta bona feciſſet ei, qui tanta mala fecit ſibi. Item quam turpes res & illiberales aduerſarius profert. Item quam miſerum nobis videretur ô iudices, ſi adfuiſſetis. Item dum bona ſperaui, venerunt mihi mala. Item inopia, infirmitas, infœlicitas conqueritur. Item diſiunctio parentis, filij, amici, fratris, vxoris, & ſuauium perſonarum. Item quod male tractetur ab eis, quibus non conueniat, amicis, ſeruis. Item quam̃ miſericors eſſem in illum. Nam grauitas & auctoritas ſermonis plus prouocat ſæpe ad miſericordiam, quam humilitas & obſecratio. Sed nunc de prima & maxima parte Rhetoricæ artis,id eſt inuentione, iam tranſeam ad alias partes. CAR. Tranſeamus, ſed primum dic quæ ſit ſophiſtica loquutio? ALB. Si me alius quis de ſchola palatij tui interrogaret, forſitan oſtendiſſem ei. CAR. Cur alteri & non mihi? an inuides vt hoc ſciam? ALB. Non inuideo, ſed parco, & honoro. CAR. Non video honorem mihi eſſe, dum interrogata negas. ALB. Licet mihi interrogare? CAR. Cur non? Nam interrogare ſapienter eſt docere: & ſi alter ſit qui interrogat, alter qui docet, ex vno tamen ſapientiæ fonte, vtriuſque ſenſus procedit. ALBIN. Etiam procedit. Et ſi alter eſt, qui interrogat, alter qui reſpondeat, tunc tu quidem non es idem qui interrogas,quod ego qui reſpondeo. CAR. Nequaquam idem. ALB. Quid tu? CAR. Ego homo. ALB. Vides quomodo tu me concludere potes. CAR. Quomodo? ALB. Si dicis,non idem ego & tu, ego homo,conſequens eſt,vt & tu homo non ſis. CAR. Conſequens. ALB. Sed quot ſyllabas habet homo? CAR.Duas. AL. Nunquid tu duæ illæ ſyllabæ es?CAR.Nequaquã,ſed quorſum iſta? AL.Vt ſophiſticę intelligas verſutiã, & videas quomodo concludi poteſt. CAR. Video & intelligo ex priorib.

concessis, dum concessi, vt ego homo essem, & homo duæ syllabæ sunt, concludi me posse, vt ego hæ duæ syllabæ sim. Et miror, quam latenter induxisti me prius vt concluderem te, quod homo non esses, post & meipsum, quod duæ syllabæ essem. Memini te magister post inuentionẽ posuisse dispositionem, qua præcipitur inuentas res, oratorem ordinate distribuere. Si hæc quoque aliqua habeat præcepta pande. A L. Non multa per se habet hæc pars ad se pertinentia præcepta, quæ non inueniantur in inuentionis præceptis, vel elocutionis. Nam & hæc reb. & verbis maxime prodest, & ornamentum fidemque argumentationibus pręstat, & laudem orationi tribuit, cui omnia non solum ordine, sed etiam momento quodam & iudicio dispensanda & componenda sunt, prout præsens ratio vtilitatis, aut decoris, aut necessitatis exegerit, sed quod ad verborum dispositionem pertinet, satis plene docetur, cum de elocutione tractabitur. De rerum vero dispositione, per singula membra orationis in inuentionis præceptis traditum est. C A R. Iam nunc nos ordo disputationis, ad elocutionis duxit inquisitionem, quæ magnam causæ adfert venustatẽ & Rhetori dignitatem. Nec te ab huius tam facile excusas responsis, quæ ex dispositionis præceptis eruisti. A L. Non excuso, sed tuas Domine mi rex licet tardo pede, non tamen tarda volũtate sequar interrogationes. C A R. Primo qualis esse debeat elocutio aperi. A L. Facunda debet esse & aperta. C A R. Quomodo aperta? A L. Aperta erit si vtaris significantibus & propriis verbis & vsitatis sine ambiguo, non nimis procul ductis translationibus nec interposito hyperbato. C A R. Quomodo facunda? A L B. Facunda erit si grammaticæ regulas seruet; & autoritate veterum fulciatur. C A R. Qualiter ad autoritatem priscorum potest oratio nostra peruenire? A L. Legendi sunt autorum libri, eorumque bene dicta memoriæ commendanda. Neque enim vtẽdum erit priscis verbis, quibus iam consuetudo nostra non vtitur, nisi raro ornandi causa & parce, sed tamen vsitatis plus ornatur eloquentia. C A R. An magis ornatur in singulis verbis, vel coniunctione verborum eloquentia? A L B. Vtrumque. Nam in singulis verbis, & in coniunctione verborum decus orationis constat. C A R. Si in vtrisque constat, de vtrisque dic. A L B. In singulis verbis duo sunt, quæ orationem illustrant, aut si sit proprium verbum, aut si sit trãslatum. In propriis illa laus est vt abiecta & inconsueta fugiamus, electis & illustribus vtamur, in quibus plenum quiddam & consonans inesse videatur, in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimũ. In translatis patet ornatus, quem genuit necessitas, inopia coacta & angustia, post delectatio & iocunditas celebrauit. Nam vt vestis repellẽdi frigoris causa primo reperta est, post adhiberi coacta est ad ornatum etiã corporis & dignitatem, sic verbis translatiuis instituta est inopia & causa, deinde frequentata est delectatione & ornatu. Nam gemmare vites, luxuriari messem, fluctuare segetes, etiam rustici dicũt. quod enim declarari vix verbo proprio

poteſt,id tranſlato illuſtratur. Attamen transferri oportet quæ faciũt rem clariorem,vt horreſcit mare. Nonnunquam etiam breuitas tranſlatione conficitur, vt telum manu fugit. Imprudẽtia enim teli miſſi propriis verbis exprimi breuius non poſſet, & quoniam ſumma hæc laus eſt verborum tranſlatorum,vt ſenſum aperiant. CAR. An vndecunque licet ducere tranſlationem? ALB. Nequaquã,ſed tantum de honeſtis reb. Nam ſummopere fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt trahet ſimilitudo,vt dictum eſt. Morte Africani caſtratam rempub. & ſtercus Curiæ, in vtroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Item non ſit maior tranſlatio,quam res poſtulet,vt tempeſtas litis,aut contra minor, v aperto nare dormiens ſtertit. Eſt quoque pulchra tranſlatio per Metonymiã, cum res per autorem rei ſignificatur,vt pro bello Martem: pro frugib. Cererem. Aut cum virtutes & vitia pro ipſis in quib. ſunt appellamus, vt in quã domũ luxuries irrupit, aut auaritia penetrauit. Eſt & Synechdochica tranſlatio pulchra, cum ex parte totum,aut ex toto partem ſignificamus,vt pro tota domo tectũ dicamus. Aut pro vndis mare. CAR. Qualis oportet ſit verborum coniunctio? ALB. Decens & cõpoſita & cõpacta,vt ne ſit hiulca vocalibus,vt placida aura adeſt:nec aſpera conſonantib. vt multum ille luget. Nec ab vltima ſyllaba prioris verbi ſequens verbum incipiat, vt prima mater:nec prima cũ vltima faciat obſcenitatem,vt numerum nunquã intellexi. Cauendum quoque eſt ne inania verba, non rei gerendæ ſed tantum ſtructuræ modo implendæ cauſa proferantur,& vt ad ſummum veniam, ſicut reliquarum rerũ fundamentum eſt ſapientia,ita & in eloquentia quoque. vt enim in vita,ita & in oratione nihil clarius,quàm omnia ſapienter fieri. Quapropter oratori ſummopere præuidendum eſt, quid ſibi deceat,& ſuæ conueniat cauſæ, non in ſententiis ſolum,ſed etiam in verbis. nõ enim omnis fortuna,non omnis honos,non omnis autoritas, non omnis ætas,nec vero locus,tempus, auditor omnis eodem aut verborum genere tractandus eſt, aut ſententiarum, ſemperque in omni parte orationis vt vitæ quid deceat eſt conſiderandum. CAR. Quid dicis de nobiliſſima, vt reor, Rhetoricæ parte memoria? ALBIN. Quid aliud, quam quod Marcus Tullius dicit, quod theſaurus eſt omnium rerum memoria, quæ niſi cuſtos cogitatis inuentiſque rebus & verbis adhiberetur, intelligimus omnia etiamſi præclara fuerint in oratore peritura? CAROL. Sunt ne aliqua eius præcepta, quomodo vel illa obtinenda vel augenda ſit? ALBIN. Non habemus eius alia præcepta, niſi dicendi exercitationem, & ſcribendi vſum, & cogitandi ſtudium, & ebrietatem cauendam, quæ omnibus bonis ſtudiis nocet maxime, quæ non ſolum corporis aufert ſanitatem, ſed etiam mentis adimit integritatem. CAR. Sufficiunt hæc præcepta, ſi quis idoneus eſt ad hæc implenda. nam vt video tam ardua ſunt ſenſu, quàm rara verbis. ALB. Etiam ardua & vtilia. CAR. Sed ordo meæ interrogationis

postulat, vt tua responsio ad pronunciationem procedat, quam quintam partem artis Rhetoricæ in principio nostræ disputationis memini te dixisse magister. ALB. Pronunciatio est verborum dignitas, vocis sensibus accommodata, & corporis moderatio. Hæc enim in tantum excellit, vt etiam secundum sententiam maximi Tullij, indocta oratio laudem consequatur, si optime pronuntietur. Et quantumuis expolita, si indecenter pronuntietur, cōtemptum irrisionémque meretur, nisi forte tibi domine mi rex aliter videatur. CAR. Mihi nequaquam aliter, sed huius quoque partis præcepta sequenda, vel vitia cauenda, velim vt indices. ALB. Primo exerceri debet vocis & spiritus moderatio, & corporis & linguæ motus, quæ non tam artis sunt, quàm laboris. Vitia quoque si qua sunt oris, diligenti cura sunt emendanda. Nec verba sint inflata vel anhelata, vel in faucibus frendentia, nec oris inanitate resonantia, non aspera frendentibus dentibus, non hiantibus labris prolata, sed pressim & æquabiliter, & leniter & clare pronunciata, vt suis quæque literæ sonis enuncientur, & vnumquodque verbum legitimo accentu decoretur, nec immoderato clamore vociferetur, vel ostentationis causa frangatur oratio. Verum pro locis, rebus, personis, causis, & temporibus dispensanda est. Nam alia simplicitate narranda sunt, alia autoritate suadēda, alia cum indignatione depromenda, alia miseratione flectenda, vt semper vox & oratio suæ causæ conueniat. Hæc te præcepta ad pronunciationis laudem producunt, & tibi honestatem, & tuæ causæ fidem efficiunt. CAR. Quid est quod paulo ante corporis moderationem esse dixisti seruandam? ALB. Dixi, quia necessarie obseruandum est, vt recta sit facies, ne labra detorqueantur, ne immodicus hiatus distendat rictum, ne supinus vultus, ne deiecti in terram oculi, ne inclinata ceruix, neque elata aut depressa supercilia. Infinitum enim in iis quoque rebus momētum est, quia nihil quod non decet placere potest, & vt ait Mar. Tul. Caput artis est decere quod facias. Labra lambere vel mordere deforme est, cum etiam in efficiēdis verbis, modicus esse debeat eorum motus. Ore enim magis quàm labris loquendum est. CAR. Hæc venerande magister iucunda esse & honesta fateor, mihique multum placabilia: sed vt video & intelligo iugem exercitationem & quotidianum vsum postulant, & ad plenam consummationem nisi continua meditatione, & instanti exercitatione non possunt peruenire, sine qua nullam disciplinam esse illustrem puto. AL. Ita est domine mi rex, vt dicis. Nam exercitatio ingenium & naturam sępe vincit, & vsus omnium magistrorum præcepta superabit. Quamobrem inuentio & dispositio, & elocutio, & memoria, & pronunciatio vsu acri, & exercitatione intentissima conualescente? Naturæ enim vicem pene obtinet consuetudo. Nam in arte qualibet exercitata consuetudo confidentiam constantiamque procreat, sine qua nil ars proficit. Quid enim timidis arma? Amet laudem iuuenis, magnumque sciat esse, multis tacentibus solum audiri.
Nam

Nam licet ipſa vitium ſit ambitio, frequẽter tamen cauſa virtutum eſt. Diſcat ab aduleſcentia non reformidare ante multos loqui, vt eum nec metus, nec vltra modum reuerẽtia retardet, vt cum omnibus orator ſit opibus inſtructus, animi quoque præſtantia, & fiducia oris illi non deſit. CAR. Quapropter vt mihi videtur, illis ſermocinandi ratio, qui cauſis ciuilib. & negotijs ſecularib. intereſſe æſtimandi ſunt, mox a pueritia, multo ſtudio habenda eſt vocis quoque exercitatio vt ab ineunte ætate aſſueſcat vocis fiducia, & verborum copia, & decenti corporis motu, vt ſine formidine faciat in publicis quæſtionibus quod cum conſuetudine gerit in priuatis. ALB. Vere intelligis & optime proſéqueris. Nam vt in caſtris miles, ſic in domo orator debet erudiri, vt quod ſolus exercuerat, inter multos facere ne formidet. CAR. Iam quoque neceſſe eſſe video, vt domeſticus vſus cauere incipiat, quod publicus cõuentus detrahere poſſit. nec enim inhoneſtis verbis, inter ſuos vti debet qui honeſtis inter alienos loqui deſiderat. Cum enim in omni parte vitę honeſtas perneceſſaria ſit, maximè in ſermonib. quia fere cuiuſque mores ſermo probat, niſi tibi magiſter aliud videatur. ALB Mihi vero de hac re nil aliud videri poteſt, ac ideo conſuetudinaria ſermocinatione verba ſint lecta, honeſta, lucida, ſimplicia, plano ore, vultu quieto, facie compoſita, ſine immoderato cachinno, clamore nullo prolata. Nam bonus modus eſt in loquendo, tanquam in ambulando clementer ire ſine ſaltu, ſine mora, quatenus omnia medij moderaminis temperantia fulgeant, quæ eſt vna de quatuor virtutib. de quib. cæteræ quaſi radicibus procedunt virtutes, in quib. eſt animæ nobilitas, vitæ dignitas, morum honeſtas, & laus diſciplinæ. CAR. Intelligo Comicum illud prouerbium, non ſolum in morib. ſed etiam in verbis eſſe neceſſarium. ALB. Quodnam? CAR. Ne quid nimis? ALB. Eſt & vere & in omni re neceſſarium, quia quicquid modum excedit, in vitio eſt. Ideo virtutes in medio ſunt poſitæ, de quib. tuæ venerandæ autoritati plura dicere potuiſſem, ſi diſputatio noſtra ad finem non feſtinaret, & ſi non ſuperfluũ videretur tecum de virtutib. agere, quem virtutum non tantum ſcientia, ſed etiam ornat efficientia. CAR. Non tamen te magiſter priùs dimittam calamum reſponſionis claudere, quam mihi nomina & partes quatuor virtutum exponas, quas radices aliarum eſſe virtutum dixiſti. Pauloante inter nos conſtitit, ſermocinationis exercitationem eſſe neceſſariam, in quo melius eſt habendum ſermonis ſtudium, quam in virtutum excellentia quæ vtrúmque & ſcribentib. & legentib. multum prodeſſe valet. ALB. Prodeſt vt dicis domine mi rex, ſed inter vtrúmq; coartor. Nam ſuccincta breuitas pauca poſtulat, & res ardua plura deſiderat. CAR. Tempera te inter vtrúmque, ne aut prolixitas faſtidium, aut breuitas ignorantiam generet. ALB. Primo ſciendum eſt, quod quędam res tam claræ & tam nobiles ſunt, vt non propter aliud emolumẽ-

tum expetendæ sint, sed propter suam solam dignitatem amandæ sunt & exequendæ. CAR. Has ipsas res magnopere velim agnoscere. ALB. Eæ sunt, virtus, scientia, veritas, amor bonus. CAR. Nunquid has Christiana religio apprime laudat? ALB. Laudat & colit. CAR. Quid philosophis cum ijs? ALB. Has intellexerunt in natura humana, & summo studio coluerunt. CAR. Quid tunc distat inter philosophum talem & Christianum? ALB. Fides & baptismus. CAR. Prosequere tamen philosophicas diffinitiones de virtutib. & primum dic, quid sit ipsa virtus. ALB. Virtus est animi habitus, naturæ decus, vitæ ratio, morum nobilitas. CAR. Quot habet partes? ALB. Quatuor. Prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. CAR. Quæ est prudentia? ALB. Rerum & naturarum scientia. CAR. Quot habet partes? ALB. Tres. Memoriam, intelligentiam, prouidentiam. CAR. Harum quoque diffinitiones dicito. ALB. Memoria est per quam animus repetit illa quæ fuerunt. Intelligentia per quam ea perspicit quæ sunt. Prouidentia per quam futurum aliquid præuidetur, ante quam fiat. CAR. Iustitiæ rationem expone. ALB. Iustitia est habitus animi vnicuíque rei propriam tribuens dignitatem. In hac diuinitatis cultus & humanitatis iura, & æquitas totius vitæ conseruatur. CAR. Eius quoque partes pāde. ALB. Partim illa est ex naturæ iure, partim ex consuetudinis vsu. CAR. Quomodo ex naturæ iure? ALB. Quia partes illius quasdam natura inserit, vt religionem, pietatem, vindicationem, obseruantiam, veritatē. CAR. De ijs singulis lucidius aperi. ALB. Religio est quæ superioris cuiusdā naturæ, quam diuinam vocant curam, ceremoniásque affert. Pietas per quam sanguine coniunctis, patriæque beneuolis, officium, diligensque tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & remunerandi voluntas continetur. Vindicatio, per quam ius aut iniuria, & omnino omne quod obfuturum est defendendo, aut vlciscendo propulsatur. Obseruantia qua homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam & honore dignamur. Veritas per quam ea quæ sunt, aut quæ fuerunt, aut quæ futura sunt indicantur. CAR. Quomodo ex cōsuetudinis vsu iustitia seruatur? ALB. Ex pacto, pari, pari iudicato, ex lege. CAR. Plus quæro & de ijs quoque. ALB. Pactū est quod inter aliquos conuenit. Par in omnes æquabile est iudicatum. Par iudicatum, quod alicuius magni viri, aut aliquorum sententijs iudicatum. Lex est omni populo scriptum ius, quid cauere, vel quid obseruare debeat. CAR. Nūc fortitudinem cum suis partibus vt depromas efflagito. ALB. Fortitudo est magnanima periculorum & laborū perpessio. Eius partes sunt magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. CAR. Harum rationes patefac. ALB. Magnificentia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione cogitatio, atque animi inuitatio. Fidentia est per quam magnis & honestis in

reb.multum animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia est honestatis aut vtilitatis causa rerum arduarum aut difficilium voluntaria ac diuturna perpessio. Perseuerantia est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permansio. CAR. Restat vt de temperantia dicas, a qua orta est nobis de virtutib. inquisitio, cuius proprietatem & partium illius audire expecto. ALB. Temperantia est rationabilis in libidinem, atque in alios non rectos impetus moderatio. Eius partes sunt, Continentia, Clementia, Modestia. Continentia est per quam omnis mala cupiditas magna consilij gubernatione regitur & deprimitur. Clementia est per quam iniuria & odia miti animo retinentur. Modestia est per quam totius vitæ modus seu animi seu corporis morib. vbique honesti cura seruatur. CAR. Honor eximius est coram hominib. hanc seruanti & laus apud dominũ. Sed miror nos Christianos, si philosophi has virtutes ob illarum dignitatem tantum vel laudem vitæ seruauerunt, cur nos ab iis in multis deuio errore declinamus, cum hæc nunc in fide & charitate seruantib. æternæ gloriæ, ab ipsa veritate Christo Iesu, præmia pollicentur? ALB. Plus miserandi, quam mirandi sumus, quia plurimi ex nostris sunt, quos nec terror pœnarum, nec gloria præmiorũ ad virtutum dignitatem reuocat. CAR. Agnosco & sine lachrymis non dico multos esse tales, attamen rogo, vt quam breuiter possis edisseras, quomodo hæ excellentes virtutes in nostra religione Christiana intelligendæ atque obseruandæ sunt. ALB. Nónne tibi videtur sapientia esse, qua Deus secundum modulum humanæ mentis intelligitur & timetur, & futurum eius creditur iudicium? CAR. Intelligo nihil esse hac sapientia excellentius. Et in Iob recolo scriptum. Ecce hominis sapientia, pietas, quæ Græce dicitur θεοσέβεια. ALB. Bene intelligis & vere, sed quid tibi iustitia videtur esse, nisi charitas Dei, eiusque mandatorum obseruatio? CAR. Et hoc agnosco. Nihil hac iustitia iustius, imo nullam aliam esse nisi istam. ALB Nunquid non fortitudinem esse cernis, qua hostis antiquus vincitur, & aduersa mundi fortiter tolerantur? CAR. Cerno equidem, nec aliquid hac victoria laudabilius æstimo. ALB. An temperantia nõ est, quæ libidinem refrenat, auaritiam reprimit, omnes animi impetus sedat & temperat? CAR. Est & vere omni homini valde necessaria: sed adhuc quæro ad quem finem harum virtutum obseruatio spectet. ALB. Vt diligatur Deus & proximus, an aliud æstimas? CAR. Nil equidem aliud, sed quam breue auditu est, tã difficile factu est & arduũ. ALB. Quid facilius est quam amare species pulchras & dulces sapores, suaues odores, fragrãtes tactus, iucundos honores & fœlicitates sæculi? Hæc ne amare facile est animæ quæ velut volatilis vmbra recedunt, & Deum non amare, qui est æterna pulchritudo, æterna suauitas, æterna dulcedo, æterna fragrantia, æterna iucunditas, perpetuus honor, indeficiens fœlicitas? Maxime, cum diuinæ Scripturæ nil aliud nobiscũ agant,

nisi vt diligamus Deum & dominum nostrũ ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente: & proximum nostrum tanquam nosmetipsos. Nam promissum habemus ab illo qui fallere ignorat. Iugum, inquit, meum suaue est, & onus meum leue. Laboriosior est enim amor huius mundi, quam Christi. quod enim in illo anima quærit, non inuenit, idest fœlicitatem & æternitatem, quoniam hæc infima pulchritudo transit, & recedit, vel amantem deserit, vel ab amante deseritur. Teneat ergo anima ordinem suum. CAR. Quis est ordo animæ? ALB. Vt diligat quod superius est, id est Deum, & regat quod inferius est, corpus videlicet & socias animas dilectione nutriat & foueat. His enim sacrificijs purgata atque exonerata anima ab hac laboriosa & ærũnosa vita, reuolabit atque emigrabit in gaudium domini sui. CAR. Magnum quendam virum & vere beatum prædicas magister. ALB. Magnum te faciat Deus & vere beatũ domine mi rex, & in hac virtutum quadriga, de qua paulo ante egimus, ad cœlestis regni arcem geminis dilectionis pennis, sæculũ hoc nequam transuolare concedat. CAR. Fiat fiat, gratia diuina donante. ALB. Sermo iste noster qui de volubili ciuilium quæstionum genio initium habuit, hunc æternæ stabilitatis habeat finem, ne aliquis nos incassum tantum disputando itineris peregisse contendat. CAR. Quis est qui nos frustra sermocinari audeat dicere, si aut honestarum scrutator est artium aut excellentium sectator virtutum? Nam me vt fateor ad has inquisitiones scientiæ amor adduxit, & tibi gratiam habeo, quod inquisita non negasti, ac ideo tuarũ hanc responsionum beneuolentiam probo, & studiosis profuturam arbitror, si modo macula liuoris legentem non corrumpit.

EXTRAICT DV PRIVILEGE.

SViuant le priuilege du Roy, il est permis à Ambroise Drouart, Libraire, d'imprimer ou faire imprimer, mettre en vente, & distribuer vne ou plusieurs fois vn liure intitulé : *Rhetores Latini ex veteribus manuscriptis aucti & restituti.* Et faict defenses ledict Seigneur à tous Libraires, Imprimeurs ou autres, de non imprimer ou faire imprimer, vẽdre & distribuer en ses pays, terres & Seigneuries autre que ceux qu'aura imprimé ou faict imprimer ledict Drouart, sur les peines contenuës esdictes lettres, & ce iusques au terme de dix ans, à compter du iour & datte qu'ils auront esté paracheuez d'imprimer, comme plus à plain est contenu és lettres patentes, sur ce donnees à Paris le 8. d'Aoust. 1598.

Signé par le Conseil,

DE LAVETZ.

INDEX

EORVM QVÆ TOTO HOC RHETORVM LATINORVM VOLVMINE explicantur.

A.

D.

E.

F.

I.

L.

Magni-

M.

N.

FINIS.

